

**Feltörekvő fiatal tudósok
Gyorsítás a tudományos siker felé**

A PEME XXXI. Nemzetközi PhD – Konferencia előadásai
(Budapest, 2026. május)

PEME
2026. május
BUDAPEST

Szerkesztették:

Dr. Koncz István és Szova Ilona

Elektronikus könyv

2026

ISBN 978-615-5709-24-1

Kiadja a Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület

Bevezető, köszöntő és biztatás...

Feltörekvő fiatal tudósok írásaiból, "**Gyorsítás a tudományos siker felé**" címen, tudományos könyvsorozatunk 34. kötetében a PEME XXXI. Nemzetközi PhD – Konferencia előadásait adjuk közre, -előljáróban is gratulálva az előadó fiatal tudósoknak és a tudományos pályára készülő mesterszakos diákoknak.

A 2026. május 21-én lebonyolított – immár hungarikumnak számító – eseményen, már menetrendszerűen, több szomszédos ország fiatal kutatója is részt vett. Az Európában egyedülálló egésznapos tudományos tanácskozás munkáját húsz vezető kutató és neves egyetemi oktató segítette opponensként és lektorként

A plenáris ülés előadói **Gajda Attila** országgyűlési képviselő és **Dr. Koncz István**, a PEME elnöke voltak. Témájuk, amelyet a jelenlegi kormányprogramhoz ők dolgoztak ki, a kiterjesztett tehetséggondozás rendszere és jövője volt. Az elnök elmondta, hogy a PEME Tehetségműhelye e témakörben már 2007-ben tudományos könyvet, 2016-ban pedig tanulmánykötetet jelentetett meg. E speciális tehetséggondozás gyöngyszemei a gyakorlatban is 17 éve megvalósulnak a jelen konferencia sorozattal. Látványosan egyedülálló a segítő tudósok névsora is.

A szekciók elnökségében köszönthettük többek között Dr. Jakab Zsuzsanna országgyűlési képviselő asszonyt, az Egyesület egyik tudományos műhelyvezetőjét, Dr. Fejes Zsoltot a Honvédkórház parancsnokát, a PEME tudományos alelnökét, Dr. Gódor István helyettes államtitkárt, tudományos műhelyvezetőt, Dr. Pikó Béla tudományos alelnököt, Dr. Kispál Beátát, jogi alelnökünket, Prof. Dr. Fedor Anitát, Prof. Dr. Szabó Jánost, Dr. Egri Tímeát, és számos szakmailag nagyon elismert vezető kutatót és egyetemi tanárt, nagyobb részt a PEME vezetőségi tagjait. A visszajáró előadóink szerint is a tudományos esemény rutinosan, a szokásos profi menetben folyt.

Munkánk lényegének megismerésére, a fiatal kutatók profizmusának érzékeltetésére idézni szeretném az egyik szekcióelnök, tudományos alelnökünk véleményét. **Dr. Fejes Zsolt** címzetes egyetemi tanár a következőket írja a szekció munkájáról szóló összefoglalójában:

„Valamennyi kutató magas fokú felkészültségről, tudományos elhivatottságról és kiváló előadói készségről tett tanúbizonyságot. A szekcióelnökök minden prezentációt pozitívan értékelték, hangsúlyozva a választott kutatási témák aktualitását, társadalmi és tudományos relevanciáját. Az opponensi reflexiók nemcsak szakmai megerősítést, hanem további fejlődési irányokat is kijelöltek a résztvevők számára. Összességében megállapítható, hogy a 2. szekció előadói jelentősen hozzájárultak a konferencia szakmai presztízsének emeléséhez. Külön örömet jelentett, hogy két kutató korábbi részvételét követően új eredményekkel tért vissza, demonstrálva kutatói pályájuk folyamatos fejlődését. A bemutatott munkák megerősítették, hogy a hazai fiatal kutatói közösség szakmai felkészültsége és innovációs képessége biztos alapot teremt a magyar tudományos élet jövőbeni sikereihez.”

Kedves Fiatal kutatók!

Köszönjük, hogy bemutatták sokszínű tudásukat és megismerhettük személyiségüket, tudományos életcéljaikat. Gratulálunk! További hasonló színvonalas tudományos felkészülést és társadalmi hasznosságot kívánunk önöknek. Ránk mindig és mindenben számíthatnak:

Dr. Koncz István, szerkesztő PEME- elnök és **Dr. Simai Mihály** akadémikus, általános tudományos alelnök

Tartalom

ACKERMANN TAMÁS: ROMA EMPOWERMENT THROUGH MENTORING AND EDUCATION: EMPIRICAL EVIDENCE FROM SOCIAL INCLUSION PROGRAMS IN HUNGARY	7
DEBRECENI EGYETEM BTK, POLITIKATUDOMÁNYI ÉS SZOCIOLÓGIAI INTÉZET, HUMÁN TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA, SZOCIOLÓGIA ÉS TÁRSADALOMPOLITIKA DOKTORI PROGRAM	7
<i>Lektorálta: Prof. Dr. Szabó János.....</i>	<i>7</i>
ASZALAY KÁLMÁN: KOMPENZÁCIÓ VAGY ÚJRATERMELÉS? AZ OKTATÁS TÁRSADALOMPOLITIKAI DILEMMÁI A ROMA TANULÓK ESÉLYEIBEN	16
DEBRECENI EGYETEM, - HUMÁN TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA.....	16
<i>Lektorálták: Dr. Jakab Zsuzsanna és Dr. Poór Zoltán</i>	<i>16</i>
BARÁTH NIKOLETT – DR. KOVÁCS ATTILA – DR. GYIMES ERNŐ: A PIGMENTÁLT BÚZAFAJTÁK APRÍTHATÓSÁGÁNAK ÉS ŐRLEMÉNYTULAJDONSÁGAINAK VIZSGÁLATA	22
SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM - WITTMANN ANTAL NÖVÉNY-, ÁLLAT- ÉS ÉLELMISZER-TUDOMÁNYI MULTIDISZCIPLINÁRIS DOKTORI ISKOLA.....	22
<i>Lektorálta: Lengyel Szilvia</i>	<i>22</i>
BODNÁR BÁLINT, KIS VIRÁG, SZABÓ-BABITS RÉKA ORSOLYA: A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA MEDIÁLÓ SZEREPE A TANULÁSBAN - HASZNÁLATI MINTÁZATOK, PSZICHOLÓGIAI HATÁSOK ÉS PEDAGÓGIAI IMPLIKÁCIÓK A SZAKKÉPZÉSBEN	27
<i>Lektorálták: Dr. Koncz István és Toldi Lajos.....</i>	<i>27</i>
BEÁTA DAJKA-CZIFRA: THE RISKS OF WORKING IN FRONT OF A SCREEN IN ADMINISTRATIVE WORKPLACES	34
UNIVERSITY OF MISKOLC, DEÁK FERENC DOCTORAL SCHOOL OF LAW AND POLITICAL SCIENCES.....	34
<i>Lektorálta: Toldi Lajos</i>	<i>34</i>
DR. NAGY CSILLA: A RÓKÁKRA VONATKOZÓ JOGI SZABÁLYOZÁS NEMZETKÖZI KITEKINTÉSEL	46
MISKOLCI EGYETEM, - DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA	46
<i>Lektorálták: Dr. Kispál Beáta és Dr. Fehér Zsuzsanna</i>	<i>46</i>
DR. NÉMETH ZSOLT: A KÖZJEGYZŐI OKIRATBA FOGLALT KÖLCSÖNSZERZŐDÉSBŐL EREDŐ TARTOZÁS ÉS VÉGREHAJTÁSI JOG ELÉVÜLÉSÉNEK BÍRÓSÁGI GYAKORLATA.	55
SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM, ÁLLAM – ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA	55
<i>Lektorálta: Dr. Kispál Beáta.....</i>	<i>55</i>
FEKETE EDINA: TRANSZGENERÁCIÓS MINTÁZATOK A KORAI SZÜLŐSÉGBEN: A MEGTAPASZTALT SZÜLŐI BÁNÁSMÓD ÉS A GYERMEKPERCEPCIÓ KAPCSOLATA	63
DEBRECENI EGYETEM, BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR PSZICHOLÓGIAI INTÉZET	63
<i>Lektorálta: Dr. Egri Tímea.....</i>	<i>63</i>
GULYÁS ZSUZSA: A DIGITÁLIS BÁBEL ÉS A JOGÁLLAM - AZ ÉRTELMEZÉSI EGYENLŐTLENSÉG, MINT STRUKTURÁLIS ALAPJOGI KÉRDÉS A XXI. SZÁZADBAN.....	76
PÉCSI TUDOMÁNY EGYETEM, ÁJK OKTORI ISKOLA	76
<i>Lektorálta: Dr. Kispál Beáta.....</i>	<i>76</i>
GÁBOR HASULYÓ: COMPARATIVE ANALYSIS OF BIOGAS AND GREEN HYDROGEN	94
PHD STUDENT, UNIVERSITY OF MISKOLC, FACULTY OF EARTH AND ENVIRONMENTAL SCIENCE AND ENGINEERING, - INSTITUTE OF MINING AND ENERGY, ...	94
<i>Proofread it: Dr. Gódor István</i>	<i>94</i>
HORVÁTH ESZTER: A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL GYAKORLATA A JÓZSEFVÁROSI SZABADTÉRFEJLESZTÉSBEN	105
DEBRECENI EGYETEM -TÖRTÉNELMI ÉS NÉPRAJZI DOKTORI ISKOLA	105
<i>Lektorálta: Dr. Nagy László.....</i>	<i>105</i>

HORVÁTH PÉTER: KALOCSA-BÁCSI ÉRSEK BEMUTATKOZÓ KÖRLEVELEI A XX. SZÁZAD ELSŐ NEGYEDÉBEN	120
PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM HITTUDOMÁNYI KAR DOKTORI ISKOLA.....	120
<i>Lektorálta: Dr. Nagy László.....</i>	120
HÜBER GABRIELLA MARGIT: HAZAI KÖZÉPISKOLÁS DIÁKOK VÉLEMÉNYE A SOFT SKILLEK SZEREPÉRŐL	129
PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM, „OKTATÁS ÉS TÁRSADALOM” NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA	129
<i>Lektorálta: Dr. Poór Zoltán</i>	129
DR. KÁLLAI ERIKA: AZ ANTARKTISZI BÁLNAVADÁSZ ÜGY JELENTŐSÉGE AZ IWC 80 ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK TÜKRÉBEN / THE SIGNIFICANCE OF THE ANTARCTIC WHALING CASE IN LIGHT OF THE IWC'S 80TH ANNIVERSARY	135
MISKOLCI EGYETEM, – ÁLLAM-, ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR DOKTORI ISKOLA	135
<i>Lektorálták: Dr. Kispál Beáta és Lengyel Szilvia.....</i>	135
KELEMEN SÁNDOR TOMI: MESTERSÉGEK AZ ERDÉLYI ANABAPTISTÁK KÖZT	147
EVANGÉLIKUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM, EGYHÁZTÖRTÉNETI TANSZÉK DOKTORI ISKOLA	147
<i>Lektorálta: Dr. Nagy László.....</i>	147
KIS VIRÁG: A DESTRUKTÍV SZENVEDÉLY POÉTIKÁJA EMILY BRONTË ÜVÖLTŐ SZELEK CÍMŰ REGÉNYÉBEN	155
DEBRECENI EGYETEM, IRODALOM-, KULTÚRA- ÉS NYELVTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA	155
<i>Lektorálta: Dr. Poór Zoltán</i>	155
KORMÁNYOS KLAUDIA: EMPOWERMENT ÉS KÉPESSÉGSZEMLÉLET: FOGALMI KAPCSOLÓDÁSOK A SZOCIÁLIS MUNKÁBAN	165
DEBRECENI EGYETEM, HUMÁN TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA.....	165
<i>Lektorálta: Prof. Dr. Fedor Anita</i>	165
KÖNIGSBERGER KRISZTIÁN: A DRÓNKEZELŐK PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLATÁNAK LEHETŐSÉGEI PSZICHOFIZIOLÓGIAI MÉRŐMÓDSZEREKKEL	177
NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM-KATONAI MŰSZAKI DOKTORI ISKOLA	177
<i>Lektorálta: Dr. Fejes Zsolt</i>	177
PAP ZOLTÁN: ZAVAR AZ ERŐBEN? A MUNKAI DÖSSZERVEZÉS SORÁN FELMERÜLŐ MAGÁNJOGI ÉRINTETTSÉGŰ EGYENSÚLYI PROBLÉMÁK AZ INDIVIDUÁLIS MUNKAJOGI ALANYOK KONTEXTUSÁBAN	187
MISKOLCI EGYETEM, ÁLLAM-, ÉS JOGTUDOMÁNYI EGYETEM DOKTORI ISKOLA.....	187
<i>Lektorálta: Dr. Kispál Beáta.....</i>	187
RÁZER ÁKOS: A BITCOIN ÁRFOLYAM-ELŐREJELZÉSÉBEN HASZNÁLT ADATFORRÁSOK, MAGYARÁZÓ VÁLTOZÓK RENDSZEREZÉSE	201
PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM, GAZDÁLKODÁSTANI DOKTORI ISKOLA	201
<i>Lektorálta: Dr. Gódor István</i>	201
SERES-STEINBACH ANITA: OTITIS EXTERNA ELLENES SZÉLESSPEKTRUMÚ TERÁPIÁS SZER MEGALAPOZÁSA	211
PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM, ÁLTALÁNOS ORVOSTUDOMÁNYI KAR, ELMÉLETI ORVOSTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA.....	211
<i>Lektorálta: Dr. Pékó Béla</i>	211
SCHOLTZ EMÁNUEL ISTVÁN: A POLGÁRI VÉDELEM MAGYARORSZÁGI RENDSZERE ÉS NEMZETKÖZI PERSPEKTÍVÁI	224
NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM, RENDÉSZETTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA	224
<i>Lektorálta: Prof. Dr. Szabó János.....</i>	224
TOLDI LAJOS: ÖNMEGHATÁROZÁS-ELMÉLET ÉS AI-TUTOR HASZNÁLAT - HOGYAN MOTIVÁLJON A GÉP ÚGY, HOGY NE VEGYE EL A KEDVÜNKET?	240
ESZTERHÁZY KÁROLY KATOLIKUS EGYETEM, NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA.....	240
<i>Lektorálták: Dr. Koncz István és Dr. Poór Zoltán</i>	240

SZABÓ-BABITS RÉKA ORSOLYA: A KÖZNEVELÉS ÚJ HORIZONTJAI: RUTINOK, MOTIVÁCIÓ ÉS ÖNISMERET A 21. SZÁZADI PEDAGÓGIÁBAN	251
DEBRECENI SZAKKÉPZÉSI CENTRUM IRINYI JÁNOS TECHNIKUM.....	251
<i>Lektorálták: Dr. Koncz István és Dr. Poór Zoltán</i>	<i>251</i>
TÓTHNÉ DR. LAKATOS MÁRIA: A JOGKITERJESZTÉS ELVÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE A XVIII. ÉS XIX. SZÁZADI LENGYEL ÉS MAGYAR ALKOTMÁNYFEJLŐDÉSBEN	256
PPK, -JOG-ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI DOKTORI .ISKOLA.	256
<i>Lektorálta: Dr. Fehér Zsuzsanna</i>	<i>256</i>
VARGA KATA: A HALÁLHOZ VALÓ VISZONY LÉLEKTANI ÚTJA PILINSZKY JÁNOS PSZICHOBIOGRAFIÁJÁBAN .	266
PÉCSI TUDOMÁNY EGYETEM PSZICHOLÓGIAI DOKTORI ISKOLA.....	266
<i>Lektorálta. Dr. Poór Zoltán</i>	<i>266</i>

Ackermann Tamás: Roma Empowerment through Mentoring and Education: Empirical Evidence from Social Inclusion Programs in Hungary

Debreceni Egyetem BTK, Politikatudományi és Szociológiai Intézet, Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program

Lektorálta: Prof. Dr. Szabó János

Abstract

This study examines the effectiveness of mentoring and educational programs as complementary tools for promoting social inclusion among disadvantaged Roma communities in Hungary. Drawing on empirical data from two large-scale national initiatives—one focusing on adult education and competence development, and the other on individual mentoring for psychosocial support—the research highlights how coordinated mentoring and learning interventions can enhance both employability and psychological resilience. The analysis explores changes in participants' anxiety levels, coping strategies, and life satisfaction, as well as their educational attainment and labor market reintegration. Quantitative data from over 11,000 participants show a measurable decrease in state and trait anxiety scores and a significant improvement in the Psychological Immunocompetence Index after mentoring. In parallel, more than 18,000 adults obtained educational certificates through basic skills and vocational training programs, reflecting progress in human capital formation among disadvantaged groups. The findings demonstrate that empowerment-based mentoring and accessible adult education can jointly contribute to reducing structural inequalities, improving mental well-being, and strengthening Roma inclusion. The study concludes that future inclusion policies should integrate psychosocial mentoring with educational pathways to ensure sustainable social mobility and equal opportunities.

Keywords: Roma inclusion, mentoring, adult education, psychosocial development, social inequality, empowerment

Introduction

The persistent social exclusion of Roma communities remains one of the most critical challenges to social cohesion and equality in Central and Eastern Europe. In Hungary, Roma citizens continue to experience structural disadvantages in education, employment, and access to public services (OECD, 2022). These disadvantages are intergenerational, rooted in spatial segregation, low levels of formal education, and cumulative socio-economic vulnerabilities. Although national strategies such as the *Hungarian National Social Inclusion Strategy* (2021–2030) aim to address these inequalities, the implementation of complex, community-based interventions remains essential.

Education and mentoring are among the most effective pathways for empowerment and social mobility. Educational inclusion increases human capital and employability, while psychosocial mentoring enhances self-efficacy, coping capacity, and community participation. This study empirically analyses two large-scale inclusion programs in Hungary that integrated adult education and mentoring for disadvantaged Roma populations. The main objective is to evaluate the impact of these combined interventions on participants' psychosocial well-being and educational progress.

The research question guiding this paper is: *To what extent can the combination of mentoring and adult education reduce psychosocial vulnerability and improve employability among disadvantaged Roma adults?* The analysis relies on quantitative data collected from more than 20,000

participants between 2017 and 2023, focusing on measurable changes in anxiety levels, psychological resilience, and educational outcomes.

Literature Review

The persistence of social inequalities and educational disadvantages among Roma and other marginalized groups in Hungary has long been a subject of both sociological and policy-oriented inquiry. In this context, social inclusion cannot be interpreted merely as economic integration; rather, it represents a multidimensional process involving educational achievement, psychological resilience, and spatial mobility. As Bourdieu (1986) emphasized, the accumulation of cultural capital—through education, skills, and recognized qualifications—is a prerequisite for breaking the cycle of social reproduction. However, for disadvantaged populations, this process is constrained by structural barriers that limit access to quality education and by the lack of social networks capable of translating learning into mobility opportunities.

The concept of capability, introduced by Sen (1999), offers a complementary framework: social programs should not only provide formal opportunities but must expand people's actual freedom to choose and act. For Roma communities living in economically peripheral rural areas, the realization of capabilities depends on more than institutional access—it requires empowerment, motivation, and local-level support mechanisms. Similarly, Putnam's (2000) notion of social capital underscores that trust, reciprocity, and collective participation within communities determine the effectiveness of inclusion efforts. Educational and mentoring initiatives that foster these dimensions contribute not only to individual learning but to social cohesion as well.

Hungarian researchers have also explored these dynamics in depth. Bihari Ildikó (2021, 2023) highlighted that competence development among disadvantaged adults is not limited to technical or cognitive skills; it also encompasses behavioral, motivational, and social dimensions that influence employability. Her studies on adult learning show that low-educated participants often face “double exclusion” - limited access to education and limited self-efficacy in using what they learn. She argues that mentoring and non-formal education can help transform learned helplessness into proactive engagement by emphasizing small, achievable learning goals. This approach aligns with Sen's capability theory, focusing on real empowerment rather than formal outcomes.

Szarvák Tibor (2019, 2022) provides a sociological analysis of social inclusion, emphasizing that disadvantage is a structural condition shaped by regional disparities, institutional fragmentation, and intergenerational poverty. His work on the sociology of social inclusion (Szarvák, 2025) argues that local-level initiatives must integrate education, social work, and psychological assistance to create sustainable inclusion pathways. Szarvák also identifies that Roma inclusion policies often fail when they address individuals in isolation rather than the broader community and its local social capital. His findings support the idea that mentoring can function as a mediating structure between the individual and the institution, building trust and bridging cognitive and emotional distances.

From a spatial and demographic perspective, Balcsók István (2022) contributes to understanding how regional inequalities and forced labor mobility shape social disadvantage. His research on long-distance commuting reveals that many people from rural Hungary engage in seasonal or low-paid work far from their homes due to the absence of local employment opportunities. This form of “compelled mobility” reflects the structural imbalance between labor demand and regional economic capacities. It also underlines that spatial inequality interacts with educational and

psychological dimensions: individuals who must migrate for work often have limited opportunities for further learning or community integration. These findings echo broader European trends in rural marginalization and highlight that social inclusion must address territorial as well as personal factors.

At the international level, recent studies by OECD (2024) and UNESCO (2023) emphasize that adult learning and lifelong education are among the most effective strategies for improving employability, civic participation, and well-being among low-skilled populations. These organizations advocate for integrated models that combine skills development with personalized mentoring and psychosocial support - precisely the approach analyzed in this paper. Inclusion efforts that treat learners as complex individuals embedded in social and spatial contexts are more likely to produce sustainable results.

Overall, the literature suggests that successful Roma inclusion depends on expanding both educational and psychosocial capabilities. Mentoring plays a critical role in converting formal opportunities into genuine empowerment by addressing motivation, confidence, and coping mechanisms. Education, in turn, institutionalizes empowerment through the acquisition of recognized skills and qualifications. The convergence of these perspectives (from Bourdieu's cultural capital to Sen's capability approach, and from Bihari's competence model to Szarvák's structural sociology) provides the theoretical foundation for the empirical analysis that follows.

Project Context and Description

Between 2017 and 2023, Hungary implemented two major national inclusion programs targeting disadvantaged adults, primarily of Roma origin. Both were funded under the European Social Fund's *Human Resource Development Operational Programme (EFOP)*.

The first, "Active for Knowledge" (EFOP 3.7.1), aimed to improve employability and literacy skills among low-educated adults. It provided 1,225 training programs, including 354 basic competence development courses, 316 labor market preparatory trainings, and 398 vocational preparatory trainings. Altogether, 20,444 participants signed adult education contracts, and 18,145 obtained certificates, representing a completion rate of over 88%.

The second, "Mentoring Network for Social Inclusion" (EFOP 1.3.2), established a national mentoring infrastructure to assist long-term unemployed, low-educated individuals in accessing education or employment. Around 11,732 participants engaged in mentoring processes, supported by 100 mentors and 10 regional coordinators. Each participant completed pre- and post-assessment questionnaires measuring anxiety, coping, well-being, and psychological resilience. Both projects targeted adults aged 16–60 from disadvantaged backgrounds—particularly those with incomplete primary education, long-term unemployment, or Roma ethnicity. The two programs were mutually reinforcing: the educational project developed skills and certificates, while the mentoring project provided personal guidance and psychosocial support.

Methodology

The research applies a quantitative, longitudinal design aimed at capturing measurable psychosocial and educational changes among participants before and after program interventions. Data were collected through standardized psychological instruments and educational records during the implementation of two large-scale national inclusion programs between 2017 and 2023.

The combined dataset includes over 11,000 valid pre- and post-intervention questionnaires from mentoring participants and additional 20,000 educational records from adult training programs. Participants represented a wide cross-section of disadvantaged adults aged 16 to 60, predominantly from rural and semi-urban settlements with high Roma populations. Women accounted for approximately 70% of the mentoring sample, reflecting both the gendered nature of vulnerability and the greater female participation in social support initiatives. The average age of respondents was 36 years, with age groups ranging from adolescents recently leaving school to older adults re-entering education after decades of inactivity.

Three main measurement tools were used to assess psychological and behavioral change:

State-Trait Anxiety Inventory (STAI): Developed by Spielberger (1970), this 40-item self-report instrument was used to measure both transient (STAI-S) and enduring (STAI-T) forms of anxiety. Scores range from 20 to 80 points; higher values indicate greater anxiety.

WHO Well-being Index (WBI-5): A brief, five-item scale validated by Bech et al. (1996) to assess subjective well-being and detect signs of depression. Scores below 28 suggest depressive symptoms, while those above 50 indicate normal well-being.

Psychological Immunocompetence Questionnaire (PIK): Developed by Oláh (1997), this 80-item instrument measures adaptive coping strategies, problem-solving orientation, and emotional regulation capacity. Higher total scores correspond to greater psychological resilience.

Data collection followed a two-wave design, with baseline (T1) and follow-up (T2) assessments conducted approximately six to twelve months apart, depending on the local implementation phase. Each mentoring participant completed all three questionnaires twice—before the start and at the conclusion of the mentoring process—allowing for direct longitudinal comparison. The educational project used administrative data to track participation, attendance, and completion rates across 1,225 training courses.

Statistical analysis focused on descriptive and comparative methods. Mean scores were calculated for each psychological indicator at both time points, disaggregated by gender, age, educational attainment, and number of children. Pre-post differences were analyzed to assess the magnitude of change within subgroups. Educational outcomes were evaluated using completion ratios and certificate attainment rates, providing an integrated view of psychosocial and learning progress.

Sampling covered all Hungarian regions, with particular attention to the Northern Great Plain and Southern Transdanubia—areas characterized by above-average unemployment, limited educational infrastructure, and high Roma populations. This ensured that the findings reflect the complex interplay of social, cultural, and territorial inequalities affecting disadvantaged communities.

All procedures complied with national ethical research standards and data protection laws. Participation was voluntary and anonymous, with informed consent obtained prior to data collection. Participants were briefed about the research aims, data confidentiality, and their right to withdraw at any stage without consequence. The resulting dataset provides one of the most comprehensive quantitative foundations for analyzing psychosocial change and educational achievement within Hungary's inclusion programs.

Results

The empirical analysis reveals consistent and statistically meaningful improvements in participants' psychosocial and educational indicators following their involvement in the

mentoring and training programs. Across all demographic groups, the results demonstrate a clear pattern of anxiety reduction, increased psychological resilience, enhanced subjective well-being, and measurable educational achievement. These outcomes confirm that the integrated model of mentoring and adult education effectively contributes to both personal development and social inclusion among disadvantaged Roma adults.

Regarding psychological indicators, both state and trait anxiety scores declined substantially between the pre- and post-assessments. Among male participants, the mean state anxiety level decreased from 42.2 to 38.1 points, reaching the normal range threshold. In women, the decline was even more pronounced, from 43.3 to 38.2 points. These results reflect a meaningful reduction in stress and emotional tension, indicating that the mentoring relationship provided participants with a stabilizing and confidence-building environment. The pattern also aligns with general observations in psychological intervention literature, where personalized mentoring tends to alleviate situational anxiety through continuous emotional feedback and reinforcement.

Age-based comparisons show a gradual increase in anxiety with advancing age, suggesting that older adults experience higher baseline stress levels and, consequently, require more sustained psychosocial support. Interestingly, despite their higher initial anxiety, participants with multiple children—particularly those with four or more—displayed the most notable relative improvement following the mentoring process. This finding suggests that family responsibility and social role awareness may enhance the motivation to adapt and benefit from mentoring interventions, supporting previous evidence that responsibility can strengthen coping capacity under guided support.

The results concerning subjective well-being and life satisfaction show an equally positive trend. At baseline, the average WHO-5 Well-being Index scores already exceeded the clinical threshold for depression (50 points), yet substantial gains were recorded after participation. The mean score for men increased from 53.5 to 67.5, and for women from 54.6 to 70.5 points. These values indicate that most participants transitioned from moderate to high well-being levels, reflecting the emotional benefits of community-based engagement and goal-oriented mentoring. Younger participants under 30 years of age reported higher well-being than older cohorts at both time points, which is consistent with the general correlation between age and psychosocial flexibility. Nevertheless, improvement was measurable in all age groups, suggesting that mentoring has a broadly positive effect regardless of initial psychological disposition.

Parallel to reduced anxiety and improved well-being, a substantial rise was observed in psychological immunocompetence, measured through the PIK scale. Average scores increased from approximately 200 to over 222 points, approaching the Hungarian population mean of 234.7. This indicates that participants significantly strengthened their adaptive coping mechanisms and self-regulatory abilities during the program. The largest gains were achieved among older adults and women, who started with lower baseline values, implying that mentoring can compensate for initial psychological disadvantages. Furthermore, a positive association emerged between the number of children and post-test PIK scores, suggesting that family-related motivation and interdependence may enhance psychological growth when external support is available. This supports the theoretical assumption that resilience is not purely individual but socially embedded and can be cultivated through supportive relationships.

The mentoring outcomes were complemented by robust educational results, confirming the interdependence of psychosocial stability and learning success. Within the adult education program, 18,145 individuals successfully obtained completion certificates, while 134 participants

finalized full primary education. Additionally, more than 6,000 people completed vocational preparatory courses, gaining new employable skills in fields such as horticulture, social care, and craftsmanship. Participants who received mentoring alongside training were more likely to complete their studies and continue in further education compared to those without mentoring support. This correlation demonstrates that emotional and motivational assistance is a crucial factor in maintaining attendance and perseverance throughout long-term training processes. The data thus validate the assumption that psychological empowerment directly enhances educational outcomes among adults with a history of learning discontinuity.

Gender and family-related differences were also observed in the dataset, though they were moderate in magnitude. Women generally reported slightly higher initial anxiety levels but achieved greater post-intervention improvements in well-being and coping capacity. This may be explained by the stronger engagement of female participants in the mentoring process and their higher reliance on social relationships as protective resources. Married participants, on the other hand, displayed somewhat lower subjective life quality, potentially reflecting greater economic and caregiving pressures. Conversely, single or widowed individuals tended to score higher on the WHO-5 scale, possibly because of lower external stressors or more autonomy in managing their daily activities. These findings align with earlier Hungarian well-being research, including national population studies (Bihari, 2021), which similarly highlight the importance of gender roles and family responsibilities in shaping mental health outcomes.

In summary, the results demonstrate that mentoring and education produced complementary and mutually reinforcing effects. Mentoring provided psychosocial stability and self-confidence, while education offered tangible progress and the institutional recognition of new competencies. Together, they contributed to reducing the multidimensional disadvantages of Roma and other marginalized participants, confirming that empowerment must simultaneously address psychological, social, and educational dimensions to achieve sustainable inclusion.

Discussion

The empirical results confirm that mentoring combined with educational opportunities can effectively reduce psychosocial vulnerability and promote Roma social inclusion. Mentoring provided emotional stability, motivation, and personalized guidance, while education improved employability and self-confidence. Together, they fostered multidimensional empowerment.

In Bourdieu's terms, these interventions expanded both *embodied* and *institutionalized cultural capital*—enhancing individual capacities and providing formal recognition (certificates). From the perspective of Hargittai and DiMaggio (2001), mentoring reduced the “second-level” barriers of competence and motivation, enabling participants to convert formal education into social mobility.

The correlation between improved psychological indicators and educational achievement underscores the interdependence of emotional and cognitive domains. Poverty-related stress and learned helplessness (documented by Mani (2013)) can hinder cognitive performance; thus, psychosocial mentoring directly facilitates learning.

The findings also resonate with Bihari (2021) and Ságvári (2021), who argue that Roma inclusion requires integrative, person-centered approaches rather than isolated educational or welfare measures. The mentoring model presented here exemplifies how bottom-up, community-level support structures can complement institutional education.

Conclusion

This study has provided robust empirical evidence that the integration of mentoring and adult education can serve as a highly effective model for improving both psychosocial well-being and educational achievement among disadvantaged Roma adults in Hungary. The longitudinal data collected from more than 20,000 participants revealed consistent and significant improvements across several domains of human development. Reductions in anxiety and emotional stress, coupled with measurable gains in coping strategies and subjective well-being, indicate that personalized mentoring contributes substantially to psychological stabilization and empowerment. Simultaneously, the notable rise in educational attainment—demonstrated by the completion of thousands of basic and vocational training programs—shows that when emotional and cognitive support are combined, learning outcomes improve even among those who have previously been excluded from formal education.

The findings thus confirm that psychosocial mentoring and competence-based education are not separate but complementary mechanisms of social inclusion. Mentoring helps to build trust, motivation, and persistence, all of which are preconditions for successful learning, while education provides formal recognition and a sense of social legitimacy that reinforces self-esteem and belonging. This dynamic interplay between individual agency and institutional opportunity represents one of the most promising approaches to overcoming the structural reproduction of disadvantage identified by Bourdieu (1986) and later reformulated in capability terms by Sen (1999). In this sense, empowerment should be understood as both a psychological and a structural transformation: participants not only acquire new skills but also develop the confidence and internal resources necessary to apply them effectively within their social environment.

From a policy perspective, the implications of these findings are profound. Sustainable social mobility among Roma and other marginalized populations cannot be achieved solely through training programs or employment schemes that neglect the human and emotional dimensions of learning. Inclusion strategies must therefore institutionalize mentoring as an integral component of adult education, ensuring that support is available from initial enrollment through post-training follow-up. In addition, it is essential to strengthen both digital and learning competences, as these are increasingly indispensable for labor market participation and civic engagement in a digitalized society. Effective programs must also be sensitive to regional and generational contexts, recognizing that rural, low-educated, and older participants face distinct barriers requiring differentiated interventions.

Beyond its direct practical significance, this research contributes to the broader theoretical discourse on social inclusion by illustrating how psychosocial and educational empowerment can interact to produce cumulative gains. The Hungarian case demonstrates that local, community-based models (when embedded in a national policy framework) can yield measurable improvements in both human capital and well-being. However, the results also underline that mentoring is resource-intensive and dependent on the quality and continuity of interpersonal relationships. Without long-term institutional support, the achieved progress may fade once project-based funding ends. Ensuring sustainability therefore requires stable financing, professional training for mentors, and continuous monitoring of participants' post-program integration.

Future research should deepen the understanding of these mechanisms through mixed-method designs that combine large-scale quantitative surveys with qualitative interviews and

ethnographic observation. Such approaches would capture the subjective experiences and contextual factors that shape individual empowerment trajectories. Moreover, comparative studies across Central and Eastern European countries could shed light on how cultural, institutional, and spatial contexts mediate the success of inclusion programs.

In summary, the evidence presented in this study highlights that empowerment is most effective when it bridges the emotional, educational, and structural dimensions of inequality. Mentoring and education together form a dual pathway toward autonomy and dignity, enabling Roma adults not only to acquire new knowledge but also to regain agency over their own lives. By aligning policy, practice, and personal development, such integrated models offer a realistic and humane route toward social justice and genuine inclusion.

References

- Balcsók, I. (2022). *A távolsági ingázás néhány demográfiai sajátossága*. METSZETEK Társadalomtudományi Folyóirat, 10(2), 3–19. <https://doi.org/10.18392/metsz/2021/2/1>
- Bech, P., Olsen, L. R., Kjoller, M., & Rasmussen, N. K. (2003). *Measuring well-being rather than the absence of distress symptoms: a comparison of the SF-36 Mental Health subscale and the WHO-Five Well-Being Scale*. Int J Methods Psychiatr Res. 2003;12(2):85-91. doi: 10.1002/mpr.145.
- Bihari, I. (2023). *A hátrányos helyzetű tanulók nem-kognitív problémamegoldókészségének fejlődése a tanodában*. Acta Medicinæ et Sociologica Vol.14. No.36. <https://doi.org/10.19055/ams.2023.05/31/2>
- Bihari, I. (2021). *Az iskolai szegregáció szerepe a hátrányos helyzetű gyermekek és fiatalok lemaradásában*. Acta med. sociol. 12 (32), 67-88
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Eurostat. (2024). *Adult learning statistics – participation in education and training*. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Adult_learning_-_participants
- Hargittai, E., & DiMaggio, P. (2001). *From the digital divide to digital inequality: Studying Internet use as penetration increases*. Princeton University Center for Arts and Cultural Policy Studies.
- Mani, A., Mullainathan, S., Shafir, E., & Zhao, J. (2013). Poverty impedes cognitive function. *Science*, 341(6149), 976–980.
- Oláh Attila (1996). *A megküzdés személyiségtényezői: A pszichológiai immunrendszer és mérésének módszere*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- OECD. (2024). *Survey of Adults Skills 2023: Hungary*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/survey-of-adults-skills-2023-country-notes_ab4f6b8c-en/hungary_c8c395ed-en.html
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Ságvári, B. (2021). Digital inequalities and social stratification in Hungary. *Társadalomkutatás*, 39(2), 75–92.

Szarvák, T. (2019). *Új paradigma felé: bizalom és biztonság a térben: A rendészeti szervezet működését meghatározó társadalmi keretek kapcsolatának néhány kérdése*. Belügyi Szemle. 67/2.

Szarvák, T. (2022). *Adalékok a társadalmi felzárkózás szociológiájának értelmezéséhez*. Debreceni Egyetemi Kiadó.

Szarvák, T. (2025). *Átmeneti terek, szegregált terek – Egy külterületi szegregátumfelszámolás társadalmi következményei Máltai tanulmányok 83-104., 22 p DOI: 10.56699/MT.2025.3.5*

UNESCO. (2023). *Global Report on Adult Learning and Education VI: The Transformative Power of Education*. UNESCO Institute for Lifelong Learning.

Aszalay Kálmán: Kompenzáció vagy újratermelés? Az oktatás társadalompolitikai dilemmái a roma tanulók esélyeiben

Debreceni Egyetem, - Humán Tudományok Doktori Iskola

Lektorálták: Dr. Jakab Zsuzsanna és Dr. Poór Zoltán

Absztrakt

A tanulmány a roma tanulók iskolai pályáját a befektető jóléti állam perspektívájából értelmezi. Amellett érvel, hogy az oktatás kettős természete – kompenzáló és újratermelő mechanizmusként – különösen élesen jelenik meg a halmozottan hátrányos helyzetű csoportok esetében. Az elemzés Ferge Zsuzsa, Csoba Judit, Esping-Andersen és Sen elméleti kereteire támaszkodva vizsgálja az oktatás társadalompolitikai szerepét, valamint a pedagógusok humán és társadalmi tőkéjének jelentőségét. A roma tanulók helyzete a tanulmány értelmezésében nem pusztán kisebbségi kérdés, hanem a jóléti állam kompenzációs képességének indikátora. A cikk következtetése szerint az oktatás csak akkor válhat valódi esélynövelő intézménnyé, ha az intézményi működés képes a strukturális különbségeket nem végzetként, hanem kiindulópontként kezelni.

Kulcsszavak: befektető jóléti állam; oktatási egyenlőtlenség; roma tanulók; társadalmi tőke; kompenzáció; oktatáspolitikai

Abstract

This paper interprets the educational trajectories of Roma students from the perspective of the social investment state. It argues that the dual nature of education — as both a compensatory and a reproductive mechanism — becomes particularly visible in the case of multiply disadvantaged populations. Drawing on the theoretical frameworks of Zsuzsa Ferge, Judit Csoba, Gøsta Esping-Andersen and Amartya Sen, the analysis examines the social policy role of education and the importance of teachers' human and social capital. The situation of Roma students is interpreted not merely as a minority issue but as an indicator of the compensatory capacity of the welfare state. The paper concludes that education can function as a genuine equalizing institution only if structural inequalities are treated as a starting point rather than as destiny.

Keywords: social investment welfare state; educational inequality; Roma education; social capital; compensatory education; education policy

Bevezetés

A tanulmány központi állítása, hogy a roma tanulók iskolai pályája nem csak oktatási probléma, hanem a befektető jóléti állam működésének próbaköve. Az oktatás kettős természete – kompenzáló és újratermelő mechanizmus – különösen élesen jelenik meg azokban az intézményekben, amelyek halmozottan hátrányos helyzetű tanulókat oktatnak. A roma tanulók helyzete ebben az értelemben nem periférikus jelenség, hanem a jóléti rendszer működésének indikátora. Megmutatja, hogy a társadalom képes-e a jövőbe fektetni, vagy inkább a múlt egyenlőtlenségeit reprodukálja.

A tanulmány célja az oktatás társadalompolitikai szerepének elméleti értelmezése a roma tanulók esélyeinek kontextusában. A szöveg nem empirikus kutatási beszámoló, hanem elméleti-

értelmező elemzés, amely a hazai és nemzetközi szakirodalom összekapcsolásán keresztül vizsgálja a kompenzáció és az újratermelés dilemmáját.

A tanulmány első része a jóléti állam átalakulásának elméleti keretét vázolja fel, ezt követően az oktatás kompenzáló és újratermelő szerepét vizsgálom. A harmadik rész a roma tanulók intézményi kockázataira fókuszál, majd a pedagógusok humán és társadalmi tőkéjének jelentőségét elemzem. A záró rész a társadalompolitikai következményeket összegzi.

A tanulmány elméleti-értelmező megközelítést alkalmaz, amely a hazai és nemzetközi szakirodalom szintetizáló elemzésére épül, célja nem empirikus bizonyítás, hanem fogalmi és társadalompolitikai összefüggések feltárása.

A jóléti állam átalakulása és az oktatás szerepe

A jóléti állam klasszikus modellje a társadalmi kockázatok utólagos kezelésére épült. A gondoskodó állam logikája elsősorban redisztributív eszközökkel próbálta mérsékelni a szegénységet, a munkanélküliséget és az egészségügyi kockázatokat.

A 20. század végére azonban világossá vált, hogy az ipari korszakra szabott jóléti mechanizmusok nem képesek megfelelő választ adni az új társadalmi kockázatokra.

A tudásalapú gazdaság, a munkaerőpiac polarizációja és a családszerkezet átalakulása új típusú beavatkozásokat igényelt.

Csoba Judit (2017) értelmezésében a jóléti állam történeti alakulása a gondoskodó, az aktiváló és a befektető állam modelljein keresztül ragadható meg. Az aktiváló állam a munkapiaci részvételt helyezi a középpontba, és az ellátásokat egyre inkább feltételekhez köti. A hangsúly az egyéni felelősség és a foglalkoztathatóság növelésére kerül. Ezzel szemben a befektető állam logikája a megelőzésre épít, a társadalmi kockázatok csökkentését az emberi erőforrások fejlesztésén keresztül kívánja elérni. Ebben a keretben az oktatás nem pusztán ágazati politika, hanem a jövő társadalmi szerkezetének alakítója.

Esping-Andersen (2002) szerint a 21. századi jóléti rendszerek fenntarthatósága azon múlik, hogy képesek-e a korai életciklusokra koncentrálni, és az oktatást a társadalmi integráció központi eszközeként kezelni. A gyermekkorba történő befektetés hosszú távú társadalmi megtérülést ígér, mivel csökkenti a későbbi kirekesztődés kockázatát. A befektető jóléti állam így nem egyszerűen költségvetési döntés, hanem normatív állásfoglalás arról, hogy a társadalom milyen jövőt kíván építeni.

Ferge Zsuzsa (2017) elemzései ugyanakkor arra figyelmeztetnek, hogy az intézmények nem semleges közvetítők a társadalmi folyamatoknak. Az oktatási rendszer működésében olyan szelekciós mechanizmusok jelennek meg, amelyek képesek újratermelni a társadalmi különbségeket. Az oktatás ezért egyszerre válik a kompenzáció és az újratermelés terévé. A befektető állam ígérete csak akkor válhat valósággá, ha az intézmények ténylegesen képesek ellensúlyozni a strukturális hátrányokat, és nem kizárólag formális hozzáférést biztosítanak.

Nyilas Mihály (2009) a jóléti állam 21. századi dilemmáit elemezve arra mutat rá, hogy a hagyományos redisztributív eszközök önmagukban már nem elegendők az új társadalmi kockázatok kezelésére. A megelőzés logikája szükségszerűen az oktatásra irányítja a figyelmet, ugyanakkor az intézményi egyenlőtlenségek korlátozzák a befektető állam hatékonyságát. Az oktatásra helyezett túlzott társadalompolitikai teher könnyen az iskolák túlterhelődéséhez vezethet, ha nem társul hozzá szélesebb intézményi támogatás.

Ebben az elméleti keretben válik értelmezhetővé a roma tanulók helyzete.

Ha az oktatás a jóléti állam központi befektetési terepe, akkor éppen a halmozottan hátrányos helyzetű csoportok esetében kellene a legerőteljesebben működnie. A roma tanulók iskolai pályája így nem csupán oktatási kérdés, hanem a jóléti rendszer kompenzációs képesség fokmérője.

Kompenzáció vagy újratermelés? Az oktatás kettős természete

Az oktatás társadalmi szerepének értelmezése régóta két egymással feszültségben álló hagyomány között mozog. Az egyik értelmezés szerint az iskola a társadalmi mobilitás legfontosabb intézménye, amely képes csökkenteni a származási különbségeket. A másik hagyomány ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy az oktatási rendszer működésében olyan strukturális mechanizmusok jelennek meg, amelyek hozzájárulnak a társadalmi egyenlőtlenségek újratermeléséhez. A két logika nem zárja ki egymást, az iskola egyszerre hordozza a mobilitás ígéretét és a reprodukció kockázatát.

A vizsgált csoport természetesen nem homogén, a tanulmány a strukturális mintázatokra koncentrál, nem pedig az egyéni életutak sokféleségének redukciójára törekszik.

A hazai szakirodalom alapján a roma tanulók iskolai pályája különösen érzékeny indikátora ennek a kettősségnek (Ferge, 2017; Bacskai, 2015). Az iskola a roma családok számára gyakran az egyetlen olyan intézmény, amely formálisan esélynövelő funkcióval rendelkezik. Ugyanakkor az intézményi szelekció, a területi egyenlőtlenségek és a szegregáció következtében éppen azok az iskolák működnek a legnehezebb körülmények között, amelyeknek a legerősebb kompenzációs szerepet kellene betölteniük.

Bacskai Katinka (2015) empirikus vizsgálatai rámutatnak, hogy a szegregált vagy alacsony presztízsű intézmények gyakran kevesebb erőforrással, instabilabb szakmai közeggel és magasabb fluktuációval működnek. Ez nem pusztán pedagógiai probléma, hanem strukturális jelenség, az intézményi környezet közvetlenül befolyásolja a tanulási esélyeket. Az oktatási rendszer így paradox helyzetbe kerül, miközben kompenzációs feladatot vállal, működése révén hozzájárulhat az egyenlőtlenségek fennmaradásához.

A roma tanulók iskolai pályája ebben az értelemben normatív mérceként is szolgál. Megmutatja, hogy az oktatás képes-e ott is érvényesíteni kompenzációs funkcióját, ahol a hátrányok a legsűrűbben halmozódnak.

Ha az iskola ezekben a helyzetekben kudarcot vall, az nem csupán egyéni tragédiák sorozata, hanem a jóléti rendszer strukturális korlátjaira utal.

A kompenzáció és az újratermelés dilemmája ezért nem oldható fel pusztán módszertani reformokkal. A kérdés az intézményi feltételekhez, az erőforrás-elosztáshoz és a szakpolitikai prioritásokhoz kötődik. Az oktatás csak akkor képes valódi esélynövelő funkciót betölteni, ha a társadalompolitika felismeri, a halmozott hátrány nem egyéni hiányosság, hanem strukturális kiindulópont.

Képességek, szolgáltatások és esélyek

Az oktatás társadalompolitikai jelentősége nem érthető meg pusztán hozzáférési kérdésként. Amartya Sen (2003) képességszemlélete arra hívja fel a figyelmet, hogy a társadalmi részvétel nem a formális lehetőségek meglétén, hanem a ténylegesen realizálható képességeken múlik. Az iskola akkor válik esélynövelő intézménnyé, ha nem pusztán jelenlétet biztosít, hanem a tanulók számára valódi cselekvési lehetőségeket nyit meg. A képességszemlélet alkalmazása ebben az

elemzésben analitikus perspektívát jelent, amely az oktatás társadalompolitikai szerepének strukturális összefüggéseire irányítja a figyelmet.

A roma tanulók esetében ez a különbség különösen jelentős. A strukturális hátrányok – szegénység, területi izoláció, kulturális távolság – gyakran azt eredményezik, hogy az oktatás intézményi világa idegen közegként jelenik meg. A hozzáférés önmagában nem garantálja a részvételt, a tanulók csak akkor tudják kihasználni az iskola kínálta lehetőségeket, ha az intézmény képes a különbségeket értelmezni és kezelni.

Jensen (2009) szolgáltatásalapú jóléti modellje szerint az oktatás akkor válik valódi befektetéssé, ha a szolgáltatások rendszere a megelőzés logikájára épül. Ez nem kizárólag pedagógiai innovációt jelent, hanem intézményi kapacitásépítést, stabil szakmai közösséget, támogató infrastruktúrát és hosszú távú szakpolitikai elköteleződést. Az oktatás társadalompolitikai szerepe így túlmutat az iskolai falakon, a családi háttér, a helyi közösség és a szociális ellátórendszer összefonódó hatásrendszerében értelmezhető.

A képességszemlélet perspektívájából az esélyegyenlőség nem azonos a formális egyenlőséggel. A roma tanulók helyzete rávilágít arra, hogy a valódi esélyteremtés differenciált támogatást igényel.

Az azonos bánásmód gyakran az egyenlőtlenségek konzerválásához vezet, míg a célzott kompenzáció a strukturális különbségek tudatos kezelését jelenti. Az oktatás ebben az értelemben nem semleges közeg, hanem aktív társadalompolitikai eszköz.

A pedagógus, mint mikroszintű jóléti aktor

Az oktatás kompenzációs képessége nem kizárólag intézményi struktúrák kérdése, hanem a mindennapi pedagógiai gyakorlat szintjén dől el. A jóléti állam működése az iskolában konkrét szereplőkön keresztül realizálódik, akik közvetítik vagy korlátozzák a szakpolitikai szándékokat. Ebben az értelemben a pedagógus mikroszintű jóléti aktorral válik, munkája közvetlenül befolyásolja, hogy az intézmény kompenzáló vagy újratermelő mechanizmusként működik. Az itt bevezetett fogalom analitikus kategória, amely az intézményi működés megértését szolgálja, nem pedig egyéni felelősségáthelyezést jelent. Bourdieu társadalmi tőke fogalma rávilágít arra, hogy az oktatás nem csak tudásátadás, hanem kapcsolati és kulturális erőforrások közvetítése is. Coleman értelmezésében a társadalmi tőke kollektív erőforrás, amely az együttműködés és a bizalom hálózataiban jelenik meg. Az iskola ebben a keretben olyan közösségi térként értelmezhető, ahol a pedagógusok szakmai és kapcsolati tőkéje meghatározza a tanulási környezet minőségét.

Bacskai Katinka (2015) empirikus vizsgálatai azt mutatják, hogy a pedagógusközösség stabilitása és szakmai kohéziója erősebben hat az iskolai eredményességre, mint az egyéni kompetenciák önmagukban. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulókat oktató intézményekben a fluktuáció, a kiégés és az erőforráshiány gyakran gyengíti ezt a kollektív tőkét. A kompenzáció így nemcsak a tanulók oldalán, hanem a pedagógusok munkafeltételeiben is értelmezendő.

A pedagógus ebben az értelemben a jóléti állam „frontvonalán” dolgozik. A szakpolitikai döntések hatása a mindennapi pedagógiai helyzetekben válik láthatóvá, ott dől el, hogy az intézmény képes-e a különbségeket erőforrásként kezelni, vagy a hiány logikáját erősíti. A humán és társadalmi tőke tehát nem absztrakt kategória, hanem a kompenzáció konkrét feltétele.

Ez a perspektíva a jóléti állam működésének új értelmezését kínálja. A befektető logika csak akkor válik gyakorlattá, ha az intézményekben dolgozó szakemberek rendelkeznek azokkal a szakmai és kapcsolati erőforrásokkal, amelyek lehetővé teszik a differenciált támogatást.

A pedagógusok helyzete ezért nem mellékes részlet, hanem a társadalompolitikai hatékonyság központi kérdése.

Lehetséges kutatási irányok és módszertani keretek

A tanulmányban bemutatott elméleti keretek olyan kutatási irányokat jelölnek ki, amelyek empirikus vizsgálatokon keresztül is értelmezhetővé tehetik az oktatás kompenzáló és újratermelő működésének mechanizmusait. A kutatás központi célja annak feltárása lehet, hogy a pedagógusok humán és társadalmi tőkéje milyen módon járul hozzá a roma tanulók iskolai esélyeinek alakulásához, valamint ahhoz, hogy az intézmények milyen mértékben képesek kompenzálni a strukturális hátrányokat.

A vizsgálat egyik lehetséges hipotézise, hogy azokban az intézményekben, ahol stabilabb szakmai közeg, erősebb pedagógusközösségi együttműködés és magasabb szintű szakmai támogatás működik, a roma tanulók iskolai kötődése és tanulmányi előrehaladása kedvezőbben alakul. A vizsgálat további hipotézise lehet, hogy a pedagógusok társadalmi tőkéje – különösen a bizalom, az együttműködés és az intézményi kohézió – jelentős szerepet játszik az iskola kompenzációs képességének erősítésében. A vizsgálat szempontjából releváns lehet továbbá annak elemzése is, hogy az eltérő intézményi környezet milyen módon befolyásolja a pedagógiai gyakorlatot és az oktatási eredményességet.

A kutatás módszertani szempontból vegyes megközelítést alkalmazhat. A kvantitatív vizsgálatok lehetőséget biztosíthatnak a pedagógusok szakmai és kapcsolati erőforrásainak mérésére, valamint az intézményi működés és a tanulói eredményesség közötti összefüggések feltárására.

A kérdőíves adatfelvételek mellett kvalitatív módszerek – például félig strukturált interjúk, intézményi esettanulmányok vagy dokumentumelemzések – is hozzájárulhatnak annak mélyebb megértéséhez, hogy az iskolák milyen stratégiákkal kezelik a halmozottan hátrányos helyzetből fakadó kihívásokat.

A kutatás operacionalizációja során a pedagógusok humán tőkéje olyan indikátorokon keresztül ragadható meg, mint a végzettség, a szakmai tapasztalat, a továbbképzéseken való részvétel vagy a differenciált pedagógiai módszerek alkalmazása. A társadalmi tőke vizsgálata ezzel párhuzamosan kiterjedhet a tantestületi együttműködésre, a szakmai bizalomra, a kapcsolatháló működésére és az intézményi normák stabilitására. A tanulói oldal vizsgálatában az iskolai kötődés, a részvétel, a tanulmányi előrehaladás és a továbbtanulási aspirációk szolgálhatnak fontos elemzési szempontként.

A jelen tanulmány értelmezésében az empirikus kutatás célja nem pusztán az oktatási egyenlőtlenségek leírása, hanem azoknak az intézményi mechanizmusoknak a feltárása, amelyek elősegíthetik vagy éppen korlátozhatják a kompenzációs folyamatokat. A roma tanulók iskolai pályájának vizsgálata ebben az értelemben túlmutat egy szűken értelmezett kisebbségsszociológiai problémán: az intézményi működésen keresztül a jóléti állam társadalmi integrációs képességének egyik legfontosabb indikátorává válik.

Következtetések

A fenti érvelés nem normatív állásfoglalásként, hanem elméleti következtetésként értelmezendő, amely a bemutatott szakirodalmi keretből következik. A roma tanulók iskolai pályája a jóléti állam működésének sűrített lenyomata. Az oktatás kettős természete – kompenzáló és újratermelő mechanizmusként – ebben a közegben válik a leginkább láthatóvá. Ha az iskola képes a strukturális hátrányokat kiindulópontként kezelni, akkor a befektető jóléti állam logikája gyakorlattá válik. Ha azonban az intézményi feltételek hiányosak, az oktatás maga is hozzájárulhat az egyenlőtlenségek fennmaradásához.

A tanulmány elméleti kerete arra mutat rá, hogy a kompenzáció túlmutat az oktatás keretein intézményi és társadalompolitikai döntések következménye is.

A hozzáférés önmagában nem elegendő, a képességek kibontakozásához stabil szakmai közegre, támogató infrastruktúrára és hosszú távú szakpolitikai elköteleződésre van szükség. Az oktatás akkor válhat valódi befektetéssé, ha a társadalom felismeri, hogy a halmozott hátrány nem kivétel, hanem a rendszer működésének indikátora. A pedagógusok humán és társadalmi tőkéje kulcsszerepet játszik ebben a folyamatban. A mikroszintű jóléti aktor perspektívája megmutatja, hogy a kompenzáció a mindennapi intézményi gyakorlatban dől el. A jóléti állam hatékonysága nem csupán költségvetési kérdés, hanem az intézményekben dolgozó szakemberek támogatásának és megbecsülésének függvénye.

A roma tanulók helyzete így nem periférikus ügy, hanem normatív mérce. Megmutatja, hogy a társadalom képes-e a jövőbe fektetni, vagy inkább a múlt egyenlőtlenségeit reprodukálja.

Az oktatás társadalompolitikai dilemmája ebben az értelemben nem technikai probléma, hanem kollektív döntés arról, milyen társadalmat kívánunk építeni.

Irodalomjegyzék

Bacskai, K. (2015). *Iskolák a társadalom peremén*. Belvedere.

Bourdieu, P. (2008). *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. General Press.

Coleman, J. S. (1998). A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Gy. Lengyel & Z. Szántó (Eds.), *Tőkefajták*. AULA.

Csoba, J. (2017). Gondoskodó állam, aktiváló állam, befektető állam. *Szocio.hu – Társadalomtudományi Szemle*, (1).

Esping-Andersen, G. (2002). Towards the good society, once again? In G. Esping-Andersen (Ed.), *Why we need a new welfare state* (pp. 1–25). Oxford University Press.

Ferge, Z. (2017). *Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990–2015*. Osiris.

Jensen, C. (2009). A jóléti szolgáltatások és transzferek világai. *Esély*, (6).

Nyilas, M. (2009). Jóléti állam a 21. században. *Esély*, (4).

Sen, A. (2003). *A fejlődés mint szabadság*. Európa.

**Baráth Nikolett¹ _ Dr. Kovács Attila² _ Dr. Gyimes Ernő³: A pigmentált
búzafajták apríthatóságának és őrlménytulajdonságainak vizsgálata**

Széchenyi István Egyetem - Wittmann Antal Növény-, Állat- és Élelmiszer-tudományi
Multidiszciplináris Doktori Iskola

Lektorálta: Lengyel Szilvia

1. BEVEZETÉS

A búzaőrlemények nagy jelentőségűek az emberi táplálkozásban és az utóbbi időben egyre nagyobb figyelmet kapnak a pigmentált búzák magas antioxidáns és mikro tápanyagtartalmuk miatt az egészségtudatos táplálkozás és a funkcionális élelmiszerek fejlesztése területén (Garg et al., 2022).

Az aprítás hatékonysága alapvetően meghatározza a végtermék minőségét, ezért a szemcseméret-meghatározási módszer kulcsszerepet játszik számos technológiai folyamatban (Thielecke et al., 2021). A szemcseméret meghatározás legelterjedtebb klasszikus eljárása a szitaelemzés, míg a modern módszerek közé tartozik a lézerdiffrakciós szemcseméret-analízis (Kaya és Hogg, 1997). A klasszikus szitaelemzés során a mintát egy csökkenő lyukátmérőjű szitasoron vezetjük át, és a szemcseméret-eloszlást a szitamaradékok alapján határozzuk meg. Ezzel szemben a lézerdiffrakciós módszer a részecskék által szórt lézerefény intenzitásának analízisén alapul, amely lehetővé teszi az egyedi szemcsék méretének nagy pontosságú meghatározását (Raval, 2026). A kutatói munkám eredményei megbízhatóan szitaanalízissel nem értékelhetők, ezért modern módszer segítségével szeretnénk volna megismerni a szemcseméret meghatározás különféle lehetőségét eltérő beállítási paraméterek mellett. A szemcseméretet meghatározó paraméterek változtatásával próbáltunk választ kapni arra, hogy melyik beállítási paraméter a legpontosabb a szemcseméret meghatározásához a malomi minőségű búzaliszt és analitikai minőségű kvarchomok esetében. Az említett módszerek közötti legfőbb különbség az érzékenység (Blott és Pye, 2006). Mindkét technológia esetében a mérési beállítások döntően befolyásolják az eredmények megbízhatóságát (ISO, 2020).

Jelen kutatásunkban különböző búzafajták aprózódási tulajdonságait vizsgáljuk, meghatározott és optimalizált beállítási paraméterek mellett. Célunk, hogy összehasonlítsuk az aprítás hatását különböző búzafajta esetében, valamint munkánk részeként a többszörös aprítás hatását is vizsgáltuk.

¹ Széchenyi István Egyetem, Albert Kázmér Mosonmagyaróvári Kar, Bioműszaki és Precíziós Technológiai Tanszék. Wittman Antal Növény-, Állat- és Élelmiszertudományok Multidiszciplináris Doktori Iskola/Pulay Gábor Élelmiszertudományi Doktori Program

² Széchenyi István Egyetem, Albert Kázmér Mosonmagyaróvári Kar, Bioműszaki és Precíziós Technológiai Tanszék. Wittman Antal Növény-, Állat- és Élelmiszertudományok Multidiszciplináris Doktori Iskola/Pulay Gábor Élelmiszertudományi Doktori Program

³ Szegei Tudományegyetem, Mérnöki Kar, Élelmiszermérnöki Intézet

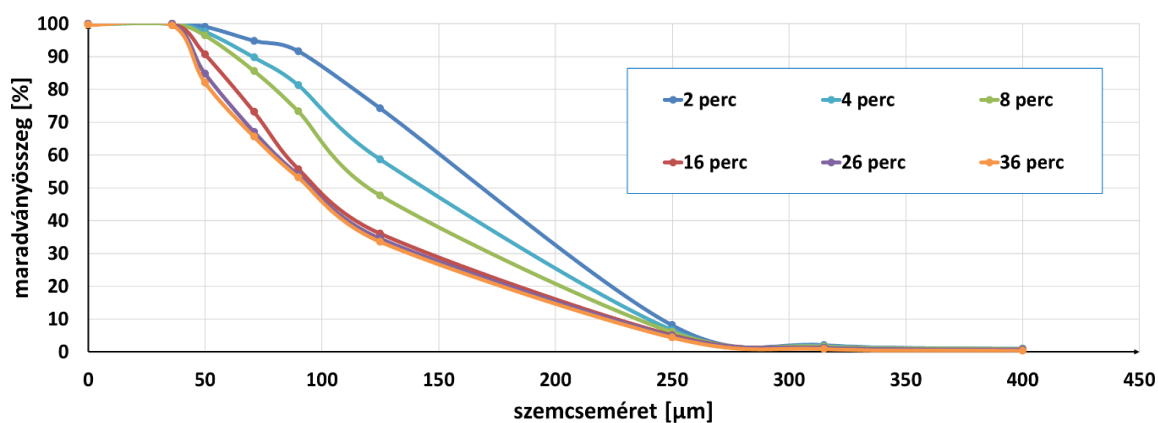
2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Vizsgálatunk elsődleges céljának meghatározásához a szemcseméret-meghatározási eljárások optimalizálását végeztük el különböző típusú anyagokon: búzafinomliszten (Szatmári Malom, Szeged) és kvarchomokon (Molar Chemicals). A szitaelemzést Retsch AS200 Control típusú vibrációs szitarázóval, míg a lézerdiffrakciós méréseket Malvern Mastersizer 2000 készülékkel végeztük. A szitálási vizsgálatok során a szitálási idő és a mozgási amplitúdó hatását vizsgáltuk az alábbi feltüntetett beállítási paraméterek mellett, ahol a szitálási idő 2, 4, 8, 16, 26 és 36 perc, az amplitúdó 1; 1,5; 2 és 3 mm. A lézerdiffrakciós méréseknél az anyag tömegárama és a levegő térfogatáramának változtatását értékeltük. Az anyag tömegárama 1–11, míg a levegő térfogatárama szintén 1–11 tartományban változott. Az értékelés során a D10 (a minta 10%-a ennél kisebb), a D50 (átlagszemcseméret) és a D90 (a minta 90%-a ennél kisebb) paramétereket vettük alapul. Vizsgálatainkat a két eltérő fizikai tulajdonságú anyaggal 4 ismétlésben végeztük el. A különböző beállítási paraméterek értékelése után az optimálisabbnak bizonyult paraméterek alkalmazásával folytattuk a vizsgálatokat, amelyek során különböző búzafajták szemcseméret-eloszlását elemeztük.

Miután a mintákat szelelőrosta segítségével megtisztítottuk az idegen anyagoktól a búzamintákat Perten 3303 tárcsás laboratóriumi daráló segítségével aprítottuk. A kísérlethez a 2024-es évben, a szlovákiai Csallóköz területéről származó *Triticum aestivum* búzafajtákat használtuk fel: a lila színű *IS-18W1161* (Agrosil) és *Karkulka* valamint a sárga színű *Bonavita* típusokat. A munkánk során az aprítás a búzafajták esetében azonos aprítási paraméterek mellett lettek elvégezve. Az aprítás finomsága állandó sebesség és fordulat mellett a tárcsák egymáshoz való távolságának állításával szabályozható ez azt jelentette az aprítási rést 0-6-ig terjedő, skálán állítottuk be. Ezután a legkisebb fokozaton, a nulláson többszörös aprítást is elvégeztük. A méréseket négy ismétlésben hajtottuk végre. A kapott eredményeket a D10, D50, D90 értékekkel fogom bemutatni, a különbségek könnyebb szemléltetése érdekében.

3. EREDMÉNYEK

A szitálás során megállapítottuk, hogy búzafinomliszt esetében a szemcseméret pontos meghatározásához legalább 16 perc szitálás szükséges, ez biztosította az optimális frakciósétválasztást. A túl hosszú ideig tartó rezgés a szemcsék töredezését okozta.

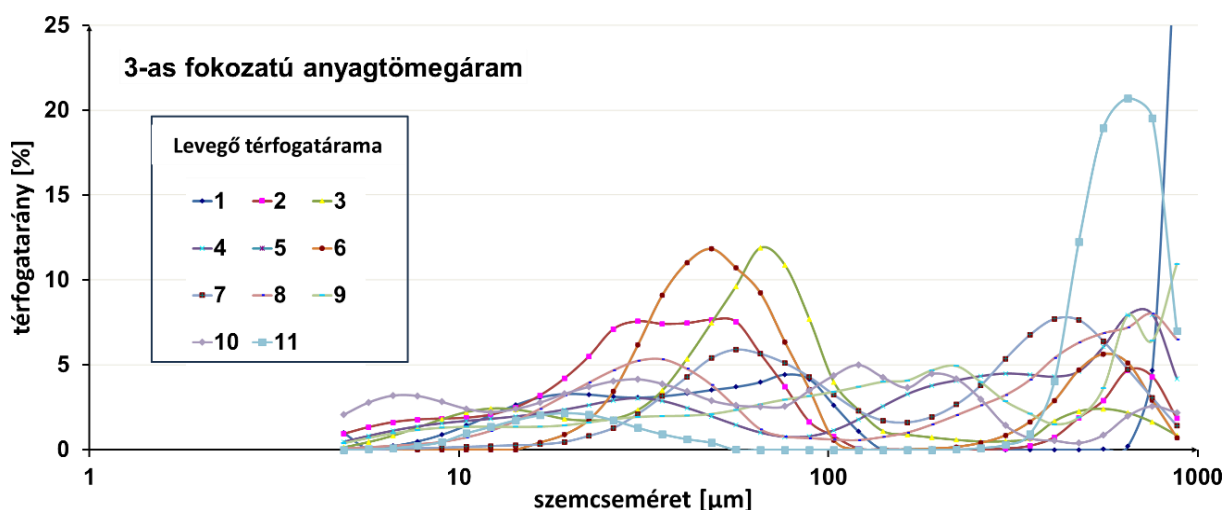

1. ábra: A búzafinomliszt szemcseméret meghatározása szitaanalízis segítségével a szitálási idő függvényében

Az amplitúdó-változtatás hatását 16 perc szitálási idő mellett vizsgáltuk. Az eredmények alapján azt a következtetést vontuk le, hogy a közepes amplitúdó (1,5) is biztosítja a finomabb és durvább részecskék megfelelő szétválasztását. A túl nagy (3 mm) amplitúdó esetén a szemcsék olyan nagy függőleges gyorsulást kaptak, amely a részecskék szitaszövetbe való mechanikai beszorulását vagy a szitafelületről való kontrollálatlan elpattanását okozhatta, ami rontotta a szétválasztás hatékonyságát.

A lézerdiffrakciós méréseknél a búzaliszt vizsgálata során a kvarchomoktól eltérő módon azt tapasztaltuk, hogy az alacsony tömegáram torzítja a szemcseméret-eloszlási görbét, ez következik az anyagi tulajdonságokból.

A lézerdiffrakciós mérések során azt tapasztaltuk, hogy a részecskeáramlási sebesség és a levegő térfogatárama szignifikáns hatással van a mérési eredményekre. Alacsony tömegáram mellett torzult eloszlási görbék keletkeztek, míg a búzafinomliszt esetében a nagy térfogatáram túlzott turbulenciát okozott, ami a minta szóródását rontotta.

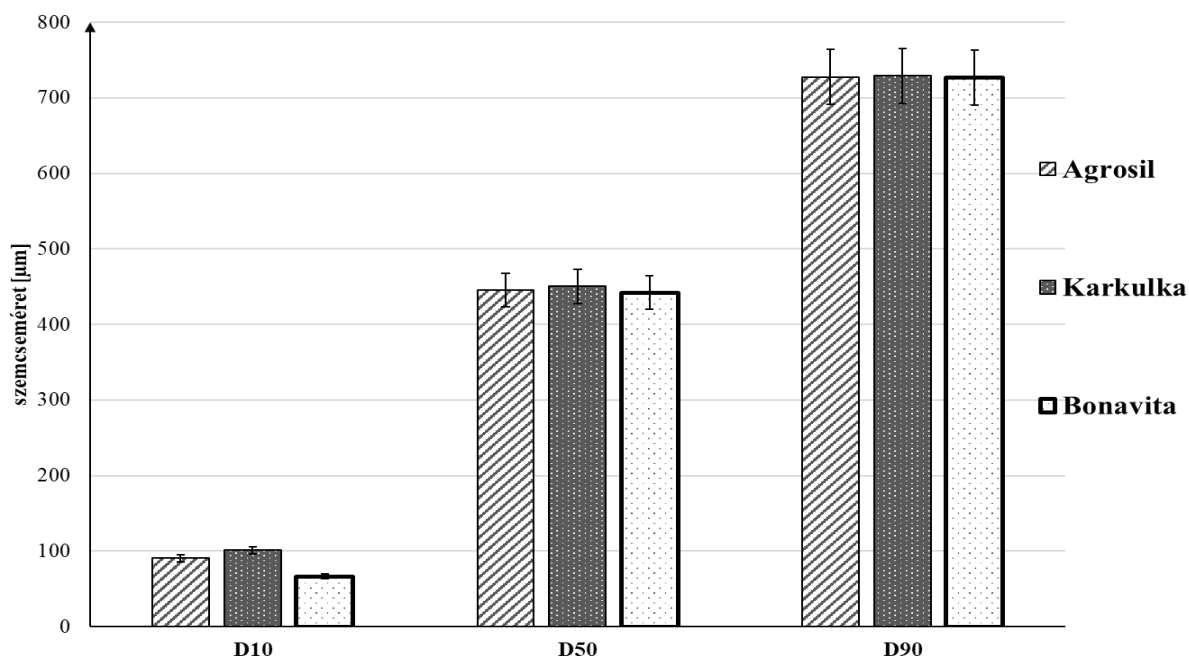

2. ábra: A búzafinomliszt szemcseméret meghatározása lézerdiffrakciós eljárás segítségével

A búzafinomliszt adagolási arányának növelése (4-es fokozatú tömegáramtól) nincs hatással a szemcseméret-eloszlás. Kiemelve azonban, hogy a növekvő levegő térfogatáram a kvarchomokhoz hasonlóan szintén torzította a mérési eredményeket.

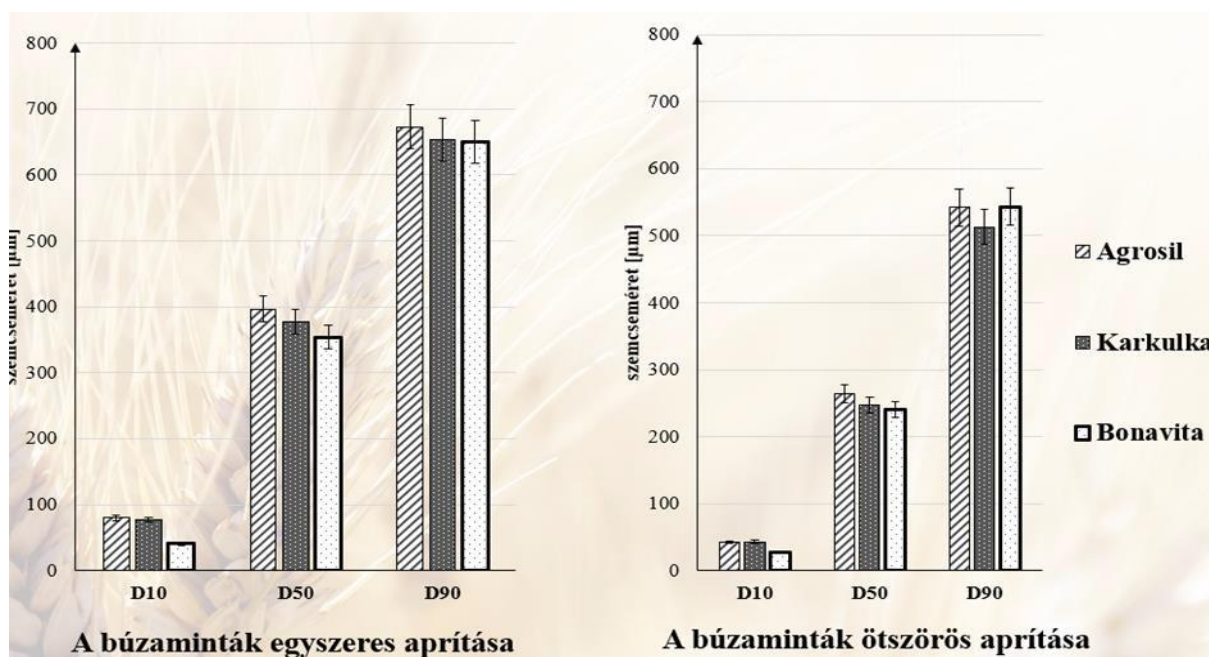
A méréseim alapján a 9-as fokozatú anyagtömegáram és a 6-os fokozatú levegő térfogatáram beállítási paramétereket találtuk a legmegfelelőbbnek.

A vizsgálatok során összehasonlításra került a finom (0-1-2), a közepes (3-4) és a durva (5-6) aprítási beállítások hatása a szemcseméretre. Eredményeink alapján megállapítottuk, hogy a legkisebb aprítórés eredményezi a legfinomabb őrleményeket. A D10-es értékeket vizsgálva látható különbségeket figyelhetünk meg a fajták között. A *Bonavita* fajta eltérő törési karakterisztikát mutatott.

3. ábra: A finom aprítás hatásának összehasonlítása (aprítórés 0-1-2)

Az eredmények rávilágítottak az egyszeres, a háromszoros és az ötszörös aprítási ciklusok közötti különbségekre. Megállapítást nyert, hogy az aprítórés változtatása és a többszörös felöntés jelentősen befolyásolja a szemcseeloszlást: az ötszörös aprítás hatására a minták szemcse szerkezete számottevően finomodott az egyszeres aprításhoz képest. Az őrlőrészcsökkentése hatására a jellemző D10, D50, D90 értékek csökkentek, míg az őrlőrész növelése a D10, D50, D90 értékek emelkedését okozta. Méréseink során megállapítottuk, hogy a durva aprításnál a fajtajellegek kevésbé dominálnak. A minták egyértelműen jelentősen finomodtak többszöri felöntés hatására. A többszörös aprítás hatására minden D-érték csökken (D10, D50, D90). A fajtakülönbségeket a többszörös aprítás során karakteresebbé válnak.

4. ábra: A többszörös aprítás hatásának összehasonlítása

4. KÖVETKEZTETÉS

A szitálási eljárásnál az anyag típusától függően a szitálási idő és a rázógép amplitúdója döntő szerepet játszik. A lézerdiffrakciós technológia esetén a megfelelő tömeg- és levegőáram beállításával biztosítható a részecskék homogén eloszlása a mérőcellában. Mindezek alapján elmondható, hogy a különböző anyagokhoz szükséges egyedi beállítási protokoll kialakítása nélkülözhetetlen a megbízható szemcseméret-meghatározáshoz. Kutatásunk gyakorlati szempontból is releváns lehet mind az élelmiszeripari, mind az anyagtechnológiai alkalmazásokban, ahol a szemcseméret kritikus minőségi jellemző. A mérés pontossága szorosan összefügg a mérési paraméterek (pl. anyagtömegáram, levegőtérfogatóáram) megfelelő kidolgozásával. Méréseink során beláttuk, hogy a lézerdiffrakciós mérési módszer kisebb mértékű hibát eredményezhetnek pontos beállítási paraméterek mellett, azonban az alacsony áramlási sebesség és a magas levegő térfogatáram torzíthatja az eredményeket.

Saját méréseim igazolták, hogy a búzalisztnél hosszabb szitálás és alacsonyabb amplitúdó szükséges a megbízható szeparációhoz. Az aprítórés méretének különbségei leginkább a finom szemcsetartományban válnak hangsúlyossá. Az aprítórés növelésével a különböző búzafajták között egyértelmű eltérések mutatkoztak az őrlemény szerkezetében. A többszörös aprítás hatékony módszer a minták jelentős finomítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Blott, S. J., & Pye, K. (2006). Particle size distribution analysis of sand-sized particles by laser diffraction: An experimental investigation of instrument sensitivity and the effects of particle shape. *Sedimentology*, 53(3), 671–685. <https://doi.org/10.1111/j.1365-3091.2006.00786.x>
- Garg, M., Sharma, N., Sharma, S., Kapoor, P., Kumar, A., & Chunduri, V. (2022). Biofortified pigmented wheat: Nutritional and functional characteristics. *Journal of Cereal Science*, 104, 103431. <https://doi.org/10.1016/j.jcs.2021.103431>
- ISO. (2020). *ISO 13320: Particle size analysis—Laser diffraction methods*. International Organization for Standardization.
- Kaya, E., Hogg, R. (1997). Control of Particle Characteristics in the Production of Fine Powder by Grinding. *Part. Sci. Technol. - Part. SCI Technol.* 15, 100–100.
- Raval, B. (2026). Laser diffraction particle sizing guide: Mie & Fraunhofer theory. *InfinitiaLab*.
- Thielecke, F., Lecerf, J.-M., Nugent, A.P. (2021). Processing in the food chain: do cereals have to be processed to add value to the human diet? *Nutr. Res. Rev.* 34, 159–173. <https://doi.org/10.1017/S0954422420000207>

**Bodnár Bálint¹, Kis Virág², Szabó-Babits Réka Orsolya³: A Mesterséges
Intelligencia mediáló szerepe a tanulásban - Használati mintázatok,
pszichológiai hatások és pedagógiai implikációk a szakképzésben**

Lektorálták: Dr. Koncz István és Toldi Lajos

A generatív mesterséges intelligencia oktatási megjelenése alapvetően alakítja át a tanulási folyamat szerkezetét, mivel a tudáshoz való hozzáférés immár nem pusztán keresési és feldolgozási, hanem generatív és interaktív módon történik. Az olyan rendszerek, mint a ChatGPT vagy más nagy nyelvi modellek, nem egyszerűen információforrásként működnek, hanem a tanulási folyamat aktív mediátoraivá válnak. Részt vesznek a megértés támogatásában, a problémamegoldás előkészítésében, a tanulói önellenőrzésben és az önreflexió kialakításában. Az UNESCO generatív mesterséges intelligenciára vonatkozó iránymutatása hangsúlyozza, hogy az AI oktatási integrációja csak akkor lehet fenntartható, ha az emberközpontú, pedagógiaileg reflektált, etikailag szabályozott és a tanulói autonómiát erősítő módon történik (Miao & Holmes, 2023). Ezt a perspektívát erősíti Holmes, Bialik és Fadel is, akik az AI oktatási szerepét nem a pedagógiai munka kiváltásaként, hanem a tanítás és tanulás újraszervezésének lehetőségeként értelmezik (Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C., 2019).

A mesterséges intelligencia oktatási alkalmazása ugyanakkor nem csupán technológiai, hanem pszichológiai, pedagógiai és etikai kérdés is. A generatív AI-rendszerek nem egyszerűen információt közvetítenek, hanem belépnek a tanulás kognitív struktúrájába: megjelennek az értelmezésben, a szövegalkotásban, az önellenőrzésben és a problémamegoldásban egyaránt. Ennek következtében a tanulás folyamata részben mediálttá válik, hiszen a diák és a tudás közé egy intelligens, válaszgeneráló rendszer épül be. Ez a folyamat különösen fontos a szakképzésben, ahol a tanulók egyszerre találkoznak elméleti tudásanyaggal, gyakorlati kompetenciákkal és digitális technológiákkal.

A kutatás relevanciáját az adja, hogy a generatív AI oktatási jelenléte gyorsabban terjed, mint ahogyan az intézményi szabályozás és pedagógiai reflexió képes reagálni rá. A tanulók mindennapi tanulási gyakorlatában az AI már jelen van, ugyanakkor az iskolai környezet sok esetben még nem rendelkezik kiforrott módszertani, etikai vagy értékelési keretekkel. A jelen tanulmány ezért arra vállalkozik, hogy feltárja a szakképzésben tanuló diákok AI-használati mintázatait, valamint ezek pszichológiai és pedagógiai implikációit.

Elméleti keret

A kutatás elméleti kerete az AI- műveltség, az önszabályozott tanulás, a kognitív terhelés, a technológiaelfogadás és a kritikai digitális kompetencia fogalmaira épül. Az AI-tudatosság mint komplex kompetencia nem merül ki abban, hogy a tanuló képes használni egy mesterségesintelligencia-alapú eszközt. Long és Magerko meghatározása szerint az AI-műveltség magában foglalja az AI-rendszerek alapvető működésének megértését, az ember-AI interakció sajátosságainak felismerését, az algoritmikus döntések korlátjainak belátását, valamint az etikai és társadalmi következmények kritikai értelmezését. Ez a megközelítés a jelen kutatás

¹ Debreceni SZC Irinyi János Technikum - oktató

² Debreceni SZC Irinyi János Technikum - pszichológus

³ Debreceni SZC Irinyi János Technikum - pszichológus

szempontjából azért különösen fontos, mert a diákok AI-használata csak akkor tekinthető valódi tanulástámogatásnak, ha nem pusztán válaszgenerálásként, hanem ellenőrzött, reflektált és tudatos tanulási tevékenységként valósul meg (Long, D., & Magerko, B., 2020).

Az önszabályozott tanulás elmélete szerint a hatékony tanuló nem passzívan fogadja be az információt, hanem aktívan tervezi, monitorozza és értékeli saját tanulási folyamatát (Zimmerman, 2002). A generatív AI ebben a rendszerben kettős szerepet tölt be. Egyrészt támogatja az önszabályozást, mert gyors magyarázatot, visszacsatolást, vázlatot, ellenőrzési lehetőséget és alternatív megfogalmazást kínál. Másrészt azonban gyengítheti is az önszabályozott tanulást, ha a tanuló nem a megértés támogatására, hanem a kognitív munka kiváltására használja.

A jelenség értelmezhető a kognitív terheléssel is. Sweller szerint a tanulás során a munkamemória kapacitása korlátozott, ezért a tanulási környezet kialakítása alapvetően befolyásolja a mély feldolgozás lehetőségét. A generatív AI csökkentheti a felesleges kognitív terhelést azáltal, hogy gyorsan strukturálja az információt vagy alternatív magyarázatokat kínál, ugyanakkor önmagában nem garantálja a sémaképződéshez szükséges mély feldolgozást (Sweller, J., 2011). Ez különösen fontos kérdés a középiskolai és szakképzési környezetben, ahol a tanulási stratégiák sok esetben még kialakulóban vannak.

A kutatás értelmezési keretéhez kapcsolódik a technológiaelfogadás modellje is. Venkatesh és munkatársai szerint a technológia elfogadásának egyik legfontosabb tényezője az észlelt hasznosság (*perceived usefulness*), vagyis az a percepció, hogy az adott technológia javítja a teljesítményt vagy megkönnyíti a feladatvégzést. A generatív AI esetében ez a tanulási hatékonyság, a gyorsabb megértés vagy az önellenőrzés élményében jelenik meg (Venkatesh, et al., 2003). Ugyanakkor a generatív AI használata nem értelmezhető kizárólag pozitív tanulástámogatásként. Risko és Gilbert *cognitive offloading* fogalma arra utal, hogy az emberek bizonyos kognitív műveleteket külső rendszerekre delegálnak. A generatív AI esetében ez különösen releváns, hiszen az eszköz nem csupán információt tárol vagy keres, hanem válaszokat, érveléseket és teljes szövegeket generál. Ennek következtében fennáll annak a veszélye, hogy a tanuló nem a saját kognitív műveleteit aktiválja, hanem a problémamegoldás egy részét kiszervezi a technológiai rendszernek (Risko & Gilbert, 2016).

A digitális környezetben ezért különösen fontossá válik a kritikai információértékelés kompetenciája. A digitális források értékelése nem intuitív folyamat, hanem tanulható és fejlesztendő készség. A mesterséges intelligencia esetében ez fokozott jelentőséget kap, mivel a válaszok nyelvi koherenciája könnyen megbízhatóságérzetet kelthet, miközben az információk pontossága vagy hitelessége nem garantált (Wineburg & McGrew, 2019).

A kutatás elméleti keretét tovább erősíti a kritikai digitálispedagógiai megközelítés, amely szerint az oktatás feladata nem a technológia pusztán elutasítása vagy idealizálása, hanem annak társadalmi, pedagógiai és hatalmi összefüggéseinek tudatosítása. A generatív AI oktatási alkalmazása ezért nem pusztán technológiai kérdés, hanem normatív és etikai probléma is: felveti az autonómia, az autentikus teljesítmény, a szerzőség, a plágium és az értékelés újragondolásának szükségességét (Selwyn, 2016).

Kutatási kérdések és hipotézisek

A jelen kutatás négy fő kutatási kérdésre épül. Egyrészt azt vizsgálja, hogy a szakképzésben tanuló diákok milyen mértékben és milyen célokra használják a mesterséges intelligenciát a tanulás során. Másrészt arra kérdez rá, hogy az AI-használat hogyan kapcsolódik a tanulási hatékonyság, az önálló gondolkodás és az önszabályozás tanulói percepciójához. Harmadrészt azt vizsgálja, hogy milyen kritikai és etikai attitűdök jellemzik a tanulókat az AI használatával kapcsolatban. Negyedrészt pedig arra keresi a választ, hogy milyen pedagógiai következtetések vonhatók le az AI használati mintázataiból a szakképzési környezetben.

A kutatás hipotézisrendszere mediációs logikára épül.

H1: Az AI használata széles körben elterjedt, és a tanulási folyamat integráns részévé vált.

H2: Az AI használata pozitív kapcsolatban áll a tanulási hatékonyság percepciójával.

H3: Az AI használata együtt járhat az önálló gondolkodás percepciójának csökkenésével.

H4: A kritikai attitűd mediáló szerepet tölt be az AI-használat és a tanulási hatások között.

H5: A tanulók inkább a pedagógiailag támogatott, szabályozott AI-használatot preferálják a tiltással szemben.

A hipotézisek egy olyan konceptuális modellbe rendezhetők, amelyben az AI-használat gyakorisága és funkciója a független változó, a kritikai attitűd és az önszabályozási képesség mediátorváltozóként jelenik meg, míg a tanulási hatékonyság percepciója és az önálló gondolkodás megélése függő változóként értelmezhető. Ez a modell megfeleltethető a mediációs modellek klasszikus logikájának, amely szerint egy független változó hatása egy közvetítő változón keresztül érvényesül (Baron & Kenny, 1986).

Módszertan

Az empirikus vizsgálat 127 szakképzésben tanuló diák kérdőíves adatain alapul. A kutatás kvantitatív megközelítést alkalmazott, amelynek célja a tanulói AI-használati mintázatok, percepciók és attitűdök feltárása volt. A kérdőív az AI ismertségére, használati gyakoriságára, használati céljaira, tanulási hatásokkal kapcsolatos percepciókra, kritikai attitűdökre, valamint szabályozási és etikai kérdésekre vonatkozó itemeket tartalmazott.

A vizsgálat leíró és értelmező jellegű. A kutatás nem az AI objektív tanulmányi teljesítményre gyakorolt hatását méri, hanem a tanulók önbeszámolás percepcióit és tapasztalatait vizsgálja. Ennek megfelelően a kutatás egyik korlátja, hogy az eredmények a tanulói önértelmezésekre épülnek, nem pedig kontrollcsoportos vagy longitudinális mérésre. Ugyanakkor a percepciók vizsgálata pedagógiai és pszichológiai szempontból különösen releváns, hiszen a tanulási motivációt, az önhatékonyságot és a technológiához való viszonyt jelentős mértékben meghatározza az, hogy a tanulók hogyan értelmezik saját tanulási folyamataikat.

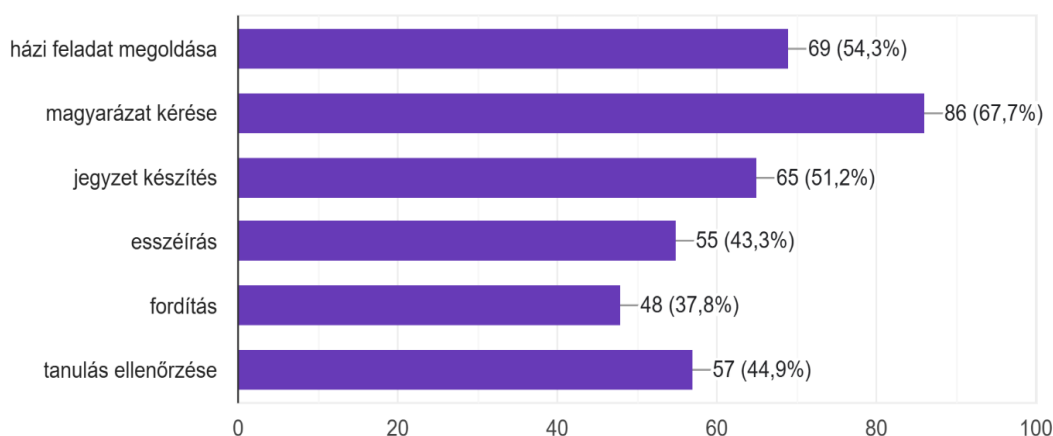
Eredmények

Az eredmények elsőként azt mutatják, hogy az AI ismertsége gyakorlatilag teljes körű: a válaszadók 98,4%-a hallott már AI-alapú tanulási eszközökről. Ez megerősíti az első hipotézist, miszerint az AI már nem periférikus jelenség, hanem a tanulási kultúra része. A használat gyakorisága szintén ezt támasztja alá: a diákok 60,6%-a hetente többször vagy naponta használ AI-t tanulási célokra. Ezek az adatok azt jelzik, hogy a generatív AI a vizsgált tanulói körben már nem újdonságként, hanem a mindennapi tanulási gyakorlat részévé váló eszközként jelenik meg.

A használati célok elemzése szerint az AI elsősorban magyarázatkérésre (67,7%), házi feladat megoldására (54,3%), jegyzetkészítésre (51,2%) és tanulásellenőrzésre (44,9%) szolgál. Ez azt mutatja, hogy az AI nem egyszerűen információforrásként jelenik meg, hanem a tanulási folyamat több szakaszában is aktív szerepet játszik. Ugyanakkor az eredmények egyértelműen jelzik a negatív vagy ambivalens hatások jelenlétét is. A diákok jelentős része úgy véli, hogy az AI használata csökkentheti az önálló gondolkodást. Ez a kettősség: a hatékonyság növekedése és az autonómia csökkenésének érzékelése a generatív AI egyik legfontosabb pedagógiai dilemmájára utal. A kritikai attitűd vizsgálata jelentősen árnyalja a képet. A válaszadók 69,3%-a rendszeresen ellenőrzi az AI válaszait, míg 85,8%-uk tisztában van azzal, hogy az AI nem mindig megbízható. Ez azt jelenti, hogy a tanulók jelentős része nem kritika nélkül használja az eszközt, hanem valamilyen ellenőrző viszonyt alakít ki vele.

9. Milyen célokra használod az AI-t?

127 válasz

1. ábra saját kérdőív eredményi alapján)

A szabályozási és etikai dimenziók elemzése további fontos következtetésekhez vezet. A válaszadók 68,5%-a már használt AI-t tanári engedély nélkül, ami azt jelzi, hogy a technológiai gyakorlat megelőzi az intézményi szabályozást. Ugyanakkor a diákok nem egyértelműen támogatják a szigorú szabályozást: 33,9% tartja szükségesnek az iskolai szabályokat, 33,9% elutasítja azokat, míg a fennmaradó rész bizonytalan. Ezzel szemben 57,5% támogatja, hogy az iskola tanítsa az AI használatát. A tantárgyi használat elemzése tovább erősíti az AI mediáló szerepének értelmezését. A leggyakoribb használati területek közé tartozik a történelem (70,9%), a magyar nyelv és irodalom (60,6%), valamint a matematika (52%). Ez a transzverzális használat azt jelzi, hogy az AI nem tantárgyspecifikus eszköz, hanem általános kognitív támogatórendszerként működik.

Az eredmények elméleti értelmezése

A kutatás hipotézisrendszere mediációs logikára épül, amely szerint a mesterséges intelligencia tanulási folyamatra gyakorolt hatása nem közvetlenül, hanem attitűdökön, önszabályozási mechanizmusokon és kritikai kompetenciákon keresztül érvényesül. A jelen

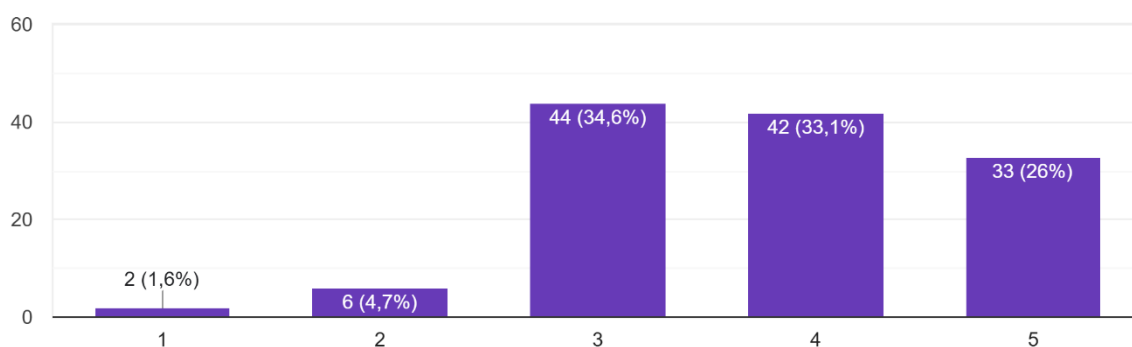
kutatás egyik legfontosabb felismerése ezért az, hogy az AI nem egyszerűen technológiai eszköz, hanem olyan kognitív és pedagógiai infrastruktúra, amely átalakítja a tanulás szerkezetét.

Az első hipotézis szerint az AI használata széles körben elterjedt. A 98,4%-os ismertség és a 60,6%-os rendszeres használat arra utal, hogy a generatív AI már nem innovációs fázisban van, hanem fokozatosan normalizálódik a tanulási gyakorlatban. Rogers diffúziós elmélete szerint az innovációk egy ponton elvesztik újdonságjellegüket, mert beépülnek a mindennapi rutinokba (Rogers, 2003). A jelen kutatás eredményei ezt a folyamatot szakképzési környezetben is megerősítik.

A második hipotézis szerint az AI használata pozitív kapcsolatban áll a tanulási hatékonyság percepciójával. A használati célok, különösen a magyarázatkérés és a házi feladat támogatása arra utalnak, hogy a tanulók az AI-t kognitív támogatórendszerként értelmezik. Ez összhangban áll a *perceived usefulness* fogalmával, amely a technológiaelfogadás egyik központi eleme (Venkatesh et al., 2003). A generatív AI ebben az értelemben gyors visszacsatolást, alternatív magyarázatokat és személyre szabott tanulási támogatást kínál.

10. Mennyire értesz egyet az alábbi állítással? "Az AI segít jobban megérteni az anyagot."

127 válasz

2. ábra (saját kérdőív eredményei alapján)

A harmadik hipotézis ugyanakkor arra mutat rá, hogy az AI használata együtt járhat az önálló gondolkodás percepciójának csökkenésével. A tanulók jelentős része úgy érzi, hogy AI használata mellett kevesebbet gondolkodik önállóan. A tanulók bizonyos kognitív műveleteket külső rendszerekre delegálnak. A generatív AI esetében ez különösen hangsúlyos, hiszen az eszköz nem csupán információt szolgáltat, hanem kész válaszokat, érveléseket és szövegeket generál. A kutatás egyik legfontosabb eredménye azonban az, hogy a Mesterséges Intelligencia használatának hatása nem determinisztikus. A kritikai attitűd mediáló szerepe döntő jelentőségű, hiszen a válaszadók jelentős része ellenőrzi az AI válaszait, és tisztában van azzal, hogy azok nem mindig megbízhatóak. Ez azt jelenti, hogy a tanulók nem homogén módon használják az eszközt. A kritikai kontroll jelenléte meghatározza, hogy az AI használata reflektív tanulástámogatássá vagy passzív válaszátvétellé válik-e.

Az ötödik hipotézis a normatív dimenzióra vonatkozik. Az eredmények azt mutatják, hogy a tanulók nem elsősorban tiltást, hanem kompetenciafejlesztést igényelnek. A pedagógiai integráció támogatottsága arra utal, hogy a diákok az AI-t nem kerülendő technológiának, hanem

tanulási környezetük részének tekintik. Ez összhangban áll Selwyn kritikai digitálispedagógiai megközelítésével, amely szerint az oktatás feladata nem a technológia kizárása, hanem annak tudatos és reflektált integrációja (Selwyn, 2016).

Az „AI-mediált tanulás” fogalma, mint elméleti hozzájárulás

A kutatás eredményei alapján indokoltá válik az „AI-mediált tanulás” fogalmának bevezetése. AI-mediált tanulásnak nevezhető az a tanulási folyamat, amelyben a kognitív műveletek, például a megértés, a problémamegoldás, a vázlatkészítés, az ellenőrzés és az önreflexió részben egy generatív mesterséges intelligencia rendszerrel való interakció során valósulnak meg. Ez a fogalom túlmutat az „AI-használat” leíró kategóriáján, mert nem csupán azt nevezi meg, hogy a tanuló használ-e mesterséges intelligenciát, hanem azt is, hogy az AI milyen módon szervezi át a tanulási folyamatot.

Az AI-mediált tanulás három dimenzió mentén írható le. Az első a kognitív mediáció dimenziója: az AI magyarázó, strukturáló és ellenőrző rendszerként működik, amely az információt tanulási célú interpretációvá alakíthatja. A második a pszichológiai mediáció dimenziója: az AI növelheti a tanulói önhatékonyt, mert gyors segítséget és sikerélményt kínál, ugyanakkor csökkentheti az autonóm gondolkodás élményét, ha a tanuló a saját kognitív erőfeszítését túlzottan kiszervezi. Ez Bandura önhatékonyt-elméletével is értelmezhető (Bandura, 1997). A harmadik a normatív mediáció dimenziója: az AI új tanulási normák kialakulását idézi elő, miközben az intézményi szabályozás sok esetben csak késve reagál a tanulói gyakorlatokra.

Az AI-mediált tanulás fogalma integrálja az önszabályozott tanulás, a kognitív terhelés, a technológiaelfogadás és az aktivitásemélet perspektíváit. Zimmerman (2002) felől az AI-mediált tanulás az önszabályozás támogatásaként vagy gyengüléseként értelmezhető. Sweller (2011) felől a kognitív terhelés átrendeződéseként ragadható meg. Venkatesh és munkatársai (2003) felől az észlelt hasznosság és elfogadás modelljébe illeszkedik. Engeström (1987) aktivitásemellete alapján pedig az AI olyan eszközként értelmezhető, amely a tanuló, a feladat, az intézményi szabályok és a közösségi normák viszonyát is újra szervezi.

Következtetések

A tanulmány legfontosabb következtetése, hogy a mesterséges intelligencia nem pusztán technikai segédeszköz, hanem kognitív, pszichológiai és normatív mediátor. Hatása nem írható le egyszerűen pozitív vagy negatív kategóriákkal. A tanulás nem egyszerűen AI-val történik, hanem egyre inkább AI-n keresztül is szerveződik: a technológia belép a megértés, az ellenőrzés, az önértékelés és a tanulói döntéshozatal folyamatába.

A kutatás egyik saját elméleti hozzájárulása az „AI-mediált tanulás” fogalmának bevezetése, amely lehetővé teszi a generatív AI oktatási szerepének komplexebb értelmezését. A tanulmány eredményei arra utalnak, hogy a Mesterséges Intelligencia használat pedagógiai hatása nem önmagában az eszköztől függ, hanem attól, hogy a tanulók milyen kritikai, önszabályozási és etikai kompetenciákkal rendelkeznek.

A pedagógiai gyakorlat számára ebből az következik, hogy az AI integrációja nem kerülhető meg, ugyanakkor csak akkor lehet szakmailag indokolt, ha a kritikai gondolkodás, az önszabályozott tanulás, a forrásellenőrzés és a digitális etika fejlesztésével együtt történik. A szakképzésben különösen fontos, hogy az AI ne a tanulói teljesítmény helyettesítésének, hanem a tanulási folyamat tudatos támogatásának eszköze legyen.

Bibliográfia

- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W H Freeman/Times Books/Henry Holt & Co.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). *The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations*. Journal of Personality and Social Psychology, 51(6), 1173–1182.
- Carr, N. (2010). *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. New York: W. W. Norton.
- Dwivedi, Y. K., et al. (2023). “So what if ChatGPT wrote it?” *Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy*. International Journal of Information Management, 71, 102642.
- Engeström, Y. (1987). *Learning by expanding: An activity-theoretical approach to developmental research*. Helsinki: Orienta-Konsultit.
- Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign.
- Kasneci, E., et al. (2023). *ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education*. Learning and Individual Differences, 103, 102274.
- Long, D., & Magerko, B. (2020). *What is AI literacy? Competencies and design considerations*. In Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (pp. 1–16). New York: ACM.
- Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. London: Pearson.
- Miao, F., & Holmes, W. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. Paris: UNESCO.
- Risko, E. F., & Gilbert, S. J. (2016). *Cognitive offloading*. Trends in Cognitive Sciences, 20(9), 676–688.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations* (5th ed.). New York: Free Press.
- Selwyn, N. (2016). *Education and technology: Key issues and debates* (2nd ed.). London: Bloomsbury Academic.
- Sweller, J. (2011). *Cognitive load theory*. Psychology of Learning and Motivation, 55, 37–76.
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). *User acceptance of information technology: Toward a unified view*. MIS Quarterly, 27(3), 425–478.
- Wineburg, S., & McGrew, S. (2019). *Lateral reading and the nature of expertise: Reading less and learning more when evaluating digital information*. Teachers College Record, 121(11), 1–40.
- Zimmerman, B. J. (2002). *Becoming a self-regulated learner: An overview*. Theory Into Practice, 41(2), 64–70.

Introduction

The 21st century labor market is fundamentally determined by the rapid development of digitalization. The rise of information systems, internet-based communication and electronic administration has significantly transformed administrative jobs. Nowadays, the central tool for office workers is the computer, which has become indispensable for data recording, document management, communication and administration. The majority of administrative tasks are performed in front of a screen, which is why a significant part of employees spend several hours a day sitting in front of a monitor. The increasing importance of working in front of a screen is not only a consequence of technological development, but also a fundamental element of modern economic and organizational operations. The spread of working from home, teleworking and hybrid work schedules has further increased the proportion of digital devices used. For administrative workers, computer use is no longer just an additional tool, but the primary platform for everyday work processes. The topicality and social importance of the topic is due to the fact that prolonged work in front of a screen carries numerous health and psychological risks. As a result of incorrect posture, a sedentary lifestyle and prolonged concentration, musculoskeletal complaints, vision impairment, eye fatigue, as well as stress and mental exhaustion are common. These problems not only negatively affect the quality of life of individuals, but can also represent an economic burden for employers due to reduced performance, absenteeism and job dissatisfaction. The aim of the study is to present the health, ergonomic and psychosocial risks associated with working in front of a screen in administrative workplaces.

I. Concept and characteristics of screen work

In Hungary, the minimum health and safety requirements for working in front of a screen are regulated by Decree 50/1999. (XI. 3.) EüM, which is the domestic transposition of the European Union Directive 90/270/EEC. Screen work¹ is the name given to the work activity during which the employee regularly uses a device with a digital display to perform their tasks, including the use of a computer, laptop, tablet or other display device. The work is typically done in a sitting position, with prolonged concentration and continuous visual load. The regulations on screen work aim to protect the health of employees, in particular: the employer must carry out a risk assessment² during the assessment and regular monitoring of the health and safety conditions of working at a screen-based workplace, the following risks are continuously examined:

- a) factors causing visual impairment,
- b) psychological (mental) strain,

¹ 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet a képernyő előtti munkavégzés minimális egészségügyi és biztonsági követelményeiről

² 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről 54. § (2) bekezdése

c) factors causing physical deterioration.³

Risk⁴ the combined effect of the likelihood and severity of injury or health damage in an emergency. In modern workplaces, the use of digital devices has appeared in almost all sectors, so screen work is now one of the most common forms of work.

Screen work is particularly typical in administrative and intellectual jobs. Such as: office administrator, accountant, financial and HR employee, customer service operator, data processor, project coordinator, legal assistant, marketing and communication employee, IT specialist, teleworking employee.

In these jobs, employees perform a significant part of their daily tasks using electronic systems, document management, data entry, correspondence, online communication, virtual meetings, data processing and analysis.

In Hungary, the rules for working in front of a screen have changed significantly from 2024.

The most important modification is that the 6-hour daily limit on actual screen work has been abolished. The main rules that are still in force:

- a job where the employee works in front of a screen for at least 4 hours a day is still considered a screen job;
- the obligation to take a break or a break between work of at least 10 minutes per hour has remained;
- however, the requirement that actual work in front of a screen may not exceed 6 hours a day or 75% of the daily working time has been abolished.
- the employer is still obliged to ensure an ergonomic working environment;
- regular vision tests are still required for those working with a monitor;
- in justified cases, the employer must provide the glasses that ensure clear vision required for screen work.

The break between work hours should not be confused with the legal provision according to which, in the case of employees employed in screen-based jobs, the employer must organize the work processes in such a way that continuous work in front of a screen is interrupted by breaks of at least ten minutes per hour - which cannot be combined, with the exception of the following - and that the total time spent in front of a screen does not exceed six hours per day.⁵

It is important to mention that the rules for mandatory occupational health examinations have changed from September 2024⁶, but the eye care requirements for screen-based jobs have not been completely eliminated. In practice, this means that it is now legal to work in front of a monitor for up to 8 hours a day; but hourly breaks must still be provided; the employer is responsible for maintaining a working environment that does not endanger health. Every employee has the right to working conditions that respect their health, safety and dignity.⁷

³ 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet a képernyő előtti munkavégzés minimális egészségügyi és biztonsági követelményeiről 3. §

⁴ 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről 87. § 1/F

⁵ Kovács Szabolcs (2019): Bérszámfejtés a gyakorlatban.

<https://doi.org/10.55413/9789632958439> Letöltve: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1596_9/#YOV1596_7_p3 (Letöltés ideje: 2026. 04.29.)

⁶ 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet a munkaköri, szakmai, illetve személyi higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről

⁷ Alaptörvény XVII. cikk (3) bekezdése

The development of digitalization and the effects of the pandemic have significantly transformed the way we work in recent years. Home office and hybrid working have become commonplace in many workplaces, especially in white-collar jobs. These new work organization models provide employees with flexibility and greater autonomy, but they also create new challenges in terms of health, work-life balance and work organization.

One of the biggest advantages of working from home is flexibility. Employees can adjust their tasks to their own schedule, avoid daily commuting, and thus save time and energy. Many employees feel more productive in a home environment, where there are fewer distractions and greater autonomy. Hybrid working combines the advantages of office and home work: it allows for personal contact and teamwork, while also maintaining flexibility.

The spread of remote work has significantly increased the time spent in front of a screen. Employees often spend eight to ten hours a day or even more in front of a computer, which can lead to various health problems in the long term. Common complaints include eye strain, headaches, and back, neck and back pain caused by an inadequate ergonomic work environment. Many people working from home do not have a proper chair or desk, and poor posture can lead to musculoskeletal problems over time. The pandemic has led to nearly 40% of workers working remotely full-time. This blurs the traditional boundaries between work and private life and, together with other trends in remote working – such as constant connectivity, lack of social contact and increased use of ICT – has further increased psychosocial and ergonomic risks.⁸

Home office also raises important issues for mental health. For some, it reduces stress, while for others, it can cause isolation, loneliness and loss of motivation. The line between work and private life is often blurred, as the home also becomes a workplace. As a result, many employees find it harder to switch off after work and tend to work overtime or be constantly available. In the long run, this can lead to burnout and increased psychological strain. There has indeed been a lot of talk about work-life balance recently – but what exactly does it mean and why is it so important? Work-life balance means striking the right balance between professional and private life. While this may manifest itself differently for everyone, one thing is certain: this balance is not only important for physical and mental well-being, as it provides time and space for other activities that are of interest to you and for nurturing personal relationships, but it is also essential for productivity, as it leads to better results and greater job satisfaction.⁹

New global research from Randstad reveals that work-life balance appears to be the top catalyst for employee turnover, ahead of reasons such as "low pay" due to rising costs of living and "lack of career opportunities."¹⁰ It is important to mention that Karasek created the model¹¹, more than

⁸ Az Európai Unió 2021–2027-es munkahelyi biztonsági és egészségvédelmi stratégiai kerete Munkahelyi biztonság és egészségvédelem a munka változó világában 10 o. <https://www.nincsbaleset.hu/dokumentumok/63-az-europai-unio-2021-2027-es-munkahelyi-biztonsagi-es-egeszsegvedelmi-strategiai-kerete> (Letöltés ideje: 2026.05.01.)

⁹ A munka és a magánélet közötti megfelelő egyensúly megteremtése. https://eures.europa.eu/striking-right-balance-between-work-and-personal-time-2024-04-05_hu (Letöltés ideje: 2026.05.02.)

¹⁰ Hogyan tarthatja meg legjobb dolgozóit? a kulcs a munka-magánélet egyensúlya. <https://www.randstad.hu/workforce-insights/employer-branding/hogyan-tarthatja-meg-legjobb-dolgozoit-a-kulcs-a-munka/> (Letöltés ideje: 2026.05.05.)

¹¹ A Karasek-modell alap gondolata, hogy a munkahelyi stressz a munka két meghatározó alapjellemzőjének, vagyis a követelmények és a kontroll egymáshoz való viszonyának a felborulásából fakad.

forty years ago, in 1979, and its significance lies in the fact that even then he drew attention to the fact that workplace conditions can easily cause stress in employees.¹²

In terms of work organization, companies also had to adapt to the new situation. The use of digital communication tools, online meetings and remote collaboration became important. Managers had to develop new methods for evaluating performance and supporting employees. In addition, data security and the development of IT infrastructure were given greater emphasis.

Home office and hybrid working offer many advantages, but at the same time they also create new health and organizational challenges. In order to operate successfully and sustainably, it is important to create an appropriate working environment, regular rest and maintain a work-life balance. These forms of work are expected to continue to play a significant role in the future, so both employers and employees must adapt to the new circumstances.

II. Health risks of working in front of a screen

Today, people process about three times as much data and information per day as they did half a century ago. They usually do this by spending half a day in front of the television, or – more commonly these days – in front of the computer, or with a smartphone in their hands.¹³

In modern society, the use of computers, smartphones and other digital devices has become a natural part of everyday life. Office workers, students and members of many other occupational groups spend several hours a day in front of a screen.

Technological development brings many benefits, but prolonged work in front of a screen also carries serious health risks. These problems can affect vision, the musculoskeletal system and mental health. During concentrated work in front of a monitor, the number of blinks decreases, which causes dry eyes. Inadequate lighting conditions, reflections or a poorly adjusted monitor can further aggravate complaints. Decree 50/1999. (XI. 3.) EüM stipulates that the employer is obliged to ensure adequate lighting, a glare-free monitor and the possibility of regular eye examinations. One of the most common problems is eye strain. Constantly staring at a monitor can cause your eyes to blink less, which can lead to dry eyes, a burning sensation, and blurred vision. Many people also complain of headaches and eye strain, especially after working for long periods of time. The blue light emitted by digital devices can exacerbate these symptoms and can also cause sleep problems by disrupting your body's natural circadian rhythm.

¹² Hideg Milán István: A munkahelyi stressz szabályozása az Európai Unióban (MJO, 2020/2., 28-32. o.)

¹³ Hampel György: A képernyős eszközök káros hatásai, a káros hatások megelőzésének módjai. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, (2023) XVIII. évfolyam, Különszám, pp. 183–197.

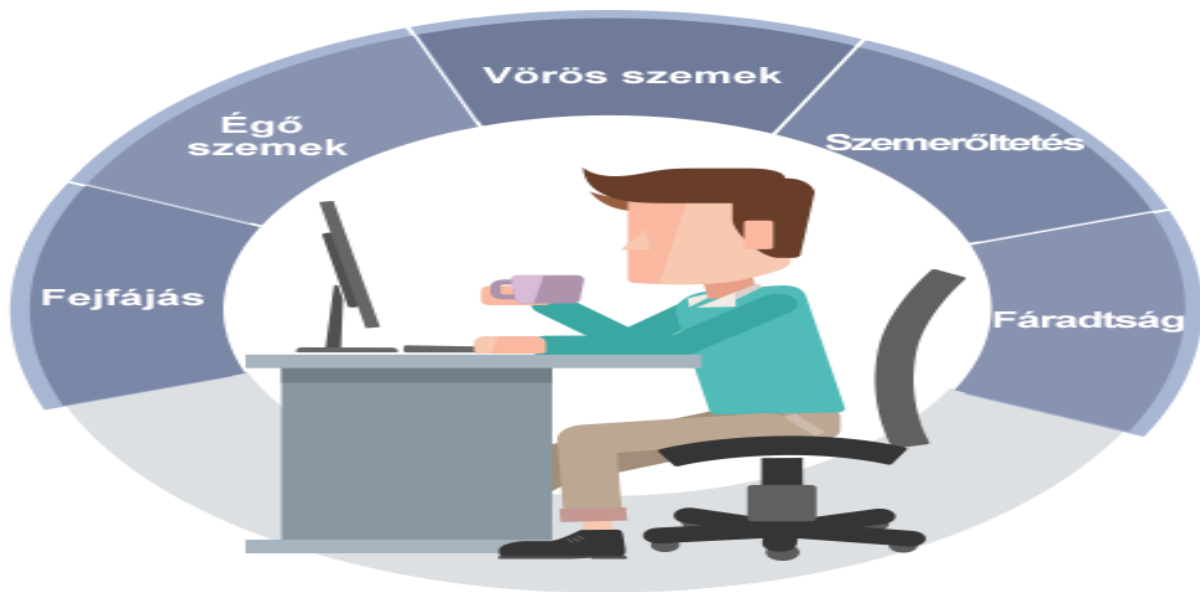

Figure 1¹⁴

In order to improve vision, the user may adopt uncomfortable postures, which can result in neck and back pain (Hayes et al., 2007). Furthermore, DSE users may experience eye strain due to “Computer Vision Syndrome” (CVS) (Mussa, 2016). The device screens can cause dry eyes, blurred or double vision, light sensitivity, fatigue, and headaches (Petty, 2017; Oláh, 2018).¹⁵

The employer is not obliged to reimburse the purchase of glasses for employees working with a screen. The occupational health examination establishes that the employee's general glasses are also suitable for screen work, the employer does not have to pay for the cost of the glasses. The employee needs special glasses for screen work, and the employer is not obliged to pay the price of the latest fashion glasses, but only the minimum amount necessary to make the work glasses.

Sitting in front of a screen can also result in significant musculoskeletal problems. In a significant part of the workplace, physical strain is no longer caused by heavy physical work, but rather by long-term immobility. The increase in the proportion of sitting increases musculoskeletal complaints, spinal problems, and the risk of obesity and cardiovascular diseases. Nowadays, a growing number of workers do their work while sitting, and their number continues to grow due to the opportunities offered by technological developments and the spread of automation.¹⁶

Neck, shoulder and back pain are common due to poor posture. We usually stare at the monitor with our back hunched, our neck tense or our head hanging.¹⁷

Many people use their monitors or chairs at an inappropriate height, which can damage their spine in the long run. Continuous use of a mouse and keyboard can lead to hand and wrist

¹⁴ Milyen hatással van a számítógép a szemünkre és hogyan tudjuk megkímélni? <https://www.usanotebook.hu/blog/milyen-hatassal-van-a-szamitogep-a-szemunkre-es-hogyan-tudjuk-megkimelni/495?srltid=AfmBOoq1eVRfr9lvvKbycANACeq9UjLSMZLnw4n-PXAeymdgZzWyYII5> (Letöltés ideje: 2026.05.12.)

¹⁵ Hampel György: A képernyős eszközök káros hatásai, a káros hatások megelőzésének módjai. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, (2023) XVIII. évfolyam, Különszám, pp. 183–197.

¹⁶ Ungváry György: Munkaegészségtan, 2000. 622 o.

¹⁷ Mit is jelent az ergonomikus munkakörnyezet? <https://liwing.hu/mit-is-jelent-az-ergonomikus-munkakornyezet/> (Letöltés ideje: 2026.05.14.)

problems, such as tendonitis or carpal tunnel syndrome. Lack of exercise also increases the risk of obesity, cardiovascular disease, and diabetes.

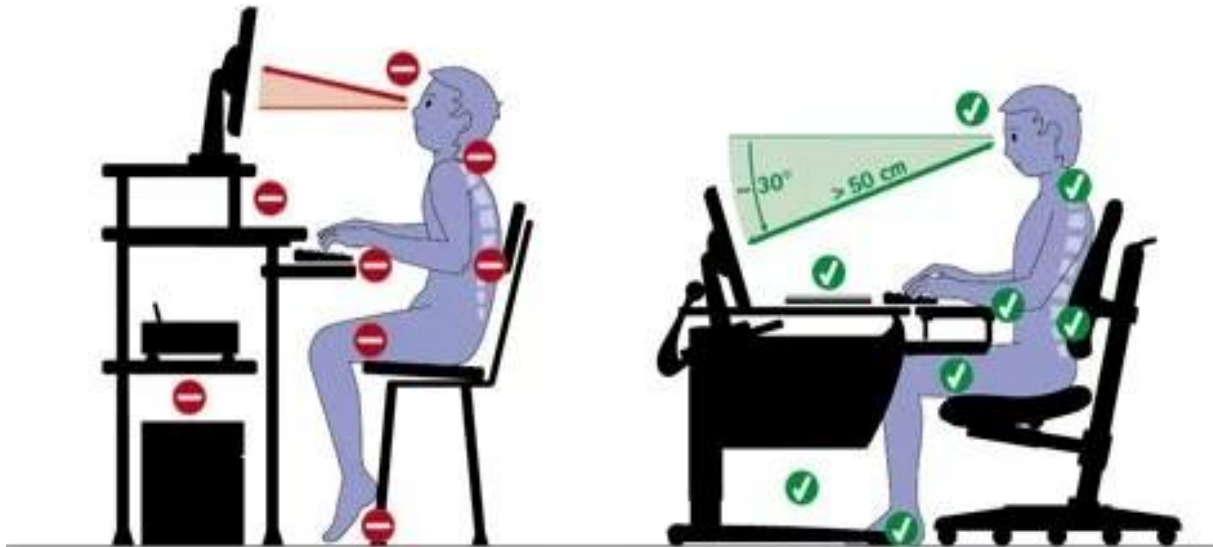

Figure 2¹⁸

I would like to highlight a Supreme Court decision related to the payment of the employee's spectacles allowance. In the aforementioned case, the ophthalmologist recommended spectacles with multifocal lenses for the employee working in front of a screen. The price of these was much higher than the price of spectacles that provide sharp vision required for work in front of a screen. The Supreme Court ruled that the multifocal spectacles ordered by the plaintiff were necessary for his daily life, whereas in connection with work in front of a screen, the employer must only provide the employee with the minimum necessary for the work falling within the scope of the EüM. Decree, i.e. only with spectacles that provide sharp vision.¹⁹

Not only physical health, but also mental health of employees can be at risk. However, stress itself is not a negative indicator, a person is constantly "stressed" throughout their life, as various stimuli constantly affect our bodies.[12] This can become unhealthy if we receive too much of certain negative factors over a long period of time. The concept of workplace stress therefore naturally means that this response is a reaction to influences coming from the workplace environment.²⁰

Constant online presence and constant information overload can cause stress, anxiety and difficulty concentrating. Many workers feel that digital devices require them to be available outside of working hours, making it difficult to rest and relax. Excessive screen use can even lead to burnout in the long term. Psychosocial stress at work, which affects health, affects nearly 28% of European workers. High levels of stress at work are a risk factor for psychological and somatic diseases.²¹ The increasing workload requires new time management and attention techniques,

¹⁸ Képernyős munkahelyek ergonómiája, biztonsága. <https://munkastanacsok.hu/kepernyos-munkahelyek-ergonomiaja-biztonsaga/> (Letöltés ideje: 2026.05.14.)

¹⁹ Herdon István: A munkavégzés helyének megváltoztatása- Távmunka, „Home Office”. 688

²⁰ Sipos Marcell: A munka és magánélet kapcsolatáról másképp - avagy gondolatok a munkavállaló mentális egészségének védelmével kapcsolatban (MJO, 2024/3., 51-59. o.)

²¹ Nistor Katalin-Nistor Anikó-Ádám Szilvia-Szabó Anita-Konkolj Thege Barna-Stauder Adrienne: Munkahelyi pszicho szociális kockázati tényezők kapcsolata a depressziós tünetegyüttessel a magyar munkavállalók körében. 2015.156. évfolyam, 11. szám

because the structure of attention has changed, and perception, especially since the pandemic, has become fragmented and scattered.²²

While classic physical stress – such as monotonous movements, incorrect posture or excessive lifting tasks – is still present, psychosocial risk factors are gaining increasing emphasis. The Labour Code – in line with our EU implementation obligation and other "soft law" agreements – declares the concept of psychosocial risk: "the totality of the effects (conflicts, work organization, work schedule, employment relationship uncertainty, etc.) affecting an employee at work, which influence his or her responses to these effects, and in connection with this, stress, work accidents, and organic (psychosomatic) diseases of psychological origin may occur."²³

Figure 3²⁴

In order to prevent problems, it is important to consciously organize work and create an ergonomic work environment. It is essential that the monitor is at the right height, the chair supports the spine, and the worker takes regular breaks. It is recommended to stand up for a few minutes every hour, move around, and rest your eyes. Experts often recommend the "20-20-20 rule": look at something at least twenty feet (about six meters) away for twenty seconds every twenty minutes. It is also important to get regular exercise and maintain a work-life balance. Although, according to Dengler et al. (2022), despite the enormous importance of digital technologies in many professions during everyday work, surprisingly few empirical studies have examined the harmful consequences of prolonged use of these devices on individuals' health. Regardless of the previous opinion, researchers have long investigated the effects of DSE²⁵ on both physical and mental health.²⁶

²² Fehér Pálma Virág: A mentális egészség és a digitális pszichoterápia jövőjét érintő kérdések társadalomkritikai megközelítésben 2022. 22 o. <https://doi.org/10.52993/PSYHUNG.10.2022.1.2>

²³ Szaniszló Zoltán: Pszichoszociális kockázatok a munkánk és otthonunk keresztmetszetében, avagy az otthonról történő munkavégzés mentális és jogi hatásai (MJO, 2024/4., 50-60. o.)

²⁴ Burnout szindróma, azaz a kiégés. <https://tocospatika.hu/hirek--informaciok--burnout-szindroma--azaz-a-kieges/> (Letöltés ideje: 2026.05.15.)

²⁵ Az informatikai eszközöknek a többsége rendelkezik valamilyen képernyővel (az angol elnevezésük Display Screen Equipment, DSE).

²⁶ Hampel György: A képernyős eszközök káros hatásai, a káros hatások megelőzésének módjai. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, (2023) XVIII. évfolyam, Különszám, pp. 183–197.

III Ergonomic working environment

Ergonomics, or human factors, is the science of adapting the work environment to the needs and capabilities of the human body, thereby reducing the risk of injury and health problems. Maintaining good posture, setting up a personalized workstation, providing adequate lighting, and taking regular breaks all contribute to a healthier work environment.²⁷

Ergonomics aims not only to make work more comfortable, but also to maintain safety, efficiency and health in the long term. Ergonomics is the scientific study of the interaction between people and their working environment. However, the working environment in this sense does not only mean the physical environmental factors surrounding the worker, but also the tools and materials used during work, as well as the work method and organization of work, whether it is individual or group work. All of these are related to the person himself: his abilities, possibilities and limitations.²⁸

Many people still identify ergonomics only with a “comfortable chair” or a suitable desk, but it is much more than that: a comprehensive approach that examines the entire system of work. This includes the rational organization of work processes, the inclusion of rest periods, the management of mental strain, the optimization of communication channels, and the formation of workplace culture. One of the most important tasks of physical ergonomics is the analysis of posture at work. A poorly chosen or persistently unfavorable body position – such as a hunched seat, a twisted spine or a work surface placed too high – can cause serious health damage in the long term, most often musculoskeletal complaints. Health damage (occupational safety and health): identifiable damage to the physical or mental state that is caused by work and/or is made worse by the work and/or the work-related situation.²⁹

Whereas traditional ergonomics focuses primarily on the physical environment – such as posture or the accessibility of tools – cognitive ergonomics focuses on the efficiency and workload of information processing. This approach is particularly important in the modern, digitalized world of work, where employees often have to interpret vast amounts of information quickly and accurately.

One key area of cognitive ergonomics is the design of user-friendly interfaces. In the competitive market for computers and software, it is clear that products that are “user friendly” and consider the user will be successful.³⁰ A work environment is considered ergonomic if the work equipment adapts to human needs and supports the maintenance of correct posture. When designing a health-friendly office, it is advisable to take into account health, comfort and safety aspects, as well as to use ergonomic devices that promote the development of proper body posture. The healthy design of working conditions is beneficial not only for employees, but also for employers: the appropriate environment increases work efficiency, while it can also reduce costs resulting from sick leave. The work environment symbolizes the organization itself, reflects

²⁷ Ergonomikus tippek a hatékony és egészséges irodai munkavégzésért.
<https://kenyelmesiroda.hu/ergonomikus-tippek-a-hatekony-es-egeszseges-irodai-munkavegzesert/> (Letöltés ideje: 2026.05.16.)

²⁸ Budai Balázs Benjámin: Digitális készségfejlesztés. Budapest: Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó. 2024. <https://doi.org/10.1556/9789634549611> Letöltve: https://mersz.hu/dokumentum/m1151digk_145/#m1151digk_143_p2 (Letöltés ideje: 2026.05.16.)

²⁹ Soltész Gábor: A munkahelyi egészségkárosító kockázatok munkajogi konzekvenciái (MJO, 2023/4., 33-48. o.)

³⁰ Herendy Csilla: Az online felületeken alkalmazható használhatósági vizsgálatokról és azok tudományos alapjairól Doktori disszertáció, 2011. 27 o.

the organizational culture, thereby affecting employee commitment, employee satisfaction and thus the economic performance of the organization (Goodman et al. 2001, Shiu & Yu 2010, Zerella et al. 2017).³¹

One of the key areas of organizational ergonomics is the development of teamwork and communication efficiency. In today's work environment, a significant part of tasks is carried out within the framework of group cooperation, therefore it is essential that the operation of teams is smooth and well-organized. Proper communication ensures the rapid and accurate transmission of information, reduces the chance of misunderstandings, and supports effective problem solving. Organizations that are properly designed from an ergonomic perspective are characterized by clearly defined roles, well-functioning communication channels, and a safe, cooperative atmosphere. All this not only improves the quality of work, but also has a positive effect on the psychosocial well-being of employees.

A key area of organizational ergonomics is the ergonomic design of work schedules and shift schedules. An improperly designed shift schedule can adversely affect the biological rhythm of employees, impair their performance, and increase the chance of health risks. An important aspect of ergonomic design is ensuring adequate rest periods, rational organization of alternating shifts, and ensuring that the work schedule is as close as possible to the lifestyle needs of employees. Optimally designed schedules not only promote more efficient work, but also contribute to maintaining a balance between work and private life. The work environment is the most dangerous human environment, with a risk of harm 1-3 orders of magnitude higher than in other environments.³² The work process, technology, work equipment and materials must be chosen in such a way that they do not endanger the health and safety of either the employees or those within the scope of the work. The work must be coordinated in such a way that it does not pose a danger to the employees or those within the scope of the work.

Summary

In my study, I would like to highlight what physical health problems most often appear among administrative workers who work in front of a screen for long periods of time. Administrative workers who work in front of a screen for long periods of time most often experience musculoskeletal complaints (neck, shoulder, back and waist pain), eye strain, headaches and general physical exhaustion. Is there a correlation between daily screen time and the frequency of musculoskeletal complaints? The more time workers spend in front of a screen each day, the more often musculoskeletal complaints occur, especially neck, shoulder and lower back pain.

Working in front of a screen is an essential part of today's administrative workplaces, but it also carries a number of health and psychological risks. Prolonged sitting, increased eye strain and mental stress can lead to serious problems in the long term. Creating an ergonomic work environment, using appropriate work tools and conscious work organization play a key role in preventing these. Regular breaks, appropriate lighting and health-conscious habits contribute to maintaining the health of employees, improving their sense of comfort and working more efficiently. The use of technology is now inevitable, so it is the joint responsibility of employers and employees to ensure that modern workplaces also take health into account. It is important to

³¹ Pataki-Bittó Fruzsina: Az együttműködő irodai munkakörnyezet hatása az egyéni munkavégzésre. Marketing & Menedzsment 2018. 2. Szám

³² Husti István: Műszaki és beruházási ismeretek, Mezei József: Munkabiztonsági elvek, Budapest, 2010. 135.o.

note that ergonomic investments initially represent a cost, but their return is fast and spectacular. Reduced sick leave, fewer accidents and increased performance quickly compensate for the costs of equipment, furniture or training. Employee satisfaction and loyalty also increase, which in the long run means additional savings and a competitive advantage for the company. In summary, ergonomics is not a luxury, but a strategic investment, creating a healthier, more efficient and sustainable work environment, while the investment pays off quickly. We can see how the introduction of ergonomic improvements affects the health and performance of employees. The aim of ergonomic improvements is to adapt the work environment to the physical, cognitive and psychological characteristics of the employee.

References

- 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet a képernyő előtti munkavégzés minimális egészségügyi és biztonsági követelményeiről
1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről 54. § (2) bekezdése
- 50/1999. (XI. 3.) EüM rendelet a képernyő előtti munkavégzés minimális egészségügyi és biztonsági követelményeiről 3. §
1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről 87. § 1/F
- Kovács Szabolcs (2019): Bérszámfejtés a gyakorlatban.
<https://doi.org/10.55413/9789632958439> Letöltve: https://mersz.hu/dokumentum/YOV1596_9/#YOV1596_7_p3 (Letöltés ideje: 2026. 04.29.)
- 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet a munkaköri, szakmai, illetve személyi higiénés alkalmasság orvosi vizsgálatáról és véleményezéséről
- Alaptörvény XVII. cikk (3) bekezdése
- Az Európai Unió 2021–2027-es munkahelyi biztonsági és egészségvédelmi stratégiai kerete
Munkahelyi biztonság és egészségvédelem a munka változó világában 10
o. <https://www.nincsbalet.hu/dokumentumok/63-az-europai-unio-2021-2027-es-munkahelyi-biztonsagi-es-egeszsegvedelmi-strategiai-kerete> (Letöltve ideje: 2026.05.01.)
- A munka és a magánélet közötti megfelelő egyensúly megteremtése.
https://eures.europa.eu/striking-right-balance-between-work-and-personal-time-2024-04-05_hu (Letöltés ideje: 2026.05.02.)
- Hogyan tarthatja meg legjobb dolgozóit? a kulcs a munka-magánélet egyensúlya.
<https://www.randstad.hu/workforce-insights/employer-branding/hogyan-tarthatja-meg-legjobb-dolgozoit-a-kulcs-a-munka/> (Letöltés ideje: 2026.05.05.)
- A Karasek-modell alap gondolata, hogy a munkahelyi stressz a munka két meghatározó alapjellemzőjének, vagyis a követelmények és a kontroll egymáshoz való viszonyának a felborulásából fakad.
- Hideg Milán István: A munkahelyi stressz szabályozása az Európai Unióban (MJO, 2020/2., 28-32. o.)
- Hampel György: A képernyős eszközök káros hatásai, a káros hatások megelőzésének módjai.
Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, (2023) XVIII. évfolyam, Különszám, pp. 183–197.

Milyen hatással van a számítógép a szemünkre és hogyan tudjuk megkímélni?

<https://www.usanotebook.hu/blog/milyen-hatassal-van-a-szamitogep-a-szemunkre-es-hogyan-tudjuk-megkimelni/495?srsltid=AfmBOoq1eVRfr9IvvKbycANACeq9UjLSMZLnw4n-PXAeymdgLzWyYII5> (Letöltés ideje: 2026.05.12.)

Hampel György: A képernyős eszközök káros hatásai, a káros hatások megelőzésének módjai. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, (2023) XVIII. évfolyam, Különszám, pp. 183–197.

Ungváry György: Munkaegészségtan, 2000. 622 o.

Mit is jelent az ergonomikus munkakörnyezet? <https://liwing.hu/mit-is-jelent-az-ergonomikus-munkakornyezet/> (Letöltés ideje: 2026.05.14.)

Képernyős munkahelyek ergonomiája, biztonsága. <https://munkastanacsok.hu/kepernyos-munkahelyek-ergonomiaja-biztonsaga/> (Letöltés ideje: 2026.05.14.)

Herdon István: A munkavégzés helyének megváltoztatása- Távmunka, „Home Office”. 688

Sipos Marcell: A munka és magánélet kapcsolatáról másképp - avagy gondolatok a munkavállaló mentális egészségének védelmével kapcsolatban (MJO, 2024/3., 51-59. o.)

Nistor Katalin-Nistor Anikó-Ádám Szilvia-Szabó Anita-Konkolý Thege Barna-Stauder Adrienne: Munkahelyi pszicho szociális kockázati tényezők kapcsolata a depressziós tünetegyüttessel a magyar munkavállalók körében. 2015.156. évfolyam, 11. szám

Fehér Pálma Virág: A mentális egészség és a digitális pszichoterápia jövőjét érintő kérdések társadalomkritikai megközelítésben 2022. 22 o.

<https://doi.org/10.52993/PSYHUNG.10.2022.1.2>

Szaniszló Zoltán: Pszichoszociális kockázatok a munkánk és otthonunk keresztmetszetében, avagy az otthonról történő munkavégzés mentális és jogi hatásai (MJO, 2024/4., 50-60. o.)

Burnout szindróma, azaz a kiégés. <https://tocospatika.hu/hirek--informaciok-/burnout-szindroma--azaz-a-kieges/> (Letöltés ideje: 2026.05.15.)

Az informatikai eszközöknek a többsége rendelkezik valamilyen képernyővel (az angol elnevezésük Display Screen Equipment, DSE).

Hampel György: A képernyős eszközök káros hatásai, a káros hatások megelőzésének módjai. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, (2023) XVIII. évfolyam, Különszám, pp. 183–197.

Ergonomikus tippek a hatékony és egészséges irodai munkavégzésért.

<https://kenyelmesiroda.hu/ergonomikus-tippek-a-hatekony-es-egeszseges-irodai-munkavegzesert/> (Letöltés ideje: 2026.05.16.)

Budai Balázs Benjámin: Digitális készségfejlesztés. Budapest: Akadémiai Kiadó – Ludovika Egyetemi Kiadó.

2024. <https://doi.org/10.1556/9789634549611> Letöltve: https://mersz.hu/dokumentum/m1151digk_145/#m1151digk_143_p2 (Letöltés ideje: 2026.05.16.)

Soltész Gábor: A munkahelyi egészségkárosító kockázatok munkajogi konzekvenciái (MJO, 2023/4., 33-48. o.)

Herendy Csilla: Az online felületeken alkalmazható használhatósági vizsgálatokról és azok tudományos alapjairól Doktori disszertáció, 2011. 27 o.

Pataki-Bittó Fruzsina: Az együttműködő irodai munkakörnyezet hatása az egyéni munkavégzésre. Marketing & Menedzsment 2018. 2. Szám

Husti István: Műszaki és beruházási ismeretek, Mezei József: Munkabiztonsági elvek, Budapest, 2010. 135.o

Előszó

*„Vén róka surran ravaszon,
elnyúlnék tölgy alatti vackomon,
tespedten fülelném a lépteiket,
mik meg megzavarják a rejteket.”¹*

A vadon élő állatfajokkal kapcsolatos jogi szabályozás a modern jogrendszerek egyik legösszetettebb és legdinamikusabban fejlődő területe, amelyben egyszerre érvényesülnek ökológiai, gazdasági, állatvédelmi és társadalmi szempontok. E komplexitás különösen jól megragadható a vörös róka szabályozásának vizsgálatán keresztül, amely faj egyszerre jelenik meg, mint ökológiai tényező, mint gazdasági kockázat, valamint mint az állatvédelmi diskurzus egyik visszatérő szereplője.

A jelen tanulmány célja, hogy rámutasson: a róka jogi megítélése nem egységes: hazánkban elsősorban vadgazdálkodási kérdésként kezeljük, de van olyan más állambeli megközelítés, amely az állatjóléti és etikai dimenziókat jobban előtérbe helyezi.

A tanulmány részletesen bemutatja a magyar jogi szabályozás többpólusú jellegét, amelyben az állatvédelemről szóló általános normák, a vadgazdálkodási szabályok, valamint az állategészségügyi és természetvédelmi rendelkezések egymással összefüggésben határozzák meg a rókával kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket.

A nemzetközi kitekintés révén a kutatás rávilágít arra, hogy a rókákra vonatkozó szabályozás nem izolált nemzeti kérdés, hanem egy szélesebb normarendszer részét képezi. A különböző nemzetközi egyezmények és európai uniós normák – még ha nem is kifejezetten e fajra irányulnak – közvetett módon meghatározzák az alkalmazható eszközöket, módszereket és korlátokat. E szabályozási környezet célja elsősorban az, hogy kizárja a nem szelektív, indokolatlan szenvedést okozó beavatkozásokat, és ezzel összhangban biztosítsa a természetvédelmi és állatjóléti szempontok érvényesülését.

A tanulmány külön értéke a komparatív megközelítés, amely az Egyesült Királyság szabályozásának elemzésén keresztül mutat rá a különböző jogi filozófiák közötti eltérésekre. Míg a magyar rendszer a rókát elsősorban vadászható állatfajként kezeli, addig a brit szabályozás a vadon élő emlősök körébe sorolja, és e keretben a védelmét helyezi előtérbe, és ennek megfelelően szigorúbb korlátokat állít a vadászati tevékenységekkel szemben. E két megközelítés összevetése jól érzékelteti, hogy az azonos biológiai valóság mögött eltérő társadalmi és jogi értékvalasztások húzódnak meg.

Összességében a tanulmány hozzájárul ahhoz, hogy a rókákra vonatkozó jogi szabályozást ne csupán szűk értelemben vett vadgazdálkodási kérdésként, hanem komplex, többdimenziós

¹ Vidra Krisztina Kívánság. In: Zelei Anna: *Az elveszett erdő*. Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2023.

problémaként értelmezzük. Az elemzés rávilágít arra, hogy a jövőbeni szabályozási irányok meghatározása során elengedhetetlen a különböző jogági megközelítések összehangolása, valamint a nemzetközi tapasztalatok figyelembevétele.

A rókákra vonatkozó jogi szabályozás nemzetközi kitekintéssel

Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Ávtv.) tartalmazza a legáltalánosabb, minden állat tekintetében kötelezően betartandó szabályozást. Az Ávtv. kimondja, hogy „*az állat kíméletére, az állatkínzás és az állatkárosítás tilalmára, valamint a jó gazda gondosságára vonatkozó rendelkezéseit a vadon élő állatokra is alkalmazni kell*”.² Az Ávtv. a vadon élő állatok tekintetében külön rendelkezéseket is tartalmaz: vadon befogott állatot – az Ávtv. szerinti kivétellel – kísérlet céljára felhasználni nem szabad³, a szabadon élésre vagy fogságban tartásra alkalmatlan állat életnek kioltásáról az állatvédelmi hatóság köteles gondoskodni⁴. Az Ávtv. előírásaitól a vadászható állatfajok tekintetében a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló törvény eltérhet.⁵ A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény (a továbbiakban: Vtv.) tartalmazza „*a vadászati jog gyakorlásának, hasznosításának, a vadászható állatfajok és élőhelyük védelmének, a vadgazdálkodás, a vadászat, továbbá a vad által és a vadászat során, valamint a vadban okozott károk megelőzésének és megtérítésének szabályait, továbbá a vadászati jog jogellenes hasznosítása során alkalmazható bírságokat és egyéb szankciókat, a vadászati igazgatással összefüggő állami feladatokat és hatásköröket*.”⁶ A Vtv. tilalmazza a vad kínzását, ezt az elejtés, elfogás sem eredményezheti.⁷ Továbbá „*a vadász köteles az általa megsebzett vagy az egyébként súlyosan beteg vadat annak elejtése céljából felkutatni. Az ilyen vadat – annak kímélete érdekében – gyors és azonnali halált okozó módon kell elejteni*.”⁸ A vad elejtésének minősíti – a vad helybenmaradását eredményező lövés leadása, illetve ragadozó madárral történő elfogása mellett – a vadászkutyával történő elfogást.⁹

A rókák esetében az ún. kotorékozás a bevett, kutyával történő elfogási módszer. A kotorékozás olyan, kifejezetten rókára irányuló gyérítési módszer, amely során a rókát ásással és kotorékebek alkalmazásával ugratják ki föld alatti rejtekhelyéről. Mivel a róka egész évben a szabadban él, kivéve a tavaszi ellési időszakot és az azt követő heteket, a módszer különösen ebben az évszakban nyújt értékes információt az adott évi szaporulatról. A kotorékozás végrehajtása speciálisan képzett személyzetet és kutyákat igényel, és egyszerre szolgál állománycsökkentési és adatgyűjtési célt.¹⁰

² Az Ávtv. 2. § (2) bekezdése alapján.

³ Az Ávtv. 30. § (4) bekezdése alapján.

⁴ Az Ávtv. 45. § (1) bekezdés b) pontja alapján.

⁵ Az Ávtv. 2. § (2) bekezdése alapján.

⁶ A Vtv. 1. § (1) bekezdése alapján.

⁷ A Vtv. 29. § (1) bekezdése alapján.

⁸ A Vtv. 29. § (2) bekezdése alapján.

⁹ A Vtv. 9. § (6) bekezdése alapján.

¹⁰ Kölcsény Levente: *A ragadozógazdálkodás hatása a fácánállományra a gyulai Szabadka Vadásztársaság területén*. Szakdolgozat. Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Szent István Campus Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet, Gödöllő, 2023, 7.

A jogszabályoknak megfelelően eljáró vadász a vadászat és a kutyával történő elfogás során sem valósíthatja meg a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (a továbbiakban: Btk.) foglalt állatkinzás tényállását.

A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény végrehajtásának szabályairól szóló 79/2004. (V. 4.) FVM rendelet (a továbbiakban: Vhr.) határozza meg – többek között – a vadászható állatfajokat, a vadászati módozatokat és a vadászati idényt. A Vhr. a rókát „egyéb apróvadfajok” kategóriába sorolja.¹¹ Mint ilyenre, „*előltöltő fegyverből kilőtt söréttel és lövedékkel, sörétes és golyós vadászlőfegyverrel is lehet vadászni*”¹² A rókára lehet vadászni továbbá sörétes vadászlőfegyverből kilőtt golyóval¹³, magyar agárral¹⁴, befogható szelektív vadbefogó hálóval¹⁵. Csapdázás kizárólag monitorozás, tudományos kutatás, mintagyűjtés vagy kísérlet, lakott területről történő eltávolítás céljából, vagy humán-, illetve állategészségügyi vagy légtér-biztonsági okból és a vadászati hatóság külön engedélyével jogszerű.¹⁶ A róka vadászati idenye egész évben tart.¹⁷

Magyarország 1989-ben csatlakozott a Berni egyezményhez.¹⁸ Az egyezmény IV. függeléke tartalmazza az elejtés elfogás tiltott eszközeit. A tilalom célja „*elsősorban a nem szelektív, tömeges, a vaddal szemben nem etikus és kegyetlen módszerek*” alkalmazását megakadályozni. Ilyen eszközök például a hurkok, a csaliállatként használt vak vagy megcsonkított élő állatok, robbanóanyagok.¹⁹ Az elejtés és a szállítás tiltott módszereit tartalmazza továbbá a Tanács 92/43/EGK Irányelve (1992. május 21.) a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről, az ún. Élőhelyvédelmi Irányelv VI. melléklete.²⁰

A Vtv. kimondja, hogy „*a vad az állam tulajdonában van*”²¹ és tulajdonjogának megszerzésére a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) „A vadak és a halak tulajdonjogának megszerzése” című fejezet szabályait kell a Vtv.-ben foglalt eltérésekkel alkalmazni.²² A Vtv. a vadászható állat által okozott kárért való felelősség körében is a Ptk.-t

¹¹ A Vtv. 1. § bb) bekezdése 4. pontja alapján.

¹² A Vtv. 58. § (2) bekezdése alapján.

¹³ A Vtv. 58. § (2) bekezdése alapján.

¹⁴ A Vtv. 58. § (4) bekezdése alapján.

¹⁵ A Vtv. 58. § (3) bekezdése alapján.

¹⁶ A Vtv. 60. § (2) bekezdése alapján.

¹⁷ A Vtv. 5. számú melléklet 39. pontja alapján.

¹⁸ Az idegenhonos inváziós fajok elleni nemzetközi küzdelem első mérföldköve az 1979-ben elfogadott, berni egyezmény. A hivatalos nevén „Az európai vadon élő növények, állatok és természetes élőhelyeik védelméről” szóló egyezmény (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats) ugyanis az első olyan nemzetközi megállapodás, amelynek részesei fellépnek a biológiai invázió ellen. Az egyezményt 1979-ben az Európa Tanács égisze alatt 51 állam írta alá, mely államok „*az Európa Tanács tagállamai és az egyezmény további aláírói*”.

¹⁹ Csányi Sándor: Az emlős ragadozók helyzetére és megítélésére vonatkozó legfontosabb hazai és nemzetközi jogi források. In: *Emlős ragadozók Magyarországon* (szerk.: Heltai Miklós) Budapest, Mezőgazda Kiadó, 2010. 24-29.

²⁰ A természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről szóló 92/43/EGK irányelv (1992. május 21.) célja az Európai Unió biológiai sokféleségének megőrzése, a Berni Egyezmény végrehajtása, a közösségi jelentőségű természetes élőhelyek és vadon élő növény- és állatfajok kedvező természetvédelmi állapotban történő megőrzése vagy helyreállítása.

Demeter András: *Az élőhelyvédelmi irányelv bemutatása, és visszaemlékezés a felkészülés kezdeti szakaszára*. http://www.termeszetvedelem.hu/_user/browser/01_20HD_kezdetek_DemeterAndras.pdf. 2026.02.21.

²¹ A Vtv. 9. § (1) bekezdése alapján.

²² A Vtv. 9. § (1) bekezdése alapján.

hivatkozza.²³ Továbbá a Ptk. közös tulajdonra vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni a vadászterület tulajdonosainak egymás közti jogviszonyára társult vadászati jog esetében.²⁴ A trófeabírálati eljárásban a Ptk. szerinti közeli hozzátartozó definíciója irányadó.²⁵

Az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló 2008. évi XLVI. törvény (a továbbiakban: Éltv.) felhatalmazása alapján²⁶ a veszettség elleni védekezés részletes szabályairól szóló 164/2008. (XII. 20.) FVM rendelet (a továbbiakban: Veszettségr.) előírásait kell alkalmazni a rókák veszettség elleni orális immunizálása tekintetében.²⁷

A rókákkal kapcsolatosan a fentieken túl és közvetettebb módon más jogági rendelkezéseket is figyelembe kell venni, a Vtv. maga is úgy rendelkezik:

„a vadászati jog gyakorlásával, hasznosításával kapcsolatos kötelezettségeket és jogokat

- a) a természetvédelemre,*
- b) az állat- és növényvédelemre,*
- c) az állategészségügyre és élelmiszer-biztonságra,*
- d) a mező- és erdőgazdálkodásra,*
- e) a termőföld-hasznosításra,*
- f) a vízgazdálkodásra, valamint*
- g) a halgazdálkodásra*

vonatkozó jogszabályok rendelkezéseivel összhangban kell alkalmazni.”²⁸

Napjainkban a rókák már nemcsak vadászterületen, de lakott területen is – többé-kevésbé jelentős számban – jelen vannak. Ezen területekre nem terjed ki a vadász ragadozógyérítési tevékenysége. Lakott területen kizárólag a kárt okozó vad ejthető el. A köz- és állategészségügyi, illetve közbiztonsági okból, valamint a köz- és magántulajdon súlyos károsodástól való megóvása érdekében a Vtv. szerinti vadászterületnek nem minősülő valamely területen kárt okozó vagy kockázatot jelentő vadászható állatfajok (e fejezet alkalmazásában a továbbiakban együtt: kárt okozó vad) ezen területen történő befogása és szükség szerinti elejtése az érintett település polgármesterének feladata az elejtés helye szerint illetékes rendőrkapitányság, a területileg illetékes vadászatra jogosult és a vadászati hatóság előzetes tájékoztatásával.²⁹ Az elejtett kárt okozó vad vadat meg kell semmisíteni.³⁰ *„A kárt okozó vad befogását követő, vadászterületre történő kihelyezéshez a kihelyezés helye szerinti vadászatra jogosult előzetes hozzájárulása és a vadászati hatóság engedélye szükséges.”³¹*

²³ A Vtv. 75/A. § alapján. A vadkár bekövetkezése önmagában megalapozza a kártérítési kötelezettséget, függetlenül attól, hogy történt-e felróható magatartás.

Barta Judit: A vadkár, valamint a vadászható állat által okozott kár szabályozása és vadgazdálkodási összefüggései Magyarországon. In: *A vadkár, a vadászható állat által okozott kár és a vadgazdálkodás összefüggései nemzetközi kitekintéssel* (szerk: Barta Judit) Budapest, Patrocinium, 2022. 21. ISBN 978-963-413-348-3

²⁴ A Vtv. 4. § (2) bekezdése alapján.

²⁵ A Vtv. 87. § (2) bekezdése alapján.

²⁶ Az Éltv. 76. § (2) bekezdés 17. és 20. pontja alapján.

²⁷ A Veszettségr. 1. § (2) bekezdése b) pontja alapján, a Veszettség r. 8-10. § alapján.

²⁸ A Vtv. 5. § alapján.

²⁹ A Vtv. 74/C. § (1) és (3) bekezdése alapján.

³⁰ A Vtv. 74/D. § (1) bekezdése alapján.

³¹ A Vtv. 74/D. § (2) bekezdése alapján.

A belterületen elejtett róka tehát megsemmisítésre kerül, arra van mód, hogy a befogott róka kihelyezésre kerüljön vadászterületre. Ezen eset kivételével a nem vadászterületen elejtett, befogott vagy elhullott róka annak a vadászatra jogosultnak a tulajdona, amelyiknek a vadászterületéről a vad odakerült.³² A vadászterületen elejtett, elfogott, elhullott róka a vadászatra jogosult tulajdona.³³ A Vtv. részletesen szabályozza a vadasparkban, a vadfarmon és az apróvadtartó telepen jogszerűen és jogszerűtlenül tartott vad jogi sorsát.³⁴

Összességében megállapítható, hogy a rókákra vonatkozó jogi szabályozás egy komplex rendszert alkot, amelyben egyaránt érvényesülnek az állatvédelmi, a vadgazdálkodási, a természetvédelmi, valamint az állategészségügyi szempontok. Ezen aspektusok közül az állatvédelem került be leginkább a társadalmi diskurzusba, és került megkérdőjelezésre. Ezen társadalmi vita szükségszerűen veti fel annak igényét, hogy megvizsgáljuk, milyen más gyakorlatok léteznek a „rókakérdés” kezelésére. Amennyiben a vadászati módszerek és az állatjóléti szempontok terén kitekintünk a nemzetközi szabályozásra, álláspontom szerint az Egyesült Királyság szabályozásával érdemes a magyar jogi kereteket összevetni. Az Egyesült Királyság állatvédelmi jogának két egymásra épülő, de eltérő fókuszú pillére az 1996-os Wild Mammals (Protection) Act³⁵ és a 2005. februárjában hatálybalépő „Hunting Act”.³⁶ A két jogszabály kapcsolatát leginkább úgy lehet leírni, mint az általános alapelv (1996) és a specifikus alkalmazás (2004) viszonyát. Míg az 1996-os törvény a "mit nem szabad tenni az állattal" kérdésére válaszolt, a 2004-es törvény azt mondta ki, hogy "bizonyos hagyományos tevékenységek (vadászat) önmagukban kimerítik a tiltott kategóriát". A Hunting Act célja az volt, hogy a skót, 2002. évi Vadon Élő Emlősök Védelméről Szóló Törvény mintájára illegálissá tegye a vadon élő emlősök kutyákkal történő üldözését és szándékos megölését, valamint, hogy javítsa Anglia és Wales vadvilágát. Végül népszerű és ellentmondásos jogszabály született a szakirodalom szerint.³⁷

Míg Magyarországon a rókát elsősorban vadászható vadfajként (dúvadként) tartjuk számon, az Egyesült Királyságban vadon élő emlősként („wild mammal”) definiálják. Ez a látszólag csak terminológiai különbség valójában gyökeresen eltérő jogi vélelmet és etikai alapállást tükröz. A két elnevezés mögött meghúzódó filozófia határozza meg, hogy mi történik az állattal, ha emberrel találkozik, ha megsérül, vagy ha kárt okoz. A „dúvad” kifejezés (bár a jogszabály az „egész évben vadászható” kategóriát használja) azt sugallja, hogy az állat jelenléte alapvetően negatív gazdasági tényező. A róka itt egy „kezelendő állomány” része, amely veszélyezteti a hasznos apróvadat (fácán, nyúl) és a háztájit. A jogszabály célja a populáció alacsonyan tartása. A Hunting Act és a kapcsolódó Wild Mammals (Protection) Act abból indul ki, hogy a róka egy vadon élő, érző lény, amelynek alanyi jogon jár a védelem a szükségtelen szenvedéssel szemben. Itt nem a „haszna” vagy „kára” az elsődleges jogi bélyeg, hanem az egyed fizikai integritása.

³² A Vtv. 9 § (3) bekezdése első fordulata alapján. A Vtv. 9 § (3) bekezdése második fordulata szerint „kétség esetén tulajdonosnak a fellelés helye szerinti legközelebbi vadászterület vadászatra jogosultját kell tekinteni.”

³³ A Vtv. 9. § (2) bekezdése első fordulata szerint. A Vtv. 9. § (2) bekezdése második fordulata szerint: „a más vadászterületről átváltott sebzett vad a sebzés helye szerinti vadászatra jogosult tulajdonába kerül, ha – a vadászatra jogosult előzetes tájékoztatásával – utánkeresés során ejtik el, vagy elhullottan fellelik.”

³⁴ A Vtv. 9. § (4)-(4c) bekezdése alapján.

³⁵ Wild Mammals (Protection) Act.

<https://www.animallaw.info/sites/default/files/Wild%20Mammals%20%28Protection%29%20Act%201996.pdf>. 2026.03.16.

³⁶ Hunting Act. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/37>. 2026.03.16.

³⁷ Austen, Paige – Ahmed, Nusrat – Adaemic, Monika – Ahmed, Shan – Aithawaite, Travis: Does the Hunting Act 2004 adequately prevent the killing of foxes? *Student Journal of Professional Practice and Academic Research* 2019/1., 48.

A vadon élő emlős – és így a róka - megcsonkítását, megrúgását, megütését, felszegezését, vagy más módon történő átszúrását, megszúrását, megégetését, megkövezését, összezúzását, vízbe fojtását, vonszolását és megfojtását a Wild Mammals (Protection) Act bűncselekménynek minősíti. Ez alól kivételt jelent

1. az adott vadon élő emlős megölésének kísérlete kegyelemből, amennyiben bizonyítja, hogy az emlős – nem az elkövető jogellenes cselekménye következtében – olyan súlyosan mozgásképtelenné vált, hogy a felépülésére nem volt észszerű esély;
2. adott vadon élő emlős észszerűen gyors és kíméletes módon történő megölése, amennyiben bizonyítja, hogy a vadon élő emlős jogszerű lövészet, vadászat, agarászat vagy kártevőirtás során sérült meg, vagy került befogásra;
3. bármely olyan tevékenység, amelyet jogszabály vagy jogszabályi felhatalmazás engedélyez;
4. ezen cselekmények végrehajtása bármely vadon élő emlős megölése vagy elfogása céljából jogszerűen használt hurokkal, csapdával, kutyával vagy madárral;
5. bármely mérgező vagy ártalmas anyag vadon élő emlősön történő jogszerű alkalmazása.

A jogellenes cselekményt elkövető személyt gyorsított eljárásban (summary conviction) a jogszabályban maximalizált összegű pénzbírsággal, vagy hat hónapot meg nem haladó szabadságvesztéssel, vagy mindkettővel sújtható. Ha a cselekményt egynél több vadon élő emlős sérelmére követték el, a kiszabható maximális pénzbírságot úgy kell meghatározni, mintha az elkövetőt minden egyes érintett vadon élő emlős tekintetében külön bűncselekmény miatt ítélték volna el. A büntetés mellett elrendelhető a bűncselekmény elkövetéséhez használt bármely jármű vagy felszerelés elkobzása.

A magyar szabályozás büntetőjogi szempontból szigorúbbnak tűnik a szabadságvesztés időtartamát illetően, és rugalmasabb a bántalmazási módok meghatározásában. Halmazati büntetés egy eljárásban magasabb büntetési tételt eredményez, de nem feltétlenül szorzódik. Ezzel szemben a brit törvény specifikusabb, és a pénzbírságok terén alkalmaz egyfajta "darabaras" szigorítást (minden egyes állat után külön bírság), ami komoly visszatartó erővel bírhat tömeges mérgezések vagy illegális vadászatok esetén.

A Hunting Act a Wild Mammals (Protection) Act által tilalmazott cselekmények körét egészíti ki a vadon élő emlősre kutyával való vadászattal. A tilalom alól mentességet élvez a vadon élő emlős becserkészése (stalking) vagy rejtekhelyéről való kihajtása (flushing out), amennyiben a

törvényben pontosan meghatározott feltételek teljesülnek.³⁸ Ezen jogszabályi feltételek keretei között a jogalkotó részletesen meghatározza a kotorékozás feltételeit.³⁹

Míg tehát Magyarországon a kotorékozás a rendes vadászat része és a róka egész évben történő gyérítése önmagában is elegendő indok, a brit szabályozás szerint csak és kizárólag a tenyésztett szárnyasvad védelmében (game birds) engedélyezett a kotorékban való munkavégzés. Magyarországon incs törvényi tiltás arra, hogy egyszerre több kutyát engedjenek be a kotorékba, a briteknél szigorú létszámstopot alkalmaznak: a föld alatt egyszerre csak egy kutya tartózkodhat. Emellett előírja a "szoros ellenőrzést" (close control), hogy a kutya ne kezdjen el harcolni a vaddal, hanem csak kihajtsa azt. A kutyának nálunk is a kihajtás vagy a lefogás a feladata, de a brit "szoros

³⁸ A tilalom alól a jogszabályban meghatározott feltételek az alábbiak:

1. a becserkészés vagy kihajtás az alábbi célok valamelyikéből történik:
 - (a) olyan súlyos károk megelőzése vagy mérséklése, amelyeket a vadon élő emlős egyébként okozna: haszonállatokban, szárnyasvadban vagy vadon élő madarakban, haszonállatok takarmányában, terményekben (beleértve a zöldségeket és gyümölcsöket), lábon álló faállományban, halállományban (halászatokban), egyéb vagyontárgyakban, vagy egy terület biológiai sokféleségében (az ENSZ 1992-es Biológiai Sokféleség Egyezményének értelmezése szerint);
 - (b) emberi vagy állati fogyasztásra szánt hús nyerése; vagy
 - (c) terepmunkán alapuló alkalmassági vizsgán (field trial) való részvétel.
2. a becserkészés vagy kihajtás olyan földterületen történik, amely a becserkészést vagy kihajtást végző személy tulajdonában van; vagy amelynek használatára e célból engedélyt kapott a használatól (occupier), vagy használaton kívüli földterület esetén a tulajdonostól;
3. a becserkészés vagy kihajtás során legfeljebb két kutya használható;
4. a becserkészés vagy kihajtás nem jár a kutya föld alatti (kotorékban való) alkalmazásával, kivéve, ha észszerű lépések történnek annak biztosítására, hogy a megtalálást vagy kihajtást követően a lehető leghamarabb egy hozzáértő (szakavatott) személy löje le a vadon élő emlőst; és a becserkészéshez vagy kihajtáshoz használt minden egyes kutyát kellően szoros ellenőrzés alatt tartanak annak biztosítására, hogy az ne akadályozza vagy gátolja a súlyos károk megelőzésének vagy mérséklésének elérését.
5. észszerű lépések történnek annak biztosítására, hogy a megtalálást vagy kihajtást követően a lehető leghamarabb egy hozzáértő (szakavatott) személy löje le a vadon élő emlőst; és
6. különösen, a becserkészéshez vagy kihajtáshoz használt minden egyes kutyát kellően szoros ellenőrzés alatt tartanak annak biztosítására, hogy az ne akadályozza vagy gátolja a súlyos károk megelőzésének vagy mérséklésének elérését.

³⁹ A kutya föld alatti (kotorékban való) alkalmazása akkor jogszerű, ha észszerű lépések történnek annak biztosítására, hogy a megtalálást vagy kihajtást követően a lehető leghamarabb egy hozzáértő (szakavatott) személy löje le a vadon élő emlőst; és a becserkészéshez vagy kihajtáshoz használt minden egyes kutyát kellően szoros ellenőrzés alatt tartanak annak biztosítására, hogy az ne akadályozza vagy gátolja a súlyos károk megelőzésének vagy mérséklésének elérését. A becserkészést vagy kihajtást olyan szárnyasvadban vagy vadon élő madarakban (az 1981-es Wildlife and Countryside Act 27. szakaszának értelmezése szerint) okozott súlyos károk megelőzése vagy mérséklése érdekében végezzék, amelyeket egy személy vadászat (lövészet) céljából tart vagy nevel. A becserkészést vagy kihajtást végző személynél kell lennie írásos igazolásnak arról, hogy a terület, ahol a tevékenység zajlik, a tulajdonában van, vagy a terület használója (vagy használaton kívüli földterület esetén a tulajdonosa) engedélyt adott számára a terület e célú használatára; és ezt az igazolást haladéktalanul bemutatja ellenőrzésre az azt kérő rendőrnek (constable). A becserkészés vagy kihajtás során egyidejűleg legfeljebb egy kutya használható a föld alatt. Amennyiben a becserkészés vagy kihajtás a kutya ezen pont szerinti föld alatti használatával történik, észszerű lépéseket kell tenni annak biztosítására, hogy a megtalálást követően a vadon élő emlőst a lehető leghamarabb kihajtsák a föld alól, továbbá annak biztosítására is, hogy a föld alól való kihajtást követően a lehető leghamarabb egy hozzáértő személy löje le a vadon élő emlőst, továbbá a kutyát kellően szoros ellenőrzés alá kell vonni annak biztosítására, hogy ne akadályozza vagy gátolja a jogszabályban meghatározott cél elérését, észszerű lépéseket kell tenni a kutya sérülésének megelőzése érdekében, és a kutya használatának módja meg kell, hogy feleljen az államtitkár által ezen bekezdés céljára kiadott vagy jóváhagyott bármely magatartási kódexnek (code of practice).

ellenőrzés" fogalma (ami szinte a kutya visszahívhatóságát sugallja a kotorékból) kevésbé hangsúlyos.

Gondolatébresztő következtetések

A jelen tanulmány tehát rávilágított, hogy a róókák szabályozása nem egységes szemlélet mentén történik. A magyar jogrendszer alapvetően a vadgazdálkodási megközelítést tükrözi, amely a fajt elsősorban mint vadászható állományt kezeli, és ennek megfelelően a populációszabályozás szükségességét hangsúlyozza. Ezzel szemben van olyan külföldi – így például az angolszász – modell, amely erőteljesebben épít az állatjóléti megfontolásokra, és a beavatkozások jogszerűségét elsősorban az állat szenvedésének minimalizálásához kötik.

A vizsgálat rámutatott arra is, hogy bár nincs kifejezetten a vörös rókára irányuló átfogó nemzetközi szabályozás, a különböző egyezmények és irányelvek mégis jelentős mértékben befolyásolják a nemzeti jogalkotást. Ezek a normák elsősorban a tiltott eszközök és módszerek meghatározásán keresztül, valamint az állatvédelem általános elveinek érvényesítésével járulnak hozzá a jogi környezet alakításához. Ennek következtében a róókák kérdéskörének kezelése egy olyan keretrendszerben történik, amelyben a nemzeti mozgástér fennmarad, de nem korlátlan.

A róókák urbanizációja új kihívások elé állítja a jogalkotót és a jogalkalmazót egyaránt. A lakott területeken megjelenő egyedek kezelése már nem kizárólag vadgazdálkodási kérdés, hanem közegészségügyi, közbiztonsági és állatvédelmi szempontokat egyaránt felvet. hatóságok közötti együttműködés.

A fentiek alapján több javaslat is megfogalmazható a jövőbeni hazai szabályozás fejlesztése érdekében. Egyrészt indokolt lehet a jelenlegi jogi kereteken belül az állatjóléti szempontok hangsúlyosabb érvényesítése, különösen a vadászati módszerek és a befogási technikák tekintetében. Ez nem feltétlenül a vadgazdálkodási célok feladását jelenti, hanem azok olyan módon történő megvalósítását, amely jobban illeszkedik a korszerű állatvédelmi elvárásokhoz.

Másrészt célszerű lenne erősíteni a nemzetközi jó gyakorlatok hazai adaptációját. A vadászati módszerek szigorúbb korlátozása vagy a részletesebb állatvédelmi előírások adott esetben hozzájárulhatnak a szabályozás hatékonyságának és társadalmi elfogadottságának növeléséhez is.

A róókákra vonatkozó jogi szabályozás jövője szorosan összefügg a társadalmi attitűdök alakulásával. Az állatokkal szembeni felelősség, valamint az ember és a természet viszonyának újragondolása olyan tényezők, amelyek hosszú távon meghatározzák a jogalkotás irányát is.

Összegzésként megállapítható, hogy a róókák szabályozása nem tekinthető lezárt kérdésnek: folyamatosan változó, adaptív megközelítést igényel, amely képes reagálni a tudományos ismeretek bővülésére, a környezeti változásokra és a társadalmi elvárásokra egyaránt. A tanulmány által feltárt összefüggések remélhetőleg hozzájárulnak e folyamat tudatosabb és kiegyensúlyozottabb alakításához.

Bibliográfia

Barta Judit: A vadkár, valamint a vadászható állat által okozott kár szabályozása és vadgazdálkodási összefüggései Magyarországon. In: *A vadkár, a vadászható állat által okozott kár és a vadgazdálkodás összefüggései nemzetközi kitekintéssel* (szerk: Barta Judit) Budapest, Patrocinium, 2022. 13-74. ISBN 978-963-413-348-3

Csányi Sándor: Az emlős ragadozók helyzetére és megítélésére vonatkozó legfontosabb hazai és nemzetközi jogi források. In: *Emlős ragadozók Magyarországon* (szerk.: Heltai Miklós) Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2010. 24-29.

Demeter András: Az élőhelyvédelmi irányelv bemutatása, és visszaemlékezés a felkészülés kezdeti szakaszára.
http://www.termeszetvedelem.hu/user/browser/01_20HD_kezdetek_DemeterAndras.pdf.
2026.02.21.

Kölcsey Levente: *A ragadozógazdálkodás hatása a fácánállományra a gyulai Szabadka Vadásztársaság területén*. Szakdolgozat. Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Szent István Campus Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet, Gödöllő, 2023, 7.

Vidra Krisztina Kívánság. In: Zelei Anna: *Az elveszett erdő*. Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2023.

Austen, Paige – Ahmed, Nusrat – Adaemic, Monika – Ahmed, Shan – Aithawaite, Travis: Does the Hunting Act 2004 adequately prevent the killing of foxes? *Student Journal of Professional Practice and Academic Research*, 2019/1., 47-57.

Dr. Németh Zsolt: A közjegyzői okiratba foglalt kölcsönszerződésből eredő tartozás és végrehajtási jog elévülésének bírósági gyakorlata.

Szegedi Tudományegyetem, Állam – és Jogtudományi Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Kispál Beáta

Témavezető: Dr. Törőcsikné Prof. Dr. Görög Márta egyetemi tanár

I. Absztrakt

A jelen tanulmány témaválasztásának indoka körében kiemelem, hogy az időmúlás joghatásai a polgári anyagi – és eljárásjogi szabályozásban kiemelt figyelmet érdemelnek, mivel olyan jogokat és kötelezettségeket teremtenek, melyek mind az egyén, mind összgazdasági szinten meghatározó és nem reparálható következményekkel járnak.

A tanulmány alapkérdései, amelyek előrevetítik a feldolgozni kívánt problémákat: szükséges-e különbséget tenni a magánokiratba, illetve a közjegyzői okiratba foglalt kölcsönszerződésből eredő követelések elévülési szabályrendszere között? Egy adott igényhez kapcsolódó követelés elévülésére alkalmazható-e eltérő igény elévülési szabályrendszere? Helytálló lehet-e az a dogmatikai feltevés, hogy az eltérő okiratisággal bíró kölcsönszerződésekből eredő követelésekre az alapokirat specialitásához illeszkedő elévülési szabályrendszer alkalmazandó?

A Kúria korábbi gyakorlata szerint¹ a végrehajtási záradékkal ellátható okiratok alapján közvetlenül végrehajtható követelések az okiratban meghatározott határidő elteltével nem csak esedékessé, egyszersmind végrehajthatóvá is válnak. Az ilyen követelések esetében a végrehajtási jog elévülése - az egyéb feltételek fennállása esetén - a követelésre megállapított teljesítési határidő letelte utáni napon kezdődik. Ettől az időponttól kezdve a követelés más hatósági eljárás közbeiktatása nélkül végrehajtás útján közvetlenül kikényszeríthető, ezért az elévülésének megszakítására a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban: rPtk.) 327. §-ának (3) bekezdése az irányadó. Ha mód van végrehajtási kényszer közvetlen alkalmazására, akkor csak a végrehajtási cselekményt lehet olyan célravezető jogérvényesítési lépésnek tekinteni, amely az elévülés megszakítását eredményezheti.

Kivételt képezett a főszabály alól és az általános elévülési szabályokat alkalmazta a Kúria, amennyiben a jogosult nem élt a közvetlen végrehajtás lehetőségével és perben érvényesítette az igényét.² „Ebben az esetben azt, hogy a követelés elévült-e nem a közvetlen végrehajtás szempontjából kell megítélni: a perben az elévülés megszakadására az 1959-es Ptk. 327. § (1) bekezdése irányadó. Amennyiben a marasztalási per a jogosultnak kedvező eredménnyel zárul, a jogosult a végrehajtás elrendelése feltételeinek fennállása esetén kérheti a kötelezettet marasztaló bírósági határozat végrehajtását. A marasztalási perben hozott bírósági határozat végrehajtásának nem akadályozza az, hogy a jogosult nem kívánt élni a közvetlen végrehajtás lehetőségével.”

A 9/2023. JEH³ a fenti gyakorlatot megváltoztatta és elvi élel megállapította, hogy a rPtk. 327. § (1) bekezdésében felsorolt cselekmények akkor is megszakítják a követelés elévülését, ha a közjegyzői okiratba foglalt követelés végrehajtási záradékkal történő ellátásának a bírósági

¹ BH 2014. 151.

² Pfv.20.910/2020/8.

³ 9/2023. Jogegységi határozat (Jpe.IV.60.038/2023/12. szám), közzététel: 2023. december 27.

végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (továbbiakban: Vht.) 23/C. §-a szerinti feltételei fennállnak.

Ezt követően a Kúria a Pfv.II.20.743/2024. számú döntésében – figyelemmel a fenti gyakorlatra is – kifejtette, hogy a jogegységi határozat abban a jogkérdésben foglalt állást, hogy közjegyzői okiratba foglalt követelés végrehajtási záradékkal történő ellátásának törvényi feltételei fennállása esetén nem csak a végrehajtási cselekmények, hanem a rPtk. 327. § (1) bekezdésében felsorolt cselekmények is megszakítják a követelés elévülését. A JEH értelmében ez a jogértelmezés arra az esetre is vonatkozik, ha fennállnak a közjegyzői okirat végrehajtási záradékkal történő ellátásának törvényi feltételei, de a jogosult a közvetlen végrehajtás helyett a követelését perben érvényesíti. **A jogegységi határozat ebben a jogkérdésben minősítette a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett Pfv.I.20.910/2020/8. számú határozatot és az azzal azonos tartalmú egyéb határozatokat a továbbiakban kötelező érvényűként nem hivatkozható döntéseknek.**

II. Problémafelvetés.

Az elmúlt több mint 10 évben a végrehajtási záradékkal ellátható közjegyzői okiratba foglalt követelések elévülésének megítélése nem volt egyöntetű a jogalkalmazás és a gyakorlati hivatásrendek körében sem. A Kúria a BH 2014.151. számú döntésében a végrehajtási jog elévülésének szabályozását vizsgálta és elemezte a közjegyzői okiratba foglalt követelések vonatkozásában. Az értelmezés alapját – amely szerint a végrehajtási jog elévülése a követelésre megállapított teljesítési határidő letelte utáni napon kezdődik – *célszerűségi* szempontokra helyezte a Kúria és ennek megfelelően kiterjesztően értelmezte a rPtk. 327.§ (3) bekezdésében foglaltakat.

Szladits megfogalmazásában az elévülési kifogás nem magát a kötelmet, hanem csupán az igényt szünteti meg.⁴ Ebből kiindulva azonban az lenne megállapítható a BH 2014.151. számú döntés alapján, hogy a végrehajtáshoz fűződő igény már akkor megszűnik, amikor még végrehajtási záradék kibocsátására sem kerül sor.

A Kúria cizellálta az érvelését a Pfv.I.20.910/2020/8. számú döntésében, amelyben kifejtette, hogy ha a követelést perben érvényesíti a jogosult, akkor alkalmazhatók a rPtk. 327. § (1) bekezdésében foglaltak, így például a teljesítésre irányuló írásbeli felszólítás, vagy a kötelezett tartozáselismerése is megszakítja az elévülést. Amennyiben viszont a követelést közokiratba foglalták, és azt a közjegyző végrehajtási záradékkal látta el, akkor csak végrehajtási cselekmény szakítja meg az elévülést (rPtk. 327.§ (3) bek.). Ezzel a Kúria a jogosult választásától tette függővé az elévülési szabályrendszer alkalmazhatóságát.

Némi történeti visszatekintést alkalmazva, kiemelem a végrehajtási eljárásról szóló 1881. évi LX. törvénycikk 23. §-át, amely szerint *„a végrehajtási jog, a követelés minőségére és jogczimére való tekintet nélkül, az ítélet jogerőre emelkedésétől vagy más végrehajtható közokiratban foglalt teljesítési határidőtől számított és semmi körülmény által félbe nem szakítható rendes magánjogi elévülési határidő alatt évül el.”*

A fenti kiemeléssel arra kívánok rávilágítani, hogy a hivatkozott jogszabályi rendelkezés egyértelműen tartalmazta azt, hogy közokiratba foglalt teljesítési határidő esetén is csak végrehajtási cselekmény szakítja meg az elévülést. A rPtk. a közjegyzői okiratok vonatkozásában

⁴ SZLADITS KÁROLY: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog. II. kötet. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1935. 319-320. pp

ilyen kitételt nem tartalmaz, illetve a Vht. 23/C.§ (1) bekezdése szerint a végrehajthatósághoz szükséges, hogy a közjegyző végrehajtási záradékkal lássa el a közjegyzői okiratot.

Az ismertetett szabályozás nyelvtani és történeti értelmezéséből tehát az következik, hogy a rPtk. 327. § (3) bekezdése nem válik alkalmazhatóvá önmagában amiatt, hogy fennállnak a közjegyzői okirat végrehajtási záradékkal történő ellátásának a Vht. 23/C. § (1) és (2) bekezdése szerinti feltételei.

Mindezek alapján a következő fejezetben részletesebben is bemutatom a releváns bírósági gyakorlat fejlődési útját:

III. Bírósági gyakorlat:

III.1. A Kúria Pfv. I.20.184/2013/9. számú határozata (BH.2014.151.)

A Kúria döntésének lényegi összefoglalása szerint a végrehajtási záradékkal ellátható okiratok alapján közvetlenül végrehajtható követelések az okiratban meghatározott határidő elteltével nem csak esedékessé, egyszersmind végrehajthatóvá is válnak. Az ilyen követelések esetében a végrehajtási jog elévülése – az egyéb feltételek fennállása esetén – a követelésre megállapított teljesítési határidő letelte utáni napon kezdődik. Ettől az időponttól kezdve a követelés más hatósági eljárás közbeiktatása nélkül végrehajtás útján közvetlenül kikényszeríthető, ezért az elévülésének megszakítására a Ptk. 327. §-ának (3) bekezdése az irányadó. Ha mód van végrehajtási kényszer közvetlen alkalmazására, akkor csak a végrehajtási cselekményt lehet olyan célravezető jogérvényesítési lépésnek tekinteni, amely az elévülés megszakítását eredményezheti.

A közjegyzői okiratba foglalt kölcsönszerződések esetén a Kúria jogi érvelése szerint a végrehajtási jog elévülése már a felmondással, illetve annak hatályosulásával kezdetét veszi. Ezzel az érveléssel a Kúria megbontotta az elévülés dogmatikai rendszerét, mivel a pénzköveteléshez fűződő igényhez és az érvényesíteni kívánt joghoz képest olyan elévülési szabályrendszert alkalmazott, mely eltérő jog érvényesítéséhez kapcsolódik.

A kölcsönszerződés felmondását követően – miután a pénzkövetelés az igény állapotába került – a jogosult bíróság előtt érvényesítheti a követelését, melynek elévülésére – végrehajtható határozat hiányában – a rPtk. 327.§ (2) bekezdése az irányadó. Amennyiben végrehajtható határozat születik, úgy az érvényesített jog már végrehajtás útján – állami kényszer segítségével – kényszeríthető ki, így az elévülés szabályozása is ehhez igazodik, mely szerint már csak végrehajtási cselekmény szakítja meg a végrehajtási jog elévülését.

A Kúria az érvelését a rPtk. 327. § (3) bekezdésében foglaltokból vezeti le azzal, hogy a végrehajtható határozat alatt nem csupán a bíróság jogerős ítéletét kell érteni, hanem az olyan okiratot is, amely ellátható végrehajtási záradékkal.

A fenti érvelés nem csak dogmatikai szempontból kifogásolható, hanem a szabályozás vonatkozásában is, mivel a rPtk. 327. § (3) bekezdése nem a végrehajtható határozat meghozatalához köti azt a joghatást, hogy az elévülést csak végrehajtási cselekmény szakítja meg, hanem azt kívánja meg, hogy a végrehajtható határozat az elévülést megszakító eljárás során, annak eredményeként szülessen meg. A rPtk. 327. § (3) bekezdése szerinti „az elévülést megszakító eljárás” kitétel azt feltételezi, hogy az elévülés megkezdődött, hiszen csak folyamatban lévő elévülést lehet megszakítani.

A Vht. 23/C. §-a alapján az okirat akkor látható el végrehajtási záradékkal, amennyiben tartalmazza az (1) bekezdésében foglaltakat, illetve a (2) bekezdésben foglalt feltételek fennállnak, valamint a (3) bekezdés alapján a teljesítési határidő is letelt.

Amennyiben az okirat záradékolhatóságának három fenti együttes feltétele bekövetkezik, létezik egy lejárt követelést tartalmazó, a Vht. 23/C. § (1) bekezdésében előírtaknak megfelelő közokirat. Ez a tény önmagában azonban nem eljárás, nem eredményezi az elévülés megszakítását sem, vagyis nem teljesül a rPtk. 327. § (3) bekezdésében előírt – elévülést megszakító eljárás során – kitétel.

Kiemelést érdemel továbbá az a körülmény is, hogy a végrehajtási záradékkal ellátott közjegyzői okirat nem minősül határozatnak, így a bíróság – jogszabályi felhatalmazás hiányában – sem tekintheti annak. A Pp. 340.§-a szerint a határozatok fajtái: a bíróság a) e törvényben meghatározott esetben bírósági meghagyással, b) a per érdemében ítélettel, c) a per során felmerült minden más kérdésben végzéssel határoz.

Ennek megfelelően a Kúria fenti érvelése kritika tárgyát képezheti, mivel a közjegyző nem határozatot hoz, amikor a Vht. 23/C. §-a szerinti feltételeknek megfelelően a jognyilatkozatot közokiratba foglalja.

A közjegyzői cselekmény akkor tekinthető határozatnak, ha azt a közjegyzői jogállásról vagy eljárásról szóló jogszabály annak minősíti. A közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény (Kjtv.) 111. §-a a közjegyzői okiratot, a 136. § (1) bekezdése pedig az annak kézbesítési eredményéről felvett tanúsítványt egyértelműen elhatárolja a közjegyző egyéb cselekményeitől, így azoktól is, amelyek a közjegyző határozatát testesítik meg.

A közjegyző által hozható határozatok fogalmi elemeit, jellemzőit az egyes közjegyzői nemperes eljárásokról szóló 2008. évi XLV. törvény (Kjnp.) 13. §-a határozza meg, azonban egy jognyilatkozat közokiratba foglalása ezeknek nem feleltethető meg.

Megjegyzem továbbá, hogy a "határozat" szó nyelvtani és eljárásjogi szempontú értelmezéséből is egyértelműen és félreérthetetlenül következik, hogy sem a közjegyzői okirat, sem pedig a ténytanúsítvány nem minősül közjegyzői határozatnak, illetve végrehajtható határozatnak. Határozatnak ugyanis a hatóság olyan, jogszabályi feltételeknek megfelelő akaratnyilvánítását lehet tekinteni, amelynek ilyen formában való megtételére a jogszabály lehetőséget ad. Határozatban megjelenő kötelezés vagy marasztalás csak akkor történik, ha a hatóságnak a határozatban megjelenő akaratnyilvánítása az adott eljárásban részes személyt valamely magatartásra kényszerítő erővel felszólítja.

A közjegyző számos nemperes eljárásban hozhat határozatot, így ennek minősül az általa kibocsátott fizetési meghagyás, adott esetben a pénzbírság kiszabása, a hagyatéki eljárásban a hagyatékot átadó végzés, illetve számos más intézkedés is.

A BH 2014.151. számú döntés meghozatala előtt sem volt az kérdéses a bírósági gyakorlatban, hogy a polgári ügyben hozott marasztaló határozat (ítélet, fizetési meghagyás, bírósági meghagyás) tekinthető olyan végrehajtandó határozatnak, mellyel a végrehajtási jog kezdetét veszi.

A közjegyzői okirat azonban nem a közjegyző akaratnyilatkozatát tartalmazza, az csupán más személyek jognyilatkozatának a közjegyző, mint hiteles személy által történő igazolását foglalja magában. Szintén nem minősül határozatnak a tanúsítvány, mert nem a közjegyző saját,

közhatalom gyakorlását megvalósító akaratnyilvánítását tartalmazza, hanem csak adott jelentősnek nyilvánított tény rögzítését.

Szükséges továbbá rögzíteni, hogy a végrehajtható határozat és a végrehajtható okirat egymásnak nem feleltethető meg, csakúgy, ahogy a végrehajtási lap és a végrehajtási záradék is két elkülönülő jogintézményt jelent. A Vht. 10. §-a meghatározza a végrehajtható okiratok fogalmát, amelyeknek csak egyik csoportját alkotják a határozatok.

Megkérdőjelezi továbbá a Kúria jogi érvelését az is, miszerint az elévülést megszakító eljárás során hozott határozat fogalma alatt a közvetlenül végrehajtható közjegyzői okiratok azért nem értelmezhetők, mivel a magyar jogi szabályozás királyi közjegyzőkről szóló 1874. évi XXXV. törvénycikk hatályba lépése óta (1875. május 1.) ismerte a közvetlenül végrehajtható közjegyzői okirat intézményét. Alappal csak arra a következtetésre lehet jutni, hogy a jogalkotó a rPtk. 327. § (3) bekezdés szerinti végrehajtható határozat fogalom használatával egy a közvetlenül végrehajtható közjegyzői okirattól eltérő fogalmat értett.

Kritika tárgyát képezheti a Kúria érvelése a tekintetben is, hogy a záradékoltatásra alkalmas közjegyzői okiratba foglalt követelés más hatósági eljárás közbeiktatása nélkül végrehajtás útján közvetlenül kikényszeríthető. A Vht. 23/C. §-ában foglalt jogintézmény cáfolja ezt az érvelést, mivel ahhoz, hogy közvetlenül kikényszeríthető legyen a követelés, szükségképpen be kell iktatni az okiratot szerkesztő közjegyzőt is. A közjegyző lefolytatja azt az eljárást, melyben a közokiratot végrehajtási záradékkal látja el és csak ezt követően nyílik meg a jogosult előtt a végrehajtás útján történő igényérvényesítés.

Kiemelést érdemel továbbá a fenti érvelés vonatkozásában, hogy egy meghatározott magánjogi igény vonatkozásában az elévülési határidő akkor kezdődik, amikor az igény, illetve a kereseti jog érvényesíthetőségének lehetősége megnyílik. E körben ismételten az igény kifejezésre szükséges a hangsúlyt fektetni, mivel a végrehajtási záradékkal ellátható közjegyzői okiratok esetében az igény a végrehajtási eljárási eljárás megindításán alapszik, melynek feltétele a végrehajtási záradék kiállítása, így a végrehajtási jog elévülése legkorábban ekkor kezdődhet meg.

III.2. A Kúria Pfv.20.910/2020/8. számú határozata.

Az előző pontban vázolt problémák megoldása érdekében hozta meg a Kúria a Pfv.20.910/2020/8. számú határozatát, mely szerint „marasztalási per indítása nem kizárt, hiszen a követelés nem „ítélt dolog”. Így ha a jogosult valamely ok miatt mégis marasztalási pert indít, a marasztalási per megindítása akként értelmezhető, hogy a közvetlen végrehajtás számára nyitva álló lehetőségét „félretette”, tehát azzal nem kíván élni.”

A gyakorlat számára értelmezési kérdéseket vetett fel, hogy a követelés miként lehet „ítélt dolog”, figyelemmel arra, hogy Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény a jogerőt határozathoz köti (Pp. 358.§ (1) bek.) és nem jogviszonyhoz, amelyen a követelés alapul.

További nehézséget okozott a „félretette” kifejezés használata, mivel nem volt egyértelmű, hogy ezen a kifejezés alatt mit ért a Kúria. A közvetlen végrehajtás mellőzése jogvesztéssel jár vagy esetleg továbbra is alkalmazható, amennyiben a bíróság nem hozott jogerős érdemi határozatot? Az elévülés vonatkozásában felmerül továbbá, hogy a fenti esetekben azt a Kúria miként értelmezi? Továbbra is egységes maradna – figyelemmel a BH 2014.151. számú döntésre – vagy kettős, párhuzamos elévülési szabályrendszert alkalmazna a Kúria?

Ugyanitt kiemeli a Kúria, hogy „marasztalási perben azt, hogy a követelés elévült-e nem a közvetlen végrehajtás szempontjából kell megítélni: a perben az elévülés megszakadására az

1959-es Ptk. 327. § (1) bekezdése irányadó. Amennyiben a marasztalási per a jogosultnak kedvező eredménnyel zárul, a jogosult a végrehajtás elrendelése feltételeinek fennállása esetén kérheti a kötelezettet marasztaló bírósági határozat végrehajtását. A marasztalási perben hozott bírósági határozat végrehajtásának nem akadályozza, hogy a jogosult nem kívánt élni a közvetlen végrehajtás lehetőségével.”

A Kúria Pfv.20.910/2020/8. számú ítélete (23-24. bek.) szerint tehát a követelés jogosultja vagy marasztalási pert indít vagy kéri a végrehajtási záradék kibocsátását a közokirat vonatkozásában. A Kúria szerint ez a jogosult szabad döntése (erre utal a „félretesz” terminus technicus), de a döntéskor az alábbiakat kell figyelembe venni az elévülés és annak megszakítása szempontjából: ha a jogosult a végrehajtási záradék kibocsátását kéri, akkor az elévülést csak végrehajtási cselekmény szakítja meg (rPtk. 327. § (3) bek.). Amennyiben pert indít, akkor az elévülést a rPtk. 327. § (1) bekezdésében felsorolt tények szakítják meg.

A fentiek alapján a Kúria döntése folytán ugyanannak a követelésnek az elévülése annak megszakítása szempontjából nem egységes: a döntés szerint ugyanis az elévülést megszakító jogi tények alkalmazhatósága a kötelmet keletkeztető jognyilatkozat típusától, illetve az igényérvényesítési eljárás típusától függ. Ha a követelést perben érvényesíti a jogosult, akkor alkalmazhatók a rPtk. 327. § (1) bekezdésében foglaltak, így például a teljesítésre irányuló írásbeli felszólítás, vagy a kötelezett tartozáselismerése is megszakítja az elévülést. Ha viszont a követelést közokiratba foglalták, és azt a közjegyző végrehajtási záradékkal látja el, akkor csak végrehajtási cselekmény szakítja meg az elévülést (rPtk. 327.§ (3) bek.)

Az alábbi érvek alapján a Kúriának a Pfv.20.910/2020/8. számú határozatában kifejtett álláspontja további kérdéseket vetett fel. Következetlenné hat abból a szempontból, hogy a BH2014.151. számú döntés elvi élel azt állapította meg, hogy a végrehajtási záradékkal ellátható okiratok alapján közvetlenül végrehajtható követelések esetében kizárólag végrehajtási cselekmény szakítja meg az elévülést. Ehhez képest a tárgyi döntés ezt a kizárólagosságot áttöri és a végrehajtási záradékkal ellátható okiratba foglalt követelés elévülésének megszakítására már a rPtk. 327. § (1) bekezdését is alkalmazhatónak tartja.

Ezen megállapítás azonban már óhatatlanul átvezet az ítélet megalapozatlanságához: az elévülés jogintézményét, így az elévülést megszakító jogi tényeket is anyagi jogi jogszabály határozza meg. A tartozás elévülését megszakító körülmények ugyanazok (egységesek) akkor is, ha a követelést keletkeztető szerződést szóban, írásban vagy ráutaló magtartással kötötték. Ezen nem változtat sem a szerződést tartalmazó okiratnak a fajtája (közokirat vagy magánokirat), sem az eljárásjogi jogszabályokkal előírt igényérvényesítési eljárásnak a típusa (per vagy közokirat záradékoltatása).

Önmagában a Kúria határozata folytán létrejött kettősség eredményezett jogbizonytalanságot mind a követelés jogosultja, mind a követelés kötelezettje és a jogalkalmazás számára is.

III.3. 9/2023. Jogegységi határozat (Jpe.IV.60.038/2023/12. szám).

A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsa a 9/2023. számú határozatában vizsgálta az V.1. és V.2.pontokban hivatkozott döntések vonatkozásában felmerült jogkérdéseket, amely a jogalkalmazás egységességének kialakítása és fenntartása szempontjából kiemelt jelentőséggel bír.

A Kúria megállapította, hogy a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 327. § (1) bekezdésében felsorolt cselekmények akkor is megszakítják a követelés elévülését, ha a közjegyzői okiratba foglalt követelés végrehajtási záradékkal történő ellátásának a bírósági

végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 23/C. § (1) és (2) bekezdése szerinti feltételei fennállnak. A követelés elévülésének megszakítására a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 327. § (1) bekezdése az irányadó abban az esetben is, ha fennállnak a közjegyzői okirat végrehajtási záradékkal történő ellátásának a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 23/C. § (1) és (2) bekezdése szerinti feltételei, de a jogosult a közvetlen végrehajtás helyett a követelését perben érvényesíti.

A végrehajtási záradékkal ellátható közjegyzői okiratba foglalt követelések elévülésével kapcsolatos jogkérdések – elsősorban a rPtk. 327.§ (3) bekezdése alkalmazhatósága – körében a Kúria az alábbi hármas konjunktív feltételt szabta meg: 1.) az elévülési idő megkezdődött, 2.) az elévülés megszakadt és azt egy, az annak megszakítására alkalmas eljárás megindítása szakította meg és 3.) ebben az eljárásban végrehajtható határozatot hoztak, függetlenül attól, hogy az jogerős-e vagy sem.

A jelen pontban már felvetett és kritika tárgyát képező álláspont szerint az elévülés kezdeteként csak egy időpontot, az okirat szerinti teljesítési határidőt lehet figyelembe venni és mivel a követelés más hatósági eljárás nélkül, végrehajtás útján kikényszeríthető, az elévülés megszakítására már a régi Ptk. 327. § (3) bekezdése az irányadó. {Pfv.20.910/2020/8. [18] bekezdés.} Ez azonban azt jelenti, hogy az elévülési idő megkezdődése és megszakítása nélkül már alkalmazni rendeli a (3) bekezdés rendelkezéseit, azaz a régi Ptk. 327. § (3) bekezdésébe foglalt 1.) és 2.) törvényi feltétel ez esetben nem teljesül (9/2023. JEH {24} bekezdés).

A Kúria a felmerült jogi anomáliát – nyelvtani értelmezés mentén – a hatályos szabályozás szövegéből kiindulva egyértelműen feloldotta és elvi élel megállapította, hogy nem adható a jogszabálynak olyan kiterjesztő jogértelmezés, amely nem igazodik annak kifejezett szövegéhez, így az azzal a jogalkotó által elérni kívánt célhoz és amely esetében nem következtek be a jogszabályi rendelkezés alkalmazásának a feltételei. Az ugyanis, hogy végrehajtható okirat kiállításának lehet helye, azaz lehetőség van a közvetlen végrehajtásra, nem feleltethető meg annak az esetnek, ha azt megelőzően volt folyamatban egy, az elévülést megszakító jogérvényesítés iránti eljárás és annak eredményeképpen végrehajtható határozatot hoztak.

A Pfv.20.910/2020/8. számú döntés vonatkozásában kifejti a Kúria, hogy aggályos jogi helyzetet eredményezne továbbá az, ha egy követelés elévülésének megszakadása a Pfv.20.910/2020/8. számú ítélet [23] bekezdésében foglaltaknak megfelelően attól függene, hogy a jogosult a követelését a közjegyzői okirat végrehajtási záradékolása vagy általa indított bírósági eljárás útján kívánja érvényesíteni. A jogszabályi rendelkezés megfelelő értelmezésével ez a helyzet elkerülhető. Az ellentétes értelmezést lényegében az az indok támasztaná alá, hogy a jogosultat rászorítja a végrehajthatóvá vált követelése mielőbbi érvényesítésére, a régi Ptk. azonban az elévülés szabályait szabadabban kezelte és nem volt erre irányuló célja. Ezen kívül ez az indok is értelmetlenné válik abban az esetben, ha a jogosult, látva a követelése esetleges elévülését, a záradékolás helyett a bírósági igényérvényesítés útját választja. Aggályos ez a jogértelmezés azért is, mert kizárólag a követelés lejártának, esedékessé válásának időpontján alapul és így lényegesen kevesebb időt biztosít a jogosult részére követelése végrehajtás útján történő érvényesítésére, mint más esetekben (9/2023. JEH {28} bekezdés).

Kiemeli továbbá a Kúria, hogy a Pfv.20.910/2020/8. számú határozatban kifejtettekre tekintettel szükséges utalni arra is, hogy attól, hogy általában az tekinthető célravezetőnek, a jogosultnak még nincs jogszabályi kötelezettsége arra, hogy egy záradékolható okirat esetén követelését közvetlen végrehajtás útján érvényesítse. Ilyen kötelezettség hiányában annak elmulasztása nem vezethet jogvesztéshez, mert szabadon dönthet akár a perindítás mellett is.

A tárgyi jogegységi határozat ebből a szempontból is kiemelt jelentőséggel bír, mivel az elévülési idő párhuzamos számítása ellehetetlenítené a megalapozott és helyes jogalkalmazást az elévülési idő számítása körében, amely a jogkereső polgárok igazságszolgáltatásba vetett bizalmát is alappal megingatná.

III.4. A Kúria 20.743/2024/4. számú döntése

Látszólag a Kúria a hivatkozott jogegységi határozatban rendezte a felmerült kérdéseket, problémákat, azonban a tárgyi ügyben eljáró tanács kifejtette, hogy álláspontja szerint a jogegységi határozat abban a jogkérdésben foglalt állást, hogy közjegyzői okiratba foglalt követelés végrehajtási záradékkal történő ellátásának törvényi feltételei fennállása esetén nem csak a végrehajtási cselekmények, hanem a régi Ptk. 327. § (1) bekezdésében felsorolt cselekmények is megszakítják a követelés elévülését. A JEH értelmében ez a jogértelmezés arra az esetre is vonatkozik, ha fennállnak a közjegyzői okirat végrehajtási záradékkal történő ellátásának törvényi feltételei, de a jogosult a közvetlen végrehajtás helyett a követelését perben érvényesíti. A jogegységi határozat ebben a jogkérdésben minősítette a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett Pfv.I.20.910/2020/8. számú határozatot és az azzal azonos tartalmú egyéb határozatokat a továbbiakban kötelező érvényűként nem hivatkozható döntéseknek.

Az ítélet (24) bekezdésében azonban kifejti a Kúria, hogy a végrehajtási záradékkal ellátható okiratok alapján közvetlenül végrehajtható követelések az okiratban meghatározott határidő elteltével nemcsak esedékessé, hanem egyúttal végrehajthatóvá is válnak. Ilyen követelések esetében a végrehajtási jog elévülése akkor kezdődik, amikor a követelés végrehajtási úton való érvényre juttatásának valamennyi feltétele bekövetkezett, vagyis – a Vht. 23/C. §-ban szabályozott feltételek fennállása esetén – a követelés teljesítési határidejének leteltét követő napon (Kúria Pfv.I.21.768/2016/9.).

További jogértelmezést igényel, hogy a hivatkozott döntésében a Kúria pontosan miként kívánta értelmezni a Jogegységi Határozatot, mivel a (24). és (28). bekezdésben foglaltak egymással ellentmondásban kerültek a tekintetben, hogy a végrehajtási jogi elévülése mikor veszi kezdetét?

A jogalkotás megfelelő eszköz lehet/lehetett a jövőre nézve, azonban a már megkötött kölcsönszerződések vonatkozásában továbbra is a bírói gyakorlatra vár a különböző jogi problémák értelmezése és kezelése.⁵

⁵ Bodzási Balázs: Megszakítja-e a közjegyzői okirat záradékolása iránti kérelem az elévülést? Magyar Jog, 2025/7. 463-465. p.

Témavezető: Dr. Kondé Zoltánné Dr. Inántszy-Pap Judit egyetemi adjunktus

Absztrakt

A *dolgozat célja* megvizsgálni, hogy a nulla és három év közötti gyermekek szüleinek milyen benyomásai vannak gyermekükről a saját szüleiktől gyermekként megtapasztalt nevelői bánásmód függvényében. További kutatási kérdés volt, hogy a vizsgált szülőpárok mennyiben számolnak be hasonló, gyermekkorukban észlelt szülői bánásmódról, illetve van-e kapcsolat a megtapasztalt szülői bánásmód és szülés körüli komplikációk között. A vizsgálat tárgyát képezte továbbá, a gyermek körüli gondoskodási feladatok ellátásának vizsgálata a megtapasztalt szülői bánásmód tekintetében.

Módszer: A vizsgálatban 360 felnőtt személy vett részt (108 összetartozó szülőpár, pár nélkül 127 anya, 17 apa), akik kitöltöttek egy demográfiai és háttérkérdéseket tartalmazó kérdéssort, a Szülői Bánásmód Kérdőívet (H-PBI), valamint az Én kisbabám/Szülő-csecsemő kapcsolat (H-MORS-SF) skálát.

Eredmények: A megtapasztalt szülői bánásmód és a gyermekről alkotott percepció között összefüggést találtam: minél inkább túlvédő és korlátozó bánásmódot érzékelt a szülő a saját szülei részéről, annál inkább érzékeli dominánsnak a gyermekét, és ezzel ellentétesen, ha szeretetteljes szülői bánásmód élményeit kapta szüleitől gyermekkorában, akkor kevésbé érzi dominánsnak a gyermekét. A korai szülői bánásmóddal megélt bizonyos tapasztalatok élményei kapcsolatot jeleztek a párválasztással. További eredményeim szerint a túlvédés és a szülés közbeni komplikációk összefüggést mutatnak, illetve azok az apák, akik jelentősebben kiveszik a részüket a gondoskodási feladatokban, pl. a pelenkázásban, kimutathatóan olyan apai bánásmódról számoltak be, melyben a szeretet-törődés magas fokon volt megtapasztalható.

Kulcsszavak: szülői bánásmód, gyermekről alkotott percepció, gondoskodás, szülési komplikáció, dominancia

Bevezetés

A szülővé válás az élet egyik legösszetettebb fejlődési és identitásformáló időszaka, amely során az egyén saját korai kapcsolati élményei, kötődési mintázatai és családi tapasztalatai újra szerveződnek. A gyermek érkezése nemcsak új szerepek kialakulását jelenti, hanem a korábban átélt érzelmi és kapcsolati működések aktiválódását is. Belső (2020) szerint az újdonsült szülők gyermeknevelési működésében tudatos és tudattalan módon egyaránt megjelennek azok a mintázatok, amelyeket saját családjukból hoznak magukkal.

Bowlby (1969, 1980) kötődésmélete alapján a korai gondozóval kialakított kapcsolat belső munkamodellek formájában szerveződik, amelyek hosszú távon meghatározzák az egyén kapcsolati működését, érzelemszabályozását és önmagáról, illetve másokról alkotott reprezentációit. A korai kötődési tapasztalatok nemcsak a gyermek fejlődésére vannak hatással,

hanem a későbbi szülői szerep működésében is meghatározó szerepet töltenek be. Steele és mtsai. (1991) kutatásai már korábban rámutattak arra, hogy a várandósság alatt feltárható kötődési reprezentációk előre jelezhetik a későbbi szülő-gyermek kapcsolat minőségét.

A mentalizációs megközelítés szerint a szülői működés egyik alapja az a képesség, amelynek segítségével az egyén saját maga és mások mentális állapotait képes felismerni és értelmezni (Allen és mtsai., 2011). Fonagy és mtsai. (2014) hangsúlyozzák, hogy a mentalizáció fejlődésének alapfeltétele a biztonságos kötődési kapcsolat és a megfelelő gondozói válaszkészség. A korai kapcsolati tapasztalatok ezért meghatározhatják azt is, hogy a szülő miként értelmezi saját gyermeke érzelmi reakcióit és viselkedését. Fisher és mtsai. (2023) szerint az episztemikus bizalom kialakulása szintén szoros kapcsolatban áll a korai érzelmi biztonság megtapasztalásával.

A szülői bánásmód szerepét számos kutatás vizsgálta a személyiségfejlődés és a kapcsolati működés szempontjából. Parker és mtsai. (1979) klasszikus modellje szerint a szeretet-törődés, a túlvédés és a kontroll olyan alapvető dimenziók, amelyek hosszú távon befolyásolják az érzelmi működést és a kötődési biztonságot. A szeretetteljes és elfogadó bánásmód elősegíti a biztonságos kapcsolati működést, míg a túlvédő és korlátozó nevelési minták fokozhatják a szorongást és az autonómia sérülését. Wu és mtsai. (2020) kutatása az anyai túlvédés és a gyermeki szorongás közti generációk közötti átviteli modellt vizsgálta három nemzedéken keresztül, és azt találta, hogy ha az anyák beszámoltak saját anyjuk túlzott védelmező magatartásáról, akkor a saját életükben az szorongásos tünetekhez vezettek. Az ő serdülő gyermekeik pedig szintén anyjuk túlzott védelméről voltak jelzéssel. A vizsgálat növekedési görbe modelljei azt mutatták, hogy az első generációs anyák túlvédettsége összefüggésben volt a második generációs anyák szorongásával, valamint a második generációs anyák túlvédettségének változási ütemével. A második generációs anyák kiindulási túlvédelme pedig a harmadik generáció kiindulási internalizációs problémáival függött össze.

A transzgenerációs szemlélet alapján a családi kapcsolati mintázatok, traumák és érzelmi működések generációkon keresztül tovább öröklődhetnek (Bakó és Zana, 2021). Wolynn (2019) szerint a korai családi élmények gyakran tudattalanul jelennek meg a későbbi párkapcsolatokban és szülői működésben. Yehuda és mtsai. (2014) kutatásai arra is rámutattak, hogy a transzgenerációs hatások biológiai és epigenetikai szinten is kimutathatók lehetnek.

A modern pszichológiai kutatások egyre hangsúlyosabban foglalkoznak az apai szerep változásával és a gondoskodási bevonódás jelentőségével is. Csák (2024) szerint az apák családi szerepvállalása az elmúlt évtizedekben jelentős átalakuláson ment keresztül, és az érzelmi jelenlét egyre meghatározóbb szerepet kap a korai gyermeknevelésben. Sztáray Kézdy és Drjenovszky (2021) kutatásai szintén arra mutatnak rá, hogy az aktív apai gondoskodás fontos tényezője a családi kapcsolatok stabilitásának. Storey és mtsai. (2000) eredményei alapján az apai gondoskodási viselkedés biológiai és hormonális változásokkal is összefüggést mutathat.

A perinatális időszak pszichológiai jelentősége szintén egyre hangsúlyosabb kutatási terület. Veroszta és mtsai. (2021) szerint a várandósság és a szülés időszaka fokozott pszichés sérülékenységet jelenthet a szülők számára, különösen azokban az esetekben, amikor korábbi kapcsolati bizonytalanságok és szorongások is jelen vannak. A túlvédő kapcsolati mintázatok és a kontrollélmény sérülése ezért a szülés körüli komplikációk pszichológiai hátterében is szerepet játszhatnak. A túlvédő szülői bánásmód csökkentheti az egyén én-hatékonyság érzését, miközben fokozhatja a kiszolgáltatottság és a bizonytalanság megélését problémás élethelyzetekben (Szentiványi-Makó, 2013; Csomortáni, 2014).

Jelen kutatás célja annak vizsgálata volt, hogy a gyermekkorban megtapasztalt szülői bánásmód milyen kapcsolatban áll a kisgyermekes szülők gyermekükről alkotott percepciójával, valamint milyen transzgenerációs összefüggések jelennek meg a párválasztás, az apai bevonódás és a szülés körüli komplikációk esetében.

Vizsgálati célok és hipotézisek

A kutatás célja megvizsgálni, hogy a nulla és három év közötti gyermekek szüleinek milyen benyomásai vannak gyermekükről a saját szüleiktől gyermekként megtapasztalt nevelői bánásmód függvényében. További kutatási kérdés, hogy a szülőpárok mennyiben számolnak be hasonló, gyermekkorukban észlelt szülői bánásmódról, illetve van-e összefüggés a megtapasztalt szülői bánásmód és szülés körüli komplikációk között. Kíváncsi voltam arra is, hogy a posztnatális időszakban miként alakul az apai és anyai szerepvállalás a gondoskodási feladatokban. A megismert szakirodalmak és a témában fellelhető kutatások áttekintése alapján a következő *hipotézisek* kerültek megfogalmazásra:

H1a: Feltételezem, ha az anya korai emocionális emlékeit felidézve szüleit szerető-törődő viselkedésűnek éli meg, azaz sok szülői szeretetről van emléke, akkor pozitív érzelmeket tulajdonít gyermekének a szülő-gyermek kapcsolatról alkotott percepció tekintetében.

H1b: Feltételezem, ha az apa korai emocionális emlékeit felidézve szüleit szerető-törődő viselkedésűnek éli meg, azaz sok szülői szeretetről van emléke, akkor pozitív érzelmeket tulajdonít gyermekének a szülő-gyermek kapcsolatról alkotott percepció tekintetében.

H2a: Feltételezem, ha az anya korai emocionális emlékeit felidézve szüleit korlátozónak jellemzi, akkor valószínűbben érzékeli a saját gyermeke dominanciáját erőteljesnek.

H2b: Feltételezem, ha az apa korai emocionális emlékeit felidézve szüleit korlátozónak jellemzi, akkor valószínűbben érzékeli a saját gyermeke dominanciáját erőteljesnek.

H3a: Feltételezem, ha az anya korai emocionális emlékeit felidézve szüleit túlvédőnek jellemzi, valószínűbben tulajdonítja saját gyermekét dominánsnak a szülő-gyermek kapcsolatról alkotott percepció tekintetében.

H3b: Feltételezem, ha az apa korai emocionális emlékeit felidézve szüleit túlvédőnek jellemzi, valószínűbben tulajdonítja saját gyermekét dominánsnak a szülő-gyermek kapcsolatról alkotott percepció tekintetében.

H4: Feltételezem, ha az anya korai emocionális emlékeit felidézve szüleit túlvédőnek jellemzi, valószínűbben fordul elő szülése közben komplikáció.

H5: Feltételezem, hogy ha az anya percepciója alapján dominánsnak látja a gyermeket, akkor az apa is inkább dominánsnak érzékeli, és ha az anya pozitív érzelmeket tulajdonít neki, akkor az apa is inkább pozitív érzelmekkel ruházza fel.

Módszer

A tervezett vizsgálatban olyan házasságban és párkapcsolatban élő párok vettek részt, akiknek nulla és három év közötti gyermekük van, ez volt a kutatásba való bekerülés feltétele. A Google Űrlapok segítségével létrehozott kérdőívet 360 ember töltötte ki, összesen 108 összetartozó szülőpár, pár nélkül 127 anya, 17 apa. A kérdőívben a legfiatalabb gyermekre vonatkozóan adtak válaszokat. A vizsgálati személyek életkorával kapcsolatban csak a 18 év feletti kor volt meghatározó. Életkorukat tekintve (N=360 adat alapján) a legfiatalabb válaszadó 21, a legidősebb 61 éves volt. Korátlaguk 34,05, a medián 34,00, a szórás pedig 5,050. A gyerekek életkora 0-36

hónap között alakult, korátlaguk 17,21, a medián 16,00, a szórás pedig 11,110. A gyerekek nemére vonatkozó kérdés az első néhány kiküldött kérdőívben még nem szerepelt, amikor észrevettem a hiányt, beírtam ezt a változót is, így N=342 adatra vonatkozóan tudtam a gyerekek nemét megállapítani, 48,24 % kisfiú, 51,76% kislány található a mintában. A kitöltők családi állapotukat illetően, házasságban él 97,2%, élettársi kapcsolatban él gyermeke édesapjával/édesanyjával 2,5%, és párkapcsolatban él, de a párja nem a gyermek édesanyja/édesapja 0,3%. Lakóhely alapján a fővárosban él 5,8 %, vármegyeszékhelyen 40,6%, egyéb városban 31,5%, faluban vagy községben 21,5%, tanyán 0,3 %, Svédországban 0,3%. Legmagasabb befejezett iskolai végzettségüket tekintve az adatok alakulása: posztgraduális 5,8%, főiskola/egyetem 66,6%, gimnáziumi érettségi 24%, érettségit nem adó középfokú végzettség 2,8%, általános iskolai végzettség 0,6%, kevesebb mint nyolc általános iskolai végzettség 0,2%. A toborzás során személyesen megkerestem a lakóhelyemen illetékes területi védőnőt, illetve az ő kollégáit, akik Debrecenben és egyéb településeken látják el feladataikat. Emellett eljuttattam a kérdőívet édesanya-gyermek klubokba, kisgyermekes családokhoz, állami, önkormányzati és egyházi fenntartású családi napközikbe, bölcsődei csoportokba vezetőik megkeresésén keresztül. Ezeken felül online is elérhetővé tettem, nőket, illetve kisgyermekes anyákat és apákat összegyűjtő Facebook csoportokban, saját Facebook oldalamon, valamint ismerősök között hólabda módszerrel.

A kutatást a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Pszichológia Intézetében működő Kutatásetikai Bizottsága hagyta jóvá UD-IP-2023/67 számon. Kutatási módszerként kérdőíves felmérést végeztem, melyben nulla és három év közötti kisgyermekes anyák és apák voltak a válaszadók. A kérdőív kitöltése anonim módon történt, az elején kértem egy kódot, az összetartozó szülőpárok beazonosítása céljából. A tájékoztató és a beleegyező nyilatkozat után az általam szerkesztett demográfiai és háttérkérdések következtek, majd két ismert kérdőív kitöltésére kértem a megkérdezetteket.

A vizsgálatban a következő kérdőíveket használtam:

Demográfiai és háttérkérdéseket tartalmazó kérdéssor

Életkorra, nemre, családi állapotra, legmagasabb iskolai végzettségre, lakóhelyre, foglalkozásra, gyermekszámra, a kitöltéssel kapcsolatban releváns gyermek életkorára, nemére, tervezettségére, születési körülményeire [volt-e komplikáció a gyermek születése során], a szülés befejezésének módjára, a gyermek fürdetésével, elaltatásával, tisztába tételével, megnyugtatóásával kapcsolatos kérdések.

Szülői Bánásmód Kérdőív (H-PBI: Hungarian-Parental Bonding Instrument)

Az eredeti kérdőívet Parental Bonding Instrument (PBI) névvel Parker és munkatársai publikálták 1979-ben. A gyermekkori szülői bánásmód percepcióját méri. A vizsgálóeszköz eredeti célja az volt, hogy a törődés és túlvás bipoláris faktorai mentén adjon képet a szülőkről (Parker és mtsai., 1979). A kérdőívek adaptálása során a faktorok száma eltérő képet ad a különböző országokban. A magyar validált változat Tóth és Gervai (1999) által készült el. Magyarországon a kérdőív háromfaktoros változata terjedt el, azaz a *szeretet-törődés* (pl.: meleg, barátságos hangon beszélt hozzám), *túlvédés* (pl.: nem akarta, hogy felnőtté váljak), *korlátozás* (pl.: szerette, ha én döntöttem a dolgaiban) dimenziók, mivel az eredeti túlvás faktor két, egymástól jól elszeparálódó faktorra bomlott, úgymint az infantilizáló túlvédés és gyermeki önállóság, autonómia korlátozása dimenziókra. A kitöltés során az alanyoknak vissza kell emlékezni életük első 16 évére, és ezen tapasztalatok mentén kell 25-25 kérdésre válaszolni mind

az anyai, mind az apai bánásmód észlelése alapján. A válaszokat négyfokozatú Likert skálán (nagyon jellemző - három, általában igaz - kettő, alig jellemző - egy, egyáltalán nem jellemző - nulla) lehet értékelni. A kérdőív pszichometriai tulajdonságai megfelelőek, a három skála belső konzisztenciájának ellenőrzésére kiszámolt Cronbach-alfa értékek magasak (0,82-0,92), a teszt-reteszt megbízhatóság megfelelő, így a mérőeszköz használható akár klinikai csoportokban folyó vizsgálatokhoz is (Tóth és Gervai, 1999).

Az én kisbabám/Szülő-csecsemő kapcsolat skála (H-MORS-SF: Mothers's Object Relations Scale - Short Form)

A Mothers 'Object Relations Scale – MORS-SF, „az én gyermekem” kérdőívet Oates és munkatársai dolgozták ki az 1990-es évek közepén anyák és csecsemők kapcsolatának vizsgálatára (Oates és mtsai., 2005; Oates és mtsai., 2018). A mérőeszköz a szülői percepciót helyezi a fókuszba a gyermek jellemzői mentén, így a szülő gyermekéről és kapcsolatukról alkotott mentális reprezentációjáról juthatunk adatokhoz. A kérdőív 14 tételből tevődik össze, a gyermek érzelmeinek és viselkedésének a szülő által észlelt és értelmezett jellemzőit méri két skálába tömörítve, melyek *a gyermek pozitív érzelmei* (pl.: szeret engem), és *a gyermek dominanciája* (pl.: uralkodik rajtam) mentén szerveződnek. A pozitív érzelem skála azt vizsgálja, hogy a szülő mennyire érez maga felé irányuló melegséget, szeretetet gyermeke részéről, míg a dominancia skála azt méri, hogy a szülő mennyire érzi nyomasztónak, tehernek a gyermek jelenlétét, igényeinek kiszolgálását. A pontszám minden állításnál nullától (soha) ötig (mindig) terjed, vagyis összesítve legkevesebb nulla, legtöbb 70 lehet. A skálák értéke a hozzájuk tartozó állítások pontszámainak összegeként számolható ki. A H-MORS-SF szülő-gyermek kapcsolatot mérő teszt érvényes és megbízható eszköz, a két skála belső konzisztenciájának ellenőrzésére kiszámolt Cronbach-alfa értékek 0,73-0,84 között alakulnak, így a mérőeszköz használható vizsgálatokban a szülő-gyermek kapcsolat kutatása céljából (Danis és mtsai., 2012).

Eredmények

A kérdőív kitöltésével kapott eredményeket Excel táblázatban összesítettem, és a Jamovi 2.3.28., IBM SPSS 29., valamint az RStudio 4.2.1. programok segítségével értékeltem ki. Először kiszámoltam a változók megbízhatósági mutatóit, azaz a Cronbach-alfa értékeket, valamint megnéztem a leíró statisztikát, minimum - és maximum értékekre, átlagra és szórásra vonatkozóan. A megbízhatósági vizsgálat során a dominancia skálából kivettem egy itemet (11. túl sok figyelmet igényel), a megbízhatósági mutatók így elfogadhatóak lettek, a legtöbb kiváló (dominancia:0,761; pozitív érzelem:0,844; szeretet-törődés-anya:0,935; túlvédés-anya:0,917; korlátozás-anya:0,878; korlátozás-apa:0,985; túlvédés apa:0,985; szeretet-törődés- apa:0,972). A leíró statisztikai elemzés során a dominancia és érzelem változók a teljes mintán értelmezhetőek, míg a szeretet-törődés, korlátozás és túlvédés változók esetében kivettem azokat a személyeket, akiknek nem volt édesanyja/édesapja, így nem is tudtak a rájuk vonatkozó kérdésekre válaszolni.

Ezután elvégeztem a normalitásvizsgálatot a Shapiro Wilk-próbával. Egy változó sem mutatott normál eloszlást, így nemparaméteres eljárások használata vált indokolttá. Ezt követően minden hipotézist külön megvizsgáltam.

H1a: Feltételezem, ha az anya korai emocionális emlékeit felidézve szüleit szerető-törődő viselkedésűnek éli meg, azaz sok szülői szeretetről van emléke, akkor pozitív érzelmeket tulajdonít gyermekének a szülő-gyermek kapcsolatról alkotott percepció tekintetében. A H1a hipotézis a Spearman-féle korrelációs vizsgálat során az anyák saját anyjuk/nevelőanyjuk viszonylatában

teljesült ($r_s=0,160$, $p=0,015$), viszont saját apjuk/nevelőapjuk viszonylatában nem ($r_s=0,078$, $p=0,249$). Minden statisztikai elemzés során a 0,05 p érték alatti összeget tekintettem statisztikailag szignifikánsnak. Azaz, ha édesanyjuktól/nevelőanyjuktól az újdonsült anyák szeretetet-törődést tapasztaltak meg, akkor pozitív érzelmeket tulajdonítottak gyermeküknek. A saját apjuktól megélt szerető-törődő viselkedés nem volt mérvadó.

H1b: Feltételezem, ha az apa korai emocionális emlékeit felidézve szüleit szerető-törődő viselkedésűnek éli meg, azaz sok szülői szeretetről van emléke, akkor pozitív érzelmeket tulajdonít gyermekének a szülő-gyermek kapcsolatról alkotott percepció tekintetében. A H1b hipotézisem esetében a Spearman-féle korrelációs vizsgálat során az apák saját anyjuktól/nevelőanyjuktól kapott szeretet-törődése esetén tendencia-szerű összefüggés figyelhető meg a szeretet-törődés és a saját gyermek felé mutatott pozitív érzelmek között ($r_s=0,168$, $p=0,062$). Az apák saját édesapa/nevelőapa irányából érkezett szerető-törődő viselkedése nem mérvadó ($r_s=0,047$, $p=0,614$) ebben az esetben.

H2a: Feltételezem, ha az anya korai emocionális emlékeit felidézve szüleit korlátozónak jellemzi, akkor valószínűbben érzékeli a saját gyermeke dominanciáját erőteljesnek. A H2a hipotézis a Spearman-féle korrelációs vizsgálat során az anyák esetében mindkét szülő viszonylatában teljesült, vagyis a saját anyjuktól/nevelőanyjuktól ($r_s=0,244$, $p=0,000$), és a saját apjuktól/nevelőapjuktól átélt korlátozó szülői bánásmód ($r_s=0,216$, $p=0,001$) a gyermeket dominánsabbnak láttatja az újdonsült anyával.

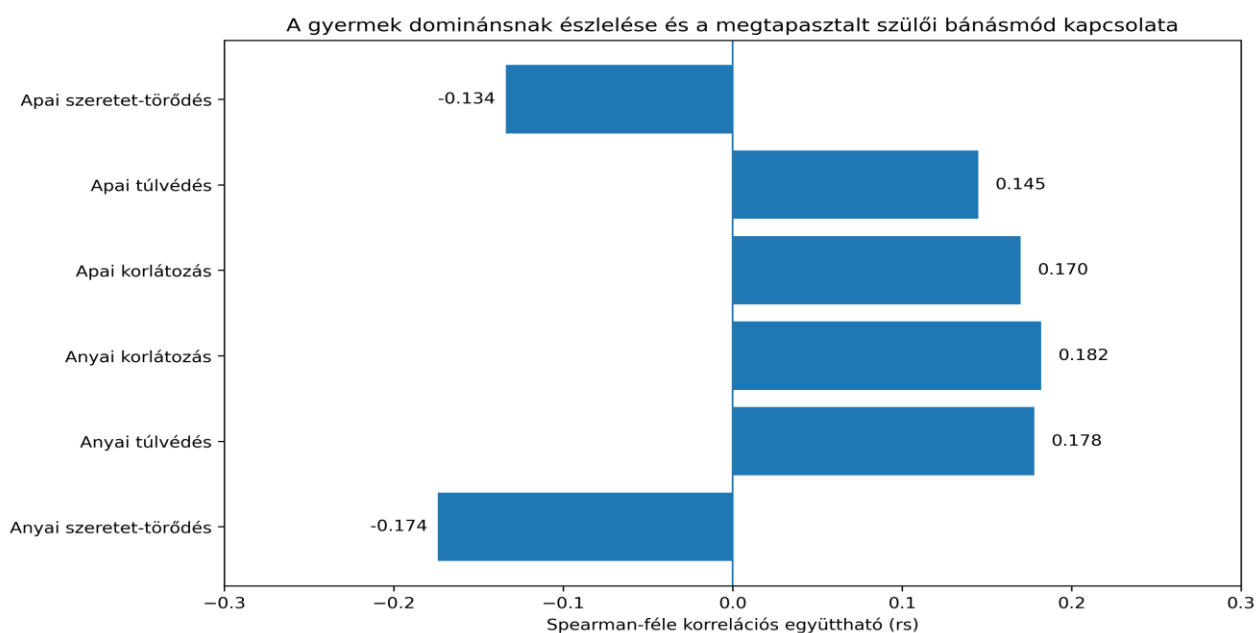
H2b: Feltételezem, ha az apa korai emocionális emlékeit felidézve szüleit korlátozónak jellemzi, akkor valószínűbben érzékeli a saját gyermeke dominanciáját erőteljesnek. A H2b hipotézis a Spearman-féle korrelációs vizsgálat során viszont az apák esetében nem teljesült. Az apák saját édesanyjuktól/nevelőanyjuktól megtapasztalt korlátozó viselkedése ($r_s=0,046$, $p=0,609$) és édesapjuktól/nevelőapjuktól megtapasztalt korlátozó viselkedése ($r_s=0,076$, $p=0,419$) nem volt mérvadó.

H3a: Feltételezem, ha az anya korai emocionális emlékeit felidézve szüleit túlvédőnek jellemzi, valószínűbben tulajdonítja saját gyermekét dominánsnak a szülő-gyermek kapcsolatról alkotott percepció tekintetében. A H3a hipotézis a Spearman-féle korrelációs vizsgálat során az anyák esetében teljesült (anyai túlvédés: $r_s=0,187$, $p=0,004$; apai túlvédés: $r_s=0,142$, $p=0,036$). Ez alapján, ha a saját szülőket túlvédőnek jellemezték, akkor gyermeküket dominánsabbnak érzékelték.

H3b: Feltételezem, ha az apa korai emocionális emlékeit felidézve szüleit túlvédőnek jellemzi, valószínűbben tulajdonítja saját gyermekét dominánsnak a szülő-gyermek kapcsolatról alkotott percepció tekintetében. A H3b hipotézis viszont a Spearman-féle korrelációs vizsgálat során az apák esetében nem teljesült, a férfiak saját édesanyjuktól/nevelőanyjuktól megtapasztalt túlvédő viselkedése ($r_s=0,163$, $p=0,070$) valamint édesapjuktól/nevelőapjuktól megtapasztalt túlvédő viselkedése ($r_s=0,153$, $p=0,103$) nem volt mérvadó.

Ezután megnéztem a teljes mintára vonatkozóan szintén Spearman-féle korrelációval, hogy ha dominánsnak látja a gyereket a szülő, akkor milyen szülői bánásmódban volt része, és az eredmények az első három hipotézist kiegészítve azt mutatták, hogy a szeretettel összefüggésbe hozva negatív a kapcsolat, a korlátozással, illetve a túlvédéssel pozitív. Azaz, minél inkább túlvédő és korlátozó volt a szülő, annál inkább érzékeli dominánsnak az újdonsült apa és anya a gyermekét, és ha szeretetteljes szülői bánásmódot kapott, akkor kevésbé érzi dominánsnak a

gyermeket (anyai szeretet-törődés: $r_s = -0,174$, $p = 0,001$; anyai túlvédés: $r_s = 0,178$, $p = 0,001$; anyai

korlátozás: $r_s = 0,182$, $p = 0,001$; apai korlátozás $r_s = 0,170$, $p = 0,002$; apai túlvédés: $r_s = 0,145$, $p = 0,008$; apai szeretet-törődés: $r_s = -0,134$, $p = 0,014$).

H4: Feltételezem, ha az anya korai emocionális emlékeit felidézve szüleit túlvédőnek jellemzi, valószínűbben fordul elő szülése közben komplikáció.

Az anyai túlvédés tekintetében a Mann-Whitney tesztstatisztika szignifikáns eredményt adott ($U = 4947,500$, $p = 0,010$). Vagyis a gyermek édesanyjának saját anyjától/nevelőanyjától megélt túlvédő szülői bánásmód és a szülés közbeni komplikáció előfordulása kapcsolatban lehet. A szülés közbeni komplikáció és az apai túlvédés között ($U = 3771,000$, $p = 0,272$) nem volt összefüggés. A medián értékek az 1. táblázatban láthatóak.

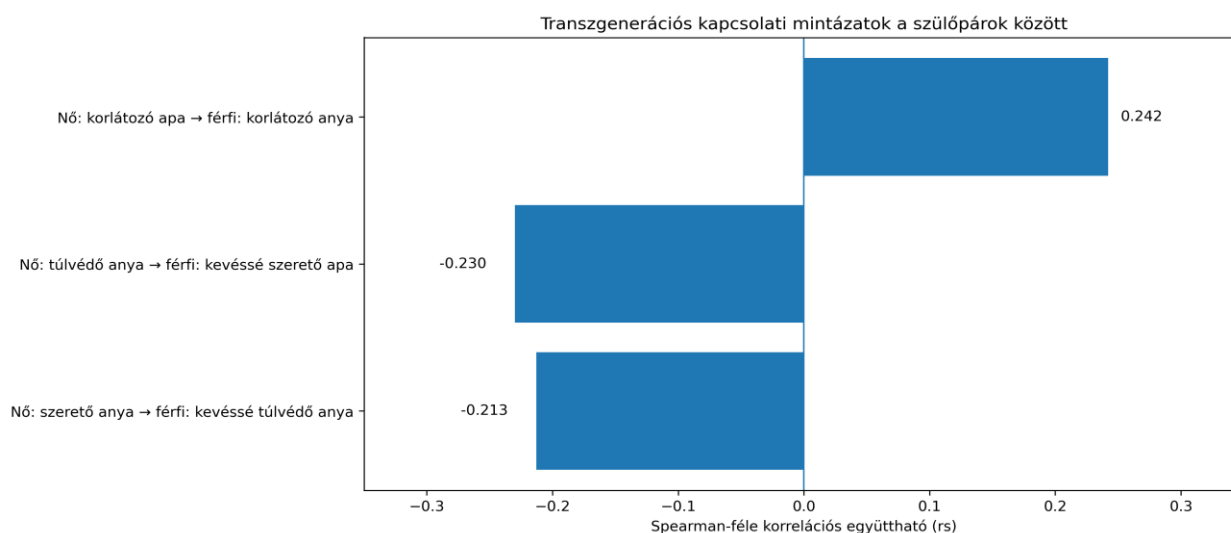
1. Táblázat

Szülés közbeni komplikáció és anyai túlvédés közötti kapcsolat medián értékei

Medián	
komplikáció	túlvédés_anya
nem volt	,5714
volt	1,0000
Teljes	,7143

H5: Feltételezem, hogy ha az anya percepciója alapján dominánsnak látja a gyermeket, akkor az apa is inkább dominánsnak érzékeli, és ha az anya pozitív érzelmeket tulajdonít neki, akkor az apa is inkább pozitív érzelmekkel ruházza fel. Az eredmények beigazolták a feltevést, a szülőpárok elég hasonlóan ítélik meg gyermeküket a Spearman-féle korrelációs vizsgálat alapján (dominancia: $r_s = 0,463$, $p < .001$; pozitív érzelem: $r_s = 0,429$, $p < .001$).

A vizsgálat során kíváncsi voltam arra is, hogy mennyire érkeznek hasonló bánásmódból a szülőpárok, mennyire illeszkednek az átélt szülői nevelés tekintetében. Ennek kiszámolása során R-ben összekapcsoltam az adatpárokat, összesen 108 szülőpárt. A Spearman-féle korrelációs vizsgálat eredményei szerint, ha a nőnek szeretető-törődő édesanyja/nevelőanyja volt, akkor a párjának édesanyja/nevelőanyja kevésbé túlvédő volt ($r_s = -0,213$, $p = 0,027$). Ha a nőnek túlvédő édesanyja/nevelőanyja volt, akkor olyan férfi társaként él, akinek kevésbé szeretető-törődő édesapja/nevelőapja volt ($r_s = -0,230$, $p = 0,022$). Ha a nőnek korlátozó édesapja/nevelőapja volt, akkor férfi társánál megjelenik a korlátozó édesanya/nevelőanyja ($r_s = 0,242$, $p = 0,015$).

Fontos, hogy a Mann-Whitney próbák során a *gyermek neme* nem mutatott kapcsolatot a percepciókkal (dominancia: $U = 13475,000$, $p = 0,215$; pozitív érzelmek: $U = 15788,500$, $p = 0,190$, míg a *szülés befejezésének módja*, azaz, hogy császármetszéssel született-e meg vagy hüvelyi úton, az sem ($U = 6918,500$, $p = 0,246$).

Kíváncsi voltam arra is, hogy a nők és a férfiak milyen mértékben vesznek részt gyermekük *gondoskodásában*, a fürdetés, altatás, tisztába tétel és a megnyugtatás során. Az eredmények alapján a nők végzik javarészt ezen feladatokat, míg a férfiak kisebb mértékben vonódnak be (átlagokat és mediánokat lásd a 2. táblázatban.)

2. Táblázat

Nők és férfiak gondoskodásban való részvételével kapcsolatos átlagok és mediánok

nem		fürdetés	altatás	tisztáztatétel	megnyugtatás
Férfia k	Medián	5,00	5,00	5,00	5,00
	Átlag	4,25	3,97	4,18	4,70
Nők	Medián	5,00	5,00	5,00	5,00
	Átlag	4,60	4,96	4,98	5,00
Teljes	Medián	5,00	5,00	5,00	5,00
	Átlag	4,48	4,62	4,70	4,89

Megvizsgáltam, hogy a részvételi arány mennyire befolyásolja a gyermek megítélését a dominancia és a pozitív érzelmek tekintetében. Nemekre bontva nem mutatkozott összefüggés, a teljes mintán vizsgálva a pozitív érzelmek és a fürdetés gyakorisága között mutatható ki gyenge kapcsolat ($r_s=0,106$, $p=0,045$).

Érdekelt továbbá, hogy azoknál a férfiaknál, akik gyakrabban vesznek részt a gyermek körüli gondoskodási feladatokban (altatás, fürdetés, tisztába tétel, megnyugtatás), ők vajon milyen szülői bánásmódból érkeznek? Ehhez kategorizáltam az adatokat, kettő (alacsony-magas) illetve három (alacsony-közepes-magas) értékbe sorolva őket. A Mann-Whitney U teszt eredménye alapján a megnyugtatás a korlátozó anya mentén mutat különbséget ($U=899,000$, $p=0,018$), azaz a gyermek megnyugtatásában ritkábban vesznek részt azok a férfiak, akiknek korlátozó édesanyja/nevelőanyja volt (medián és átlag értékeket lásd a 3. táblázatban).

3. Táblázat

Korlátozó anyával kapcsolatos átlag és medián értékek

Megnyugtatás kategória	Átlag	Medián
1,00=alacsony	1,5769	1,5000
2,00=magas	1,1650	1,1667
Teljes	1,2507	1,1667

A tisztába tétel kapcsán a független mintás Kruskal-Wallis teszt az apai szeretet mentén mutatott különbséget ($\chi^2=7,028$, $p=0,030$), azaz azok a férfiak vesznek részt közepes gyakorisággal a pelenkázásban, akik a legmagasabban tapasztalták meg az apai szeretetet, (medián és átlag értékeket lásd a 4. táblázatban). Fürdetés és altatás esetén nem mutatkozott a Kruskal-Wallis teszten szignifikáns eredmény.

4. Táblázat

Apai szeretettel kapcsolatos átlag és medián értékek

Tisztába tétel kategória	Átlag	Medián
1,00=alacsony	1,5720	1,6667
2,00=közepes	2,4500	2,2917
3,00=magas	1,9696	1,9167
Teljes	1,9770	2,0000

Diszkusszió

A vizsgálat fókuszában a nulla és három év közötti gyermekek szüleinek, saját édesanyjuk/nevelőanyjuk és édesapjuk/nevelőapjuk által megtapasztalt szülői bánásmód és a saját jelenlegi gyermekük percepciójának kapcsolata állt. Transzgenerációs szemléletben gondolkodva egy nemzedék vizsgálatával három nemzedék került a figyelem középpontjába. A szülőket egyénenként és párban is tudtam tanulmányozni a kérdőívcsomagban szerepeltetett

kérdések alapján. Célom a transzgenerációs hatások vizsgálata volt a szülőpárok gyermekükről alkotott gondolkodásának összehasonlításával. További célom volt megvizsgálni, hogy a szülők mennyire érzékelnek hasonló szülői bánásmódból, és a megtapasztalt szülői bánásmód mennyire befolyásolja a gyermekről alkotott benyomásait. Ezen kívül fel akartam térképezni a szülők gyermekükről való gondoskodásban történő részvételét, illetve megvizsgáltam azt is, hogy a szülés közbeni komplikációk előfordulása kapcsolatban áll-e a szülői bánásmód túlvédő jellegével.

Az eredmények a vizsgált 360 fős mintán azt mutatják, hogy a megtapasztalt szülői bánásmód és a gyermekről alkotott percepció között van összefüggés, ahogyan az a szakirodalmak és a kutatások alapján feltételezhető volt, hiszen ha megtörténik a biztonságos kötődés kialakulása, az optimalizálni fogja a tudatolvasás kialakulásának feltételeit (Fonagy és Target, 1998), valamint az újdonsült anya és apa saját gyermekével való kapcsolatának minőségét előre jelzi a saját szülővel való viszony (Cox és mtsai., 1985; Molnár, 2014). Az anyák esetében erősebb összefüggéseket találtam, ha édesanyjuktól/nevelőanyjuktól szeretetet-törődést tapasztaltak meg, akkor pozitív érzelmeket tulajdonítottak gyermeküknek. Az apák saját anyjuktól/nevelőanyjuktól kapott szeretet-törődése esetén tendencia-szerű összefüggés volt megfigyelhető, az anyjuk/nevelőanyjuk által adott szeretet-törődés és a saját gyermek felé mutatott pozitív érzelmek között. Ha az anyák a saját anyjuktól/nevelőanyjuktól és a saját apjuktól/nevelőapjuktól korlátozó szülői bánásmódban részesültek, akkor a gyermeküket dominánsabbnak látták, míg az apák saját édesanyjuktól/nevelőanyjuktól és édesapjuktól/nevelőapjuktól megtapasztalt korlátozó viselkedése nem volt mérvadó. Ha az anyák saját szüleiket túlvédőnek jellemezték, akkor gyermeküket dominánsabbnak érzékelték, míg a férfiak saját édesanyjuktól/nevelőanyjuktól, valamint édesapjuktól/nevelőapjuktól megtapasztalt túlvédő viselkedése nem volt mérvadó.

Arra a kérdésre, hogy *ha dominánsnak látja a gyereket a szülő*, akkor milyen szülői bánásmódban volt része az eredmények azt a választ adták, hogy *a szeretettel összefüggésbe hozva negatív a kapcsolat, a korlátozással, illetve a túlvédéssel pozitív*. Azaz, minél inkább túlvédő és korlátozó volt a szülő, annál inkább érzékeli dominánsnak az újdonsült apa és anya a gyermekét, és ha szeretetteljes szülői bánásmódot kapott, akkor kevésbé érzi dominánsnak a gyermeket.

A mintában *108 összetartozó anya és apa* volt, így egymáshoz tartozó párokat is tudtam vizsgálni. Az eredmények beigazolták az elképzelést, a szülőpárok elég hasonlóan ítélik meg gyermeküket. *A korai kötődéssel kapcsolatos tapasztalatok meghatározhatják a párválasztást is*. Az eredmények szerint, ha a nőnek szeretet-törődő édesanyja/nevelőanyja volt, akkor a párjának édesanyja/nevelőanyja kevésbé túlvédő volt. Ha a nőnek túlvédő édesanyja/nevelőanyja volt, akkor olyan férfi társaként él, akinek kevésbé szeretet-törődő édesapja/nevelőapja volt. Ha a nőnek korlátozó édesapja/nevelőapja volt, akkor férfi társánál megjelenik a korlátozó édesanya/nevelőanya.

A gyermek körüli *gondoskodási feladatokból* inkább a nők veszik ki a részüket. A gondoskodási feladatok és a gyermeknek tulajdonított pozitív érzelmek között a teljes mintán a fürdetés gyakoriságával mutatkozott gyenge kapcsolat. Ugyanakkor azok az apák, akik jelentősebben kiveszik a részüket a gondoskodási feladatokban, pl. a pelenkázásban, kimutathatóan olyan apai bánásmódot kaptak, melyben a szeretet-törődés magas fokon volt megtapasztalható. Azok a férfiak viszont, akiknek édesanyja/nevelőanyja korlátozó volt, a gyermek megnyugtató részében ritkábban vesznek részt. *A gyermek neve* nem mutatott kapcsolatot a percepciókkal, míg a *szülés befejezésének módja*, azaz, hogy császármetszéssel született-e meg vagy hüvelyi úton, az sem.

Az a feltevéssem beigazolódott, hogy amennyiben az anya korai emocionális emlékeit felidézve szüleit *túlvédőnek* jellemzi, valószínűbben fordul elő *szülése közben komplikáció*, ugyanis ha a nő saját anyjától/nevelőanyjától túlvédő szülői bánásmódot kapott, a szülés közbeni komplikáció megnövekedett, ami összecseng a szakirodalmi feltevésekkel, miszerint a személy én-hatékonyság érzése túlvédő szülői bánásmód mellett csökken, és erősödik kiszolgáltatottsága problémahelyzetekben (Szentiványi-Makó, 2013; Csomortáni, 2014). Mindez felhívja a figyelmet arra, hogy a várandósgondozás során az orvosi szempontok mellett a pszichológiai és transzgenerációs tényezők feltárása is fontos jelentőséggel bírhat. A várandós nők érzelmi támogatása, önhatékonyság-érzésük erősítése, valamint a korai kapcsolati élményekre való érzékenyebb odafigyelés hozzájárulhat a pszichés biztonságérzet növeléséhez. A kutatás eredményei ezért a preventív szemléletű perinatális ellátás és a pszichológiai támogatás jelentőségét is hangsúlyozzák. A pszichológiai támogatás így nem pusztán érzelmi segítséget jelenthet, hanem a biopszichoszociális szemlélet alapján olyan preventív tényezővé is válhat, amely hozzájárulhat a szülés közbeni komplikációk kockázatának mérsékléséhez, az anya együttműködésének javításához és a szülés utáni adaptáció sikerességéhez. A preventív szemléletű perinatális ellátás nemcsak az anya és a gyermek testi-lelki egészségét támogathatja, hanem hosszú távon az egészségügyi rendszer terhelésének csökkentéséhez is hozzájárulhat. A várandósság és a korai szülő-gyermek kapcsolat pszichológiai támogatása társadalmi szinten is kiemelt jelentőségű, mivel elősegítheti a biztonságosabban kötődő és mentálisan stabilabb generációk kialakulását. A korai érzelmi biztonság erősítése hosszú távon mérsékelheti a pszichés problémák, kapcsolati zavarok és társadalmi alkalmazkodási nehézségek előfordulását is.

A vizsgálat segít *megismerni a fent bemutatott összefüggéseket a generációk között valamint a szülőpárok között*. Ami még izgalmasabbá tehetné a jelenlegi kutatást az az lenne, ha nemcsak három, hanem négy generációt sikerülne bevonni, azaz a nulla-három év közötti gyermeket, az ő szüleit, és nagyszüleit, valamint azt is érdekes lehetne tanulmányozni, hogy az apák bevonódási tendenciái hogyan változnak az idő előrehaladásával. Longitudinális szemléletben gondolkodva érdemes lehetne a jövőben a vizsgálatot a gyermekre vonatkozó kérdőív módosításával különböző életciklusokban, a gyermek későbbi életkorában is elvégezni, már óvodás- iskolás- serdülőkorban, így megtudhatnánk, hogy a gyermekkel való későbbi kapcsolata hogyan alakul az anyáknak és az apáknak, az apák hogyan vesznek részt óvodás - iskoláskorban - serdülőkorban a gyermek körüli feladatokban, mennyi időt töltenek együtt, illetve érdekes lehetne azt is megvizsgálni, hogy az utód neme a későbbi életszakaszokban befolyásolja-e a percepciót.

A vizsgálat limitációi közé tartozik, hogy a mintában túlnyomórészt házasságban élő párok vettek részt, így nem derült ki, hogy az élettársi kapcsolat vagy az egyszülős nevelés, külön nevelés miképpen befolyásolhatja az eredményeket. Továbbá a kitöltők kétharmada felsőfokú végzettséggel rendelkezik, illetve városban él, így az eredmények nem reprezentálják általánosságban a szülőket. A jövőben érdemes lenne a minta összetételét még inkább színessé tenni, hogy kiderüljön, vajon más populációban is hasonló eredményre vezetett volna-e a vizsgálat. További célom a vizsgálati személyek számának bővítése, a városokban és falvakban élő szülőpárok eredményeinek összehasonlítása.

Jelen kutatás eredményeinek az lehet a gyakorlati jelentősége, hogy egy korcsoport vizsgálatával három nemzedéket és a közöttük lévő hatásmechanizmusokat állítja a figyelem középpontjába. Hasznos segítségként szolgálhat mind a kisgyermekes szülőknek, mind a családokkal foglalkozó szakembereknek, pszichológusoknak, védőnőknek, egészségügyi dolgozóknak, családsegítőknek egyrészt a gyermekről kialakult benyomások fontosságának

tudatosításában, másrészt a származási családból hozott minták, szülői bánásmódok azonosításában, esetleges felülírásában, a szülők közötti egyetértés megtalálásban, sőt akár a gyermekvállalás előtti időszakban pároknak a saját szülői bánásmódjuk feltérképezésében és az esetlegesen maladaptívnek tekinthető mintáik átírásában. Az apák napjainkban egyre inkább megmutatkozó, családba való bevonódási gyakorlatai, szülőségről való elképzelései, illetve szülőpárjukkal a gyermekükről alkotott összhangjának feltárása egyaránt fontos kutatási területek, melyhez reményeim szerint ez a tanulmány is hozzájárul.

Irodalomjegyzék

- Allen, J.G., Fonagy, P., & Bateman, A. (2011). *Mentalizáció a klinikai gyakorlatban*. Oriold és Társai Kiadó.
- Bakó T. & Zana K. (2021). A transzgenerációs trauma és terápiája. Medicina Könyvkiadó Zrt.
- Belső N. (2020). *Életciklusok és hangulatzavarok. Hogyan küzdjünk meg életünk hullámvölgyeivel?* HVG Kiadó Zrt.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss. Volume I: Attachment*. Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss. Volume III: Loss, Sadness and Depression*. Basic Books.
- Cox, M. J., Owen, M. T., Lewis, J. M., Riedel, C., Scalf-Mciver, L., & Suster, A. (1985). Intergenerational influences on the parent-infant relationship in the transition to parenthood. *Journal of Family Issues*, 6(4), 543-564. <https://doi.org/10.1177/019251385006004008>
- Csák Zs. (2024). Az iskoláskorú gyermekes apák otthoni szerepvállalása: az apák otthoni részvételének dimenziói, formái. *Educatio*, 32(4), 665-676. <https://doi.org/10.1556/2063.32.2023.4.9>
- Csomortáni D. Z. (2014). *Túl jó / elég rossz szülők. A pszichológiai túlvédés okai, jellemzői, következményei és kezelési lehetőségei*. Doktori értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar.
- Danis I., Scheuring N., S., Gervai J., Oates, J. M., & Czinzer A. (2012). A rövidített Szülő- Csecsemő Kapcsolat Skála magyar változatának (H-MORS-SF) pszichometriai mutatói nagy mintán. *Psychiatria Hungarica*, 27(6), 392-405.
- Fisher, S., Fonagy, P., Wiseman, H., & Zilcha-Mano, S. (2023). I see you as recognizing me; therefore, I trust you: Operationalizing epistemic trust in psychotherapy. *Psychotherapy*, 60(4), 560–572. <https://doi.org/10.1037/pst0000501>
- Fonagy, P., Lorenzini, N., Campbell, C., & Luyten, P. (2014). Why are we interested in attachments?. In P. Holmes & S. Farnfield (Eds.), *The Routledge handbook of attachment: Theory* (pp. 38–51). Routledge.
- Fonagy, P., & Target, M. (1998). A kötődés és reflektív funkció szerepe a szelf fejlődésében. *Thalassa*, 9(1), 5–43.
- Molnár J. (2014). Posztpartum szorongás az anyák kötődési jellemzőinek tükrében. Doktori Disszertáció, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája.

- Oates, J.M., Gervai, J. Danis, I., & Tsaroucha A. (2005). *Validation studies of the Mothers Object Relations Scales Short Form (MORS-SF)*. Poster presented at the XIIth European Conference on Developmental Psychology.
- Oates, J., Gervai, J., Danis, I., Lakatos, K., & Davies, J. (2018). Validation of the mothers' object relations scales short-form (MORS-SF). *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health*, 33(1), 38-50.
- Parker, G., Tupling, H., & Brown, L. B. (1979). A parental bonding instrument. *British Journal of Medical Psychology*, 52(1), 1-10. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8341.1979.tb02487.x>
- Steele, M., Steele, H., & Model, E. (1991). Links across generations: Predicting parent- child relationship patterns from structured interviews with expectant parents. *Bulletin of the Anna Freud Centre*, 14(2), 95-113.
- Storey, A. E., Walsh, C. J., Quinton, R. L., & Wynne-Edwards, K. E. (2000). Hormonal correlates of paternal responsiveness in new and expectant fathers. *Evolution and Human Behavior*, 21(2), 79-95. [https://doi.org/10.1016/S1090-5138\(99\)00042-2](https://doi.org/10.1016/S1090-5138(99)00042-2)
- Szentiványi-Makó H. (2013). *Döntés életről-halálról. A művi abortusz pszichológiai vonatkozásai. Doktori Disszertáció, Pécsi Tudományegyetem.*
- Sztáray Kézdy É. & Drjenovszky, Zs. (2021). Gondoskodásviszonyok a gyermekükkel otthon lévő apák családjában Magyarországon. *Socio. hu Társadalomtudományi Szemle*, 11(4), 138-161. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.4.138>
- Tóth I., & Gervai J. (1999). Szülői Bánásmód Kérdőív (H-PBI): A Parental Bonding Instrument (PBI) magyar változata. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 54(4), 551-566
- Veroszta Zs., Boros J., Kapitány B., Kopcsó K., Leitheiser F., Szabó L., & Spéder Zs.(2021). *Várandósság Magyarországon. Jelentés a Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat 1. hullámáról.* Kutatási Jelentések 104. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. <https://doi.org/10.21543/Kut.2021.104>
- Wolynn, M. (2019). Örökölt családminták. Félelmek, érzések és viselkedésminták, melyeket a tudtunkon kívül átvettünk. Édesvíz Kiadó.
- Wu, Q., Zhang, J., & Slesnick, N. (2020). Intergenerational transmission of maternal overprotection and child anxiety in substance-using families. *Journal of Anxiety Disorders*, 73, Article 102236. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102236>
- Yehuda, R., Daskalakis, N. P., Lehrner, A., Desarnaud, F., Bader, H.N., Makotkine, I., Flory, J. D., Bierer, L. M., & Meaney, M. J. (2014). Influences of Maternal and Paternal PTSD on Epigenetic Regulation of the Glucocorticoid Receptor Gene in Holocaust Survivor Offspring. *The American Journal of Psychiatry*, 171(8), 872-880. <https://doi.org/10.1176/appi.ajp.2014.13121571>

Plágiumnyilatkozat

Ezúton én, Fekete Edina nyilatkozom, hogy jelen tanulmány és vizsgálati anyag saját szellemi tevékenységem eredménye, az abban hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogok nemzetközi szabályainak megfelelően készült.

Gulyás Zsuzsa: A digitális Bábel és a jogállam - Az értelmezési egyenlőtlenség, mint strukturális alapjogi kérdés a XXI. században

Pécsi Tudomány Egyetem, ÁJK oktori Iskola

Lektorálta: Dr. Kispál Beáta

Absztrakt

A tanulmány a jogbiztonság alkotmányjogi követelményét vizsgálja a digitalizált közigazgatási eljárások összefüggésében. Kiindulópontja az a klasszikus alkotmányjogi tétel, amely szerint a jogállamiság lényegi eleme a jogbiztonság, ezen belül a normák világossága, kiszámíthatósága és előreláthatósága. A tanulmány amellett érvel, hogy a XXI. századi digitális közigazgatási környezetben a jogbiztonság érvényesülése már nem ítélt meg kizárólag a norma nyelvi és dogmatikai világossága alapján. A jog gyakorlati érvényesülése egyre nagyobb mértékben függ attól is, hogy az ügyfél képes-e a digitális eljárási rendszerekben tájékozódni, azok jelzéseit értelmezni, az eljárási lépések közötti kapcsolatot felismerni, valamint az eljárás eredményét ellenőrizni. A tanulmány a „digitális Bábel” fogalmával jelöli azt a strukturális állapotot, amelyben a jogérvényesítés több, egymással csak részben összehangolt digitális felületen, eltérő technikai és értelmezési logikák szerint zajlik. Ebben a környezetben az ügyfél jogi helyzetének megértése és alakítása nem kizárólag jogi ismereteket, hanem informatikai, adminisztratív és értelmezési kompetenciákat is feltételez. Ez különösen az idősebb, alacsonyabb digitális írástudással rendelkező, vidéki vagy erőforráshiányos csoportokat érinti hátrányosan. A tanulmány ezért az értelmezési egyenlőtlenséget nem szociológiai mellékkérdésként, hanem a jogbiztonság, a tisztességes hatósági eljárás és az egyenlő hozzáférés alkotmányos követelményeihez kapcsolódó alapjogi problémaként vizsgálja. A dolgozat három elemzési dimenziót javasol a digitális jogbiztonság értékeléséhez. Ezek az értelmezési, a hozzáférési és a méltányossági dimenzió. A MÉDÉSZet keretrendszer a tanulmány nem dogmatikai helyettesítő elméletként, hanem olyan diagnosztikai szempontrendszerként mutatja be, amely hozzájárulhat a digitális eljárások értelmezési töréspontjainak azonosításához. A dolgozat empirikus illusztrációként egy dokumentált ügyintézési tapasztalatot is elemez, amely azt mutatja, hogy a formálisan rendelkezésre álló digitális eljárás tényleges igénybevétele jelentős értelmezési és hozzáférési akadályokba ütközhet.

Kulcsszavak: jogbiztonság, jogállamiság, digitális közigazgatás, értelmezési egyenlőtlenség, digitális hozzáférhetőség, tisztességes hatósági eljárás, mesterséges intelligencia, MÉDÉSZet

1. Bevezetés

A jogbiztonság a magyar alkotmányjogi gondolkodás egyik központi fogalma. A jogállamiság követelményéből következően a jogrendszernek olyan normatív rendet kell alkotnia, amely az állampolgár számára megismerhető, kiszámítható és előrelátható. A magyar alkotmánybírósági gyakorlat korán rögzítette, hogy a jogállam nélkülözhetetlen eleme a jogbiztonság, amely megköveteli a jogszabályok világosságát, egyértelműségét és alkalmazásuk kiszámíthatóságát.¹ A jogbiztonság ebben az értelemben nem technikai jogalkotási követelmény, hanem az állam és az állampolgár közötti alkotmányos viszony egyik alapfeltétele. A klasszikus jogbiztonsági felfogás középpontjában a norma áll. A kérdés elsősorban arra irányul, hogy a jogszabály szövege kellően

¹Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga I. Második, javított kiadás. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 87–92. o.

világos-e, a jogalkalmazás előrelátható-e, továbbá az állami beavatkozás nem válik-e önkényessé.² Ez a megközelítés változatlanul érvényes, és a digitalizált közigazgatás környezetében sem veszíti el jelentőségét. A jelen tanulmány azonban emellett érvel, hogy a digitális állami működés korában a jogbiztonság vizsgálata nem zárulhat le a norma elemzésénél. A jog tényleges érvényesülése ma egyre gyakrabban olyan digitális infrastruktúrákon keresztül történik, amelyek maguk is meghatározzák, hogy az ügyfél miként fér hozzá jogaihoz, kötelezettségeihez és jogorvoslati lehetőségeihez.

A digitális közigazgatás fejlődése kétségtelenül jelentős hatékonysági előnyökkel jár. Gyorsabb ügyintézés, távoli hozzáférést, nyomon követhetőbb adminisztrációt és egységesebb adatkezelést tehet lehetővé. E kedvező hatások mellett azonban egyre láthatóbbá válik az is, hogy a digitális eljárási környezet nem minden jogalany számára azonos módon hozzáférhető. Az ügyfélnek sok esetben nem elég megértenie a jogszabályt. Értenie kell a digitális azonosítást, a fájlformátumokat, az űrlaplogikát, a visszaigazolások jelentését, az elektronikus tárhely működését, valamint az eltérő felületek közötti kapcsolódást is. A jogi eligazodás tehát digitális értelmezési feladattá válik.

A tanulmány fő állítása szerint ez a változás a jogbiztonság alkotmányjogi újragondolását indokolja. Nem a klasszikus dogmatika feladásáról van szó, hanem annak kiegészítő alkalmazásáról egy olyan környezetben, ahol a joghoz való tényleges hozzáférést nem kizárólag a norma, hanem az eljárási infrastruktúra értelmezhetősége is meghatározza. A kérdés ezért nem az, hogy a digitális közigazgatás önmagában összeegyeztethető-e a jogállamisággal. A kérdés az, hogy a digitalizált jogalkalmazási környezet milyen feltételek mellett biztosítja az ügyfél számára a jogai gyakorlásához szükséges tényleges hozzáférést.

2. A klasszikus jogbiztonsági dogmatika és annak digitális alkalmazási környezete

A jogbiztonság klasszikus alkotmányjogi tartalma a magyar jogirodalomban és az alkotmánybírósági gyakorlatban stabilan kialakult. Petrétei József rendszerezése szerint a jogbiztonság a jogállamiság egyik legfontosabb értéktartalmú eleme, amely nélkül a jogrend nem képes betölteni alkotmányos funkcióját.³ A jogbiztonság követelménye a normák világosságát, a jogi szabályozás kiszámíthatóságát, a jogalkalmazás előreláthatóságát, valamint az intézményes garanciák működését foglalja magában.

Az Alkotmánybíróság 11/1992. számú határozata óta következetesen hangsúlyozza, hogy a jogbiztonság az állami működés egészét átható követelmény. Nem merül ki abban, hogy a jogszabály formailag érvényes és kihirdetett. A jogalany számára lehetővé kell tenni, hogy magatartását a joghoz igazítsa. A normavilágosság követelménye ezért nem esztétikai vagy stílárius szempont, hanem a jogkövetés előfeltétele. Ha a norma tartalma nem ismerhető fel kellő bizonyossággal, az állampolgár nem képes előre látni magatartásának jogkövetkezményeit.⁴

A digitális közigazgatás azonban a jogbiztonság érvényesülését új közvetítő réteggel egészíti ki. A jogi norma és az ügyfél közé digitális felületek, azonosítási rendszerek, automatikus üzenetek, elektronikus dokumentumformátumok és algoritmikus döntéstámogató eljárások

²11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77., indokolás IV. pont.

³Petrétei József: i. m. 93–95. o.

⁴Van Dijk, Jan A. G. M.: *The Deepening Divide. Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, Sage, 2005. 15–22. o.

ékelődnek. A közvetítő réteg nem semleges.⁵ A felület kialakítása, a hibaüzenet tartalma, a dokumentum megnyithatósága, az eljárási státusz láthatósága és a visszacsatolás érthetősége mind befolyásolják, hogy az ügyfél ténylegesen képes-e jogait gyakorolni. Ebből következően a digitalizált jogalkalmazásban a jogbiztonság nem értelmezhető kizárólag a jogszabályszöveg világosságaként. A jogszabály lehet dogmatikailag rendezett és nyelvileg világos, miközben az ügyfél az eljárási rendszerben mégsem tudja érvényesíteni jogait. Ez a helyzet különösen akkor válik alkotmányjogilag jelentőssé, ha a digitális ügyintézés nem szabadon választott kényelmi lehetőség, hanem ténylegesen elsődleges vagy kizárólagos hozzáférési csatornává válik.⁶

3. A capax legis előfeltevésének átalakulása

A jogrendszerek hagyományosan abból indulnak ki, hogy a jogalany képes a jogi normák befogadására és magatartása jogi következményeinek felismerésére. Ez az előfeltevés a modern jogállami berendezkedésekben ritkán jelenik meg kifejezett dogmatikai tételként, mégis mélyen beépül a jog működésébe. Az állam a jogszabály kihirdetésével, az eljárási rend meghatározásával és a jogorvoslati utak biztosításával rendszerint teljesítettnek tekinti azt a feltételt, hogy a jogalany számára a jog hozzáférhető.

Az analóg közigazgatás környezetében ez az előfeltevés sok esetben valószerűbb volt. A hivatal fizikai helye, az ügyfélfogadási idő, a postai kézbesítés, a személyes tájékoztatás és az ügyintéző magyarázata olyan intézményes elemeket alkottak, amelyek részben kompenzálták az ügyfél jogi vagy adminisztratív tájékozatlanságát. A rendszer nem volt hibátlan, de az értelmezési nehézségek egy része emberi interakcióban feloldható volt.⁷

A digitális eljárási környezetben ez a kompenzációs lehetőség szűkül. Az ügyfél sok esetben nem ügyintézővel, hanem felülettel, űrlappal, automatikus válasszal, elektronikus tárhellyel vagy gépi validációval találkozik. A rendszer akkor is elutasíthat, megakaszthat vagy bizonytalanságban tarthat, ha az ügyfél jogi értelemben jogosult volna az eljárás igénybevételére. A jogalany jogképessége és eljárási jogosultsága tehát elválhat attól a tényleges képességtől, hogy a digitális rendszerben sikeresen végig vigye az ügyet.⁸

A jelenség leírására a tanulmány az értelmezési egyenlőtlenség fogalmát alkalmazza. Ez nem azonos a digitális eszközök hiányával. Tágabb jelenségről van szó. Az értelmezési egyenlőtlenség azt fejezi ki, hogy a jogalanyok nem azonos eséllyel képesek felismerni, értelmezni és végrehajtani azokat a digitális eljárási lépéseket, amelyek a jogaik gyakorlásához vagy kötelezettségeik teljesítéséhez szükségesek. A digitális hozzáférés ezért nem merül ki az internetkapcsolat vagy az ügyfélkapu meglétében. A hozzáférés akkor tekinthető ténylegesnek, ha az ügyfél a folyamat értelmét, következményeit és ellenőrzési pontjait is képes felismerni.⁹

⁵Bovens, Mark – Zouridis, Stavros: From Street Level to System Level Bureaucracies. How Information and Communication Technology is Transforming Administrative Discretion and Constitutional Control. Public Administration Review, 2002, 62. évf. 2. szám, 174–184. o. DOI: 10.1111/0033-3352.00168

⁶13/2013. (VI. 17.) AB határozat, ABH 2013, 440., indokolás [47]–[52].

⁷Sunstein, Cass R.: Sludge. What Stops Us from Getting Things Done and What to Do about It. Cambridge, MIT Press, 2021. 3–18. o.

⁸OECD: Digital Government Review of Hungary. Towards a Strategic Digital Government Approach. Paris, OECD Publishing, 2024. 41–58. o.

⁹Van Deursen, Alexander J. A. M. – Van Dijk, Jan A. G. M.: The First Level Digital Divide Shifts from Inequalities in Physical Access to Inequalities in Material Access. New Media and Society, 2019, 21. évf. 2. szám, 354–375. o. DOI: 10.1177/1461444818797082

4. A digitális Bábel fogalma

A tanulmány a digitális Bábel fogalmával jelöli azt a közigazgatási és jogalkalmazási állapotot, amelyben a jogérvényesítés több, eltérő logikájú, egymással csak részlegesen összehangolt digitális rendszeren keresztül történik. A fogalom nem technológiai metaforaként, hanem jogi elemzési kategóriaként alkalmazható. Arra a helyzetre utal, amikor az ügyfél számára nem a jogi kötelezettség tartalma, hanem az annak teljesítéséhez vezető digitális út válik bizonytalanná.

A digitális Bábel négy egymással összefüggő feltétel együttes fennállása esetén azonosítható. Elsőként akkor, ha az eljárás több különböző digitális rendszerben zajlik, amelyek eltérő technikai, nyelvi és működési logikát követnek. Másodikként akkor, ha a rendszerek nem biztosítanak az ügyfél számára folyamatos, érthető és cselekvésre alkalmas visszacsatolást. Harmadikként akkor, ha a sikeres ügyintézés olyan előzetes digitális kompetenciákat, eszközöket vagy szoftverismeretet feltételez, amelyeket a jogszabály nem tesz kifejezetten hozzáférhetővé. Negyedikként akkor, ha az eljárás eredményének ellenőrzése az ügyfél számára nem lehetséges általánosan rendelkezésre álló eszközökkel.¹⁰

A négy feltétel fennállása esetén a probléma nem egyedi felhasználói ügyetlenségként írható le. Az ügyfél hibájának tulajdonított elakadás valójában az eljárási architektúra működési következménye lehet. A jogállami elemzés szempontjából éppen ez a döntő. Ha a rendszer úgy működik, hogy bizonyos ügyfélcsoportok nagy valószínűséggel nem képesek annak követelményeit teljesíteni, akkor az akadály nem egyéni, hanem strukturális jellegű.

A strukturális jelleg azért különösen fontos, mert az alkotmányos sérelem nem feltétlenül egyetlen jogsértő döntésben jelenik meg. Előfordulhat, hogy minden részrendszer formailag jogszerűen működik. A honlap tartalmaz tájékoztatást, az űrlap elérhető, az azonosítás biztosított, a visszaigazolás elkészül, az elektronikus dokumentum létrejön. Az ügyfél szempontjából azonban a folyamat mégis értelmezhetetlen vagy ellenőrizhetetlen marad. Ilyenkor a jogállami probléma nem a jogszerűség formális hiányából, hanem a tényleges hozzáférés elégtelenségéből következik. A digitális Bábel ezért a jogbiztonság alkalmazási környezetének zavarát jelöli. Nem azt állítja, hogy a digitális közigazgatás önmagában jogállamisági kockázat. Azt állítja, hogy a digitális közigazgatás jogállami minősége attól is függ, mennyiben képes biztosítani az ügyfél számára az eljárás megérthetőségét, követhetőségét és ellenőrizhetőségét.¹¹

5. Az értelmezési egyenlőtlenség alkotmányjogi jelentősége

Az értelmezési egyenlőtlenség alkotmányjogi jelentősége három irányból ragadható meg. Ezek a jogbiztonság, a tisztességes hatósági eljárás és az egyenlő hozzáférés követelményei.

A jogbiztonság szempontjából az értelmezési egyenlőtlenség azért releváns, mert a jogi előreláthatóság nem állhat meg a normatartalom megismerhetőségénél. Az ügyfélnek azt is előre kell látnia, hogy milyen eljárási lépéseket kell teljesítenie, milyen dokumentumokat kell benyújtania, milyen technikai feltételeknek kell megfelelnie, és miként ellenőrizheti, hogy az

¹⁰Györfi Tamás: Jogállamiság. In Jakab András és Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia. Alkotmányjog rovat. Budapest, 2023.

¹¹Zalnieriute, Monika – Bennett Moses, Lyria – Williams, George: The Rule of Law and Automation of Government Decision Making. Modern Law Review, 2019, 82. évf. 3. szám, 425–455. o. DOI: 10.1111/1468-2230.12398

eljárási cselekmény eredményesen megtörtént-e. Ha ezek a körülmények nem világosak, akkor az állampolgár magatartásának jogi következményei bizonytalanná válnak.¹²

A tisztességes hatósági eljárás szempontjából az értelmezési egyenlőtlenség az ügyfél részvételi pozícióját érinti. Az Alaptörvény XXIV. cikkének követelménye nem szűkíthető arra, hogy a hatóság formálisan eljárjon és döntést hozzon. A tisztességes ügyintézéshez hozzátartozik, hogy az ügyfél értse az eljárás lényegét, képes legyen nyilatkozni, pótolni, javítani, és szükség esetén jogorvoslatot igénybe venni. Ha a digitális rendszer olyan módon közvetíti az eljárást, hogy az ügyfél nem érti az elutasítás vagy hiánypótlás okát, nem látja a következő lépést, vagy nem tudja megnyitni a számára küldött dokumentumot, akkor a részvételi pozíció ténylegesen gyengül.¹³

Az egyenlő hozzáférés szempontjából az értelmezési egyenlőtlenség azért jelentős, mert a digitális közigazgatás eltérő módon érinti a különböző társadalmi csoportokat.¹⁴ Az életkor, az iskolai végzettség, a lakóhely, a jövedelmi helyzet, a fogyatékoság, a nyelvi kompetencia és a digitális írástudás együttesen határozhatják meg, hogy ki képes ténylegesen élni a formálisan rendelkezésre álló eljárási lehetőséggel. Az egyenlő bánásmód alkotmányos követelménye nem kizárólag a kifejezett megkülönböztetést tiltja. Olyan intézményi működési módok is alkotmányos vizsgálat tárgyává tehetők, amelyek látszólag semlegesek, mégis aránytalan hátrányt okoznak meghatározott csoportoknak.

Ezen a ponton kapcsolódik a kérdés a közvetett hátrányos megkülönböztetés jogi fogalmához. A digitális eljárási követelmények rendszerint semleges szabályként jelennek meg. Mindenkinek ugyanazon űrlapot kell kitöltenie, ugyanazon tárhelyet kell használnia, ugyanazon dokumentumformátumot kell megnyitnia. A tényleges hatás azonban eltérő lehet. Az azonos technikai feltétel az egyik ügyfél számára rutinszerű lépés, a másik számára áthidalhatatlan akadály. A jogegyenlőség szempontjából ezért nem elegendő azt vizsgálni, hogy a rendszer mindenki számára ugyanazt kínálja-e. Azt is vizsgálni kell, hogy az azonosként megjelenő feltétel ténylegesen azonos hozzáférési esélyt eredményez-e.¹⁵

6. A nemzetközi szakirodalmi háttér

A digitális közigazgatás és a joghoz való hozzáférés kérdése az utóbbi években egyre erőteljesebben jelent meg a nemzetközi szakirodalomban. A kutatások közös megállapítása, hogy a digitalizáció nem értelmezhető kizárólag technológiai modernizációként. A digitális állami működés a hatalomgyakorlás, az eljárási részvétel és a társadalmi egyenlőtlenségek újrendeződésének terepe is. A digitális egyenlőtlenségek kutatása már korán rámutatott arra, hogy az internethez való fizikai hozzáférés önmagában nem szünteti meg a hátrányokat. Van Dijk elemzése szerint a digitális szakadék több rétegű jelenség, amely magában foglalja a motivációs, fizikai, készségbeli és használati hozzáférést is.¹⁶ A megközelítés a jogi elemzés számára azért

¹²6/2018. (VI. 27.) AB határozat, Indokolás [35]–[38].

¹³Emberi Jogok Európai Bírósága: Airey kontra Írország, 6289/73, 1979. október 9.; Golder kontra Egyesült Királyság, 4451/70, 1975. február 21.

¹⁴Helsper, Ellen Johanna: A Corresponding Fields Model for the Links Between Social and Digital Exclusion. *Communication Theory*, 2012, 22. évf. 4. szám, 403–426. o., különösen 410–415. o. DOI: 10.1111/j.1468-2885.2012.01408.x

¹⁵Ranchordás, Sofia: Connected but Still Excluded. *Digital Exclusion Beyond Internet Access*. In Oxford Handbook of Digital Constitutionalism. Oxford, Oxford University Press, megjelenés alatt.

¹⁶Van Dijk, Jan A. G. M.: *The Deepening Divide. Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, Sage, 2005. 15–22. o.

fontos, mert a közigazgatási eljárás igénybevétele nem egyszerű belépési lehetőséget, hanem tényleges használati képességet feltételez.

Hasonló irányba mutat Helsper digitális egyenlőtlenségi modellje is, amely szerint az offline társadalmi hátrányok a digitális térben gyakran újratermelődnek.¹⁷ A digitális rendszerek ezért nem semlegesítik automatikusan az egyenlőtlenségeket, hanem bizonyos feltételek mellett felerősíthetik azokat. A felismerés különös jelentőséggel bír a közigazgatásban, ahol az állampolgár nem piaci szolgáltatást vesz igénybe, hanem jogait és kötelezettségeit gyakorolja. Az eljárási igazságosság szakirodalma szintén alátámasztja, hogy az ügyfél szempontjából nem kizárólag a döntés eredménye lényeges. Tyler klasszikus kutatásai szerint az eljárás tisztességesként való megélése, az érthető kommunikáció és a részvétel lehetősége jelentősen befolyásolja az intézmények legitimációját.¹⁸ Ha a digitális eljárás az ügyfél számára követhetetlen, akkor még jogszerű döntés esetén is sérülhet az intézményi bizalom. Az adminisztratív terhek kutatása ugyancsak releváns. Moynihan, Herd és Harvey az állampolgári ügyintézésben jelentkező tanulási, pszichológiai és megfelelési költségeket elemzik.¹⁹ A digitális közigazgatás ezek közül mindhárom típust növelheti. Tanulási költségként jelenik meg, hogy az ügyfélnek meg kell értenie az eljárási követelményeket. Pszichológiai költségként jelenik meg a bizonytalanság, a félelem és a hibázástól való tartás. Megfelelési költségként jelenik meg a dokumentumok előállítása, feltöltése, aláírása, formátumának kezelése és az elektronikus visszaigazolások ellenőrzése.

Az automatizált döntéshozatal és a digitális állam kutatása szintén arra figyelmeztet, hogy a technológiai rendszerek beépülése a közigazgatásba új elszámoltathatósági problémákat teremt. Bovens és Zouridis már a képernyőszintű bürokrácia fogalmával írták le azt a változást, amelyben a hagyományos ügyintézői mérlegelés egyre inkább informatikai rendszerekbe épül.²⁰ Citron algoritmikus eljárási igazságosságról szóló elemzése azt hangsúlyozza, hogy az automatizált közigazgatási rendszerek csak akkor egyeztethetők össze a tisztességes eljárás követelményeivel, ha biztosított az átláthatóság, az ellenőrizhetőség és a jogorvoslat tényleges lehetősége.²¹

A szakirodalmi irányok együttesen azt támasztják alá, hogy a digitalizált jogalkalmazási környezetben a jogbiztonságot a tényleges hozzáférés, az érthetőség és az eljárási részvétel szempontjaival együtt kell vizsgálni. A magyar alkotmányjogi dogmatika erre alkalmas kiindulópontot ad, ugyanakkor a digitális eljárási infrastruktúra vizsgálata új elemzési réteget igényel.²²

¹⁷Moynihan, Donald – Herd, Pamela – Harvey, Hope: Administrative Burden. Learning, Psychological, and Compliance Costs in Citizen-State Interactions. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2015, 25. évf. 1. szám, 43–69. o., 47–55. o. DOI: 10.1093/jopart/muu009

¹⁸Tyler, Tom R.: *Why People Obey the Law*. Princeton, Princeton University Press, 2006. 94–108. o.

¹⁹Moynihan, Donald – Herd, Pamela – Harvey, Hope: Administrative Burden. Learning, Psychological, and Compliance Costs in Citizen-State Interactions. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2015, 25. évf. 1. szám, 43–69. o., 47–55. o. DOI: 10.1093/jopart/muu009

²⁰Pasquale, Frank: *The Black Box Society. The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge, Harvard University Press, 2015. 8–17. o.

²¹Citron, Danielle Keats: Technological Due Process. *Washington University Law Review*, 2008, 85. évf. 6. szám, 1249–1313. o., 1289–1295. o.

²²OECD: *Digital Government Review of Hungary. Towards a Strategic Digital Government Approach*. Paris, OECD Publishing, 2024. 41–58. o.

7. A digitális jogbiztonság három elemzési dimenziója

A tanulmány három olyan elemzési dimenziót javasol, amelyek a klasszikus jogbiztonsági felfogás kiegészítő alkalmazását teszik lehetővé a digitális közigazgatási környezetben. Ezek az értelmezési, a hozzáférési és a méltányossági dimenzió.

7.1. Az értelmezési dimenzió

Az értelmezési dimenzió azt a követelményt fejezi ki, hogy az ügyfél számára az eljárás lépései, jelzései és következményei érthetőek legyenek. A digitális rendszer nem tekinthető jogállami szempontból megfelelőnek akkor, ha az ügyfél ugyan be tud lépni a felületre, de nem érti, mit kell tennie, mit jelent a hibaüzenet, milyen dokumentumot kell csatolnia, vagy milyen joghatása van az elküldött kérelemnek.

Az értelmezési dimenzió középpontjában az eljárási kommunikáció áll. A közigazgatási rendszernek nem elegendő adatmezőket biztosítani. Olyan tájékoztatást kell adnia, amely az ügyfél számára az adott eljárási helyzetben cselekvésre fordítható. A „hibás adat” típusú üzenet például nem feltétlenül alkalmas az ügyfél helyzetének rendezésére. Az ügyfélnek azt kell tudnia, melyik adat hibás, miért hibás, milyen formátumban fogadható el, és milyen következménnyel jár, ha nem javítja. A digitális eljárásban ezért a visszacsatolás minősége jogbiztonsági kérdéssé válik.²³ A jogbiztonság értelmezési dimenziója nem azonos az általános közérthetőségi követelménnyel. Annál szűkebb és pontosabb jogi funkciót tölt be. Azt vizsgálja, hogy az ügyfél az adott eljárási helyzetben képes-e felismerni saját jogi pozícióját, az eljárás állását, a szükséges következő lépést és annak jogkövetkezményeit. Ha ez nem biztosított, a jogi norma formális világossága ellenére is sérülhet a jogbiztonság gyakorlati érvényesülése.

Az értelmezési dimenzió különös jelentőséget kap az automatizált vagy részben automatizált közigazgatási rendszerekben. Amennyiben a rendszer validációs logikája, döntési előszűrése vagy dokumentumkezelése az ügyfél számára nem átlátható, akkor az ügyfél nem tudja megítélni, hogy az eljárási akadály jogi, technikai vagy adminisztratív természetű-e. A bizonytalanság a jogorvoslati pozíciót is érintheti, mivel az ügyfél csak akkor képes hatékonyan vitatni egy eljárási döntést vagy mulasztást, ha annak okát legalább alapvető szinten azonosítani tudja.²⁴

7.2. A hozzáférési dimenzió

A hozzáférési dimenzió azt a követelményt rögzíti, hogy a digitális közigazgatási rendszer ténylegesen igénybe vehető legyen azok számára is, akik nem rendelkeznek magas szintű digitális kompetenciával, korszerű eszközparkkal vagy állandó szakmai segítséggel. A hozzáférés alkotmányjogi értelemben nem merül ki abban, hogy a rendszer technikailag elérhető. A hozzáférés akkor tényleges, ha az ügyfél reális eséllyel képes az eljárás megindítására, végigvitelére és eredményének ellenőrzésére.²⁵ A digitális közigazgatási hozzáférés több rétegből áll. Első rétege az infrastruktúra, amely internetkapcsolatot, megfelelő eszközt, böngészőt, szoftvert és azonosítási lehetőséget jelent. Második rétege a kompetencia, amely az ügyfél digitális

²³Citron, Danielle Keats: Technological Due Process. Washington University Law Review, 2008, 85. évf. 6. szám, 1249–1313. o., 1289–1295. o.

²⁴Wachter, Sandra – Mittelstadt, Brent – Floridi, Luciano: Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation. International Data Privacy Law, 2017, 7. évf. 2. szám, 76–99. o. DOI: 10.1093/idpl/ix005

²⁵Van Deursen, Alexander J. A. M. – Van Dijk, Jan A. G. M.: The First Level Digital Divide Shifts from Inequalities in Physical Access to Inequalities in Material Access. New Media and Society, 2019, 21. évf. 2. szám, 354–375. o. DOI: 10.1177/1461444818797082

írástudását, dokumentumkezelési készségét és online biztonsági ismereteit foglalja magában. Harmadik rétege az eljárási megértés, amely annak felismerését jelenti, hogy az adott digitális lépés milyen joghatással jár. Negyedik rétege az intézményi támogatás, amely ügyfélszolgálati, tájékoztatási és alternatív hozzáférési formák meglétét feltételezi.²⁶

A rétegek bármelyikének hiánya a hozzáférés tényleges sérülését eredményezheti. Ha az ügyfélnek nincs megfelelő eszköze, nem tud belépni. Ha belép, de nem érti a felület működését, nem tud eljárni. Ha eljár, de nem tudja ellenőrizni a benyújtás eredményét, jogi helyzete bizonytalan marad. Ha nincs segítség, amelyhez fordulhatna, az eljárás megszakadhat. A digitális közigazgatás ezért csak akkor felel meg a jogállami követelményeknek, ha a hozzáférést nem egyetlen technikai belépési pontként, hanem összetett eljárási képességként kezeli. A hozzáférési dimenzió összekapcsolódik az egyenlő bánásmód követelményével. A digitális eljárások általános alkalmazása ugyanis azonos szabályokat állapíthat meg minden ügyfél számára, miközben eltérő társadalmi csoportokra eltérő hatást gyakorol. Aki magas digitális kompetenciával rendelkezik, az a rendszert gyorsító eszközként érzékeli. Aki nem rendelkezik, annak számára ugyanaz a rendszer jogérvényesítési akadállyá válhat. Az eltérő hatás különösen akkor vet fel alkotmányos kérdést, ha az állam nem biztosít érdemi alternatívát, támogató mechanizmust vagy értelmezhető ügyféltájékoztatást.²⁷

7.3. A méltányossági dimenzió

A méltányossági dimenzió azt vizsgálja, hogy a digitális eljárási rendszer az ügyfél és az állam közötti viszonyban nem hátrítja-e át aránytalanul az eljárási kockázatokat az ügyfélre. A közigazgatási eljárásban az ügyfél eleve aszimmetrikus helyzetben van. A hatóság rendelkezik az eljárási rend, az informatikai rendszer, a dokumentumformátumok és az igazolási mechanizmusok meghatározásának lehetőségével. Ha a rendszer működésének bizonytalanságából eredő kockázatokat teljes egészében az ügyfél viseli, akkor a hatósági eljárás méltányosság sérülhet.²⁸ A méltányossági dimenzió különösen azokban a helyzetekben válik jelentőssé, amikor az ügyfél nem tudja megítélni, hogy eljárási cselekménye sikeres volt-e. Ha a rendszer visszaigazolást küld, de annak tartalma nem nyitható meg általános eszközökkel, akkor az ügyfél formálisan értesítést kapott, ténylegesen azonban nem jutott ellenőrizhető információhoz. Ha a rendszer technikai hiba miatt megszakad, de az ügyfél nem kap egyértelmű tájékoztatást arról, hogy kérelme beérkezett-e, akkor jogi helyzete bizonytalanává válik. Ha a hibaüzenet nem ad javítási útmutatást, az ügyfél a rendszer belső logikájának találgatására kényszerül.

A méltányossági szempont nem azt jelenti, hogy minden ügyintézési nehézség alkotmányjogi sérelemmé válik. Azt jelenti, hogy a közigazgatási rendszer tervezésekor figyelembe kell venni az ügyfél reális helyzetét. Az állam nem tekintheti magát mentesítettnek azon az alapon, hogy a digitális felület formálisan rendelkezésre áll. A hatósági eljárás méltányossága megköveteli, hogy az ügyfél ne viselje aránytalanul azoknak a technikai és

²⁶Van Dijk, Jan A. G. M.: *The Deepening Divide. Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, Sage, 2005. 72–88. o.

²⁷Helsper, Ellen Johanna: *A Corresponding Fields Model for the Links Between Social and Digital Exclusion*. *Communication Theory*, 2012, 22. évf. 4. szám, 403–426. o., különösen 410–415. o. DOI: 10.1111/j.1468-2885.2012.01408.x

²⁸Moynihan, Donald – Herd, Pamela – Harvey, Hope: *Administrative Burden. Learning, Psychological, and Compliance Costs in Citizen-State Interactions*. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2015, 25. évf. 1. szám, 43–69. o., 55–62. o. DOI: 10.1093/jopart/muu009

értelmezési hibáknak a következményeit, amelyek az állam által kialakított rendszerből erednek.²⁹

A dimenzió az ügyfélbarát ügyintézés követelményével is összhangban áll. Az ügyfélbarát eljárás nem udvariassági kategória, hanem az állami működés alkotmányos kultúrájának része. A digitális ügyintézésben az ügyfélbarát jelleg nem elsősorban a felület esztétikáján múlik, hanem azon, hogy a rendszer képes-e az ügyfelet érthető módon végig vezetni az eljáráson, képes-e megelőzni a hibákat, és képes-e a hibák esetén helyreállítási útvonalat biztosítani.

8. A mesterséges intelligencia és a digitális közigazgatási kockázatok

A digitális közigazgatási rendszerek fejlődése a következő években várhatóan egyre nagyobb mértékben kapcsolódik majd mesterséges intelligencián alapuló megoldásokhoz. Ezek a rendszerek megjelenhetnek ügyféltájékoztatásban, iratfeldolgozásban, kockázati előszűrésben, döntéstámogatásban, nyelvi egyszerűsítésben vagy ügyelosztási mechanizmusokban. A technológia alkalmazása jelentős hatékonysági előnyöket hozhat, ugyanakkor fokozhatja azokat a kockázatokat, amelyek a digitális eljárási környezetben már jelenleg is érzékelhetők.³⁰ A mesterséges intelligencia alkalmazása a jogbiztonság szempontjából kétirányú hatást válthat ki. Egyfelől javíthatja az ügyfél hozzáférését, ha érthetőbb tájékoztatást ad, személyre szabott segítséget nyújt, figyelmeztet a hibákra, és egyszerűsíti az adminisztratív lépéseket. Másfelől növelheti az eljárási bizonytalanságot, ha a rendszer működése nem átlátható, az ügyfél nem tudja, emberi vagy gépi döntéssel áll szemben, nem ismeri a döntés alapját, vagy nem képes a rendszer által adott választ ellenőrizni.³¹

A mesterséges intelligenciával támogatott közigazgatásban ezért az értelmezési dimenzió különösen fontos. Az ügyfélnek tudnia kell, hogy a rendszer milyen funkciót lát el, milyen joghatással jár a kapott válasz, és milyen esetekben fordulhat emberi ügyintézőhöz. Ha a mesterséges intelligencia tájékoztatási szerepet tölt be, világossá kell tenni, hogy a válasz jogilag kötelező-e vagy tájékoztató jellegű. Ha döntéstámogató szerepet tölt be, biztosítani kell, hogy az ügyfél számára az érdemi döntés indoka rekonstruálható legyen. Ha előszűrő szerepet tölt be, különösen fontos, hogy a rendszer ne zárja ki észrevétlenül azokat, akiknek ügye jogilag vizsgálatot igényelne.³² A mesterséges intelligencia nem önálló jogalany, hanem az állami működés eszköze. Alkalmazása nem csökkenti az állam felelősségét az eljárás jogszerűségéért, tisztességéért és ellenőrizhetőségéért. A hatóság nem hivatkozhat arra, hogy a döntési vagy ügyintézési folyamat egy része technológiai rendszerben zajlott. A jogállami követelmények éppen akkor válnak különösen fontossá, amikor a döntési folyamat egyes elemei az ügyfél számára kevésbé láthatóvá válnak.³³ A mesterséges intelligencia tehát nemcsak technikai modernizációs eszköz, hanem alkotmányjogi kockázati tényező is lehet. Nem az alkalmazás elutasítását indokolja, hanem annak jogállami feltételekhez kötését. A digitális közigazgatásba épített intelligens rendszerek csak akkor erősítik a jogbiztonságot, ha működésük átlátható,

²⁹Moynihan – Herd – Harvey: i. m. 55–62. o.

³⁰Yeung, Karen: Algorithmic Regulation. A Critical Interrogation. Regulation and Governance, 2018, 12. évf. 4. szám, 505–523. o. DOI: 10.1111/rego.12158

³¹Binns, Reuben: Human Judgment in Algorithmic Loops. Individual Justice and Automated Decision Making. Regulation and Governance, 2022, 16. évf. 1. szám, 197–211. o. DOI: 10.1111/rego.12358

³²Az Európai Parlament és a Tanács 2024/1689/EU rendelete a mesterséges intelligencia szabályozásáról (MI-rendelet), 2024. augusztus 1. Különösen 13–15. cikk.

³³Pasquale, Frank: The Black Box Society. The Secret Algorithms That Control Money and Information. Cambridge, Harvard University Press, 2015. 8–17. o.

felelősségi rendjük azonosítható, eredményük ellenőrizhető, és az ügyfél számára biztosított a tényleges emberi beavatkozás lehetősége.³⁴

9. Esettanulmány

9.1. Módszertani megjegyzések

A tanulmány empirikus illusztrációként egy dokumentált ügyintézési tapasztalatot vizsgál. Az eset tárgya önkéntes műnyilvántartásba vételi kérelem elektronikus benyújtása volt a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalához. Az eset tudományos értéke nem abban áll, hogy reprezentatív mintát adna a digitális közigazgatás egészéről. Jelentősége abban ragadható meg, hogy fókuszált formában mutatja meg azokat az értelmezési töréspontokat, amelyek a digitális eljárási rendszerekben általánosabb jogállami kérdéseket vethetnek fel.

Az eset elemzése kvalitatív esettanulmányként értelmezhető. A kvalitatív esettanulmány módszertana nem statisztikai általánosításra törekszik, hanem egy összetett jelenség belső működésének feltárására. A vizsgált eset olyan eljárási helyzetet mutat be, amelyben a formálisan rendelkezésre álló elektronikus ügyintézési út tényleges igénybevétele több egymásra épülő akadályba ütközött. Az ügyfél az átlagot meghaladó digitális és jogi kompetenciával rendelkezett, mégis jelentős időráfordításra és külső értelmezési segítségre volt szüksége. A módszertani megközelítés alapján az eset nem annak bizonyítására szolgál, hogy minden digitális közigazgatási eljárás azonos módon működik. Arra alkalmas, hogy azonosítsa azokat az általánosítható kockázati pontokat, amelyek más digitális eljárási rendszerekben is megjelenhetnek. Az eset ezért illusztratív és diagnosztikai szerepet tölt be. Segítségével vizsgálható, hogy a digitális ügyintézésben hol szakad meg az ügyfél számára az értelmezési lánc, és a megszakadás milyen jogbiztonsági következményekkel járhat.

9.2. Az eljárási út értelmezési töréspontjai

Az ügyintézési folyamat első szakaszában az ügyfél több ügyintézési mód közül választhatott. A papíralapú, személyes és elektronikus ügyintézési lehetőségek formálisan alternatívaként jelentek meg. Az értelmezési nehézség azonban már e ponton megmutatkozott, mivel az elektronikus út nem egyetlen átlátható eljárási csatornát jelentett, hanem több technikai megoldás és dokumentumkezelési forma együttes használatát feltételezte. Az ügyfélnek nem csak azt kellett eldöntenie, hogy elektronikusan kíván-e eljárni, hanem azt is, hogy az elektronikus ügyintézésen belül melyik technikai út vezet ténylegesen a sikeres benyújtáshoz.

A második töréspont a dokumentumok megnyithatóságához és kitölthetőségéhez kapcsolódott. A kérelemhez használt dokumentumformátum olyan szoftveres környezetet feltételezett, amely az ügyfél általános digitális eszközeivel nem feltétlenül működött akadálytalanul. A dokumentum megnyitásakor megjelenő idegen nyelvű vagy technikai jellegű üzenet nem adott egyértelmű tájékoztatást arról, hogy az ügyfélnek pontosan milyen programot kell használnia, miért nem jelenik meg a tartalom, és miként teheti a dokumentumot kitölthetővé. Az akadály nem jogi természetűnek tűnt, következménye azonban jogi volt, mivel a kérelem benyújtásának előfeltételét érintette.

A harmadik töréspont az űrlapmezők rejtett validációs logikájában jelentkezett. A rendszer egyes mezők esetében csak meghatározott formátumot fogadott el, de az elfogadott formátumot nem jelezte előre kellő világossággal. A születési dátum, az azonosító adatok vagy más kötelező

³⁴Eubanks, Virginia: Automating Inequality. How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor. New York, St. Martin's Press, 2018. 171–182. o.

mezők hibásként való jelölése önmagában nem segítette az ügyfelet abban, hogy a hibát kijavítsa. A hibaüzenet akkor tölti be jogbiztonsági funkcióját, ha nemcsak elutasítja az adatot, hanem megmutatja az elfogadható megoldást is.³⁵

A negyedik töréspont a különböző rendszerek közötti átjárásban jelent meg. Az ügyfélnek a hivatali honlap, az azonosítási rendszer, az elektronikus ügyintézési felület és az elektronikus tárhely között kellett mozognia. A rendszerek önmagukban működőképesek lehettek, együtt azonban nem alkottak az ügyfél számára egyértelműen követhető eljárási egészet. Az állapotjelzések hiánya vagy bizonytalansága miatt az ügyfél nem tudhatta teljes bizonyossággal, hogy éppen az eljárás melyik szakaszában jár, mi történt már meg érvényesen, és milyen lépés van még hátra.

Az ötödik töréspont a visszaigazolás ellenőrizhetőségéhez kapcsolódott. Az elektronikus eljárás egyik lényegi garanciája az volna, hogy az ügyfél utólag igazolni tudja a benyújtás tényét, időpontját és tartalmát. Ha azonban a visszaigazoló dokumentum olyan formátumban érkezik, amely általánosan rendelkezésre álló eszközökkel nem nyitható meg, akkor az ügyfél tényleges ellenőrzési lehetősége sérül. A közlés formálisan megtörténhet, de a tartalomhoz való hozzáférés hiányos marad.

9.3. Az eset jogi értékelése

Az eset jogi jelentősége abban áll, hogy a nehézségek nem egyetlen hibapontban sűrűsödtek, hanem egymást erősítő akadályok láncolatát alkották. A digitális ügyintézés során az ügyfélnek egyszerre kellett jogi, technikai és adminisztratív kérdéseket megoldania. A jogi feladat a kérelem benyújtása volt. A tényleges feladat azonban ennél szélesebbé vált. Meg kellett találni a megfelelő felületet, meg kellett nyitni a dokumentumot, értelmezni kellett a technikai üzeneteket, ki kellett tölteni a mezőket, át kellett lépni több rendszer között, majd ellenőrizni kellett a benyújtás eredményét. A láncolat a jogbiztonság értelmezési dimenziójának sérülési kockázatát mutatja. Az ügyfél nem azért került bizonytalan helyzetbe, mert a jogi szabályozás tárgyi értelemben teljesen hiányzott volna. A bizonytalanság abból fakadt, hogy a jogi szabályozás gyakorlati érvényesítéséhez szükséges digitális út nem volt kellően értelmezhető. A norma és az ügyfél közé ékelődő technikai infrastruktúra önálló akadályforrássá vált.

Az eset a hozzáférési dimenzió szempontjából is jelentős. Ha egy magasabb digitális kompetenciával rendelkező ügyfél is hosszabb idő alatt, külső értelmezési segítséggel képes végig vinni az eljárást, akkor megalapozottan vethető fel, hogy alacsonyabb digitális kompetenciával rendelkező ügyfelek számára az eljárás ténylegesen nem azonos eséllyel hozzáférhető. A megállapítás nem statisztikai bizonyítás, hanem alkotmányjogi figyelmeztetés. A digitális közigazgatási rendszer tervezésekor nem az ideális, szakértő felhasználóból kell kiindulni, hanem abból az ügyfélből, aki jogilag jogosult eljárni, de digitális és értelmezési erőforrásai korlátozottak.³⁶

A méltányossági dimenzió szintén érintett. Az ügyfél a rendszer működéséből eredő bizonytalanságot saját időráfordításával, stresszével és külső segítség igénybevételével viselte. Különösen problematikus ez olyan eljárásokban, ahol határidők, jogvesztő következmények vagy anyagi jogi jogosultságok kapcsolódnak a sikeres benyújtáshoz. A digitális rendszer hibája vagy

³⁵Citron, Danielle Keats: Technological Due Process. Washington University Law Review, 2008, 85. évf. 6. szám, 1249–1313. o., 1289–1295. o.

³⁶Coglianesi, Cary – Lehr, David: Regulating by Robot. Administrative Decision Making in the Machine-Learning Era. Georgetown Law Journal, 2017, 105. évf. 1147–1223. o.

értelmezhetetlensége ilyenkor nem marad technikai kellemetlenség, hanem közvetlenül érintheti az ügyfél jogi pozícióját.³⁷

Az eset tehát nem a vizsgált hatóság egyedi bírálataként értelmezendő. Tudományos jelentősége abban áll, hogy megmutatja a digitalizált eljárások egyik általános kockázatát. A közigazgatási digitalizáció során a jogi garanciák nem veszhetnek el a felületek, formátumok és automatikus folyamatok között. Az ügyfél számára a jog akkor hozzáférhető, ha az eljárás nemcsak jogilag nyitott, hanem értelmezhetően végigjárható is.

10. A MÉDÉSZet mint lehetséges diagnosztikai szempontrendszer

A MÉDÉSZet keretrendszer a jelen tanulmányban nem dogmatikai helyettesítő elméletként, nem általános jogállami megoldásként és nem normatív közigazgatási modellként jelenik meg. Szerepe ennél szűkebb. Olyan elemzési segédeszközként alkalmazható, amely képes rendszerezni a digitális eljárásokban jelentkező értelmezési töréspontokat. A pozicionálás azért lényeges, mert a jogbiztonság alkotmányjogi fogalmát nem célszerű módszertani modellel felváltani. A módszertani keret akkor lehet tudományosan termékeny, ha a jogdogmatikai kategóriák alkalmazását támogatja, nem pedig azok helyébe lép.

A MÉDÉSZet értelmezési architektúrája öt egymásra épülő szakaszban vizsgálja a megértési folyamatot. Ezek a percepció, a dekódolás, az értelmezés, a szintézis és az indokolási rekonstrukció. A szakaszok a digitális közigazgatási eljárások elemzésére is alkalmazhatók, mivel az ügyfélnek a jogérvényesítés során hasonló lépéseken kell végig haladnia. Először észlelnie kell az információt, majd meg kell értenie annak jelrendszerét, értelmeznie kell saját ügyére nézve, össze kell kapcsolnia az eljárás egyes elemeit, végül rekonstruálnia kell, hogy az eljárás milyen eredményre vezetett.³⁸

A percepció szakaszában az vizsgálható, hogy az ügyfél egyáltalán megkapja-e az eljáráshoz szükséges információt. A digitális ügyintézésben ez nem magától értetődő. A tájékoztatás több aloldalon, letölthető dokumentumban, felugró üzenetben vagy tárhelyértékesítésben szétszórtan jelenhet meg. Ha az ügyfél nem tudja, melyik információ irányadó, már az eljárás kezdetén bizonytalan helyzetbe kerülhet.

A dekódolás szakaszában az vizsgálható, hogy az ügyfél képes-e megérteni a rendszer által használt jeleket. Ide tartoznak az űrlapmezők, hibaüzenetek, ikonok, státuszjelzések, dokumentumformátumok és technikai figyelmeztetések. A digitális eljárásban ezek a jelek gyakran jogi jelentőséggel bírnak. Egy hibaüzenet például megakadályozhatja a benyújtást, egy státuszjelzés pedig meghatározhatja, hogy az ügyfélnek van-e további teendője.

Az értelmezés szakaszában az a kérdés, hogy az ügyfél képes-e a rendszer jelzéseit saját jogi helyzetére vonatkoztatni. Nem elég felismerni, hogy egy mező hibás. Azt is érteni kell, hogy a hiba kijavításának elmulasztása milyen eljárási következménnyel jár. Nem elég megkapni egy elektronikus üzenetet. Azt is érteni kell, hogy az értesítés határidőt indít-e, döntést közöl-e, vagy tájékoztató jellegű.

³⁷Moynihan, Donald – Herd, Pamela – Harvey, Hope: Administrative Burden. Learning, Psychological, and Compliance Costs in Citizen-State Interactions. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2015, 25. évf. 1. szám, 43–69. o., 55–62. o. DOI: 10.1093/jopart/muu009

³⁸Bovens, Mark – Zouridis, Stavros: From Street Level to System Level Bureaucracies. How Information and Communication Technology is Transforming Administrative Discretion and Constitutional Control. *Public Administration Review*, 2002, 62. évf. 2. szám, 174–184. o. DOI: 10.1111/0033-3352.00168

A szintézis szakaszában az vizsgálható, hogy az eljárás különböző részei az ügyfél számára összefüggő egészet alkotnak-e. A digitalizált közigazgatás egyik leggyakoribb problémája, hogy az eljárás több részrendszerben zajlik, amelyek között az ügyfélnek kell megteremtenie az értelmi kapcsolatot. Ha a rendszer nem mutatja meg az eljárás állását és a következő lépést, akkor az ügyfélre hárul az eljárási folyamat összerakásának terhe.

Az indokolási rekonstrukció szakaszában az vizsgálható, hogy az ügyfél utólag képes-e megérteni és ellenőrizni az eljárás eredményét. A jogorvoslathoz való jog szempontjából az ügyfél csak akkor tud jogorvoslatot igénybe venni, ha ismeri a döntés tartalmát, indokait, közlésének időpontját és az ahhoz kapcsolódó határidőket. Ha a digitális dokumentum nem nyitható meg, az indokolás nem érthető, vagy az eljárási események nem követhetők vissza, a jogorvoslat formális lehetősége kiüresedhet.³⁹

A MÉDÉSZet ilyen módon nem állít új alkotmányjogi mércét, hanem kérdezési rendet adhat a meglévő alkotmányos mércék alkalmazásához. Segítségével vizsgálható, hogy a digitális eljárási rendszer mely pontján keletkezik jogbiztonsági kockázat. A modell tudományos és gyakorlati értéke abban állhat, hogy az ügyfél oldaláról teszi láthatóvá azokat a töréspontokat, amelyek a jogi szabályozás szövegéből önmagukban nem feltétlenül olvashatók ki.

10.1. A MÉDÉSZet-alapú audit lehetséges kérdésrendje

A digitális közigazgatási rendszerek jogbiztonsági vizsgálata során a MÉDÉSZet-alapú audit nem a hatósági eljárás jogszerűségi ellenőrzését helyettesíti. Rendeltetése abban áll, hogy az ügyféloldali értelmezhetőséget olyan előzetes szempontként tegye vizsgálhatóvá, amely a klasszikus jogszerűségi, informatikai biztonsági és adatvédelmi ellenőrzésekből gyakran kimarad. A jogszerűen működő rendszer is okozhat tényleges hozzáférési nehézséget, ha az ügyfél számára nem világos, mit kell tennie, milyen sorrendben, milyen következmények mellett és milyen igazolási pontokkal.

Az audit első kérdése arra irányul, hogy az ügyfél észleli-e az eljáráshoz szükséges információt. Vizsgálni kell, hogy a tájékoztatás egy helyen, koherens szerkezetben és az ügyfél helyzetéhez igazított módon jelenik-e meg. Külön figyelmet igényel, hogy a rendszer megkülönbözteti-e a jogilag kötelező információt, a technikai tájékoztatást és az ügyfél számára választható eljárási lehetőségeket. Ha összekeverednek, az ügyfél könnyen tévesen ítélheti meg saját teendőit.

A második kérdés a dekódolhatóságra vonatkozik. A digitális rendszer jelzéseinek érthetőnek kell lenniük az átlagos ügyfél megítélésével. Az érthetőség nem azonos a szakmai pontosság feladásával. A közigazgatási rendszer akkor működik jogállami módon, ha a szakmai pontosság mellett képes olyan ügyféloldali visszacsatolást adni, amely alapján az érintett felismeri a hiba okát és a helyesbítés módját. A hibaüzenetnek ezért nem kizárólag azt kell közölnie, hogy a rendszer valamely adatot nem fogadott el, hanem azt is, hogy milyen formátum, adatminőség vagy csatolmány szükséges az eljárás folytatásához.⁴⁰

A harmadik kérdés az értelmezési keretre irányul. Vizsgálni kell, hogy a rendszer által használt kategóriák megfeleltethetők-e az ügyfél természetes ügyfelfelfogásának. A hatósági

³⁹Emberi Jogok Európai Bírósága: Airey kontra Írország, 6289/73, 1979. október 9.; Golder kontra Egyesült Királyság, 4451/70, 1975. február 21.

⁴⁰Wachter, Sandra – Mittelstadt, Brent – Floridi, Luciano: Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation. International Data Privacy Law, 2017, 7. évf. 2. szám, 76–99. o. DOI: 10.1093/idpl/ix005

eljárás belső kategóriái sok esetben eltérnek attól, ahogyan az ügyfél saját helyzetét azonosítja. Ha a digitális felület kizárólag a hivatali logikát követi, az ügyfélnek kell lefordítania saját élethelyzetét a rendszer nyelvére. A fordítási kényszer önmagában nem jogellenes, de akkor válik jogbiztonsági kockázattá, ha a rendszer nem ad elegendő támpontot a megfelelő kategória kiválasztásához.

A negyedik kérdés az eljárási szintézisre vonatkozik. A digitális közigazgatási folyamat akkor tekinthető ügyféloldalról biztonságosnak, ha az egyes lépések egymással felismerhető összefüggésben állnak. Az ügyfélnek látnia kell, hogy az eljárás melyik szakaszában van, mely lépések teljesültek, melyek vannak még hátra, és milyen határidők kapcsolódnak hozzájuk. A folyamatjelzés, az állapotkövetés és az összefoglaló visszacsatolás ezért nem kényelmi elem, hanem a digitális jogbiztonság gyakorlati garanciája lehet.

Az ötödik kérdés az indokolási rekonstrukció lehetőségét vizsgálja. Az ügyfélnek az eljárás lezárását követően rekonstruálni tudnia kell, milyen kérelmet nyújtott be, mikor érkezett be, milyen dokumentumok kapcsolódtak hozzá, milyen döntés vagy visszaigazolás született, és milyen további jogai vagy kötelezettségei keletkeztek. Ha az elektronikus dokumentumok csak speciális szoftverrel, nem általánosan ismert formátumban vagy nehezen ellenőrizhető módon érhetők el, akkor az utólagos rekonstrukció sérülhet. Közvetlenül érintheti ez a jogorvoslat tényleges gyakorlását is.⁴¹

A kérdésrend a közigazgatási fejlesztések során előzetes hatásvizsgálati eszközként is alkalmazható. Minden új digitális eljárási felület esetében vizsgálható, hogy egy átlagos, nem szakértő ügyfél képes-e az eljárást külső segítség nélkül elindítani, végigvinni és ellenőrizni. A vizsgálat különösen indokolt olyan ügytípusoknál, amelyek nagy számú ügyfelet érintenek, jogvesztő határidőkhöz kapcsolódnak, szociális, egészségügyi, adózási vagy tulajdoni következményekkel járnak, illetve amelyekben az ügyfél kiszolgáltatottsága eleve magasabb.⁴²

10.2. A módszertani korlátok

A MÉDÉSZet-alapú megközelítés alkalmazása során szükséges rögzíteni annak korlátait is. A modell nem ad önmagában választ arra, hogy egy adott eljárási rendszer jogellenes-e. Erre a választ a hatályos jog, az alkotmányos mércék, az ágazati szabályok, az adatvédelmi előírások, valamint az egyedi ügy körülményei alapján lehet megadni. A keretrendszer feladata a jogi minősítés automatizálása helyett az elemzés szempontjainak rendezése. A modell nem pótolja a felhasználói tesztelést sem. Az ügyféloldali értelmezhetőség csak akkor vizsgálható megbízhatóan, ha a rendszert különböző társadalmi helyzetű, eltérő digitális kompetenciájú és különböző életkorú ügyfelekkel is kipróbálják. A szakértői audit önmagában könnyen alábecsülheti azokat az akadályokat, amelyek a mindennapi használatban jelentkeznek. A digitális közigazgatási rendszerek értékeléséhez ezért a jogi elemzést empirikus, felhasználói és hozzáférhetőségi vizsgálatokkal célszerű összekapcsolni.⁴³

A modell alkalmazása továbbá nem eredményezheti azt, hogy minden ügyféloldali nehézség alkotmányjogi sérelemmé minősüljön. A közigazgatási eljárások természetüknél fogva

⁴¹Emberi Jogok Európai Bírósága: Airey kontra Írország, 6289/73, 1979. október 9.; Golder kontra Egyesült Királyság, 4451/70, 1975. február 21.

⁴²OECD: Digital Government Review of Hungary. Towards a Strategic Digital Government Approach. Paris, OECD Publishing, 2024. 41–58. o.

⁴³Helsper, Ellen Johanna: A Corresponding Fields Model for the Links Between Social and Digital Exclusion. Communication Theory, 2012, 22. évf. 4. szám, 403–426. o., különösen 410–415. o. DOI: 10.1111/j.1468-2885.2012.01408.x

tartalmazhatnak összetett elemeket, és bizonyos ügytípusoknál elkerülhetetlen a szakmai pontosság. A döntő kérdés az, hogy az állam arányosan, előreláthatóan és méltányosan kezeli-e azokat az értelmezési terheket, amelyeket saját digitális infrastruktúrája az ügyfélre hárít. A korlátok rögzítése egyben erősíti is a tanulmány állítását. A MÉDÉSZet nem univerzális megoldásként, hanem a jogbiztonsági elemzés egyik lehetséges segédeszközeként értelmezhető. Értéke abban állhat, hogy az ügyféloldali megértés problémáját láthatóvá teszi, és ezzel kiegészíti a norma, az eljárás és az intézményi felelősség hagyományos vizsgálatát.

11. Következtetések

A digitalizáció a közigazgatási jogalkalmazás működési környezetét alapvetően átalakította. A jogérvényesítés ma egyre gyakrabban nem hivatali térben, személyes ügyintézés keretében, hanem elektronikus felületeken, automatizált üzeneteken, digitális dokumentumokon és összekapcsolt informatikai rendszereken keresztül történik. A változás nem szünteti meg a jogbiztonság klasszikus követelményeit, de új alkalmazási környezetbe helyezi azokat.⁴⁴

A tanulmány első következtetése szerint a jogbiztonság digitális környezetben nem értelmezhető kizárólag normavilágosságként. A világos norma önmagában nem garantálja a jog tényleges érvényesülését, ha az ügyfél az eljárási rendszerben nem tud eligazodni, nem kap érthető visszacsatolást, nem képes ellenőrizni a benyújtás eredményét, vagy nem tud hozzáférni a számára küldött döntéshez. A digitális eljárási infrastruktúra ezért a jogbiztonság vizsgálatának önálló tárgyává válik.⁴⁵

A második következtetés szerint az értelmezési egyenlőtlenség alkotmányjogi relevanciával bír. Azok az ügyfelek, akik digitális kompetencia, eszköz, segítség vagy eljárási megértés hiányában nem képesek igénybe venni a formálisan rendelkezésre álló ügyintézési lehetőséget, ténylegesen gyengébb jogérvényesítési pozícióba kerülnek. A jelenség a jogbiztonság, a tisztességes hatósági eljárás és az egyenlő hozzáférés követelményeihez egyaránt kapcsolódik.⁴⁶

A harmadik következtetés szerint a digitális Bábel fogalma alkalmas lehet annak leírására, amikor a jogérvényesítés több, eltérő logikájú, részben összehangolatlan digitális rendszerben zajlik, és az ügyfélnek kell megteremtenie az eljárás értelmi egységét. A jogállami kockázat nem feltétlenül egyedi jogsértő döntésben jelenik meg. Előfordulhat, hogy az alkotmányos probléma az eljárási rendszer egészének működéséből következik.⁴⁷

A negyedik következtetés szerint a digitális jogbiztonság vizsgálatához három kiegészítő dimenzió alkalmazható. Az értelmezési dimenzió az eljárási jelek, lépések és következmények érthetőségét vizsgálja. A hozzáférési dimenzió azt értékeli, hogy az ügyfél reális eséllyel képes-e az eljárást igénybe venni. A méltányossági dimenzió arra irányul, hogy az állam nem hárítja-e aránytalanul az ügyfélre a digitális rendszerből eredő kockázatokat. A dimenziók nem váltják fel

⁴⁴Petrétei József: Magyarország alkotmányjoga I. Második, javított kiadás. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013. 87–92. o.

⁴⁵Petrétei József: i. m. 93–95. o.

⁴⁶Helsper, Ellen Johanna: A Corresponding Fields Model for the Links Between Social and Digital Exclusion. *Communication Theory*, 2012, 22. évf. 4. szám, 403–426. o., különösen 410–415. o. DOI: 10.1111/j.1468-2885.2012.01408.x

⁴⁷Zalnieriute, Monika – Bennett Moses, Lyria – Williams, George: The Rule of Law and Automation of Government Decision Making. *Modern Law Review*, 2019, 82. évf. 3. szám, 425–455. o. DOI: 10.1111/1468-2230.12398

a klasszikus jogbiztonsági dogmatikát, hanem annak digitális alkalmazási feltételeit teszik vizsgálhatóvá.⁴⁸

Az ötödik következtetés szerint a mesterséges intelligencia közigazgatási alkalmazása tovább növeli az ügyféloldali értelmezhetőség jelentőségét. Amennyiben a döntéstámogatás, az előszűrés vagy az ügyféltájékoztató részben gépi rendszerekre épül, különösen fontos, hogy az ügyfél értse a rendszer szerepét, a válasz jogi természetét, a döntés alapját és az emberi felülvizsgálat lehetőségét. Az állam felelőssége nem csökken attól, hogy az eljárás egyes elemei technológiai rendszerben valósulnak meg.⁴⁹

A hatodik következtetés szerint a MÉDÉSZet keretrendszer óvatosan és megfelelő módszertani korlátok mellett alkalmazható lehet a digitális eljárások ügyféloldali értelmezhetőségének vizsgálatára. Nem normatív jogdogmatikai alternatívaként, hanem diagnosztikai kérdésrendként segítheti annak feltárását, hogy az eljárás mely pontján keletkezik értelmezési vagy hozzáférési törés. Ezzel hozzájárulhat ahhoz, hogy a digitális közigazgatás fejlesztése ne kizárólag hatékonysági, hanem jogállami szempontok alapján is értékelhető legyen.

A jogállam digitális korszakban nemcsak azt követeli meg, hogy a jogszabályok világosak legyenek. Azt is megköveteli, hogy a jog gyakorlásához vezető eljárási út az ügyfél számára ténylegesen járható legyen. A jogbiztonság ezért a XXI. században nem kizárólag a normában, hanem a norma digitális elérhetőségében, az eljárás értelmezhetőségében és az ügyfél jogi pozíciójának ellenőrizhetőségében is mérhető.⁵⁰

Irodalomjegyzék

Alkotmánybírósági határozatok és jogszabályok

11/1992. (III. 5.) AB határozat, ABH 1992, 77.

13/2013. (VI. 17.) AB határozat, ABH 2013, 440.

6/2018. (VI. 27.) AB határozat.

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról.

2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól.

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.

Az Európai Parlament és a Tanács 2016/679/EU rendelete (GDPR).

Az Európai Parlament és a Tanács 2024/1689/EU rendelete a mesterséges intelligenciáról (MI-rendelet).

⁴⁸Győrfi Tamás: Jogállamiság. In Jakab András és Sulyok Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia. Alkotmányjog rovat. Budapest, 2023.

⁴⁹Az Európai Parlament és a Tanács 2024/1689/EU rendelete a mesterséges intelligencia szabályozásáról (MI-rendelet), 2024. augusztus 1. Különösen 13–15. cikk.

⁵⁰OECD: Digital Government Review of Hungary. Towards a Strategic Digital Government Approach. Paris, OECD Publishing, 2024. 41–58. o.

Magyar szakirodalom

- Győrfi Tamás:** Jogállamiság. In Jakab András és Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia. Alkotmányjog rovat.* Budapest, 2023.
- Jakab András:** Az európai alkotmányjog nyelve. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2016.
- Petrétei József:** Magyarország alkotmányjoga I. Második, javított kiadás. Pécs, Kodifikátor Alapítvány, 2013.
- Sári János – Somody Bernadette:** Alapjogok. Alkotmánytan II. Budapest, Osiris, 2008.
- Sólyom László:** Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Budapest, Osiris, 2001.
- Tóth Gábor Attila (szerk.):** Emberi jogok. Budapest, Osiris, 2003.
- Varga Zs. András:** A közigazgatás kontrolljának jogi eszközei. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

Nemzetközi szakirodalom (peer reviewed)

- Binns, Reuben:** Human Judgment in Algorithmic Loops. Individual Justice and Automated Decision Making. *Regulation and Governance*, 2022, 16. évf. 1. szám, 197–211. o. DOI: 10.1111/rego.12358
- Bovens, Mark – Zouridis, Stavros:** From Street Level to System Level Bureaucracies. *Public Administration Review*, 2002, 62. évf. 2. szám, 174–184. o. DOI: 10.1111/0033-3352.00168
- Citron, Danielle Keats:** Technological Due Process. *Washington University Law Review*, 2008, 85. évf. 6. szám, 1249–1313. o.
- Coglianese, Cary – Lehr, David:** Regulating by Robot. Administrative Decision Making in the Machine-Learning Era. *Georgetown Law Journal*, 2017, 105. évf. 1147–1223. o.
- Eubanks, Virginia:** Automating Inequality. How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor. New York, St. Martin's Press, 2018.
- Helsper, Ellen Johanna:** A Corresponding Fields Model for the Links Between Social and Digital Exclusion. *Communication Theory*, 2012, 22. évf. 4. szám, 403–426. o. DOI: 10.1111/j.1468-2885.2012.01408.x
- Moynihan, Donald – Herd, Pamela – Harvey, Hope:** Administrative Burden. Learning, Psychological, and Compliance Costs in Citizen-State Interactions. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2015, 25. évf. 1. szám, 43–69. o. DOI: 10.1093/jopart/muu009
- Pasquale, Frank:** The Black Box Society. The Secret Algorithms That Control Money and Information. Cambridge, Harvard University Press, 2015.
- Ranchordás, Sofia:** Connected but Still Excluded. Digital Exclusion Beyond Internet Access. In *Oxford Handbook of Digital Constitutionalism*. Oxford, Oxford University Press, megjelenés alatt.
- Sunstein, Cass R.:** Sludge. What Stops Us from Getting Things Done and What to Do about It. Cambridge, MIT Press, 2021.
- Tyler, Tom R.:** Why People Obey the Law. Princeton, Princeton University Press, 2006.

- Van Deursen, Alexander J. A. M. – Van Dijk, Jan A. G. M.:** The First Level Digital Divide Shifts from Inequalities in Physical Access to Inequalities in Material Access. *New Media and Society*, 2019, 21. évf. 2. szám, 354–375. o. DOI: 10.1177/1461444818797082
- Van Dijk, Jan A. G. M.:** The Deepening Divide. Inequality in the Information Society. Thousand Oaks, Sage, 2005.
- Wachter, Sandra – Mittelstadt, Brent – Floridi, Luciano:** Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation. *International Data Privacy Law*, 2017, 7. évf. 2. szám, 76–99. o. DOI: 10.1093/idpl/idx005
- Yeung, Karen:** Algorithmic Regulation. A Critical Interrogation. *Regulation and Governance*, 2018, 12. évf. 4. szám, 505–523. o. DOI: 10.1111/rego.12158
- Zalnieriute, Monika – Bennett Moses, Lyria – Williams, George:** The Rule of Law and Automation of Government Decision Making. *Modern Law Review*, 2019, 82. évf. 3. szám, 425–455. o. DOI: 10.1111/1468-2230.12398

Európai emberi jogi és uniós jogi források

- EJEB: Airey kontra Írország, 6289/73, 1979. október 9.
- EJEB: Golder kontra Egyesült Királyság, 4451/70, 1975. február 21.
- EJEB: Steel and Morris kontra Egyesült Királyság, 68416/01, 2005. február 15.
- Európai Unió Alapjogi Chartája.
- Európai Bizottság: eGovernment Benchmark 2024. Brussels, 2024.
- OECD: Digital Government Review of Hungary. Towards a Strategic Digital Government Approach. Paris, OECD Publishing, 2024.

GÁBOR HASULYÓ: COMPARATIVE ANALYSIS OF BIOGAS AND GREEN HYDROGEN

PhD Student, University of Miskolc, Faculty of Earth and Environmental Science and Engineering, - Institute of Mining and Energy,

Proofread it: Dr. Gódor István

ABSTRACT: The fight against climate change and the reduction of dependence on fossil fuels are among the most pressing challenges of our time. Achieving the climate neutrality goals set by the European Union for 2050 requires a complete transformation of the energy sector, in which alternative gases play a key role. In the decarbonization process, two promising gases, biogas and green hydrogen, are receiving increasing attention from both the scientific community and industrial stakeholders. Biogas, as a renewable energy source of biological origin, is a technology known and applied for decades, produced through the anaerobic fermentation of organic matter. In contrast, green hydrogen—produced via water electrolysis using electricity from renewable energy sources—is considered a relatively new player in the energy market; however, it has become of strategic importance due to its rapid development and wide-ranging application potential (Zhang et al., 2022). Both gases can play a significant role in the energy transition; nevertheless, due to their differing properties, production methods, and fields of application, their comparative analysis is essential for the formulation of future energy strategies. The aim of this study is to provide a comprehensive presentation and comparative analysis of biogas and green hydrogen technologies, as well as to evaluate their future prospects.

KEYWORDS: biogas, sustainable, energy carrier, green hydrogen, clean energy, analysis.

1 Introduction

One of the most significant challenges of the 21st century is the transformation of the global energy system, which entails a transition from fossil fuels to sustainable, low-carbon alternatives. To meet the objectives of the Paris Agreement, limiting global warming to 1.5°C requires a drastic reduction in carbon dioxide emissions, necessitating the full-scale decarbonization of the energy sector (Maximilian Báthori et al., 2025).

The European Union's Green Deal strategy aims for climate neutrality by 2050, including ambitious interim targets such as a minimum 55% reduction in emissions by 2030 compared to 1990 levels. These objectives fundamentally reshape energy policy priorities and highlight the role of renewable energy sources within the energy mix. Alongside the rise of renewables, increasing emphasis is being placed on energy security, particularly due to geopolitical tensions and the need to reduce dependence on energy imports. Establishing energy sovereignty requires the development of technologies that can ensure a stable energy supply by relying on local resources.

In this context, two renewable energy carriers—biogas and green hydrogen—have received particular attention in recent years, as both have the potential to play a key role in the energy transition. Biogas, produced through the anaerobic fermentation of organic matter, is a technology already known and applied for decades, which also supports the principles of the circular economy through the energetic recovery of waste. In contrast, green hydrogen, produced via

electrolysis using electricity from renewable energy sources, is a relatively new but rapidly evolving technology that offers solutions for hard-to-decarbonize sectors.

Choosing between the two technologies is not merely a technical issue but involves complex economic, environmental, and social considerations. While biogas production is based on mature technology and can be integrated into existing natural gas infrastructure, green hydrogen offers an extremely high energy density by mass (120 MJ/kg, compared to 50 MJ/kg for methane) and broader application possibilities. At the same time, it is important to note that the energy density of hydrogen by volume is only one-third that of methane, which presents significant storage and transportation challenges and requires infrastructural investments, as in practice, it is most often accounted for by volume.

Technological development is dynamic in both fields, and innovation plays a key role in reducing costs and increasing efficiency. Improvements in electrolyzer efficiency and the development of biogas purification technologies both contribute to making these energy carriers more competitive against traditional fossil energy sources. The aim of this study is to provide a comprehensive comparative analysis of biogas and green hydrogen technologies. The research methodology includes a systematic review of the relevant literature and an evaluation of the latest technological developments.

2 Detailed Presentation of Biogas Technology

Biogas is produced through the decomposition of organic matter under anaerobic (oxygen-free) conditions. During the production process, microorganisms break down organic materials, resulting in a gas mixture primarily composed of methane (CH_4 , 50-75%) and carbon dioxide (CO_2 , 25-45%), with smaller amounts of nitrogen (N_2), hydrogen (H_2), hydrogen sulphide (H_2S), and other trace gases. Anaerobic digestion can be divided into four main stages: hydrolysis, acidogenesis, acetogenesis, and methanogenesis (Zhang et al., 2022).

During hydrolysis, complex organic compounds (proteins, carbohydrates, fats) are broken down into simpler compounds (amino acids, sugars, fatty acids). In the next stage, these simple compounds are converted into volatile fatty acids, alcohols, hydrogen, and carbon dioxide; this is followed by the third stage, where volatile fatty acids and alcohols are transformed into acetic acid, hydrogen, and carbon dioxide.

In the final stage, methanogenesis, methane-producing bacteria (methanogens) generate methane from the acetic acid, hydrogen, and carbon dioxide. The efficiency of the process is influenced by several factors, including temperature (mesophilic: 35-42°C or thermophilic: 50-57°C), pH value (optimally 6.8-7.2), substrate composition, retention time, and organic loading rate (OLR)—the amount of organic matter fed into the fermenter per unit of volume and time.

Feedstock type	Estimated domestic volume [million t/year]	Min. biomethane [million m ³]	Max. biomethane [million m ³]
Animal husbandry by-products	11	32	99
Agricultural by- products	20	225	1201
Municipal solid waste (MSW)	3.5	14	18
Municipal sewage	0.8	7.7	93
Total		279	1411

Table 1: Estimated minimum and maximum biogas potential of raw materials

The raw materials (feedstocks) suitable for biogas production are exceptionally diverse. The biomass from biogas can be produced includes agricultural mixture of animal manure, crop residues, and energy crops (e.g., maize, sugar beet, silage maize). Furthermore, it can be generated from food industry by-products, such as slaughterhouse waste, dairy industry by-products, and brewery residues, as well as from municipal waste, including sewage sludge, biodegradable household waste, or forestry residues. The composition of the feedstock significantly influences both the quantity and quality of the biogas produced. The estimated minimum and maximum biogas potentials of various feedstocks are illustrated in Table 1. For instance, the methane content of biogas from animal manure is typically lower (50-60%), while that from energy crops can be higher (55-70%), whereas landfill gas is even lower, at approximately 45%.

3 Types of Biogas Plants

Biogas plants can be classified into several categories based on their scale and technological solutions. Household-scale biogas plants are primarily prevalent in developing countries; they produce 1–10 m³ of biogas daily, used mainly for cooking and lighting. Agricultural biogas plants process organic waste from one or more farms, typically with an electrical capacity between 50 and 500 kW (in the case of combined heat and power (CHP) generation). Industrial-scale biogas plants are larger, processing significant volumes of organic waste, with electrical capacities exceeding 1 MW, while their total energy capacity (electrical + thermal) can reach 2–3 MW. Wastewater treatment biogas plants specialize in processing sewage sludge, typically with an electrical capacity of 100–800 kW. Lastly, landfill gas recovery systems collect landfill gas produced naturally in landfills, with capacities ranging from 50 kW to several MW depending on the size of the landfill.

4 Current Status of Biogas Technology

In Europe, the biogas sector has undergone significant development over the past decades. In 2020, more than 18,000 biogas plants were operating in the EU. Germany holds a leading role with nearly 9,500 plants, while in Hungary, approximately 50–60 biogas plants are in operation. The domestic biogas potential offers a realistic opportunity to replace approximately 85 million m³ of natural gas per year by 2030, which corresponds to 1% of our natural gas consumption. By

2040, this value could reach 100 million m³, but by scaling up biogas production, up to 25% of fossil natural gas imports could be replaced (Herczeg et al. 2025).

Despite the maturity of the technology, continuous innovations are observed in the development of dry fermentation technologies, the elaboration of more efficient pretreatment methods, and cost reduction in biogas production technologies. Raw biogas can be used directly for heat production after minimal treatment; however, for other applications, it must undergo rigorous purification processes. These include desulfurization, which is the removal of corrosive hydrogen sulphide through biological, chemical, or physical methods. Drying aims to reduce moisture content, while carbon dioxide removal is performed to increase methane content. The quality of purified biogas (biomethane) approaches that of natural gas (96–99% methane content), allowing it to be injected into the natural gas grid or used as a transport fuel. The main application areas of biogas include direct heat production, CHP generation, and supplying energy for heat-intensive industrial processes.

5 Hydrogen as an Energy Carrier

Hydrogen is the most abundant element in the universe; however, it rarely occurs in free form on Earth, usually found in compounds (e.g., water, hydrocarbons). As an energy carrier, it possesses excellent properties: its combustion produces only water, and its energy density is extremely high (120 MJ/kg, compared to approximately 44 MJ/kg for gasoline). Based on the production method, hydrogen can be classified into different "colour categories" (grey, blue, green, etc.), which depend on the production process and the type of energy used. Unlike biogas, green hydrogen does not originate from organic matter. Hydrogen can then be used as a zero-carbon fuel in numerous sectors, including transport, industrial heating, and electricity storage. The most common method for producing green hydrogen is electrolysis, where water is split into hydrogen and oxygen using electricity from renewable sources. The main electrolysis technologies include Alkaline Electrolyzers (AEL), which have an efficiency of 65–82%. They use a potassium hydroxide (KOH) electrolyte and have an operating life of 60,000–90,000 hours. Their investment costs are lower (€800–1,500/kW), but their flexibility is limited. The Proton Exchange Membrane (PEM) electrolyzer is a relatively new technology with an efficiency of 65–83%. These use a solid polymer electrolyte and are characterized by rapid start-up and shut-down. Their investment costs are higher (€1,400–2,100/kW), and their lifespan is 30,000–60,000 operating hours. A technology under development is the Solid Oxide Electrolyzer Cell (SOEC), which operates at high temperatures (700–850°C) and has a theoretical efficiency of 85–90%. Their investment costs are even higher, and their lifespan is currently limited. The energy demand for electrolysis is significant; ideally, approximately 39 kWh of electricity is required to produce 1 kg of hydrogen, but in practice, this value ranges between 50–65 kWh/kg due to losses.

Due to scientific advancements, hydrogen can now be produced in other ways, such as biomass gasification (pyrolysis), where biomass is converted into syngas (a mixture of CO, H₂, and CH₄) at high temperatures in an oxygen-free environment, from which the hydrogen can then be separated. In photoelectrochemical water splitting, specialized semiconductor materials use solar energy directly to split water. Certain algae and bacteria can also produce hydrogen under specific conditions, known as biological hydrogen production. Hydrogen can also be produced via water splitting using high-temperature (800–1,000°C) thermochemical cycles. The storage and transport of hydrogen following production present significant challenges due to its low density and small molecular size. Hydrogen must be compressed to high pressures or stored at cryogenic

temperatures because its volumetric energy density is low. This requires specialized infrastructure, including high-pressure tanks, compressors, and cooling systems.

Hydrogen must be compressed to extremely high pressures (up to 700 bar) or cooled to cryogenic temperatures (around -253°C). Liquid fuels like gasoline and diesel provide much higher energy density in a liquid state at ambient temperatures (Saravanakumar et al., 2025). The main storage methods for hydrogen are compressed gas or liquefied form, as well as underground storage; in the latter case, salt caverns or depleted natural gas fields are used to store large quantities of hydrogen. The transport of hydrogen is also an exciting field; common solutions include transport via pipelines, either through dedicated hydrogen pipelines or by blending it into the existing natural gas grid (at a ratio of 5–20%). It can also be transported by road, rail, or sea in compressed or liquefied form. Green hydrogen is still in its early stages. High production costs, storage challenges, and the lack of infrastructure hinder its mass application.

6 The Current Status of Green Hydrogen

Hungary is taking significant steps in hydrogen technology to increase energy independence and establish a sustainable economy. According to plans, the annual volume of domestic hydrogen production is expected to approach 200,000 tonnes by 2030, 42% of which could be met by green—carbon-emission-free—hydrogen. As part of the development of a hydrogen-based economy, Hungary plans to establish two "hydrogen valleys" by 2030. One would be located between Dunaújváros and Pécs, while the other in the Miskolc region, as these areas are ideal for testing and applying industrial hydrogen use due to the presence of heavy industry.

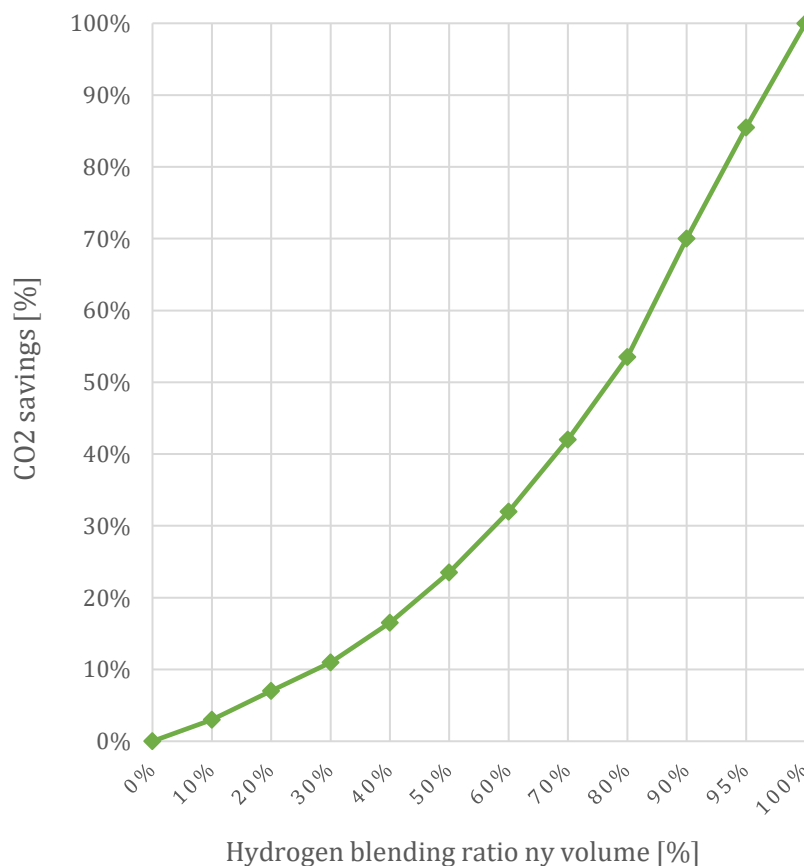

Figure 1: CO₂ savings as a function of the hydrogen blending ratio

Among the priority goals set for 2030, Hungary's National Hydrogen Strategy mentions achieving a minimum 2% hydrogen blending ratio by volume in the natural gas system, to be gradually increased based on test results; however, some research suggests that the Hungarian system in its current form can accommodate higher values, approaching 20%. Nevertheless, this causes the energy content of the gas mixture to decrease, alongside other risks.

The combustion characteristics of hydrogen and natural gas differ; therefore, in the case of gas turbine blending, one of the greatest challenges is the design of the firing system. Among other factors, the flame propagation speed increases and the flame temperature becomes higher; furthermore, as temperature rises, the amount of NO_x produced increases exponentially. Currently, depending on the manufacturer, a 5–10% hydrogen blend is possible without modifying gas turbine units, while a 10–30% blend can be achieved if major equipment is replaced. Theoretical calculations show that hydrogen blending results in an exponential, rather than linear, reduction in CO₂ emissions. To achieve a 50% emission reduction, approximately 80% hydrogen blending is required. This correlation is illustrated in Figure 1.

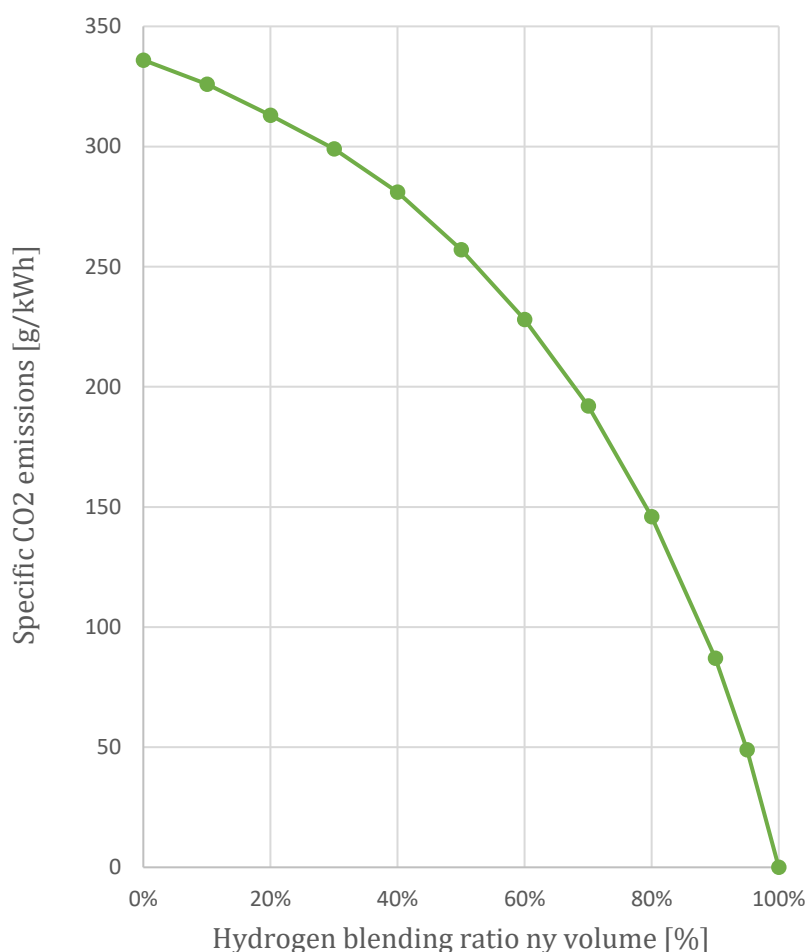

Figure 2: Specific CO₂ emissions as a function of the hydrogen blending ratio

Regarding emission standards, a specific emission limit of 270 g/kWh is a frequently cited threshold for mitigation goals. Based on technical calculations shown in Figure 2, a blending ratio of approximately 43% is necessary to reach this 270 g/kWh level. However, to meet the much stricter 100 g/kWh limit, a significantly higher blending ratio, exceeding 85%, would be required.

The hydrogen demand for these blending levels was also examined under specific physical states. As shown in Figure 3, for a 50% operation, approximately 0.47 billion m³ of hydrogen is required, whereas a 100% blend would necessitate 1.95 billion m³ (Herczeg et al. 2025).

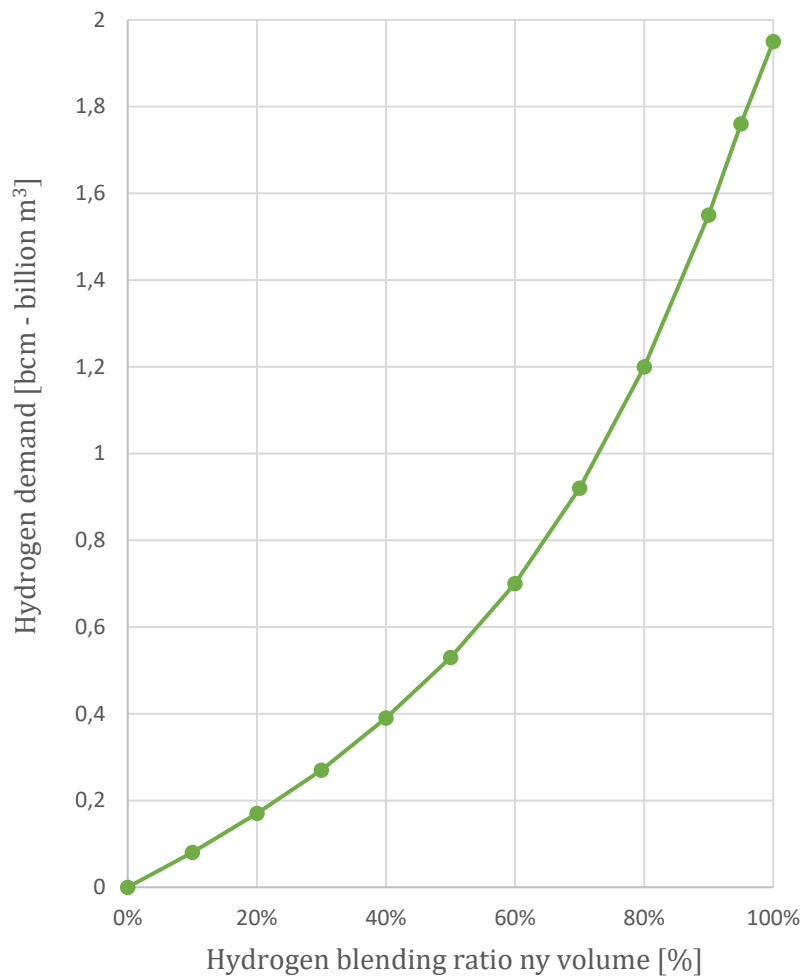

Figure 3: Hydrogen demand as a function of the hydrogen blending ratio

7 Sustainable Transport

To achieve the continuous development of our societies, it is essential to advance supply chains rapidly, improve logistics, and facilitate the more significant movement of passengers and goods. This is particularly crucial in the transport sector, which is known for its high energy consumption and for accounting for a significant percentage of total energy production. This industry primarily uses liquid fossil fuels, predominantly gasoline and diesel. The rapid worldwide growth in the number of manufactured and sold cars, along with the automation of the automotive industry, has resulted in a consistent increase in carbon dioxide emissions caused by transport. Consequently, the transport sector has become one of the leading contributors to pollutants. According to the International Energy Agency, carbon dioxide emissions from transport accounted for 24% of global emissions in 2020. Currently, countries are seeking to achieve emission reductions in the transport sector through various policy measures (Prof. Dr. A. Boros, 2023). The rapid development and transformation of the transport sector have resulted in more than 1.2 billion vehicles operating continuously on the roads globally. Consequently, the significant increase in daily crude oil consumption has led to a rise in per capita emissions.

Estimates suggest that by 2050, the annual distance travelled in the passenger and freight transport sectors will quadruple, resulting in a demand for crude oil several times higher than the current requirement of 99 million barrels per day. This increases concerns regarding the environmental impact of pollution arising from the use of petroleum-based fuels in current and future vehicle fleets. Green hydrogen and biogas could represent revolutionary solutions for transport networks within the circular economy. Traditionally, transport networks are based on acquiring resources, refining them into fuels, and disposing of waste products. Biogas breaks this cycle by utilizing organic waste streams, such as food residues, manure, and sewage sludge, as feedstock for clean fuel production. This breakthrough is based on the ability to transform what was previously considered waste into an attractive resource. The utilization of biogas in transport is a fundamental element of strategies aimed at reducing carbon dioxide emissions and has recently been studied in the literature. This study includes an evaluation of the environmental and economic efficiency of biogas compared to traditional solutions in various transport sectors, such as public transport, trucking, and shipping (Saravanakumar et al., 2025). Green hydrogen is likewise a beneficial substitute for fossil fuels due to its excellent heating value (120 MJ/kg) and the absence of greenhouse gas emissions during combustion. This heating value positions green hydrogen as a viable alternative to fossil fuels. Nevertheless, total energy efficiency must account for losses occurring during production, storage, and transport. Examining production losses, hydrogen generation is energy intensive.

Steam Methane Reforming (SMR), the prevailing technique in hydrogen production, achieves an efficiency of 65–75% but emits CO₂ unless carbon capture is implemented. Electrolysis, which is considered more environmentally friendly when powered by renewable sources, shows an efficiency of 60–70%, indicating that up to 40% of the input energy is lost. Regarding storage and transport losses, the low volumetric energy density of hydrogen necessitates energy-intensive methods for its containment and conveyance. Compression to 700 bar entails an energy loss of 10–15%, while liquefaction at -253 °C consumes up to 30% of its energy content. From the perspective of end-use efficiency, fuel cells commonly used in hydrogen-powered vehicles operate with an efficiency of 40–60%, which is lower than that of battery electric vehicles, which achieve a grid-to-wheel efficiency of 85–90%. Taking these losses into account, the life-cycle efficiency of hydrogen is often lower than the direct use of energy, particularly in transport and stationary applications. Nonetheless, the function of hydrogen as an energy carrier is crucial in applications requiring high energy density or longer storage periods, such as heavy transport or seasonal energy storage (Saravanakumar et al., 2025). The use of green hydrogen as a fuel can lead to a significant reduction in greenhouse gas emissions compared to traditional fossil fuels like gasoline and diesel.

The integration of green hydrogen production with biogas-based systems represents a critical link in the decarbonization of the global energy infrastructure. Green hydrogen produced via water electrolysis from renewable energy sources offers a carbon-neutral alternative to traditional hydrogen production methods. The connection between green hydrogen and biogas encompasses several technological pathways, including Power-to-Gas (P2G) systems, where hydrogen can be catalytically combined with captured CO₂ to produce synthetic methane (e-methane) through the Sabatier reaction:

This allows for the utilization of existing natural gas infrastructure while realizing a carbon cycle. Furthermore, blending hydrogen into natural gas grids—typically limited to 5–20% by volume depending on pipeline materials and end-use applications—offers an immediate strategy to reduce the carbon intensity of biogas distribution systems. The environmental consequences of this technological convergence are profound: while green hydrogen production eliminates direct greenhouse gas emissions, overall sustainability depends critically on emissions during the renewable energy source's life cycle, water availability, and the efficiency of electrolysis systems, which currently range between 60–80% for alkaline and PEM electrolyzers. Additionally, the conversion of green hydrogen into methane addresses key challenges of renewable energy storage and grid balancing by transforming intermittently produced renewable electricity into a storable fuel compatible with existing infrastructure, thereby promoting sector coupling between power, heat, and transport systems during the transition to a net-zero energy economy (Maximilian Báthori et al., 2025).

8 Hydrogen Production from Biogas

Biogas has gained immense global attention due to its user-friendly and cost-effective technology. Most countries facing energy shortages have embraced biogas projects with great success in gas production equipment. With the acceptance of biogas and the participation of developing countries, the transition from biogas to hydrogen could be seamless, provided it remains user-friendly and affordable. The components of biogas include 45–75% methane (CH₄), 20–55% carbon dioxide (CO₂), and 0.005–2% hydrogen sulphide (H₂S), with traces of water vapor, nitrogen, hydrogen (H₂), oxygen (O₂), and other gases. The flammability of biogas is complexly linked to its composition. While the lower explosive limit (LEL) of pure methane in air is 5% by volume, this value is higher in biogas due to the inert effect of the carbon dioxide present. In practice, biogas becomes potentially flammable when its methane content exceeds 40–50%, although precise explosive limits vary depending on composition, temperature, and pressure [7]. The relationship between biogas and hydrogen production is a complex issue. While hydrogen can theoretically be produced from biogas through reforming processes, practical implementation faces several challenges. The concentration of hydrogen found in biogas is low (0.5–2%), making its direct extraction economically inefficient. The conversion of methane into hydrogen (e.g., steam reforming:

generates a significant amount of carbon dioxide, necessitating Carbon Capture and Storage (CCS) to preserve environmental benefits. It is important to note that biomethane, as a renewable energy source, can be used directly in the existing natural gas grid without infrastructural investment. In contrast, hydrogen requires new infrastructure (pipelines, storage, distribution systems), involving substantial costs. Therefore, hydrogen production from biogas is justified only in cases where hydrogen is specifically required (e.g., heavy industry, chemical industry, refining) and the necessary infrastructure and carbon management technology are available. There are several potential advantages to extracting hydrogen from biogas. In the use of biogas for transport purposes, bio-CNG (compressed biomethane) offers a much more practical and economical solution than hydrogen production. Biomethane can be used directly in existing compressed natural gas (CNG) infrastructure and vehicle fleets after minimal purification, without significant investment.

Hydrogen production from biogas is only justified in specific cases where: CNG technology is not applicable (e.g., heavy-duty vehicles, long-haul transport), or hydrogen infrastructure is already available, or there is a specific industrial demand for hydrogen in the region, and it forms part of an integrated energy system (P2G concept). Otherwise, the production and direct utilization of bio-CNG is an energetically more efficient, economically more competitive, and infrastructurally more feasible solution. Secondly, it provides a way to capture and utilize the hydrogen component of biogas. Finally, it can potentially reduce greenhouse gas emissions associated with biogas production by converting the methane content of biogas into hydrogen, although this process itself produces CO₂, requiring carbon capture (CCS) to achieve environmental benefits. The amount of hydrogen found in biogas is negligible from an energetic perspective. A concentration of 100–1000 ppm is so low that its extraction would consume more energy than the extracted hydrogen represents. Despite its low concentration, the possibility of extracting hydrogen from biogas is significant due to the growing interest in hydrogen as a clean and versatile energy source. Utilizing biogas as a renewable source for hydrogen production offers a dual advantage: the efficient management of organic waste and the production of a sustainable energy source.

However, there are challenges with hydrogen extraction from biogas: although several research projects aim to increase the efficiency of converting biogas into hydrogen, current conversion efficiency remains relatively low, and the process can be energy-intensive, affecting overall efficiency. Safety concerns regarding gas handling, as well as technical challenges related to hydrogen production, purification, and storage, must also be addressed. Furthermore, extracting hydrogen from biogas is associated with numerous challenges, including effective and cost-efficient hydrogen separation technologies, as well as balancing hydrogen production with other biogas utilization options, such as power generation and heat recovery. The relationship between biogas and hydrogen production is a complex issue that lies not in direct hydrogen extraction but in other technological pathways (Emetere et al. 2025).

Summary

Biogas is set to dominate decentralized, waste-based energy systems, providing local electricity and transport fuel. Green hydrogen will excel in heavy industry, international shipping, and long-term energy storage. Both hydrogen and biogas generate significant energy, but renewable sources such as solar, wind, and biomass can provide the necessary inputs. Hydrogen production via electrolysis can be powered entirely by renewable sources, making it an environmentally friendly option. However, biogas production is inherently more sustainable as it relies on organic waste. The true victory lies not in choosing between biogas or green hydrogen, but in how we integrate them into a coherent energy system for maximum impact.

Biogas and green hydrogen are not competing but complementary technologies that can play key roles in different segments of the energy system. They are teammates, each bringing unique strengths to the clean energy race. By embracing both, we can accelerate the transition toward net-zero emissions, promote circular economies, and build a resilient, sustainable energy future. The technology for hydrogen production from biogas is currently in the development phase and requires further research to improve economic viability and energy efficiency before it becomes widely applicable in the energy transition. Nevertheless, several important future directions and challenges must be addressed for widespread adoption. Above all, further research and development efforts are needed to increase the efficiency and reduce the costs of hydrogen production.

List of abbreviations

AEL	Alkaline Electrolyzer
CCS	Carbon Capture and Storage
CHP	Combined Heat and Power
CNG	Compressed Natural Gas
LEL	Lower Explosive Limit
OLR	Organic Loading Rate
P2G	Power-to-Gas
PEM	Proton Exchange Membrane
SMR	Steam Methane Reforming
SOEC	Solid Oxide Electrolyzer Cell
MSW	Municipal solid waste

References

- [1] Zhang et al. (2022). Influence of organic load on biogas production and response of microbial community in anaerobic digestion of food waste. *International Journal of Hydrogen Energy*, 47(77), 32849-32860. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2022.07.187>
- [2] Saravanakumar et al. (2025). Hydrogen and biomethane pathways to achieve sustainable transportation in circular economic concept: A review. *International Journal of Hydrogen Energy*, 143, 403-419. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2025.01.047>
- [3] Herczeg et al. (2025). The future of the natural gas sector and the role of alternative gases in the Hungarian energy sector. XXVI. Mining, Metallurgy and Geology Conference 2025, 23-28. <https://ojs.emt.ro/bkf/hu/article/view/1897/1964>
- [4] Boros, A. (2023). The role of the hydrogen economy in the green transition of the transport sector: research on hydrogen-powered vehicles. *Transport and Mobility*, 2(2), 5-14. <https://doi.org/10.55348/KM.20>
- [5] Maximilian Báthori et al. (2025). Green hydrogen production by intensified biogas reforming via sorption-enhanced technology: An energy, exergy, economic and environmental (4E) analysis. *International Journal of Hydrogen Energy*, 155, 150363. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2025.150363>
- [6] Emetere et al. (2024). Progress and challenges of green hydrogen gas production: Leveraging on the successes of biogas. *International Journal of Hydrogen Energy*, 79, 1071-1085. <https://doi.org/10.1016/j.ijhydene.2024.07.115>
- [7] MSZ EN ISO 10156:2018 Gas cylinders. Gases and gas mixtures. Determination of fire potential and oxidizing ability for the selection of cylinder valve outlets.

1. Bevezetés, kutatás célja, módszertani kerete

A társadalmi részvétel mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szakirodalomban intenzíven tárgyalt kérdéskör. Hazánkban a 2000-es évek elejére vált az önkormányzati szakpolitikák egyik fontos céljává a lakosság magasabb fokú bevonásának elérése.¹ A közösségi tervezés lényege, hogy a tervezési folyamatba már annak egészen korai szakaszába bevonják az érintetteket.

Jelen tanulmány célja az önkormányzatok által koordinált városfejlesztési stratégiákhoz ezen belül a zöldfejlesztésekhez, kapcsolódó társadalmi bevonási folyamatok vizsgálata, Budapest nyolcadik kerületének gyakorlata alapján. A kutatás célja annak feltárása, hogy a kulturális és közösségi dinamikák miként befolyásolják a minőségi közterület-megújítási és zöldítési projektek tervezési folyamataiban való társadalmi részvételt. A tanulmány bemutatja, hogy a zöld fejlesztésekhez és a természeti környezethez való társadalmi viszony miként konstruálódik a tervezési folyamatok, a részvételi gyakorlatok és a helyi értelmezések során. Arra keresem a választ, hogy: Milyen társadalmi mechanizmusok teszik lehetővé, hogy a környezetvédelem egyszerre legyen széles körben elfogadott érték és helyi szinten vitatott gyakorlat a városi téralakítás során?

A tanulmány első részében vizsgálom a közösség szerepét és fontosságát, továbbá korunk közösségekre gyakorolt szociális és társadalmi hatásait. Ezt követően a társadalmi részvétel fogalmi kereteit tisztázom. Erre azért van szükség, mert a „részvétel” fogalma a társadalomtudományokban nem egységesen értelmezett, az egyes elméleti megközelítések eltérő tartalommal ruházzák fel, így a társadalmi részvételnek több formája és szintje különíthető el. Ezt követően vizsgálom, az önkormányzatok szabadtérfejlesztésben leggyakrabban alkalmazott innovatív részvételi módszereit. A tanulmány második részében a részvétel különféle elméleti értelmezéseinek bemutatását követően, Budapest VIII. kerületében a Józsefvárosban tervezett és megvalósult közterület megújítások, zöldítési projektek részvételi tervezését vizsgálom. A kutatás módszertani megalapozását, kvalitatív adatgyűjtési és elemzési eljárások adják. A terepmunka során alkalmazott résztvevő megfigyelések lehetőséget teremtettek a helyi társadalmi dinamikák és részvételi gyakorlatok közvetlen kontextuális megismerésére.² Ezt egészítik ki a félig strukturált interjúk, amelyek elsősorban a döntéshozó szakemberek és lakossági szereplők perspektíváit teszik hozzáférhetővé.³ A másodlagos adatelemzések különféle önkormányzati dokumentumok, tervezési anyagok és szakpolitikai iratok feldolgozásával a vizsgált folyamatok intézményi és szabályozási hátterének feltárását teszik lehetővé. Az így kialakult több forrású empirikus bázis lehetőséget ad a közösségi tervezési folyamatok, több szempontú megismerésére.

¹ Kocsis 2019.

² Letenyei 2005:35.47.

³ Babbie 2003.

2. A közösség fogalma és értelmezési keretei

A közösségi részvétel vizsgálatának megalapozásához szükségesnek tartom a közösség fogalmának előzetes tisztázását. Minthogy a részvételi folyamatok értelmezése szorosan kapcsolódik ahhoz, hogy mit értünk közösség alatt, elsőként a fogalom meghatározására, főbb értelmezési irányainak bemutatására és társadalmi funkcióinak rövid áttekintésére kerül sor.

2.1 A közösség fogalmának elméleti megközelítései

A közösség fogalma a társadalmi és civilizációs változásokkal párhuzamosan folyamatosan átalakul. Az ősi, hagyományos faluközösségek szerkezete a modernizáció hatására fokozatosan felbomlott: a tömegtermelés és az iparosodás következtében a korábban önellátó gazdálkodók bér munkássá váltak, ami megszüntette a létfenntartáson alapuló érdekközösségek stabil kereteit. A modern társadalmakban a közösségi formák ennek nyomán átalakultak, és egyre inkább hivatásrendi, vallási vagy szabadidős alapon szerveződő közösségek jelentek meg. A XX. századra az individualizáció erősödése és a társadalmi struktúrák átrendeződése sok esetben az egyének elidegenedésének élményéhez vezetett, miközben a közösségi kötelek lazultak.⁴ Mindazonáltal a közösséghez tartozás iránti igény továbbra is alapvető emberi szükséglet maradt. Az egyén világban való eligazodását, az információszerzést, az érzelmek szabályozását és az identitás fenntartását az időben és térben szerveződő szociális kapcsolatok teszik lehetővé, ami arra utal, hogy a közösségi kapcsolódás a modern, individualizált társadalmakban is meghatározó jelentőséggel bír.⁵ A közösség fogalmához rendkívül kiterjedt szakirodalom kapcsolódik, ami nem meglepő, hiszen egy olyan összetett és sokrétű jelenségről van szó, amely szoros kapcsolatban áll a társadalmi szerveződések alapvető kategóriáival, mint a csoporttal, a társulással vagy a társadalmi rendszerrel, melyeket a társadalomkutatók meglehetősen különböző módon értelmeznek.⁶ Vercseg Ilona úgy véli, hogy a közösség nem csupán strukturális értelemben értelmezhető, hanem összefonódik a társadalom tudati és kulturális megnyilvánulásaival is, így az értékek által formált erkölccsel, a szokásokkal, a vallással, a politikával és a mindennapi élet gyakorlataival. Éppen ezért a közösség vizsgálata a társadalomtudományok széles körét érinti, a filozófiától kezdve a néprajzon, szociológián és kulturális antropológián át egészen a szociálpszichológiáig és a politológiáig.⁷ A klasszikus elméletek alapján a közösség nem pusztán térbeli együttélés, hanem relációs és szimbolikus rend. Ferdinand Tönnies *gemeinschaft* fogalma⁸ a személyes kötődéseken és hagyományokon alapuló társadalmi formát emeli ki⁹, míg Émile Durkheim a kollektív tudat és a társadalmi szolidaritás révén ragadja meg a közösségi integrációt.¹⁰ Max Weber szerint közösségnek akkor nevezzük a társadalmi kapcsolatot, ha a társadalmi cselekvésben résztvevőket érzelmi-indulati vagy tradicionális összetartozáson alapuló beállítottság jellemzi¹¹ Hankiss Elemér közösségnek nevezi az emberek olyan együttélését, amelyet a következő négy tényező köt össze: közös cél, közös érdek, közös értékrend és a fenti három tényező meglétének tudata. A közösségeknek két fő típusát különbözteti meg. Vannak közvetlen és vannak eszmei közösségek. A közösség önálló, független egyének szerveződéséből

⁴ Arapovics 2016.

⁵ Düll 2009; 69.

⁶ Vercseg 2018: 10-11.

⁷ Vercseg 2018.

⁸ Tönnies 2001.

⁹ Tönnies 2001.

¹⁰ Durkheim 2001.

¹¹ Weber 1987.66.

jön létre. Nem egalizálja és elnyomja, hanem kibontakoztatja az egyéniséget.¹² A közösségnek öt funkciója van az életünkben: A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket ad át tagjainak, amelyek az adott kultúrában érvényesek. A gazdasági boldogulás, melyben a közösség biztosítja tagjainak a megélhetést. A közösség biztosítja tagjai számára a társasági, társadalmi élet lehetőségét, a jogok és kötelességek gyakorlását. A társadalmi kontroll is a közösség funkciója. A kontroll alapját a közösség értékei és normái jelentik, valamint a köz ügyei iránti elkötelezettség és felelősség. A kölcsönös támogatás, s az ahhoz vezető együttműködés, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja.¹³

2.2. A szomszédsági közösségek szerepe a helyi társadalomban

A szomszédság a szakirodalom szerint a közösség lokális térhez kötődő megjelenési formája, amelyben a földrajzi közelség és a mindennapi találkozások sajátos kapcsolati hálót hoznak létre.¹⁴ Mivel a közösségi tervezési folyamatok elsődlegesen a fejlesztéssel érintett területeken élő lakosokat és szomszédsági csoportokat szólítják meg, ezért indokoltnak tartom a szomszédság fogalmának, értelmezési kereteinek és társadalmi szerepének rövid bemutatását. Ennek tisztázása hozzájárul ahhoz, hogy a részvételi folyamatok lokális beágyazottsága és működési logikája pontosabban értelmezhetővé váljon. A szomszédság az emberi közösséget helyi közösséggé tételezi, s nem érdeklődés vagy kor szerint szerveződött emberek közösségeként. Az egymás közelében élők közötti térbeli kapcsolatot jelenti.¹⁵ A közösségek egyik alapvető formája a helyi közösség, amely lehet egy település, vagy akár egy város adott kerülete is.¹⁶ Napjainkban azt tapasztalhatjuk, hogy a városi szomszédságok, lakói között nincsenek olyan rokoni, érzelmi és gazdasági kapcsolatok, amelyek korábban mind hozzájárultak egy közösség kialakulásához és működéséhez. A mai tipikus városi szomszédság olyan hely, ahol a családok és egyes emberek különálló egységekként élnek, akik, véletlenül vagy szándékosan ugyanazt a helyet választották lakóhelyül.¹⁷ A tervezési és döntési folyamatok különböző szintjein megvalósuló lakossági bevonás teremti meg leginkább a deliberatív demokrácia gyakorlati kereteit. A helyi közösségek tagjai részt vehetnek a tervezési és döntési folyamatokban be szólhatnak, tárgyalhatnak és egyeztethetnek, képviselhetik egyéni és közösségi érdekeiket. A közös gondolkodás és együttműködés során a résztvevők nem elszigetelt szereplőkként jelennek meg, hanem egymáshoz kapcsolódó aktorokká válnak. A rendszeres interakciók erősítik a bizalmat, a közös célok felismerését és a csoporthoz tartozás élményét, amely a közösséggé formálódás alapja.¹⁸

4. A társadalmi részvétel elméleti keretei

A társadalmi részvétel gondolata már a 20. század elején megjelent, főként a szociális reformmozgalmakban és a város megújítási mozgalmakban. A rendelkezésre álló társadalmi részvétellel foglalkozó szakirodalom gyakran Patrick Geddes¹⁹ munkásságához köti az érintett közösség bevonásának szükségességét a tervezési folyamatokba, mi több akár magába a városalakítás gyakorlatába is. A kortárs participációs elméletek és mozgalmak jelentős része

¹² Hankiss 1983: 205-240; T. Kiss 2014.

¹³ Warren 1963. idézi: Vercseg 2020;

¹⁴ Vercseg 2018; Henderson-Thomas 1987:16-20.; Tönnies 2001; Davis 1991; Couto 1989; Sadan 2011.

¹⁵ Hall 1992, Idézi: Kőszeghy 2011.

¹⁶ Vercseg 2018.

¹⁷ Davis 1991; Couto 1989; Sadan 2011.

¹⁸ Vercseg 2020;

¹⁹ Geddes 1947.

azonban az Amerikai Egyesült Államokban bontakozott ki a második világháborút követő időszakban. Az 1960-as évek végére egy, létszámában és társadalmi hatásában is meghatározó, változást sürgető társadalmi réteg formálódott, amelyet az afroamerikai polgárjogi mozgalmak, a háborúellenes tiltakozások, valamint a növekvő környezeti problémák egyaránt erősítettek. Beitske Boonstra és Luuk Boelens szerint a városi kormányzás egyre inkább olyan rendszerként működik, ahol a fejlesztések nem kizárólag felülről irányított döntésekből, hanem alulról szerveződő társadalmi kezdeményezésekből és hálózatokból jönnek létre.²⁰ Az önszerveződés az a tényező, amelyre a részvételt lehet és érdemes építeni: az a folyamat, amely során az állampolgárok valamilyen érték vagy helyi közügy kapcsán organikusán, külső rásegítés nélkül szerveződnek csoportokba, s ezáltal hozzájárulnak a helyi demokratikus diskurzushoz, gondoljunk csak az 1971-ben New Yorkban városrehabilitációs céllal létrejött modern közösségi kert mozgalomra.²¹ Paul Davidoff 1965-ben megjelent érdekképviselési tervezés-modellje jelentős fordulatot hozott a tervezéseméleti gondolkodásban. Davidoff szerint a tervezés nem tekinthető értéksemleges technikai tevékenységnek, mivel abban különböző társadalmi érdekek és értékek ütköznek, ezért a pluralizmusnak a tervezési folyamatokban is meg kell jelennie.²²

Mindezek nyomán egyre nagyobb figyelem irányult arra, hogy a társadalmi szereplők milyen módon és milyen mértékben kapcsolódhatnak be a döntéshozatali és tervezési folyamatokba, ami a társadalmi részvétel különböző szintjeit rendszerező elméleti modellek megjelenéséhez vezetett.

4.1. A társadalmi részvétel szintjei és elméleti megközelítései

A társadalmi bevonás több szinten valósulhat meg attól függően, hogy az érintettek milyen mértékben vesznek részt a döntéshozatalban, milyen alá-fölérendeltségi viszonyok jellemzik a folyamatot, illetve milyen a kommunikáció és az interakciók intenzitása a résztvevők között.²³ A legismertebb és leginkább elterjedt keretrendszer Sherry Arnstein által 1969-ben kidolgozott „*Ladder of Citizen Participation*” („Az állampolgári részvétel létrája.”) modell. Arnstein egy létra metaforát használva a helyi szereplők bevonásának mélysége alapján határozta meg a részvétel szintjeit. Az állampolgári részvétel létrája nyolc lépcsőfokból áll, amelyek mindegyike a polgárok döntéshozatali befolyásának mértékét jelöli. A részvétel lényegét a hatalom gyakorlásában látja. Szerinte az tekinthető valódi részvételnek, ahol a résztvevők valódi döntési joggal rendelkeznek, vagy legalábbis képesek érdemben befolyásolni a döntési folyamatot.²⁴ A létra azt illusztrálja, hogy mennyi tényleges hatalom van a polgárok kezében. Ez a keretrendszer a „nem részvételtől” a „részleges részvételen” át a „valódi részvételig” terjed.²⁵ A legalacsonyabb szinten gyakorlatilag nincs érdemi részvétel, a legfelső fokon teljes mértékű állampolgári kontroll valósul meg. Minél magasabban helyezkedik el valaki ezen a létrán, annál nagyobb befolyással bír az események alakulására. Az alsó két szint nem tekinthető valódi részvételnek, inkább elkerülendő gyakorlatok. A következő három szint látszat-részvételt jelent, amikor az állampolgárok ugyan kifejezhetik véleményüket, de ez alig vagy egyáltalán nem befolyásolja a döntéshozókat. A felső három szint már valódi befolyást biztosít, és a részvétel legmagasabb formáit képviseli. Arnstein modelljét a későbbiekben sokan kritizálták, noha ő maga is felhívta a figyelmet a modell néhány korlátjára,

²⁰ Tuza – Kovács 2024; Boonstra–Boelens 2011.

²¹ Tuza – Kovács 2024; Boonstra–Boelens 2011; Lawson 2005.

²² Davidoff, 1965: 331–338; Dömötör 2009; Fainstein – Campbell 2012.

²³ Madarász – Nizák 2022; Kiss 2012; Farkas 2024;

²⁴ Arnstein 1969; Farkas 2024; Dömötör 2008.

²⁵ Madarász – Nizák 2022

olyanokra is, amelyek később a kritikákban szerepeltek,²⁶ ennek ellenére szemlélete máig meghatározó a további elméletek és a részvételi irodalom számára.²⁷ Arnstein elméletét a kutatók saját szakterületükön és a gyakorlatban tapasztaltak alapján sokféleképpen értelmezték, vagy tovább gondolták. A továbbiakban az Arnstein modellre épülő, azt tovább gondoló és a szakirodalomban legszélesebb körben alkalmazott elméleti megközelítések által mutatom be a részvételi modellek logikai fejlődését. Jules Pretty tipológiája Arnstein hatalmi megközelítésének továbbfejlesztéseként értelmezhető, Pretty hét részvételi szintet különít el, amelyek a manipulatív részvételtől az önmobilizációig terjednek. Modellje túlmutat a hatalommegosztás dimenzióján, és arra helyezi a hangsúlyt, hogy a részvétel milyen formákban és milyen motivációs háttérrel jelenik meg a gyakorlatban. Míg Arnstein modellje elsősorban a döntéshozatali hatalom megosztlására koncentrál, Pretty a fejlesztési projektek működési logikáján keresztül vizsgálja, hogy a közösség milyen mértékben kapcsolódik be a problémaazonosítás, a tervezés, a megvalósítás és az értékelés folyamataiba.²⁸

Nazneen Kanji és Davydd Greenwood Arnstein gondolatát egy egyszerűbb, gyakorlati modellbe rendezték, amely a tájékoztatástól a felhatalmazásig terjed.²⁹ Kanji és Greenwood egy ötfokú skálát határoztak meg, amelynek koncepcióját a megvalósítás természete, valamint a megvalósításban résztvevők közötti viszony jellege határozza meg. A modell alapvetően azt vizsgálja, hogy a különböző szereplők milyen mértékben vesznek részt a döntéshozatalban és a megvalósítás folyamatában.³⁰

Karl Maier³¹ a rendszerváltás utáni cseh várostervezés gyakorlatát vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a lakossági részvétel modellje nem egydimenziós létraként képzelhető el, hanem inkább koncentrikus, táguló körökben, melyek közepén a hatalmi központ található, körülötte pedig táguló körökben az érdekcsoportok, érdekhordozók.³² A modell szerint egy totalitárius társadalomban mindössze egy hatalmi központ (power centre), illetve a hatalom nélküli társadalom (disempowered society) létezik. Az érdekhordozók és a hatalmi központ kapcsolata mégis emlékeztet Arnstein létra modelljére. A modellt „keresztmetszetszerűen” nézve a különféle érdekhordozók különféle távolságra lehetnek a központi hatalomtól, tehát a modellben a hangsúly nem az érdekhordozókon, hanem azok plurális és a hatalommal változatos kapcsolatban lévő világán van.³³

Gene Rowe és Lynn Jayne Frewer 2005-ös, a nyilvánosság bevonásának mechanizmusaira vonatkozó tipológiája az információáramlás jellege alapján tesz különbséget kommunikáció és részvétel között. Szerintük a döntéshozatalhoz való hozzájárulás az, ami elválasztja a valódi társadalmi részvételt a pusztán kommunikációtól. Három alaptípust különböztetnek meg. Amennyiben csak az állami szereplők felől áramlik az információ a társadalom tagjai felé, egyszerűen kommunikációról beszélhetünk. Ha az információáramlás egyirányú, de a résztvevőktől a döntéshozók felé irányul, akkor már társadalmi konzultációról, és amennyiben ez az információáramlás kétirányú, akkor valósul meg a valódi társadalmi részvétel.³⁴

²⁶ Csanádi – Csizmady – Kőszeghy 2010.

²⁷ Csanádi – Csizmady – Kőszeghy 2010; Farkas 2024.

²⁸ Pretty 1995 a; Pretty 1995 b.; Baross et.al. 2020.

²⁹ Kanji – Greenwood 2001;

³⁰ Kanji – Greenwood 2001; Baross et.al. 2020; Dömötör 2008.

³¹ Maier 2001.

³² Csanádi – Csizmady – Kőszeghy 2010.

³³ Csanádi – Csizmady – Kőszeghy 2010.

³⁴ Rowe – Frewer 2005; Kiss 2012; Farkas 2024;

John May az ismert létrafokokat egy ötágú csillagon helyezi el, amely nem egy hierarchikus társadalmi modell, egyik szint nem épül a másikra, hanem a másikkal párhuzamosan létezik. Azt hangsúlyozza, hogy bevonás az adott helyzet igényeitől függ, nem pedig egy ideológiai beállítottságtól. A „Star of Participation” modell a részvételi formákat egymással egyenrangú lehetőségekként értelmezi, emellett bevezeti a „Triangle of Engagement” modellt, amely a részvételt a résztvevők motivációja, intenzitása és száma közötti kapcsolat alapján elemzi.³⁵

A fent bemutatott modellek több dimenzióban ragadják meg a társadalmi részvétel lényegét, az eltérő meghatározások különböző megközelítéseket láttatnak, így az sem meglepő, hogy ezek alapján az eredményes részvételi folyamatot is másként értékeli.

5. Innovatív részvételi módszerek az önkormányzati gyakorlatban

A demokratikus innovációk alkalmazása köztük a participáció elve hazánkban, leginkább az önkormányzati szinten figyelhető meg. A helyi szintű részvétel kereteit az önkormányzati törvény³⁶ biztosítja, azonban Pallai Katalin szerint a közvetlen részvételi eszközök az önkormányzati szinten elsősorban kiegészítő szerepet töltenek be.³⁷ Keresztes-Sipos Andrea vizsgálatai is hasonló következtetésre vezetnek. Eredményei szerint a manipuláció az Arnstein által meghatározott nyolc fokozat mindegyikén megjelenhet, és tetten érhető a szereplők attitűdjeiben, a döntéshozatali folyamatok működésében, valamint az alkalmazott eszközökben és eljárásokban is.³⁸ Valójában ezek az eszközök nem írják felül a képviseleti döntéshozatalt, hiszen a képviselőtestület határozza meg, mekkora teret enged a részvételi folyamatoknak, mégis ebben az intézményi térben formálódnak a legmarkánsabban a részvételi elemek és modellprogramok.³⁹ A részvétel lehetősége többféle formában és szinten jelenhet meg a településfejlesztési folyamatokba, a pusztta tájékoztatástól indul, és egészen az öngazgatás megvalósulásáig terjedhet, így tartalmát és intenzitását tekintve széles spektrumon mozog.⁴⁰ A szakirodalom a részvételi eszközöket leggyakrabban a bevonás mélysége és a döntéshozatalra gyakorolt hatásuk alapján rendszerezi. Ennek egyik legismertebb elméleti kerete Sherry Arnstein fentebb bemutatott részvételi létrája, e megközelítés, illetve az adaptációi jól alkalmazhatók a hazai önkormányzati gyakorlatok értelmezésére is. A közösségi döntésekbe történő bevonódásra számos forma, módszer, mechanizmus létezik, amelyek megválasztása mindig az adott önkormányzat céljaihoz, helyzetéhez igazodik.⁴¹

6. A társadalmi részvétel gyakorlata az önkormányzati szabadtérfejlesztésekben

6.1 Szakértői interjúk

A kutatásom során három szakértői interjút készítettem. Az egyik interjúalany Zikkert Zoltán Arnold, a Rév8 Zrt. jelenlegi vezérigazgatója volt, valamint interjút készítettem Farkas Irén programfelelőssel is, akivel a Magdolna–Orczy Negyed Városrehabilitációs Programban végzett munkám során dolgoztam együtt. Ez a pozíció lehetővé tette, hogy a kutatás során ne csupán külső megfigyelőként, hanem a folyamatokban aktív résztvevőként is jelen legyek. Emellett a Budapest100 program keretében végzett önkéntes szervezői tevékenységem során lehetőségem

³⁵ May, 2006: 312; Keresztes - Sipos 2024.

³⁶ 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100189.tv> Letöltés ideje: 2026. 03. 08.

³⁷ Pallai 2010; Madarász – Nizák 2022.

³⁸ Keresztes - Sipos 2022.

³⁹ Madarász – Nizák 2022; Ritó 2024.

⁴⁰ Madarász – Nizák 2022;

⁴¹ Belényesi 2012.

nyílt részt venni egy szakmai beszélgetésen, amelynek meghívott, a témában meghatározó szakértői Bardóczi Sándor, Budapest főtájépítésze, valamint Báthoryné Dr. Nagy Ildikó Réka, a MATE egyetemi docense voltak, és amelynek során elhangzott válaszaikat szintén beépítettem az elemzésbe

A lakossági bevonás minősége az elemzett szakértői interjúk alapján Sherry Arnstein részvételi létráján leginkább a konzultáció szintjén helyezhető el, amelyet az informálás, a meggyőzés és részben a kiengesztelés elemei egészítenek ki. A lakók véleménye megjelenik a folyamatban, ugyanakkor a döntéshozatal keretei alapvetően adottak, és nem nyílnak meg érdemben a résztvevők számára. Ez a részvételi forma összefüggésben áll a lakossági visszajelzésekben megfigyelhető NIMBY (not in my backyard) jelenséggel⁴² is. Több válasz esetében látható, hogy a fejlesztések általános elvei, mint a zöldítés vagy a gyalogosbarát átalakítás elfogadottak, azonban azok konkrét, helyi megvalósítása már ellenállásba ütközik, különösen akkor, ha az a parkolóhelyek csökkenésével jár. A korlátozott bevonás így nemcsak a döntések elfogadottságát befolyásolja, hanem hozzájárul ahhoz is, hogy a lakók a változásokat külső beavatkozásként érzékeljék, amely felett nincs valós kontrolljuk. Ebben az értelemben a NIMBY nem pusztán egyéni attitűdként jelenik meg, hanem a részvételi folyamat strukturális sajátosságaival is összefügg. Az interjúalanyok kiemelték, hogy a lakossági ötletek jelentős része a zöldfelületekhez kapcsolódik. A beérkező javaslatok „markáns része” arra irányul, hogy a lakókörnyezet zöldőbb, élhetőbb és esztétikusabb legyen, ugyanakkor igénylik a kontrolált használatot. Bár a zöldfelületek megítélése alapvetően pozitív, időnként ellenző hangok és nehezen felülírható, berögzült elképzelések is megjelennek, például az a gyakran hangoztatott nézet, hogy „a fa az erdőbe való, nem az utcára.” Ez a gondolkodásmód egy olyan hagyományos természetképet tükröz, amely élesen elválasztja egymástól a természeti környezet és a városi tér világát, nehezítve ezzel a zöldfelületek városi integrációjának elfogadását. A beszélgetések ugyanakkor rávilágítottak arra is, hogy a lakossági vélemények nem homogének, és az egyes konfliktusok gyakran nem a tényleges többségi álláspontot tükrözik. A részvételi folyamatok kapcsán az is megjelent, hogy bár törekednek a minél szélesebb körű bevonásra, mint például kérdőívezéssel, helyszíni jelenléttel és személyes megszólítással, a részvétel mégis gyakran társadalmilag differenciált. A középosztálybeli magasabb végzettségű és aktívabb társadalmi csoportok felülreprezentáltak. A közösségi bevonás során fontos szempont, hogy a fejlesztések elfogadottsága látható legyen. Amennyiben egy terv jelentős lakossági ellenállásba ütközik, azt nem valósítják meg azonnal, hanem többször visszatérnek rá, és igyekeznek részletesen bemutatni, miért fontos az adott beavatkozás, illetve milyen hosszú távú előnyökkel járhat. Jó példa erre a Jázmin tér környezetközpontú megújítása, ahol a közösségi tervezési folyamat során a lakossági igények beépítése miatt a tervek költségesebbé váltak a tervezettnél, ami a megvalósítás késéséhez vezetett. Nagy Ildikó Réka egy fontos ellentmondásra hívta fel a figyelmet: a legnagyobb mértékű zöldfelület-csökkenés éppen a zöldövezeti területeken figyelhető meg. A magántulajdonú telkeken építkezések vagy felújítások során gyakran eltávolítják a meglévő növényzetet, akár idős fákat is, annak érdekében, hogy a felszín alatti területeket is beépíthessék. Ezzel párhuzamosan sok esetben ugyanazok az emberek tiltakoznak egy közterületen álló, veszélyessé vált, beteg fa kivágása ellen. Ez a jelenség jól rávilágít a természethez való viszony ellentmondásosságára, valamint a köz és magánterek eltérő megítélésére.

⁴² A kezdetben környezeti problémákkal összefüggésbe hozott NIMBY gondolkodásmódon ma már olyan speciális, rendszerint fejlesztésekhez kapcsolódó viselkedésformát értünk, amikor mindenki elviekben szükségesnek tartja az adott beruházást, de senki sem szeretné a megvalósítást a saját környezetében. Dömötör 2008; Dear 1992; Nemes 2022.

Az elemzés alapján a lakossági és a szakértői nézőpontok között alapvető különbség figyelhető meg a természeti környezet értelmezésében, míg a lakosság a zöldfelületeket elsősorban a mindennapi használhatóság felől közelíti meg, addig a szakértők a városi működés és a klímaadaptáció részeként tekintenek rájuk. Az autóhasználat és a zöldítés közötti konfliktus a lakosság számára közvetlen probléma, míg a szakértői diskurzusban strukturális kérdésként jelenik meg. A közösségi bevonás elsősorban konzultatív jellegű, a lakossági ellenállás pedig NIMBY jelenséggként a változások természetes velejárójaként értelmezhető.

6.2 Részvételi tervezési folyamat vizsgálata három konkrét helyszínen

Józsefváros, Budapest VIII. kerülete, a főváros egyik sűrűn lakott és sokszínű városrésze. Térstruktúráját tekintve talán a legváltozatosabb budapesti kerület. Határai között megfigyelhetünk belvárosi, főleg körfolyosós bérházakkal beépített városrészt, lakótelepi beépítésű területeket, ugyanakkor kertes házas övezetet is találhatunk a Tisztviselőtelepen. A kerület emellett ipari zónákkal is rendelkezik. A 2022-es népszámlálás adatai szerint a kerület lakosság száma 70 048 fő, a népesség korösszetétele változatos.⁴³

6.3 Résztvevő megfigyelések

Jázmin tér környezet szempontú megújítása

A Jázmin tér felújításának tervezési folyamata 2022-ben indult. A feladat ellátásával a Józsefvárosi Önkormányzat a Rév8 Zrt.-t⁴⁴ bízta meg. Ennek első lépéseként a lakosság körében kérdőíves igényfelmérést végeztek, melyet online felületen és személyesen is kilehetett tölteni. Összesen 70 fő töltötte ki a kérdőívet 58-an online, 12-en személyesen.⁴⁵ A kitöltők aránya a környékben lakók arányához viszonyítva nem sok, tekintve, hogy a tér közvetlen környezetében több 16 emeletes, 192 lakásos toronyház található. A kérdőívek eredményeire építve, a lakosság további bevonásának érdekében közösségi tervezést alkalmaztak, melynek során az adott terület jövőjét a lakókkal közösen gondolták tovább. A részvételi tervezés két alkalommal valósult meg helyszíni kitelepüléssel a felújításra váró Jázmin téren. A részvételi tervezési folyamatot a Rév8 Zrt. dolgozóival közösen, a Jázmin tér területén az UFLab⁴⁶ műhely gamifikált eszközökön alapuló metodikája alapján a kutatóműhely kutatói bonyolították le.

A Jázmin tér közösségi tervezési folyamata két nyilvános alkalomból állt. Az első 2.5 órás esemény során a résztvevők hét különböző feladaton keresztül oszthatták meg, véleményeiket, javaslataikat. Az első alkalom fókuszában az ötletgenerálás állt, a résztvevők a játszótér funkcionális és használati lehetőségeinek bővítésére vonatkozó javaslatokat fogalmaztak meg. A felvetések egyrészt a tér vonzerejét növelő elemekre és új eszközök iránti igényekre irányultak, másrészt a játszótér melletti terület lehetséges hasznosítási módjait térképezték fel. A második nyilvános közösségi tervezési alkalom egy 2 órás piknik jellegű program volt, amelynek központi témáját a tér „berendezése” képezte. A rendezvények résztvevői a visszajelzések alapján jellemzően a környéken élők közül kerültek ki. A résztvevők száma megközelítőleg 50–70 fő

⁴³ Józsefváros gazdasági programja (2025-2029) Letöltés dátuma 2026. 04. 10.

file:///C:/Users/36304/Downloads/jozsefvaros_gazdasagi_programja-pdf_20250401_123422.pdf

⁴⁴ Bővebben: <https://rev8.hu/rolunk/> Letöltés ideje: 2026. 04. 20.

⁴⁵ Jázmin tér végleges koncepciótervei.

<https://jozsefvaros.hu/otthon/hirdetotabla/hirek/2023/10/elkeszultek-a-jazmin-ter-vegleges-koncepciotervei/> Letöltés ideje: 2026. 04. 20.

⁴⁶ Az UFLab a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építésmérnöki Kar Urbanisztika Tanszékének egyik kutatóműhelye. A rövidítés az Urban Future Laboratory – Városias Jövő Kísérleti Műhely – elnevezést takarja. www.uflab.org.hu Letöltés ideje: 2026. 04. 20.

között volt, ami nagyságrendileg megegyezett a kérdőívet kitöltők számával. Megfigyelhető volt, hogy a részvételi aktivitás nem egyenletesen oszlott meg, kialakult egy körülbelül 28 fős, aktívabb csoport, amely tagjai dominánsabban jelentek meg a diskurzusban, és nagyobb mértékben formálták a megszólalások irányát. A szakértői interjúk és a dokumentumelemzés megállapításaival összhangban a résztvevők körét itt is jellemzően középosztálybeli, magasabban iskolázott személyek alkották.

A Jázmin tér részvételi tervezési folyamatának vizsgálata során kirajzolódott, hogy a résztvevők a zöldfelületeket elsősorban társadalmi és használati térként értelmezik. A közösségi tervezés során különféle gyakran egymásnak feszülő igényeket fogalmaztak meg a térfelújításával kapcsolatban, ezzel együtt többféle konfliktus vált láthatóvá. A résztvevők nagytöbbségben támogatták a tér fejlesztését ezzel együtt a zöldfelületek növelését ugyanakkor hangsúlyosan megjelenik a térhasználat feletti kontrol igénye a közterek gondolati szintű „privatizálása. „A zöldfelületekhez fűződő viszonyuk ambivalens, egyszerre jelenik meg a nyugodt környezet iránti igény, valamint az aktív funkciókkal telített térhasználat elvárása. Ez egyértelműen kitűnik az ideálisnak tartott zöldfelületre irányuló elképzeléseikből is. A zöld felület a résztvevők értelmezéseiben nem természeti környezetként, ökológiai felületként jelenik meg, hanem társadalmi jelentéssel telített helyként, amely egyszerre találkozási hely, közösségi tér, a fizikai aktivitás helye. Díszletszerű elemként működik, amely a közösségi aktivitások keretét szolgál, miközben kialakítása a biztonság, az átláthatóság és a használhatóság, valamint a különböző felhasználói igények közötti folyamatos egyensúlyozást tükrözi. A Jázmin tér környezet szempontú megújításának terveiben kezdetektől szerepel a tér méretének növelése, melyet a parkolóhelyek csökkentésével kívánják megvalósítani. A nyilvános részvételi tervezési programokon résztvevők között a parkolóhely csökkentés nem merült fel hangsúlyos problémaként egy beszélgetésben került megemlítésre. A kérdőíveket kitöltők válaszaiból viszont az látszik, hogy a parkolóhely kérdése valós konfliktus.

Összességében látható, hogy a kérdőívet kitöltők és a részvételi tervezési alkalmakon résztvevők alapvetően támogatják a Jázmin tér környezeti szempontú megújítását ezen belül a zöldfelületek növelését, ugyanakkor ezt erősen feltételekhez kötik. Elvárják a zaj a nem kívánt használói csoportok és a közbiztonsági kockázatok kontrolját. A zöldfelületeket is inkább rendezett „kordában tartott” módon tudják elfogadni. A parkolóhelyek megtartására irányuló igények egyértelműen jelzik az egyéni és közösségi térhasználati igények közötti konfliktust. A zöldfelületek való viszony ambivalens, miközben erős igény mutatkozik irántuk, annak potenciális negatív hatásait például: mint a levélhullást (amelyet gyakran szemetelésként értelmeznék) a beláthatatlanság, az állatok és rovarok jelenléte mind aggodalom forrásai. A közterületnek számító park így nem semleges térként jelenik meg, hanem erősen szabályozott, ahol a használók kérdése és a használat kérdése központi jellegű.

A Harminckettesek tere, szabad használatú zöld és szerethető „gyalogos térré” alakítása

A Harminckettesek tere egyszerre az itt lakók „bejáratának előtere” az áthaladók számára Józsefváros központja, a nagyszámú átszállónak pedig a mindennapi várakozás helyszíne, egyben a kerület egyik legforgalmasabb csomópontja.⁴⁷ A jelenlegi állapotban három gépjárművek által használt úttal körül vett terület, inkább nevezhető csomópontnak, mint térnek.

⁴⁷ Harminckettesek Tere. Letöltés ideje: 2026. 05. 03. <https://rev8.hu/harminckettesektere/>

A tér megújításának célja, hogy egységes, szabad használatú zöld és szerethető „gyalogos tér” jöjjön létre, amely a városlakókat szolgálja.⁴⁸ A feladat lebonyolításával a Józsefvárosi Önkormányzat itt is a Rév8 Zrt.-t bízta meg. A folyamat első lépéseként a teret kísérleti jelleggel, gyors és költséghatékony eszközök alkalmazásával alakították át. Az átalakítás célja az volt, hogy láthatóvá váljon mi az, amit a környék lakói és a tér használói el tudnak fogadni, és mi az, amit nem. A hosszútávú kialakítás tervezésénél pedig a kísérleti átalakítás során nyert tapasztalatokat használták fel. Az ideiglenes átalakítás 2023. június 30-án 16-18 óráig tartó „Térfogláló eseménnyel” nyílt meg, melynek során a lezárták a gépjármű forgalmat azokban a teret határoló kisutcákban, amelyekben a felújított téren sem lehetne gépjárművel közlekedni, ezzel növelve a tér területét. Az új módon létrejött öbölszerű területen megszűntek a parkolóhelyek, helyükre padok, mozgatható növényágyások kerültek kihelyezésre. A kísérlet 2023 októberében ért véget, ekkor vissza alakították a teret az eredeti formájába.⁴⁹ A „kísérleti tér” valójában a közösségi tervezés helyettesítette, a lakosok később az ideiglenes kialakítás tapasztalatai alapján véleményezhették a terveket és oszthatták meg javaslataikat a tervezőkkel. A Rév8 munkatársai Több alkalommal monitorozták a „kísérleti tér” működését. Két alkalommal úgynevezett „standolás” keretében települtek ki a Harminckettesek terére, alkalmat adva a lakóknak, hogy személyesen is elmondhassák, mi tetszik nekik a térben, mivel nem értenek egyet, vagy milyen változásokat szeretnének.⁵⁰ A Harminckettesek terének átalakítási terveit 2023. november 15. és december 15. között lehetett véleményezni, egy online kérdőív formájában. A kérdőívet összesen 655 fő töltötte ki, ebből 618 fő online, míg 37 fő személyes lekérdezés formájában. A kitöltők közül 102 fő él a Harminckettesek terén, és 187 fő él a Harminckettesek tere közelében. Területi bontásban láthatóvá vált, hogy általában a józsefvárosi lakosok esetében magas volt a támogatás mértéke, míg a Harminckettesek tere és környéke lakosainak valamivel több, mint a fele (52%-ának egyáltalán nem tetszett, 6%-ának inkább nem tetszett) negatívan értékelte az átalakítást.⁵¹

Kutatásomat a „Térfogláló” eseményen kezdtem, résztvevő megfigyeléssel. A terephez nem kívülállóként érkeztem, mivel a mindennapi munkám során korábban is rendszeresen megfordultam a téren. Ez az előzetes ismeret segítette a későbbi megfigyeléseket, ugyanakkor fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy ezek nem rendszerezett, kutatási célú megfigyelések voltak, így a térhasználat tudatos vizsgálata a kísérleti átalakítással vette kezdetét. A résztvevő megfigyelés során igyekeztem minél több jelenlévővel informális beszélgetést kezdeményezni. Összesen nyolc embert sikerült megszólítanom. Ezek a beszélgetések elsősorban a zöldfelületekhez való viszonyra, valamint a tér zöldítésével kapcsolatos attitűdökre irányultak, kiegészítve alapvető demográfiai jellegű kérdésekkel. A megfigyelések és a beszélgetések során gyűjtött adatokat, benyomásokat terepnaplóban rögzítettem

A Rév8 által szervezett, előre meghirdetett két „standolási” alkalmon (2023. augusztus 22. és 24.) szintén részt vettem. Ezen események funkciójukat tekintve lakossági fórumként értelmezhetők, mivel lehetőséget biztosítottak a résztvevők számára, hogy kifejtsék véleményüket a kísérleti átalakítással kapcsolatban. Mindkét lakossági fórumon egyértelműen kirajzolódott, hogy a

⁴⁸ Gyalogosbarát és zöld lesz a jövőben a Harminckettesek tere. Letöltés ideje: 2026. 05.

03.<https://jozsefvaros.hu/otthon/hirdetotabla/hirek/2024/04/gyalogosbarat-es-zold-lesz-a-jovoben-a-harminckettesek-tere/>

⁴⁹ Harminckettesek Tere. Letöltés ideje: 2026. 05. 03. <https://rev8.hu/harminckettesektere/>

⁵⁰ Vö.: https://rev8.hu/wp-content/uploads/2024/08/32_lakossagi_kerdoiv_eredmenyei.pdf Letöltés ideje: 2026. 05. 03.

⁵¹ Gyalogosbarát és zöld lesz a jövőben a Harminckettesek tere. Letöltés ideje: 2026. 05.

03.<https://jozsefvaros.hu/otthon/hirdetotabla/hirek/2024/04/gyalogosbarat-es-zold-lesz-a-jovoben-a-harminckettesek-tere/>

kísérleti átalakítás jelenlegi formája erősen megosztja a helyi lakosságot. Az önkormányzat korábbi lakossági fórumaihoz és részvételi tervezési eseményeihez képest az első alkalmon a részvétel számottevően magasabb volt, ami arra utal, hogy a beavatkozás közvetlenebbül érinti a helyiek mindennapi térhasználatát. A megjelent, megközelítőleg 35–40 fő jelentős része kifejezetten kritikus álláspontot képviselt. A második alkalom már valamivel békésebben zajlott. A hozzászólások alapján kirajzolódik egy alapvető ellentmondás: miközben a résztvevők többsége elviekben támogatja a zöldfelületek növelését a kerületben, a Harminckettesek terét nem tartják alkalmas helyszínnek ennek megvalósítására. Ez arra utal, hogy a zöldfelületek növelése, mint általános cél elfogadott, azonban annak konkrét megvalósítása már konfliktusokat eredményez. A kritikák középpontjában elsősorban a tér tisztaságával és szennyezettségével kapcsolatos problémák, a hajléktalanok jelenléte, valamint a parkolóhelyek csökkenése álltak. Ezek a kérdések nem csupán fizikai térhasználati konfliktusokat jeleznek, hanem a biztonságérzethez, a tér feletti kontrollhoz és a mindennapi használhatósághoz kapcsolódó aggályokat is tükröznek. A felszólalások hangneme több esetben kifejezetten indulatos volt, ami tovább erősíti azt a képet, hogy a beavatkozás jelentős társadalmi feszültségeket mozgósított a helyi közösségen belül.

A Harminckettesek tere részvételi tervezési folyamatának vizsgálata során mind a résztvevő megfigyelés tapasztalatai, és a kérdőívekre adott válaszok azt mutatták, hogy a tér megítélését elsősorban nem a zöldfelületek kérdése, hanem a közlekedési funkció, a közbiztonság és a térhasználat kontrollja határozza meg. A zöldfelület növelése alapvetően támogatott, de alárendelt, azt szeretnék, hogy úgy legyen több fa és zöld növény, hogy ne akadályozza a forgalmat, maradjon átlátható és ne képezzen átláthatatlan területeket. A növényzet nem elsősorban érték, hanem árnyékot, hűslevegőt adó kiegészítő. A zöldfelület elfogadottsága addig terjed, amíg az nem veszélyezteti a tér átláthatóságát, biztonságát és társadalmi kontrollját. A sűrű növényzet, az árnyékos vagy kevésbé átlátható terek elutasítása valójában nem a természeti elemekkel szembeni ellenállást tükrözi, hanem a „nem kívánt” társadalmi jelenlét és viselkedésformák iránti aggodalmat. Ebben az értelemben a természet kontrollálása egyben a társadalmi térhasználat kontrollálásának eszköze is.

Mária utca és a Krúdy Gyula utca zöld és gyalogosbarát szemléletű megújítása

A két utca a Palota negyedben található, amely a kerület egyik legfejlettebb és legegységesebb területe, erős identitású, belvárosias társadalmi környezettel. A lakosság többsége középosztálybeli, ami a negyed stabil társadalmi karakterében is tükröződik. Az épületállomány a kerületen belül kiemelkedő: mind a műszaki állapot, mind a lakások minősége az egyik legjobbnak számít.⁵² A Mária utcában a Krúdy és a Baross utca közötti szakasz, a Krúdy utcában pedig a Röck Szilárd utca és Lőrinc pap tér közötti szakasz újult meg. Az utcák ma már nem pusztán közlekedési folyosóként működnek, hanem érzékelhetően erősebb gyalogos jelenléttel bíró, élhetőbb városi terekké váltak. A két utca felújítása a 2022. őszi lezajlott kétéves véleményezési időszakkal kezdődött, melynek során a beérkező észrevételeket, ahol tudták beépítették a tervekbe. A tervezési folyamat során a Rév8 dolgozói a helyszínen is bemutatták a terveket, ahol az önkormányzati képviselők és a tervezők közvetlenül válaszoltak a lakók kérdéseire. Emellett a Palotanegyed lakói egy online kérdőíven keresztül is elmondhatták véleményüket, így több csatornán keresztül nyílt lehetőség a visszajelzések becsatornázására. A Krúdy és Mária utcák terveit 108 fő véleményezte személyesen vagy online. A véleményezők közül 69 fő helyi lakos volt a többiek pedig a kerületben élnek. Sokan támogatták az önkormányzat zöldítő, gyalogos és

⁵² Településképi Arculati Kézikönyv

https://reszvetel.jozsefvaros.hu/downloads/2024/01/telepuleskepi_arculati_kezikonyv_tak-pdf

kerékpárosbarát elképzeléseit, olyanok is voltak, akik még több fát, kerékpártámaszt, teljes sétálóutcsátást kértek. Azonban jó néhányan sérelmezték, hogy csökkent a parkolóhelyek száma. A két utcaszakasz megújítása 2024. nyarán fejeződött be.

A Mária utca és a Krúdy Gyula utca felújításának vizsgálata során nagymértékben az önkormányzat és a Rév8 Zrt. városfejlesztési műhelyének honlapján elérhető dokumentumokra támaszkodtam, különös tekintettel a lakossági kérdőív válaszaire⁵³, amelyek jól kirajzolták a helyi percepciókat és attitűdöket. Az önkormányzati és Rév8 Zrt. forrásait nem objektív leírásként, hanem a projekt hivatalos értelmezési keretként kezelem, amelyet a lakossági visszajelzésekkel és a helyszíni megfigyelésekkel vetek össze. A kutatás részeként részt vettem a 2022. szeptember 13-án, a közeli Lőrinc pap téren tartott tervbemutatón is. A viszonylag alacsony részvétel ugyan korlátozta az információgyűjtést, ugyanakkor önmagában is jelzésértékű volt a lakossági bevonódás mértékére vonatkozóan. A résztvevő megfigyelés során világossá vált, hogy a tervezett átalakítások megítélése a vártnál jóval megosztottabb. Miközben a zöldfelületek növelésének igénye széles körben elfogadott volt, a forgalmi rend átalakítása és a parkolóhelyek csökkentése erős ellenállást váltott ki. A lakossági megszólalások alapján a természeti környezethez való viszony elsősorban a használhatóság szempontjából értelmeződik, szabályozott és feltételekhez kötött. A fák és növények értéke nem önmagukban jelenik meg, hanem a használhatóság és az esztétika szempontjából kerül megítélésre. Több hozzászólás megkérdőjelezi a „fásítás” értelmét olyan érvek mentén, mint a fényhiány, a *„haszontalanság, vagy az, hogy a zöldfelület a parkolóhelyek rovására jön létre.”* Ez a szemlélet jól értelmezhető Tim Ingold a „lakóhely perspektívájával” (dwelling perspective) mely szerint a környezet nem absztrakt ökológiai rendszerként jelenik meg, hanem a mindennapi gyakorlatokba ágyazott térként, amelynek értéke a benne végzett tevékenységekből származik.⁵⁴ Látható, hogy a parkolás nem egyszerűen megőrzendő vagy megszüntetendő funkcióként van jelen, hanem olyan mindennapi gyakorlatként, amelynek összehangolása a zöldfelületekkel, a gyalogosközlekedéssel és az utca esztétikai minőségével a tervezési folyamat egyik legfontosabb kérdésévé válik. Ez arra utal, hogy a magasabb státuszú, kevésbé probléma terhelt környezetben a térhasználati konfliktusok nem eltűnnek, hanem komplexebb, több szempontot integráló formában jelennek meg. A parkolás elsőbbsége nem csupán közlekedési kérdés, hanem a mindennapi élet szervezésének alapvető eleme, amelyhez erős érzelmi és gyakorlati kötődés társul. A természeti környezet ezzel szemben sok esetben csak másodlagos szerepet kap, amennyiben nem illeszkedik közvetlenül ezekhez a gyakorlatokhoz.

7. Összegzés

A vizsgálat rámutat arra, hogy a zöldfelületek megítélésében megfigyelhető ellentmondás: miszerint a lakosság makroszinten támogatja, lokális szinten azonban gyakran elutasítja a zöldítési beavatkozásokat, alapvetően a különböző léptékű térértelmezésekből fakad. Míg a zöldfelületek általános támogatása absztrakt, értékalapú megközelítésben jelenik meg, addig a konkrét helyszínekhez kötődő reakciók a mindennapi térhasználat gyakorlati szempontjaihoz kapcsolódnak. A lokális ellenállás hátterében elsősorban a térhasználat feletti kontroll csökkenésének érzete, a megszokott rutink, különösen a parkoláshoz és közlekedéshez kötődő gyakorlatok sérülése, valamint a társadalmi biztonsággal kapcsolatos aggályok állnak. A zöldfelületekhez kapcsolódó negatív percepciók, mint például a beláthatóság csökkenése vagy a

⁵³ Rév8 kérdőíves vizsgálatára beérkezett vélemények. <https://rev8.hu/wp-content/uploads/2023/07/Velemenyezes-eredmenyek-%E2%80%93-Bacso-Krudy-Maria.pdf>

⁵⁴ Ingold 2000; Mészáros 2019.

„nem kívánt” használói csoportok megjelenésétől való félelem arra utalnak, hogy a természet jelenléte a városi térben nem önmagában válik vitatottá, hanem a társadalmi térhasználat átalakulásán keresztül nyer jelentést. Ennek megfelelően a zöldfelületek lokális elutasítása nem a természet elutasításaként értelmezhető, hanem a térhasználati viszonyok, a mindennapi gyakorlatok és a társadalmi kontroll fenntartására irányuló törekvések kifejeződésekként. A vizsgált jelenség így arra világít rá, hogy a városi zöldítés nem pusztán környezeti beavatkozás, hanem a társadalmi tér újra szervezésének folyamata, amely szükségszerűen konfliktusokat generál a különböző használói csoportok között.

Felhasznált irodalom

ARAPOVICS Mária (2016): A közösségfejlesztés alapfogalmai és a kulturális közösségfejlesztés paradigmái. *Kulturális Szemle* 2016. III. évfolyam. 2. szám. 32-56.

ARNSTEIN, Sherry R. (1969): A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35 (4), 216–224.

BABBIE, Earl (2008): A társadalomtudományi kutatás módszertana. Balassi, Budapest.

BARROS, Rita - LEITE, Carlinda - MONTEIRO, Angélica - LOPES, Amélia - FERNANDES, Preciosa - RODRIGUES, Mariana (2020): Models of Youth Participation Handbook.

<https://www.ungdomogfritid.no/wp-content/uploads/Participation-handbook.pdf> Letöltés ideje: 2026. 03. 05.

BELÉNYESI, Emese (2012): Állampolgári részvétel a helyi önkormányzati munkában – a jó gyakorlat. *Új Magyar Közigazgatás*, 5(3), 21–26.

BOONSTRA, Beitske - BOELEN, Luuk (2011): Self-organization in urban development: Towards a new perspective on spatial planning. *Urban Research & Practice*. 4. 99-122.

COUTO, Richard A. (1999): Making Democracy Work Better. Chapel Hill, The University of North Carolina Press.

CSANÁDI Gábor - CSIZMADY Adrienne - KŐSZEGHY Lea (2010): Nyilvánosság és részvétel a településtervezési folyamatban. - *Tér és Társadalom* 24. évf. 2010/1. 15-36.

DAVIDOFF, Paul (1965): Advocacy and Pluralism in Planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 31(4), 331–338.

DAVIS, J. E. (1991): Contested Ground: Collective Action and the Urban neighborhood. Ithaca, Cornell University Press.

DEAR, Michael (1992): "Understanding and Overcoming the NIMBY Syndrome." *Journal of the American Planning Association* 58 (3): 288–300.

DÖMÖTÖR Tamás (2008): Közösségi részvétel a területi tervezésben. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Tájékoztató és Döntéstámogató Rendszerek.

DÚLL Andrea (2009): Helyek, tárgyak, viselkedés. *Környezetpszichológiai tanulmányok*, L'Harmattan Kiadó, Budapest. 69.

DURKHEIM, Émile (2001): A társadalmi munkamegosztásról. Budapest: Osiris.

FARKAS, Judit (2024): Farkas Judit Szerk Rurális És Városi Ökoközösségek. Pte Btk Tki Pécs.

FEKETE Dóra (2025): A társadalmi részvétel fogalmi meghatározása és jelentősége. *KRE-Dit* 2025/1. <https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/fekete-dora-a-tarsadalmi-reszvetel-fogalmi-meghatarozasa-es-jelentosege/>

- GEDDES, Patrick (1947): »Town Planning in Kapurthala. A Report to H.H. the Maharaja of Kapurthala, 1917". In Jacqueline Tyrwhitt (ed.). Patrick Geddes in India. London: Lund Humphries. 24. <https://archive.org/details/PatrickGeddesIndia/page/n3/mode/2up> (Letöltés ideje: 2026. 02. 15.)
- HALL, Peter (2000): Cities of tomorrow. Blackwell Oxford.
- HENDERSON, Paul – Thomas, N. David (1987): Skills in Neighbourhood Work. National Institute Social Services Library No. 39. London, Allan and Unwin, Boston and Sidney.
- INGOLD, Tim (2000): The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill. London: Routledge.
- KANJI, Nazneen - GREENWOOD Laura (2001): Participatory Approaches to Research and Development in IIED: Learning from Experience, London: International Institute for Environment and Development. <https://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/9095IIED.pdf> Letöltés ideje: 2026. 03. 05.
- KERESZTES-SIPOS Andrea (2024): Társadalmi bevonás a szabadtérfejlesztésben. A tájépítész-tervező szerepe az önkormányzati részvételi tervezésben. PhD Doktori Disszertáció. Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Tájépítészeti és Tájökológia Doktori Iskola.
- KISS Gabriella (2012): Milyen a jó részvétel? Társadalmi részvételi folyamatok értékelése környezeti ügyekben. Társadalomkutatás, XXX. évf., 2012/4, 370–385.
- KOCSIS János Balázs (2019): Lakosság bevonásának gyakorlata hazai önkormányzatokban. In Belügyminisztérium, Önkormányzati Koordinációs Iroda (szerk.): A helyi önkormányzatok fejlődési perspektívái Közép-Kelet-Európában: Közös tanulás és innovációk. 116–131. Budapest: Belügyminisztérium Önkormányzati Koordinációs Iroda.
- KŐSZEGHY Lea (2010): A magyarországi várostervezés szociológiai elemzése Doktori disszertáció PhD. ELTE TáTK Szociológiai Doktori Iskola.
- LAWSON Laura City (2005): Bountiful: A Century of Community Gardening in America. Berkeley. 151–176.
- LETENYEI László (2005): Településkutatás. Budapest: L'Harmattan Kiadó-Ráció Kiadó. Budapest. 35-47.
- MADARÁSZ Csaba – NIZÁK Péter (2022): Innovatív társadalmi részvétel, módszerek és gyakorlatok Európában és Magyarországon. Pólusok folyóirat — III. évf. 2. szám.
- MAIER, Karel (2001): Citizen Participation in Planning: Climbing a Ladder? - European Planning Studies. 6. 707-719. o.
- MAY John (2006): *Ladders, Stars and Triangles: Old and New Theory for the Practice of Public Participation*. International Journal of Market Research, 48(3), 305–319.
- MÉSZÁROS Csaba (2019): A táj antropológiai értelmezésének kérdései. Néprajzi Látóhatár. XXVIII. ÉVF. 2019. 1–2. SZÁM. 16-40.
- NEMES Csaba (2022): Teremtésvédelmi kalendárium – NIMBY. Magyar Kurír.
- PALLAI Katalin (2010): Társadalmi részvétel. Bevezetés a helyi önkormányzati képviselők számára. Önkormányzati vezetők képzése. Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége. <https://xn--tosz-5qa.hu/uploads/dokumentumok-kiadvanyok/pallai-tarsi-reszvetel-p.pdf> Letöltés ideje: 2026. 05. 11.
- PRETTY, Jules N. (1995.a): "The Many Interpretations of Participation." In Focus, 16: 4-5.
- PRETTY, Jules N. (1995.b): 'Participatory Learning for Sustainable Agriculture', World Development, Vol. 23 (8), 1247 – 1265.
- RITÓ Evelin (2024): Úttörő megoldás vagy fancy hívószó? Amit a társadalmi részvételről tudni érdemes Infokommunikáció és Jog. 2024/1. 82. 27-32.
- ROWE, Gene – FREWER, Lynn J. (2005): Typology of public engagement mechanisms. Science, Technology, and Human Values Vol. 30 No. 2, 251–290.

- SADAN, Elisheva (2011): Községi tervezés és empowerment. ELTE TÁTK. Budapest. 59-60.
- TÖNNIES, Ferdinand (2001): Község és társadalom (Gemeinschaft und Gesellschaft). Budapest: L'Harmattan.
- TUZA, Benedek - KOVACS, Zoltan. (2024): A részvételi demokrácia kihívásai a városfejlesztésben: Budapesti tapasztalatok. Civil Szemle. 21. 133-150.
- VERCSEG Ilona (2020): Község és részvétel A községfejlesztés és a községi munka gyakorlatának elmélete. ELTE, Budapest.
- VERCSEG Ilona (2018): Községelmélet. M. Községfejlesztők Egyesülete, a Parola-füzetek sorozatban, Budapest.
- VERCSEG Ilona (2011): Községfejlesztés és községi munka. *Községi munka – társadalmi bevonás – integráció. Szöveggyűjtemény*. Szerkesztette: Budai István – Nárai Márta. Széchenyi István Egyetem Győr. 39-55.
- WARREN, Roland L. (1963): The Community in America. Rand McNally, Chicago.
- WEBER, Max (1987): Gazdaság és társadalom I. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Internetes Források

Településképi Arculati Kézikönyv

https://reszvetel.jozsefvaros.hu/downloads/2024/01/telepuleskepi_arculati_kezikonyv_tak-.pdf

Rév8 kérdőíves vizsgálatára beérkezett vélemények. <https://rev8.hu/wp-content/uploads/2023/07/Velemenyezes-eredmenyek-%E2%80%93-Bacso-Krudy-Maria.pdf>

Harminckettesek Tere. Letöltés ideje: 2026. 05. 03. <https://rev8.hu/harminckettesektere/>

Lakossági kérdőív eredményei. https://rev8.hu/wp-content/uploads/2024/08/32_lakossagi_kerdoiv_eredmenyei.pdf Letöltés ideje: 2026. 05. 03.

Gyalogosbarát és zöld lesz a jövőben a Harminckettesek tere. Letöltés ideje: 2026. 05. <https://jozsefvaros.hu/otthon/hirdetotabla/hirek/2024/04/gyalogosbarat-es-zold-lesz-a-jovoben-a-harminckettesek-tere/>

Józsefváros gazdasági programja (2025-2029) Letöltés dátuma 2026. 04. 10. file:///C:/Users/36304/Downloads/jozsefvaros_gazdasagi_programja-pdf_20250401_123422.pdf

Bővebben: <https://rev8.hu/rolunk/> Letöltés ideje: 2026. 04. 20.

Jázmin tér végleges koncepciótervei. <https://jozsefvaros.hu/otthon/hirdetotabla/hirek/2023/10/elkeszultek-a-jazmin-ter-vegleges-koncepciotervei/> Letöltés ideje: 2026. 04. 20.

Az UFLab a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar Urbanisztika Tanszékének egyik kutatóműhelye. A rövidítés az Urban Future Laboratory – Városias Jövő Kísérleti Műhely – elnevezést takarja. www.uflab.org.hu Letöltés ideje: 2026. 04. 20.

2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100189.tv> Letöltés ideje: 2026. 03. 08.

Horváth Péter: Kalocsa-bácsi érsekek bemutatkozó körlevelei a XX. század első negyedében

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Nagy László

I. BEVEZETÉS

Jelen tanulmányban a kalocsa-bácsi érseki széken a XX. század elején egymást viszonylag gyorsan váltó főpásztorok bemutatkozó körleveleit szándékozom ismertetni rövid elemzés kíséretében.

Először röviden be kívánom mutatni a főegyházmegye érsekeinek életrajzát a XX. század első negyedében, majd egyenként ismertetem a négy főpásztor (Városey Gyula, Csernoch János, Várady Lipót Árpád és Zichy Gyula) új egyházmegyéjük papságához és híveihez címzett első körlevelét. Minden körlevél után kitekintést teszek, hogy a benne foglaltakból melyek valósultak meg, legalább részben, a gyakorlatban. Ezen kívül bemutatom az említett főpásztorok tevékenységét is a főegyházmegye élén. Végül igyekszem összefoglalni az ismertetett körlevelek közös pontjait.

Felhasznált forrásaim közé egyrészt maguk az említett körlevelek, másrészt az egyházmegye történetével, valamint, amennyiben kiadásra kerültek, az egyes érsekek életével és tevékenységével foglalkozó monográfiák, tanulmánykötetek. Ezeken kívül felhasználtam a korabeli sajtóban megjelent cikkeket, a Magyar Katolikus Lexikonnak a kalocsai érsekekre vonatkozó szócikkeit, valamint két internetes hivatkozást is.

II. A KALOCSA-BÁCSI ÉRSEKEK A XX. SZÁZAD ELSŐ NEGYEDÉBEN

Császka György érsek 1904-ben bekövetkezett halála után az addigi székesfehérvári püspök, a fiatal Városey Gyula (1846-1910) foglalta el az érseki széket 1905-ben. Alig öt éves érseksége alatt támogatta a hívek gyakori szentáldozását, és a pápa, X. Piusz minden ilyen irányú tevékenységét. Hosszú idő nem állt rendelkezésére, mert 1910-ben, hosszabb betegség után elhunyt. Helyét a Temesváron székelő addigi csanádi püspök, Csernoch János (1852-1927) vette át, akit alig másfél évvel később esztergomi érsekké és egyben Magyarország hercegprímásává neveztek ki, így 1913. január 1-jétől az érseki szék újra megüresedett. Közel másfél éves főpásztor nélküli időszak következett az egyházmegye számára, amikor a király Várady Lipót Árpád (1865-1923) győri megyéspüspököt nevezte ki érsekké. Két közvetlen elődjéhez képest ugyan sokáig, egyébként azonban még kilenc évig sem irányíthatta a kalocsai érsekséget, mert szívbetege hatvanhét éves korában a halálához vezetett. Hosszasabb huzavona után, melyre itt most nem térek ki, az a döntés született, hogy apostoli adminisztrátori minőségben a pécsi megyéspüspök, gr. Zichy Gyula (1871-1942) kerül a főegyházmegye élére. Majd csak két évvel később, 1925-ben került át véglegesen Kalocsára, miután Pécsre új megyéspüspököt neveztek ki Virág Ferenc személyében.¹

Az elsőként említett Városey Gyula Zomborban született 1846. augusztus 13-án. Elemi iskoláit is ott végezte, 1865-től a kalocsa-bácsi érsekség papnövendéke volt. Felszentelése után

¹ A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye ezen érsekeinek egyik legkorábbi bemutatása: WINKLER P., *A Kalocsa-bácsi érsekség. Történeti összefoglalás*, Árpád Részvénytársaság kiadása, Kalocsa 1926, 48-53. (továbbiakban: WINKLER 1926)

előbb Csonoplyán volt káplán, majd 1873-1875 között a bécsi Augustineumban tanult. Ezután a kalocsai érseki aulában dolgozott. 1880-tól az újonnan létesült kisebb papnevelő intézet aligazgatója lett. A nagyobb papnevelőben pedig egyházjogot és egyháztörténelmet tanított. 1882-ben a nagyobb papnevelő intézet igazgatója lett. 1898-ban a központi papnevelő intézet rektora lett Budapesten. 1901-ben székesfehérvári püspökké nevezték ki, ahonnan négy év után került vissza Kalocsára, immár érsekként.² Legfontosabb egyháztörténelmi írásai, melyek a kalocsai érsekség középkori történetével foglalkoztak, a főegyházmegyei sematizmusokban jelentek meg. Ezek az írások a további kutatásokra a mai napig nagy befolyással vannak.³

Csernoch János a felvidéki Szakolcán született 1852. június 18-án, tót nemzetiségű családban. Középiskoláit Szakolcán és Esztergomban végezte. 1874. november 18-án szentelték pappá. Káplánként a Nyitra megyei Radossócon, majd Budapesten a Terézvárosban és Krisztinavárosban szolgált. 1879-től az esztergomi szemináriumban biblikumot tanított. A következő évtől az esztergomi érsek mellett szolgált több pozícióban is. 1906-ban szatmári püspökké akarták kinevezni, de gyenge egészsége és családi okok miatt nem vállalta. 1908-ban nevezték ki csanádi püspökké, ahol három évet szolgált. Kalocsai időszaka még ennél is rövidebb ideig tartott, mindössze másfél évig, mert ekkor esztergomi érsek, hercegprímás lett.⁴ 1912. november 20-án esztergomi érsekké nevezték ki, székfoglalóját 1913. január 1-jén tartotta. 1914. május 25-én Szent X. Piusz pápa bíborossá kreálta. 1927-ben hunyt el.⁵

Várady Lipót Árpád Temesváron született 1865. június 18-án. Érettségi vizsgát Nagybecskereken tett 1882-ben. 1882-1886 között a Központi Papnevelő Intézet növendéke volt, majd Bécsben az Augustineumban tanult. 1888-ban szentelték pappá. Előbb püspöki szertartó, majd a csanádi püspök titkára lett. 1896-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium I. Ügyosztályának miniszteri osztálytanácsosa, 1905-től miniszteri tanácsosa. Már 1901-ben a székeskáptalan tagja, majd 1902-ben választott sebenicói püspök lett. 1911. március 9-én győri megyéspüspöki kinevezést kapott, majd pontosan a 46. születésnapján, június 18-án püspökké szentelték. Alig három év múlva kalocsa-bácsi érsek lett. Elhunyt 1923. február 18-án.⁶

Gr. Zichy Gyula a Fejér megyei Nagylángon született 1871. november 7-én. Középiskolába a jezsuiták kalsburgi kollégiumába járt, felsőbb tanulmányait Székesfehérváron, a főgimnáziumban végezte, majd Innsbruckban a jezsuita egyetemen tanult tovább. Diplomáciát a római Accademia dei Nobili Ecclesiastici növendékeként tanult, melyet 1897-ben fejezte be. 1895-ben szentelték pappá. Előbb Budakeszin volt káplán 1896-1897 között, majd ismét Rómába került, ahol a Gregoriana Egyetemen teológiai doktorátust szerzett 1901-ben. Ezután XIII. Leó pápa szolgálattelvő kamarása lett, 1905-ben pedig pécsi püspökké nevezték ki. 1925-ben lett ténylegesen kalocsa-bácsi érsek, ahol már két éve mint apostoli kormányzó működött.⁷ 1928-ban egyházmegyei zsinatot tartott.⁸ Újjászervezte a főegyházmegyét a trianoni békekötés után. Megszervezte a Kalocsai Egyházmegyei Takarékpénztárat, templomokat építtetett, plébániákat

² *Kalocsai Néplap* XXVIII. évf. 44. sz. (1905. október 29.) 2-3.

³ THOROCZKAY, G., *Előszó* in. KATONA, I., *A kalocsai érseki egyház története (I. köt.)*, Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa 2001, IX-X.

⁴ *Kalocsai Néplap* XXXIV. évf. 23. sz. (1911. március 21.) 1-2.

⁵ DIÓS, I. (FŐSZERK.), *Magyar Katolikus Lexikon (II. kötet)*, Szent István Társulat, Budapest 1996, 425. (továbbiakban: DIÓS 1996)

⁶ *Nemzeti Újság* V. évf. 40. sz. (1923. február 20.) 3-4.

⁷ CSIBI, N., *150 éve született Zichy Gyula pécsi püspök – Évfordulós megemlékezés*

https://mnl.gov.hu/mnl/baml/hirek/150_eve_szuletett_zichy_gyula_pecsi_puspok (utolsó lekérdezés: 2026. 05. 19.)

⁸ GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Pannonica Budapest 1999². 211

szervezett, valamint iskolákat és zárdákat alapított. Kibővítette a kalocsai érseki kórházat. 1929-ben és 1931-ben nemzeti zarándoklatot vezetett a Szentföldre. 1942. május 20-án hunyt el.⁹

III. A BEMUTATKOZÓ KÖRLEVELEK

III. 1. VÁROSY GYULA BEKÖSZÖNTŐ SZÓZATA (1906)

Beiktatásának napján, 1906. január 14-én adta ki első körlevelét a Székesfehérvárról jött főpásztor. A bevezetőben leírja, hogy beiktatását, akárcsak négy évvel korábban püspökké szentelését, Jézus Szent Nevének ünnepére tűzte ki, mert tudja, hogy nagy kegyelemre és sok isteni áldásra lesz szüksége. Ugyanakkor áldással jön új egyházmegyéjébe. Ez az áldás nemcsak főpásztori hatalmából vagy atyai szívéből ered, hanem X. Piusz pápa legfőbb hatalmából és atyai szeretetéből. Nem sokkal a beiktatás előtt Rómában ő maga társszentelőként közreműködött az új magyar püspökök felszentelésénél. Már ekkor imádkozott az új egyházmegyéjéért. Boldog és örül, hogy ott lehetett Rómában, és ezt az örömet át kívánja adni a híveknek is. A körlevél második része az Egyházzal teológiájáról és a hierarchiáról szól. A püspöki hivatalt úgy írja le, mint amely a pápa által Krisztustól származik. A felfogás láthatóan még jóval zsinat előtti. Az Egyház jegyei (egység, szentség, apostoliság és egyetemesség) biztosítják a hit csorbítatlan továbbadását. Az az Egyház igazi, ahol mind a négy jegy megtalálható. Hogy a Katolikus Egyház Krisztus igazi Egyháza, azt két dolog bizonyítja: a pápaság intézménye és az üldözés, melyet századokon keresztül a jelenkorig ki kell állnia. A hívek örülhetnek, mert ezáltal tudhatják, hogy az igaz egyházhoz tartoznak. A másik öröm a pápa tévedhetetlensége, mely által a hit biztosan tévedésmentesen kerül hirdetésre az egyházban. Ezt a Szentlélek garantálja. Az egyház a hívek mennyei és földi javai elnyeréséért fáradozik. A földi tevékenységéről tanúskodik többek között X. Piusz enciklikája az egyház köztevékenységéről, melynek szövegéből idéz. A következő részben az egyház szépségéről ír, olyan bibliai verseket idézve, melyek erről a szépségről tanúskodnak. A híveknek a fent már ismertetett dolgok miatt is szeretniük kell az egyházat. Őv a tévtanítóktól. Kéri, hogy a hívek tartsák be az Egyház törvényeit és parancsait. A rész végén áldozatkészségre buzdít. A következő részben összekapcsolja az Egyház szeretetét a honszeretettel, mert szerinte a kettő nem ellenkezik egymással, hanem kiegészíti egymást. A körlevél utolsó részében pedig megígéri, hogy a hívek kötelességeinek teljesítését igyekezni fog megkönnyíteni főképp főpásztori látogatás, oktatás, szentségkiszolgáltatás révén. Gondja lesz a papok tevékenységének felügyelésére, valamint a népmissziók eljuttatására minden településre. Egyesületek, társulatok, ifjúsági egyletek figyelemmel kísérése, ehhez kéri a tanítók közreműködését. Igyekszik jó viszonyt ápolni a világi hatóságokkal. De leginkább buzgón imádkozni fog híveiért, amint azt legutóbb Rómában is tette. Kéri a hívek imáit szolgálataért. A körlevelet Jézus Szent Nevéhez és Szűz Máriához szóló fohással zárja.¹⁰

Az érsek nem hanyagolta el főpásztori teendőit. 1906-1908 között végiglátogatta a főegyházmegye plébániáit. Templomot és plébániát építtetett Tiszakálmánfalván, valamint több hitközséget is szervezett. Ezeken felül megszervezte az Örökimádást és katolikus egyleteket hozott létre.¹¹

⁹ DIÓS, I. (FŐSZERK.), *Magyar Katolikus Lexikon (XV. kötet)*, Szent István Társulat, Budapest 2010, 559-560.

¹⁰ *Litterae circulares ad venerabilem clerum Archi-dioecesis Colocensis et Bacsensis anno 1906 dimissae*, Procudebat Franciscus Werner typographus, Colocae 1906, 12-20.

¹¹ DIÓS, I. (FŐSZERK.), *Magyar Katolikus Lexikon (XI. kötet)*, Szent István Társulat, Budapest 2009, 807-808.

Városey Gyulának csak alig öt év jutott a kalocsa-bácsi érseki széken, amikor viszonylag fiatalon, hatvannégy évesen elhunyt. Amint korábban említettem, egyházmegyéjében ez idő alatt az Oltáriszentség tiszteletét jelentősen előmozdította, mely X. Piusz pápa ezirányú tevékenységével összhangban állt. Jelentősebb tette a kalocsai főszékesegyház felújításának megkezdése volt, melynek során régészeti feltárásokat is végeztek. Ekkor találtak egy XI. századi érseki sírt, melyről a közelmúltban derült csak ki, hogy az első kalocsai érsek, Asztrik sírja.¹²

III. 2. CSERNOCH JÁNOS BEKÖSZÖNTŐ SZÓZATA (1911)

Az új főpásztor a körlevél elején utal az kalocsai egyház kilencszáz éves történetére, majd megemlékezik első érsekéről, Asztrikról és a nemrég elhunyt Városey Gyula érsekről. Igyekezni fog az ő munkásságát tovább vinni. Legelső feladatának a Jézus Krisztusba vetett hitnek a hirdetését és védelmét tartja. A történelemben az emberek mindig keresték az igazságot, de gyakran tévutakon jártak. Jézus az igazság, de az emberek még most sem mindig ismerik fel a hitről alkotott rossz fogalmaik és eltévelyedéseik miatt. Úgy hiszik, hogy hitre nincs is szükségük. Ha így lenne, az Isten nem küldte volna Jézust a világba. Jézus, Szent Pál és a többi apostol is azt tanítja, hogy csak, aki hisz, az üdvözülhet. A hitből sarjad az üdvösség, akárcsak a gyökérből a fa. A katolikus keresztény ember fő elve: érezni az egyházzal. Ez biztosítja, hogy helyes legyen a hite és elutasítsa a tévedéseket. A XXI. században ezt *sensus fidei*nek neveznénk. Ahogy a test központja a szív, a léleké a hit. Kötelességének érzi híveiben a hit növelését, ahogy az apostolok kérték Jézustól. Ezt a hit hirdetésével és a veszélyekre történő figyelmeztetés útján teszi. Belső és külső veszélyek egyaránt vannak. Ilyenek a Szentírás alapján a világi vagyon, a test és szemek kívánsága és az élet kevélysége. Megállapítja, hogy a hit a tekintély elvén alapul. Az elbizakodott, kevély emberek ezt elutasítják, és csak a saját tudásukban bíznak. Azonban, a kor embere már nem képes minden tudományt egyedül elsajátítani, mert annyira sokrétű. Emiatt szakemberekre, tudósokra kell hagyatkozni: világi és vallási kérdésekben is. A kevélység leginkább abban mutatkozik meg, hogy az ember mindenkitől függetleníteni akarja magát. Előbb a hittitkokat, majd a parancsolatokat utasítja el. Másik veszély a vallási dolgokban való tudatlanság. A szerény emberek inkább hallgatnak, ha olyan kérdések merülnek fel, amikhez nem értenek, a hitben tudatlanok ellenben igyekeznek úgy tenni, mintha mindent tudnának. Ez már a kereszténység kezdetekor is így volt. Mindenre szakítanak időt, de a keresztény tanok megismerésére nem. Inkább a kereszténységet bíráló könyveket, napilapokat olvassák, mint a papok igehirdetését. Majd megállapítja, hogy a tudatlanságnál a romlottság még veszélyesebb. A tudatlanság felvilágosítással még gyógyítható, a romlottság viszont már nem. A hit nemcsak igazságokat, de parancsokat is tartalmaz, ez utóbbit viszont kevesen szeretik megtartani, saját vágyuk kielégítése miatt. Az igaz ember ugyanakkor nem érzi a törvény súlyát, nem kell félnie Isten büntetésétől. Nem minden hitetlen ember erkölcsileg is romlott, de könnyen azzá válhat, ha elmerül az testi élvezetekben. Mivel érzi, hogy rosszat tesz, ezért inkább elutasítja a hitigazságokat, hogy ne kelljen változtatni életvitelén. Fél az igazságtól, mert örök büntetéssel fenyegeti, ezért inkább elveti azt. A lejtőn lefelé haladva lassan mindent elvet a hitből, hitehagyóvá válik, majd gyűlölni kezdi a papokat és a híveket is. Attól azonban, hogy ők már nem hisznek, az igazság még továbbra is létezik. A 20. pontban a rossz sajtó ellen emeli fel szavát az érsek. Az embereknek az újság vált a tanítójukká, de a rossz sajtó visszaél az emberek bizalmával. A megvezetettek számára keserű lesz az ébredés. A legtöbb ember a munkája miatt nem tudja nyomon követni a világ történéseit, hanem csak a sajtóból tud tájékozódni. A rossz sajtó viszont nemcsak támadással, hanem az igazság elhallgatásával is

¹² <https://www.magyarKurir.hu/hirek/a-kalocsai-foszekesegyhaz-felujitasa-kozben-megtalaltak-asztrik-ersek-relikviait>

támadja a hitet. A hithű katolikusoknak ezektől távol kell tartaniuk magukat. Az Egyház a kezdetektől tiltotta a rossz könyvek elolvasását, Szent Pál beszéde után Efezusban nyilvános könyvégetést tartottak. A hitben erőseknek is tartózkodniuk kell ezektől, manipulatív természetük miatt: őket is könnyen elvonhatja az igazságtól. A rossz könyvek mindig hatást gyakorolnak az olvasóra. A keresztény családot a hit és szeretet alkotja meg, a rossz sajtó viszont éppen e kettőt támadja leginkább. Ha a tekintélyt elvetjük, a család is összeomlik. Az egyéni és családi életből a hitetlenség tovább terjed a társadalomra és az államra, aláásva azok alapját, mely maga Krisztus, és az egész magától összeomlik. Ezek ellen az érsek ajánlja a misehallgatást, a szentségekhez járulást, különösen az Oltáriszentség minél gyakoribb vételét. A hit kegyelmét kell kérnünk Istentől, ahogy az apostolok is tették. A kalocsai híveket köszöntve megemlékezik Szent István királyról, az egyházmegye védőszentjéről, aki századokon át őrködött örökségén, hogy a hívek ne fogyatkozzanak meg a hitben. Kéri a hívek imáját szolgálata megkezdésekor, és kéri őket, hogy őseikhez méltón tiszteljék a Boldogságos Szűz Máriát.¹³

Mivel csak nagyjából másfél évig kormányozta a főegyházmegyét, így jelentősebb tevékenységet kifejtteni nem tudott. A másik ok, ami miatt erre nem volt lehetősége, az országos ügyekkel való kényszerű foglalkozás gondja volt. Vaszary Kolos hercegprímás hosszú betegsége alatt lényegében Csernoch János volt a püspöki kar tényleges vezetője.¹⁴ Két plébániát alapított a főegyházmegye területén: Tompán és Borotán, valamint két templomot építtetett: Mozsoron és Sajkáslakon.¹⁵ Egyszerű, polgári életvitele miatt a régi, barokkos udvartartás sok elemét eltörölte Kalocsán. Ugyanakkor közvetlen modora, biztos ítélőképessége és igazságossága megnyerte papjait és híveit.¹⁶

III. 3. VÁRADY LIPÓT ÁRPÁD BEKÖSZÖNTŐ SZÓZATA (1914)

Az új érsek beiktatása a sarajevói merénylet miatt igencsak szerény keretek között történt. Beköszöntő szövegét Várady Lipót Árpád erre a napra keltezve adta ki. Természetesen a gyászos eseményről nem emlékezik meg benne, mivel a szöveg néhány nappal korábban íródott. A körlevél elején az új érsek leírja, hogy két érzés munkálkodik benne: aggodalom és bizalom. Aggódik, hogy nehezen tudja majd hordani a főpásztori terhet, de bízik abban, hogy a Gondviselés vezetni fogja. Ezután méltatja elődjét, a már bíboros hercegprímás, Csernoch János esztergomi érsek munkásságát. Megállapítja, hogy az egymást váltó főpásztorok ugyanazt a munkát végzik. Ahogy Jézus mennybemenetele előtt Péterre és az apostolokra bízta az Egyházat, hogy vezessék azt, úgy neki apostolutódként ugyanaz a feladata. Emlékeztet rá, hogy az Egyház Krisztus jegyese és a hívők anyja.¹⁷

Az első részben az Egyház jegyeiről beszél. Ezek az egység, a szentség, az egyetemesség és az apostoli eredet, majd méltatja a latin nyelvet, melyet az Egyház fejedelmi nyelvének nevez. Megállapítja, hogy az Egyházon nem látszik öregedés vagy fáradság, 1800 éves létezése ellenére ma is ugyanúgy ragyog. Mégis sokan gyalázzák, csúfolják, megvetés tárgyává teszik. Megjegyi

¹³ *Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1914 dimissae*, Procudebat Carolus Werner typographus, Colocae 1911, 71-82.

¹⁴ LEPOLD, A., *Csernoch János. Emlékezés Magyarország utolsó hercegprímására*, OMC, Bécs 1963, 18 (továbbiakban: LEPOLD 1963)

¹⁵ DIÓS 1996: 425

¹⁶ LEPOLD 1963: 22

¹⁷ *Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1914 dimissae*, Procudebat Antonius Jurcsó typographus, Colocae 1914, 113-114. (Továbbiakban: *Circulares* 1914)

azonban, hogy akik így tesznek, csak téves alakjában ismerik az Egyházat. Az Egyház szeretetét a híveknek ápolniuk kell: minél többen gyűlölik, nekik annál jobban kell azt szeretniük.¹⁸

A második részben arról elmélkedik, hogy az Egyház végig kíséri a híveket egész életútjukon: a szentségek kiszolgáltatása révén születéstől a halálig támogatja őket, hogy eljussanak a boldog örökkévalóságba. Szent Cipriánt idézve megismétli, hogy nem lehet Isten atyja annak, akinek az Egyház nem anyja. Az Egyház iránti szeretetre és a hozzá való hűségre kéri ezért az embereket, engedelmeskedve a pápának és a püspököknek. Az Egyházat ugyanis Isten Lelke vezérli. A buzdítás után útbaigazítást is ad az Egyház iránti szeretetre. A legszebb hitvallás az imádság, azt kell gyakorolni. A hit erősítésére és a kísértéssel szembeni ellenállásra a legjobb eszköz. A második eszköz a hitvallásra a szentségekhez járulás. X. Piusz nyomán a rendszeres szentáldozásra buzdít. A veszedelem elleni legjobb védekezés Krisztus magunkba fogadása. Fontosnak tartja, hogy a családokban is gondot fordítsanak a gyerekek hitre nevelésére. Sokan vannak ugyanis, akik az ifjúságot el akarják téríteni a hit útjáról. Külön felhívja a figyelmet a keresztény anyák, majd az apák felelősségére. Tanúságtétel lehet a keresztény szellemű hírlapok pártolása; a katolikus egyesületek, társulatok erősítése; nyilvános gyűléseken az Egyház tevékenységének védelme. Az Egyházat támadók ereje abból fakad, hogy sok hívő nem vallja meg nyilvánosan a hitét. Mindenkinél meg kell vallania a hitét. Ennek egyik leggyümölcsözőbb formája a szeretet műveinek gyakorlása: a felebarát testi-lelki szenvedéseinek enyhítése. Jócselekedetek nélkül halott a hit. Isten azt halmozza el áldásával, aki nem ragaszkodik a pénzéhez. Aki ragaszkodik hozzá, az nem lel igazi boldogságot az életben. A másik lényeges feladat az irgalmasság: ez különösen is a hitükben eltévelyedettek visszavezetése a hitre olyan helyeken, ahol a lelkipásztor nem éri el őket. Minden hívő ugyanis őrzője felebarátjának. Amint a természeti csapásokat igyekszünk megelőzni, úgy a bűnt, az emberek eltévelyedését is meg kellene előzni. Az egész emberiségre ez hozza a legnagyobb nyomort. A szeretet törvényében a közjó szerepe is benne foglaltatik. Nagyon fontos a hazaszeretet: a hazánkat úgy kaptuk, nem mi választottuk. Nekünk a megőrzése és gyarapítása a feladatunk. Ha az Egyház vezetését követjük, célba érhet iparkodásunk. A körlevél végén az egyházat Noé bárkájához hasonlítja, melyben a háborgó víz ellenére sem esett bántódás. Noé bárkája alatt az Egyházat érti – aki bemegy a bárkába (vagyis az Egyházban van), az bizonyosan meg fog menekülni. Az egész levelet áthatja a bizalom a jobb jövőben.¹⁹

Körleveléből két dolog különös aktualitást kapott a későbbiek során: a felebarát testi-lelki szenvedéseinek enyhítése, valamint a hazaszeretet. Az előbbi az érsek tevékenységének számos pontján megfigyelhető, kiváltképp a világháború vonatkozásában. Számtalan esetben küldött adományokat a rászorulóknak számára. Székvárosában, Kalocsán pedig rokkanttelepet hozott létre, mely segítette a frontról visszatért és hadirokkanttá vált katonák foglalkoztatását és lakáshoz jutását. A hazaszeretet kérdése pedig különösen a világháború lezárását követően került előtérbe, amikor a főegyházmegye területének egy része szerb megszállás alá került, és meg kellett próbálni megoldani ezen területek lelkipásztori ellátását, valamint fenntartani a híveknek az anyaország iránti ragaszkodását.

Várady érsek új lelkészi állomásokat és plébániákat is szervezett, valamint lelkesen támogatta az egyesületi életet. A társadalmi kérdések alapos ismerője volt, akárcsak Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök.²⁰

¹⁸ *Circulares* 1914: 114-116

¹⁹ *Circulares* 1914: 116-122

²⁰ TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A kalocsai érsekség évezrede*, Mikes Kiadó, Budapest 1999, 33.

III. 4. ZICHY GYULA APOSTOLI KORMÁNYZÓ ELSŐ KÖRLEVELE (1924)

A körlevél elején az új apostoli kormányzó leszögezi, hogy Várady Lipót Árpád munkáját szeretné folytatni, mert az lenne a legbénítóbb a hitre nézve, ha az előd kezdeményezéseit az utód figyelmen kívül hagyná. Jóváhagyja azokat az intézkedéseket, melyeket a széküresedés idején Horváth Győző²¹ segédpüspök, mint káptalani helynök tett. Megemlékezik arról, hogy Várady érsek a rábízott nép szükségleteiről életében és hagyatékában is bőkezűen gondoskodott. Ő is ezt kívánja folytatni. A hívek ugyanakkor ne csak a főpásztortól várják a segítséget, mert problémák esetén azzal rögtön rá hárítanák a felelősséget. A hívek és a főpásztor egy családot alkotnak, és a család minden tagjának védelmeznie kell a közösséget. Sok olyan ügy van, amit alsóbb szinten kell megindítani, nem pedig vezetői szinten. Idézi XIII. Leó pápát, akinek a Vatikánban a szolgálatában állt, hogy mindenki dolgozzon, de semmit ne tegyen főpásztora ellen. Megígéri, hogy vezére lesz a hívek működésének, melyeket az egyház érdekében tesznek. Óv a terjedő felekezeti közösiségtől (mai korunkban ökumenizmusnak nevezzük), mert ezzel felhívhatjuk a kereszténységet. Nem kell mindig hangoztatni a katolikus voltot, de nem szabad a hitből semmit sem elhagyni. Nem kell bántani vagy támadni senkit, de a katolikus hit kigúnyolását, megtámadását nem szabad eltérni. Azonban az egész magyar társadalom ezt egyelőre nem akarja megérteni. A társadalom a múlt század végén nemes nemzetből munkás nemzetté lett, az új munkarendet viszont nem jól ültették át a társadalom életébe, nagy pusztulást okozva a nép lelkében, vagyonában, társadalmi állásában. A főbajt abban látja, hogy Magyarország új munkarendje és nemzetgazdasági szervezete elhagyta a keresztény elveket. Úgy véli, hogy vissza kell a népnek térnie a teljes Krisztushoz. Buzdít a hitben való állhatatosságra, és a római pápához való hűségre, valamint a főparancs megtartását sürgeti. A hívekre leselkedő legnagyobb rossznak a bűnt tartja. Kéri, hogy a hívek buzgón imádkozzanak és gyakran járuljanak a szentségekhez. Kerüljék a hitre leselkedő veszélyeket, a társalgást a hitetlenekkel, a rossz könyveket és folyóiratokat. A szülőkhöz intézve gondolatait, kéri, hogy viseljenek gondot gyermekeikre, neveljék őket, felnőtté válásuk után óvják a vegyesházasságtól, jó példát mutassanak számukra, és őrizték őket az élvezetek hajhászásától, valamint azon szórakozásoktól, melyek nem összeegyeztethetők a keresztény gondolkodással, és ne mulasszák el a vásár- és ünnepnapok megszentelését.²²

Az ökumenizmus elítélése mai szemmel talán furcsának hat, de XI. Piusz pápasága idején (1922-1939) Rómában is ez volt még a hivatalos álláspont. A más felekezetűekkel szembeni elzárkózó magatartás viszont nem tett jót az egyházmegye déli részét elfoglaló szerbekkel kialakítandó kapcsolat szempontjából. Az adminisztrátori kinevezés után nem egészen két évvel később, 1925. szeptember 5-én gr. Zichy Gyulát a pápa kalocsai érsekké nevezte ki.²³

Érseki működésének két fontos eleme a megcsonkított egyházmegye életének megszervezése, valamint székvárosában a Szent Kereszt Kórház fejlesztése volt. Utóbbihoz még mint apostoli adminisztrátor kezdett hozzá 1924-ben. Az akkori népjóléti miniszterrel, Vass Józseffel, aki nem melleleg kalocsai nagyprépost is volt, november 15-én értekezletet tartott Kalocsán. Ekkor megfogalmazták, hogy a kórháznak 40-100 ágygal kell rendelkeznie, melyhez az érsekség, a kormány, Kalocsa város és az érintett járás egy-egy milliárd koronával fog hozzájárulni. A miniszter javaslata szerint a Haynald Lajos érsek (1867-1891) idején kialakított

²¹ Horváth Győző (1867-1944) kalocsai segédpüspök (1912-1944), káptalani helynök (1923-1924), nagyprépost (1931-1944). Életrajzát ld. FORINTOS A., *Egyháztörténeti adattár IV.*, 3BT Kiadó és Műhely, Budapest 2018, 24-43. (Továbbiakban: FORINTOS 2018)

²² *Kalocsai Főegyházmegyei Közlemények az 1924. évről*, Árpád R-T. Könyvnyomdája, Kalocsa 1924, 39-42.

²³ WINKLER 1926: 53

kórház egy emelettel kellene megnövelni, mert ez lenne a leggazdaságosabb megoldás.²⁴ A fejlesztések 1925 februárjában megkezdődtek, a bővítési munkálatok 1926-1927 között zajlottak. Az építkezés ideje alatt a Kísszeminárium épületében működött ideiglenese a kórház. Mivel az érsekség hosszú távon nem tudta finanszírozni a kórház működtetését, így az 1942 novemberében (már Zichy érsek halála után) Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez került.²⁵

IV. ÖSSZEGZÉS

Megvizsgálva a négy körlevelet, megállapítható, hogy a hívek és a főpásztor közös munkálkodása az egyik olyan téma, amely mind a négy körlevélben megtalálható. Szintén közös pont, hogy mind a négy főpásztor megígéri, hogy nemcsak tevékenységével, de imáival is kísérsni fogja egyházmegyéje életét. Nyilvánvalóan ez egy püspöktől egyébként is elvárható lenne. Az egyesületi életről is szó esik mindegyiküknel, bár a hangsúly nem ugyanaz: Városhynál még inkább arról olvashatunk, hogy ő fogja figyelemmel kísérsni a társulatokat és egyesületeket, míg a másik három érsek inkább azok támogatására buzdít.

A témák egy része három érseknél található meg leginkább: Csernoch, Váradý és Zichy érsek is az előd méltatásával kezdi körlevelét, Városhy Gyula nem tér ki erre a témára, ő ehelyett a beiktatás napját kapcsolja össze Jézus Szent Neve ünnepével. Szintén ebben a három körlevélben esik szó a rossz folyóiratok olvasásának elutasítása, tiltása, ehelyett a katolikus könyvek és sajtó ajánlása. Csakúgy, mint a következő témák is: tanúságtétel, hűség, keresztény nevelés, vasárnap megszentelése, ifjúság megóvása.

Az Egyház jegyeiről Városhy és Váradý érsekek körlevelei elmélkednek, akárcsak a hazaszeretet témájáról. A római pápához való hűség inkább csak Városhy Gyulánál szerepel, aki részt vett Prohászka Ottokár és saját későbbi utódja, Zichy Gyula püspökké szentelésén Rómában. Szintén egyedül nála szerepel az egyházüldözés problémája. Ennek okai véleményem szerint az egyház és állam, valamint tágabb horizonton X. Piusz pápa és a modernisták összetűzése voltak.

Az Egyház hierarchikus szervezetéről Városhy és Csernoch érsekek értekeztek a körleveleikben, bár Váradý Lipót Árpád is hosszasan elmélkedik az Egyházzról, de inkább csak a hívek szemszögéből.

A főegyházmegye alapítójáról, Szent István királyról és az első érsekről, Asztrikról kifejezetten csak Csernoch érsek emlékezik meg.

Zichy Gyula érseknél újdonsággként megjelenik a felekezeti köziség témaköre, és annak egyértelmű elutasítása. Szintén csak nála jelenik meg a társadalmi rend átalakulásának felismerése. A káptalani helynök szerepének méltatása is itt történik meg, holott a korábbi két érsekváltás idején hosszabb ideig is ő vezette a főegyházmegyét (ugyanakkor abban az időben még nem az itt említett Horváth Győzz püspök, hanem Kleiner Lajos²⁶ volt a káptalani helynök).

²⁴ LAKATOS, A., *Gróf Zichy Gyula a kalocsai érseki széken (1923-1942)* in. HORVÁTH, I. – KIKINDAI, A. (szerk.), *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére*, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Pécsi Püspökség, Budapest – Pécs 2007, 121. (továbbiakban: LAKATOS 2007)

²⁵ LAKATOS 2007, 122.

²⁶ Kleiner Lajos (1846-1922) kalocsai káptalani helynök (két alkalommal: 1910-1911 és 1913-1914), dalmi címzetes püspök (1911-1922), kalocsai nagyprépost (1914-1922). Életrajza ld. FORINTOS 2018: 44-54

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kalocsai Főegyházmegyei Közlemények az 1924. évről, Árpád R-T. Könyvnyomdája, Kalocsa 1924.

Kalocsai Néplap XXVIII. évf. 44. sz. (1905. október 29.)

Kalocsai Néplap XXXIV. évf. 23. sz. (1911. március 21.)

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archi-dioecesis Colocensis et Bacsensis anno 1906 dimissae, Procudebat Franciscus Werner typographus, Colocae 1906.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsensis anno 1914 dimissae, Procudebat Carolus Werner typographus, Colocae 1911.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsensis anno 1914 dimissae, Procudebat Antonius Jurcsó typographus, Colocae 1914.

Nemzeti Újság V. évf. 40. sz. (1923. február 20.)

ADRIÁNYI, G., *A Katolikus Egyház története a 20. században – Kelet-, Közép-kelet és Dél-Európában*, Kairosz Kiadó, Budapest 2005.

DIÓS, I. (FŐSZERK.), *Magyar Katolikus Lexikon (II. kötet)*, Szent István Társulat, Budapest 1996.

DIÓS, I. (FŐSZERK.), *Magyar Katolikus Lexikon (XIV. kötet)*, Szent István Társulat, Budapest 2009.

DIÓS, I. (FŐSZERK.), *Magyar Katolikus Lexikon (XV. kötet)*, Szent István Társulat, Budapest 2010.

FORINTOS, A., *Egyháztörténeti adattár IV.*, 3BT Kiadó és Műhely, Budapest 2018.

GERGELY, J., *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945*, Pannonica, Budapest 1999².

LAKATOS, A., *Gróf Zichy Gyula a kalocsai érseki széken (1923-1942)* in. HORVÁTH, I. – KIKINDAI, A. (szerk.), *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére*, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Pécsi Püspökség, Budapest – Pécs 2007.

LEPOLD, A., *Csernoch János. Emlékezés Magyarország utolsó hercegprímására*, OMC, Bécs 1963.

THOROCZKAY, G., *Előszó* in. KATONA, I., *A kalocsai érseki egyház története (I. köt.)*, Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa 2001.

TÖRÖK, J. – LEGEZA, L., *A kalocsai érsekség évezrede*, Mikes Kiadó, Budapest 1999.

WINKLER, P., *A Kalocsa-bácsi érsekség. Történeti összefoglalás*, Árpád Részvénytársaság kiadása, Kalocsa 1926.

CSIBI, N., *150 éve született Zichy Gyula pécsi püspök – Évfordulós megemlékezés*
https://mnl.gov.hu/mnl/baml/hirek/150_eve_szuletett_zichy_gyula_pecsi_puspok

(utolsó lekérdezés: 2026. 05. 19.)

MAGYAR KURÍR, *A kalocsai főszékesegyház felújítása közben megtalálták Asztrik érsek relikviáit*
<https://www.magyarkurir.hu/hirek/a-kalocsai-foszekesegyhaz-felujitasa-kozben-megtalaltak-asztrik-ersek-relikviait> (utolsó lekérdezés: 2026. 05. 19.)

Jelen tanulmány egy kvalitatív tartalomelemző kutatás részeredményét mutatja be, melynek fókuszában hazai középiskolások számára tartott soft skill fejlesztő tréningek állnak. Az írás bevezető részében a témaválasztás indoklását, relevanciáját követően a kutatás célkitűzése, majd a módszertan bemutatására kerül sor. Ezután következik a primer vizsgálat, végül a konklúziók összegzése.

Témaválasztás indoklása, relevancia

A napjainkban zajló társadalmi és gazdasági átalakulások alapjaiban formálják át a munkaerőpiac világát. A globalizáció erősödése, a technológiai innovációk gyors térnyerése, valamint a demográfiai folyamatok új típusú elvárásokat hoznak magukkal, amelyekre szükséges az oktatási rendszereknek is reagálniuk. A gyors ütemű munkaerőpiaci változások okán különösen fontossá vált, hogy az oktatás tartalma és módszertana egyaránt összhangba kerüljön a munkáltatói igényekkel. Széles körben szakmai konszenzus övezi azt a nézetet, miszerint az oktatás, a gazdaság és a foglalkoztatás rendszerei szoros kölcsönhatásban állnak egymással. Schultz (1983) humántőke-elmélete tovább erősítette ezt a megközelítést, kiemelve, hogy az oktatás minősége meghatározó szerepet játszik a gazdasági fejlődés támogatásában. Az elmélet alapján az oktatási intézmények eredményessége jelentős mértékben befolyásolja, hogy a tanulók mennyire lesznek képesek megfelelni a munkaerőpiac elvárásainak. Az utóbbi években látványosan megnőtt azoknak a kutatásoknak a száma, amelyek a soft skillek jelentőségét vizsgálják. A szakirodalomban többféle meghatározás létezik a soft skillek fogalmára, jelen kutatás a következő értelmezési keretet használja. *A soft készségek alapvetően inkább a viselkedés, hozzáállás és a gondolkodás, a személyes tulajdonságok halmazát jelentik, melyek lehetővé teszik az emberek számára környezetük hatékony irányítását, együttműködésüket embertársaikkal. A soft készségek két nagy csoportba sorolhatók annak függvényében, hogy intraperszonális, azaz személyen belüli, vagy interperszonális, vagyis személyek közötti készségekhez kapcsolható az attribútum. Az intraperszonális készségek az egyén képességeire vonatkoznak arra, hogy miképp menedzseli magát és munkahelyi fejlődését, lásd időmenedzsment, stressz menedzsment vagy kreatív gondolkodás. Mindeközben az interperszonális képesség definíciója szerint arra utal, hogy az ember hogyan képes a kapcsolatainak a kezelésére az optimális fejlődés érdekében, mint például a motiválókészség vagy épp a tárgyalókészség*” (Galla, 2021. 61. o. idézi Sunarto, 2015). Számos tanulmány alapján bizonyos esetekben ezek a készségek fontosabbnak bizonyulnak, mint a szakmai tudás (Csehné, 2013). Az elmúlt évtizedek során a munkavégzéshez szükséges kompetenciák szerkezete is jelentősen átalakult, a rutinszerű és manuális tevékenységekhez kapcsolódó készségek jelentősége csökkent, míg az elemző gondolkodást, problémamegoldást és együttműködést igénylő kompetenciák felértékelődtek. Az ipari és gazdasági szereplők visszajelzései szintén azt hangsúlyozzák, hogy az oktatás egyik legfontosabb feladata a jövő munkavállalói számára szükséges soft skillek fejlesztése lenne (Molnár, 2017; Bihari, 2023).

A kutatás célkitűzése és módszertana

Ahogy már a tanulmány elején említésre került, jelen írás egy kutatás részeredményét mutatja be. A kutatás egészének célja azon soft skill tréningek vizsgálata volt, melyeket kifejezetten a hazai középiskolás korosztály (9–12. évfolyam) számára hirdettek meg, és elsődleges célja egy vagy több puha készség tudatos fejlesztése volt. A kutatás kizárólag olyan tréningeket vett figyelembe, amelyek címükben vagy hivatalos leírásukban egyértelműen megjelölik valamely soft skill fejlesztését. Ide sorolhatók például a kommunikációs, együttműködési és csapatmunkát fejlesztő, önismereti, problémamegoldó, rezilienciát és alkalmazkodóképességet erősítő, kreativitást, időgazdálkodást, érzelmi intelligenciát, kritikai gondolkodást, vezetői kompetenciákat vagy konfliktuskezelést fejlesztő tréningek. A soft skill fogalmát a fent meghatározott értelmezési keret szerint használtam. A kutatás nem terjedt ki azokra a foglalkozásokra vagy tevékenységekre, amelyek ugyan közvetett módon hozzájárulhatnak a puha készségek fejlődéséhez, azonban nem tréningként kerültek meghirdetésre.

A kutatás kvalitatív kutatómódszertani megközelítésre épül. Az adatgyűjtés során alkalmazott módszerek a következők voltak:

- félig strukturált szakértői interjúk olyan hazai trénerekkel, akik a vizsgált területen tevékenykednek; az interjúk elemzéséhez a MAXQDA Plus 2020 szoftvert alkalmaztam,
- félig strukturált interjúk olyan diákokkal, akik több alkalommal részt vettek soft skill fejlesztő tréningeken; az interjúk feldolgozása szintén a MAXQDA Plus 2020 program segítségével történt.

Az adatok feldolgozására többféle elemzési eljárás alkalmazható, jelen kutatásban azonban a kvalitatív tartalomelemzés módszere mellett döntöttem. Az elemzés során kódolást végeztem, amelynek célja a visszatérő témák, fogalmak és mintázatok azonosítása volt. A folyamat támogatására a MAXQDA szoftvert használtam. A kódrendszer kialakításakor kombinált megközelítést alkalmaztam. A kezdeti szakaszban deduktív logikával dolgoztam, vagyis az interjúk szövegében megjelenő információkat előre meghatározott főkéódok alá soroltam. Ezeket a főkéódokat az interjúk kérdéskörei alapján alakítottam ki. Az elemzés előrehaladtával azonban szükségessé vált az induktív megközelítés alkalmazása is: az adatokból kiindulva újabb főkéódokat és alkódokat hoztam létre az interjúkban megjelenő visszatérő tartalmak és összefüggések mentén. A MAXQDA egyik legfontosabb funkciója a kódolási rendszer alkalmazása, amely lehetővé teszi, hogy a szöveg különböző egységeihez akár szavakhoz, mondatokhoz vagy rövidebb szövegrészekhez kategóriákat és címkéket rendeljünk. Az interjúk szöveges átiratainak feltöltését követően először a deduktív módon kialakított főkéódokat hoztam létre, majd manuális kódolással kijelöltem azokat a szövegrészeket, amelyek az adott kategóriákhoz kapcsolódtak. A szoftver lehetőséget biztosít a kódok hierarchikus rendszerezésére, valamint a kódrendszer több szintű bővítésére is. A deduktív főkéódok kijelölését követően az induktív elemzés során a válaszokban kirajzolódó visszatérő témák és mintázatok alapján további kódokat alakítottam ki. A kódok közötti eligazodást vizuális megkülönböztetéssel, különböző színek alkalmazásával is támogattam. Ez megkönnyítette az elemzési folyamatot, mivel a színek segítségével gyorsabban azonosíthatóvá váltak a tartalmi kapcsolódások és jelentésrétegek.

A kutatás során olyan diákokat kerestem meg, akik több alkalommal is részt vettek soft skill fejlesztő tréningeken. A mintavétel elérhetőségi mintavétellel történt, amelyet hólabda módszerrel egészítettem ki. Az általam már ismert diákok ajánlásai lehetővé tették a résztvevői kör bővítését, ugyanakkor fontos szempont volt a minta heterogenitásának megőrzése. Ennek

érdekében törekedtem arra, hogy ne jelenjen meg túlzott arányban egy-egy alapítvány, egyesület vagy tehetséggondozó program résztvevői köre. A mintaválasztás során figyelembe vettem továbbá az életkori sajátosságokat, a nemek arányát, a földrajzi sokszínűséget, valamint a középiskolátípusokat is. Utóbbi esetében azonban meg kell jegyezni, hogy minden törekvésem ellenére nem sikerült különböző középfokú intézménytípusokból azonos mértékben interjúalanyokat bevonni, ezért ez a szempont az elemzésben nem jelenik meg. A diákok elérésével kapcsolatban fontos kitérni az életkori sajátosságokra is. Megítélésem szerint jelentősen megkönnyítette az interjúalanyok bevonását és az interjúk megszervezését, hogy magam is ezen a területen tevékenykedem. Tapasztalataim alapján a középiskolás korosztály esetében gyakran előfordul, hogy elfelejtik a megbeszélt időpontokat, illetve telefonon nehezebben elérhetők. A meglévő kapcsolati hálónak és ajánlásoknak köszönhetően azonban ezek a nehézségek a kutatás során nem jelentettek számottevő problémát. Összesen 14 középiskolás diákkal készítettem interjút, valamennyi évfolyamról bevonva résztvevőket. Évfolyamonként két budapesti és két vidéki diák megkérdezésére törekedtem, hogy a minta földrajzi szempontból is minél változatosabb legyen. A válaszok elemzése során azonban a trénerekkel készített interjúkhoz hasonlóan nem rajzolódtak ki jelentős földrajzi különbségek. Kivételt a 12. évfolyam jelentett, ahol a végzős tanulók elfoglaltságai miatt csupán két interjúalany bevonására nyílt lehetőség. A válaszok között a korosztály szerinti eltérések sem mutatkoztak hangsúlyosnak, ezért ez a szempont szintén nem kapott kiemelt szerepet az elemzés során. A kutatás nem tért ki a diákok szociális háttérének vizsgálatára sem, mivel a tapasztalatok szerint a középiskolások jellemzően térítésmentesen hozzáférhető tréningeken vesznek részt. Ezt a megállapítást a trénerekkel készített interjúk eredményei is megerősítették.

A félig strukturált interjúk kérdéseit a kutatás célkitűzéseire és kutatói kérdéseire igazítva állítottam össze. Ugyanakkor a középiskolás korosztály esetében különösen fontos volt a kérdések egyértelmű és életkoruknak megfelelő megfogalmazása. Az interjúk földrajzi távolság miatt online, videóhívás formájában valósultak meg 2025 tavaszán. A telefonos interjúk alkalmazását kevésbé tartottam megfelelőnek, mivel a diákok esetében kiemelt jelentősége van a bizalmi légkör kialakításának annak érdekében, hogy érdemi és részletes válaszokat adjanak.

Jelen tanulmányban bemutatott részeredmény azt helyezi górcső alá, hogy a kutatásban részt vett diákok véleménye alapján melyek a legfontosabb puha készségek, amelyeket fejleszteni lenne szükséges.

Empirikus kutatás és eredményei

A diákok válaszaiban a legmarkánsabban megjelenő narratíva a kommunikációs készséghez kapcsolódott. Az interjúalanyok eltérő nézőpontokból közelítették meg a kommunikáció jelentőségét, azonban abban egyetértettek, hogy ez az egyik legfontosabb készség a fiatalok számára, amely életük szinte minden területén meghatározó szerepet tölt be. Az egyik diák szerint a jó kommunikáció bizonyos helyzetekben akár a hiányos tudást is képes ellensúlyozni, például egy felelés során. Tapasztalata alapján megfelelő beszédkészséggel jelentős eredmények érhetők el. Emellett úgy véli, hogy a kommunikáció nem csupán gyakorlati eszköz, hanem kulturális és társadalmi ismérv is, amely megkülönbözteti a művelt embert az átlagostól. *„Úgyhogy például simán lehet egy kis IQ-val és jó beszélőkével nagy dolgokat elérni, de nem csak ezért fontos, hanem a helyes és szofisztikált kommunikáció megkülönbözteti az átlagembert a művelt embertől szerintem.”* (Diák 11, 11. évfolyam, főváros)

Többen hangsúlyozták a kommunikáció szerepét a szóbeli vizsgahelyzetekben, különösen az érettségi kapcsán. Emellett a társas kapcsolatokban betöltött funkcióját is kiemelték, ezen belül

főként az asszertív kommunikáció jelentőségét. Az egyik interjúalany szerint a hatékony kommunikáció elősegíti, hogy az emberek ne agresszívan vagy túlzottan visszahúzódnak módon reagáljanak konfliktushelyzetekben, hanem képesek legyenek különböző szempontokat mérlegelni, közös nevezőre jutni másokkal, illetve saját határaikat is kijelölni. Véleményük szerint az ideális kommunikációs folyamat során mindkét fél érdekei érvényesülnek, így a kommunikáció a kompromisszumkeresés eszközeként is értelmezhető. „Tehát, hogy ne agresszívan menjenek bele dolgokba, vagy ne legyenek túl visszahúzódnak, hanem tényleg megvizsgáljanak mindegyik lehetőséget, és az alapján találjanak egy közös konszenzust valakivel. Tehát, olyan kommunikációt tudjanak lefolytatni, amiben mind a kettőjük érdeke érvényesül.” (Diák 2, 9. évfolyam, vidék)

Az egyik diák arra is rámutatott, hogy a kommunikáció olyan összetett készség, amelyet még felnőttkorban sem könnyű teljes mértékben elsajátítani, hiszen folyamatos fejlesztést igényel. Kiemelte továbbá, hogy a fiatalok számára különösen fontos lenne megtanulni az alkalmazkodást, miközben saját határaikat is képesek meghúzni. Véleménye szerint ezek a készségek nemcsak az iskolai környezetben, hanem a későbbi munkahelyi és személyes kapcsolatokban is meghatározó szereppel bírnak.

A második leggyakrabban megjelenő narratíva az időmenedzsmenthez kapcsolódott. A diákok egybehangzóan úgy vélték, hogy a hatékony időbeosztás alapvető jelentőségű a mindennapjaikban, mivel folyamatosan egyensúlyozniuk kell az iskola, a különórák, az edzések és a szabadidős tevékenységek között. Többen megjegyezték, hogy gyakran nem jut számukra elegendő pihenőidő, amelyen szerintük a tudatosabb időgazdálkodás segíthetne. Úgy érzik, hogy a középiskolásokkal szemben jelentős teljesítményelvárások fogalmazódnak meg. „Igen, az időmenedzsment is fontos, tekintve, hogy rengeteg az elvárás a tananyag növekedése miatt.” (Diák 2, 9. évfolyam, vidék) Az egyik interjúalany saját tapasztalatként említette, hogy túl sok időt tölt telefonhasználattal, ami megnehezíti számára az ideje megfelelő beosztását. A diákok véleménye szerint az időmenedzsment készség fejlesztése már a középiskolai évek elején fontos lehet, és hosszú távon is meghatározó szerepet játszik, hiszen a felsőoktatásban és a későbbi felnőtt élet során egyaránt hasznosítható.

A konfliktuskezelés szintén hangsúlyosan jelent meg a válaszokban. A diákok szerint a konfliktusok az emberek mindennapi életének természetes részét képezik, ugyanakkor kevesen rendelkeznek megfelelő eszközökkel azok kezelésére. Többen kiemelték, hogy sokan nehezen tudják nyugodtan és érett módon megbeszélni a problémáikat. Az interjúk során hangsúlyosan megjelentek az osztályon belüli konfliktusok, valamint a tanárokkal való kommunikáció kérdéskörei is. A résztvevők szerint nagy jelentősége van annak, hogy a diákok tudják, milyen módon forduljanak megfelelő módon pedagógusaikhoz. Néhányan arról is beszámoltak, hogy bizonyos tanárokkal kevésbé mertek kommunikálni, mivel tartottak a reakcióiktól. „Igazából akár már csak azért is a konfliktuskezelés, hogyha az osztályon belül van valami nézeteltérés, vagy hogyha a tanárokkal, sokkal egyszerűbben meg tudod beszélni, meg tudod, hogyan szólj egyáltalán a tanárhoz, hogyan szólítsd meg.” (Diák 7, 10. évfolyam, főváros)

A konfliktuskezelés után az érzelmi intelligencia témája jelent meg hangsúlyosan. Az egyik interjúalany szerint a diákok nem mindig tudják pontosan meghatározni, mit jelent ez a készség, ugyanakkor érdeklődnek afelől, miként lehet fejleszteni, illetve hogyan használható saját vagy mások javára. Véleménye szerint az érzelmi intelligencia fogalma napjainkban a médiában és a közösségi platformokon is egyre gyakrabban jelenik meg, ami hozzájárulhat ahhoz, hogy a téma nagyobb figyelmet kapjon. Egy másik diák különösen fontosnak nevezte az empátiát, amelyet szorosan összekapcsolt az érzelmi intelligenciával. Meglátása szerint saját korosztályában ez a

terület kiemelten fejlesztendő. „Az érzelmi intelligencia és az empátia, ez a kettő így együtt. Egyrészt kéz a kézben is jár szerintem, másrészt pedig fejlesztendőnek találom a saját korosztályomban.” (Diák 8, 10. évfolyam, főváros)

Az önismeret és az együttműködés szintén visszatérő és hangsúlyos témaként jelent meg az interjúkban. Az egyik diák különösen fontosnak tartotta a csapatmunkát a középiskolai környezetben, mivel saját tapasztalata szerint iskolájukban számos csoportos feladatot kellett megoldaniuk, akár tanórákon belül, akár tanórán kívüli projektek során. Úgy véli, ilyen helyzetekben kiemelten fontos, hogy a diákok tisztában legyenek saját szerepükkel a csoportban: inkább vezetőként és szervezőként működnek-e, vagy inkább együttműködő, támogató szerepet töltenek be.

A stresszkezelés kevésbé hangsúlyosan ugyan, de szintén megjelent a válaszokban. Többen úgy vélték, hogy a középiskolások számára ez az egyik legfontosabb készség, mivel folyamatosan nagy mennyiségű inger, információ és elvárás éri őket. Az egyik diák szerint maga a gimnáziumi lét is állandó stresszhelyzetet jelent azok számára, akik komolyan veszik a tanulást. A dolgozatok, témazárók és a folyamatos felkészülési kényszer jelentős terhet rónak a diákokra. Emellett azt is hangsúlyozták, hogy nemcsak az aktuális tanulmányi kihívásokkal kell megküzdeniük, hanem a bizonytalansággal is, amely az érettségi utáni időszakhoz kapcsolódik, amikor sokan új városba és új közösségbe kerülnek.

Legkevésbé hangsúlyosan a kreativitás, a problémamegoldás és a döntéshozatali képesség narratívája jelent meg az interjúkban. A döntéshozatal kapcsán különösen a továbbtanulás kérdése került előtérbe. A diákok szerint fontos, hogy megtanulják felelősen mérlegelni lehetőségeiket, és megfelelő döntéseket hozni, különösen a jövőbeli tanulmányi és karrierútjuk meghatározása során.

Konklúzió

Összességében a részeredmények azt mutatják, hogy az interjúban résztvevő hazai középiskolás diákok tudatosan érzékelik a puha készségek jelentőségét saját mindennapi működésükben, tanulmányi előmenetelükben és jövőbeli életpályájuk alakításában. A válaszok alapján különösen a kommunikáció, az időmenedzsment, a konfliktuskezelés és az érzelmi intelligencia jelenik meg kiemelt fejlesztendő területként. Mindez arra utal, hogy a soft skill fejlesztő tréningek nem csupán a munkaerőpiaci felkészülést támogathatják, hanem már a középiskolai életszakaszban is releváns segítséget nyújthatnak a diákok számára. A vizsgálat egyúttal rámutat arra is, hogy a középiskolások körében érdemes lenne tudatosabban és rendszerszerűbben jelen lenniük azoknak a fejlesztő programoknak, amelyek a tanulmányi teljesítményen túl a személyes, társas és életvezetési készségek erősítését is támogatják

Felhasznált irodalom:

Bihari, I. (2023). A hátrányos helyzetű tanulók nem-kognitív problémamegoldó készségének fejlődése a tanodában. *Acta Medicinae Et Sociologica*, 14(36), 41-69.

<https://doi.org/10.19055/ams.2023.05/31/2>

Csehné Papp, I. (2013). A munkaerőpiac igényeinek megfelelő oktatási rendszer? In Karlovitz, J. T. & Torgyik, J. (Eds.) *Vzdelávanie, výskum a metodológia = Oktatás, kutatás és módszertan: Neveléstudományi és Szakmódszertani Konferencia*. (pp. 650-657).

<http://www.irisro.org/pedagogia2013januar/0708CsehnePappImola.pdf>

Galla, D. D. (2021). Gyerekek. Otthon. Együttműködés. Kreativitás. *PhD értekezés*. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola, Budapest.

https://phd.lib.uni-corvinus.hu/1156/1/galla_daniella_dhu.pdf

Molnár, Sz. (2017). A megrekedt magyar modernizáció kiútkeresése a sokrétű digitális megosztottság útvesztőjéből. *Információs társadalom*, 17(2), 30–47.

<https://doi.org/10.22503/inftars.XVII.2017.2.2>

Schultz, T. (1983): Beruházás az emberi tőkébe. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Sunarto, M. J. (2015). Improving Students Soft Skills Using Thinking Process Profile Based on Personality Types. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 4(3), 118–129.

Dr. Kállai Erika: Az antarktiszi bálnavadász ügy jelentősége az IWC 80 éves fennállásának tükrében / The significance of the Antarctic whaling case in light of the IWC's 80th anniversary

Miskolci Egyetem, – Állam-, és Jogtudományi Kar Doktori Iskola

Lektorálták: Dr. Kispál Beáta és Lengyel Szilvia

Absztrakt

A tanulmány az antarktiszi bálnavadász ügy részletes vizsgálatára vállalkozik, tekintettel arra, hogy a bálnák évszázadok óta zajló kereskedelmi célú, haszonszerzésből elkövetett méészárlásának következtében a bálnapopulációk nagymértékű csökkenése tapasztalható világszerte. Az ügy a tengeri élővilág védelmével és a tudományos célú bálnavadászat jogi megítélésével kapcsolatos egyik legjelentősebb nemzetközi jogvita.

A téma aktualitását az adja, hogy az IWC idén, 2026-ban ünnepli fennállásának 80. évfordulóját.

Kulcsszavak

Nemzetközi Bálnavadászati Egyezmény, Nemzetközi Bálnavadászati Bizottság, Nemzetközi Bíróság, bálnavadászat, antarktiszi bálnavadász ügy

Bevezetés

Az antarktiszi bálnavadász ügy (Whaling in the Antarctic, Australia v. Japan: New Zealand intervening) a bálnák védelme és a tudományos célú bálnavadászat jogi keretei körüli egyik legfontosabb nemzetközi jogvita. A bálnák évszázadok óta tartó, haszonszerzésből céljából történő méészárlása világszerte a bálnapopulációk drámai csökkenéséhez vezetett, miközben az állatok zsírában felhalmozódó higany káros hatásai nemcsak a bálnákra, hanem a húsukat fogyasztó emberekre is kihatnak. Az ügy háttérében Japán és Ausztrália közötti jogi konfliktus áll, amelyet a Nemzetközi Bíróság (International Court of Justice, a továbbiakban: ICJ) 2014-ben véglegesen eldöntött, kimondva, hogy Japán tudományos kutatás céljából végzett bálnavadászata ellentétes a nemzetközi jogi előírásokkal.

A tanulmány célja a nemzetközi bálnavédelmi szabályozás fejlődéstörténetének bemutatása, kiemelt figyelmet fordítva az antarktiszi bálnavadászati jogvita jogi háttérére, az ügy tényállására, a felek jogi érveire, és az ICJ döntésének indoklására, továbbá az ítélet nemzetközi utóéletére, vizsgálva, hogyan változtatta meg a döntés a bálnavadászat globális helyzetét.

A téma aktualitását az adja, hogy 2026-ban a Nemzetközi Bálnavadászati Bizottság (International Whaling Commission, a továbbiakban: IWC) 80. évfordulóját ünnepli, ami alkalmat ad arra, hogy áttekintésre kerüljenek az évtizedek óta zajló nemzetközi bálnavédelmi erőfeszítések és az azokkal kapcsolatos jogi kihívások.

1. A bálnavadászat történeti háttére és a nemzetközi szabályozás intézményesülése

A bálnavadászat története több ezer évvel ezelőtt kezdődött. McGrath szerint az emberek már 5 000 évvel ezelőtt folytattak bálnavadászatot.¹ Az első szervezett vadászatot a baszkok folytatták Kr. u. 700-ban, őket követték a flamandok és a normannok, majd a britek és a hollandok, meghaladva a baszkok bálnavadászati tevékenységét. Spanyolország, Norvégia és Franciaország a Kr. u. 9. században kezdte meg a bálnavadászatot.

¹ McGrath et al 2026. 1–14.

A modern bálnavadászat kezdete a XI. századra vezethető vissza, amikor a baszkok a Vizcayai-öbölben élő cetpopulációkra elkezdtek vadászni. A XII. században Japán és Oroszország, a XVI. században pedig az Egyesült Államok kezdte meg a part menti bálnavadászatot.² Európában a XVII. századtól öltött ipari méreteket a cetfélék vadászata. A kontinens legjelentősebb bálnavadász nemzetei között találhatók a hollandok, a dánok, a skótok, az oroszok és az angolok, Ázsiában pedig Japán és Korea. A különféle nációjú bálnavadászok a meggazdagodás reményében ejtették el a bálnákat.³

A bálnavadászat korai időszakát a szárazföldi állomásokról folytatott bálnavadászat jellemezte, amelynek során kézzel dobott szigonyokat és evezős csónakokból kidobott hálókat alkalmaztak. Ezt követően a befogott bálnákat a part menti vizekben dolgozták fel. A part menti bálnavadászati erőforrások kimerülését követően kezdődött a nyílt tengeri bálnavadászat időszaka, amely során új bálnavadászati technikák (bálna belsejében felrobbanó robbanófejjel ellátott kagylószigonyok, szonáreszközök, helikopteres nyomkövető rendszerek) kerültek alkalmazásra. A bálnákat teljes egészében feldolgozóhajókon dolgozták fel, amelynek eredményeként az államok kiterjesztették tevékenységüket a területi vizeiken túlra. Az új technológiák hatására a kifogott bálnák száma szignifikánsan megemelkedett. A cetvadászok az állatnak nem csak a húsát, hanem egyéb testrészeit is feldolgozták, például az ámbráscetet az illatszerek alapjául szolgáló ámbráért, de a bálnaszilákat és a kenő- vagy üzemanyagként használt bálnaolajat és bálnaszírt is hasznosították. A XIX. századra négy bálnafaj került a kihalás szélére.⁴ A XX. század elején a populációk gyors csökkenése miatt a vadászat az Antarktiszt felé mozdult el, amivel kezdetét vette az antarktiszi bálnavadászat korszaka.⁵

A bálnavadászat ipari léptékű kiterjesztésében meghatározó szerepet játszott, hogy 1921-ben Peter Sorlle szabadalmaztatta a bálnavadász hajók számára a csúszdát, amely lehetővé tette a zsákmányolt bálnák közvetlen fedélzetre vontatását. Ez a találmány jelentősen növelte a feldolgozás hatékonyságát, mert megszüntette a part menti feldolgozóállomások kizárólagos szerepét, és lehetővé tette a nyílt tengeri feldolgozást. 1927 és 1931 között az antarktiszi nyílt tengeri bálnavadászat három egymást követő időszakban a négyszeresére emelkedett. Rocha tanulmányában a XX. századi bálnairtást az emberség történelemének legnagyobb vadászatának nevezte. A szakemberek becslései szerint 1900 és 1999 között 2,9 millió bálnával végeztek. A bálnavadászat a XX. század elején érte el a virágkorát.⁶ Az 1920-as években több mint 175 000 bálnát öltek meg világszerte.⁷ A túltermelés és a túlzott terjeszkedés azonban egybeesett a világgazdasági válsággal, így az összes nyersanyag árának csökkenésével, amely a bálnavadászati iparág összeomlásához vezetett.⁸

A két világháború közötti időszakban a bálnák túlzott kizsákmányolása két nemzetközi egyezmény megkötéséhez vezetett. Az 1931-es Genfi Egyezmény volt az első globális szintű kísérlet a bálnák védelmére és a vadászat nemzetközi keretek közé szorítására. Majd az 1937. június 8-án, Londonban aláírt Bálnavadászat szabályozásáról szóló nemzetközi megállapodás (International Agreement for the Regulation of Whaling) a tengeri emlősök védelmének másik korai, meghatározó dokumentuma volt.⁹ Az első egyezményt a két legnagyobb bálnavadászatot

² Fitzmaurice 2017. 1–7.

³ Scarff 1977. 344.

⁴ Uo. 346.

⁵ Uo. 347.

⁶ Christol, Schmidhauser & Totten 1976. 149.

⁷ Rocha, Clapham & Ivascenko 2015. 7–48.

⁸ Fitzmaurice 2017. 1–7.

⁹ Christol, Schmidhauser & Totten 1976. 150.

folytató állam, Japán és a Szovjetunió nem fogadta el. Japán a későbbi, 1937-es bálnavadászat szabályozásáról szóló egyezménynek sem volt részese.¹⁰ Az 1931-es és az 1937-es Bálnavadászati Egyezmények nem bizonyultak hatékonyak, ezért nem következett be a levadászott egyedek számának a csökkenése. Az egyezmények ugyanakkor jogi keretet biztosítottak a bálnavadászat jövőbeli szabályozásához, és elvezettek az 1946-os Nemzetközi Bálnavadászat Szabályozásáról szóló Egyezmény kodifikációjához.

1900 és 1999 között a becslések szerint összesen közel 2,9 millió nagy bálnát öltek meg és dolgoztak fel, amelyből 276 442 egyedet az Atlanti-óceán északi részén, 563 696 egyedet az Északi Csendes-óceánon, és 2 053 956 egyedet a déli féltekén öltek meg. A XX. században a közönséges barázdásbálnából ejthettek el a legtöbbet, 874 000 példányt, a nagy ámbráscetből pedig 761 000 egyedet.¹¹

2. A bálnavadászat szabályozása a nemzetközi jogban: A bálnavadászat szabályozásáról szóló nemzetközi egyezmény

A IWC a bálnaállomány védelméért és kezeléséért felelős nemzetközi szervezet, amelyet az 1946. december 2-án Washingtonban megkötött, és az 1948. november 10-én hatályba lépett a bálnavadászat szabályairól szóló nemzetközi egyezmény (International Convention for the Regulation of Whaling, a továbbiakban: ICRW)¹² hívta életre. Ma az IWC-nek 89 állam a tagja. Magyarország 2014-ben csatlakozott a szervezethez.

Az ICRW szerves részét képezi a felekre jogilag kötelező érvényű jegyzék (a továbbiakban: Jegyzék), amely azokat a konkrét intézkedéseket határozza meg, amelyeket az IWC szükségesnek ítélt a bálnavadászat szabályozása és a bálnaállományok védelme érdekében. Ezek az intézkedések magukban foglalják a fajok és területek szerinti fogási korlátozásokat, a bálnamenhelyek kijelölését, a borjak és a borjakkal kísért nőstények védelmét, valamint a vadászati módszerek korlátozását. Az ICRW-vel ellentétben a Jegyzék módosítható (például új információk, vagy az őslakos megélhetési bálnavadászok követelményeinek változásai miatt) az IWC legalább háromnegyedes többségi egyetértésével.¹³

Az ICRW célja a preambulumból olvasható ki, amely egyrészt egy nemzetközi szabályozási rendszer felállítása a bálnafajok túlzott vadászatának védelmével szemben, másrészt a bálnaállomány megfelelő védelmének biztosításával a bálnavadászati ágazat szabályozott fejlődésének lehetővé tétele.¹⁴ Az ICRW az egyensúly megteremtésre törekszik a fajok védelme és a bálnavadászati ágazat között.¹⁵

Az ICRW egyik legfontosabb rendelkezése a III. cikkben található, amely az IWC felállításáról rendelkezik. Az IWC évente egy alkalommal ülésezik. Összetétele a szerződő államok tagjaiból áll, akiknek a munkáját tanácsadók és szakértők segítik.¹⁶ Az ICRW III. cikk 2. pontja meghatározza a Jegyzék módosításának eljárását, amelyet a szavazati joggal rendelkező tagok háromnegyedes többségével kell végrehajtani. A Jegyzék későbbi módosításai során került sor a kereskedelmi célú bálnavadászat globális moratóriumának elrendelésére (1982/1986), valamint az Indiai-óceáni Bálnarezervátum (1979), és a Déli-óceáni Bálnarezervátum (1994) létrehozására.¹⁷

¹⁰ Bowman, Davies & Redgwell 2010. 151.

¹¹ Rocha, Clapham & Ivascenko 2015. 7–48.

¹² International Convention for the Regulation of Whaling (ICRW) Washington, 2nd December, 1946.

¹³ Bowman, Davies & Redgwell 2010. 152.

¹⁴ ICRW Preamble

¹⁵ Bowman, Davies & Redgwell 2010. 153.

¹⁶ ICRW III. cikk 1. pont

¹⁷ ICRW III. cikk 2. pont

Az IWC legfontosabb feladata a fogási kvótákra, a védett fajokra és a vadászati módszerekre vonatkozó szabályok elfogadása, amelyeket a Jegyzék tartalmaz.¹⁸ Ezeknek a szabályoknak az ICRW céljait tekintve szükségesnek kell lenniük,¹⁹ ugyanakkor az államok fenntartással élhetnek, ami azt jelenti, hogy a fenntartással élő országok számára az adott rendelkezés nem lép hatályba.²⁰

Hazánk vonatkozásában érdemes megemlíteni, hogy a magyar uniós elnökségi félév alatt, 2024. szeptember 22. és 27. között került megrendezésre az IWC 69. döntéshozó ülése Peruban, Limában. Az ülésen Magyarország látta el az Európai Unió képviselőtét. Az ülés legfontosabb eredménye az őshonos közösségek által évente elejthető bálnakvóták elfogadása volt. Az ilyen kvóták alapján biztosított ugyanis, hogy az alaskai, a grönlandi, az orosz sarkvidéken élő, valamint Szent Vincent és Grenadines őslakosai hozzájuthassanak az életfeltételeik fenntartásához szükséges mennyiségű bálnahúshoz. Ez az ülés volt az első alkalom, hogy ezeket a kvótákat egy automatikus megújítási mechanizmuson keresztül sikerült elfogadni a következő hatéves periódusra, ami történelmi jelentőségű lépés volt az IWC történetében.²¹

Az IWC feladatainak ellátása érdekében további bizottságokat állíthat fel, ezek közül a legfontosabbak a finanszírozási és adminisztrációs, tudományos és technikai bizottságok.²² Az 1950-ben létrehozott Tudományos Bizottság (Scientific Committee) elsődlegesen a részes államok által jelölt tudósokból áll, biztosítva ezzel a Jegyzék módosításához szükséges tudományos megalapozottságot. Az IWC továbbá javaslatokat fogalmaz meg a bálnavadászattal és a cetekkel kapcsolatban, tanulmányokat és vizsgálatokat készít, valamint adatokat gyűjt és elemez a bálnaállományról és a bálnavadászat hatásairól, továbbá tanulmányozza a bálnaállomány populációinak fenntartását és növelésének módszereit.²³

Az IWC egyik legjelentősebb rendelkezése az 1982-ben kihirdetett kereskedelmi célú bálnavadászati moratórium (nulla kvóta) volt, amely az 1985-1986-os szezonban lépett hatályba.²⁴ A moratóriumot átmenetinek szánták, ugyanis arra számítottak, hogy idővel egyes fajok állományainak fenntartható szintje annyira helyreáll, hogy lehetővé teszi a bálnavadászat folytatását. 1986. január 1-től az IWC teljes bálnavadászati tilalmat vezetett be.²⁵ A döntés ellen Japán, Norvégia, Peru és a Szovjet Unió is fenntartással élt. Közülük végül Japán és Peru visszavonta tiltakozását, így a moratóriumra vonatkozó rendelkezés rájuk nézve is kötelezettséget jelentett.²⁶ A moratórium ellenére (elsősorban tudományos célokra hivatkozva) több ország tovább folytatta a bálnavadászatot. A moratóriumnak azonban még így is van pozitív hatása, ugyanis a kilencvenes években a becslések szerint már csak 7 170 bálnát gyilkolhattak meg vadászok. A szervezett bálnavadászat visszaszorításával ugyanakkor nem szűnt meg a probléma, mivel az óceán alatti mesterséges zajoktól kezdve a hajókkal történő összeütközésen át a klímaváltozás okozta problémákig rengeteg veszély fenyegeti a bálnapopulációt.²⁷ A XX. századi ipari mértékű bálnavadászat nem csak a hatalmas tengeri emlősök populációit pusztította el, de úgy tűnik, a ma élő példányok genetikai változatosságát is maradandóan megváltoztatta.²⁸

¹⁸ ICRW V. cikk 1. pont

¹⁹ ICRW V. cikk 2. pont

²⁰ ICRW V. cikk 3. pont

²¹ Magyarország Kormánya 2024.

²² Bowman, Davies & Redgwell 2010. 158.

²³ ICRW IV. cikk

²⁴ Bowman, Davies & Redgwell 2010. 152.

²⁵ International Whaling Commission (IWC) 2026a.

²⁶ Bowman, Davies & Redgwell 2010. 163.

²⁷ Rocha, Clapham & Ivashchenko 2015. 37–48.

²⁸ Sremba et al 2023.587–597.

A cetek védelme érdekében több védett terület felállítására került sor, például az Indiai-óceáni védett terület, majd 1994-ben a Déli-óceáni védett terület, ahol Japán a jogvitában szerepet játszó kutatóprogramját folytatta. A védett területeken a kereskedelmi célú bálnavadászat tilos, ami azt jelenti, hogyha a moratórium megszüntetésre kerülne, ezeken a területeken akkor is tiltott maradna a bálnák kereskedelmi célú vadászata.²⁹

Az ICRW egy kivételt tesz lehetővé, a VIII. cikk értelmében bármilyen más rendelkezés sérelme nélkül az államok tudományos kutatás céljából különleges engedélyt adhatnak bálnák leölésére.³⁰ Japán kutatóprogramja is ilyen különleges engedély keretében folyt. Az engedély kiállítása minden szerződéses állam saját felelősségi körébe tartozik, tehát az IWC-nek nincs felhatalmazása arra, hogy az ilyenfajta különleges engedélyeket visszavonja, vagy a kibocsátásukat megtiltsa.³¹ A moratórium kezdete óta számos ország kezdett tudományos kutatásba. Izland például négy évig tartó, Norvégia pedig hatéves kutatási programot futtatott. A bálnakutatás iránt legelszántabb állam azonban Japán, hiszen volt olyan év is, amikor több mint 1 200 bálnavadászatáról számolt be.³²

A különleges engedély keretében folytatott kutatási tevékenységek segíthetik a helyzet általános kezelését, például az állományok beazonosításával, a populációk megfigyelésével, ugyanakkor visszaélésre is lehetőséget adhat, ami végső soron aláássa az ICRW céljait, és a moratóriumot. Az ICRW kimondja, hogy a különleges engedély alatt levadászásra kerülő bálnák feldolgozásra kell kerüljenek.³³ Japán tudományos kutatásából a bálnahús gyakran kerül az éttermek étlapjára, ahol ezekre a fajta húsokra ingyencséggként tekintenek. Japán különleges engedélyezés folyamán fogott bálnák húsból körülbelül 3 000 tonna ehető terméket termel évente, amelyek gyakran kereskedelmi célból kerülnek értékesítésre.³⁴

3. Az antarktiszi bálnavadász ügy

3.1 A jogvita előzményei: A kékúszójú tonhal ügy (Southern Bluefin Tuna Case) jelentősége

Japán, valamint Ausztrália és Új-Zéland között már korábban is volt jogvita, amelynek tárgya a tenger természetes erőforrásainak a kiaknázásához kapcsolódott. Az ún. kékúszójú tonhal ügy (2000), amelyben azonban nem az ICJ, hanem a Nemzetközi Tengerjogi Törvényszék (International Tribunal for the Law of the Sea, a továbbiakban: ITLOS) járt el.

Az ügy háttere hasonló volt a jelen üggyhöz. A kékúszójú tonhal drasztikus mértékű halászata az 1980-as évekre súlyos csökkenést idézett elő a tonhalállományban, ezért a populációk megőrzését és visszaépítését célzó intézkedéseket kellett bevezetni. 1982-ben Ausztrália, Új-Zéland és Japán nem hivatalosan elkezdtek kezelni a kékúszójú tonhal halászatát. 1985-ben a három állam közös döntéssel kvótát (Globális Teljes Megengedett Fogás, Total Allowable Catch, TAC) vezetett be a tonhal populáció visszaépítése érdekében.³⁵ A korlátozás ellenére a tonhalállomány azonban továbbra is csökkent. Miután a kvótarendszer elégtelennek bizonyult, 1993-ban a fenti államok a kékúszójú tonhal megőrzése céljából egyezményt (Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna)³⁶ írtak alá. Japán azonban megsértette a megállapodást,

²⁹ Bowman, Davies & Redgwell 2010. 170.

³⁰ ICRW VIII. cikk 1. pont

³¹ Regős 2021. 234–251.

³² International Whaling Commission (IWC) 2026b.

³³ ICRW VIII. cikk 2. pont

³⁴ Bowman, Davies & Redgwell 2010. 177.

³⁵ Nations Unies 2006. 8., 22. pont.

³⁶ Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna (with annex). Signed at Canberra on 10 May 1993.

amelyet kutatási céllal indokolt.³⁷ Ausztrália és Új-Zéland érvelése szerint ez jelentősen károsította a halállományt. Az ITLOS végül konzultációra és együttműködésre kötelezte a feleket a halállomány megóvása érdekében.³⁸

3.2 *Japán JARPA és a JARPAII bálnakutató programjai*

1947-ben Japánban megalakult a Bálnakutató Intézet (Whale Research Institute, WRI), abból a célból, hogy hangsúlyozzák a bálnavadászat fontosságát, javítsák a halászat és a bálnafogás hatékonyságát, valamint a bálnahús teljes körű felhasználásának szükségességét, bővítsék a kutatásszervezési rendszert, szisztematikus és átfogó kutatásokat végezzenek, és az eredményeket a közérdek szolgálatába állítsák. 1987-ben jött létre Japán Cetkutató Intézete (Institute of Cetacean Research, ICR), amely a cetek kutatásával összefüggő tevékenységeket végez, és összefogja a kutatók munkáját.³⁹

1987-ben Japán különleges engedély alapján elindított a JARPA (Japanese Whale Research Program under Special Permit in the Antarctica) tudományos kutatóprogramot az Antarktiszi környékén a csukabálna állományok vizsgálatával kapcsolatosan. A hosszú távú (18 évig tartó) kutatás célja a bálnák ökoszisztémában játszott szerepének megértése, a bálnákat érintő környezeti hatások vizsgálata, és a csukabálna állomány szerkezetének jobb megértése volt.⁴⁰ A program évente 825 csukabálna és 50 ámbráscet halálát okozó mintavételét célozta meg, amelyet később a csukabálnák számának vonatkozásában 300 eggyedre módosítottak.⁴¹

Miközben az IWC-n belül egyre nagyobb vitákat váltott ki a tudományos célból történő bálnavadászat szükségessége, és arra ösztönözte az államokat, hogy a kutatóprogramjaikat korlátozzák a nem halálos kimenetelű módszerekre, addig Japán 2005-ben elindította a Déli-óceán védett területén a JARPA II elnevezésű újabb, immáron határozatlan idejű programját, amely az előzőnél is több bálna vadászatát célozta meg (850 csukabálna, 50 hosszúszárnyú bálna és 50 közönséges barázdásbálna).⁴² A JARPA II program kutatási céljai a JARPA programhoz hasonlóan változatlanul az Antarktiszi ökoszisztémájának megfigyelése, a cetállományok változásának vizsgálata, a cetfajok összehasonlító vizsgálata, és a csukabálnákkal történő gazdálkodási eljárás fejlesztése.⁴³

3.3 *A jogvita háttere*

2010. május 31-én Ausztrália keresetet nyújtott be az ICJ-hoz Japán ellen annak megállapítása érdekében, hogy a felkelő nap országa bálnakutató program (JARPA II) keretében az antarktiszi vizeken olyan bálnavadászatot folytat, amely ellentétben áll Japán által az ICRW-ben, a tengeri emlősök és a tengeri környezet védelmében vállalt egyéb nemzetközi kötelezettségeivel. 2012. november 20-án Új-Zéland csatlakozott Ausztráliához.⁴⁴

3.4 *A felek kérelme*

Ausztrália szerint a JARPA II program nem az ICRW VIII. cikkének megfelelő tudományos kutatás céljából folyó program, ezért Japán megsértette az ICRW rendelkezését, valamint további három, a Jegyzékben szereplő anyagi jogi kötelezettséget: 1.) a bálnák kereskedelmi célú leöléséről szóló

³⁷ Kecskés 2012. 288.

³⁸ Nations Unies 2006. 20., 90. pont.

³⁹ Institute of Cetacean Research 2011.

⁴⁰ Bowman, Davies & Redgwell 2010. 176.

⁴¹ Whaling in the Antarctic, Judgment, I.C.J. Reports 2014. 261–267., 100–126. pont.

⁴² Kardos 2011. 103–125.

⁴³ Government of Japan. SC/57/01. 9.

⁴⁴ Raisz 2011. 90–108.; Raisz 2015. 258–268.

moratóriumot minden állományra nézve; 2.) a közönséges barázdásbálna kereskedelmi célú vadászatának tilalmát a Déli-óceán védett területén; 3.) a bálnák feldolgozóhajók, vagy feldolgozóhajókhoz rögzített bálnafogók által történő elfogásához, megöléséhez és kezeléséhez fűződő moratóriumot.⁴⁵

Ausztrália keresetében kérte az ICJ-től, hogy állapítsa meg, hogy 1.) Japán a JARPA II engedélyezésével és kivitelezésével a Déli-óceánon nemzetközi kötelezettségeit megsértette,⁴⁶ és 2.) a JARPA II nem az ICRW szabályainak megfelelő tudományos tevékenység.⁴⁷ Továbbá kérte, hogy kötelezze Japánt az ICRW VIII. cikknek nem megfelelő tudományos kutatási célú különleges engedély kiadásától való tartózkodásra, és azonnali hatállyal szüntesse meg a JARPA II programot, valamint vonjon vissza minden engedélyt, ami a JARPA II megvalósítását lehetővé teszi.⁴⁸

Japán ezzel szemben Ausztrália keresetének elutasítását kérte, azon az alapon, hogy az ICRW rendelkezéseinek megfelelően járt el.⁴⁹

Új-Zéland szerint az ICRW rendelkezését a jóhiszeműség és tisztesség szellemében kell értelmezni, figyelembe véve az Egyezmény célját, a nemzetközi jogot, és a felek gyakorlatát. Véleménye szerint az ICRW VIII. cikk nem vonatkozhat olyan jellegű bálnavadászatra, amelynek hatása megghiúsítja az ICRW-ből folyó más kötelezettségeket, vagy aláássa az ICRW célját.⁵⁰ Felhívta a figyelmet arra is, hogy a különleges engedély csak bizonyos számú bálnák vadászatára szolgál, aminek a lehető legkisebbnek kell lennie, arányban kell állnia a kutatás céljaival, és nem jelenthet negatív hatást az állományok megőrzésére, továbbá egy ilyen engedély kiadása előtt figyelembe kell venni az ICRW részes feleinek az érdekeit és az IWC nézeteit, és ajánlásait. Ezeknek az együttes fennállása esetén lehetne jogszerű az ICRW VIII. cikkben foglalt különleges engedély.⁵¹

3.5 A jogvita eldöntése

Az ügy eldöntése során nagy szerepet játszott az ICRW VIII. cikkének értelmezése, amely az országok számára lehetővé teszi, és a szerződő állam saját megítélésére bízta, hogy különleges engedélyt adjanak tudományos kutatás céljából történő bálnavadászatra. Az ICJ feladata volt ezért annak megítélése, hogy a japán JARPA II működésére adott különleges engedély az ICRW VIII. cikknek megfelelően történt-e kibocsátásra, és így az kivétel alá esik-e.⁵² Japán szerint az ICRW széleskörű mérlegelési jogkört tesz lehetővé a részes felek számára.⁵³

Az ICJ elismerte az ICRW részes feleinek széles mérlegelési jogát bizonyos tevékenységekkel, kutatási technikákkal, prioritásokkal, és a bálnák tudományos célú vadászatával kapcsolatban, valamint megerősítette, hogy az államok kötelesek az IWC-vel együttműködni, amikor jogaikat gyakorolják, továbbá megállapította, hogy a kutatásnak tudományos célúnak kell lennie, azonban a bálnák megölésére, és elfogására adott különleges engedély nem alapulhat kizárólag az állam saját megítélésén.⁵⁴

Az ICJ ezt követően azt tisztázta, hogy a JARPA II program megfelelő volt-e az ICRW VIII. cikknek és azt, hogy az engedélyezés objektíve ésszerű volt-e. Ennek megítéléséhez két kérdést

⁴⁵ Whaling in the Antarctic, Judgment, I.C.J. Reports 2014. 239., 25. 3. pont.

⁴⁶ Uo. 239., 25. 2. pont.

⁴⁷ Uo. 239., 25. 4. pont.

⁴⁸ Uo. 239., 25. 5. pont.

⁴⁹ Uo. 242., 30. pont.

⁵⁰ Uo. 240., 26. pont.

⁵¹ Uo. 240., 26. pont.

⁵² Plant 2015. 40–44.

⁵³ Whaling in the Antarctic, Judgment, I.C.J. Reports 2014. 252., 59. pont.

⁵⁴ Uo. 253., 61. pont.

vizsgált: 1.) a program tudományos célú volt-e, és 2.) a bálnák halálát okozó módszerek használta és a program tervezése és kivitelezése észszerű volt-e az elérni kívánt célokkal.⁵⁵

A tudományos kutatás meghatározása során az ICJ a kérdést a tudományos kutatásra és a célra bontotta. Ausztrália meghatározása szerint a tudományos kutatás négy eleme 1.) a meghatározott és elérhető célok, 2.) a megfelelő módszerek, 3.) a szakértői értékelés, és 4.) az állományra való hátrányos hatás elkerülése. Az IJC szerint Ausztrália értelmezése nem felelt meg az ICRW-ben szereplő fogalom jelentésének.⁵⁶ Rolland tanulmányában kifejti, hogy kritikaként fogalmazható meg az, hogy a tudományos kutatás kifejezésre az IJC nem kísérelt meg definíciót alkotni, hanem inkább a felek közötti egyetértésre törekedett.⁵⁷ Ezt tükrözi a ICJ azon kijelentése is, hogy „a felek megállapodása szerint a tudományos kutatás meghatározott kérdések alapján kell, hogy folytatódjon”.⁵⁸ Az ítélethez fűzött különvélemények a tudomány jogvitában való megközelítéséhez nagyon eltérőek voltak, mivel a tisztán tudományos természetű kérdéseket nem döntheti el. Sulyok szerint ez tudományos vitához vezetett volna, és leszűkítette volna a bírói hatáskört egy tudomány-intenzív vitában.⁵⁹ Xue bírósági tag szerint a tudományos kutatás meghatározása elsődlegesen tudományos vizsgálat tárgya.⁶⁰ Owada⁶¹ és Sebutinde bírósági tag szintén erre az álláspontra helyezkedett.⁶² Az ICJ végül átugorva a tudományos kutatás kérdést a JARPA II programot tudományos kutatásnak fogadta el.⁶³

Az ICJ a tudományos célok vonatkozásában az észszerűség tesztjét alkalmazta (a program tervének és kivitelezésének észszerűnek kell lennie az elérni kívánt tudományos célokkal),⁶⁴ így a középpontba az a kérdés került, hogy Japán milyen módon jutott a döntésre, vizsgálta-e a halált nem okozó módszereket, észszerű volt-e a tervezés.⁶⁵ Az IJC megállapította, hogy a programban kitűzött mintavételek száma nagyobb volt, mint ami a célok elérésére észszerű lett volna. Továbbá a jelentős különbség a ténylegesen leölt bálnák száma és a programban kitűzött minta mérete között⁶⁶ arra utalt, hogy a halálos módszerek nem tudományos célra kerülhettek alkalmazásra, hanem inkább politikai vagy finanszírozási megfontolásokból.⁶⁷ Az ICJ végül úgy találta, hogy Japán a JARPA II céljaira támaszkodva próbálta meg igazolni tevékenységét, azonban a bizonyítékok alapján a JARPA II nem felelt meg az észszerűség követelményének, mert a módok, amiket Japán felvázolt nem voltak szükségesek a kitűzött célok eléréséhez. Az ICJ aggasztónak talált más releváns kérdéseket is, mint például a program határozatlan időtartamának a voltát.⁶⁸

3.6 A Nemzetközi Bíróság ítélete

Az ügyben az ICJ 2014. március 31-én hirdetett ítéletet.⁶⁹ Az ICJ megállapította, hogy a JARPA II által kitűzött minta mérete nem volt észszerű, és a program nem védett a véletlenszerű mintavételtől, valamint a mintavételi eljárás homályos volt. Az ICJ ezért nagy többséggel úgy

⁵⁵ Uo. 253., 61. pont.

⁵⁶ Uo. 258., 86. pont.

⁵⁷ Rolland 2014. 496–502.

⁵⁸ Whaling in the Antarctic, Judgment, I.C.J. Reports 2014. 255., 77. pont.

⁵⁹ Sulyok 2020. 104.

⁶⁰ Separate Opinion of Judge Xue, 424., 15. pont.

⁶¹ Dissenting Opinion of Judge Owada, 310., 24. pont.

⁶² Separate opinion of Judge Sebutinde 433., 9. pont.

⁶³ Whaling in the Antarctic, Judgment, I.C.J. Reports 2014. 258., 86. pont.

⁶⁴ Uo. 258., 88. pont.

⁶⁵ Young 2022. 83. pont.

⁶⁶ Whaling in the Antarctic, Judgment, I.C.J. Reports 2014. 286., 199. pont.

⁶⁷ Uo. 290., 212. pont.

⁶⁸ Uo. 298., 244–246. pont.

⁶⁹ Kecskés 2015. 55–79.

határozott, hogy Japán különleges engedélye nem felelt meg az ICRW VIII. cikkében foglalt rendelkezéseknek,⁷⁰ és hogy Japán megszegte a Jegyzékben szereplő kereskedelmi bálnavadászati moratóriumot, (10.§ (e)), a feldolgozóhajók bálnavadászati tilalmát (10.§ (d)), és a Déli-óceán védett területén való bálnavadászati tilalmát (7.§ (b)). Az IWC kötelezte Japánt minden JARPA II programmal kapcsolatos jóváhagyás, engedély, koncesszió visszavonására, és arra, hogy tartózkodjon a további engedélyek kibocsátásától.⁷¹

Az ICJ döntését követően, 2019-ben Japán kilépett az ICRW-ből és újra kezdte a kereskedelmi bálnavadászatot.

4. Zárógondolatok helyett: Az antarktiszi bálnavadászati ügyben hozott ítélet öröksége

Az ICJ fenti ítélete mérföldkőnek számít a környezetvédelmi jogban, amely jelentős szemléletváltást indított el a környezeti értékek elismerése és védelme terén a világban. Az ítélet hatása túlmutat a bálnavadászon, mivel precedenst teremtett a természeti erőforrások fenntartható kezelésében.

Napjainkban a bálnavadászat veszteséges iparág, mégis néhány országban változatlanul engedélyezett. Norvégia 2025-ben 1 406 csukabálna leölésére adott engedélyt a tengeri ökoszisztéma egyensúlyának fenntartására hivatkozva, amely 249 egyeddel több, mint 2024-ben volt. Japánban a bálnavadászat évszázadokra visszanyúló hagyomány, amelyre hivatkozva 2019-ben kilépett az ICRW-ből, és újra indította a kereskedelmi vadászatot. Mindazonáltal Japánban is fokozatosan csökken a bálnahús iránti kereslet, sok élelmiszerlánc pedig a bálna- és delfinhús értékesítését is leállította. Japán ennek ellenére továbbra is engedélyezi a bálnavadászatot, mert a hagyományos japán kultúra, a nemzeti identitás és a tudományos kutatások része. Izlandon a bálnavadászatnak szintén régi hagyományai vannak, amelyek elsősorban a közösségek önellátásában játszottak fontos szerepet. A legújabb felmérések szerint az izlandiaknak már csak az 1 %-a fogyaszt bálnahúst, és a lakosság több mint fele ellenzi a bálnák elleni erőszakot. Izlandon 2029-ig engedélyezett a bálnavadászat (Izland legnagyobb bálnavadász cége 2025 és 2029 között 209 barázdás bálna és 217 csukabálna levadászására kapott engedélyt), amely viszont a gyakorlatban elmarad. Egyre többen állnak ki a bálnavédelem mellett, különösen 2022 óta, miután az Izlandi Élelmiszer- és Állategészségügyi Hatóság jelentése felfedte, hogy a vadászok szigonyozás után is kegyetlenül bántak az állatokkal, és 24 olyan bálnát is megöltek, amelyek a veszélyeztetett fajok vörös listáján (Természetvédelmi Világszövetség, International Union for Conservation of Nature, IUCN) szerepeltek. A 13 nagy bálnafaj közül a Természetvédelmi Világalap (World Wide Fund for Nature, WWF) besorolása szerint 6 tartozik a veszélyeztetett vagy sérülékeny fajok közé. Egyre több helyen ismerik fel a vadászat gazdasági szerepét kiváltó turisztikai lehetőségeket is, például Alaszkában a bálnamegfigyelés iparága több mint 1 000 munkahelyet biztosít a helyi lakosok számára. Izland is ráébredt arra, hogy a bálnavadászat helyett a bálnamegfigyelés fenntarthatóbb és jövedelmezőbb alternatívát jelenthet a turizmus fellendítésén keresztül. A bálnapopulációk a moratórium óta a lassú felépülés jeleit mutatják, de ennek ellenére napjainkban is a vadászok célkeresztjében állnak, ráadásul a legális vadászat gyakran táptalaja az illegális kereskedelemnek is. A környezetvédelmi szervezetek hangsúlyozzák, hogy az intelligens és érző tengeri óriások kulcsszerepet játszanak a tengeri ökoszisztémában, elhullott tetemeik számtalan vízi élőlénynek nyújtanak élelemforrást, ürülékük pedig az oxigén termeléséért és szén-dioxid megkötéséért felelő fitoplanktonok növekedését serkentik, tehát minél kevesebb a bálna, annál sérülékenyebb a vízi-, és a szárazföldi

⁷⁰ Whaling in the Antarctic, Judgment, I.C.J. Reports 2014. 293., 227. pont.

⁷¹ Regős 2021. 234–251.

ökoszisztéma, mert az oxigén 50 %-át, amit belélegez az ember a bálnák által táplált fitoplanktonok adják. A szakemberek szerint a bálnatetem számít a legnagyobb szerves anyagnak a tengerfenéken, elhalt testük hatalmas táplálékszigetté válik. A kiterjedt bálnahullás-biom akár 407 fajt is eltarthat, ami hozzájárul a mélytengeri biodiverzitáshoz.⁷²

A bálnavadászat tudományos érvek mellett erkölcsi kérdéseket is felvet, hiszen a bálnák különösen intelligens lények, képesek szociális kapcsolatokat kialakítani, kommunikálni és gyászolni is.⁷³ Egyes tanulmányok szerint néhány faj, mint például a csimpánzok, az elefántok vagy a zsiráfok az emberekhez hasonlóan gyászolnak. Az Amerikai Pszichológiai Egyesület új kutatása szerint a gyilkos bálnák olyan személyiségjegyeket mutatnak, amelyekben hasonlítanak az emberekre és a csimpánzokra. Ezek közül szembetűnő a hasonlóság a játékoság, a függetlenség, a makacsság, a bátorság, a vidámság, az érzékenység, az oltalmazó jelleg vagy a szeretet tekintetében.⁷⁴ Nem véletlen tehát az, hogy Új-Zélandon a maori király kezdeményezte, hogy a bálnák emberhez hasonló jogokat kapjanak, elismerve ezzel magas szintű intelligenciájukat, társas viselkedésüket és öntudatukat. A javaslat célja a fajok védelme és a természetes élőhelyük tiszteletben tartása, mivel a bálnák (különösen a gyilkos bálnák) a csimpánzokhoz hasonló személyiségjegyeket és nyelvszerű kommunikációt mutatnak. Új-Zélandon egyébiránt már korábban is születtek olyan törvények, amelyek jogalanyként ismerték el például a maorik számára spirituális jelentőségű Taranaki vulkánt és a Whanganui folyót.⁷⁵

Irodalomjegyzék

1. AFP: New Zealand's Maori King calls for whales to be given personhood. France 24, 2024. <https://tinyurl.com/7k37xwdz>
2. Bowman M, Davies P, Redgwell C: Lyster's International Wildlife Law. Cambridge University Press, Cambridge, 2010. 151–177.
3. Christol C Q, Schmidhauser J R, Totten G O: The Law and the Whale: Current Developments in the International Whaling Controversy. Case Western Reserve Journal of International Law 8(1), 1976. 149–167. <https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2161&context=jil>
4. Convention for the Conservation of Southern Bluefin Tuna (with annex). Signed at Canberra on 10 May 1993. <https://tinyurl.com/448u2c6u>
5. Dissenting Opinion of Judge Owada. <https://tinyurl.com/yuum5x29>
6. Fitzmaurice M: International Convention for the Regulation of Whaling. United Nations Audiovisual Library of International Law, 2017. 1–7. <https://tinyurl.com/2s44wvye>
7. Government of Japan: Plan for the Second Phase of the Japanese Whale Research Program under Special Permit in the Antarctic (JARPA II) – Monitoring of the Antarctic Ecosystem and Development of New Management Objectives for Whale Resources. SC/57/01. <https://tinyurl.com/u3ajescy>
8. Institute of Cetacean Research: History and Purpose of Establishment. 2011. <https://tinyurl.com/ue3evbxu>
9. International Convention for the Regulation of Whaling (ICRW) Washington, 2nd December, 1946. <https://tinyurl.com/4xd4m5a3>
10. International Whaling Commission (IWC): Catches Taken: Special Permit. Special Permit Catches Since 1985. 2026b. <https://tinyurl.com/mry7kee5>

⁷² Nagy 2026.

⁷³ Walker 2024.; Rimóczi 2025.

⁷⁴ Úbeda et al 2019. 252–261.

⁷⁵ AFP 2024.

11. International Whaling Commission (IWC): History and purpose. 2026a. <https://tinyurl.com/mwcbys6d>
12. Kardos A: Bálnavadászat az Antarktiszon, avagy környezetvédelmi ügyek a Nemzetközi Bíróság előtt. *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium* 11, 2011. 103–125. <https://tinyurl.com/32cz8nn4>
13. Kecskés G: A környezeti károkért való felelősség a nemzetközi jogban. Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Győr, 2012.
14. Kecskés G: A nemzetközi bíróság ítélezési gyakorlata a környezeti tárgyú ügyekben. *Állam- és Jogtudomány* 3, 2015. 55–79. <https://tinyurl.com/94uymhe6>
15. Magyarország Kormánya: Történelmi jelentőségű döntések születtek a bálnák védelmében. 2024. <https://tinyurl.com/5n7j8rpi>
16. McGrath K, da Silveira Montes T A K, Fossile T et al: Molecular and zooarchaeological identification of 5000 year old whale-bone harpoons in coastal Brazil. *Nature Communications* 17(48), 2026. 1–14. <https://doi.org/10.1038/s41467-025-67530-w>
17. Nagy E: Olyan fajok kihalásához vezet a bálnahullás, amelyek létezéséről eddig nem is tudtunk. 2026. <https://index.hu/tudomany/2026/03/03/alex-dawson-balnatetem-balnavadaszat-melytengeri-okoszisztema/>
18. Nations Unies: Reports of international arbitral awards. Southern Bluefin Tuna (New Zealand-Japan, Australia-Japan) 4 August 2000. XXIII., 2006. 1–57. <https://tinyurl.com/25r3cn4m>
19. Plant B: Sovereignty, Science and Cetans: The Whaling in the Antarctic Case. *The Cambridge Law Journal* 74(1), 2015. 40–44. <https://doi.org/10.1017/S0008197315000227>
20. Raisz Anikó: A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében – avagy nemzetközi környezetjog bírói szemmel. *Miskolci Jogi Szemle* 6(1), 2011. 90–108. <https://tinyurl.com/yzaahbf8>
21. Raisz Anikó: Nemzetközi környezetjogi alapelvek a gyakorlatban. In: *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014*. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2015. 258–268. <https://tinyurl.com/48d34t4h>
22. Regős F: A Nemzetközi Bíróság és az Antarktisz Bálnavadászat Ügy. *Studia Iuris, Historiae et Theologiae, KRE-DOK*, Budapest, 2021. 234–251. <https://tinyurl.com/3sr592p5>
23. Rimóczi A: Mészárszék az óceánban – Így pusztít még mindig a bálnavadászat. 2025. <https://tinyurl.com/4d38erw2>
24. Rocha Jr R C, Clapham P J, Ivascenko J: Emptying the Oceans: A Summary of Industrial Whaling Catches in the 20th Century. *Marine Fisheries Review* 76(4), 2015. 7–48. <https://doi.org/10.7755/MFR.76.4.3>
25. Rolland S E: Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand Intervening). *American Journal of International Law* 108(3), 2014. 496–502. <https://doi.org/10.5305/amerjintelaw.108.3.0496>
26. Scarff J E: The International Management of Whales, Dolphins, and Propoises: An Interdisciplinary Assessment. *Ecology Law Quarterly* 6(2), 1977. 344–347.
27. Separate opinion of Judge Sebutinde. <https://tinyurl.com/3xkzt48p>
28. Separate Opinion of Judge Xue. <https://tinyurl.com/bdfmd2ub>
29. Sremba A L, Martin A R, Wilson P et al: Diversity of mitochondrial DNA in 3 species of great whales before and after modern whaling. *Journal of Heredity* 114(6), 2023. 587–597. <https://doi.org/10.1093/jhered/esad048>

30. Sulyok K: Science and Judicial Reasoning: The Legitimacy of International Environmental Adjudication. Cambridge University Press, Cambridge, 2020. <https://doi.org/10.1017/9781108779173>
31. Úbeda Y, Ortín S, St. Leger J et al: Personality in captive killer whales (*Orcinus orca*): A rating approach based on the five-factor model. *Journal of Comparative Psychology* 133(2), 2019. 252–261. <https://doi.org/10.1037/com0000146>
32. Walker A: Iceland issues permits allowing whale hunting until 2029. BBC, 2024. <https://tinyurl.com/38sz2zwt>
33. Whaling in the Antarctic, Judgment, I.C.J. Reports 2014. <https://tinyurl.com/49j629r3>
34. Young M: Whaling in the Antarctic (*Australia v Japan: New Zealand Intervening*): Progressive Judgment or Missed Opportunity for the Development of International Environmental Law? *Comparative and International Journal of Southern Africa* 48(1), 2022. 59–88. <https://tinyurl.com/57ksusdt>

Az üldöztetések elől a történelmi Magyarország területére menekült anabaptisták magukkal hozták a feleségeiket, gyermekeiket, kicsinyeket, fiatalokat, időseket és betegeket, így a morvaországi hutterita udvarokból érkezve az ország több településén telepedtek le. A kiutasítás során minden magukkal vihető vagyontárgyaikat, munkaeszközeiket, szerszámaikat is elhozták...

Ahol lakóhelyet kaptak, előbb házakat és más egyéb gazdasági célú épületeket, műhelyeket kellett építeniük. Számos esetben rendbe hozták, felújították a romos állapotban lévő épületeket is. Sok helyen elhagyott, műveletlen földterületeket kellett letakarítani, felszántani és megművelni, az addig műveletlen helyeket.

Erre mind szükségük volt, hogy ott tudjanak lakni, újabb anabaptista udvarokat építeni és közösségi életmódjukat újra felépíteni. Mert családjaikat, a gyermekeket és a betegeket az idősekkel együtt hozták ide, akikről születésüktől életük utolsó pillanatáig a közösség tagjai közösen gondoskodtak.

A szorgalmas munkájukat szemlélve, az őket földbirtokaikra befogadó főurak nagyon örültek, látva a házépítéseket, földterületek megmunkálását, újak művelését, a mesterségeikben lelkiismeretesen végzett jó minőségű munkáikat. Az uradalmuk gazdasági életében fejlődést és fellendülést tapasztaltak. A hutteri közösségek tagjai is azt remélték, hogy szorgalmas és kemény munkájukkal jól el fognak helyezkedni.¹ Isten gondviseléséből új lakhelyeiken és otthonaikban nyugodalmat találtak.²

Abban a korban az egyedülálló vallási türelem politikáját folytató Bethlen Gábor erdélyi fejedelem részéről segítségre és védelemre számíthattak, mivel maga is bibliaolvasó, istenkereső ember volt. Ismert volt előtte a hutteriták üldöztetése és hányatott sorsa, de kitűnő szakértelmük és a munkamoráljuk is. Uralkodóként feladatának tartotta az ország fejlesztését, a jó mesteremberek, így a hutteriták betelepítését és megmentését az őket ért vallási üldöztetések elől.³

Szalárdi János (1601-1666)⁴ is beszámol erről a „*Síralmas magyar krónikájában*”. Az első könyv 5. részében („*Bethlen fejedelemnek hadakozása után való igazgatása, az hazának mesteremberekkel való építése, az új keresztyének behozása, udvara tartása, hazafiai elémozdítása*”) a következőképpen ír:

¹ Beck, Josef, *Die Geschichts – Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich - Ungarn Betreffend deren Schicksale in der Schweiz, Salzburg, oberund nieder - Oesterreich, Mähren, Tirol, Böhmen, Süd - Deutschland, Ungarn, Siebenbürgen und Süd – Russland in der zeit von 1526 bis 1785. Gesammelt, Erläutert und Ergänzt Durch.* Wien: Buchhändler der Kais, Akademie der Wissenschaften. 1883. 180.

² Kelemen Sándor Tomi, *Erdélyi anabaptista egyháztörténet, Kiadatlan kézirat*, Szalárd: 2026, 32.

³ Hoffer, Rodney J., *Hutterites in Romania. A brief History and Guide.*, Lexington: Published by Create Space Independent Publishing Platform, 2016., 7. vö. Kelemen Sándor Tomi, *Erdélyi anabaptista egyháztörténet, Kiadatlan kézirat*, Szalárd: 2026, 102.

⁴ Krónikaíró, aki Erdély történetét írta meg *Síralmas krónika* c. művében a mohácsi vésztől Abafi Mihály, erdélyi fejedelem uralkodása idejéig. *Új Idők Lexikona, Huszonegyedik és huszonkettedik kötet, Pozdorja-Szikas*, Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet RT. kiadása, 1941, 5570.

„Ekképpem a haza szabadságait és abban istentiszteletit az evangéliumi szentséges tudománynak szabados gyakorlására helyére hozván, mind az egész keresztyénségben nagy jó híre terjede, méltósága nevedék, a porta és török nemzet előtt egész életében nagy hitele, becsületi vala.

Mellyből az következik, hogy egész igazgatása alatt az ország szép békességre alapíttatván, minden külső ellenségtől biztonságban tartatván, minden rendek állapotjokban nevednének, értékesednének, az ország, az ország lakosi szaporodnának, mivel az ország népei mindannyi hadakozása, alatt is oly dícséretesen megoltalmazta vala, hogy szerencsáját s népét császár derekas fegyveres ármádájával kockáztatni, bátorságosnak, hasznosnak nem állítván, azhol mi súlyos particuláris, szerint való csatáknak kell vala lenni, fizetett népével vitet vala inkább végbe, derekas harcot okosan eltávoztatván.”⁵

A hutterita leírások szerint az anabaptista telep Alvinc település szerves része volt. Közel volt az alvinci református templomhoz. A Maros folyó mellett annak kanyarulatáig terült el. Itt voltak megtalálhatóak a lakóházaik, közösségi épületeik, műhelyeik, és a gazdasági épületek egyaránt.

Más levéltári források szerint a telep közvetlen közelében volt a szászok által lakott utca. A magyarok által lakta utcától is nem messze feküdt a hutterita telep.⁶ Az egykori református templom mellett volt a református temető is. E mellett volt található a hutterita telep, melyről Gudor Kund Botond (1971-)⁷ művében erről ezt olvashatjuk: *„Vagyon egy nemes házhely a Temető utcában....külső vége nyúlik az utcára, belső vége pedig az Új keresztyénekhez.”⁸*

A feljegyzések szerint az anabaptista udvar közepén helyezkedtek el a közösségi célokra használt épületek: a közösségi imaterem, a közösségi iskola, a konyha, mosóda, stb. Az udvar külső részein ezek körül helyezkedtek el a családok lakóházai, a különböző mesterségek műhelyei, a gazdasági és más melléképületek.

Jacobus Werner krónikája nyomán Bunta Magda a következőket írja: *„Északi oldalát a Maros határolta. Déli oldala a XVI. század elején épült templom mellett húzódott, nyugati és keleti oldala nagyjából a Borberek (Zebernyik) felőli régi Maros-hídhoz vezető két út jelenlegi vonalára esett.*

E területen, a kelet felőli alsó udvarban állt a konyha (ebédlőterem) és a fürdőház. A telep déli részén a szabók, szíjgyártók és nyergesek műhelyei, a nyugati részen a késesek, kalaposok és tímárok (bőrcszerzők), az északon pedig a szűcsök, a kovácsok műhelyei állottak, és itt húzódott az úgynevezett nagy ház frontális oldala...”⁹

„Ennek a háznak vagy majorságnak olyan alakja van, hogy a világ négy égtája felé fekszik, mint ahogy ez a birtoklevelünkben áll. Egy központi teret körbeépítettek, az épületeket pedig fallal

⁵ Szakály Ferenc, Szalárdi János *síralmas magyar krónikája*, H. N: Magyar Helikon, 1980, 124-125. vö. Kelemen Sándor Tomi, *Erdélyi anabaptista egyháztörténet, Kiadatlan kézirat*, Szalárd: 2026, 90-91.

⁶ *Transsumptum az alvinci fiskális birtokokról, 1679*, Gyulafehérvár, Római Katolikus Érsekség Levéltára, 72.

⁷ A művelődés honlapja. Demeter László, *Gudor Kund Botond méltatása, Diaszpóra Alapítvány, Czelder Márton Díj*, <https://muvelodes.net/m/gudor-kund-botond-meltatasa>, A weboldal megnyitásának időpontja: 2024. december 9.

⁸ Gudor Kund Botond, *Az eltűnt Gyulafehérvári Református Egyházmegye és egyházi közösségei*, Kolozsvár-Barót: Kriterion Könyvkiadó, Tortoma Könyvkiadó, 2012, 402-403.

⁹ Bunta Magda, *Az erdélyi habán kerámia*, Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1973, 13-23. vö. Gudor Kund Botond, A vallási türelmességtől a gazdasági életig: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és az alvinci anabaptisták, hutterita habánok, In: Bacsó Benjámin, Bereczki Lajos, László Gábor, szerkesztők, *„A célunk ugyanaz!”, Tanulmányok és előadások az anabaptisták történetéről és emlékezetéről*, Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, 2023, 41.

kerítették be: az udvarban a közös lakóépület mellett fürdőház is állt, és itt voltak a szabók, nyeregmívesek, a szíjgyártók, késkészítők, fehértímárok, hutások, bodnárok, késkészítők és pengekovácsok műhelyei, illetve a gazdasági épületek”.¹⁰

Birtoklevelükben a hutteriták alvinci telepének felépítése alapos részletességgel van leírva.¹¹ A hutterita udvar épületeinek kialakítása előtt meghatározták a kapott telek külső határait, amit magas fallal vettek körül. Mivel életmódjuk szerint zárt közösségben éltek, ez védelmet nyújtott számukra az esetleges veszélyektől, illetve elkülönítette őket az őket körülvevő környezetüktől, a külvilágtól.

A fürdőházat a birtok hátsó részében, a hátsó udvarban helyezték el. Megtervezték és felépítették a szabók, a nyeregmívesek és a szíjgyártók épületeit és műhelyeit. A lejárattal mellett lettek elhelyezve a késkészítők, a fehértímárok,¹² a hutások¹³ házai és műhelyeik.

A Maros folyó partján a főszeglet mellett helyezték el a bodnárok¹⁴ műhelyeit. Melléjük építették a közösségi nagytermüket. A konyhájukra megtermelendő zöldségeket, eledelt biztosító kertek is itt terültek el. A Maros mellett, a konyhakerti növények megtermelésére használt területek előtt helyezkedtek el a késeket készítő mesterek műhelyei. Ezt a helyet nevezték lejáratnak.

Az életfeltételek biztosításához és a gazdálkodásuk segítéséhez a majorságuk mellé két sóbányát is adományozott nekik Károlyi Zsuzsanna, Bethlen Gábor első felesége, Magyarország választott királynéja. Az egyik sóbánya közel volt a pengekovácsok¹⁵ és más mesterek műhelyeihez.¹⁶

„Elsőként áll a birtoklevelünkben, de csak a holnap terve az udvarépítésünk oldalai és a fürdőházé, ahogy a hátsó részt, illetve a hátsó udvart nevezzük. Másodszor említi, hogy mely kertekkel szomszédos, ez az, ahol most szabóhelyiségeink, nyeregmíveseink és szíjgyártóink vannak.

Harmadszor a lejáratot írják, itt laknak most a késkészítők, fehértímárok és hutások. Negyedszer

¹⁰ Bunta Magda, *Az erdélyi habán kerámia*, 13-23. vö. Bálint Emese, Az alvinci hutteriták innovációs stratégiái a vallási üldözések korában, In: Kolumbán Vilmos, szerkesztő, *A reformáció öröksége*, Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2018. 346. vö. Kelemen Sándor Tomi, *Erdélyi anabaptista egyháztörténet, Kiadatlan kézirat*, Szalárd: 2026, 123-124.

¹¹ Zágoni Jenő, Bethlen Gábor és a baptisták, In: Zágoni Jenő, szerkesztő, *Bethlen Gábor és a baptisták, Alvinci kéziratok 1623-1644*, Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, Baptista Levéltár, 2003, 12. Werner, Jacobus, Telekkönyv Amelyben mi, alvinci testvérek leírjuk házunkat, udvarunkat, szántónkat, szőlőnket, kertünket, réteinket és minden birtokunkat rövid jelentéssel utódainknak, miképpen jöttünk Morvaországból Erdélybe, és telepedtünk itt le., In: Zágoni Jenő, szerkesztő, *Bethlen Gábor és a baptisták, Alvinci kéziratok 1623-1644*, Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, Baptista Levéltár, 2003, 147.

¹² Fehértímárok, másként szattyánosok, szattyántímárok, akik a finomabb bőrök kidolgozásában jeleskedtek. Paládi-Kovács Attila, főszerkesztő, *Magyar néprajz, VIII.*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988-2011, 321.

¹³ Huta, jelentése: kisebb kohó. Német eredetű szó, a hó, hő szóból ered. A fémolvasztó kemencében fűjni, lehelni, azaz kohlolni kellett a tüzet. Innen ered a kohó elnevezés, és innen vitték tovább a leharapott szóvéggel: kohó-huta. Kolumbán Sándor, *Ősmag(yar)-nyelvi Értelmező Kéziszótár, A magyarnyelv-bonctan., Útmutató az ősmag-nyelv irányába*, Székelyudvarhely: A szerző kiadása, 2012, 230.

¹⁴ Jelentése: fakádakat, hordókat, dézsákat készítő mester. Tótfalusi István, *Vademecum, szokatlan szavak szótára*, Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1983. 43.

¹⁵ Holl Imre, A középkori kések mesterség, Régészeti adatok az ausztriai és nürnbergi kések elterjedéséhez, In: *Archeológiai Értesítő*, 121. 12., Budapest, 159-188.

¹⁶ Werner, Jacobus, Telekkönyv..., In: Zágoni Jenő, szerkesztő, *Bethlen Gábor és a baptisták, Alvinci kéziratok 1623-1644*, 148.

áll az arra folyó Maros sötét oldala, ahol most a bodnárok műhelyei, a főszeglet, illetve a mostani nagy helységünk, és a konyhakertek egy része található.

Ezek a készécsítők műhelyei mögött vannak a Maros mellett, amit a levélben lejártnak neveznek. Két sóbányát ajándékozott nekünk a királynő a majorsághoz. Az egyik azon a helyen van, aminek a közelében készécsítők házai voltak, most a pengekovácsműhelyek és a ... műhelyei vannak helyette.”
– szemlélteti Jacobus Werner.¹⁷

A közösségi mindennapi életének vezetője a közösség bírása volt. A megválasztásuk szavazással történt. A közösség élére választottak mellé még két ülnököt és egy jegyzőt is. Az anabaptista udvar főgazdája lényegében az adott közösség gazdasági vezetője tevékenykedett.¹⁸

Pincemestert¹⁹ is választottak, aki a beszállításra kerülő és tárolt javakkal sáfárkodott a közösség javára. A korabeli források alapján a közösségi életükről szóló leírásokban a következőket olvashatjuk: *„Békességben és egységben gyűltek össze istentiszteletre, és nyíltan tanították és hirdették az evangéliumot és Isten igéjét. Hetente kétszer, sőt olykor ennél gyakrabban is tartottak nyilvános vallási összejöveteleket.*

A keresztyén kiközösítést alkalmazták azokkal szemben, akik súlyos bűnbe estek; kizárták és kerülték őket. Minden vétkest bűnének mértéke szerint fenyítették meg. Akik az őszinte megtérés jeleit mutatták, azokat visszafogadták

A javak keresztyén közösségét Krisztus tanítása és a tanítványokkal folytatott gyakorlata, valamint az apostoli egyház szokása szerint gyakorolták. Mindannyian egyenlőképpen részesedtek egy közös kincstárból, egy közös házból és egy közös asztalról, természetesen különleges gondoskodással a betegek és a gyermekek számára.

A kardokat metszőkéssé, fűrészekké és más hasznos eszközökké kovácsolták. Soha nem találtak közöttük semmiféle védelmi vagy hadi fegyvert, mint kardokat, muskétákat, lándzsákat és hasonlókat.

Mindenki embertársa testvére volt, és mindannyian békességben éltek együtt mint békeszerető nép, amely sem adókkal, sem akár egy kéz felemelésével nem nyújtott semmiféle segítséget a háború véres mesterségéhez. A bosszú örökre megszűnt. Minden nehézségben egyetlen fegyverük a türelem volt.

Alávetették magukat a hatóságoknak, és engedelmesek voltak minden jó cselekedetben, mindabban, ami nem ellenkezik Istennel, a hittel és a lelkiismerettel. Amit az államhatalom részére adók vagy vámok formájában meg kellett fizetni, azt megfizették; szolgálatot teljesítettek, és megadták a tiszteletet annak, akinek tisztelet jár, mivel a kormányzat Istentől rendeltetett, és ebben

¹⁷ Werner, Jacobus, Telekkönyv..., In: Zágóni Jenő, szerkesztő, Bethlen Gábor és a baptisták, Alvinci kéziratok 1623-1644, 148. vö. Kelemen Sándor Tomi, Erdélyi anabaptista egyháztörténet, Kiadatlan kézirat, Szalárd: 2026, 128.

¹⁸ Korabeli német elnevezésük szerint: Diener der Notdurft. Bunta Magda, „Comuna” anabaptista de la Vințul de Jos în sec. XVII. Structura ei internă. Ideologia ei, In: Constantin Daicoviciu, szerkesztő, Acta Musei Napocensis. 1973, X., Anuarul Muzeului de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Cluj Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj, 244. vö. Bálint Emese, Az alvinci hutteriták innovációs stratégiái a vallási üldözések korában, In: Kolumbán Vilmos, szerkesztő, A reformáció öröksége, Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2018, 346.

¹⁹ Korabeli német elnevezésük szerint: Weinzierl, Kellner. Bunta Magda, „Comuna” anabaptista de la Vințul de Jos în sec. XVII. Structura ei internă. Ideologia ei, In: Constantin Daicoviciu, szerkesztő, Acta Musei Napocensis. 1973, X., Anuarul Muzeului de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Cluj Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj, 244.

*a gonosz világban éppoly szükséges intézmény, mint a mindennapi kenyér.”*²⁰

Az anabaptista udvar közössége családokra oszlott. A családok vezetői – amint a Werner krónika is leírja – a családfők voltak.²¹ A szükségük fedezésére, beszerzésére erre külön megbízott személy, a bevásárló gondoskodott.²² Mindezek konkrét példák az anabaptista udvarok életéből, melyekből láthatóvá válik az életvitelük különböző formáiban a bibliai első gyülekezeti modell gyakorlati megvalósítására való törekvés.²³

1658-ban a morvaországi származású, alvinci illetőségű Jacob Weiss-t Ószombaron az „Evangélium szolgájává” választották, és próbaidőre bocsájtották. Mestersége szerint fazekasmester volt.²⁴ Majd 1660. május 2-án „*Br. Jacob Weiss, Alwintzból, az előljárók kézzátételével az evangélium szolgálatára Sabatischban megerősítettet.*”²⁵

A hutterita fazekasok működését feldolgozó Horst Klausch, aki a következőképpen jellemezte Jacob Weiss erényeit: „*fantáziadús alkotóművész és eredményes kémikus*”.²⁶ Szakmai utakon magyarországi és későbbi hollandiai utazásai során sok tapasztalatot szerzett, tökéletesítve a fazekasmesteri művészeti tudását. „*Hatása még halála után is észrevehető a fazekasok munkáján. Weiss betartotta a fazekasokra vonatkozó hutteri szabályokat, nevelt maga helyére méltó ifjú szakembert, és gazdagította a habán ornamentikát.*”

Amikor a neves török utazó, Evlia Cselebi Erdélyben, Alvincen járt, meglátogatta a hutterita telepen a fazekasok műhelyét is. Az ott készülő fazekasedény színe és díszítése a török utazónak annyira megtetszett, hogy az itt készített erdélyi útleírásában azt „*a paradicsomi gyümölcs*”-höz hasonlítja és véleménye szerint a „*kinai császár porcelánjainál*” is szebb.

A svéd követ is eljutott Alvincre: „*Amikor a fazekasműhelyben a szép agyagtányérokat és -tálakat*

²⁰ Horsch, John, *The hutterian brethren*, 1528–1931, In: Bender, S. Harold, Correll, Ernst, Hertzler, Silas, Yoder, Edward, *Studies in Anabaptist and Mennonite History*, Goshen, Indiana: Published by The Mennonite Historical Society Goshen College, 1931, 21.

²¹ Korabeli német elnevezésük szerint: Haushalter. Bunta Magda, „Comuna” anabaptista de la Vințul de Jos în sec. XVII. Structura ei internă. Ideologia ei, In: Constantin Daicoviciu, szerkesztő, *Acta Musei Napocensis*. 1973, X., *Anuarul Muzeului de istorie al Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Cluj Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj, 244. vö. Gudor Kund Botond, A vallási türelmességtől a gazdasági életig: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és az alvinci anabaptisták, hutterita habánok, In: Bacsó Benjámin, Bereczki Lajos, László Gábor, szerkesztők, „*A célunk ugyanaz!*”, *Tanulmányok és előadások az anabaptisták történetéről és emlékezetéről*, 42.

²² Korabeli német elnevezésük szerint: Einkaufer. Bunta Magda, „Comuna” anabaptista de la Vințul de Jos în sec. XVII. Structura ei internă. Ideologia ei, In: Constantin Daicoviciu, szerkesztő, *Acta Musei Napocensis*. 1973, X., *Anuarul Muzeului de istorie al Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Cluj Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj, 244. vö. Gudor Kund Botond, A vallási türelmességtől a gazdasági életig: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és az alvinci anabaptisták, hutterita habánok, In: Bacsó Benjámin, Bereczki Lajos, László Gábor, szerkesztők, „*A célunk ugyanaz!*”, *Tanulmányok és előadások az anabaptisták történetéről és emlékezetéről*, 42.

²³ Kelemen Sándor Tomi, *Erdélyi anabaptista egyháztörténet*, Kiadatlan kézirat, Szalárd: 2026, 144-145.

²⁴ Beck, Josef, *Die Geschichts – Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich - Ungarn Betreffend deren Schicksale in der Schweiz, Salzburg, oberund nieder - Oesterreich, Mähren, Tirol, Böhmen, Süd - Deutschland, Ungarn, Siebenbürgen und Süd – Russland in der zeit von 1526 bis 1785. Gesammelt, Erläutert und Ergänzt Durch*, 495.

²⁵ Beck, Josef, *Die Geschichts – Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich - Ungarn Betreffend deren Schicksale in der Schweiz, Salzburg, oberund nieder - Oesterreich, Mähren, Tirol, Böhmen, Süd - Deutschland, Ungarn, Siebenbürgen und Süd – Russland in der zeit von 1526 bis 1785. Gesammelt, Erläutert und Ergänzt Durch*, 497.

²⁶ Klausch, Horst, Die Habaner in Siebenbürgen. In: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 11. évf. (1968) 2. sz. 21–40.

asztalra tették, olyanok voltak, mintha Hollandiában készültek volna".²⁷

A hutterita fazekasok edényei jobbaknak bizonyultak a szász városok fazekasainak termékeinél.

Ezért az anabaptista fazekasoknak megtiltották a termékeik szász városbeli vásárokon való árusítását. Ennek ellenére 1672 és 1750 között a nagyszebeni archívumokban őrzött hagyatéki iratokban az örökösökre hagyott anyagi javak felsorolásának listáin hamar ráakadhat a kutató szempár a „winz-í kék korsókról” szóló feljegyzésekre,²⁸ amelyeket a hátrahagyott örökség legszebb darabjaiként jegyezték fel.²⁹

II. Rákóczi György erdélyi fejedelem uralkodása idején, a XVII. században a hutterita kézműves manufaktúrák termelésének utolsó nagy fellendülése következett el. Ekkor a hutterita udvarokban a legkelendőbb és legtöbb bevételt előállító manufaktúrák a kisipari termékeket előállító késesek és a fazekasok mesterei voltak. A nagy kereslet és termelés meghozta a megfelelő bevételeket is, jelentős összegek halmozódnak föl az anabaptista udvarok pénztárában.³⁰ Ezt követően köszöntött be a hanyatlás időszaka.

A hutterita munkások műhelyekben végzett, kollektív és jól szervezett termelő munkáról Grimmshausen a következőket írta: „...úgy dolgoznak, mintha bér munkát végeznének, pedig minden termelésük a közösség és saját hasznukra csak a létminimumot kapják”.³¹

Soli Deo Gloria!

Bibliográfia

Könyvek

Beck, Josef. *Die Geschichts – Bücher der Wiedertäufer in Oesterreich - Ungarn Betreffend deren Schicksale in der Schweiz, Salzburg, oberund nieder - Oesterreich, Mähren, Tirol, Böhmen, Süd - Deutschland, Ungarn, Siebenbürgen und Süd – Russland in der zeit von 1526 bis 1785. Gesammelt, Erläutert und Ergänzt Durch.* Wien: Buchhändler der Kais, Akademie der Wissenschaften. 1883.

Bunta Magda. *Az erdélyi habán kerámia.* Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1973.

Grimmshausen, Hans Jakob Christoffel von Grimmshausen, *Der abenteuerliche Simplicissimus Teutsch.* H. N., K. N., 1668.

Gudor Kund Botond. *Az eltűnt Gyulafehérvári Református Egyházmegye és egyházi közösségei.* Kolozsvár-Barót: Kriterion Könyvkiadó, Tortoma Könyvkiadó, 2012.

Hoffer, Rodney J. *Hutterites in Romania. A brief History and Guide.* Lexington: Published by Create Space Independent Publishing Platform, 2016.

²⁷ Szebeni Olivér, *Anabaptisták*, Budapest, Magyarországi Baptista Egyház, 1998, 134.

²⁸ Klausch, Horst, Die Habaner in Siebenbürgen. In: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 11. évf. (1968) 2. sz. 31. vö. Szebeni Olivér, *Anabaptisták*, 135.

²⁹ Kelemen Sándor Tomi, *Erdélyi anabaptista egyháztörténet*, Kiadatlan kézirat, Szalárd: 2026, 36-37.

³⁰ Klausch, Horst, Die Habaner in Siebenbürgen. In: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 11. évf. (1968) 2. sz. 31. vö. Szebeni Olivér, *Anabaptisták*, 136.

³¹ Grimmshausen, Hans Jakob Christoffel von Grimmshausen: *Der abenteuerliche Simplicissimus Teutsch*, H. N., K. N., 1668. ad. loc. vö. Szebeni Olivér, *Anabaptisták*, 136. Kelemen Sándor Tomi, *Erdélyi anabaptista egyháztörténet*, Kiadatlan kézirat, Szalárd: 2026, 37.

Paládi-Kovács Attila, főszerkesztő. *Magyar néprajz, VIII.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988-2011.

Szakály Ferenc. *Szalárdi János siralmas magyar krónikája.* H. N: Magyar Helikon, 1980.

Szebeni Olivér. *Anabaptisták.* Budapest, Magyarországi Baptista Egyház, 1998.

Tanulmánykötetekben megjelent tanulmányok

Bálint Emese. Az alvinci hutteriták innovációs stratégiái a vallási üldözések korában. In: Kolumbán Vilmos, szerkesztő. *A reformáció öröksége.* Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2018.

Gudor Kund Botond. A vallási türelmességtől a gazdasági életig: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és az alvinci anabaptisták, hutterita habánok. In: Bacsó Benjámin, Bereczki Lajos, László Gábor, szerkesztők. „A célunk ugyanaz!”, Tanulmányok és előadások az anabaptisták történetéről és emlékezetéről. Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, 2023.

Horsch, John. The hutterian brethren, 1528–1931. In: Bender, S. Harold, Correll, Ernst, Hertzler, Silas, Yoder, Edward. *Studies in Anabaptist and Mennonite History*, Goshen, Indiana: Published by The Mennonite Historical Society Goshen College, 1931.

Werner, Jacobus. Telekkönyv Amelyben mi, alvinci testvérek leírjuk házunkat, udvarunkat, szántónkat, szőlőnket, kertünket, rétjeinket és minden birtokunkat rövid jelentéssel utódainknak, miképpen jöttünk Morvaországból Erdélybe, és telepedtünk itt le. In: Zágoni Jenő, szerkesztő. *Bethlen Gábor és a baptisták, Alvinci kéziratok 1623-1644.* Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, Baptista Levéltár, 2003.

Zágoni Jenő. Bethlen Gábor és a baptisták. In: Zágoni Jenő, szerkesztő. *Bethlen Gábor és a baptisták, Alvinci kéziratok 1623-1644.* Budapest: Magyarországi Baptista Egyház, Baptista Levéltár, 2003.

Lexikonok, szótárak

Kolumbán Sándor. *Ősmag(yar)-nyelvi Értelmező Kéziszótár, A magyarnyelv-bonctan., Útmutató az ősmag-nyelv irányába.* Székelyudvarhely: A szerző kiadása, 2012.

Tótfalusi István. *Vademecum, szokatlan szavak szótára.* Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1983.

Új Idők Lexikona, Huszonegyedik és huszonkettedik kötet, Pozdorja-Szike., Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet RT. kiadása, 1941.

Periodikákban megjelent írások

Bunta Magda. „Comuna” anabaptista de la Vințul de Jos în sec. XVII. Structura ei internă. Ideologia ei. In: Constantin Daicoviciu, szerkesztő. *Acta Musei Napocensis. 1973, X., Anuarul Muzeului de istorie al Transilvaniei.* Cluj-Napoca, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Cluj Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj,

Holl Imre. A középkori késes mesterség, Régészeti adatok az ausztriai és nürnbergi kések elterjedéséhez. In: *Archeológiai Értesítő*, 121. 12. Budapest.

Klausch, Horst, Die Habaner in Siebenbürgen. In: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 11. évf. (1968) 2. sz.

Levéltári anyagok

Transsumptum az alvinci fiskális birtokokról, 1679. Gyulafehérvár, Római Katolikus Érsekség Levéltára.

Kiadatlan kéziratok

Kelemen Sándor Tomi. *Erdélyi anabaptista egyháztörténet, Kiadatlan kézirat.* Szalárd: 2026.

Internetes források

A művelődés honlapja. Demeter László, *Gudor Kund Botond méltatása, Diaszpóra Alapítvány, Czelder Márton Díj*, <https://muvelodes.net/m/gudor-kund-botond-meltatasa>, A weboldal megnyitásának időpontja: 2024. december 9.

Kis Virág: A destruktív szenvedély poétikája Emily Brontë *Üvöltő szelek* című regényében

Debreceni Egyetem, Irodalom-, Kultúra- és Nyelvtudományok Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Poór Zoltán

Emily Brontë *Üvöltő szelek* című regényét az olvasói és kritikai hagyomány gyakran a romantikus szerelem kanonikus példájaként értelmezi, amelyben Heathcliff és Catherine kapcsolata a társadalmi konvenciókkal szembe szegülő, végzetes szenvedély metaforájaként jelenik meg. A regény részletesebb vizsgálata azonban azt mutatja, hogy a kapcsolat nem a romantikus beteljesülés narratíváját követi, hanem a szenvedély felbomlasztó és identitást elbizonytalanító poétikai szerkezetét teszi láthatóvá (Thormählen 1997: 183–197). A szövegben a szerelem nem az élet kiteljesítésének eszköze, inkább az önazonosság megbontásának, a birtokló vágy nyelvének és a szélsőséges egymásrautaltság alakzatának médiumaként értelmezhető. Az *Üvöltő szelek* korai fogadtatása is ambivalens volt: az olvasók gyakran gyanakvással vagy zavarral reagáltak rá, a mű pedig a vonzás és taszítás különös elegyét kelti, amely már a korabeli kritikában is értelmezési bizonytalanságot váltott ki (Stoneman 1992: 147–153).

A regény nem a szerelem normatív meghatározása felől teszi kérdéssé Heathcliff és Catherine kapcsolatát, sokkal inkább elbeszélői és retorikai működésében bontja le a romantikus szerelem hagyományos kódjait. A kapcsolat nyelve nem a kölcsönös gondoskodás, hanem a birtoklásnak, a testi túlterhelésnek és a halál felé irányuló vágyakozásnak a nyelve. Eric Fromm szeretetfelfogása ezért itt nem kiinduló elméleti keret, inkább értelmező ellenpont. Láthatóvá válik általa, hogy Brontë regénye a szeretet integráló modellje helyett egy olyan szenvedélypoétikát alkot meg, amelyben a másik nem autonóm személy, hanem az én határait egyszerre fenntartó és felbomlasztó alakzat (Fromm 1994: 26–35).

Lockwood Catherine könyveiben a név variánsait látja egymás mellett: „*E bevésések hol kisebb, hol nagyobb betűkkel ugyanazt a nevet ismételték: Catherine Earnshaw, majd Catherine Heathcliff, sőt itt-ott Catherine Linton*” (Brontë 1957: 26). Az identitás instabilitását a szöveg nemcsak tematikusan, hanem tipográfiai szinten is megjeleníti. A névvariációk ugyanakkor nem közvetlen önreprezentációként jelennek meg, Lockwood olvasói észlelésén keresztül válnak hozzáférhetővé, így az identitás instabilitása eleve mediált és narratív konstrukció. A név többszörözése tehát nem csupán életrajzi változást, hanem elsősorban az öntudat relációs elbizonytalanodását jelzi: Catherine alakja nem egyetlen stabil én köré szerveződik, hanem különböző kapcsolati konfigurációkban íródik újra.

Ezt a kapcsolati logikát a szereplők kijelentései is megerősítik. Catherine vallomása: „*Addig szeretnék így tartani [...] amíg mindketten meghalunk*” (Brontë 1957: 210) már előre jelzi, hogy Brontë regényében az egyesülés ideális formája nem az élet beteljesedése, hanem a közös megsemmisülés fantáziája. Heathcliff szavai ugyanezt a végpont felé tartó szerkezetet fogalmazzák meg: „*Két szóban tudnám összefoglalni jövőmet: halál és pokol. Catherine elvesztésével ez a világ pokol lenne nekem*” (Brontë 1957: 198). A szerelmi diskurzus így már kezdettől nem életigenlő, hanem végpont-orientált.

Heathcliff és Catherine kapcsolatát nem romantikus szerelemként, hanem olyan kapcsolati és poétikai alakzatként értelmezem, amelyben a korai veszteség, az önazonosság

határainak elbizonytalanodása és a szenvedély felbomlasztó működése egymást erősítve van jelen. Az elemzés tárgya az, ahogyan a regény nyelve, elbeszélésmódja, testpoétikája és képrendszere létrehozza a szélsőséges kapcsolati tapasztalatot. Heathcliff brutalitása és megszállottsága nem démonikus vagy irracionális jelenségként értelmezhető, olvasatomban olyan elbeszélői és figurális mintázatként működik, amelyet a regény a kirekesztés, az elhanyagolás és a bántalmazás tapasztalataihoz kapcsol (Paris 1997: 241–254). A férfi múltját a szeretet és biztonság radikális hiánya jellemzi; Liverpool utcáin elhagyott árva, majd az Earnshaw-házban is tartós ellenségességnek és alárendeltségnek van kitéve. A szöveg ezt a hiányt a későbbi kapcsolati mintázatok egyik narratív forrásaként működteti. Ebben a környezetben Catherine válik Heathcliff egyetlen stabil kötődési pontjává. A lány nem csupán szeretett személy, identitásképző erőként is működik, mert Heathcliff rajta keresztül tapasztalja meg saját értékét és társadalmi jelentőségét. Ez az azonosulás olyan mértékűvé válik, hogy a kapcsolat nemcsak érzelmi, hanem ontológiai jelentőségre is szert tesz (Paris 1997: 242–246). Az *Üvöltő szelek* nem a tradicionális értelemben vett szerelem elbeszélése, hanem azt a poétikai folyamatot teszi vizsgálhatóvá, amelyben az önazonosság a másikhoz való viszonyban egyszerre jön létre és bomlik fel.

A korai veszteség és a kapcsolat elbeszélésének formálódása

Heathcliff és Catherine kapcsolatának érzelmi és narratív szerkezete elsődlegesen a gyermekkori tapasztalatokban gyökerezik, nem pedig a felnőttkori szenvedélyben. Catherine naplója különösen fontos forrás a korai kötődés természetének megértéséhez. Az apja halála utáni helyzetet így rögzíti: *„Borzasztó vasárnap! [...] Bárcsak visszajöhetne apám. Hindley ugyancsak kevéssé tudja pótolni őt [...] Kegyetlenül bánik Heathcliff-fel... H. meg én fel fogunk lázadni [...]”* (Brontë 1957: 27). A naplóbejegyzés ereje abban áll, hogy a gyermekkori emlékeket töredékes, indulatos és első személyű írásnyomként őrzi meg. Olyan narratív sűrítést hoz létre, amelyben a veszteség, a családi rend felbomlása és a közös ellenállás ugyanazon mondattérben kapcsolódik össze. Bowlby kötődésemélete nem magyarázatként, hanem ennek a szövegszerű összekapcsolódásnak az értelmező háttereként hívható segítségül. Segít megérteni, hogy a regény miért rendezi a veszteség tapasztalatát azonnal egy másik személyhez, a Heathcliffhez kötött „mi”-pozícióba; ugyanakkor a „H. meg én” grammatikai szerkezet már a gyermekkori identitás-összefonódást tükrözi. Catherine nem különálló egyénként, hanem Heathcliffel közös helyzetben létezve határozza meg önmagát.

A napló további része ezt a helyzetet még világosabban rajzolja ki: *„Szegény Heathcliff! Hindley úgy bánik vele, mint egy csavargóval, nem engedi, hogy velünk legyen, velünk étkezzék! Megtiltotta, hogy együtt játsszunk [...]”* (Brontë 1957: 29). Az étkezésből és játékból való kizárás fegyelmezés és társadalmi státuszfosztás is; a tiltás paradox módon nem megszakítja, inkább megerősíti a kapcsolatot a gyerekek között. Catherine bejegyzéseiben Heathcliff a beszélő önpozíciójának részeként jelenik meg, a szöveg következetesen többes számú tapasztalatként formálja meg a kiszolgáltatottságot. A „nem engedi, hogy velünk legyen”, „megtiltotta, hogy együtt játsszunk” típusú szerkezetekben a tiltás nem pusztán ismétlődő cselekményelem: a kapcsolat mindig a megvonás és az újra közeledés ritmusában válik érzékelhetővé. Herman traumaelmélete a fenyegetettség nyelvi szerveződésének megvilágításában segít, rámutat, hogy miként formálódik Catherine és Heathcliff kapcsolata egy közös túlélési tapasztalattá. A regény szövegében mindez a többes számú önmeghatározásban, a közös lázadás nyelvében és a tiltás ismétlődő motívumában válik leginkább érzékelhetővé (Herman 2003: 60–62).

A kettejük közötti függőségi szerkezetet erősíti Nelly megfigyelése is: „*Nem soká tartottam érzéketlennek, mert láthattam, hogy valóságos kínszenvedés neki az egész nap, és alig várja, hogy egyedül lehessen, vagy Heathcliffhez szaladhasson*” (Brontë 1957: 78). Ez a rész is alátámasztja, hogy Catherine kötődése nemcsak gyermeki ragaszkodásként, hanem affektív szükségletként jelenik meg. Nelly elbeszélésében az elkülönítés fájdalma és a közelség vágya olyan példa, amelyben Heathcliff több mint társ, Catherine önértelmezésének kitüntetett viszonyítási pontja is. A szöveg ezt a kötődési sérülékenységet ismétlődő narratív helyzetekben teszi érzékelhetővé: elkülönítéssel, tiltással, térbeli kiszorítással és a másikhöz való visszatérés vágyának ismétlődő megfogalmazásával. Heathcliff számára Catherine az egyetlen érzelmi kapcsolat, amely nem hierarchikus és nem megalázó; Catherine számára pedig Heathcliff az egyetlen személy, akivel közös pozícióban áll a családi rendszerben.

Ez a kölcsönös kizártság teszi lehetővé a radikális egymásrautaltság kialakulását, amelyet a regény térpoétikai eszközökkel is hangsúlyoz. A gyermekek a ház határtereihez kötődnek, mint a padlás, udvar, lápvidék, amelyek a társadalmi rend peremét jelölik. A naplórészlet, amelyben a templomi fegyelem elől a hideg padláson kuporognak, szemlélteti ezt a kiszorított helyzetet. Heathcliff és Catherine parancsot kaptak, hogy imakönyveikkel a padlásra vonuljanak, és ott egy zsák magra letelepedve dideregtek. A padlásjelenetben a kirekesztés nem elvont lelkiállapotként, hanem térbeli elrendezésként válik láthatóvá. A gyermekek a ház központi, meleg, társas tereiből a hideg padlásra szorúlnak; a didergés, a zsákon kuporgás és a hosszan elnyújtott vallási fegyelem testi tapasztalattá alakítja a családi alárendeltséget. A regény a sérülékeny kötődést nem csak érzelmi szinten mutatja be, hanem térbe is rendezi azt. A közös kiszorítottság helye lesz a közös identitás kialakulásának tere.

A megvonás és az önazonosság határainak elbizonytalanodása

A *Wuthering Heights* világa az elhanyagolást, bántalmazást és kirekesztést is bemutatja, amelyben a gyermekek azt tanulják meg, hogy a szeretet szükségszerűen együtt jár az elutasítással. Ennek következményeként felnőttként a szeretet iránti vágyuk nagyobb, mint a szeretetbe vetett bizalmuk (Levy 1996: 158–177). A regényben az ismétlődő megvonás- és tiltásmotívumok a szeretethiány paradox hatásait tárják fel. A valódi intimitás helyett az egyén olyan kapcsolatot keres, amely eleve az elutasítás logikájával átszőtt. A szeretet itt nem a kölcsönös gondoskodásban mutatkozik meg, sokkal inkább az elutasítás újra játszásának kapcsolati mintázatában (Levy 1996: 158–177). Ezt a logikát már a gyermekkori kapcsolati dinamika is előlegezi: „*Szerfelett rajongott Heathcliffért. A legnagyobb büntetés, amit ki lehetett eszelni számára, az volt, hogy nem engedték a fiú közelébe*” (Brontë 1957: 55). A kapcsolatot kezdettől a megvonás jellemzi: a szeretett személyhez való hozzáférés tiltása válik a legerősebb büntetéssé. A kötődésük nem egyszerűen preferencia, hanem ismétlődően kialakuló függési helyzet.

Heathcliff és Catherine vonzalmának egyik legfontosabb poétikai sajátossága az én-határok nyelvi elbizonytalanítása. Ezt a regény az írásnyomok, névvariációk és performatív kijelentések hálózatában hozza létre. Catherine nevének sokszorozódása: Earnshaw, Heathcliff, Linton azt mutatja meg, hogy az önazonosság a mű világában mindig kapcsolati pozíciókhoz kötve íródik újra. Lockwood beszámolója szerint a könyvekben alig maradt üres hely: „*alig volt fejezet, mely mellett ne ékeskedett volna tollal [...] odavetett bejegyzés, vagy valami hasonló, úgyhogy egy körömnnyi hely sem maradt a könyvben fehérén*” (Brontë 1957: 27). A túlburjánzó marginális írások, a töredékes bejegyzések mutatják meg, hogy az én nem egységes narratívában szerveződik.

Az egymáshoz való viszonyuk legdirektebb megfogalmazása Catherine vallomásában olvasható: „*Mi végre teremtettem volna, ha egész valómat magába foglalná az, amit itt látsz? [...] Nelly, én Heathcliff vagyok!... mint saját lényem. Így hát ne beszélj arról, hogy elválunk egymástól; ez lehetetlen [...]*” (Brontë 1957: 109). Ez a regény egyik legfontosabb nyelvi eseménye. A mondat nem leírja, hanem performatív módon létrehozni próbálja az azonosságot: a beszélő a nyelvben számolja fel az én és a másik közötti különbséget. A „saját lényem”, „elválni lehetetlen” megfogalmazások nem hasonlóságot, hanem összenövést állítanak. A kijelentés az azonosság vágyát retorikai túlzásként és performatív beszédaktusként hozza létre, az összetartozást a nyelvben is kódolja. Heathcliff, Catherine beszédében az én egyik létfeltételeként jelenik meg. Catherine híres kijelentése a regény egyik alapfeltevését bontja ki: az egység és elválás konfliktusát, amely a korai kötődés struktúrájához kapcsolódik. Wion Margaret Mahler szeparáció-individuáció elméletére támaszkodva megállapítja, hogy a korai fejlődés során a gyermek kezdetben egyfajta primitív egységélményt tapasztal az anyával, amelyből fokozatosan kell kiválnia, ha ez a folyamat problémás, az későbbi identitás- és kötődési zavarokhoz vezethet. A hangsúly itt azonban nem azon van, hogy Catherine pszichológiailag milyen állapotba került, hanem azon, milyen retorikai formában válik kimondhatóvá az elválás lehetetlensége (Wion 1985: 143–164). Catherine és Heathcliff kapcsolata az én és a másik közötti határ felszámolásának eseményeként értelmezhető, mely nyelvi is megjelenik. A nő számára a férfi „a világ” szerepét tölti be, létezése saját létezésének feltétele, elvesztése pedig összeomlást okoz.

A szenvedély testi alakzatai

A két főszereplő kapcsolatának egyik legfontosabb sajátossága, hogy az érzelmi intenzitás a szövegben következetesen testi aktusokban konkretizálódik. A szenvedély nemcsak belső érzelemként, hanem testen keresztül megnyilvánuló erőként is jelen van. Ez a testpoétikai szerkezet az újra találkozásukkor is kirajzolódik. Heathcliff hosszú távollét után belép Catherine szobájába, az érintés leírása azonnal túllép a romantikus konvenciókon: „*[...] oly hevesen ölelte magához, hogy azt hittem, úrnőm nem fog az ölelésből élve kibontakozni*” (Brontë 1957: 213–214). Nelly elbeszélői nézőpontja nem gyengéd közeledésként, hanem inkább életveszélyes szorításként érzékeli a találkozást. A jelenet ereje ebben a kettősségben rejlik: az intimitás gesztusa ugyanabban a mozdulatban válik fenyegetéssé. Freud élet- és halálösztönről szóló elmélete ennek a kettősségnek a megvilágításához segít (Freud 1955: 40–45). Heathcliff ölése ennek a kettősségnek a dramatikus példája: az egyesülés vágyát nem a másik megőrzése vezérli, hanem a másik bekebelezésének fantáziája. A jelenet ezért nem romantikus egyesülés, az énhatárok erőszakos felszámolásának testi kísérlete. Az ölelés birtokló jellegét tovább hangsúlyozza Catherine reakciója is, amikor „*felemelte karját, hogy lehúzza magához Heathcliff nyakát [...] és egymáshoz szorította arcukat*” (Brontë 1957: 213). Ez a kölcsönös szorítás nem a romantikus harmónia, hanem a kölcsönös összeolvadás testi képe.

A testi agresszió a kapcsolat testi-retorikai működésének részeként jelenik meg. A regény számos szakasza mutatja, hogy a szenvedély könnyen fordul át fizikai brutalitásba, mintha az érzelmi intenzitás szükségszerűen keresné a testi kifejezés formáját. Egy találkozás után a narrátor megfigyeli: „*[...] négy feltűnő kék foltot láthattam úrnőm színtelen bőrén*” (Brontë 1957: 210–211). A zúzódás itt a vágy és az agresszió nyoma, a szenvedély ezen formája fizikailag is olvashatóvá válik Catherine testén. A szélsőségesen intenzív kapcsolatokban a szeretet és a gyűlölet nem különül el, ugyanazon tárgy felé irányuló ambivalens érzelmekként működik (Kernberg 1975: 247–250). A test így egyszerre lesz a vonzalom, a birtoklás és a rombolás olvasható felülete.

A testi nyomok és határfelbomlás poétikája

Heathcliff és Catherine kapcsolatának testi dinamikája nemcsak agresszív, határátlépő jellegű is: olyan helyzeteket jelenít meg, amelyekben az én és a másik, a test és az identitás közötti határok instabillá válnak. A testi nyomok: zúzódasok, szorítások, kimerülések a regényben olvasható jelekké válnak. Catherine teste nem pusztán elszenvedi a kapcsolat erőszakosságát, hordozza és láthatóvá teszi annak nyomait. A fájdalom nem egyszerűen tematizált tapasztalat, hanem kommunikációs forma: ott jelenik meg, ahol a szereplők nyelve már nem képes különbséget tenni szeretet, vád, birtoklás és önpusztítás között. Scarry fájdalomelmélete a testi szenvedés jelentéshordozó működésének értelmezéséhez ad támpontot. A regényben a testi szenvedés gyakran a kommunikáció helyébe lép: az ütés, a szorítás vagy a fizikai kimerülés nemcsak következménye, médiuma is az érzelmi viszonyoknak. A fájdalom nem megszünteti a kommunikációt, inkább annak sajátos formájává válik. A szenvedély nem pusztán érzelmi vagy pszichológiai jelenség; a test, a hatalom, az önazonosság és a fájdalom határterében létrejövő poétikai tapasztalat (Scarry 1985: 13–18).

A szenvedés mint kapcsolati nyelv

Heathcliff és Catherine érzelmi köteléke a kölcsönös szenvedésben nyeri el igazolását. A regény következetesen azt a logikát működteti, amely szerint a fájdalom nem a kapcsolat kudarca, hanem annak bizonyítéka. A szeretet itt nem a másik boldogságában mérhető, hanem a szenvedés intenzitásában. Ezt a dinamikát a legvilágosabban Catherine és Heathcliff dialógusa mutatja meg: *„Mit bánom én, szenvedsz-e majd? [...] Miért ne szenvednél? Én is szenvedek!”* (Brontë 1957: 210). Ez a kegyetlen mondat a kapcsolat sajátos működésének sűrítménye. Catherine beszédében a szenvedés a kötődés bizonyítékává válik: ha Heathcliff szenved, akkor a kapcsolat még fennáll; ha nem szenvedne, az az elszakadás jele lenne. A szöveg a fájdalmat nem a szerelem ellentétéként, hanem annak torz bizonyítékaként tárja elénk. Ez a logika magyarázza, hogy a szereplők beszéde miért csúszik újra és újra a kínzás, halál, örület és megsemmisülés retorikájába.

Heathcliff válasza ezt tovább erősíti: *„– Ne kínozz, vagy azt akarod, hogy megőrüljek, akárcsak te?”* (Brontë 1957: 210–211). A „kínozz” szóhasználat arra utal, hogy ő maga is a szenvedés nyelvén érti a kapcsolatot. A kölcsönös szenvedés nem véletlen következményként, hanem a kapcsolat médiumaként van jelen. Catherine ugyanebben az epizódban kijelenti: *„Megöltetek engem [...] és lám, javatokra vált!”* (Brontë 1957: 210). Felkiáltása a kapcsolat érzelmi struktúrájának nyelvi megjelenése: a szenvedés az élet és halál dimenziójában méri a kapcsolat jelentőségét. A fájdalom mértéke a szeretet mértéke.

Az intimitás ideális formája nem a békés együttlét, hanem a közös pusztulás képzelete. Az ilyen jellegű intenzív kapcsolatokban a szeretet és az agresszió gyakran összefonódik, ezért az intimitás rombolással és érzelmi fájdalommal társulhat (Kernberg 1975: 240–255). A szeretethez kapcsolódó érzelmek nem mindig mentesek a rombolástól: az erotikus kötődés és az agresszió gyakran ugyanazon ösztönenergia eltérő irányú megnyilvánulásai (Freud 1955: 38–45). Ezek az elméleti keretek azonban csak másodlagosan világítják meg azt, amit a regény elsősorban retorikai és dramaturgiai eszközökkel jelenít meg: Catherine és Heathcliff gyakran nem képesek racionális párbeszédre, az érzelmi állapotok extrém megfogalmazásokon, testi reakciókon és szenvedéskifejezéseken keresztül artikulálódnak. A fájdalom a kommunikáció alternatív nyelvévé válik.

A szerelem végpontjai: együttlét és megszűnés

A kapcsolat végpontja nem a közös élet, hanem az együtt megszűnés fantáziája. Catherine Heathcliff karjaiban a fizikai összeomlás felé sodródik. Az érintés nem stabilizálja, inkább fokozza állapota súlyosságát; a test és az érzelmek egyaránt a végkimerülés felé mozdul. A szeretet nem életfenntartó erőként mutatkozik meg a szövegben. A romantikus jövő helyét a közös megsemmisülés fantáziája veszi át. Bizonyos kötődésekben ez a két tendencia összefonódhat, s a szeretet nem az élet megerősítésének, a megszűnés vágyának affektív médiumává válik. A regényben mindez a szereplők halálképeiben, végletes retorikájában és testi összeomlásjeleneteiben válik megragadhatóvá.

Heathcliff reakciói ugyanezt a szerkezetet tükrözik: „*Miért éljek még? Milyen élet lesz az enyém, ha [...] Ó, Istenem! Te talán akarnál élni, ha már lelked a sírba szállt?*” (Brontë 1957: 213–214). Heathcliff nem a szeretett személy elvesztését gyászolja, saját létfeltételének összeomlását mondja ki. A kapcsolat így egzisztenciális függésként jelenik meg, a gyász nyelve pedig az önazonosság elvesztésének retorikájává alakul. Ez a halál felé tartó szerelem megjelenik Heathcliff beszédében: „*Catherine Earnshaw, ne találj békét mindaddig, míg élek! ... Légy mindig velem... mindegy, milyen alakban [...] tégy örültté! ... Nem élhetek az életem nélkül! Nem élhetek lelkeimtől megfosztva!*” (Brontë 1957: 221). Ez a gyászbeszéd már átcsúszik kísértethívó diskurzusba: Heathcliff a kísértő jelenlét fenntartását kívánja, a veszteség feldolgozhatatlanságát és a halálon túli kapcsolat fenntartásának kényszerét önti szavakba. A gyász és a szeretet közötti kapcsolat gyakran az én határainak felbomlásához vezet, mert a szeretett személy elvesztése a személy saját határainak elvesztéseként élhető meg (Kristeva 1989: 4–10). Heathcliff és Catherine viszonya a különálló identitások megszűnésének vágyát írja körül. A klasszikus Brontë-kritika is utal erre: Ralli szerint Catherine és Heathcliff szerelme és a regény világa olyan civilizáción túli morális térként jelenik meg, ahol a társadalmi konvenciók lehullanak, és a lélek végső szükségletei radikális formában mutatkoznak meg (Ralli 1925: 495–507). Levy hasonlóképpen hangsúlyozza, hogy Heathcliff megszállottsága Catherine halála után nemcsak gyász, inkább a halálon túli kapcsolat képzeleti fenntartása: a halál válik az ideális kapcsolat terévé (Levy 1996: 163–164). A regény szövegében a szeretett személy halála nem lezárás, hanem a kapcsolat továbbírásának képzeleti tere.

Heathcliff alakja: marginalizáció és affektív zártság

A karakter leírása gyakran állatias, sötét vagy démonikus metaforákkal történik, ami a másság és fenyegetettség érzését teremti meg. Heathcliffről az olvasó sohasem közvetlenül, mindig közvetített, értelmezett és gyakran elfogult narratív szövegeken keresztül szerez tudomást. A mű gyakran a féltékenységre, a bosszúra, az érzelmi zártság alakzataiban jeleníti meg őt. Edgar Linton megfigyelése szerint természete a régi maradt; ez a kijelentés az elbeszélői perspektíva által közvetített állandóságérzetet rögzíti. A traumához kapcsolódó viselkedési és elbeszélői mintázatok egyik jellemzője az affektív és kognitív rugalmatlanság, amely megakadályozza az adaptív fejlődést (van der Kolk 2014). A szöveg ismétlődő viselkedésminták és narratív hangsúlyok révén alkotja meg a változatlan benyomását. Heathcliff korai affektív páncélképződését világosan mutatja a Nelly elbeszélése: „*Morcos és elfásult gyermeknek látszott [...] szemrebbenés nélkül fogadta Hindley ütéseit, könnyet sohasem ejtett*” (Brontë 1957: 50). A jelenet nem egy hozzáférhető belső állapotot tár fel, külsőleg érzékelhető viselkedésmintát rögzít, amelyet az elbeszélés az érzéketlenség és zártság leírásaként értelmez. A traumára adott reakció a megkeményedés, az érzéketlenség és a fájdalom demonstratív elrejtése; a szöveg a viselkedéssjegyek ismétlésén keresztül hozza létre azt a figurát, amely később a merevség és

zárttság benyomását kelti az olvasóban. „*Magam is meglepődtem, milyen hidegvérrel kelt fel a fiú... nem bosszúálló természetű; hogy mennyire tévedtem, azt rövidesen meg fogja látni*” (Brontë 1957: 53). A „tévedés” és annak későbbi felülírása az elbeszélői tudás fokozatos alakulását jelzi: Heathcliff karaktere időben kibomló értelmezések révén teremődik.

Hoydis szerint a *Wuthering Heights* egyik központi kérdése Heathcliff kirekesztett, bizonytalan státuszú létezése, amely már a regény elején meghatározódik: nem kap stabil jogi vagy érzelmi helyet a családban és idegenként marad jelen (Hoydis 2022: 115–132). Ez a bizonytalan státusz alapozza meg későbbi figurális és narratív pozícióját: a kirekesztés, másság és erőszak tapasztalata strukturálja alakját. Heathcliff nem romantikus hős, hanem olyan figura, akinek karaktere a társadalmi és családi marginalizációban formálódik.

Féltékenysége nem „féltés”, hanem birtoklási indulat, míg Catherine a saját énkiterjesztéseként válik számára jelentőssé. Ez a birtokló viszony a beszéd retorikai túlzásain és a konfliktushelyzeteken keresztül válik megragadhatóvá. Kétségbeesett monológja is ezt világítja meg: „*Miért nem kellettem neked, Cathy?... mi jogon áldoztál fel... Amit sem a nyomor, sem a bűn, sem a halál, sem Isten, sem Sátán nem tudott volna elérni... azt te... megvalósítottad*” (Brontë 1957: 213–214). A halmozás, a végletes oppozíciók és az apokaliptikus tónus nem egy stabil érzelmi állapotot ír le, a kizárólagosság igényének nyelvi felfokozását tárja elénk. A féltékenységek nem hétköznapi sértettségként, hanem kizárólagossági igényként van jelen; Catherine döntése nem választás, Heathcliff értelmezésében ontológiai árulásnak minősül.

Catherine alakja: változékonyság és relációs önazonosság

Catherine karakterének poétikai és affektív szerkezete Heathcliffével komplementer módon működik. Míg Heathcliff alakját a szöveg gyakran a megmerevedés, a sötétség, zárttság és a monomániás ismétlés figuráiban rajzolja meg, Catherine ábrázolását a hangulati ingadozás, az identitáskeresés és a kapcsolati szétartás teszi meghatározóvá. A narrátor egyszerűen, de beszédesen írja le viselkedését: „kedélye úgy változott, mint a szél.” Ez a hasonlat alakját a változékonyság és kiszámíthatatlanság képi rendjébe helyezi. Catherine hangulatai nem fokozatosan változnak, hirtelen és kiszámíthatatlanul mozdulnak el; a szélhasonlat az affektív mozgékonyt a regény természeti képrendszerével is összekapcsolja.

Ezt a visszaforduló önértelmezést teszi explicitté vallomása: „*Bárcsak ismét kisleány lehetnék, rettenthetetlen, szabad és vadóc...*” (Brontë 1957: 168). A kijelentésben az identitás nem előremutató fejlődésként, hanem a visszatérés vágyának narratívájában szerveződik. A felnőtt női szerep helyett a gyermekkori, még szét nem vált önazonosság válik kíváncsisággá. Catherine érzelmi reakciói gyakran extrém testi megnyilvánulásokban konkretizálódnak: ájulások, lázas delírium, önpusztító kijelentések kísérik. Az elbeszélői közvetítésen keresztül gyakran a kontrollvesztés és fragmentálódás tapasztalata válik érzékelhetővé. Az affektus testi kitörésekben való megjelenésének egyik példája: „*Cibálni kezdte a csengőzsinórt, míg kettészakadt... ott feküdt, fejét a heverő karfájába verdeste, és úgy csikorgatta a fogait, mintha szilánkokra akarná törni mindegyiket*” (Brontë 1957: 158). Az érzelmek nem nyelvileg rendeződnek, a testen és a mozdulatokon keresztül törnek elő, helyettesítik a verbális artikulációt. A regényben az orvos megállapítása is érzékelteti a mentális összeomlás lehetőségét: „*A doktor... megmondotta, hogy nem is annyira a haláltól félt, mint inkább a végleges megtévelylődéstől*” (Brontë 1957: 176).

A viktoriánus irodalomban az ilyen jelenetek gyakran a női psziché instabilitásának kulturális kódjaként működnek (Showalter 1987). Catherine esetében azonban ez nemcsak társadalmi konstrukció, a kapcsolat poétikailag szervezett dinamikájának része is: éppen az a szövegbeli nyitottság, szélsőségesség és ingadozás teszi lehetővé, hogy Heathcliff merev

intenzitása hatni tudjon. Ez a kapcsolat ismétlődő megszólalásokban, névvariációkban, valamint a másikkal való viszonyt folyamatosan újíró beszédaktusokban válik érzékelhetővé. Az identitásbizonytalanság nem előzetesen adott állapot, inkább a szöveg által létrehozott és fenntartott pozíció, amely az egymásra irányuló kijelentésekben és a szélsőséges testi reakciókban nyer formát.

Az azonosság kérdése: hasonlóság vagy vágyott összetartozás?

Heathcliff és Catherine alakja nem külön-külön, hanem egymás viszonyában válik teljessé. Heathcliff megmerevedő, ismétlésre épülő figurája és Catherine változékonysága komplementer módon illeszkedik egymáshoz: az egyik stabilitást, a másik intenzitást ad a kapcsolatnak, de ez a kölcsönhatás nem integráló. Ez drámaian jelenik meg Catherine haldoklásakor. Heathcliff kétségbeesetten kérdezi: „Hogy fogom én ezt elviselni?” A kérdés felszíni szinten gyászreakciónak tűnik, de Heathcliff nem a jövőbeli élet gyakorlati nehézségeire kérdez rá, hanem a létezés lehetőségére. Ezt a függést fogalmazza meg: „*Nem élhetek az életem nélkül! Nem élhetek lelkemtől megfosztva!*” (Brontë 1957: 221). Heathcliff már nem metaforikusan, inkább szó szerint állítja, hogy a kapcsolat elvesztése a saját létezése végét jelenti. A gyász nyelvét az önazonosság megszűnésének nyelvén alakítja.

Stevenson tanulmányának kiindulópontja Catherine híres kijelentése: „Heathcliff vagyok.” A kritikai hagyomány ezt gyakran szó szerint értelmezi, és a két szereplő kapcsolatát valamiféle lényegi azonossággként fogja fel. Stevenson azonban rámutat, hogy a regény maga nem támasztja alá egyértelműen ezt az azonosságot; Catherine maga is elismeri, hogy érzését nem tudja pontosan megfogalmazni, ami arra utal, hogy a hasonlóság inkább retorikai konstrukció (Stevenson 1988: 60–81). Kapcsolatukban a „hasonlóság” mindig a különbség kontextusában jelenik meg. Catherine azt állítja, hogy az ő és Heathcliff lelke ugyanabból van, miközben Edgar Lintont önmagától radikálisan eltérőként jellemzi. A beszéd így inkább az azonosság vágyát, mintsem annak valóságát teszi láthatóvá (Stevenson 1988: 60–81). Ez különösen fontossá teszi, hogy Catherine kijelentését a vágy nyelvi túlzásaként és az összetartozás retorikai megteremtéseként olvassuk.

Az intimitás és kölcsönösség paradoxonjai

Levy Catherine esetében hangsúlyozza, hogy felnőttkori betegsége részben abból fakad, hogy nem tud azonosulni felnőtt identitásával; pszichésen visszatér a gyermekkori állapotba, és a Heathcliffhez kötődő múltat tekinti valódi önmagának (Levy 1996: 165–172). Ez arra világít rá, hogy a regény miként szervezi az identitást a múlt felé irányuló, ismétlődő önmeghatározásokban. Catherine énfelfogása ezért nem az autonóm szelfre, hanem egy relációs-ontológiai azonosulásra épül. A regény legdirektebb állítása, az „én Heathcliff vagyok!” nem azt mondja, hogy nagyon szeretem, hanem az én-határokat számolja fel nyelvileg. A kijelentés retorikai túlzásként olvasható, amely az azonosság vágyát performatív módon hozza létre, és nem egy előzetesen adott belső állapotot ír le. Fonagyék mentalizációs kerete szerint, ha az én belső reprezentációi instabilak, a személy könnyebben kívülre helyezi az identitás-szilárdító támaszt; Catherine esetében ez a támasz Heathcliff (Fonagy et al. 2002).

A kölcsönös szenvedély példája a haldoklási jelenet is: „*Sóvárogra felemelkedett... majd egymás karjába omlottak...*” (Brontë 1957: 213–214). Catherine közeledése nem megnyugvást, hanem újabb túlintenzív testi reakciót vált ki Heathcliffből. Amikor a férfi erősen szorítja Catherine-t, a kölcsönösség nem kiegyensúlyozott: az egyik fél érzelmi intenzitása a másik testén keresztül tovább fokozódik. A szöveg nem egy idilli szerelmi működést mutat be, hanem annak hiányát és felbomlását jeleníti meg a túlzó testi gesztusok és a kontrollvesztés ismétlődéseinek keresztül. Ezt az elbeszélő külső nézőpontja is megerősíti: „*Közömbös szemlélőnek furcsa és borzalmas látványt*

nyújthatott ez a két ember” (Brontë 1957: 211). Az értékelő nézőpont explicitté teszi, hogy az itt megjelenő viszony nem belülről átélt harmóniaként, hanem kívülről érzékelhető disszonanciaként ölt testet.

Thormählen hangsúlyozza, hogy a regény egyik alapvető problémája a szimpátia hiánya: Catherine és Heathcliff nemcsak másokkal, hanem egymással szemben is feltűnően kevés együttérzést mutatnak. Catherine személyiségét egocentrizmussal jellemzi; mások érzései csak annyiban fontosak számára, amennyiben saját érzelmi szükségleteit szolgálják. Ez a szereplők közötti viszonyt az önreferencialitás és a másik perspektívájának hiánya felől ragadja meg. Catherine és Heathcliff szenvedélye nem illeszthető a hagyományosan értendő szerelem fogalmi kereteibe; a regény olyan viszonyt reprezentál kettejük között, amelyben az én és a másikkal való viszony nem különül el, egymást kölcsönösen létrehozó, ugyanakkor felbomlasztó folyamatként működik (Thormählen 1997: 184–197).

A kapcsolat végpontja: halál és továbbélés

Az *Üvöltő szelek* világa nem egyszerűen vad vagy primitív, hanem a regény környezetábrázolása is tükrözi, hogy ez a világ a civilizáció határán vagy azon túl helyezkedik el. A zord táj, az elszigetelt farm, a durva életforma mind arra utalnak, hogy a történet olyan közegben játszódik, ahol a társadalmi konvenciók már nem működnek, és az emberi lélek meztelenül jelenik meg. A regény szövege olyan teret hoz létre, amelyben a társadalmi normák háttérbe szorulásával az emberi viszonyok szélsőséges formái válhatnak láthatóvá. Ebben a morális térben Heathcliff és Catherine kapcsolata olyan kötésként rajzolódik ki, amely túlmutat az élet hétköznapi keretein (Ralli 1925: 501–505).

A mű nem a romantikus szerelem klasszikus narratívájába illeszkedik. A regény azt a folyamatot teszi láthatóvá, amelyben a trauma, a szeretethiány és a korai kötődési sérülékenység nem közvetlen lélektani fejlődésként, hanem ismétlődő megszólalásokban, testi jelenetekben, térbeli kiszorításokban és relációs kijelentésekben szerveződő mintázatként figyelhető meg. A kapcsolati és affektív szerkezetet a testpoétika, a perspektivikus közvetítettség és a halál felé tartó imagináció eszközeivel jeleníti meg. A szöveg mindezt többszörösen közvetített elbeszélői szólamokon keresztül teszi hozzáférhetővé: Lockwood, Nelly és a beágyazott írásnyomok egyaránt részt vesznek abban, hogy Heathcliff és Catherine története mindig interpretált, sohasem közvetlen formában válik olvashatóvá. Története nem a romantikus szerelem mítoszát erősíti meg, hanem annak sötét ellenképét tárja elénk: egy olyan szenvedélyt, amely az identitás határainak felbomlásához, a kapcsolat önfelszámoló logikájához vezet, és amely a narratív konstrukció szintjén teszi láthatóvá az emberi kötődés szélsőségeit.

Felhasznált irodalom

- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment*. London: Hogarth Press. Budapest: Animula Kiadó, 2009. 202–214.
- Brontë, Emily. *Üvöltő szelek*. Ford. Sőtér István. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1957.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L. & Target, M. (2002). *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. New York: Other Press.
- Freud, Sigmund. “Beyond the Pleasure Principle.” In: *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Vol. XVIII (1920–1922). Trans. and ed. James Strachey. London: Hogarth Press, 1955. 38–45.
- Fromm, E. (1994). *A szeretet művészete*. Ford. Várady Szabolcs. Budapest: Háttér Kiadó. 26–35.
- Herman, Judith Lewis. (2003). *Trauma és gyógyulás*. Budapest: Háttér Kiadó. 60–62.
- Hoydis, J. (2022). “Breaking the Cycle of Heathcliff: Precarious Subjects from Emily Brontë to

- Caryl Phillips." In: Schmidt-Haberkamp, B., Gymnich, M. & Schneider, K. P. (eds.), *Representing Poverty and Precarity in a Postcolonial World*. Leiden: Brill, 115–132.
- Kernberg, O. F. (1975). *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. New York: Jason Aronson. 34–40.
 - Kristeva, J. (1989). *Black Sun: Depression and Melancholia*. New York: Columbia University Press. 4–10.
 - Levy, E. P. (1996). "The Psychology of Loneliness in *Wuthering Heights*." *Studies in the Novel*, 28(2), 158–177.
 - Paris, B. J. (1997). "Wuthering Heights." In: *Imagined Human Beings: A Psychological Approach to Character and Conflict in Literature*. New York: NYU Press, 241–254.
 - Ralli, A. (1925). "Emily Brontë: The Problem of Personality." *The North American Review*, 221(826), 495–507.
 - Scarry, E. (1985). *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World*. New York: Oxford University Press. 13–18.
 - Showalter, E. (1987). *The Female Malady: Women, Madness and English Culture, 1830–1980*. London: Virago.
 - Stevenson, J. A. (1988). "'Heathcliff is Me!': *Wuthering Heights* and the Question of Likeness." *Nineteenth-Century Literature*, 43(1), 60–81.
 - Stoneman, P. (1992). "Feminist Criticism of *Wuthering Heights*." *Critical Survey*, 4(2), 147–153.
 - Thormählen, M. (1997). "The Lunatic and the Devil's Disciple: The 'Lovers' in *Wuthering Heights*." *The Review of English Studies*, 48(190), 183–197.
 - van der Kolk, B. A. (2014). *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. New York: Viking. 140–148.
 - Wion, P. K. (1985). "The Absent Mother in Emily Brontë's *Wuthering Heights*." *American Imago*, 42(2), 143–164.

BEVEZETÉS

Az empowermenttel foglalkozó szakirodalom áttekintése során ismerkedtem meg Amartya Sen írásaival, többek között Az egyéni szabadság, mint társadalmi elkötelezettség (1991) című tanulmányával. Szociális munkásként különösen megragadott a történet, miszerint az 1943-as bengáli éhínség idején, bár nem volt élelmiszerhiány az országban, milliók vesztették életüket, "csak" azért, mert nem rendelkeztek a hozzáférés eszközeivel. Sen a „hozzáférés eszközei” alatt, azokat a társadalmi és gazdasági feltételeket érti, amelyek lehetővé teszik az egyén számára, hogy erőforrásokhoz jusson, hogy a rendelkezésre álló javakat ténylegesen elérje és felhasználja (Sen, 1991).

Sen munkásságának további tanulmányozása során jutottam el a képességszemlélethez (capability approach). Az empowerment (képessé tétel) fogalmának és a képességszemlélet logikájának párhuzamos vizsgálata során a mindkét megközelítésben megjelenő „képesség” fogalma kerül a vizsgálat középpontjába. Felvetődik a kérdés, hogy az empowerment kontextusában értelmezett „képesség” és a képességszemléletben megjelenő fogalom azonos jelentéssel bír-e, illetve milyen módon kapcsolódnak egymáshoz.

A tanulmány mellett érvel, hogy bár az empowerment és a képességszemlélet hasonló terminológiát használ, a „képesség” fogalmát különböző módon ragadják meg: az empowerment kontextusában a „képesség” elsősorban az egyéni cselekvőképességhez kapcsolódik, míg a képességszemléletben a „képesség” a ténylegesen elérhető életlehetőségekre (capabilities), azok feltételeire és a választási szabadságra utal. E különbség vizsgálata lehetőséget ad annak feltárására, hogy a két fogalom miként kapcsolódik egymáshoz.

Fogalmi egyértelműség céljából a továbbiakban különbséget teszek a „képesség” fogalmának kétféle használata között. Az empowerment esetében a „képesség” kifejezést használom, míg a képességszemléletben megjelenő fogalom jelölésére – a jelentés pontosítása érdekében – az angol capability terminust alkalmazom.

A tanulmány az empowerment fogalmát a szociális munka egyéni (esetmunka, casework) szintjén, az egyén és a szociális munkás közötti közvetlen segítő kapcsolat kontextusában értelmezi, és célja az empowerment és a képességszemlélet közötti fogalmi kapcsolódások feltárása. Hozzájárulása az empowerment fogalmi értelmezéséhez abban áll, hogy rámutat: az empowerment önálló folyamatként való értelmezése a jóllét megvalósulásának kontextusában önmagában nem elegendő és csak a képességszemlélet fogalmi keretében válik teljesebben értelmezhetővé.

1.KÉPESSÉGSZEMLÉLET – CAPABILITY APPROACH

1.1. Kulcsfogalmak

Az empowerment, mint az egyén cselekvőképességét erősítő folyamat, valamint az Amartya Sen nevéhez köthető képességszemlélet (capability approach) fogalmi keretének vizsgálata megköveteli mindkét kontextus pontos, elméletileg megalapozott értelmezését.

Az empowerment fogalmának részletesebb elméleti és gyakorlati tárgyalására korábbi munkáimban már sor került. (Héderné & Kormányos, 2022; Héderné & Kormányos, 2023; Héderné & Kormányos, 2023a; Kormányos, 2024). Az empowerment fogalma a szociális munka kutatásában empirikus megközelítésben is megjelenik. Ezt mutatja a szociális munkás empowerment skála magyar változatának validálása is, amely ráirányítja a figyelmet arra, hogy az empowerment a szociális munka gyakorlatában értelmezhető és vizsgálható jelenséggé jelenik meg (Fábián, Szoboszlai & R. Fedor, Patyán & Mór, Faul & Lawson, 2022). A továbbiakban a képességszemlélet bemutatására helyezem a hangsúlyt.

A képességszemlélet elsősorban Amartya Sen munkásságához köthető. Sen ezt a megközelítést az egyéni életlehetőségek értékelésére, valamint az egyenlőtlenségek és az igazságosság feltételeinek vizsgálatára alkalmazza. Elméletének középpontjában az áll, hogy az értékes élet megvalósítása nem pusztán az erőforrásokhoz való hozzáféréstől függ, hanem attól, hogy az egyén milyen tényleges lehetőségekkel (capabilities) és választási szabadsággal rendelkezik (Juhász, Bajmócy, Gébert & Málovics, 2015).

A képességszemlélet megértéséhez szükséges az elmélet kulcsfogalmainak tisztázása, különösen a capability, a functioning, a conversion factors és az agency fogalmának értelmezése.

1.1. 1. Capability – a valós lehetőségek, a feltételek és a választás szabadsága

A képességszemlélet megértésének kiindulópontja a capability fogalmának tisztázása.

A capability fogalmának magyar nyelvű fordítása nem egységes a szakirodalomban: gyakran a „képesség” vagy a „lehetőség” kifejezésekkel adják vissza, amelyek azonban nem fedik le teljes mértékben az eredeti jelentéstartalmat. Ennek megfelelően a továbbiakban a capability kifejezést használom.

A capability olyan komplex fogalom, amely az egyén számára hozzáférhető lehetőségeket, feltételeket, valamint a választás valós szabadságát egyidejűleg hordozza magában (Robeyns, 2005; Sen, 2004). Sen értelmezésében a capability nem azonos sem az erőforrásokkal, sem az egyén belső jellemzőivel, hanem a tényleges cselekvési lehetőségek és lehetséges állapotok halmazát jelöli, amelyek közül az egyén szabadon választhat az általa értékesnek tartott élet szempontjából. Ebben az értelemben a capability az egyén tényleges szabadságát fejezi ki olyan tevékenységek végzésére és állapotok elérésére, amelyek hozzájárulnak az általa értékesnek tartott élet megvalósításához (Alkire & Deneulin, 2009).

Fontos hangsúlyozni, hogy a capability nem a megvalósult állapotokra, hanem a választható lehetőségek tartományára utal, vagyis az egyén számára elérhető lehetséges létezések és cselekvések kombinációjára, azaz a potenciális működésmódok halmazára. Sen értelmezésében az egyén jóllétének megítélése szempontjából nem a ténylegesen megvalósított működések, hanem a rendelkezésre álló lehetőségek (capability set) bírnak elsődleges jelentőséggel (Robeyns, 2005; Bajmócy, 2012; Alkire & Deneulin, 2009).

1.1.2. Funkcionings – tevékenység és létállapot

Az előzőekben tárgyalt lehetőségekhez képest a functionings az egyén ténylegesen megvalósult tevékenységeire (doings) és létállapotaira (beings) utal. Valójában az egyén aktuális élethelyzetét írja le (Sen, 1993 idézi Gébert, 2017).

A fogalom magyar nyelvre történő fordítása szintén nehézségekbe ütközik, mivel a magyar nyelv külön kezeli a tevékenységeket és a létállapotokat. Az angol functioning kifejezés ezzel szemben

egyetlen fogalomban egyesíti e kettőt, ezért jelen írásban a szakirodalomhoz hasonlóan az angol kifejezés használata mellett döntök.

A functioning kifejezés tehát, arra vonatkozik, hogy az egyén ténylegesen mit tesz meg és milyen állapotokat ér el a valóságban. Az egyén életében megvalósult cselekvések és létállapotok összességét jelöli, függetlenül attól, hogy ezek aktív cselekvés vagy tudatos nem-cselekvés eredményeként alakulnak ki. A megélt, az egyén szerinti értékes állapotok és tevékenységek együttesen alkotják az értékes életet, például az egészség, jól tápláltság, a biztonság, az iskolázottság, értékes munka, kapcsolattartás lehetősége stb. (Robeyns, 2005; Alkire & Deneulin, 2009).

A capability és a functioning egymástól megkülönböztetendő fogalmak: míg a capability az egyén számára elérhető, lehetséges tevékenységek és létállapotok teljes körét jelöli, addig a functioning az ezek közül ténylegesen megvalósult állapotokat és cselekvéseket írja le (Sen, 1993, idézi Gébert, 2017; Robeyns, 2005).

Az értékes életről alkotott eltérő elképzelések következtében az egyének különböző döntéseket hoznak, így azonos lehetőségek mellett is eltérő functionings alakulhat ki (Juhász, 2018). A képességszemlélet tiszteletben tartja az emberek értékes életről alkotott elképzeléseit, ezért nem a megvalósult működések, hanem a lehetőségek halmaza tekinthető az egyén helyzetének megítélésében elsődlegesnek (Robeyns, 2005).

1.1.3. Conversion factors – az erőforrások valós lehetőségekké alakulását befolyásoló tényezők

A capabilities bőségét és minőségét meghatározzák a személy számára rendelkezésre álló egyéni és társadalmi feltételek is, amelyek az erőforrások tényleges felhasználását teszik lehetővé, az értékesnek tartott tevékenységek és létállapotok megvalósítása céljából (Juhász, 2018). Amartya Sen a conversion factors kifejezéssel (átváltási tényezők) jelöli azokat a körülményeket, amelyek befolyásolják, hogy az egyének a rendelkezésére álló erőforrásokat milyen mértékben képesek ténylegesen választható lehetőségekké (capabilities) alakítani (Bajmócy, 2012; Juhász és mtsai. 2015).

Az átváltási tényezők szerepe abban ragadható meg, hogy az erőforrások önmagukban nem határozzák meg az egyén lehetőségeit. Az erőforrások értéke attól függ, hogy az egyéni és társadalmi feltételek milyen módon képesek azokat tényleges életlehetőségekké és választási szabadsággá alakítani (Drèze & Sen, 2002, idézi Robeyns, 2005).

Erre példa az a helyzet, amikor egy mozgáskorlátozott személy rendelkezik a repülőgéppel való utazáshoz szükséges erőforrásokkal (például pénzzel és repülőjeggyel), azonban az akadálymentesítés hiánya miatt nem képes felszállni a repülőgépre. Ebben az esetben az erőforrások megléte ellenére a repülőgéppel való utazás nem válik ténylegesen elérhető lehetőséggé. Az átváltási tényezők – jelen esetben az akadálymentesítés hiánya – nem teszik lehetővé, hogy az erőforrások capabilities-szé alakuljanak.

Az átváltási tényezők, amelyek az erőforrások felhasználhatóságát befolyásolják, több típusba sorolhatók (Sen, 1999b, 70–71, idézi Gébert, 2017). A szakirodalom ezeket rendszerint három fő csoportba rendezi: személyes, társadalmi és környezeti tényezőkre, amelyek együttesen határozzák meg, hogy az egyén milyen mértékben képes az erőforrásokat tényleges lehetőségekké alakítani (Bajmócy, 2012; Robeyns, 2005).

A repülőgépes utazás példájában elsősorban az akadálymentes infrastruktúra hiánya figyelhető meg, amely környezeti átváltási tényezőnek tekinthető; ugyanakkor ez gyakran társadalmi tényezőkkel is összefügg, mivel az intézményi szabályozás és a társadalmi normák alakítják az akadálymentesítés megvalósulását.

Az átváltási tényezők azokat az egyéni és környezeti feltételeket ragadják meg, amelyek meghatározzák, hogy az egyén a rendelkezésére álló erőforrásokat milyen mértékben képes tényleges lehetőségekké alakítani. Ennek megfelelően az, hogy az egyén képes-e értékes tevékenységek végzésére és kíváncsi létállapotok elérésére, egyaránt függ a rendelkezésre álló erőforrásoktól és az átváltási tényezőktől. E két tényező együttesen határozza meg az egyén számára elérhető capabilities körét (Gébert, 2017; Dancz & Bajmócy, 2025).

1.1.4. Agency – cselekvőképesség

Amartya Sen képességszemlélete szerint az egyének nem passzív alanyai, hanem tevékeny alakítói saját életüknek és fejlődési folyamataiknak a választási szabadság révén. Az egyének – a rendelkezésükre álló lehetőségek keretei között – maguk határozzák meg, hogy milyen fejlődési irányokat tartanak értékesnek, és lehetőségük van arra is, hogy, ezek irányába cselekedjenek. Ez a cselekvőképesség ragadható meg az agency fogalmában (Alkire & Deneulin, 2009).

A képességszemléletben az agency fogalma kulcsszerepet játszik, mivel ez az a dimenzió, amely közvetlen kapcsolatot teremt az empowerment folyamatával.

A magyar szakirodalom ezt a fogalmat általában cselekvőképességgént fordítja. Az agency nem értelmezhető pusztán cselekvésként, hanem olyan komplex cselekvőképességgént, amely magában foglalja a célok önálló megfogalmazását, a megfontolt mérlegelést, az önálló döntéshozatalt, a cselekvést, valamint a cselekvések környezetre gyakorolt hatását (Sen 1999b, Sen 2003 idézi Gébert, 2017). E komplexitásból fakadóan Sen az agency-t metaképességgént értelmezi (Crocker-Robeyns (2010) idézi Juhász és mtsai., 2015).

Az agency elnevezés az előzőekben tárgyalt fogalmakhoz hasonlóan a nehezen fordítható terminusok közé tartozik. Mivel a fordítások rendszerint nem adják vissza a fogalom teljes jelentését, a szakirodalom többsége az angol megfogalmazás használata mellett dönt, vagy körülírással él, és legtöbb esetben saját ügyek tevékeny előmozdításának lehetőségeként értelmezi és írja le (Gébert, 2017). Az agency fogalmát - a jelentésből fakadó hiányosság ellenére - a képességszemlélet kontextusában a cselekvőképességgént használom.

1.1.5. Erőforrások

Az előzőekben a képességszemlélet kulcsfogalmainak konceptualizálására került sor, elkülönítve az átváltási tényezőket (conversion factors), a képességeket (capabilities), a tevékenységeket/létállapotokat (functionings), valamint a cselekvőképességet (agency). Bár az erőforrások nem az értékelés elsődleges dimenzióját képezik a képességszemlélet esetében, szerepük mégis meghatározó, mivel hozzájárulnak a "capability set" kialakulásához. Az egyén rendelkezésére álló erőforrások – az átváltási tényezők közvetítésével – befolyásolják azt, hogy milyen valós lehetőségek közül választhat, vagyis milyen képességekkel (capabilities) rendelkezik az egyén (Juhász, 2018).

Az erőforrások különböző javakat és szolgáltatásokat foglalnak magukban, mint például az ételmező, a ruházat, a jövedelem vagy a közlekedési infrastruktúra. Az egyének eltérő jellemzői következtében sem az erőforrások egyenlő elosztása, sem az egységes átváltási feltételek alkalmazása nem eredményez azonos valós lehetőségeket. Az egyének különböznek abban, hogy

azonos erőforrásokat és feltételeket milyen mértékben képesek capabilities-szé alakítani. Ezt jól szemlélteti a következő példa: a mozgásukban korlátozott személyek számára a mobilitás csak akkor válik ténylegesen elérhetővé, ha a hozzáférés feltételei – például az akadálymentesítés – is adottak. A szolgáltatás pusztá megléte (például repülőjárat) nem jelenti azt, hogy mindenki egyenlő módon képes azt igénybe venni. A példából is látható, hogy az erőforrások értéke nem önmagukban rejlik, hanem abban, hogy az átváltási tényezők függvényében milyen valós lehetőségek (capabilities) kialakulását teszik lehetővé (Alkire & Deneulin, 2009).

A képességszemlélet értelmében az értékes élet megítélésének alapját nem az erőforrások, hanem az egyén számára elérhető valós lehetőségek (capability set) képezik, még akkor is, ha e lehetőségek kialakulásában az erőforrások meghatározó szerepet játszanak (Gébert, 2017).

1.2. A képességszemlélet elméleti kerete

A képességszemlélet elsősorban Amartya Sen Nobel-díjas közgazdász és filozófus nevéhez köthető, aki megközelítését az egyéni élethelyzetek és a társadalmi egyenlőtlenségek elemzésére alkalmazza, különösen a szegénység, az igazságosság és a valós életlehetőségek vizsgálatában. Elmélete az egyének számára elérhető tényleges lehetőségekre (capabilities) helyezi a hangsúlyt, és az értékes élet megítélését az egyén megélt szabadságára és választási lehetőségeire alapozza, nem pedig pusztán az anyagi javak meglétére (Juhász és mtsai., 2015). Ezzel szembemegy a hagyományos, hasznosság-alapú jólétfelfogással: a jólétet nem az erőforrások szintjén ragadja meg, hanem az egyén számára elérhető valós lehetőségek (capabilities) mentén értelmezi. E gondolatmenethez kapcsolódva Martha Nussbaum a képességszemléletet részben Amartya Sen álláspontjától függetlenül, részben azzal vitázva dolgozta ki (Felcsúti, 2012; Méreininé, Málovics, & Juhász, 2016). Egy konkrét, tíz elemből álló minimumképesség-listát fogalmazott meg, amely a méltóságteljes emberi élet alapvető feltételeit jelöli. Sen a rögzített képességlisák meghatározása ellen érvel, mivel álláspontja szerint az értékes élet feltételei kontextusfüggők, és nem ragadhatók meg egy univerzális felsorolással (Sen, 2004; Sen (1993), (1999/2003), Crocker (2008) idézi Juhász, 2018; Anand, Hunter & Smith, 2005).

Amartya Sen, 1998-ban, a jóléti közgazdaságtanhoz való hozzájárulásáért kapott Nobel-díja felgyorsította a képességszemlélet térhódítását. Napjainkban már a közgazdaság, a társadalomfilozófia mellett, a mérnöki tudományokban is megjelenik. A tervezők a felhasználók valódi képességeire és lehetőségeire fókuszálnak (Oosterlaken, 2012 idézi Bajmócy, 2012).

A képességszemlélet olyan értelmezési keretként ragadható meg, amely az egyén számára ténylegesen elérhető lehetőségek (capabilities), az ezeket befolyásoló átváltási tényezők (conversion factors), a cselekvőképesség (agency) összefüggésében értelmezi az egyén számára értékes élet megvalósulhatóságát (Robeyns, 2005; Alkire & Deneulin, 2009).

2. AZ EMPOWERMENT ÉRTELMEZÉSE A KÉPESSÉGSZEMLÉLET KERETÉBEN

Az empowerment és a képességszemlélet közötti kapcsolat nem pusztán a „képesség” fogalmának közös használatából fakad (Gébert, 2015), sokkal inkább abban ragadható meg, hogy mindkét megközelítés az egyéni lehetőségek és a cselekvőképesség kérdését állítja középpontba, eltérő fogalmi keretben.

Az empowerment és a képességszemlélet eltérő elemzési szinten értelmezhetők, míg az empowerment elsősorban folyamatként és gyakorlati megközelítésként jelenik meg, addig a képességszemlélet értékelési keretként ragadható meg (Gébert, 2017).

Jelen fejezet nem a két fogalom közvetlen összehasonlítására törekszik, hanem az empowerment értelmezésére a képességszemlélet fogalmi rendszerében. Ebben az értelemben az empowerment a lehetőségek (capabilities) bővítéséhez és a cselekvőképesség (agency) érvényesüléséhez kapcsolódó dimenzióként értelmezhető.

A szociális munka eseti (casework) gyakorlatában különösen relevánsak azok az élethelyzetek, amelyekben az egyének kirekesztettséggel és tartós deprivációval szembesülnek. A kirekesztettség és a szegénység szubkulturális sajátosságaiból fakadóan a tartósan deprivált helyzetben élők alacsony önbizalma, önértékelése, valamint tapasztalati és fizikai hátrányai a személyes átváltási tényezők (personal conversion factors) kedvezőtlen alakulásaként ragadhatók meg, amelyek egyúttal az egyének cselekvőképességének (agency) érvényesülését is korlátozzák. Ezek a tényezők befolyásolják azt, hogy az egyének az erőforrásaikból milyen valós lehetőségekhez (capabilities) jutnak, és azokkal milyen mértékben képesek élni. Az önbizalom és az énkép pozitív irányú változása — amelyhez a szociális munkás és a kliens közötti közvetlen interakció is hozzájárulhat — erősítheti az egyének cselekvőképességét (agency). Ily módon lehetővé válhat, hogy az egyének az általuk értékesnek tartott életet megvalósítsák. Ez a folyamat az empowerment gyakorlati megjelenéseként értelmezhető a képességszemlélet keretében (Méreiné, Málovics & Juhász, 2016; Gébert, 2017).

Az empowerment során az egyén olyan készségeket és kompetenciákat fejleszt — például együttműködési készséget, önálló döntéshozatali képességet vagy a környezeti hatások kezelésének képességét —, amelyek a képességszemléletben személyes átváltási tényezőkként (personal conversion factors) értelmezhetők, és hozzájárulnak az egyének cselekvőképességének (agency) erősödéséhez is. Ezáltal az egyén számára reálisan elérhető lehetőségek (capabilities) köre bővül.

A képességszemlélet e megközelítése a szociális munka gyakorlatában arra világít rá, hogy a beavatkozások fókusza nem pusztán az erőforrások biztosítására irányul, hanem azokra a tényezőkre is, amelyek befolyásolják, hogy a kliensek ténylegesen választhassanak a rendelkezésükre álló lehetőségek közül. Ennek megfelelően a szociális munka feladata egyrészt az átváltási tényezők alakítása — például a készségek és az önbizalom erősítése —, másrészt az egyének cselekvőképességének (agency) támogatása. Ez a megközelítés az empowerment szempontjából is meghatározó, mivel hozzájárul ahhoz, hogy a kliensek ne csupán lehetőségekkel rendelkezzenek, hanem azok közül ténylegesen választani is képesek legyenek.

A képességszemlélet nem új tartalmat ad az empowerment fogalmának, hanem olyan fogalmi keretet biztosít, amelyben az pontosabban értelmezhető. A fenti elemzés alapján az empowerment nem a képességszemléletből következik, hanem azon keresztül válik jobban érthetővé, olyan gyakorlat, amely a képességszemlélet fogalmi rendszerében — az egyéni lehetőségek (capabilities), az azokat alakító tényezők (conversion factors) és a cselekvőképesség (agency) mentén — értelmezhető.

3. AZ EMPOWERMENT ÉS A KÉPESSÉGSZEMLÉLET ÉRTELMEZÉSE JUHÁSZ ÉS MUNKATÁRSAI SZEMPONTJAI MENTÉN

A képességszemlélet és az empowerment közötti fogalmi kapcsolat tisztázását követően indokoltta válik annak vizsgálata, hogy e fogalmak miként értelmeznek egy konkrét társadalmi jelenséget.

A továbbiakban a szegénység kerül a vizsgálat fókuszába. A szegénység választását az indokolja, hogy olyan társadalmi jelenségről van szó, amelyben az egyének ténylegesen elérhető lehetőségeinek korlátozottsága közvetlenül megfigyelhető. A képességszemlélet a jóllét hiányát ezen lehetőségek szűkösségeként ragadja meg, míg az empowerment megközelítése az egyéni cselekvőképesség korlátozottságára irányítja a figyelmet. Ennek következtében a két megközelítés ugyanazon társadalmi jelenség különböző dimenzióit világítja meg, ami lehetővé teszi együttes vizsgálatukat.

A szegénység ilyen irányú elemzéséhez a Juhász és munkatársai (2015) által kidolgozott szempontok szolgálnak kiindulópontként, amelyeket a képességszemlélet alapján, eredetileg a szegénységkezelési programok tervezésére dolgoztak ki. Jelen tanulmány elemzési keretként alkalmazza őket. E szempontok ilyen irányú alkalmazása lehetővé teszi, hogy a képességszemlélet és az empowerment ugyanazon elemzési keretben, azonos dimenziók mentén váljanak értelmezhetővé (Juhász és mtsai., 2015).

Juhász és munkatársai (2015) öt olyan dimenziót azonosítottak, amelyek a szegénységben élők élethelyzetének érdemi javulása szempontjából meghatározóak, ezek a tényleges lehetőségekre irányuló figyelem, az érintettek aktív szerepe, a szegénységi csapda felismerése, a mentális folyamatok figyelembevétele, valamint az egyediség és a részvétel jelentősége (Juhász és mtsai., 2015).

A keret egyik központi eleme annak hangsúlyozása, hogy (1.) a szegénységben élők nem pusztán a beavatkozások passzív befogadóiként jelennek meg, hanem saját élethelyzetük aktív alakítóiként is értelmezhetők. Ezzel összefüggésben jelenik meg a (2.) szegénységi csapda jelensége, amely a szegénység többdimenziós újra termelődésével és az abból való kilépés nehézségeivel függ össze (Smith–Todaro, 2012 idézi Juhász és mtsai., 2015). A tartós szegénység vizsgálata során kiemelt jelentőséget kapnak a (3.) mentális folyamatok is, különös tekintettel a tanult tehetetlenségre, az alacsony önértékelésre és a korlátozott jövőbeli elvárásokra, amelyek befolyásolják az érintettek cselekvési lehetőségeit (Shekhawat, 2011 idézi Juhász és mtsai., 2015). A keret egyúttal rámutat (4.) az egyediség figyelembevételének jelentőségére, arra, hogy az egyéni és társadalmi különbségek eltérő módon befolyásolják az erőforrások felhasználásának lehetőségeit (Unwin, 2004 idézi Juhász és mtsai., 2015). Végül kiemelt szerepet kap (5.) az érintettek részvétele, amely a problémák felismerésében, megfogalmazásában és a megoldási folyamatokban való aktív jelenlétben nyilvánul meg (Juhász és mtsai., 2015).

3.1. Az egyes szegénységi jelenségek elemzése

A továbbiakban Juhász és munkatársai által kidolgozott elemzési szempontok mentén kerül sor annak vizsgálatára, hogy az empowerment és a képességszemlélet miként értelmezi az egyes szegénységi jelenségeket.

1. A szegénységkezelési beavatkozások egyik alapvető dimenziója annak felismerése, hogy a szegénységben élők nem csupán passzív befogadói a támogatásoknak, hanem saját élethelyzetük aktív alakítói is (Juhász és mtsai., 2015).

Az empowerment megközelítésében ez a jelenség kettős módon ragadható meg: egyrészt a krízishelyzetekben az érintettek átmenetileg passzív befogadóként jelenhetnek meg, amikor az azonnali, ellátó jellegű beavatkozások kerülnek előtérbe, másrészt hosszabb távon ez a passzivitás az egyéni cselekvőképesség, önhatékonyság és kezdeményezőkétség korlátozottságaként értelmezhető.

A képességszemlélet keretében mindez a cselekvőképesség (agency) dimenziójában ragadható meg, amely az egyén azon lehetőségére utal, hogy értékesnek tartott céljait megfogalmazza, és azok irányába cselekedjen. E megközelítés hangsúlyozza, hogy a segítség elfogadása vagy visszautasítása egyaránt az egyéni döntések körébe tartozik, és a szabadság részének tekinthető.

A passzív befogadó szerep tartós fennmaradása arra utal, hogy az egyén számára ténylegesen elérhető lehetőségek (capabilities) köre beszűkült, mivel az átváltási tényezők (conversion factors) kedvezőtlen alakulása korlátozza az erőforrások tényleges lehetőségekké alakulását, és ezáltal az egyén cselekvőképességének (agency) érvényesülését is.

Az, hogy az egyén ténylegesen képes-e saját élethelyzete aktív alakítójává válni, e tényezők egymással összefüggő, kölcsönösen alakító viszonyában értelmezhető.

2. A szegénységi csapda jelensége a szegénység többdimenziós újra termelődésére utal, amelyben a tartósan fennálló hátrányok az egyének cselekvési lehetőségeinek beszűküléséhez vezetnek. E folyamat egyik meghatározó eleme, hogy a kedvezőtlen helyzetek nem csupán külső korlátként jelennek meg, hanem idővel az egyének tapasztalataiban és értelmezéseiben is rögzülnek. A megszokás, a tehetetlenség érzése és ezek elfogadása így hozzájárul a hátrányos helyzet fennmaradásához, és önmagát erősítő mechanizmusként működhet (Smith–Todaro, 2012 idézi Juhász és mtsai., 2015).

Az empowerment megközelítésében mindez az egyének motivációjának, önhatékonyságának és cselekvési kezdeményezőkézségének korlátozottságaként értelmezhető. A megszokás és a tehetetlenség érzése hozzájárulhat a szegénységi csapda fennmaradásához, és az egyének cselekvési részvételének, valamint kollektív cselekvőképességének beszűküléseként jelenhet meg.

A képességszemlélet keretében a szegénységi csapda az átváltási tényezők (conversion factors), a rendelkezésre álló lehetőségek (capabilities) és a cselekvőképesség (agency) összefüggésében ragadható meg. Az átváltási tényezők meghatározzák, hogy az egyén az erőforrásaiból milyen tényleges lehetőségekhez jut. A részvételhez kapcsolódó döntések az egyéni cselekvőképesség (agency) körébe tartoznak, ugyanakkor ezek gyakorlása attól függ, hogy az adott lehetőségek az egyén számára reálisan hozzáférhetők-e. A beszűkült lehetőségek a választható alternatívák körének szűküléséhez vezetnek, ami hozzájárulhat a hátrányos helyzet tartóssá válásához, és ez által a szegénységi csapda fennmaradásához.

3. A szegénységi csapda dinamikájával összefüggésben a mentális folyamatok figyelembevétele arra irányítja a figyelmet, hogy a tartós depriváció nem csupán anyagi, hanem pszichológiai következményekkel is jár, amelyek az egyének cselekvési lehetőségeinek alakulását befolyásolják (Juhász és mtsai., 2015). A tanult tehetetlenség, az alacsony önértékelés és a beszűkült jövőképek hozzájárulhatnak abbéli gondolkodásukhoz, hogy a "jövő eseményei befolyásoltalanul következnek be" (Juhász és mtsai., 2015: 551).

Az empowerment nézőpontjából mindez az egyének önbecsülésének, önbizalmának és cselekvési kezdeményezőkézségének korlátozottságaként értelmezhető. A tanult tehetetlenség olyan belsővé váló mintázatként jelenik meg, amely az egyének cselekvési kezdeményezésének és részvételének korlátozottságában fejeződik ki.

A képességszemlélet értelmezésében a mentális folyamatok az átváltási tényezők (conversion factors) részét képezik, amelyek befolyásolják, hogy az egyén az erőforrásaiból milyen tényleges lehetőségekhez (capabilities) jut. A tanult tehetetlenség így nem pusztán egyéni állapotként, hanem a lehetőségek beszűküléséhez hozzájáruló tényezőként értelmezhető. E megközelítés

ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az egyén döntései — még korlátozott körülmények között is — a cselekvőképesség (agency) körébe tartoznak, miközben e döntések a rendelkezésre álló lehetőségek és feltételek által erősen meghatározottak.

4. Az egyediség figyelembevételére arra irányítja a figyelmet, hogy a szegénységben élők élethelyzetei, szükségletei és erőforrásai eltérőek, így a beavatkozások hatása is egyénenként különböző módon alakul. Az egységes megközelítések e különbségek figyelmen kívül hagyásával korlátozhatják a beavatkozások hatékonyságát (Juhász és mtsai., 2015).

Az empowerment megközelítésében az egyediség figyelmen kívül hagyása az egyének közötti különbségek el nem ismeréseként jelenik meg, ami korlátozhatja a cselekvési lehetőségeket, a részvételt és a kezdeményezőkészséget.

A képességszemléletben az egyéni különbségek az átváltási tényezők (conversion factors) révén jelennek meg, amelyek befolyásolják, hogy az egyén az erőforrásaiból milyen tényleges lehetőségekhez (capabilities) jut. Az eltérő élethelyzetek és sajátosságok így különböző lehetséghalmazokat eredményeznek. A cselekvőképesség (agency) e lehetőségek keretei között érvényesül, vagyis az egyének eltérő feltételek mellett képesek céljaik irányába cselekedni.

5. Az érintettek részvételének jelentősége arra irányítja a figyelmet, hogy a szegénységben élők aktív bevonása a problémák felismerésébe, megfogalmazásába és a megoldási folyamatokba meghatározó szerepet játszik a beavatkozások eredményességében. A részvétel hiánya a passzív szerep fennmaradásához járulhat hozzá, míg a bevonódás lehetősége erősítheti az egyének aktív jelenlétét saját életük alakításában (Juhász és mtsai., 2015).

Mindez az empowerment szempontjából az egyének önhatékonyságának, önértékelésének és cselekvési kezdeményezőkészségének dimenziójában ragadható meg. A részvétel lehetősége összefügg azzal, hogy az egyének mennyiben képesek felismerni, megfogalmazni és kifejezni saját problémáikat.

A képességszemlélet értelmezésében a részvétel a rendelkezésre álló lehetőségek (capabilities) egyik megnyilvánulási formájaként értelmezhető. Az, hogy a részvétel az egyének számára ténylegesen elérhető lehetőségként jelenik-e meg, az átváltási tényezők (conversion factors) által alakított feltételektől függ. A részvétel vállalása vagy elutasítása az egyéni cselekvőképesség (agency) körébe tartozik, vagyis az egyének a számukra adott lehetőségek keretei között hoznak döntést a bevonódásról.

3.2. Az empowerment és a képességszemlélet összefüggéseinek szintézise

Juhász és munkatársai szempontrendszere mentén végzett elemzés rámutat arra, hogy az empowerment és a képességszemlélet egymást kiegészítő módon járulnak hozzá a szegénységi helyzetek értelmezéséhez.

Az elemzés alapján az empowerment az egyének motivációjához, önhatékonyságához és cselekvési kezdeményezőkészségéhez kapcsolódik, és olyan tényezőkre irányítja a figyelmet, amelyek a cselekvőképesség (agency) érvényesülését és a ténylegesen elérhető lehetőségek (capabilities) alakulását befolyásolják. A képességszemlélet ugyanakkor azt teszi láthatóvá, hogy az egyének milyen lehetőségekkel rendelkeznek, ezek milyen feltételek mellett válnak ténylegesen választhatóvá, és miként kapcsolódnak az egyéni cselekvőképesség érvényesüléséhez.

Mindebből következik, hogy az empowerment önmagában nem elegendő az egyén számára értékes élet megvalósulásához, mivel a cselekvőképesség érvényesülése a ténylegesen elérhető

lehetőségektől és az azokat alakító feltételektől is függ. A képességszemlélet ezzel összefüggésben arra irányítja a figyelmet, hogy az egyéni cselekvőképesség mellett a választások tényleges elérhetőségét meghatározó feltételek is kulcsszerepet játszanak.

A képességszemlélet az empowerment értelmezését azzal gazdagítja, hogy az egyéni cselekvőképességet, az azt befolyásoló átváltási tényezőket (conversion factors), valamint a társadalmi és intézményi környezet hatásait egységes keretben teszi értelmezhetővé.

KONKLÚZIÓ

A tanulmány az empowerment és az Amartya Sen nevéhez köthető képességszemlélet fogalmi kapcsolódásait vizsgálja a szociális munka gyakorlatának, különösen az esetmunka szintjén megjelenő beavatkozások kontextusában. Az elemzés a Juhász és munkatársai (2015) által, a képességszemlélet alapján kidolgozott, eredetileg szegénységkezelési programok tervezésére irányuló szempontokra épül.

Az elemzés azt mutatja, hogy a két megközelítés nem egymást helyettesítő, hanem egymást kiegészítő módon járul hozzá a társadalmi jelenségek értelmezéséhez. Míg az empowerment az egyéni cselekvőképesség erősödéséhez kapcsolódó folyamatokra irányítja a figyelmet, addig a képességszemlélet azokat a feltételeket és ténylegesen elérhető lehetőségeket (capabilities) teszi láthatóvá, amelyek e cselekvőképesség (agency) érvényesülését meghatározzák.

Mindez arra ural, hogy az empowerment önmagában nem elegendő az egyén számára értékes élet megvalósulásához, mivel a cselekvőképesség érvényesülése a ténylegesen elérhető lehetőségektől és az azokat alakító társadalmi és környezeti feltételektől is függ. A képességszemlélet ezzel összefüggésben olyan értelmezési keretet kínál, amely az egyéni cselekvőképességet, az átváltási tényezőket (conversion factors) és a választási szabadság feltételeit egységben teszi láthatóvá.

A szociális munka gyakorlatában ez azt jelenti, hogy az egyéni cselekvőképesség erősítése mellett szükséges a ténylegesen elérhető lehetőségek és a választási szabadság feltételeinek biztosítása is. Az empowerment csak e feltételek figyelembevételével válik értelmezhetővé és érvényesíthetővé.

A tanulmány hozzájárulása az empowerment fogalmi értelmezéséhez abban ragadható meg, hogy az empowermentet nem önálló folyamatként, hanem a képességszemlélet fogalmi keretében értelmezi, rámutatva arra, hogy az egyéni cselekvőképesség érvényesülése, valamint az egyén számára ténylegesen elérhető lehetőségek alakulása nem kizárólag egyéni, hanem társadalmi és környezeti feltételek által is meghatározott.

Mindez a szociális munka gyakorlatában nemcsak az egyéni beavatkozások újragondolását teszi szükségessé, hanem a strukturális feltételek alakítására irányuló szakpolitikai és intézményi beavatkozások jelentőségére is rámutat.

Felhasznált irodalom

Alkire, S. & Deneulin, S. (2009). The human development and capability approach. In S. Deneulin & L. Shahani (Eds.), *An introduction to the human development and capability approach: Freedom and agency* Earthscan, 22-49

Forrás: <https://idrc-crdi.ca/en/books/introduction-human-development-and-capability-approach-freedom-and-agency> Letöltve: 2026.04.09.

Anand, P., Hunter, G. & Smith, R. (2005). Capabilities and Wellbeing: Evidence Based on the Sen-Nussbaum Approach to Welfare. *Social Indicators Research*, 74, 9-55

Forrás: <https://www.jstor.org/stable/27522237> Letöltés: 2026.01.04.

Bajmócy, Z. (2012). A képesség-szemlélet alkalmazásának lehetőségei a regionális tudományban. In: *Dialógus a regionális tudományról*. SZE Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola – MRTT, Győr, pp. 18-30. Forrás: <https://real.mtak.hu/15987/> Letöltve: 2024.06.01.

Budai, I. (2015). Az együttműködés a szociális munka egyik kulcsa és eszköze. *Párbeszéd*,

2 (1). Forrás: <file:///D:/Downloads/PBUDAImasolat.pdf> Letöltve: 2024.06.01.

Dancz, Á. & Bajmócy, Z. (2025). A képességszemlélet szerepe a mobilitási lehetőségek igazságos fejlesztésében, *Közgazdasági Szemle*, 72, 1245-1266 Forrás: <https://ojs.mtak.hu/index.php/kszemle/article/view/21115/17401> Letöltve: 2026.01.04.

Fábián, G., Szoboszlai, K., R. Fedor, A., Patyán, L., Mór, M., Faul, A. C., & Lawson, T. R. (2022). A Szociális Munkás Empowerment Skála magyar változatának validálása. *Párbeszéd: Szociális Munka folyóirat*, 9 (1). Forrás: <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/11289/10011> Letöltve: 2023.01.05-én

Felcsúti, P. (2012). Figyeljünk Amartya Senre, *Magyar Narancs*.

Forrás: <https://magyarnarancs.hu/felcsuti/figyeljunk-amartya-senre-78639>

Letöltve: 2024.06.01.

Gébert, J. (2015). Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján. Doktori értekezés tézisei

Forrás:

file:///D:/Downloads/helyi_gazdasagfejlesztés_a_kepessegszemlelet_alapjan_doktori_ertekezés_tezisei.pdf Letöltve: 2024.06.01.

Gébert, J. (2017). A képességszemlélet alapjai. In: Bajmócy, Z., Gébert, J. & Málovics, Gy., (szerk.) *Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján*. JATEPress, Szeged, 21-46

Forrás: https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/34770/1/GJ_otkakotetteljesvegleges-21-46.pdf

Letöltve: 2026.04.09.

Héderné, B. E. & Kormányos, K. (2022). Az empowerment szakmatörténete és lehetséges kutatási irányai. *Esély*, 33 (4), 3-18 Forrás: https://www.esely.org/kiadvanyok/2022_4/3-18-berta-kormanyos-esely-2022-4-vegleges.pdf Letöltve: 2024.02.01.

Héderné, B. E. & Kormányos, K. (2023). Az empowerment, mint indikátor. *Párbeszéd*, 10 (2)

Forrás: <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/13597/11820> Letöltés: 2024.02.01.

Héderné, B. E. & Kormányos, K. (2023a). Institution Environment and Empowerment-Supporting Social Work, In Kiyal, Kamcybekova Abdiraim (szerk.) *International Conference on Social Research and Behavioral Sciences*, 48-61. Forrás: <https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/28659/> Letöltve: 2024.06.01.

Juhász, J. (2018). A méltó emberi élet lehetősége. *Közgazdasági Szemle*, 65 (12), (1299-1319).
Forrás: <https://real.mtak.hu/88454/1/05%20Juh%C3%A1szA.pdf> Letöltve: 2026.04.09.

Juhász, J., Bajmócy, Z., Gébert, J. & Málovics, Gy. (2015). Szegénység, képességek, lehetőségek. *Közgazdasági Szemle*, 62, 257-279.

Forrás:

https://www.researchgate.net/publication/303751976_Szegenyseg_kepessegek_lehetosegek_Szegenysegkezelesi_szempontok_Amartya_Sen_elmeletenek_tukreben Letöltve: 2024.06.01.

Kormányos, K. (2024). Az empowermentet befolyásoló szervezeti tényezők monitorozása, valamint az empowerment értékelési lehetősége. In *PEME XXVIII. konferenciakötet*, 134-146

Forrás: <https://peme.hu/wp-content/uploads/2025/01/PEME-XXVIII.-Konf.-kotet.pdf>

Letöltve: 2025.01.04.

Méreiné, B.B., Málovics, Gy. & Juhász, J. (2016). *A hazai antiszegregációs tervek értékelése Amartya Sen képességszemlélete alapján*. Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar

Forrás: <https://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=60601> Letöltve: 2022.06.12.

Robeyns, I. (2005). The Capability Approach: a theoretical survey, *Journal of Human Development*, 6 (1), 93-117. Forrás: <https://doi.org/10.1080/146498805200034266> Letöltve: 2026.04.09.

Sadan, E. (2011).: *Közösségi tervezés és empowerment* (2005 ford. 2011)
Forrás: https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/8208/01_kozossegi_tervezes_es_empowerment.pdf?sequence=1&isAllowed=y Letöltve: 2021.04.15-én

Sen, A. (1991) Az egyéni szabadság, mint társadalmi elkötelezettség.

Forrás: https://www.esely.org/kiadvanyok/1992_1/azegyeni_szabadsag.pdf

Letöltés: 2024.06.01.

Sen, A. (2004). Capabilities, Lists, and Public Reason: Continuing the Conversation. *Feminist Economics*, 10 (3), 77–80. Forrás: <https://doi.org/10.1080/1354570042000315163> Letöltés: 2026.04.09.

Szabó, L. (1999).: *A szociális esetmunka kialakulása és elméleti hátterei*, Szociális Munka Alapítvány Kiadványa, Budapest

Temesváry, Zs. (2018).: *A szociális munka és a szociálpedagógia modern elméletei* L'Harmattan, Budapest

Absztrakt

A dróntechnológia katonai és katasztrófavédelmi vonatkozásában hangsúlyos az emberi tényező vizsgálatának jelentősége, mivel a drónkezelői feladatvégzés komplex kognitív folyamatokat igényel. Hatékony megoldást jelenthetnek ezen folyamatok mérésére a korszerű pszicho fiziológiai műszerek. Kiemelt figyelmet kap a szemkövetés és pupillometria, az EEG-alapú agykérgi aktivitásmérés, valamint a szívfrekvencia-variabilitás vizsgálata. E módszerek hozzájárulhatnak a kognitív terhelés, a figyelmi kontroll, a stresszválasz és a regenerációs kapacitás objektívebb értelmezéséhez. A tanulmány célja annak bemutatása, hogy a mérőeljárások miként támogathatják a drónkezelők kiválasztását, felkészítését, állapotmonitorozását és mentálhigiénés gondozását.

Kulcsszavak: drónkezelők; pszicho fiziológiai mérőmódszerek; neuroergonómia; kognitív terhelés; humán faktor

Bevezetés

A dróntechnológia az elmúlt években a modern technológiai fejlődés egyik meghatározó és széles körben terjedő eszközrendszerévé vált (Palik & Rohács, 2022). Alkalmazása ma már nem korlátozódik egyetlen szakterületre: egyaránt jelen van a katonai műveletekben, a rendvédelmi és katasztrófavédelmi feladatellátásban, valamint a civil és piaci környezetben, például a mezőgazdaságban (Haig & Szatmári, 2025; Manga és mtsai., 2017; Restás, 2023a, 2024). A drónrendszerek elterjedésének egyik meghatározó oka, hogy számos helyzetben költséghatékonyabb, rugalmasabb és biztonságosabb alternatívát kínálnak a hagyományos eszközökhöz képest, miközben olyan feladatok végrehajtását is lehetővé teszik, amelyek emberi jelenléttel fokozott kockázatot, jelentős erőforrásigényt vagy korlátozott hozzáférhetőséget jelentenének (Békési & Seres, 2020).

A technológiai fejlődés, különösen a mikroelektronikai alkatrészek, az adatátviteli rendszerek, az akkumulátortechnológia, valamint a szenzorok és fedélzeti műszerek fejlődése, lehetővé tette, hogy költséghatékonyan nagy teljesítményű, különböző funkcionális egységekkel felszerelhető eszközök álljanak rendelkezésre (Haig & Szatmári, 2025). A felhasználási céltól függően ezek a pilóta nélküli légi járművek alkalmazhatók felderítésre, megfigyelésre, célazonosításra, kárfelmérésre, árvízvédelmi feladatokra, tűzoltási támogatásra, kutató-mentő műveletekre, illetve egyéb, gyors döntéshozatalt és pontos helyzetértékelést igénylő tevékenységekre. E sokrétű alkalmazhatóság ugyanakkor nemcsak technológiai, hanem humán tényezőkkel kapcsolatos kérdéseket is felvet, különösen azokban a helyzetekben, ahol a drónkezelő tartós terhelés és magas felelősségi szint mellett végzi feladatát (Major & Békési, 2023).

Vizsgált drónalkalmazási területek

Jelen tanulmány a dróntechnológia alkalmazásának két, pszichológiai szempontból releváns területére fókuszál: a katonai és a katasztrófavédelmi felhasználásra. A két alkalmazási környezet eltérő műveleti célrendszerrel és döntési helyzetekkel jellemezhető, ugyanakkor a drónműveletekben részt vevő személyi állomány pszichés igénybevétele szempontjából több lényeges átfedést is mutat. Mindkét területen jellemző lehet a fokozott figyelmi terhelés, a gyors információfeldolgozás szükségessége, a helyzetértékelési bizonytalanság, valamint az a felelősségi nyomás, amely abból fakad, hogy a kezelő döntései közvetlenül befolyásolhatják a művelet kimenetelét, az érintett személyek biztonságát vagy akár emberi életek védelmét (Bradley, 2025; Dalilian & Nembhard, 2024). Ez indokoltá teszi annak vizsgálatát, hogy a drónkezelői alkalmasság, felkészítés és pszichológiai támogatás miként egészíthető ki a pszichofiziológiai válaszok objektívebb mérésére alkalmas módszerekkel.

A katasztrófavédelmi területen dinamikus fejlődést láthatunk. A hazai és nemzetközi szakirodalomban egyre több tanulmány foglalkozik azzal, hogy a drónok hogyan alkalmazhatók árvízvédelmi helyzetekben (Gyürü és mtsai., 2025), tűzoltási feladatok támogatásában (Restás, 2023b), veszélyes területek feltérképezésében, illetve eltűnt személyek keresésében vagy mentési műveletek koordinálásában (Mohd Daud és mtsai., 2022). Ezekben a helyzetekben a drónok előnye, hogy olyan információt képesek biztosítani, amelyhez az ember közvetlen jelenléte nélkül, gyorsan és sok esetben kisebb kockázattal lehet hozzáférni. Ugyanakkor minél komplexebb és minél nagyobb felelősségű helyzetben használjuk ezeket az eszközöket, annál inkább előtérbe kerül, hogy a sikeres alkalmazás nem kizárólag a technológián múlik.

Katonai szempontból az elmúlt évek fegyveres konfliktusai egyértelművé tették, hogy a drónok harcászati és hadműveleti szinten is meghatározó eszközzé váltak. Ennek markáns fordulópontja a második hegyi-karabahi háború volt, ahol az azeri erők drónalkalmazása látványosan jelezte a pilóta nélküli rendszerek hadviselésre gyakorolt átalakító hatását (Kiss & Palik, 2023). Az orosz-ukrán háború tapasztalatai tovább erősítették ezt a tendenciát az elmúlt években (Végvári, 2025). A drónrendszerek ugyanakkor nem merülnek ki magában az eszközben: hadműveleti integrációjuk szervezeti, kiképzési és humánerőforrás-fejlesztési szempontból is új kihívásokat teremt. A technológia mögött jelen van az emberi tényező, amely lehetővé teszi a rendszer hatékony és biztonságos alkalmazását. Ez a humán faktor adja a drónkezelők pszichológiai vizsgálatának kiindulópontját.

A humán faktor szerepét támasztják alá azok a közelmúltbeli nemzetközi példák is, amelyekben az ukrán drónhadviselési és drónvédelmi tapasztalatok iránt jelentős érdeklődés mutatkozott az Egyesült Államok és más partnerországok részéről (AP News, 2026; Reuters, 2026). A háborús környezetben felhalmozott gyakorlati tudás, a drónfelderítési és ellen-drón rendszerek alkalmazási tapasztalatai, valamint az ezekhez kapcsolódó kiképzési modellek azt jelzik, hogy a dróntechnológia hatékony működtetése nem választható el a kezelői kompetenciáktól. A technológiai fölény tehát önmagában nem elegendő: annak műveleti értéke nagymértékben függ attól, hogy az emberi kezelő milyen pszichés és pszichofiziológiai állapotban képes a rendszerrel együttműködni.

Dróntechnológia és a humán faktor

Az aktuális felhasználási módok fényében érdemes előtérbe helyezni a drónszemélyzet kiválasztásának és felkészítésének pszichológiai aspektusait, különös tekintettel a katonai és katasztrófavédelmi alkalmazásokra. Ahhoz, hogy az eljárásrendek objektív információk feldolgozása mentén kerüljenek kidolgozásra, ismerni kell, hogy milyen pszichés funkciók, kognitív képességek és pszicho fiziológiai mutatók támogatják a biztonságos és hatékony drónkezelői teljesítményt. Az objektív mérési módszerek megismételhetők, illetve érdemben összehasonlíthatók egymással és kevesebb teret biztosítanak a szubjektív értelmezésnek (Clark & Watson, 2019). Ennek alapján hosszabb távon olyan eljárásrend kidolgozása válhat lehetővé, amely segíti a megfelelő személyek kiválasztását, célzottabbá teszi a felkészítést, és hozzájárul a kezelők mentálhigiénés állapotának hosszú távú megőrzéséhez.

A katonai és a katasztrófavédelmi terület között ebből a szempontból fontos közös nevező rajzolódik ki: mindkét esetben speciális feladatrendszerben dolgozó operátorokról beszélünk, akiknek magas szintű figyelmi kontrollra, gyors információfeldolgozásra, döntési rugalmasságra és stressztűrésre van szükségük (Armour & Ross, 2017). Ha azt szeretnénk, hogy ezek a személyek hosszú távon is jól teljesítsenek, akkor nem elegendő kizárólag a drón irányítás technikai oldalát fejleszteni. Vizsgálunk kell azt is, hogyan működik az ember ebben a rendszerben: mikor terhelődik túl, milyen jelzések utalnak a teljesítményromlás közeledtére, hogyan regenerálódik, és milyen módon támogatható a felkészítésben.

Klasszikus pszichológiai vizsgálati módszer

A pszichológiai vizsgálatok kiindulópontját a klasszikus, önbeszámolón alapuló módszerek adják. A kutatások során alkalmazott papír-ceruza és önbeszámolós tesztek fontos szerepet töltenek be, hiszen könnyen felvehetők, viszonylag gyorsan kiértékelhetők, és nem igényelnek különösen nagy technikai erőforrást. Alkalmasak lehetnek arra, hogy képet kapjunk a személy önmagáról alkotott percepciójáról, bizonyos személyiségjellemzőiről, motivációs mintázatairól vagy szubjektíven megélt terheléséről (Clark & Watson, 2019).

Ugyanakkor ezeknek a módszereknek komoly korlátai is vannak. A vizsgálati személy tudatosan vagy nem tudatosan torzíthatja a válaszait. Ez történhet disszimuláció formájában, amikor a személy kedvezőbb képet szeretne mutatni magáról, de történhet belső védekező mechanizmusok mentén is, amikor a személy maga sem fér hozzá pontosan saját működésének bizonyos aspektusaihoz. A teszteredményeket befolyásolhatja a motiváció, az aktuális hangulat, a fáradtság, a vizsgálati helyzettel szembeni ellenállás vagy az is, hogy a személy kötelező feladatként éli meg a teszt kitöltést (Goerigk és mtsai., 2020).

Az önbeszámolós módszerek másik problémája az időbeliség. Ha a drónkezelőt a feladat végrehajtása után kérdezik meg arról, hogy mennyire volt megterhelő a helyzet, akkor a választ már memóriatorzítások befolyásolhatják. Gyakori jelenség, hogy az emberek elsősorban a legintenzívebb pillanatokra vagy a feladat végére emlékeznek vissza, miközben a művelet közben megjelenő rövid, de kritikus kognitív túlterhelési csúcsok rejtve maradhatnak. Ha viszont a feladat közben kérdezzük meg az operátort, maga a mérés válik zavaró tényezővé: elvonja a figyelmét az elsődleges feladról, megváltoztatja a természetes teljesítményhelyzetet, és akár biztonsági kockázatot is jelenthet (Walentynowicz és mtsai., 2015).

Modern vizsgálati lehetőségek

A modern pszicho fiziológiai és neuroergonómiai vizsgálati módszerek éppen az említett korlátok áthidalását célozzák. A neuroergonómia az idegtudomány, pszichológia és mérnöki megközelítések metszéspontjában vizsgálja, miként működik az ember valós vagy valóságghű munkakörnyezetben, és hogyan hangolhatók a technológiai rendszerek az ember kognitív kapacitásához (Ayaz & Dehais, 2021). Ebben a felfogásban a drónkezelő a komplex ember-gép rendszer aktív, ugyanakkor sérülékeny eleme, akinek működése és terhelhetősége kulcsfontosságú a rendszer hatékonyságában.

A mérések kiindulópontja ideális esetben a szelekciós vagy felkészítési fázisban történő alapfelmérés. Standardizált neuropszichológiai tesztbattériákkal meghatározható az egyéni baseline, vagyis az a kiinduló működési szint, amelyhez később a valós idejű fiziológiai eltérések viszonyíthatók. Ez a lépés azért szükséges, mert a pszicho fiziológiai mutatók jelentős egyéni különbségeket hordoznak. Ugyanaz a szívfrekvencia-, pupilla- vagy agyhullámi változás az egyik személynél optimális fókuszáltságot, a másiknál már túlterhelést jelezhet (Behnke és mtsai., 2022). A pszichológiai értelmezés ezért nem pusztán adatolvasás, hanem kontextusba helyezett szakmai döntés.

Vizsgálható háttérhatások

A kognitív terhelés mérésének egyik klasszikus megközelítése a kettős feladat paradigma. Ennek alap gondolata, hogy az emberi információfeldolgozó kapacitás véges. Amennyiben az elsődleges feladat, például a drón navigálása, a célpont követése vagy a telemetria monitorozása egyre több mentális erőforrást köt le, akkor csökken a rendelkezésre álló kognitív rezerv. Ha ilyenkor a kutató egy egyszerű, másodlagos feladatot is beépít a rendszerbe, akkor ennek teljesítményromlása — például a reakcióidő megnyúlása, a hibaszám növekedése vagy a válaszadás elmaradása — jól számszerűsíthető jelzője lehet annak, hogy az elsődleges feladat milyen mértékben terheli az operátort (Pitlik & Kóródi, 2018).

A neuroergonómiai szemlélet a viselkedéses teljesítménymutatókon túl az vizsgálati személy élettani válaszain keresztül is következtetni kíván az aktuális kognitív állapotra. A nem invazív pszichofiziológiai mérőmódszerek ebben a megközelítésben három fő terület mentén értelmezhetők: a vizuális működés, az agykérgi aktivitás és a vegetatív idegrendszeri válaszok szintjén. Jelen tanulmány ennek megfelelően ezen területeken használt eszközök alkalmazási lehetőségeit emeli ki (Ayaz & Dehais, 2021; Pitlik & Kóródi, 2018).

Szemkövetés és pupillometria

A szemkövetés lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy az operátor figyelme miként oszlik meg a kezelőfelület különböző információs területei között. A tekintetmintázatok, a fixációk időtartama, valamint a tekintetváltások gyakorisága és sorrendje jelzi, hogy a kezelő milyen hatékonysággal nyeri ki és dolgozza fel a releváns vizuális információkat. A szokatlanul hosszú fixáció egy adott műszeren vagy képernyőrészleten értelmezési nehézségre, fokozott mentális erőfeszítésre vagy a helyzetmegértés bizonytalanságára utalhat (Rahal & Fiedler, 2019). Ez különösen lényeges, mivel a drónkezelő feladata az adatok észlelése mellett azok jelentésének értelmezésére és további feldolgozására is kiterjed. A szemkövetés eredményei ugyanakkor a kezelőfelület kialakításáról

és a munkavégzés kontextusáról is visszajelzést adhatnak, ezért értelmezésük komplex, több mérőeszközt integráló vizsgálati keretben lehet igazán megalapozott.

Az egyéni teljesítmény értelmezésében hasznos mutató lehet a vizuális entrópia, amely a tekintetmintázat szervezettségét, illetve rendezettségének mértékét írja le. Magas vizuális entrópia esetén a tekintetvezetés kevésbé strukturált, ami fokozott mentális terhelésre, céltalan vizuális keresésre, a figyelmi stratégia gyengülésére vagy a helyzetészlelés bizonytalanságára utalhat (Mehta és mtsai., 2025). Ez különösen releváns olyan komplex műveleti helyzetekben, ahol a drónkezelőnek egyszerre több információforrást vagy eszközt kell követnie. Pszichológiai szempontból a vizuális entrópia gyakorlati értéke abban áll, hogy objektív visszajelzést adhat a figyelmi kontroll és az információfeldolgozási stratégia minőségéről, így támogathatja a túlterhelés korai felismerését.

A pupillometria a kognitív terhelés érzékeny pszicho fiziológiai mutatója, mivel a pupillaátmérő fényviszonyoktól független, finom változásai összefüggésbe hozhatók az arousal-szinttel, a mentális erőfeszítéssel és az akut stresszválasszal (Mehta és mtsai., 2025). Pszichológiai szempontból a pupillatágulás jelezheti az operátor terhelésének hirtelen emelkedését, míg a pislogási ráta és a pislogások időtartama a vizuális igénybevétel, illetve a fáradás alakulásáról adhat visszajelzést. Magas vizuális terhelés mellett a pislogás gyakorisága gyakran csökken, kimerülés esetén pedig a pislogások időtartama növekedhet, ami a teljesítmény fenntartásának nehézségére utalhat. Gyakorlati szempontból ezek a mutatók segíthetik a túlterhelés és a fáradás korai felismerését, valamint a drónkezelők célzott felkészítésének és regenerációs támogatásának megtervezését.

Agykérgi elektromos aktivitás vizsgálat

Az agykérgi elektromos aktivitás vizsgálata (EEG) közvetlenebb betekintést nyújthat a mentális erőfeszítés, a figyelmi kontroll és a kognitív fáradás folyamataiba (Antonenko és mtsai., 2010). Drónkezelői kontextusban ez azért releváns, mert az irányító teljesítményét jelentősen befolyásolja a tartós koncentráció, az információfeldolgozás hatékonysága és a terheléshez való alkalmazkodás. Az alkalmazott kutatási környezetben ma már kisebb csatornaszámú, hordozható, akár száraz elektródákkal működő EEG-rendszerek is alkalmasak lehetnek a kognitív állapotváltozások követésére. Ezek az eszközök szimulátoros, gyakorlótéri vagy valóságú munkakörnyezetben is használhatók, így a laboratóriumi helyzetekhez képest közvetlenebb képet adhatnak az operátor terheléséről és alkalmazkodásáról (Mehta & Parasuraman, 2013).

Az EEG-jel frekvenciaalapú elemzése fontos információt adhat a drónkezelő aktuális kognitív terheléséről. A műszer által mért theta aktivitás növekedése fokozott mentális erőfeszítésre, munkamemória-terhelésre és tartós figyelmi kontrollra utalhat, például váratlan technikai hiba vagy hirtelen növekvő feladatterhelés esetén. Az alpha aktivitás csökkenése, különösen a parietális és occipitális területeken, intenzívebb vizuális és téri információfeldolgozást jelezhet (Antonenko és mtsai., 2010; Mehta & Parasuraman, 2013). Katonai és katasztrófavédelmi drónkezelők esetében ezek a mutatók segíthetnek azonosítani, mikor válik a feladat mentálisan megterhelővé, mikor romlik a figyelmi kontroll, és mely helyzetek igényelnek célzottabb felkészítést vagy terheléscsökkentő beavatkozást.

Szívfrekvencia-variabilitás mérése

A vegetatív idegrendszeri működés vizsgálata fontos információt adhat a drónkezelő stresszterheléséről, arousal-szintjéről és mentális erőfeszítéséről (Szabó, 2013). Az elektrokardiográfia alapú mérés és a szívfrekvencia-variabilitás (HRV) lehetővé teszi annak követését, hogy a szervezet miként alkalmazkodik a feladathelyzet terheléséhez. Míg a szívfrekvencia emelkedése általános aktivációt jelezhet, a HRV finomabb képet ad a szimpatikus és paraszimpatikus idegrendszeri szabályozás egyensúlyáról. Fokozott stressz, mentális erőfeszítés vagy vészhelyzeti terhelés esetén a HRV jellemzően csökken, ami szimpatikus dominanciára és beszűkülő regenerációs kapacitásra utalhat. Pszichológiai szempontból a HRV-mérés gyakorlati jelentősége abban áll, hogy támogathatja a terhelhetőség, a stresszreguláció és a regenerációs szükséglet objektívebb értékelését.

Fontos hangsúlyozni, hogy a pszicho fiziológiai mutatók önmagukban nem értelmezhetők a kontextus figyelembevétele nélkül. A magas szívfrekvencia, a pupillatágulás vagy az EEG-változás egyaránt jelezhet adaptív mobilizációt, fokozott figyelmi bevonódást vagy túlterhelést, attól függően, hogy milyen feladathelyzetben, milyen egyéni alapértékhez viszonyítva és milyen teljesítményváltozással együtt jelenik meg. A pszichológus szerepe ezért kulcsfontosságú: az adatokat a személy, a feladat, a környezet és a viselkedéses teljesítmény összefüggésében értelmezi, valamint a kiképzőkkel együttműködve hozzájárulhat a felkészítési folyamat célzott finomhangolásához.

Adatvezérelt rendszer

A jövő egyik hangsúlyos iránya a multimodális adatfúzió. Ez azt jelenti, hogy nem egyetlen mérőeszköz alapján próbálunk következtetni az operátor állapotára, hanem több jel együttes mintázatát vizsgáljuk. Tehát ha több csatornából származó információnk van, akkor megalapozottabban feltételezhetjük, hogy az operátor kilépett az optimális teljesítményszónából, és a túlterhelés állapota felé halad. Az ilyen rendszer nemcsak utólagos értékelésre lehet alkalmas, hanem visszacsatolási hurokba is integrálható. A nagyobb mennyiségű adat komplexebb képet adhat, így biztosabban értelmezhető eredményt kaphatunk (Fejes Z. D. és mtsai., 2024; Ruchiwit és mtsai., 2024).

Ez a visszacsatolási hurok a felkészítésben különösen értékes lehet. Ha a rendszer képes jelezni, hogy egy adott személy milyen típusú feladathelyzetben terhelődik túl, akkor célzottan fejleszthetők azok a képességek, amelyek a teljesítmény fenntartásához szükségesek. Valakinél a vizuális információk strukturált feldolgozása, másnál a stressz alatti döntéshozatal, megint másnál a figyelmi váltás vagy a regeneráció támogatása kerülhet előtérbe. Ugyanez a rendszer alkalmas lehet arra is, hogy azonosítsa azokat a személyeket, akik különösen jó adaptációs kapacitással rendelkeznek, és speciálisabb, nagyobb terheléssel járó feladatokra is bevonhatók lehetnek (Andó, 2023; Restás & Dudás, 2013).

A drónkezelői feladatvégzés fejlődésében napjainkra egyre inkább láthatóvá válik, hogy a műszaki korlátok mellett az emberi információfeldolgozás válik az egyik legfontosabb szűk keresztmetszetté. Ezzel párhuzamosan a pszichológusok eszköztára is átalakul. A klasszikus, statikus szelekciós mérések mellett egyre nagyobb szerepet fog kapni a folyamatos állapotmonitorozás, a teljesítmény közbeni pszicho fiziológiai értékelés és az ember-gép rendszerek pszichológiai szempontú optimalizálása.

Az ilyen típusú mérések nemcsak azt teszik lehetővé, hogy megállapítsuk, ki alkalmas egy adott feladatra, hanem azt is, hogy jobban megértsük, mi történik az emberrel speciális terhelési helyzetben. A pszichológiai értelmezés sokszor nem ott kezdődik, hogy az adat önmagában magas vagy alacsony, hanem ott, hogy milyen mintázatba rendeződik. Előfordulhat például, hogy nem a pillanatnyi stresszszint magyarázza legjobban a teljesítményt, hanem a regeneráció minősége vagy a terhelések kumulatív hatása. Ez a szemlélet fontos a drónkezelők esetében, akik sokszor hosszan tartó figyelmi készenlétben dolgoznak, közvetett távolságban vannak az eseményektől, pszichésen mégis erősen bevonódhatnak.

Pszichológiai beavatkozási területek

Pszichológusként ezek az adatok három átfogó területen hasznosíthatók. Az első a predikció és a prevenció, vagyis a kiválasztás és a felkészítés támogatása. A pszichológus segíthet azonosítani azokat a kognitív képességeket és pszichés jellemzőket — például a térbeli orientációt, a szelektív és megosztott figyelmet, a munkamemória-kapacitást, a stressztűrést vagy a döntési rugalmasságot —, amelyek a biztonságos drónkezelői feladatvégzéshez szükségesek (Kóródi, 2016). A cél nem az, hogy egyetlen teszt alapján döntsünk emberekről, hanem az, hogy több forrásból származó információ alapján árnyaltabb és objektívebb képet kapjunk a személy alkalmasságáról és fejlesztési szükségleteiről.

A második terület a valós idejű állapotértékelés. A szenzorokból érkező nyers adatokat értelmezni kell: el kell dönteni, hogy egy adott fiziológiai változás egyszerű fókuszáltságot, adaptív mobilizációt vagy már kognitív túlterhelést jelez. A pszichológus feladata lehet azoknak a küszöbértékeknek, mintázatoknak és pszichológiai címkéknek a meghatározása, amelyek alapján később akár egy mesterséges intelligenciával támogatott rendszer is felismerheti, mikor szükséges beavatkozni (Bolgár & Fejes, 2025). Ez a beavatkozás lehet a feladat nehézségének módosítása, az információs terhelés csökkentése, figyelmeztetés, tréninghelyzetben pedig célzott visszajelzés.

A harmadik terület a mentálhigiénés utógondozás. A drónoperátorok munkájuk során részletes és gyakran érzelmileg megterhelő vizuális információkkal találkozhatnak, amelyek traumatizációs kockázatot hordozhatnak. Bár a súlyos látvánnyal, emberi szenvedéssel vagy veszteséggel való szembesülés más katonai és elsődleges beavatkozási területen is jelen van (Urbán, 2023; Urbán & Koppányi, 2025), a drónkezelés aktuálisan fejlődő rendszere lehetőséget ad arra, hogy a mentálhigiénés gondozás már a rendszer kialakításának korai szakaszában szerves részévé váljon a felkészítésnek és a támogatásnak. A kezelők esetében ezért figyelmet érdemel a kiégés, a másodlagos traumatizáció és a poszttrauma stressztünetek megelőzése, korai felismerése és kezelése (Fejes C. & Révay, 2021; Péter, 2024). A pszichológus szerepe így a kiválasztáson és kiképzésen túl a hosszú távú mentális egészségvédelem, regeneráció és pályán tartás támogatására is kiterjed.

Összefoglalás

A dróntechnológia katonai és katasztrófavédelmi alkalmazása rámutat arra, hogy a rendszerek hatékony működése szorosan összefügg az emberi tényezővel. A drónkezelői feladatvégzés komplex kognitív folyamatokat igényel, ezért indokolt a klasszikus pszichológiai módszerek kiegészítése olyan pszicho fiziológiai mérőeljárásokkal, amelyek objektívebb képet adhatnak az operátor aktuális terheléséről és alkalmazkodásáról.

A szemkövetés, a pupillometria, az EEG-alapú mérések és a szívfrekvencia-variabilitás vizsgálata hozzájárulhat a kognitív terhelés, a figyelmi kontroll, a stresszválasz, a fáradás és a regenerációs kapacitás pontosabb megértéséhez. Látható, hogy a pszicho fiziológiai adatok az egyéni alapértékek, a feladathelyzet, a teljesítmény és a műveleti kontextus együttes értelmezésében nyernek gyakorlati jelentőséget. Hosszabb távon az ilyen megközelítés támogathatja a drónkezelők kiválasztását, célzott felkészítését, állapotmonitorozását és mentálhigiénés gondozását.

Irodalomjegyzék

- Andó S. (2023). A kognitív képességfejlesztés pszichológiai lehetőségei. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*, 151(03), Cikk 03. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.3.9>
- Antonenko, P., Paas, F., Grabner, R., & van Gog, T. (2010). Using Electroencephalography to Measure Cognitive Load. *Educational Psychology Review*, 22(4), 425–438. <https://doi.org/10.1007/s10648-010-9130-y>
- AP News. (2026, március 20). *Ukraine is using its drone expertise to help 5 countries against Iran attacks, Zelenskyy says*. AP News. <https://apnews.com/article/russia-ukraine-war-us-talks-iran-drones-40ad8f5481d954fe8207c3d576d540f7>
- Armour, C., & Ross, J. (2017). The Health and Well-Being of Military Drone Operators and Intelligence Analysts: A Systematic Review. *Military Psychology*, 29(2), 83–98. <https://doi.org/10.1037/mil0000149>
- Ayaz, H., & Dehais, F. (2021). Neuroergonomics. In *HANDBOOK OF HUMAN FACTORS AND ERGONOMICS* (o. 816–841). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781119636113.ch31>
- Behnke, M., Buchwald, M., Bykowski, A., Kupiński, S., & Kaczmarek, L. D. (2022). Psychophysiology of positive and negative emotions, dataset of 1157 cases and 8 biosignals. *Scientific Data*, 9(1), 10. <https://doi.org/10.1038/s41597-021-01117-0>
- Bolgar J., & Fejes C. (2025). A pszichés dekompenzáció kockázati tényezői katonai kontextusban: A trauma és a kötődési mintázatok szerepe = Risk factors of psychological decompensation in the military context: The role of trauma and attachment patterns. *HONVÉDORVOS*, 77(1–2), 79–92.
- Bradley, S. N. (2025). *Identifying Human Systems Engineering Challenges of Multi-Drone-Human Teaming in Lost Persons Search and Rescue*.
- Clark, L. A., & Watson, D. (2019). Constructing validity: New developments in creating objective measuring instruments. *Psychological Assessment*, 31(12), 1412–1427. <https://doi.org/10.1037/pas0000626>
- Dalilian, F., & Nembhard, D. (2024). Biometrically Measured Affect for Screen-Based Drone Pilot Skill Acquisition. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 40(15), 4071–4086. <https://doi.org/10.1080/10447318.2023.2208991>
- Fejes C., & Révay R. (2021). A poszttraumás stressz szindróma (PTSD) történeti áttekintése, a trauma feloldásának lehetőségei. *Lélektan és hadviselés*, 3(2), 63–75. <https://doi.org/10.35404/LH.2021.2.63>

- Fejes Z. D., Pitlik L., Rikk J., Szűcs D., & Túri P. (2024). E-volution a védelem-egészségügyben: A virtuális oktatási és képzési lehetőségek áttekintése = E-volution in Defence Health Care: An overview of virtual educational and training opportunities. *HONVÉDORVOS*, 76(1-2), 61-69.
- Goerigk, S., Hilbert, S., Jobst, A., Falkai, P., Bühner, M., Stachl, C., Bischl, B., Coors, S., Ehring, T., Padberg, F., & Sarubin, N. (2020). Predicting instructed simulation and dissimulation when screening for depressive symptoms. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 270(2), 153-168. <https://doi.org/10.1007/s00406-018-0967-2>
- Gyűrű, K. S., Teknős, L., & Ambrusz, J. (2025). Innovatív megközelítések a mentőszervezetek árhullámok idején történő hatékony bevetésére, kiemelve a dróntechnológia alkalmazásának lehetőségeit. *POLGÁRI VÉDELMI SZEMLE*, 17(Különszám), 437-448.
- Haig, Z., & Szatmári, B. (2025). Az orosz-ukrán háború szárazföldi elektronikai hadviselési rendszerei. *Haditechnika, Különszám*, 116-125.
- Kiss B., & Palik M. (2023). A drónok katonai alkalmazása modern katonai műveletek során. *Repüléstudományi Közlemények*, 35(1), Cikk 1. <https://doi.org/10.32560/rk.2023.1.9>
- Kóródi, G. (2016). Preventív szemlélet a katasztrófa-egészségtudományban. *Társadalom és Honvédelem*, 2016, Korodi.
- Major, G., & Békési, B. (2023). Pilóta nélküli légijárművek felhasználási lehetőségei háborús körülmények között az orosz-ukrán konfliktus árnyékában. *POLGÁRI VÉDELMI SZEMLE, XV. évfolyam DAREnet projekt különszám*, 297-324.
- Manga L., Kátai-Urbán L., & Vass G. (2017). Pilóta nélküli repülők a sugárfelderítésben. *Védelem Tudomány a Katasztrófavédelem online szakmai, tudományos folyóirata*, 2(2), 63-75.
- Mehta, R. K., Kang, J., Shi, Y., & Du, J. (2025). Effectiveness of training under stress in immersive VR: An investigation of firefighter performance, gaze entropy, and pupillometry. *Frontiers in Virtual Reality*, 6. <https://doi.org/10.3389/frvir.2025.1542507>
- Mehta, R. K., & Parasuraman, R. (2013). Neuroergonomics: A review of applications to physical and cognitive work. *Frontiers in Human Neuroscience*, 7. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2013.00889>
- Mohd Daud, S. M. S., Mohd Yusof, M. Y. P., Heo, C. C., Khoo, L. S., Chainchel Singh, M. K., Mahmood, M. S., & Nawawi, H. (2022). Applications of drone in disaster management: A scoping review. *Science & Justice*, 62(1), 30-42. <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2021.11.002>
- Palik M., & Rohács J. (2022). UAV, UAS, RPA, drón, robotrepülőgép – új technológiák alkalmazása II. rész. *HADITECHNIKA*, 2022(6), 21-27.
- Péter, L. (2024). Korunk régi-új betegsége, a PTSD. *HONVÉDORVOS*, 76(1-2), 79-82. <https://doi.org/10.29068/HO.2024.1-2.79-82>
- Pitlik, L., & Kóródi, G. (2018). A nem-invazív ember-mérés és az adatelemzés katonai és munkaügyi aspektusai. *MAGYAR INTERNETES AGRÁRINFORMATIKAI ÚJSÁG*, 21, 1-8.
- Rahal, R.-M., & Fiedler, S. (2019). Understanding cognitive and affective mechanisms in social psychology through eye-tracking. *Journal of Experimental Social Psychology*, 85, 103842. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2019.103842>
- Restás, Á. (2023a). A drónok katasztrófavédelmi alkalmazása. *Védelem Tudomány a Katasztrófavédelem online szakmai, tudományos folyóirata*, 8(Különszám), 111-118.

- Restás, Á. (2023b). Disaster Management with Resource Optimization Supported by Drone Applications. In *Monitoring and Protection of Critical Infrastructure by Unmanned Systems* (o. 78–100). IOS Press. <https://doi.org/10.3233/NICSP230007>
- Restás Á. (2024). Drónok rendészeti alkalmazásai – kommunikációs lehetőségek. *Magyar Rendészet*, 24(6), 179–207. <https://doi.org/10.32577/mr.2024.ksz.12>
- Restás, Á., & Dudás, Z. (2013). Az UAV katasztrófavédelmi alkalmazásának sajátosságai és humán feltételei. *Repüléstudományi Közlemények*, XXV.(1.), 23–45.
- Reuters, M. H. and Y. D. (2026, március 20). *Ukraine deploys units to 5 Middle East countries to intercept drones*. Defense News. <https://www.defensenews.com/global/mideast-africa/2026/03/20/ukraine-deploys-units-to-5-middle-east-countries-to-intercept-drones/>
- Ruchiwit, M., Vuthiarpa, S., Ruchiwit, K., Muijeen, K., & Phanphairoj, K. (2024). A Synthesized Model for Applying Stress Management and Biofeedback Interventions in Research Utilization: A Systematic Review and Meta-analysis. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health : CP & EMH*, 20, e17450179276691. <https://doi.org/10.2174/0117450179276691231229071003>
- Szabó, S. A. (2013). UAV (pilóta nélküli légijármű) műveletek humán tényezőinek elmezése repülésbiztonsági szempontból. *Repüléstudományi Közlemények*, 25, 2.
- Urbán N. (2023). A katasztrófa-helyzetek pszichológiai vonatkozásai. *Honvédorvos*, 75(1–2), Cikk 1–2.
- Urbán, N., & Koppányi, É. (2025). Műveleti területen szerzett pszichológiai tapasztalatok: MH KFOR-28 kritikus tömegszórakozási incidens= Psychological experiences in the area of operations: The critical crowd control incident of the Hungarian Defence Forces KFOR-28 contingent. *HONVÉDORVOS*, 77(1–2), 7–16.
- Végvári, Z. (2025). A drónok harca Ukrajnában. *Haditechnika, Különszám*, 4–19. <https://doi.org/DOI:%252010.23713/HT.59.K.01>
- Walentynowicz, M., Bogaerts, K., Van Diest, I., Raes, F., & Van den Bergh, O. (2015). Was it so bad? The role of retrospective memory in symptom reporting. *Health Psychology*, 34(12), 1166–1174. <https://doi.org/10.1037/hea0000222>

Pap Zoltán: Zavar az erőben? A munkaidőszervezés során felmerülő magánjogi érintettségű egyensúlyi problémák az individuális munkajogi alanyok kontextusában

Miskolci Egyetem, Állam-, és Jogtudományi Egyetem Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Kispál Beáta

Bevezetés

A jelenkori technológiai változások olyan társadalmi hatásokat indukálnak, melyek szükségessé teszik a szabályozók felülvizsgálatát, átgondolását. Nincs ez másként a munkajog, azon belül pedig a munkaviszonyban érintett, individuális munkajogi szereplőket illetően sem. A felek kapcsolata a történeti kezdetektől fogva egy ambivalens rendszeren nyugszik. Az eltérő gazdasági helyzetből fakadó, függőségi viszonyrendszert jellemző aszimmetria ugyanúgy része a kapcsolatuknak, mint a jog által feltételezett szimmetria,

A történeti fejlődés során ez az ellentmondásos, gyakran konfliktusokkal terhelt helyzet egyfelől megnyitotta az utat a kollektív munkajog intézményeinek megjelenése felé, másrésztől viszont fokozott érzékenységet tanúsít a munkaerőpiacot is befolyásoló technológiai innovatív változásokkal, vagy adott esetben felmerülő krízisekkel szemben - ez pedig szükségszerű állami közbelépést igényel a felek együttműködési rendszerébe. A munkáltató és a munkavállaló kapcsolatában a munkaidő, illetve a munkaidő szabályozás kérdése jelentős szereppel bír.

A tanulmány a munkaidő kezelésének kérdéskörében a munkafeltételek szabályozására vonatkozó jelentősebb történeti magánjogi momentumokat érintő áttekintése rámutat arra, mitől is válhat érdekessé igazán a jelen és a jövő kontextusában az egyre individuálisabbá váló munkajognak ez a szenzitív területe. Hogyan került a munkaidő szervezésének kérdése az alá-fölé rendeltség státuszába, illetve hogyan változik, és válhat napjainkban szükségszerűen egyre inkább mellérendeltté a felek relációja a munkaidő (újra)sabályozása kapcsán - nagyobb teret nyitva egyúttal a ma még atipikusnak tekinthető munkavégzési formáknak is. Változóban van tehát a felek erőegyensúlyi pozíciója a munkaidő, munkarend, különösen a munkaidőbeosztás, valamint a munkaidő-pihenőidő dichotóm rendszerének formálása, és alkalmazása során. Az, hogy a szerződéses szabadság elve milyen mértékben kerül(he)t korlátozás alá, hogyan változhat a munkáltatók rendelkezési joga, valamint a szükségszerű rugalmasság kérdése- ugyancsak a jelen tanulmány tárgyát képezi.

I. A magánjog és a munkajog kapcsolódásának történelmi sarokpontjai a munkafeltételek alakítása során

I.1. Magán és közjogi aktusok a munkajogban. A munkaidő szabályozásának munkajogi kezdetei.

A rendelkezésre álló joganyag rendszerezésre és a szétválasztásra irányuló törekvés egészen a klasszikus római jogig vezethető vissza. A közjogi és magánjogi jellegű megkülönböztetésének módszere az *ius publicum*, és *ius privatum*, azaz a közügy és magánügy vagy a közérdek és a magánérdek ókori megközelítése óta komoly változásokon ment keresztül. A munkajog, illetve a munkaidőszabályozás szempontjából az ipari változások, és polgárosodási folyamatok legfontosabb eredményeitől, vagyis a magánszféra szabadságának megjelenésétől, illetve az

állami cselekvés határainak meghúzásától¹ számított megkülönböztetési elvek a mérvadóak. Figyelemmel kell lenni arra, hogy a polgárosodáshoz kapcsolódó feltételek megteremtődése Európa különböző országaiban nem ugyanabban az időszakban következtek be. Angliában az ipari forradalom már a XVII.sz. végén elindult, még pl. Németországban csak a XIX. századra tehető.

A téma relevanciájára tekintettel a prekapitalista időszakban jelen volt még ugyan a késő feudalizmusra jellemző paternalista szemlélet a tulajdonosok oldaláról, azonban a tőkés termelés megerősödése következtében az állam minimálisan avatkozott bele a szervezetek belső működésébe. Megteremtődött az egymástól független tulajdonosi-munkáltatói és szabad bér munkások rétege. A szereplők közötti együttműködés alapja a munkaszerződés lett. A gyárakban tulajdonképpen a tulajdonos által egyoldalúan történt napi (akár korlátlan) munkaidő meghatározása, és a 12-16 óra munkavégzés volt az alapvető, melyhez heti egy pihenőnap - legtöbbször vasárnap - tartozott.

A szerződéses liberalizmus korában a jogi értelemben azonosnak tekintett felek között kötött munkaszerződést azonban – a szabadság és egyenlőség általános érvényű kategóriáinak szándéka miatt - a gazdasági aszimmetria ellenére is ugyanúgy kezelték, mint a többi szerződéstípust. A korszak magánjoga nem pusztán a munkaszerződés mindenhatóságát hangsúlyozta, hanem egyértelművé tette azt is, hogy az állam beavatkozása teljesen szükségtelen. A munkaszerződések nélkülöztek a munkavállalók jogait biztosító garanciális elemeket, a tartós függőség megléte kiszorította a szerződés elvét, így a liberális munkaszerződés, saját eszmeisége ellen hatva vált kontraproduktívvá. A tőkés megvásárolta a munkát és a munkaerőt is, a munkavégzés kockázatait a munkavégzőre² telepítette. Ennek a viselésére a munkavállaló nem volt felkészítve, eszköztelen volt, és ez a folyamat így egyértelműen vezetett a magánjogi jelleg halványulásához³. A munkaszerződés ugyanis képtelen volt mellérendelt viszonyba hozni azokat a feleket, akik a történelem folyamán soha nem voltak egyenlők. Az alá-fölé rendeltség így rendkívül kedvezőtlen munkakörülményekhez vezetett.

A szerződéses liberalizmus korszakát követően a szükségszerű állami beavatkozás jogi eszközei egyfelől abban realizálódtak, hogy lehetővé tették a kollektív szerveződéseket, másfelől olyan rendelkezéseket hoztak, melyek a gazdaságilag nyilvánvalóan gyengébb fél, azaz a munkavállalók védelmét igyekeztek fokozni. Igazából a munkajog születése, illetve a polgári jogtól való önállósodása is a munkafeltételek – melyben jelentős szereppel bír a munkaidő, mint többdimenziós faktor –átalakítására vonatkozó egyre hangsúlyosabb igénynek köszönhető.

A felek kapcsolatában az első, legfontosabb állami beavatkozásokat történelmi távlatból nézve, ezen két folyamatnak a közel egyidejűsége jellemezte. Az állam által kiadott gyári törvények az üzemi viszonyok belső, elvadult rendszerét igyekeztek a munkafeltételek szabályozásán keresztül rendezni. Az első szabályozók az ébredező polgári-szociális eszmeiség mentén a gyermekmunka munkaidejének korlátozására vonatkoztak. Az 1802-es angliai un. „tanonctörvény” tiltotta a gyermekkorú munkavállalók éjszakai munkáját, vagy a napi 12 órának hosszabb foglalkoztatást, az 1833-as ugyancsak angol törvény már a felnőttek napi munkaidejét is 15 órában maximalizálta.

¹ BEVEZETÉS A JOG-ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYOKBA. SZABÓ MIKLÓS: A jogrendszer- A jog horizontális tagozódása,114. o. (Bíbor Kiadó, 2006, Szerk: Szabó Miklós)

² PRUGBERGER TAMÁS-JAKAB NÓRA: A munkajogi szabályozás rendszer- és dogmatika elmélete. Bíbor kiadó, 2023 Miskolc 44.o.

³ JAKAB NÓRA-MÉLYPATÁKI GÁBOR-PRUGBERGER TAMÁS-RÁCZ ZOLTÁN-TÓTH HILDA: A kiszolgáltatottabb fél védelme a munkajog eszközeivel (Bíbor kiadó, Miskolc, 2023) JAKAB NÓRA: Bevezetés. 12. o.

Robert Owen gyártulajdonos már az 1810-es évektől kezdve hirdette, később alkalmazta is a napi maximum 10 órás munkaidőt. Az állam belépésének másik színtere volt, hogy a munkaszerződést (ezáltal a munkafeltételek rendszerét közvetetten is) valamilyen módon kénytelen volt a magánjogi szabályozás rendszerébe beilleszteni. A francia Code Civil a római joghoz visszanyúlva a dologbérlet szabályait alkalmazta a munkabérletre⁴, de a német, a porosz jog is a locatio-conductio intézményéhez nyúlt vissza. A két folyamat közvetlen kiváltó okának a munkavállaló és a munkáltatók között meglévő, a munkafeltételek meghatározásának egyoldalúságából eredő, ellentétes érdekek miatt meglévő feszültségéből következő direkt akciók (sztrájkok, lock out) tekinthetők.

Az individuális partnerek rendszerét illetően az állami beavatkozás legfontosabb jogalkotási momentuma, hogy olyan elemek váltak a központi szabályozás tárgyává - vagyis olyan közjogi elemek léptek színre - amelyek korábban kizárólag a felek megállapodásának tárgyát képezték⁵, és más kötelekre nem voltak jellemzőek (pl. maximális napi munkaidő hosszának meghatározása). A beavatkozás az egyensúlyi helyzet kialakítására irányult, és elviekben csak addig a mértékig, amíg a gazdasági működőképessége miatt feltétlenül szükséges volt. A magánjogra jellemző szerződési elv ezekkel az a jogfejlődési evolúciót jellemző aktusokkal ugyan nem tűnt el, de az idők folyamán jelentős változásokon ment keresztül. Megjegyzendő, hogy ez a két párhuzamos folyamat „óhatatlanul elválasztotta a munkaszerződés és a munkajogviszony tartalmát”⁶

A két világháború közötti időszakban a munkajog konszolidációjáról beszélhetünk, ez a folyamat azonban a totalitárius rendszerek megjelenésével Európa-szerte megtorpant. Időközben szisztematikus, közjogi elemekkel tarkított rendszer épült ki, ahol a munkaidő nyilvántartására, valamint az ezzel koherens munkabér elszámolására vonatkozó munkaidőkeretek egészen a II. világháború végéig fenntartották.

A II. világháború befejezésétől a globalizáció okozta krízisek kezdetéig terjed a jóléti vagy más néven szociális jogállamiság időszaka, melyet a munkajog aranykorának is szokás nevezni. A szabványosított tömegtermelésre, a keynes-i keresletélénkítő gazdálkodásra alapozva jelentek meg a jogfejlődés azon szakaszai melyek relevanciája gyanánt számos munkavégzéshez kapcsolható alapjog került alkotmányos keretek közé (pl. foglalkozás és a munkahely szabad megválasztásának joga mellett megfogalmazásra került a megfelelő munkafeltételekhez való jog is).

⁴ „A Code Civil 1780. cikke kimondja, hogy nem lehet munkaviszonyt örök időkre létesíteni (...) ezzel a szabállyal nemcsak arról rendelkezik, hogy a szerződési formát (munkaszerződés) nem lehet a hűbérihez hasonló kötöttség létesítésére felhasználni, de egyúttal a munkaviszonyt is a privátautonómia, a magánjog szférájába utalja. Mivel a munkaszerződés akarati viszony, kézenfekvő, hogy a munkaviszonyok szabályozása a magánjog integráns része.” LÁBADY TAMÁS: A magánjog általános tana- Szent István Társulat, Budapest, 2018. 37.o

⁵ KISS GYÖRGY: Munkajog –Osiris Kiadó, 2001. 47.o.

⁶ KISS GYÖRGY: Foglalkoztatás gazdasági válság idején - a munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására. Állam- és Jogtudomány, 2014/1. sz 45.o.

A nyugat-európai országok joggyakorlatában az individuális munkajogot túlnyomórészt a kötelmi jog részének tekintik, ahol a munkajog a magánjog részét képezi, amely számos szabályozásbeli, azonban a lényegen nem változtató különbségek mellett valósul meg⁷.

Az individuális munkaviszonynak a munkahumanizációs, és egzisztenciális-szociális területe (pl. pihenőidő, szabadság, munkaidő) az Európai Unió által elfogadott kötelező jogi normák (irányelv, rendelet) és ajánlások hatására hasonló tartalommal, tételes jogilag szabályozzák⁸.

A XX. század végétől a globalizációs folyamatok, és azok hatásai váltak meghatározóvá a munkaerőpiacon is. Megnőtt a határokon átnyúló multinacionális vállalkozások hatalma és befolyása, ezzel együtt a munkaerő mobilitása is fokozódik. A neoliberális gazdaságpolitika következtében elindul deregulációs folyamatoknak köszönhetően újra teret nyer a minimális állami beavatkozás elve.

1.2. Munkajog és magánjog kapcsolata a magyar szabályozásban

A rendszerváltás után a szocialista közigazgatási jellegű szabályozást - ahol a szovjet rendszerhez igazodva összemósódott a közigazgatás és a gazdaság munkajoga kreálva egy önálló jogágot - az 1992. évi XXII. törvénnyel (Munka törvénykönyve) egy piaci viszonyokhoz igazított magánjogias kódex váltotta fel. A polgári jogelmélet a munkajogot a civilisztika körébe, még a közszolgálati jogot a közjog körébe sorolja, azonban a jogági hovatartozás tekintetében közel sem ilyen egyértelmű a helyzet. Van olyan megközelítés, amely szerint a munkajog a közjog-magánjog rendszeréből kivált komplex jogterület⁹, míg más állásfoglalás szerint épp a bináris felosztási mód között elhelyezkedve ún. vegyes szakjognak minősül¹⁰. Az egyéni munkajogban az állami beavatkozás korlátozta a munkáltató döntési hatalmát, jogszabályok határozzák meg a munkaszerződésben foglalt egyes megállapodási elemek érvénytelenségét, melyet kógens elemek megjelenése is erősít a munkajogi szabályozásban.

A 2012-ben elfogadott új Munka törvénykönyve¹¹ (továbbiakban: Mt.) kidolgozása során felmerült, hogy szorosabb kapcsolatot alakítsanak a ki a készülőben levő új Polgári Törvénykönyvvvel (továbbiakban: Ptk.). Az új Ptk. később került kodifikálásra, mint a munka törvénykönyve, és a tervek között szerepelt, hogy a magánjogi részek (pl. munkaszerződés) a mellérendeltségi jelleg miatt a Ptk.-ba fognak kerülni. A polgári jog rendszere azonban az azonos minőségű jogalanyok minimálisan elvárható objektívizált magatartási szabályait rögzíti¹², a munkajog viszont egy felborult egyensúlyt (a munkavállaló "gyengébb fél") kísérel meg az

⁷ KENDERES GYÖRGY: A munkajog jogági elhelyezkedésének problematikája. Miskolci jogi szemle 9.évfolyam 2. szám. 2014. 6.o.

⁸ PRUGBERGER TAMÁS-NÁDAS GYÖRGY: Európai és magyar összehasonlító munka-és közszolgálati jog (Wolters Kluwer kiadó, Digitális kiadás, 2016)

⁹ EÖRSI GYULA: Jog-gazdaság-jogrendszer tagozódás. Akadémiai kiadó, Budapest 1977. 65.o.

¹⁰ PRUGBERGER TAMÁS: Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog, Complex kiadó, Budapest. 2006. 43. o.

¹¹ 2012. évi I. törvény

¹² SÓLYOM LÁSZLÓ: A személyiségi jogok elmélete. Budapest, KJK 1983.

egyensúlyi állapot olyan szintjére hozni, amely megfelel a szerződéses elv, az önrendelkezés, a privát autonómia követelményeinek.¹³

II. A munkaidőszervezés problematikus pontjai a munkajogi szereplők kapcsolatrendszerében

II.1. Az erőegyensúly elvesztése

A munkajog tárgya a más részére történő függő, vagy önálló munkavégzés. Ez a szilárd tézis már önmagában is zavart okozhat a magánjogi kontextusba történő helyezés során, azonban a munkaidő szabályozás relációjában, a komplexitás miatt szükséges tárgyalni ezt a vonatkozási rendszert, és további kapcsolódási pontokra rávilágítani.

A szabadság ethoszon alapuló, első generációs jogokra építő, klasszikusnak tekinthető magánjogi alapelvek a be nem avatkozást, az akaratautonómiát, a felek egyenlőségét hirdetik. Azaz a mellérendeltség nexusában levő szereplők kölcsönös, független akaratán nyugvó kapcsolatát jelenti. A munkajogot az esélykülönözés kiegyenlítésére létrejött szociális ideológia, valamint a második generációs jogok megjelenése hozta létre. „A szociális jogok azonban nem okoznak törést az alapjogok rendszerében, lévén mind a klasszikus alapjogok, mind a szociális jogok az emberi méltóság érvényesülését biztosítják, amely magában hordozza az egyenlőség követelményét is”¹⁴. Az önálló munkavégzésre irányuló jogviszonyokban a munkavállaló egzisztenciálisan kiszolgáltatottá válhat, nincs az önrendelkezés azon fokán, amit az első generációs jogok kívánnának meg.¹⁵ Így a munkajogviszonyban szükséges az egyik fél (munkavállaló) védelme (előnyben részesítése) mellett a másik fél (munkáltató) hátrányára az önrendelkezésének bizonyos szintű korlátozása. A gazdasági folyamatosság garantálását, a szociális biztonságot, illetve a munkajog védelmi funkcióját tekintve az esélyegyenlőség biztosítása miatt a klasszikus magánjogi diszpozitivitást biztosító rendelkezések alkalmazása mellett ezért is indokolt a kógens normák alkalmazása¹⁶.

Szükséges megjegyezni, hogy nem csak a munkajog az egyetlen, ahol a jogalkotó a kiszolgáltatottabb helyzetben levő felet védő kógens normákat telepít a jogviszonyba.¹⁷

A teljesítés munkáltató általi meghatározása nem az alapvető feltételek megváltoztatását jelenti, hanem a teljesítés konkretizálását, amely alapvetően a munkaszerződésből vezethető le. A munkáltató alakítási joga – a konkretizálási hatalom – a magyar munkajogban ex lege jelentkezik, és korlátait törvény határozza meg¹⁸.

¹³ KISS GYÖRGY: Munkajog, Dialóg Kiadó 2020. 29.o.

¹⁴ KISS György: Alapjogok kollíziója a munkajogban, Justis Bt., Pécs, 2010, 41. oldal

¹⁵ BODÓ LÁSZLÓ: A polgári jog és a munkajog összehasonlítása az alapelvek tükrében-Debreceni Jogi Műhely, 2012. évi (IX. évfolyam) 4. szám 15.o.

¹⁶ LENKOVICS BARNABÁS: A jog többrétűsége. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam-és Jogtudományi kar, Budapest 2020. szerk: Tóth J. Zoltán. 152. o.

¹⁷ „A lakásbérleti jog szabályozásában is helyet kapnak szociális okokból a gyengébb fél védelmében a bérbeadót korlátozó rendelkezések, mégsem beszélünk a polgári jogtól (kötelmi jogtól) elkülönülő lakásbérleti jogról” BODÓ LÁSZLÓ: A polgári jog és a munkajog összehasonlítása az alapelvek tükrében-Debreceni Jogi Műhely, 2012. évi (IX. évfolyam) 4. szám 13.o.

¹⁸ KISS GYÖRGY: Foglalkoztatás gazdasági válság idején - a munkajogban rejlő lehetőségek a munkajogviszony tartalmának alakítására. Állam- és Jogtudomány, 2014/1. sz. 40.o.

A munkaviszonnyal összefüggésben nem kizárólag a gazdasági függőségből eredő egyenlőtlenség következik, hanem az is, hogy a munkavállalók a személyiségüket is adják a munkaszerződés alapján. Tény, hogy a gazdasági és a személyi függőség elvét is több bíráló érte, hiszen nem lehet elhatárolási ismerv a saját létről való gondoskodási képtelenség¹⁹. A jogfejlődés következtében azonban bizonyos esetekben szükséges az alá-fölérendeltség, még más esetekben ez nem feltétele a munkavégzésnek. A munkavégzés ugyanis nem csak munkaszerződésen alapuló munkaviszonyban képzelhető el. Amíg a szorosabb értelemben vett munkajogviszonyt elsődlegesen minősítő jegyek körében a függő munka jellemzője a munkáltató szorosan vett, és széleskörű utasítási, és ellenőrzési joga, addig a „tágabb értelmű munkajogviszonyban a munkavállalónak kisebb-nagyobb cselekvési szabadsága van, a munkát vagy a megbízást a munkáltatótól kapott eligazítások és elvárások figyelembevételével, a saját döntése alapján végezheti el.”²⁰

II.2 A munkaidő megközelítése az Európai Unióban és a magyar munkajogban

A joggyakorlat során vált nyilvánvalóvá, hogy sem az uniós sem a magyar munkajogi szabályozás terén nem került olyan egzakt munkaidő-fogalom meghatározásra, amely a pontos elszámolást teljes mértékben lehetővé tenné a jogalkalmazás során.

A munkaidőről szóló 2003/88/EK irányelv 2. cikk 1. pontja alapján a munkaidő meghatározása: „Munkaidő: az az időtartam, amely alatt a munkavállaló dolgozik, a

munkáltató rendelkezésére áll, és tevékenységét vagy feladatát végzi a nemzeti jogszabályoknak és/vagy gyakorlatnak megfelelően”.

A 2012. évi I. törvény, vagyis a munka törvénykönyve 86.§. (1) bekezdése szerint a munkaidő: „a munkavégzésre előírt idő kezdetétől annak befejezéséig tartó idő, valamint a munkavégzéshez kapcsolódó előkészítő és befejező tevékenység tartama”

A két definíció között lényeges különbség, hogy az uniós irányelv egy szélesebb mozgásteret határoz meg, ahol a „dolgozik” és a „rendelkezésre áll” kifejezések a munkavállalókra nézve előnyösebb megközelítést tartalmaznak, mint a hazai szabályozás, amely már a fogalommeghatározáskor is a munkaidő beosztásához igazodik. A magyar megfogalmazás ugyan pontosabb, de ebben a formában az nyer igazolást, hogy a munkaidő általános definíciója nem a tényleges munkavégzéshez igazodik, hanem a munkaidő egy adott időtartam jogi természetét jelenti, míg a tényleges munkavégzés faktum²¹.

Az Európai Unió Bírósága úgy értelmezi a definíciót, hogy a rendelkezésre állás is munkaidő, és ez különösen a munkába való eljutás kérdéskörében jelentős²². A magyar szabályozás ezt ugyan nem, viszont az előkészítő és befejező tevékenységeket beemeli a munkaidőbe, így amennyiben a

¹⁹ PRUGBERGER TAMÁS-JAKAB NÓRA: A munkajogi szabályozás rendszer- és dogmatika elmélete. Bíbor kiadó, 2023 Miskolc. 47.o

²⁰ PRUGBERGER TAMÁS: Az önfoglalkoztatás intézménye a nyugat-európai és a magyar munkajogban; Magyar Jog; 2014. 2. szám, 65. o

²¹ KISS GYÖRGY: Munkajog, Dialóg Kiadó 2020, 211.o.

²² Az Európai Unió Bíróságának 2015. szeptember 10-én kelt ítélete a C-266/14. sz. un. „Tyco” ügyben: Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (CC.OO.) kontra Tyco Integrated Security SL és Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA

munkáltató a jogszabályt a gyakorlati alkalmazás akár (látens) túlmunka elrendelésére is felhasználhatja.

Látható, hogy „a munkaidő egy látszólag egzakt, azonban szükségszerűen flexibilis fogalom is egyben, mind a magyar jogban, mind pedig az Európai Unió jogában”²³. Az ilyen definíciós rugalmasság a civilisztikai rendszerben - különösen a munkajogban, ahol nem csak konszenzuson alapuló szabályozó elemek is jelen vannak - inkább pontatlanságot, és zavart eredményez. A fogalmakból erőteljesen kitűnik, hogy az egzakt elszámolás ebben a formában meglehetősen nehéz, így az erősebb félnek, azaz a munkáltatónak kínálhat visszaélésre lehetőséget. Az irányelv és a szükséges jogharmonizáció kapcsán érdemes megjegyezni, hogy az Európai Unió Bírósága ítéleteiben a szabályozásra vonatkozóan értelmező megállapításokat tesz, valamint az uniós szervek bizonyos időközönként magyarázó-tájékoztató közleményt adnak ki²⁴ melyeknek azonban gyakran ellentmondanak az Mt. olykor kógens rendelkezései, lehetőséget sem adva többek között akár a felek közötti esetleges megállapodásnak²⁵.

II.3. A munkarend meghatározásának kötöttségei

A munkáltató egyik főkötelessége a foglalkoztatás. Ennek teljesítése a munkaidő relációjában két lépésben valósul meg. Elsőként meghatározásra kerül a munkavállaló rendelkezésre állásának időbeli terve, melynek munkáltatói jognyilatkozati formája a munkaidőbeosztás. Amennyiben a rendelkezésre állás biztosítása megtörtént, akkor kerül sor az effektív munkateljesítésre a munkavállaló részéről. A munkaidő megszervezése a munkáltató utasítási jogkörének része, más megfogalmazásban a munkáltató foglalkoztatási kötelezettségének időben megvalósuló teljesítése.

A szervezet működési és termelési rendje, illetve a munkaidőszervezés egymással kapcsolatban állnak. A munkáltató működése csakis a munkavállalók munkateljesítménye által realizálódik²⁶. A munkáltatónak tehát úgy kell a folyamatokat, a tervezést és a teljesítést is szerveznie, hogy adott esetben lehetővé tegye az egyedi működési rendhez igazodó foglalkoztatást is. A 2012-es új Mt. világossá és egyértelművé tette a működési rend és a munkarend közötti viszonyt, ahol a működési rend a munkáltató adott tevékenységének sajátosságát, míg a munkarend a munkavállaló munkaidejének beosztására vonatkozó szabályok összességét jelöli²⁷

²³ SIPKA PÉTER - ZACCARIA MÁRTON LEÓ: Dolgozik és pihen? A munkaidő fogalmának bővítése az Európai Unió Bíróságának újabb ítélete nyomán, tekintettel a magyar joggyakorlatra, In: Jogtudományi Közlöny, 9. sz. 2016. 449.o.

²⁴ A Bizottság közleménye – Értelmező közlemény a munkaidő-szervezés egyes szempontjairól szóló 2003/88/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvről -2023.április

²⁵ SZABÓ MERCÉDESZ IBOLYA: A munkaidő egyoldalú meghatározása a munkajogi szabályozásban. Debreceni Jogi Műhely 2021. 1-2 68.o

²⁶ „A vállalatok egyre kevésbé képesek arra, hogy a szezonális ingadozásokhoz tartalékok képzésével alkalmazkodjanak. A termelés olyannyira diverzifikálódott, hogy túl drága lett egy általánosan bevezethető tartalékcsoport fenntartása, de anyagilag nem viselhető el a túlmunka és a rövidített munkaidő/ideiglenes elbocsátás változtatása sem. Ezért a munkaidő-felhasználás hozzáigazítása a szükségletekhez stratégiája vette át a tartalékképzés helyét” FREY Mária: A Munkaidő rendszerek rugalmassá válása- Közgazdasági Szemle 2000.december 1022.o.

²⁷ KOZMA ANNA-LŐRINCZ GYÖRGY-PÁL LAJOS: A munka törvénykönyvének magyarázata. HVG-ORAC, Budapest, 2020, 390-402.

A munkarend és a munkaidőbeosztás egymástól eltérő fogalmak. Előbbi egy normatív jellegű, individuális intézmény egy tágabb meghatározási forma, utóbbi egy konkrét munkáltatói intézkedés, amely a munkarenden belül vagy annak (rövidtávú) módosításával jön létre. A munkáltató valamennyi szervezeti egységében irányadó működési rendhez akár külön munkarendet illeszthet. Az általános magatartási követelményekben meghatározottak figyelembevételével (pl. méltányos mérlegelés) kell a munkáltatónak a munkarendet kialakítani, azonban ebből a munkavállaló számára közvetlenül rendelkezésre állási, vagy munkavégzési kötelezettség nem keletkezik²⁸. A munkarend és a munkaidőbeosztás együttesen a munkaidővel való gazdálkodás eszközrendszerét jelentik.²⁹

II.4. A munkaidő beosztásának diszkrecionális joga

„A munkajogviszonyban igen gyakoriak az egyoldalú jognyilatkozatok, mert a munkáltató utasítási joga gyakorlása során alkalmazza, és amely jognyilatkozathoz természetesen az a joghatás fűződik, hogy a munkavállaló az utasításban foglaltakat köteles teljesíteni.”³⁰

A munkaviszonyban a felek a munkaszerződéssel a rendszeres munkavégzés kereteit határozzák meg. A munkavégzéshez kapcsolódóan az alanyok kötelezettségeinek teljesítését azonban a munkaszerződés, vagy a jogszabályok csak elvont módon határozzák meg. A munkáltató az, aki a munkavállaló munkavégzését, annak konkrét tartalmát és teljesítésének egzakt feltételeit saját kötelezettségi körében eljárva meghatározza. „A munkajogviszony jellegzetessége, hogy a felek kötelességeiket nem általában, hanem időben meghatározott feltételek szerint kell teljesítsék.”³¹ A munkaidő beosztásának joga³² így alapvetően a munkáltatót illeti meg, ami a munkaviszonyból adódó jogi vázon túl a gazdasági realitásokból fakad. A munkaidő beosztása során a munkavállalók munkáltató általi munkafeladattal való ellátásának, illetve a munkavállalók kötelezettségük teljesítésének időbeli dimenziójában meghatározásra kerül a teljesítés kezdő és befejező időpontja, valamint annak időtartama. A munkáltató ezirányú, konkrétumokat tartalmazó jognyilatkozata tartalmát tekintve sokrétű, hiszen magában foglalja a napi, és heti munkaidőt, illetve a pihenőidők (napi, heti, munkaközi szünet) rendszerét egyaránt.

A munkaviszony általános magánjogi elvtől eltérő jellegzetessége a függőségi kapcsolatrendszer, amelyben a munkáltató jogosult utasítani a munkavállalót a munkavégzéssel kapcsolatos kérdésekben, beleértve a munkaidő beosztását is. A munkáltató munkaidővel való rendelkezésének joga azonban nem korlátlan, a munkáltatónak ezirányú akaratát jogszabályok, és a kollektív szerződések keretei között kell gyakorolnia. A munkaidő beosztása során a munkáltató diszkrecionális joga számos magánjogi aggályt vethet fel, melyek a munkavállaló és munkáltató közötti egyensúly megbomlásához vezethetnek. A munkáltató szabadsága a munkavállaló kiszolgáltatott helyzetét eredményezheti, mivel a munkaidő ilyen egyoldalú meghatározása jelentős mértékben befolyásolja a magánéletét is. A fentiek értelmében a

²⁸ KOZMA ANNA-LŐRINCZ GYÖRGY-PÁL LAJOS: A munka törvénykönyvének magyarázata. HVG-ORAC, Budapest, 2020

²⁹ Munkajog (szerk: Gyulavári Tamás) Elte Eötvös Kiadó 2013-275.o.

³⁰ PRUGBERGER TAMÁS – NÁDAS GYÖRGY (2014) Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog, Wolters Kluwer Kft., Budapest

³¹ PÁL LAJOS: A munkarend sajátos formáiról. Munkajog 2020/2. sz. 5.o

³² Mt. 96.§. (1)

munkáltató jogok gyakorlása során a munkarend kialakításakor alkalmazott eljáráshoz hasonlóan értelemszerűen itt is fokozott tekintettel kell lenni az általános magatartási szabályokra. A munkaidő beosztás során meg kell felelni egy elvontabb előírásnak is, azaz az egészséges és biztonságos munkavégzés követelménye mellett a végzendő munka jellege is kiemelt jelentőségű szempont az utasítás közlése során.³³ A munkavállaló kiszolgáltatottsága fokozottan jelentkezik a szerződéses szabadság korlátozott érvényesülése esetén, például az atipikus munkavégzési formákban.

II.5. Korlátozott átengedés

A magyar munkajogban munkáltató a munkaidő beosztásának jogát a hatályos szabályozás szerint részben, vagy egészben átengedheti a munkavállalónak. Erre lehetősége van a munkavállalóval történő megállapodással, vagy akár saját egyoldalú rendelkezése alapján. Az átengedés azonban több szempontból sem következmények nélküli, illetve a hatályos szabályozás szerint nem kapcsolódnak hozzá garanciális elemek. Egyfelől munkáltatói jogkörénél fogva ezt bármikor visszavonhatja, hiszen erről a jogáról való lemondás nem jelent egyidejűleg kötelezettségvállalást is.³⁴ Másfelől csak ritka esetben jelenhet valódi szuverén lehetőséget a munkavállaló részére, hiszen a munkáltató – akár gazdasági érdekből - akár az átengedésről a vonatkozó megállapodásban, vagy rendelkezésben bizonyos feltételeket, illetve korlátokat is megszabhat. Függetlenül a törvény által meghatározott formáktól a jog átengedése a munkavégzési kötelezettség tekintetében inkább csak puhít a munkavégzési kötelezettségeken, a teljesítés módjára vonatkozik, a kötelezettségeken és az alárendeltségen alapvetően nem lazít. A tradicionális munkavégzési formák ma még zömmel időalapúak. A munkaidő bizonyos egységeinek kontextusában, annak alapulvételével fogalmazódik meg jogszabályi szinten nagyon sok, akár munkajogon kívüli keret vagy számítási mód. Az időegységekkel sok esetben koherens a munka díjazása, de akár elegendő a társadalombiztosításban alkalmazott módszerekre gondolni. (pl. táppénz számítása). A jelen szabályozási környezetben olyan mennyiségű az összekapcsolódási pont, hogy a munkajog nem tud mit kezdeni azzal, ha a munkavégzés nem időhöz (vagy akár helyhez) kötött.

Az átengedés egyik formája a rugalmas munkarend, amely igazából nincs is nevesítve jogilag, ugyanis a szabályozási környezetből következtethető ki. Ilyenkor a munkáltató a munkaidőnek csak egy részét osztja be egyoldalúan (törzsidő) a fennmaradó részről a munkavállaló maga rendelkezik (peremidő). Itt valójában kötött munkarendről van szó, és a teljesítést munkaidőkeretben kell végrehajtani, ebből következően a munkáltató előírhat bizonyos feltételeket is (pl. a peremidőt milyen időkorlátok között kell ledolgozni).

Szemben a kötött munkarendű általános, vagy rugalmas munkarenddel a kötetlen munkarendben történő munkavégzés során a munkavállaló saját maga jogosult a munka és pihenőidejének beosztására. Azonban az ilyen irányú szabadság sem korlátlan. A munkaidő beosztás jogának átengedése valójában a munkavégzés szervezésének egész folyamatát érinti, ezért csak olyan munkakör esetén realizálható, amelyhez nagyfokú munkavállalói önállóság szükséges. A munkakörhöz kapcsolódhat időbeli kötöttség, akár a munkáltató által, akár a munka természetét illetően egyaránt (pl. tárgyalás) mert legtöbb esetben egy munkaszervezeten belül történik a

³³ Mt. 97.§. (1)

³⁴ PÁL LAJOS: A munkarend sajátos formáiról. Munkajog 2020/2. sz. 5.o

munkavégzés. Bár a munkaidő megszervezésének legtöbb részletszabályát nem kell alkalmazni, azonban a munkáltató felszólíthatja a munkavállalót, hogy számoljon el a munkavégzés során milyen feladatokra mennyi idő fordított. A munkavállaló a viszonylagos szabadsággal akár vissza is élhet. Előfordulhat, hogy a kötetlen (és nem korlátlan!) időbeosztás során a munkavállaló nem teljesíti a munkaszerződésben foglalt kötelezettségét, azonban a munkáltatónak ügyelnie kell arra, hogy nem határozhat meg több feladatot a munkavállaló számára, mint amennyi a napi munkaidőben elvégezhető lenne. Az átengedés köre meglehetősen korlátozott a gyakorlatban, a munkaörök jellegénél fogva csak néhány szektorra jellemző (pl. pénzügyi szektor) továbbá nagy változások, vagy krízishelyzet esetén inkább jogbizonytalanságot eredményezhet.

II.6 A pihenőidők kérdése, és a kollektív megállapodások magánjogi jellege

Az emberi terhelhetőség véges, a pihenőidővel kapcsolatos előírások így objektív alapokon nyugszanak. A munkavállalók rendszeres pihenőidő nélkül nem tud teljesíteni, az egészsége károsodhat, ezért a megfelelő regeneráció a munkáltatónak is érdeke.

A munkaidő és a pihenőidő beosztása azok jogi természeténél fogva egyidejű feladatok. Az alapvető dogmatikai tétel szerint a munkaviszonyban töltött időszak vagy munkaidő, vagy pihenőidő, köztes lehetőség nincs. Az uniós jog³⁵ a munkaidőt bizonyos tartalmi elemek megjelölése alapján objektíve definiálja, ugyanakkor a pihenőidőt negatív jelleggel, „ami nem munkaidő az pihenőidő” látja el, így rendelve a munka és pihenőidő kapcsolatát egy dichotóm rendszerbe.

Ezen rendszerben vizsgálódva egy sokat vitatott kérdés bukkan felszínre. Nevezetesen, hogy a munkáltató és a munkavállaló milyen mértékben minősül a munkaviszonyban ellenérdekelt félnek, és ez milyen magánjogi problémákat vet fel. A munkáltatónak (gazdaságilag is) fontos érdeke a munkaidő minél szűkebb spektrumon való kezelése, amíg a munkavállaló célja, hogy tevékenységének minél nagyobb része kerüljön munkaidőként elismerésre. „Tekintettel arra, hogy a munkaidő-fogalom nem esik szükségszerűen egybe a tényleges munkavégzéssel, az egyes időszakok jogi minősítése a különböző érdekek egyfajta elismeréseként, az antagonisztikus érdekellentét állásának leképeződéseként értelmezhető”³⁶.

Az ilyen fajta ellenérdekűség önmagában nem akadály a szerződéskötésnek. Sőt, a legtöbb szerződés esetében a felek valamilyen szinten ellenérdekeltnek tekinthetők, hiszen mindkét fél a saját érdekeit kívánja érvényesíteni³⁷. Fontos azonban, hogy a szerződéskötés során a felek jóhiszeműen járjanak el, és ne éljenek vissza a másik fél gyengeségével vagy kiszolgáltatott helyzetével. A szerződéses szabadság elve garantálja az önrendelkezés érvényesülését, ami az emberi méltóságból következik és munkavállalói oldalon (is) jelentkezik. A munkajogviszony individuális keretén azonban ma még túl kell lépni ahhoz, hogy a szerződési elv, és a munkavállalói önrendelkezés elve megfelelően érvényesülni tudjon. „Ha a kollektív megállapodások be tudnák tölteni maradéktalanul azt a munkaerő-piac alakítási funkciót, mint amit a jogalkotói idea szánt neki eredetileg, akkor csökkenthető lenne az Mt. kogenciája, ami automatikusan azzal a

³⁵ A 2003/88/EK sz. munkaidőről szóló irányelv

³⁶ HAVAS BENCE: A munkaidő és a pihenőidő a digitalizáció korában. Magyar munkajog E-folyóirat 2023/1. 5.o.

³⁷ Például egy adásvételi szerződésben az eladó a lehető legmagasabb árat szeretné kapni, míg a vevő a lehető legalacsonyabbat fizetni.

következménnyel járna, hogy a szerződéses elv kisebb mérvű korlátozása mellett egyensúlyi pozíció alakulhatna ki, tulajdonképpen a piac önszabályzó mechanizmusára bízva”³⁸.

Ez a megállapítás különösen helytálló, hiszen a szociális partnerek között létrejövő kollektív megállapodások egyik sarkalatos pontja éppen a munkafeltételek törvényi minimumkereteken túlmutató szabályozásának kívánalma.

A kollektív szerződések a magánjog egyik főszabályi sajátossága, azaz a diszpozitivitás jegyében jönnek létre. A felek az egymással szembeni fennálló jogait és kötelességeiket, egyező akarattal maguk határozhatják meg, így a szerződési tartalom szabadság is megvalósul. Megjegyzendő azonban, hogy az általános felfogással ellentétesen a kollektív szerződések nem feltétlenül „munkásvédő” megállapodások. A kollektív alanyok ugyanis általában egyenrangúak, és hasonló erőpozícióban vannak, így az általános szabály szerint mindkét felé javára és hátrányára is eltérhetne - azaz érvényesül az úgynevezett korlátozott kétoldalú diszpozitivitás. A munkajogban az individuális és a kollektív szereplők között létrejöhet relatív diszpozitivitás is, amely a felborult egyensúlyi helyzet miatt kizárólag a munkavállaló javára engedhet eltérést. Ebben az esetben viszont az, hogy mikor tekinthetünk egy eltérést a munkavállaló javára szolgálónak, nem egymástól elszigetelten, az egyes kikötések vizsgálatával, hanem az egymással összefüggő rendelkezések összehasonlításával kell elbírálni³⁹.

A kollektív munkajog gyengülésének azonban fontos munkaszociológiai, illetve munkaerőpiaci vonatkozású aspektusai vannak. A technológiai és a globalizációs folyamatok olyan együttes hatást indukáltak, amelyek az egyén szintjén megváltozott képességek és készségek fejlesztését tesznek szükségessé (pl. csapatmunka, folyamatos tanulás) még a szervezet szintjén a szupranacionális munkáltatók tevékenysége, valamint a digitális platformok erősödése miatt a munkavállalói szervezkedés jelentősen erodálódik.

III. A jövőben rejlő kétségek és lehetőségek

III.1. A technológia változásokról röviden

Az elmúlt két évtizedben az infokommunikációs technológiák fejlődése jelentős hatást gyakorolt a szervezetek mindennapi működésére és általánosságban is a munka világára is. A mobileszközök terjedése és munkahelyi felhasználása, a felhőalapú szolgáltatók vagy az algoritmus alapú döntéshozatal mind olyan fejlesztések, melyek számos komoly jogi megoldást kívánnak. Egyre jobban terjednek a tradicionális hierarchikus munkahelyeket felváltó sokpólusú, tagolt, decentralizált döntési kompetenciákkal ellátott hálózatként funkcionáló szervezetek, illetve megjelentek azok a tendenciák (pl. crowdworking) ahol a munkáltató már a virtuális térben található meg. A XX. század utolsó évtizedétől a rugalmasság jegyében előtörték az atipikus munkavégzési formák, bizonyos szellemi munkakörökben a hagyományos alá-fölé rendeltségi viszony már kevésbé működik, ugyanakkor jellegénél fogva a jogi védelem munkavállalókra vonatkozó garanciájának foka is megoldandó problémát jelent. A munkaerőpiac kettészakadása egyre erősebb tendencia, akár egy szervezeten belül is létrejöhet a hagyományos munkaviszonyban állók és az adott munkáltatóhoz rugalmasabban kötődő, atipikus formában munkát végzők köre. A technikai változások egyik következménye lett a számos adatvédelmi és

³⁸ BODÓ LÁSZLÓ: A polgári jog és a munkajog összehasonlítása az alapelvek tükrében. Debreceni Jogi Műhely 2012/ 4. sz. 17.o

³⁹ Mt. 277.§. (5) bekezdés

személyiségi jogi kérdést generáló, a munkavállalók megfigyelésére és ellenőrzésére vonatkozó munkáltatói tendencia növekedése.

III.2. A munkaidőszervezés alternatívái-egymásba alakuló jogviszonyok

A XXI. században a munkaviszony egyik fontos összetevője megváltozott. Ezt megelőzően munkáltató a munkabért nem annyira az elvégzett munkáért, mint a munkahelyen töltött időért fizette⁴⁰.

Jelen tanulmány szempontjából releváns változás a munka és a magánélet korunkban tapasztalható időbeli összemosódása. Bizonyos esetekben (pl. kötetlen munkaidő) ez szinte észrevétlen, azonban pl. a komolyabb szellemi teljesítményt igénylő munkakörök esetében nehezebb abbahagyni a munkavégzést egy kijelölt időpontban. Komoly feladat a munkaidő manapság érvényes, általános értelemben vett megközelítésétől elvonatkoztatni, hiszen korunk embere az anyagi, vagy azzal egyenértékű javak megszerzésére sokkal nagyobb energiát és időt⁴¹ fordít, mint amekkora a saját, vagy a közösségi hasznán túlmutat, és gyakran vezet önkizsákmányoláshoz.

A fejlődést gyorsan adaptáló gazdálkodási folyamatokban már olyan új megközelítések, illetve lehetőségek jelennek meg, amelyek jócskán átformálják a munkaidő szervezés ma ismert fogalmait. Az új időfogalmak, mint az eredményorientáltság azaz, amikor egy konkrét cél kitűzése jelenik meg, és a megvalósítás során végig ez a cél, a fő motiváció. Vagyis a munkafeladat elvégzésre kell helyezni a hangsúlyt, nem pedig a munkaidőegységben kell gondolkodni. Hasonló analógia mentén kínálkozik a feladatalapú foglalkoztatás, melynek során pl. egy új munkatársi felvétel indoklását konkrét feladat-meghatározással kell alátámasztani. A tervezésnél figyelembe kell venni az intézményi szintű humán erőforrás-kapacitásokat (passzív jogviszonyról visszatérők, szervezeti egységek közötti mozgások)

A munkaidőbank lehetősége az, amikor az alkalmazottak egy bankban gyűjthetik, és spórolhatnak az idejüket, amelyek ezt fizetett szabadidő formájában váltanak meg. Ez a modell könnyen összehasonlítható lenne az egyedi megállapodásokon alapuló, gyakran csak hallgatóságos, diszkriminatív, és nem legális munkaidő-csökkentéssel. kell alátámasztani. Munkaidő szuverenitásnak nevezzük amikor a hatékony munkavégzést előtérbe helyezve a munkavállaló alapvető motivációs eszközöként tekintenek a munkaidő (munkavállaló-centrikus) megszervezésének kérdésére. A részben kötetlen munkavégzés a munkahely és/vagy a munkaidő meghatározása tekintetében részben teret engedne a munkavállaló döntési kompetenciájának. A gazdasági-társadalmi változások sodrában a projekt alapú munkaszervezési módszerek⁴² egyre erősebb dominanciája a munkajogi kötöttségek, és biztonsági garanciák iránti igénytől a polgári jogi munkavégzésre irányuló jogviszonyok lazább keretei közé terelik a munkavégzés

⁴⁰ BELLACE, J.R.: The Changing Face of Capital: The Withering of the Employment Relationship in the Information Age, in: Game Changers in Labour Law. Shaping the Future of Work. Bulletin of Comparative Labour Relations –100 (szerk: Hendrickx, F. –Stefano, V.), Netherlands, Kluwer Law International BV, 2018,

⁴¹ HEEJUNG CHUNG: The Flexibility paradox-Why flexible working leads to (Self-) exploitation (Boston University Press, 2022) 21.o.

⁴² Roger BLAINPAIN- Frank HENDRICKS (editors) : Labour law between change and tradition -2011. Wolters Kluwer Law and business

feltételeinek szabályozását, mely akár egy szervezeten belül is magával hozhatja a jogviszonyok egymásba olvadását⁴³.

IV. Összegzés, konklúziók

A globalizáció, a munka természetének változása, és az egyén szerepének növekedése, valamint a kollektív „tudat” gyengülése miatt egyre jobban szétfeszülnek a munkajog határai.⁴⁴ Kutatások támasztják alá azt, hogy a munkajog adekvát reakciója ebben az esetben az lehet, ha visszatér az alapvető értékekhez⁴⁵. A munkajog alapértéke, hogy gazdasági biztonságot nyújtva kiszámíthatóságot biztosít. Egyfelől a munkavállalókat védő szabályokkal, másrészt az állam közreműködésével megfelelő szociális hálót épít ki⁴⁶.

A munkaidő, mint az egyik legfontosabb és legtöbb ellentmondásos bírósági ítéletet indukáló munkajogi terület szabályozásának, illetve a munkarend, és munkaidőszervezés kereteinek meghatározása és alkalmazása során, rendkívül érzékeny, és komplex összetevőkre kell figyelemmel lenni. Ezen belül amennyiben az individuális munkajogi alanyok magánjogi kapcsolatrendszerét vizsgáljuk, nagyrészt azokra a változókra kell tekintettel lenni, mint amelyek a munkajog-magánjog alapvető viszonyrendszerét összességében is alakítják. Különösen igaz ez korunkban, amikor a változások igazán testközelbe kerültek, és nagyobb problémák kiküszöbölése érdekében tudatosan át kell gondolni a jövőbeni stratégiák kialakításának alapvetéseit.

A munkaidőszervezést jelenleg a jog a legtöbb országban a munkáltatóra telepíti. A munkavállalóknak a jogszabályok a munkaidő beosztásával összefüggésben még csak véleményezési, észrevételezési jogot sem biztosítanak, mindez egy egyenrangú felek között létrejött szerződéses jogviszonyban meglehetősen atipikusnak tekinthető és a hatalmasság legerőteljesebb megnyilvánulása a munkajog terén⁴⁷.

A humánerőforrás gazdálkodásban már léteznek olyan megoldások, melyek kiegyensúlyozottabb helyzetbe hozzák a munkaidő beosztása során a feleket. Ennek szükségszerűsége nyilvánvaló, hiszen a változó gazdálkodás módszerek új szabályozási elemeket kívánnak meg. Vannak olyan biztató kezdeményezések (pl. munkaidő-szuverenitás) amelyek már túlmutatnak az utópisztikus határokon, azonban a felek „egymásközi jogviszonyában a rugalmasság és biztonság eszközei csak akkor érvényesülnek, ha az akaratelhatározás feltétlen szabadságát ismét a felek

⁴³ PRUGBERGER TAMÁS-JAKAB NÓRA: A munkajogi szabályozás rendszer- és dogmatika elmélete. Bíbor kiadó, 2023 Miskolc. 49.o

⁴⁴ PRUGBERGER TAMÁS-JAKAB NÓRA: A munkajogi szabályozás rendszer- és dogmatika elmélete. Bíbor kiadó, 2023 Miskolc. 55.o

⁴⁵ BELLACE, J.R.: The Changing Face of Capital: The Withering of the Employment Relationship in the Information Age, in: Game Changers in Labour Law. Shaping the Future of Work. Bulletin of Comparative Labour Relations –100 (szerk: Hendrickx, F. –Stefano, V.), Netherlands, Kluwer Law International BV, 2018, 11-12. o.

⁴⁶ PRUGBERGER TAMÁS-JAKAB NÓRA: A munkajogi szabályozás rendszer- és dogmatika elmélete. Bíbor kiadó, 2023 Miskolc. 57.o

⁴⁷ SZABÓ MERCÉDESZ IBOLYA: A munkaidő egyoldalú meghatározása a munkajogi szabályozásban. Debreceni Jogi Műhely 2021. 1-2 70.o

rendelkezésére bocsátjuk, nem megfosztva az államot jogalkotási hatáskörétől, csak visszaadva a magánakarat jogteremtő erejét”⁴⁸

A munkaidő-szervezés előre tekintő gyakorlatában a legfontosabb magánjogi elvek érvényesülésének meghagyásával lenne szükséges eljárni, olyan megoldások kidolgozásával, amelyek során - akár kollektív formák alkalmazásával is - a munkavállalók is érvényesíthetik elképzeléseiket, de a végső döntés megmaradna a munkáltató jogkörében.

⁴⁸ JAKAB NÓRA: Új játéktér, új szabályok. Miskolci Jogi Szemle 2022/2. (1.különszám) 185.o

Absztrakt

A Bitcoin árfolyam-előrejelzése a pénzügyi időszorelemzés és a gépi tanulás egyik gyakran vizsgált területe. A kutatások jelentős része az alkalmazott modellek teljesítményére koncentrál, ugyanakkor az előrejelzési eredmények értelmezéséhez az inputváltozók szerepének vizsgálata is elengedhetetlen. Jelen tanulmány célja a Bitcoin árfolyamának előrejelzésében használt főbb adatforrások és magyarázó változók rendszerezése. Az áttekintés a piaci adatokat, a technikai indikátorokat, az on-chain adatokat, a hangulati és keresési adatokat, valamint a makrogazdasági és pénzügyi piaci változókat különíti el. A tanulmány bemutatja az egyes változócsoportok információtartalmát, előnyeit és módszertani korlátait. A fő következtetés szerint a Bitcoin árfolyam-előrejelzése nem csupán algoritmusválasztási, hanem adatválasztási és értelmezési kérdés is.

Kulcsszavak:

Bitcoin, árfolyam-előrejelzés, gépi tanulás, magyarázó változók, adatforrások

JEL kódok:

C53, G17, C80

1. Bevezetés

A kriptoeszközök piacán a Bitcoin az elmúlt években a legismertebb és egyben legnagyobb jelentőségű szereplővé vált, mely tény a jelenlegi 1,6 billió USD értékű piaci kapitalizáció és a 60,2%-os piaci dominancia is igazol (CoinMarketCap 2026). Árfolyamának alakulása nemcsak a piac résztvevői, hanem a pénzügyi elemzők, befektetők, spekulánsok és kutatók számára is kiemelt érdeklődésre tart számot. Az árfolyamát erőteljesen jellemzi a volatilitás, a hirtelen piaci fordulatok és az időben változó piaci rezsimok, emiatt az előrejelzés különösen összetett feladat (Bugár-Somogyvári 2020; Antal-Molnár 2025). Ezen sajátosságok okán a Bitcoin árfolyam-előrejelzése a pénzügyi időszorelemzés, az ökonometria, valamint a gépi tanulás egyik gyakran kutatott alkalmazási területévé vált.

A szakirodalomban számos eltérő módszertani megközelítés jelent meg az árfolyam, illetve az árfolyamváltozás irányának a meghatározására. A hagyományos statisztikai és ökonometriai modellek mellett egyre nagyobb szerepet kaptak a gépi tanulási és mélytanulási eljárások, mint a döntési fák, a véletlen erdő modellek, a tartóvektor-gép módszerek, a neurális hálók, illetve a hosszú-rövid távú memóriahálózatok (Ranjan et al. 2022; Zuniga et al, 2023). A kutatások jelentős része elsősorban az alkalmazott modellek teljesítményére, az előrejelzési pontosságra és az egyes algoritmusok összehasonlítására koncentrál (Ranjan et al. 2022; Jaquart-Dann-Weinhardt 2021).

¹ Rázer Ákos: PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola, 7622 Pécs, Rákóczi út 80., razer.akos@ktk.pte.hu, ORCID: 0009-0001-0389-1668, MTMT: 10090486

Ugyanakkor legalább ilyen fontos kérdés, hogy ezek a modellek milyen típusú adatokra és magyarázó változókra épülnek.

A Bitcoin sajátossága, hogy az árfolyam-előrejelzéshez nemcsak hagyományos piaci adatok használhatók fel, mint az árfolyam, a kereskedési volumen vagy a technikai indikátorok, hanem olyan kriptoeszköz-specifikus adatforrások is, amelyek a hagyományos pénzügyi eszközöknél nem állnak rendelkezésre. Mivel a Bitcoin az ún. megosztott főkönyv technológiára épül, ahol a tranzakciók mindenki számára nyilvánosak, s ezen tranzakciók képezik a Bitcoin blokkokat, amiből a blokklánc felépül (Nakamoto 2008; Bugár-Somogyvári 2020), az innen kinyerhető információkat nevezik on-chain adatoknak, amik fontos magyarázó változóvá válhatnak. Ilyenek például a blokkláncban rögzített tranzakciók, címműködés, bányászati mutatók vagy realizált értékalapú indikátorok, amik alapján próbálják magyarázni a hálózat működését és a piaci szereplők viselkedését (Glassnode 2026; Kim et al. 2022). Emellett a szakirodalomban megjelennek hangulati, keresési, makrogazdasági, derivatív piaci és egyéb alternatív adatforrások is. (Chen et al. 2021; Tripathi-Sharma 2023).

A magyarázó változók sokfélesége egyszerre jelent lehetőséget és módszertani kihívást. A piaci változók és technikai indikátorok könnyen hozzáférhetőek és egyszerűen reprodukálhatóak, de lényegében a múltbeli árfolyammozgásokból származtatott információkat tartalmaznak (Pabuccu et al. 2020). Az on-chain indikátorok specifikus többletinformációval szolgálhatnak, azonban értelmezésük és számítási módjuk nem minden esetben egységes (Jang-Lee 2017). A hangulati és közösségimédia-alapú változók képesek lehetnek a befektetői várakozások vagy piaci félelmek mérésére, viszont zajosak, nehezen tisztíthatóak és könnyen manipulálhatóak (Tripathi-Sharma 2023). A makrogazdasági és hagyományos pénzügyi piaci változók a Bitcoin tágabb gazdasági környezetbe való beágyazottságát vizsgálják, azonban eltérő idődimenziójuk és késleltetett publikálásuk további problémákat vethet fel a modellek megalkotásánál (Chen et al. 2021).

Jelen kutatás célja a Bitcoin árfolyam-előrejelzésében használt főbb adatforrások és magyarázó változók rendszerezése. A tanulmány arra törekszik, hogy a szakirodalomban alkalmazott változókat áttekinthető kategóriákba rendezze. Ennek megfelelően a vizsgálat középpontjában az áll, hogy milyen adattípusok jelennek meg a Bitcoin árfolyam-előrejelzésével foglalkozó kutatásokban, ezek milyen információtartalommal rendelkeznek, valamint milyen előnyökkel járhat a használatuk, illetve milyen módszertani korlátokat kell figyelembe venni az alkalmazásuk során.

A tanulmány hozzájárulása abban áll, hogy a Bitcoin árfolyam-előrejelzésének adatoldalát helyezi előtérbe. Míg a kutatások jelentős része az algoritmusok teljesítményére koncentrál, jelen munka arra hívja fel a figyelmet, hogy az előrejelzési eredmények értelmezéséhez elengedhetetlen az bemeneti változók forrásának, gyakoriságának, mérési módjának és gazdasági jelentésének vizsgálata is. A változócsoporthoz rendszerezése segítséget nyújthat a későbbi empirikus kutatások tervezésében, a megfelelő adatforrások kiválasztásában, valamint az előrejelzési modellek eredményeinek kritikus értelmezésében.

2. A Bitcoin árfolyam-előrejelzés sajátosságai

A Bitcoin árfolyam-előrejelzése több szempontból is sajátos kutatási problémának tekinthető. Bár módszertani értelemben a Bitcoin árfolyama klasszikus pénzügyi idősorként vizsgálható, a piaci viselkedése számos ponton eltér a hagyományos eszközöktől. A piac folyamatosan, a nap 24 órájában működik, erősen globális jellegű (CoinMarketCap 2026) és az árfolyamot egyszerre

befolyásolhatják pénzügyi, technológiai, szabályozási, makrogazdasági és befektetői hangulati tényezők (Tripathi-Sharma 2023). Emiatt az előrejelzési feladat pontos meghatározása különösen fontos: nem mindegy, hogy a kutatás az árfolyam szintjét, az árfolyamváltozás irányát, a hozamot, a volatilitást vagy valamely piaci ciklus állapotát kívánja előre jelezni (Nagula-Alexakis 2022; Ke et al. 2025).

Az egyik legfőbb különbség az árfolyamszint, árfolyamváltozás és az árfolyamirány előrejelzése között húzódik. Az árfolyamszint és változás előrejelzése regressziós problémaként értelmezhető, ahol a cél egy konkrét jövőbeli ár vagy árváltozás becslése. Ez a feladat látványosnak tűnhet, ugyanakkor rendkívül nehéz, mivel a Bitcoin árfolyama erősen volatilis, és rövid idő alatt nagy elmozdulásokra képes. Az árfolyamirány előrejelzése ezzel szemben gyakran bináris klasszifikációs feladatként jelenik meg: a modell azt próbálja megállapítani, hogy az árfolyam a következő időszakban emelkedni vagy csökkenni fog-e. Ez egyszerűbbnek tűnhet, de a gyakorlatban szintén nehéz, mivel a rövid távú napi irány gyakran zajos, és a találati arány könnyen a véletlen előrejelzés szintjéhez közeli lehet. Emiatt az ilyen kutatásokban különösen fontos a megfelelő baseline modellek alkalmazása (Nagula-Alexakis 2022; Dey et al. 2020).

Szintén lényeges különbséget jelent az előrejelzési horizont és dimenzió megválasztása. A rövid távú, napi vagy órás előrejelzések esetében a piaci mikrostruktúra, a kereskedési volumen, a derivatív pozíciók, a likvidációk vagy a hangulati változók fontosabb szerepet kaphatnak (Jaquart-Dann-Weinhardt 2021). Hosszabb távon ezzel szemben nagyobb jelentősége lehet a makrogazdasági környezetnek, a szabályozási változásoknak, az intézményi befektetői aktivitásnak vagy az on-chain indikátorok által jelzett hálózati és befektetői folyamatoknak (Liu et al. 2023). Ez azt jelenti, hogy az alkalmazott magyarázó változók relevanciája erősen függ attól, hogy a modell milyen időtávra kíván előrejelzést adni.

A Bitcoin idősorainak elemzését tovább nehezíti a stacionaritás hiánya és a piaci rezsimok változása. A kriptoeszköz-piac különböző időszakaiban eltérő dinamikák figyelhetők meg: a gyors emelkedésekkel jellemezhető bikapiacok, hosszan tartó csökkenő medvepiacok, hosszú és rövid távú buborékok, az oldalazó konszolidációs szakaszok és a hirtelen sokkok más-más kapcsolatot eredményezhetnek az árfolyam és a magyarázó változók között (Liu et al. 2023; Bouri-Christou-Gupta 2022; Antal-Molnár 2025). Egy adott időszakban jól működő indikátor vagy modell más piaci környezetben könnyen elveszítheti prediktív erejét. Ez különösen problémás a gépi tanulási modellek esetében, amelyek hajlamosak lehetnek a múltbeli mintázatok túlzott megtanulására, miközben a jövőbeli piaci szerkezet már eltérhet a tanulási időszakétól.

További kihívást jelent a Bitcoin árfolyamának zajossága. A rövid távú árfolyamváltozások jelentős része nehezen köthető egyértelmű fundamentális okokhoz és gyakran a piaci hírek, spekuláció, likviditási hatások vagy befektetői hangulátváltozások következménye. Ennek következtében az előrejelzési modellek teljesítménye nem kizárólag az algoritmus fejlettségétől függ, hanem attól is, hogy a modell milyen típusú adatokat használ fel (Jaquart-Dann-Weinhardt 2021; Tripathi-Sharma 2023). A kizárólag múltbeli árfolyamokra és technikai indikátorokra építő modellek korlátozott információtartalommal rendelkezhetnek, míg az on-chain, a hangulati vagy a makrogazdasági változók eltérő piaci mechanizmusokat ragadhatnak meg (Tripathi-Sharma 2023; Chen et al. 2021). Mindez indokolja a Bitcoin árfolyam-előrejelzésében használt adatforrások és magyarázó változók rendszerezését, mivel ezen változók kiválasztása alapvetően befolyásolja az előrejelzési modellek értelmezhetőségét és várható teljesítményét.

3. A magyarázó változók csoportosítása

A feldolgozott irodalom alapján öt változócsoporthoz hoztam létre, melyek a következők:

- Piaci adatok
- Technikai indikátorok
- On-chain adatok
- Hangulati (sentiment) és keresési adatok
- Makrogazdasági és pénzügyi piaci változók

A csoportosítás összefoglalása az 1. táblázatban olvasható.

3.1. Piaci adatok

A Bitcoin árfolyam-előrejelzésében a leggyakrabban használt magyarázó változók közé tartoznak a közvetlen piaci adatok. Ide sorolhatók a nyitóár, maximum- és minimumár, záróár, a kereskedési volumen (OHLCV: open-high-low-close-volume), valamint az ezekből származtatott mutatók, például a hozam, a loghozam vagy a különböző időablakokon számított volatilitás. Az előrejelzési modellekben jellemzően ezek használatosak eredményváltozóként is (Nagula-Alexakis 2022; Bouri-Christou-Gupta 2022). Ezek az adatok általában könnyen hozzáférhetők, hosszabb időszakra visszamenőleg is rendelkezésre állnak, és viszonylag egyszerűen standardizálhatóak, ezért a Bitcoin-előrejelzési modellek természetes kiindulópontját jelentik.

A piaci adatok előnye, hogy közvetlenül tükrözik a kereslet és kínálat aktuális viszonyait, illetve a befektetők kereskedési aktivitását. A záróár és a hozam az árfolyammozgás irányát és nagyságát, míg a volumen a piaci aktivitás intenzitását ragadhatja meg. A volatilitási mutatók a kockázat és bizonytalanság mérésére alkalmasak, ami különösen fontos a Bitcoin esetében, ahol a rövid távú ármozgások gyakran jelentősek (Liu et al. 2023).

A részletesebb piaci adatok közé tartoznak az ajánlati könyvből (order book) származó információk is, például a vételi és eladási ajánlatok mélysége, a vételi-eladási rés (bid-ask spread) vagy a piaci likviditás. Ezek főként rövid távú, nagyobb frekvenciájú előrejelzéseknél lehetnek hasznosak, mivel a piac mikrostruktúrájáról adnak képet (Alonso-Monsalve et al. 2020). Ugyanakkor a piaci adatok használatának korlátja, hogy sok esetben magából a múltbeli árfolyamból származnak, ezért információtartalmuk részben redundáns lehet. Emellett az egyes tőzsdék árfolyam- és volumenadatai eltérhetnek, ami adatminőségi és összehasonlíthatósági problémákat is felvetethet (Kim et al. 2022; Chen et al. 2021).

3.2. Technikai indikátorok

A technikai indikátorok a Bitcoin árfolyam-előrejelzésében gyakran alkalmazott magyarázó változók, amelyek jellemzően a múltbeli árfolyam- és volumenadatokról származnak. Az a céljuk, hogy a nyers piaci adatokból olyan információkat emeljenek ki, mint a trend, a momentum, a túlvett vagy túladdott állapot, illetve a volatilitás változása. A leggyakrabban használt technikai indikátorok közé tartoznak a különböző időtávú mozgóátlagok, az RSI², a MACD³, a Bollinger-szalagok, a momentum mutatók és a sztochasztikus oszcillátor (Pabuccu et al. 2020; Cavalli-Amoretti 2021; Modi et al. 2023). A mozgóátlagok a rövid és hosszabb távú trendek azonosításában segíthetnek, míg az RSI és a sztochasztikus oszcillátor elsősorban a túlvett vagy túladdott piaci állapotok jelzésére szolgálnak. A MACD a trend és a momentum kapcsolatát mutatja

² Relative Strength Index: relatív erősség index, az árfolyammozgásból számol túladdott és túlvett szignálokat

³ Moving Average Convergence-Divergence: mozgóátlag konvergencia-divergencia, két exponenciális mozgóátlag különbsége

meg, ezért gyakran használják fordulópontok vagy trendváltások megtalálására. A Bollinger-szalagok a volatilitás változásait jelenítik meg, és azt mutathatják, hogy az árfolyam mennyire tér el egy adott időszak átlagától (Nagula-Alexakis 2022; Modi et al. 2023).

E változók előnye, hogy könnyen kiszámíthatóak, jól reprodukálhatóak, valamint széles körben alkalmazzák őket a pénzügyi előrejelzési szakirodalomban. Emiatt alkalmasak lehetnek különböző modellek összehasonlítására is. Korlátjuk ugyanakkor az, hogy alapvetően múltbeli piaci adatokból képzik őket, ezért önálló információtartalmuk korlátozott lehet. Több indikátor egymással is erősen korrelálhat, ami redundanciát és multikollinearitást okozhat a modellben. Emellett az indikátorok számítása gyakran paraméterválasztást igényel, például 7, 14 vagy 30 napos időablakok alkalmazását, ami befolyásolhatja az előrejelzési eredményeket (Liu et al 2023; Pabuccu et al. 2020; Cavalli-Amoretti 2021).

3.3. On-chain adatok

Az on-chain adatok a Bitcoin árfolyam-előrejelzésének kriptoeszköz-specifikus változói, amelyek közvetlenül a blokkláncon rögzített aktivitásból, illetve az abból származtatott mutatókból épülnek fel. Ide tartozik többet közt az aktív címek száma, a tranzakciószám, a hash ráta, a bányászati nehézség, valamint olyan összetettebb indikátorok, mint a realizált profit(veszteség)⁴, nem realizált profit(veszteség)⁵, MVRV⁶, a SOPR⁷, a NUPL⁸, a tőzsdei inflow/outflow⁹, a bálnák aktivitása¹⁰ vagy a HODL¹¹ hullámok¹². Ezek a változók nem pusztán az árfolyam múltbeli alakulását írják le, hanem a hálózat használatáról, a befektetői, felhasználói viselkedésről, a bányászati aktivitásról és a coin-ok mozgásáról is információt adhatnak (Kim et al. 2022; Jang-Lee 2017; Glassnode 2026).

Az aktív címek száma és a tranzakciószám a hálózati aktivitás mutatóiként értelmezhetőek, míg a hash ráta és a bányászati nehézség a bányászati verseny, illetve a hálózat biztonságának és működési intenzitásának indikátorai lehetnek (Kim et al. 2022; Coin Metrics 2026). Az MVRV, SOPR, NUPL és a realizált profit típusú mutatók a piaci értékeltség, a realizált nyereség vagy veszteség, illetve a befektetői pozíciók állapotának értelmezését segíthetik. A tőzsdei inflow és outflow adatok a tőzsdékre be- és kiáramló Bitcoin mennyiségét mutatják, ami potenciális eladási vagy felhalmozási nyomásra utalhat. A bálnák aktivitása és a HODL hullámok pedig a nagy szereplők, illetve a különböző tartási idejű coin-ok viselkedését vizsgálják (Kim et al. 2022; Jang-Lee 2017; Glassnode 2026; Coin Metrics 2026).

Az on-chain adatok előnye, hogy a Bitcoin esetében olyan információforrást jelentenek, amely a hagyományos pénzügyi eszközöknél nem érhető el hasonló részletességgel. Korlátjuk ugyanakkor, hogy egyes indikátorok számítási módja szolgáltatónként eltérhet, sok adat fizetős és az indikátorok értelmezése nem mindig egyértelmű. A változók saját úton történő előállítás

⁴ egy adott Bitcoin két mozgása közt eltelt idő alatti árfolyamváltozás

⁵ egy adott Bitcoin utolsó mozgásakor és a jelen árfolyam közti árfolyamváltozás

⁶ Market Value to Realized Value: Piaci értéktől a realizált értékig: a piaci kapitalizáció (Bitcoinok összege * árfolyam) és a realizált kapitalizáció (a realizált profitok összege) hányadosa

⁷ Spent Output Profit Ratio: elköltött kimenetek profitrátája: egy küldött Bitcoin (tranzakciókimenet) eladási és vételi árának hányadosa

⁸ Net Unrealized Profit/Loss: nettó nem realizált profit/veszteség: (nem realizált profit – nem realizált veszteség) / piaci kapitalizáció

⁹ A Bitcoin-tőzsdék dedikált címekre beáramló és onnan kiáramló Bitcoin-mennyiség aránya

¹⁰ 1000 Bitcoinnál többet tároló címek blokklánci aktivitása

¹¹ Hosszú távú tartás stratégiája. A „hold” szó egykori elgépeléséből származik

¹² Egyes Bitcoinok kategorizálása aszerint, hogy mennyi ideje nincsenek mozgatva

pedig adatkapacitás és adatfeldolgozás igényes. Emellett több on-chain mutató inkább a piaci ciklusok utólagos magyarázatában erős, mintsem a rövid távú árfolyam-előrejelzésben (Kim et al. 2022; Jang-Lee 2017; Glassnode 2026; Coin Metrics 2026; Blockchain.com 2026).

3.4. Hangulati (sentiment) és keresési adatok

A hangulati és keresési adatok a piaci szereplők hangulatát, érdeklődését és várakozásait próbálják mérni. Ide tartoznak például a Twitter/X bejegyzések, Reddit-posztok és kommentek, hírsentiment-mutatók, Google Trends keresési adatok, valamint összetett piaci hangulati indikátorok, például a CoinMarketCap (2023) Fear and Greed Indexe¹³. Ezek a változók abból indulnak ki, hogy a kriptoeszköz-piacokon a befektetői hangulat, a közösségi média aktivitása és a hírekre adott reakciók rövid távon jelentős hatással lehetnek az árfolyammozgásokra (CoinMarketCap 2023; Ranjan et al. 2022; Jaquart-Dann-Weinhardt 2021).

A közösségimédia-alapú változók esetében vizsgálható például a Bitcoinhoz kapcsolódó bejegyzések száma, azok pozitív vagy negatív hangvétele, illetve a felhasználói aktivitás intenzitása. A hírsentiment hasonló módon a Bitcoinról és a kriptoeszköz-piacról megjelenő cikkek tartalmi és érzelmi irányultságát próbálja számszerűsíteni. A Google Trends adatok a keresési érdeklődés változását mutatják, ami a lakossági figyelem vagy piaci érdeklődés közelítő indikátora lehet. A Fear and Greed Index több tényezőt egyesítve¹⁴ próbál képet adni a piaci félelem vagy kapzsiság aktuális szintjéről (Kim et al. 2022; CoinMarketCap 2023; Ranjan et al. 2022).

Ezeknek a változóknak az az előnye, hogy olyan információkat tárhatnak fel, amelyek a pusztán az árfolyam- vagy az on-chain adatokban nem jelennek meg közvetlenül. Különösen rövid távú előrejelzéseknél lehetnek hasznosak, amikor a piaci reakciókat hírek, várakozások vagy közösségi médiahatások is befolyásolhatják. Korlátjuk ugyanakkor, hogy rendkívül zajosak, nehezen tisztíthatók, nyelv- és platformfüggők, valamint könnyen torzulhatnak automatizált bejegyzések, manipuláció vagy hirtelen médiafigyelem miatt. Emiatt alkalmazásuk jelentős előfeldolgozást, adattisztítást és óvatos értelmezést igényel (Jaquart-Dann-Weinhardt 2021; Ranjan et al. 2022).

3.5. Makrogazdasági és pénzügyi piaci változók

A Bitcoin árfolyam-előrejelzésében a makrogazdasági és hagyományos pénzügyi piaci változók a tágabb gazdasági és befektetői környezet hatását próbálják megmagyarázni. Ide sorolhatóak például a kamatlábak, az infláció, a dollár és egyéb deviza keresztárfolyamok, a részvényárfolyamok, a részvénytőzsi indexek, például az S&P 500¹⁵ vagy a Nasdaq¹⁶, az arany és az olaj árfolyama, a VIX index¹⁷, valamint különböző globális likviditási mutatók. Ezek a változók különösen azért váltak fontossá, mert a Bitcoin egyre jobban nemcsak technológiai vagy alternatív fizetési eszközként, hanem globális kockázatos pénzügyi eszközként is használható (Liu et al. 2023; Chen et al. 2021).

A kamatlábak és az infláció a monetáris környezetet írják le, amely befolyásolhatja a befektetők kockázatvállalási hajlandóságát és az alternatív eszközök iránti keresletet. A deviza

¹³ Félelem és irigység indexe: a CoinMarketCap piaci hangulatot mérő indexe

¹⁴ Árfolyam-momentum, volatilitás, derivatív piac állapota, Bitcoin és stabil coinok árfolyamaránya, keresési és közösségi-média adatok aggregátuma

¹⁵ Standard & Poor's 500 index: az 500 legnagyobb piaci kapitalizációval rendelkező USA-beli nagyvállalat indexe

¹⁶ A New York-i NASDAQ tőzsde (elsősorban technológiai cégek tőzsdéje) indexe

¹⁷ CBOE (Chicago Board Options Exchange: Chicago-i opciós tőzsde) Volatility Index: félelem indexeként is nevezik, az S&P 500 opciós árain alapul, a volatilitást méri

keresztárfolyamok a dollár nemzetközi erősségét mutatják, ami a dollárban jegyzett Bitcoin árfolyamával is kapcsolatban állhat. A részvénytőke indexek, különösen a technológiai részvényeket tömörítő Nasdaq, a kockázatos eszközök általános piaci hangulatát tükrözhetik. Az arany gyakran összehasonlítási alapként jelenik meg, míg az olaj és más nyersanyagok a globális gazdasági környezet állapotára utalhatnak. A VIX index a pénzügyi piaci bizonytalanság, illetve kockázatkörzés mérésére használható. (Liu et al. 2023; Chen et al. 2021; Cavalli-Amoretti 2021).

E változók legfőbb előnye, hogy segítenek a Bitcoin árfolyamát szélesebb makrogazdasági összefüggésben értelmezni. Különösen közép- és hosszabb távú előrejelzésekben, illetve piaci rezsimek azonosításában lehetnek hasznosak. Korlátjuk ugyanakkor az, hogy adatdimenziójuk eltérhet a kriptoeszköz-piaci adatokétól, egyes mutatók késleltetve jelennek meg, és hatásuk nem mindig közvetlen vagy stabil. Emiatt alkalmazásuknál figyelembe kell venni az időbeli illesztés, a publikációs késés és a változó piaci kapcsolatok problémáját (Liu et al. 2023; Chen et al. 2021; Jaquart-Dann-Weinhardt 2021).

Csoport	Jellemző változók	Információ-tartalom	Előny	Hátrány	Forrás
Piaci adatok	ár, volumen, hozam, ajánlati könyv	múltbeli piaci mozgás	elérhető, standard	zajos, részben önmagát magyarázza	Nagula-Alexakis 2022 Bouri-Christou-Gupta 2022 Liu et al. 2023 Alonso-Monsalve et al. 2020 Kim et al. 2022 Chen et al. 2021
Technikai indikátorok	RSI, MACD, MA	trend, momentum	könnyen számítható	redundancia	Pabuccu et al. 2020 Cavalli-Amoretti 2021 Modi et al. 2023 Nagula-Alexakis 2022 Liu et al. 2023
On-chain adatok	MVRV, SOPR, aktív címek, tranzakciók száma	hálózati felhasználói és befektetői aktivitás	kriptoeszköz-specifikus	adatdefiníciók eltérése, elérés, erőforrásigényes számítás	Kim et al. 2022 Jang-Lee 2017 Glassnode 2026 Coin Metrics 2026 Jang-Lee 2017 Blockchain.com 2026
Hangulat és keresés	hírek, Twitter, Google Trends, Fear and Greed Index	piaci hangulat	rövid távon hasznos lehet	zajos, manipulálható	CoinMarketCap 2023 Ranjan et al. 2022 Jaquart-Dann-Weinhardt 2021 Kim et al. 2022 Ranjan et al. 2022 Jaquart-Dann-Weinhardt 2021
Makro- és pénzügyi adatok	kamatlábak, deviza keresztárfolyamok, részvény árfolyamok, VIX	külső pénzügyi környezet	gazdasági értelmezhetőség	dimenzió és késleltetés problémája	Liu et al. 2023 Chen et al. 2021 Cavalli-Amoretti 2021 Jaquart-Dann-Weinhardt 2021

Táblázat: A változócsoporthoz való összehasonlítás

Forrás: saját szerkesztés a feltüntetett források alapján

4. Összefoglalás és következtetések

A tanulmány célja a Bitcoin árfolyam-előrejelzésében használt főbb adatforrások és magyarázó változók rendszerezése volt. Az áttekintés alapján megállapítható, hogy a szakirodalomban alkalmazott változók több, egymástól jól elkülöníthető csoportba sorolhatóak. A piaci adatok, például az árfolyam, a volumen, a hozam és a volatilitás az előrejelzési modellek leggyakoribb kiindulópontját jelentik. Ezek könnyen hozzáférhetőek és jól standardizálhatóak, ugyanakkor információtartalmuk gyakran korlátozott, mivel elsősorban a múltbeli árfolyammozgásokból indulnak ki. A technikai indikátorok ezen piaci adatokból származtatott mutatók, amelyek trendeket, momentumot vagy volatilitást próbálnak magyarázni, de használatuk során számolni

kell a redundancia problémájával. Az on-chain adatok a Bitcoin esetében különösen fontos és specifikus információforrást jelentenek. Ezek a blokkláncon megfigyelhető aktivitás, a befektetői viselkedés, a bányászati folyamatok és a coin-mozgások alapján nyújthatnak többletinformációt a piaci folyamatokról. Ugyanakkor értelmezésük nem egyértelmű, számítási módjuk eltérhet, és egyes mutatók inkább a piaci ciklusok utólagos magyarázatában, mintsem a rövid távú előrejelzésben lehetnek erősek. A hangulati és keresési adatok a befektetői hangulatot, a közösségi média aktivitását és a piaci érdeklődést próbálják mérni, ezért különösen rövid távú árfolyammozgások esetében lehetnek relevánsak. Alkalmazásuk azonban jelentős zajjal és előfeldolgozási nehézségekkel jár. A makrogazdasági és a hagyományos pénzügyi piaci változók a Bitcoin tágabb pénzügyi környezetbe való beágyazottságát magyarázzák meg, de eltérő idődimenziójuk és gyakran közvetett hatásmechanizmusuk miatt körültekintő alkalmazást igényelnek.

A tanulmány fő következtetése, hogy a Bitcoin árfolyam-előrejelzésének értelmezésekor nem elegendő kizárólag az alkalmazott algoritmusokra vagy a modellek pontossági mutatóira összpontosítani. Legalább ilyen fontos annak vizsgálata, hogy a modellek milyen típusú adatokat használnak, ezek az adatok milyen gazdasági vagy piaci mechanizmust képviselnek, milyen gyakorisággal érhetőek el és milyen módszertani korlátokat hordoznak. A különböző változócsoporthoz eltérő információtartalommal rendelkeznek: míg a piaci és technikai adatok elsősorban a múltbeli árfolyamdinamikát írják le, addig az on-chain, hangulati és makrogazdasági változók más-más nézőpontból közelítik meg a Bitcoin árfolyamát befolyásoló tényezőket. Emiatt a jövőbeli empirikus kutatásokban célszerű nemcsak modellek, hanem változócsoporthoz is összehasonlítani az előrejelzési teljesítményt.

A kutatás további iránya lehet egy olyan empirikus vizsgálat elvégzése, amely az egyes változócsoporthoz prediktív erejét külön-külön és kombinált formában is vizsgálja. Érdemes lehet összehasonlítani a kizárólag piaci és technikai adatokra épülő modelleket az on-chain, hangulati vagy makrogazdasági változókkal kiegészített modellekkel. További kutatási lehetőséget jelenthet az előrejelzési horizont és idődimenzió szerepének vizsgálata, vagyis annak elemzése, hogy a különböző változócsoporthoz rövid, közép- vagy hosszabb távon bizonyulnak-e hasznosabbnak. Szintén fontos irány lehet a piaci rezsimiek figyelembevétele, mivel a Bitcoin bikapiaci, medvepiaci vagy oldalazó időszakában eltérő változók válhatnak relevánssá.

Irodalomjegyzék

Alonso-Monsalve, S., Suárez-Cetrulo, A.L., Cervantes, A. (2020): *Convolution on neural networks for high-frequency trend prediction of cryptocurrency exchange rates using technical indicators*. Expert Systems With Applications. Vol 149, Article 113250.

<https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.113250>

Antal-Molnár, N. (2025): *Bitcoin-buborékok kialakulása*. Marketing & Menedzsment, 59. évf. 3. szám, 72-82 old. <https://doi.org/10.15170/MM.2025.59.03.07>

Blockchain.com (2026): *Be early to the future of finance*. Online. <https://www.blockchain.com/>
Hozzáférés: 2026. 05. 12

Bouri, E., Christou, C., Gupta, R. (2022): *Forecasting returns of major cryptocurrencies: Evidence from regime-switching factor models*. Finance Research Letters. Vol 49, Article 103193.

<https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103193>

- Bugár, Gy., Somogyvári, M. (2020): *Bitcoin: digitális személyvesztés, vagy a jövő valutája?* Hitelintézeti Szemle, 19. évf. 1. szám, 132-153 o. <http://doi.org/10.25201/HSZ.19.1.132153>
- Cavalli, S., Amoretti, M. (2021): *CNN-based multivariate data analysis for bitcoin trend prediction*. Applied Soft Computing Journal. Vol 101, Article 107065. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2020.107065>
- Chen, W., Xu, H., Jia, L., Gao, Y. (2021): *Machine learning model for Bitcoin exchange rate prediction using economic and technology determinants*. International Journal of Forecasting, Vol 37, Pages 28–43. <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2020.02.008>
- Coin Metrics (2026): *Coin Metrics Product Docs*. <https://gitbook-docs.coinmetrics.io/> Hozzáférés: 2026. 05. 12.
- CoinMarketCap (2023): *CMC Crypto Fear and Greed Index*. Online. <https://coinmarketcap.com/charts/fear-and-greed-index/> Hozzáférés: 2026. 05. 12.
- CoinMarketCap (2026): *Cryptocurrency Prices, Charts and Market Capitalizations*. Online. <https://coinmarketcap.com/> Hozzáférés: 2026. 05. 12.
- Dey, A. K., Akcora, C. G., Gel, Y. R., Kantarciougli, M. (2020): *On the role of local blockchain network features in cryptocurrency price formation*. The Canadian Journal of Statistics. Vol. 48, No. 3, Pages 561–58. <https://doi.org/10.1002/cjs.11547>
- Glassnode (2026): *Glassnode Docs*. Online. <https://docs.glassnode.com/> Hozzáférés: 2026.05.12.
- Jang, H., Lee, J. (2017): *An Empirical Study on Modeling and Prediction of Bitcoin Prices With Bayesian Neural Networks Based on Blockchain Information*. IEEE Access. Vol 6, Pages 5427-5437. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2017.2779181>
- Jaquart, P., Dann, D., Weinhardt, C. (2021): *Short-term bitcoin market prediction via machine learning*. The Journal of Finance and Data Science. Vol 7, Pages 45-66. <https://doi.org/10.1016/j.jfds.2021.03.001>
- Ke, Z., Cao, Y., Chen, Z., Yin, Y., He, S., Cheng, Y. (2025): *Early warning of cryptocurrency reversal risks via multi-source data*. Finance Research Letters. Vol 85, Article 107890. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2025.107890>
- Kim, G., Shin, D., Choi, J. G., Lim, S. (2022): *A Deep Learning-Based Cryptocurrency Price Prediction Model That Uses On-Chain Data*. IEEE Access. Vol 10, Pages 56232-56248. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3177888>
- Liu, Y., Li, Z., Nekhili, R., Sultan, J. (2023): *Forecasting cryptocurrency returns with machine learning*. Research in International Business and Finance, Vol 64, Article 101905. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101905>
- Modi, P. D., Arshi, K., Kunz, P. J., Zoubir, A. M. (2023): *A Data-driven Deep Learning Approach for Bitcoin Price Forecasting*. In: 2023 24th International Conference on Digital Signal Processing (DSP), Rhodes, Greece. Pages 1-4. <https://doi.org/10.1109/DSP58604.2023.10167930>
- Nagula, P. K., Alexakis, C. (2022): *A new hybrid machine learning model for predicting the bitcoin (BTC-USD) price*. Journal of Behavioral and Experimental Finance. Vol 36, Article 100741. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2022.100741>
- Nakamoto, S. (2008): *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. White paper. Online. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> Hozzáférés: 2026. 05. 12.

Pabuccu, H., Ongan, S., Ongan, A. (2020): *Forecasting the movements of Bitcoin prices: an application of machine learning algorithms*. Computational Finance and Economics. Vol 4(4) Pages 679–692. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2303.04642>

Ranjan, S., Kayal, P., Saraf, M. (2023): *Bitcoin Price Prediction: A Machine Learning Sample Dimension Approach*. Computational Economics. Vol 61, Pages 1617–1636. <https://doi.org/10.1007/s10614-022-10262-6>

Tripathi, B., Sharma, R.K. (2023): *Modeling Bitcoin Prices using Signal Processing Methods, Bayesian Optimization, and Deep Neural Networks*. Computational Economics. Vol 61, Pages 1919-1945 <https://doi.org/10.1007/s10614-022-10325-8>

Zuniga, E. W. V., Ranieri, C. M., Zhao, L., Ueyama, J., Zhu, Y., Ji, D. (2023): *Maximizing portfolio profitability during a cryptocurrency downtrend: A Bitcoin Blockchain transaction-based approach*. Procedia Computer Science. Vol 222, Pages 539-548. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2023.08.192>

Bevezetés

A kutyák középfülgyulladásának a kialakulásáért több mikroorganizmus is felelőssé tehető, mint az *Escherichia coli* (*E. coli*), *Pseudomonas aeruginosa* (*P. aeruginosa*), *Proteus mirabilis* (*P. mirabilis*), *Streptococcus canis* (*S. canis*), valamint *Staphylococcus pseudintermedius* (*S. pseudintermedius*) baktériumok [1]. A kezelést nehezíti, hogy ezen kórokozók többsége mára már sok esetben multidrog-rezisztenciával (MDR) rendelkezik, emiatt antibiotikumos kezelésük egyre nagyobb terápiás kihívást jelent. Több esetben a kórkép kialakulásáért általában nem egy, hanem több mikroba törzs felel, amelyek, más-más antibiotikumérzékenységgel rendelkezhetnek, tovább nehezítve ezzel a terápiát [2, 3]. Ezen probléma kezelésére kínál lehetőséget a növényi illóolajok alkalmazása. Ezen kivonatok nagy előnye, hogy a rezisztencia kialakulásának esélye velük szemben minimális, lévén komplex összetételűek és ugyan elsősorban a komponensek a bakteriális sejt membránját károsítják, de az egyes komponensek specifikus célmolekulát is célozhatnak [4]. EKÖP pályázatom végső célja, hogy a kutyák és a macskák fertőző otitis externa gyulladásának kezelésére alkalmas megnövelt hatékonyságú illóolaj alapú krémet hozzunk létre.

Anyagok és módszerek

Kísérletünkbe 10-10 izolátumot vontunk be a HUN-REN Állatorvostudományi Kutató Intézetől kapott kutyák füléből származó izolátumokból. Ezek reprezentánsai voltak az *Escherichia coli* (*E. coli*), *Pseudomonas aeruginosa* (*P. aeruginosa*), *Proteus mirabilis* (*P. mirabilis*), *Streptococcus canis* (*S. canis*), valamint *Staphylococcus pseudintermedius* (*S. pseudintermedius*) baktériumoknak.

Az izolátumokat Luria Bertani (LB) agarlemezekben tenyésztettük. A kísérletek előtt az egyes törzseket 5 ml LB táptalajba oltottuk, és 18 órán át 37 °C-on rázótermosztátban (120× fordulat/perc) inkubáltuk. A baktériumsejt-sűrűséget spektrofotométer segítségével OD620 = 0,2-re (körülbelül 10⁸ CFU/ml) állítottuk be. A biofilmképződési kísérletekhez Luria Bertani (LB) és Müller Hinton II (MH-II) tápfolyadékokat használtunk.

Illóolajok

A tesztekhez 4 különböző illóolajat szereztünk be az AG Industries-től (Noida, UP, India). Ceyloni fahéj (cinnamon, *Cinnamomum zeylanicum*) geránium (rose geranium, *Pelargonium graveolens*), kakukkfű (thyme, *Thymus vulgaris*), keserű narancs (petitgrain, *Citrus aurantium*) Az illóolajokat hígított formában használtuk (2,5%, 5%, 0,25% és 05%; 1%-os Tween20-szal).

Drop plate módszer

100 μ L OD620 = 0,2 baktériumszuszpenziót szélesztettünk LB agarra steril üvegbot segítségével. Száradást követően 5 μ L (1%) illóolajat cseppentettünk a baktériumgyepekre, majd 37 °C-on inkubáltuk ezeket. A gátlási zónák méretét 24 óra elteltével mértük.

Biofilmképzés vizsgálata

A hatvan darab izolátum biofilmképző képességét 30 °C és 37 °C-on határoztuk meg 96 lyukú polisztirol szövettenyésztő lemezekben (Sarstedt, Nümbrecht, Németország): adhezív (lemez kód: 83.3924), komplex adhezív (lemez kód: 83.3924.300) és szuszpenziós sejtekhez való (lemez kód: 83.3924.500) lemezekkel. A vizsgálatokat különböző táptalajokban LB-ben, MH-II-ben végeztük, az alkalmazott EO koncentrációk 0,25 és 0,5% voltak.

A tesztekhez az egyéjszakás (ON) baktériumszuszpenziókat ($OD_{620nm} = 0,2$) 100-szorosára hígítottuk. A hígításokból 200 mikrolitert adtunk 96-lyukú lemezek lyukaihoz, és a lemezeket 30 °C-on és 37 °C-on 18 órán át inkubáltuk. Az inkubációt követően a nem letapadó sejteket óvatosan eltávolítottuk, és a lyukakat háromszor gondosan mostuk foszfát pufferelt sóoldattal (PBS). A letapadt sejteket 200 μ L 2%-os formalinnal (28,6 ml 35%-os formalin 471,4 ml PBS-ben) fixáltuk 2 percig. A formalin eltávolítása után a lemezeket 37 °C-on 2 órán át szárítottuk. A fixált sejteket 0,13%-os kristályibolyával (14,29 ml 35%-os formalin + 234,41 ml PBS + 1,302 ml 96%-os etanol + 0,325 g kristályibolya) festettük 20 percig, majd háromszor mostuk PBS-sel. A sejteken fixálódott kristályibolya-festéket 200 μ L 1%-os SDS-ben (50% etanol + 50% PBS) 2 órán keresztül hagytuk visszaoldódni, és az optikai sűrűség értékeket 630 nm-en határoztuk meg multimode leolvasóval (AMR-100T, Hangzhou, Kína).

Az illóolajok biofilm degradáló képessége

Biofilm-gátlási vizsgálatokat 3 különböző izolátumon végeztük el. A 3 izolátumot a biofilmképzési képességük alapján választottuk ki: legjobb, legrosszabb és közepesen jó biofilmképzőkként kategorizálva.

Az illóolajok biofilm-roncsoló képességét 96 lyukú lemezen, érett biofilmeken határoztuk meg. Az eljárás nagyon hasonló volt a fent leírt biofilm teszthez, de az inkubációs idők 1 óra és 1 nap voltak 30°C-on és 37 °C-on. Inkubációt követően a tápfolyadékot eltávolítottuk a kialakult biofilmekekről, majd háromszor gondosan mostuk PBS-sel. Ezután 200 μ L megfelelő steril folyékony táptalajt (LB/MH-II) és a vizsgált illóolajokat adtunk hozzájuk 0,25% és 0,5% végkoncentrációban. Egy napos inkubációt követően elvégeztük a fent leírt biofilm fixálási és festési eljárást, és optikailag meghatároztuk a visszatartott és feloldott kristályibolya festék mennyiségét.

Eredmények

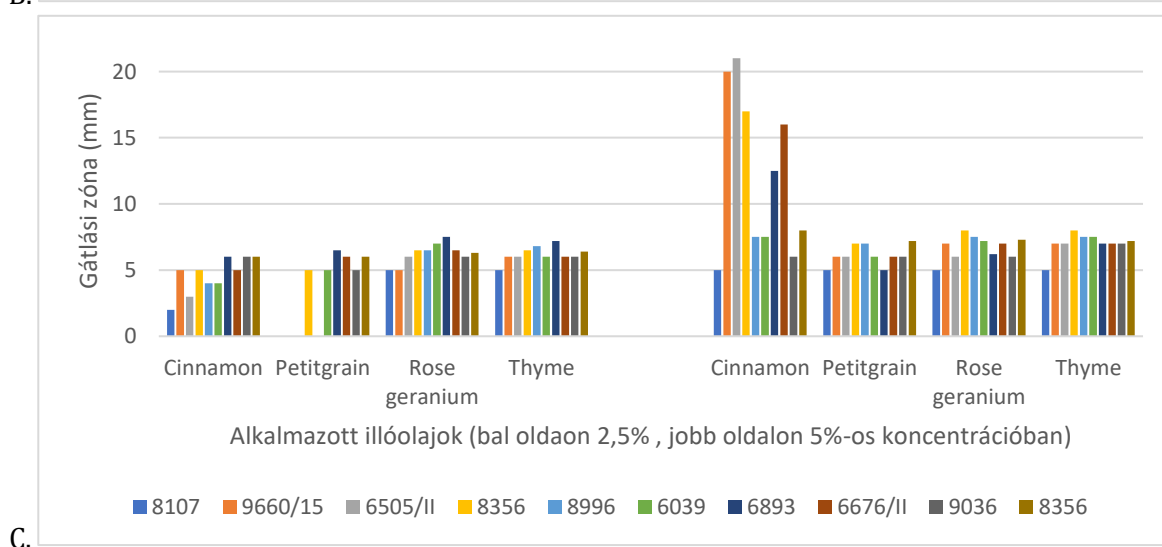
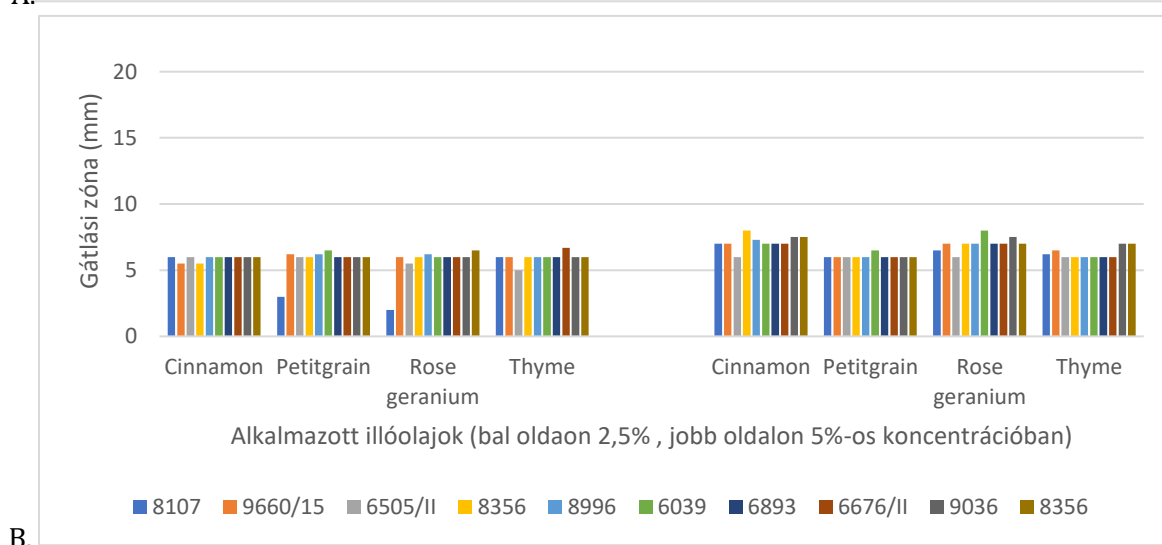
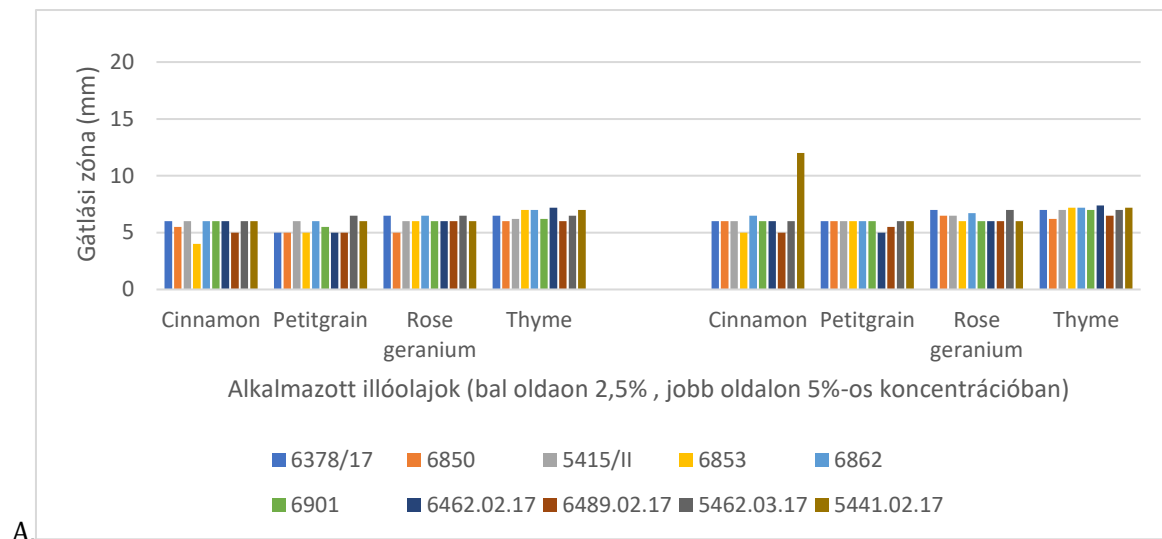
10 darab *E. coli* izolátum esetében (Fig.1.A) azt láttuk, hogy a legtöbb gátlási zóna érték 5-8mm közé volt tehető. A legjobb hatást thyme (kakukkfű) és rose geranium esetében figyeltük meg, amelyek jelenlétében a zónák minden izolátumnál 6-7mm körüli értékeket mutattak, alkalmazott koncentrációtól függetlenül. Jelentős értékbeli különbségeket nem látunk a 2,5% (bal oldali) és 5%-os (jobb oldali) oszlopok között. 5441.02.17 kódú minta (sötétlila oszlop) kiugróan magas, 12 mm-es értéket mutatott az 5%-os cinnamon (ceyloni fahéj) jelenlétében.

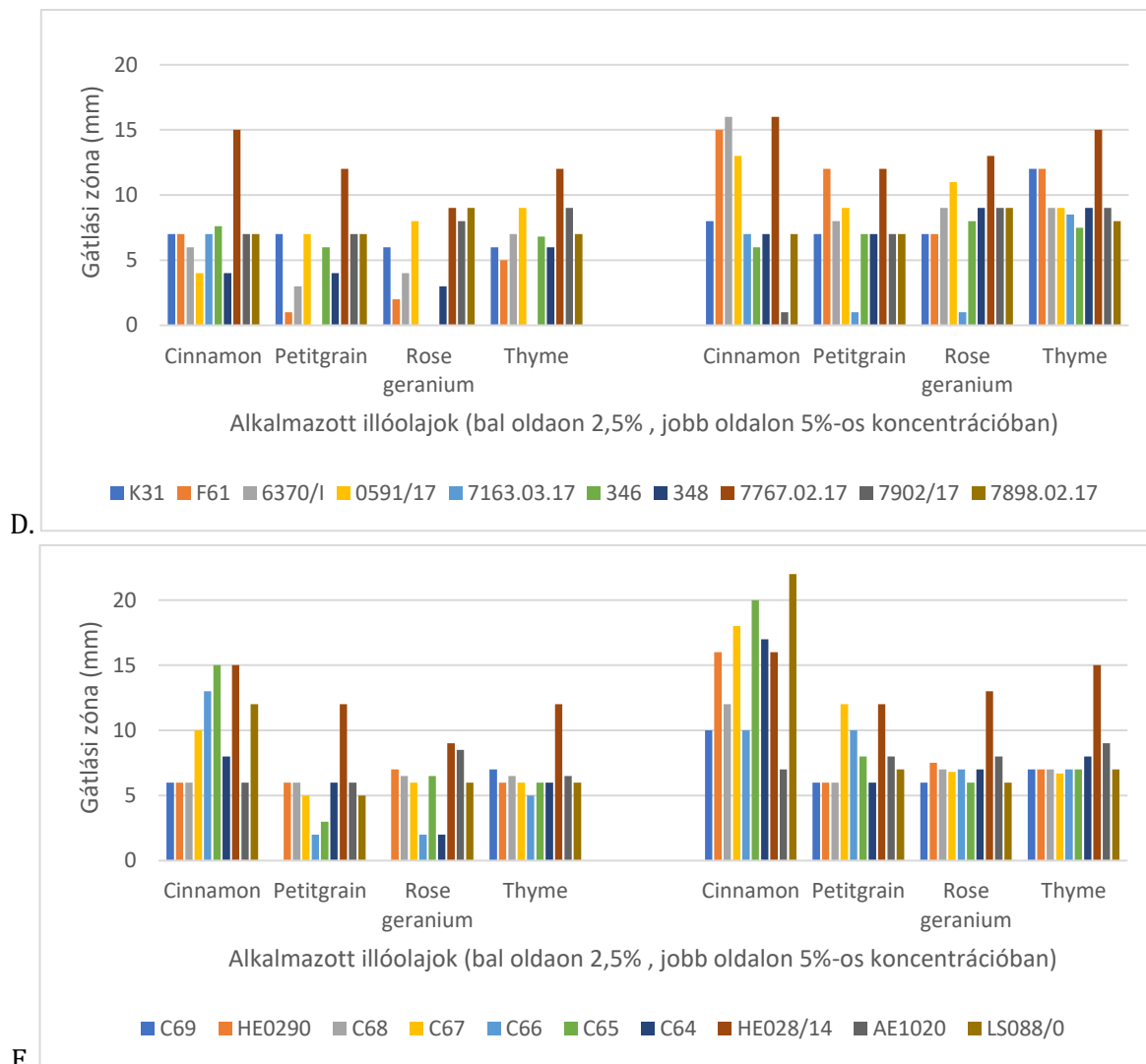
A. P. mirabilis, amely rajzó baktérium az eddigi eredményekhez képest sokkal érzékenyebb volt az 5%-os ceyloni fahéjra, ugyanis itt a gátlási zóna több esetben is (4 izolátum: 9660/15, 6505/II, 8356, 6676/II) 15-21mm közötti értékeket mutatott, míg 2,5%-os koncentrációban alkalmazva 2-6 mm között mozogtak átlagosan a gátlási zónák mérete. Petitgrain esetében láthattunk olyan izolátumokat (8107, 9660/15, 6505/II), amelyek 2,5% koncentrációjú illóolajra nem voltak érzékenyek, azonban a koncentráció növelésével 5-7mm-es gátlást értünk el. Rose geranium és thyme esetében nem volt jelentős különbség a 2,5%-os és 5%-os illóolajok alkalmazása között, csupán 1-2mm.

S. canis esetében jelentős koncentráció függést figyelhattunk meg. Izolátumok többségénél jól látható volt a dózis-hatás összefüggés. A koncentráció megduplázása szinte minden esetben növelte a gátlási zóna méretét. Ceyloni fahéj illóolaj továbbra is az egyik leghatékonyabb a tesztelt illóolajok közül. F61, a 6370/I és a 7767.02.17 izolátumok esetében 15-16mm gátlási zónát mértünk 5%-os koncentrációban. Kakukkfű volt a második leghatékonyabb, amennyiben az 5%-os koncentrációkat néztük, itt 9-15mm közötti értékeket láthatunk. Petitgrain és rose geranium esetében 5%-os koncentrációjú illóolajok 7-12 mm-es gátlási zónát hoztak létre, azonban 2,5%-os illóolajok esetében F61, 6370/I izolátumoknál nem volt mérhető gátlási zóna. A vizsgált izolátumok közül a 767.02.17 kiemeltem, amely kiemelkedő érzékenységgel rendelkezett.

S. pseudintermedius esetében is jól megfigyelhető volt, hogy a koncentráció növelése szinte minden mintánál látványos javulást eredményezett a gátlási zóna méretében. Itt is a ceyloni fahéj bizonyult a leghatékonyabbnak. 5%-os koncentrációban alkalmazva 20-22mm gátlási zónákat mértünk pl: C65, LS088/0 izolátumok esetében. Rose geranium 6-13 mm közötti értékeket mutatott 5%-os koncentráció esetén, míg a hígabb verzióban 2-12mm-t. Kakukkfű esetében a koncentráció emelése nem okozott drasztikus hatékonyságbeli növekedést. Petitgrain esetében 2,5%-os koncentrációban C69, C66, LS088/0 izolátumok nem mutattak érzékenységet, azonban 5%-os koncentráció esetében 6-12 mm között értékeket mértünk.

Tehát jól látható, hogy egyes fajok érzékenysége jelentősen eltérő. Leghatékonyabb illóolaj a ceyloni fahéj volt. Legnagyobb változatosságot a rose geranium és a petitgrain mutatta. Legstabilabb a kakukkfű volt.

1.ábra: 2,5 és 5%-os illóolajok hatékonysága drop plate módszerrel tesztelve. Cseppentést követően 1 napot inkubáltuk a lemezeket 37°C-on, majd másnap az átmérőket mm-ben adtuk meg. Tesztelt izolátumok *E. coli* (A), *P. aeruginosa* (B), *P. mirabilis* (C), *S. canis* (D), valamint *S. pseudintermedius* (E).

BIOFILMKÉPZÉS

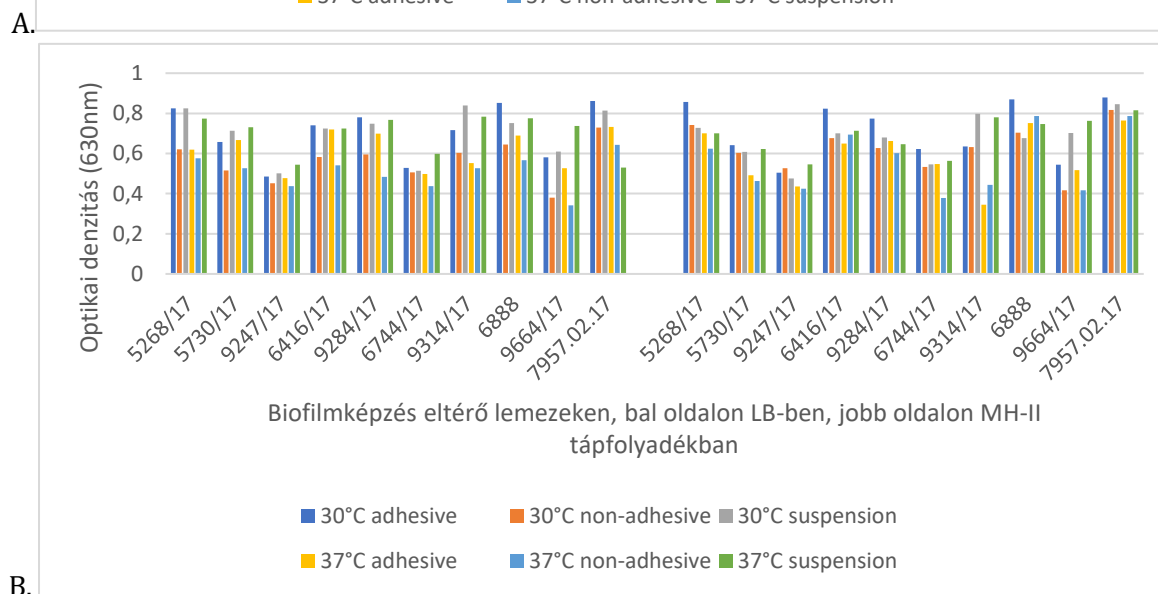
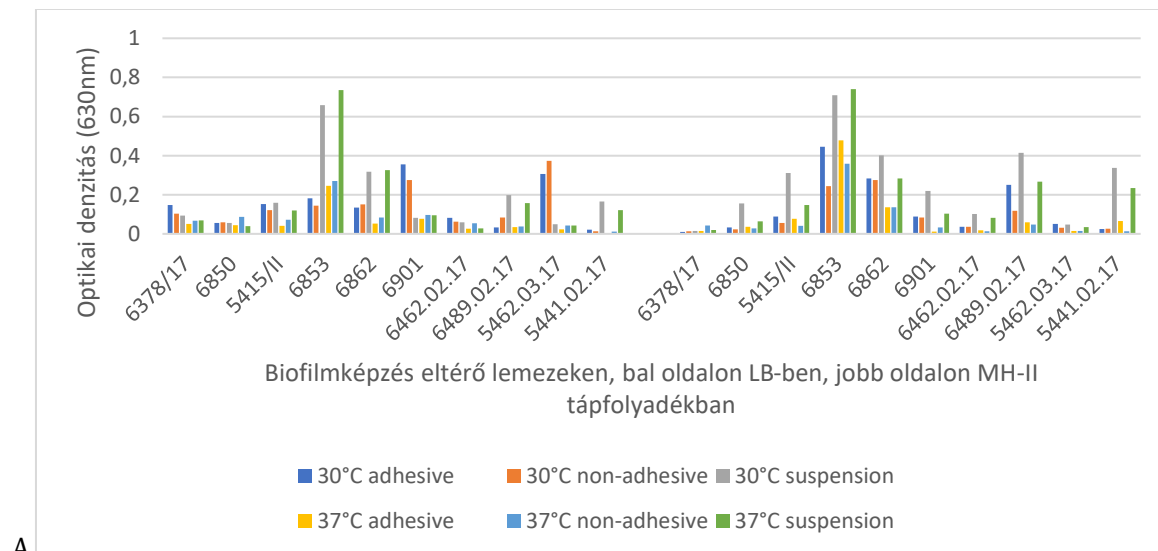
E. coli (Fig2.A) esetében 6853-as izolátum mindkét tápfolyadékban és vizsgált hőmérsékleten kiemelkedő biofilmképző tulajdonságokkal rendelkezett. Számára a suspension lemez bizonyult a legalkalmasabbnak. Az alkalmazott tápfolyadékok között nem volt szignifikáns különbség. A legrosszabb biofilmképző képességgel a 6462.02.17-es izolátum rendelkezett, míg közepes volt a 6862.

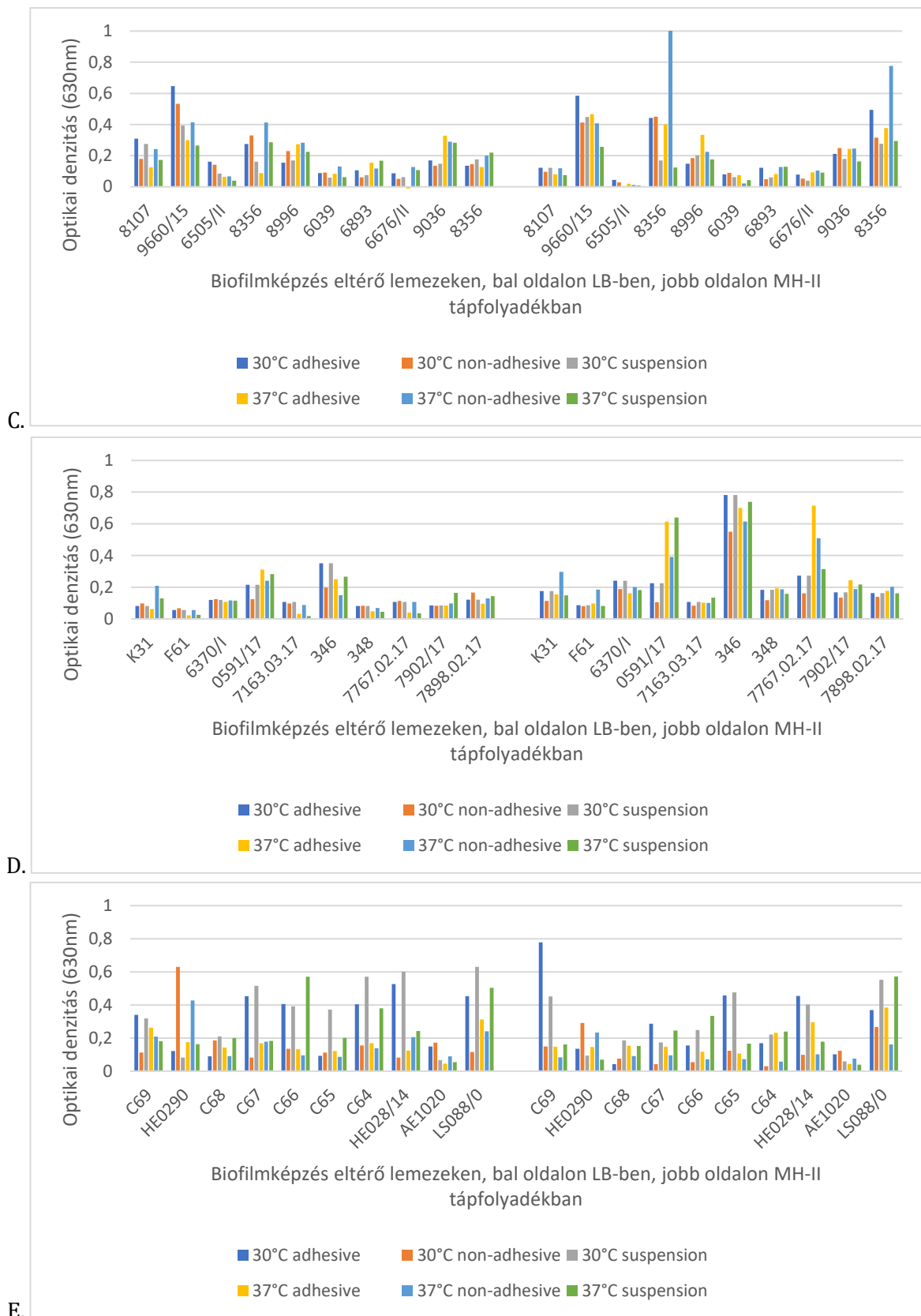
P. aeruginosa (Fig2.B) esetében a MH-II tápfolyadék és a non adhesive lemez támogatta a legjobban a biofilmképzést. A legjobb biofilmképző izolátum a 9660/15-es volt, közepes a 8356-es, míg a 6505/II-s volt a legrosszabb.

P. mirabilis (Fig2.C) esetében nem volt szignifikáns különbség a tápfolyadékok között. A legideálisabb lemez a biofilmképzés tekintetében a suspension volt. A legjobb biofilmképző tulajdonságokkal a 7957.02.17-es, közepes volt az 9284/17-es, és a legrosszabb biofilmképző izolátum a 9247/17-es volt.

S. canis (Fig.2.D) MH-II tápfolyadékban volt a legideálisabb a biofilmképzés. Legjobb biofilmképző tulajdonságokkal a 6346-os izolátum, közepes biofilmképző tulajdonságokkal a 0591/17-es rendelkezett, míg a F61-es volt a legrosszabb.

S. pseudintermedius (Fig.E) LB tápfolyadék segítette legjobban az egyes izolátumok biofilmképzését, míg lemez minőség tekintetében a suspension lemez volt a legjobb. Legjobb biofilmképző volt a HE0290-as, legrosszabb az AE1020-es, közepes pedig a LS088/0-ás volt.

2. ábra: 10 izolátum *E. coli* (A), *P. aeruginosa* (B), *P. mirabilis* (C), *S. canis* (D), valamint *S. pseudintermedius* (E) biofilmképző képességének meghatározása eltérő adhézív tulajdonságú sejtenyésztes lemezek, különböző hőmérsékleteken és tápfolyadékokban.

BIOFIM DEGRADÁCIÓ

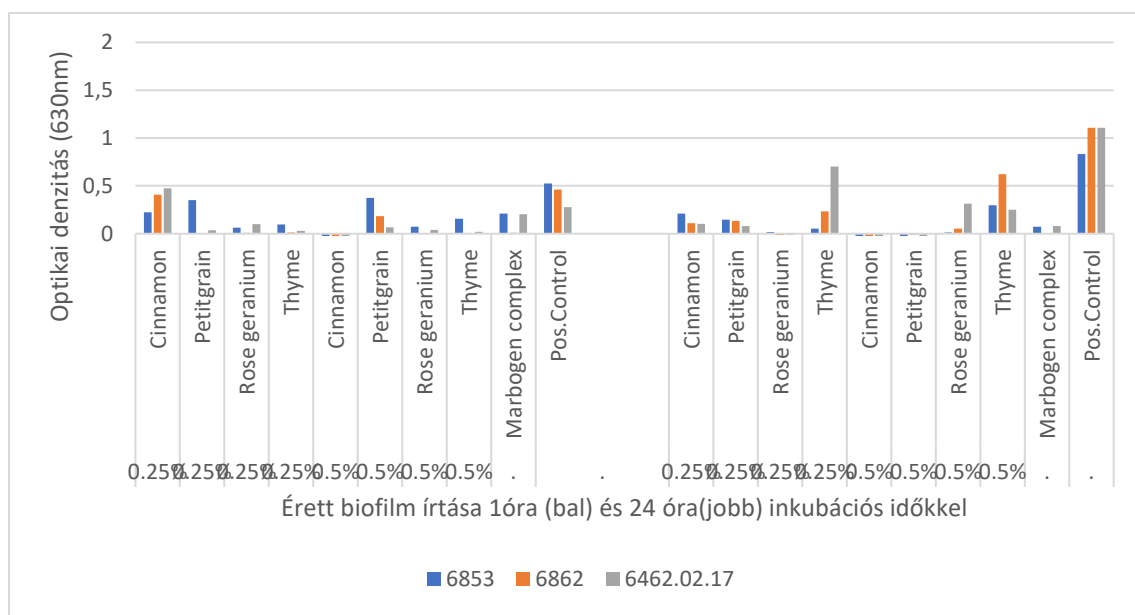
E. coli esetében a biofilm írtása során jelentős különbségeket láthatunk aközött, hogy milyen hőmérsékleten végeztük a kísérletet. A rövid távú kezelés kevésbé volt hatékony, mint az 1 napos. Az egy napos kezelések többnyire tartós hatást mutattak. Magasabb koncentráció hatékonyabb volt, mint az alacsonyabb, ez kiváltképp szembetűnő a ceyloni fahéj esetében. 5%-os koncentráció esetén 24 óra alatt petitgrain, és a ceyloni fahéj is képes volt mindkét alkalmazott hőmérsékleten degradálni a biofilmet.

P. aeruginosa, ellentétben az eddig tárgyalt baktériumokkal 30°C-on képzett markánsabb biofilmet. Itt látható a ledrasztikusabb különbség az izolátumok között. 1 óra inkubációs időt követően magasabb hőmérsékleteken az illóolajok hatékonyabbak voltak, míg az alacsonyabb hőmérsékleten az illóolajok hatékonysága csökkent mértékű volt. Leghatékonyabb illóolajok közé tartozott a cinnamon.

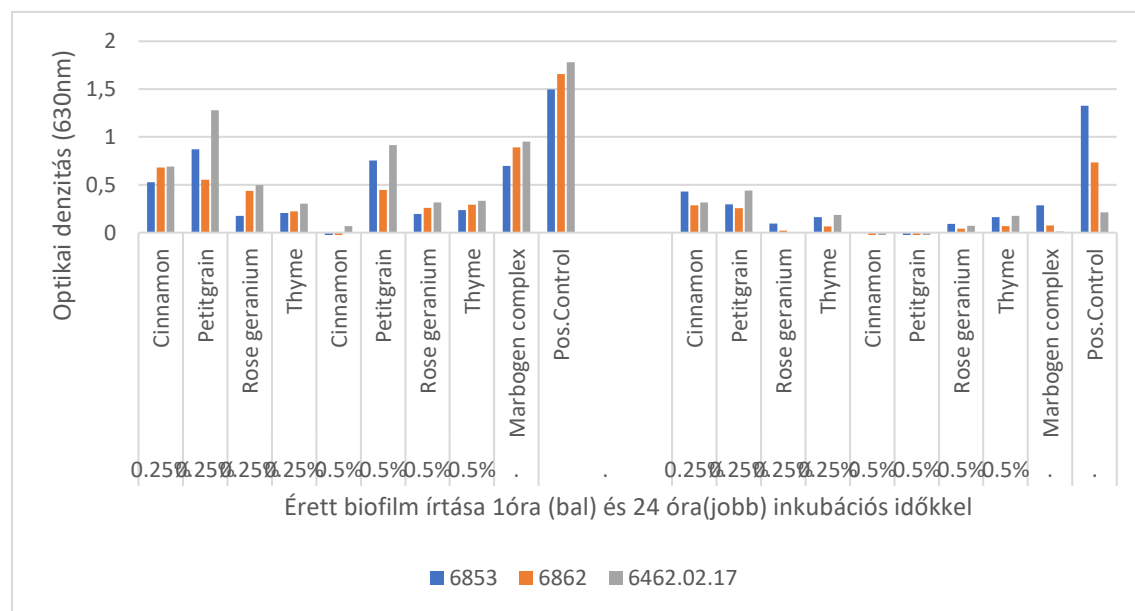
P. mirabilis, az *E. coli*-hoz hasonlóan magasabb hőmérsékleten sokkal magasabb biofilmet képzett. A kontrol értékek itt OD: 1,2-1,7 között mozogtak. A három vizsgált *Proteus* izolátum közül a 7957.02.17 tűnt a legellenállóbbnak, de magasabb illóolaj-koncentráció ezt is leküzdötte. 1 óra alatt mindkét hőmérsékleten 0,25%-os koncentrációt alkalmazva a thyme volt a leghatékonyabb. Emelve a koncentrációt a rose geranium és a thyme hatékonysága hasonló volt. Amennyiben az inkubációs időt 24 órára emeltem akkor látható volt, hogy 0,25%-os koncentrációban a cinnamon jelentős mértékben roncsolta a képzett biofilmet, de hatékonysága eltörpült a rose geranium és a thyme mellett. Amikor növeltük a koncentrációt, akkor cinnamon, petitgrain rose geranium és thyme is kivételesen jó biofilm degradáló képességgel rendelkezett.

S. pseudintermedius pozitív kontroll értékei jelentősen elmaradnak a többi vizsgált izolátummal szemben. Az általa képzett biofilmet nagyobb hatékonysággal deghradeálták az alkalmazott illóolajok. A petitgrain volt a tesztelt illóolajok közül a legkevésbé hatékony. Itt az alacsonyabb koncentráció is a legtöbb esetben már hatékonynak bizonyult.

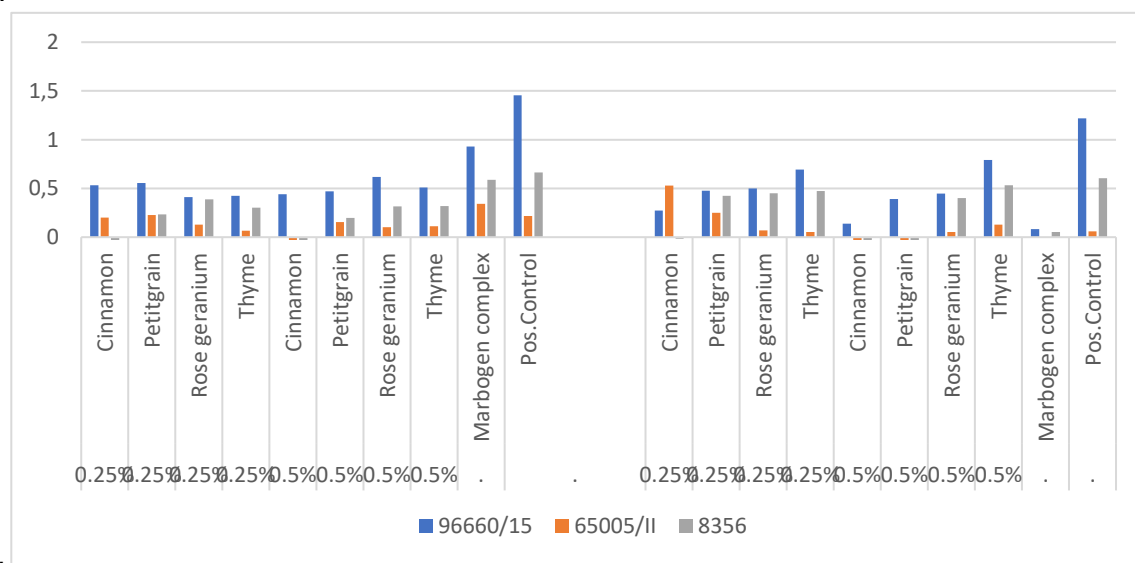
S. canis esetében a 346-os izolátum rendkívül ellenálló a másik kettő vizsgált izolátummal ellentétben, míg az alkalmazott vényköteles antibiotikummal szemben rezisztenciát mutatott. Magasabb hőmérsékleten az illóolajok többsége hatékonyabb volt. Az inkubációs idő növelése segítette az illóolaj hatékonyságának a növelését. 37°C-on a thyme esetében nem volt jelentős különbség aközött, hogy 0,25% vagy 0,5%-ös koncencctációt használtunk a kialakult biofilm írtásához.

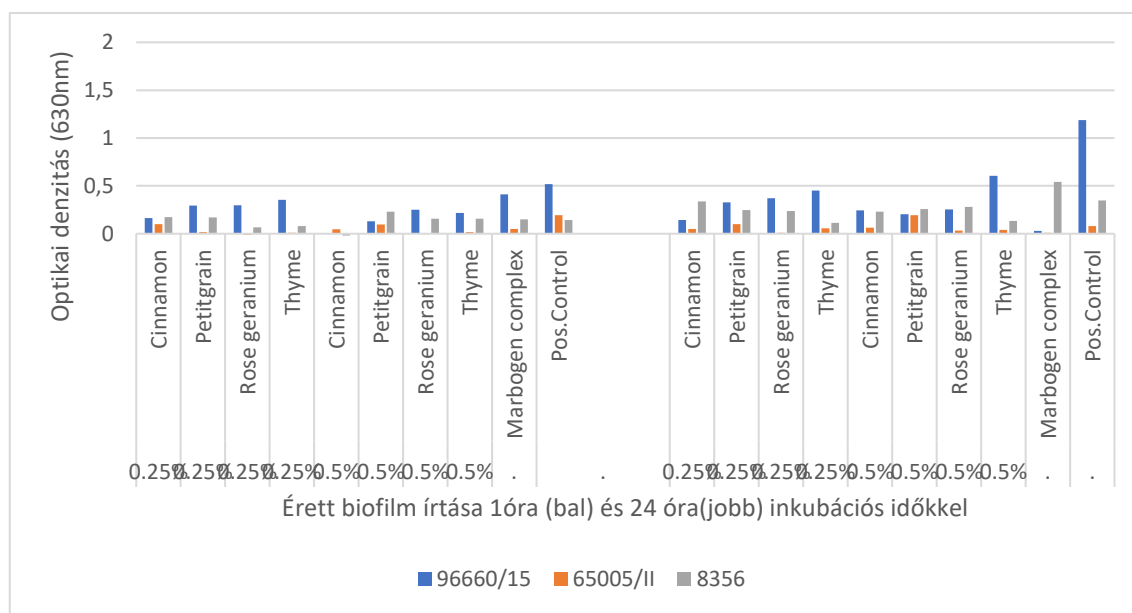
A.

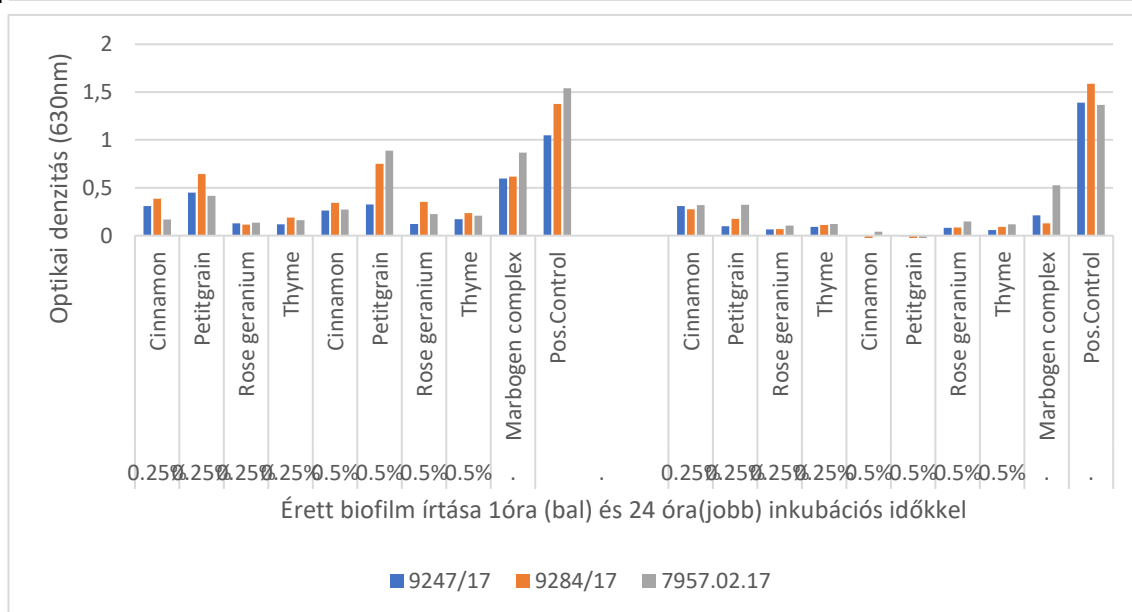
B.

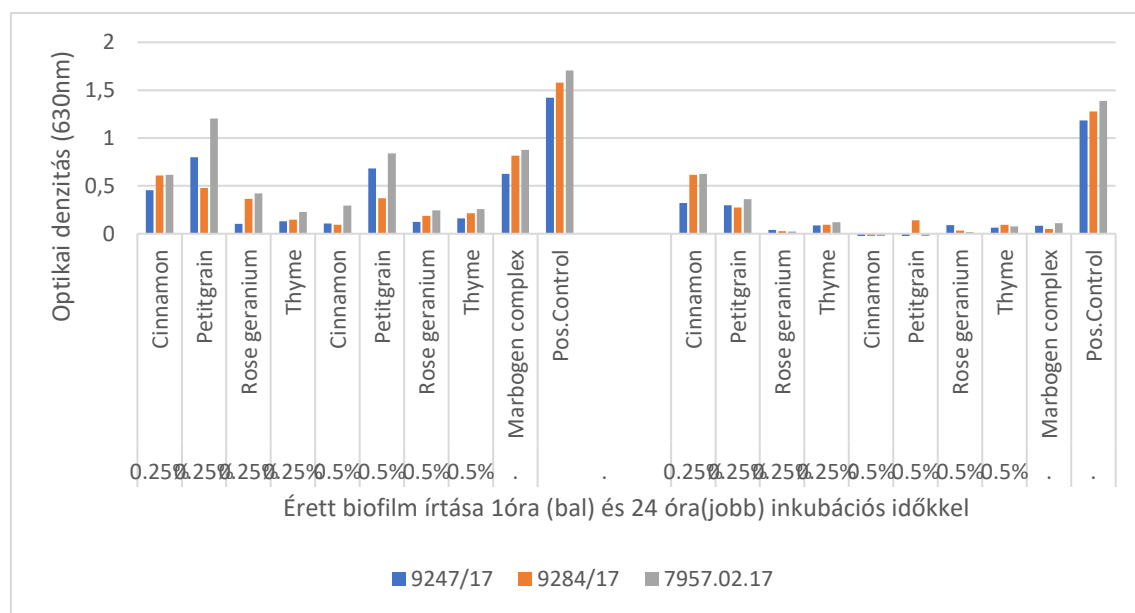
C.

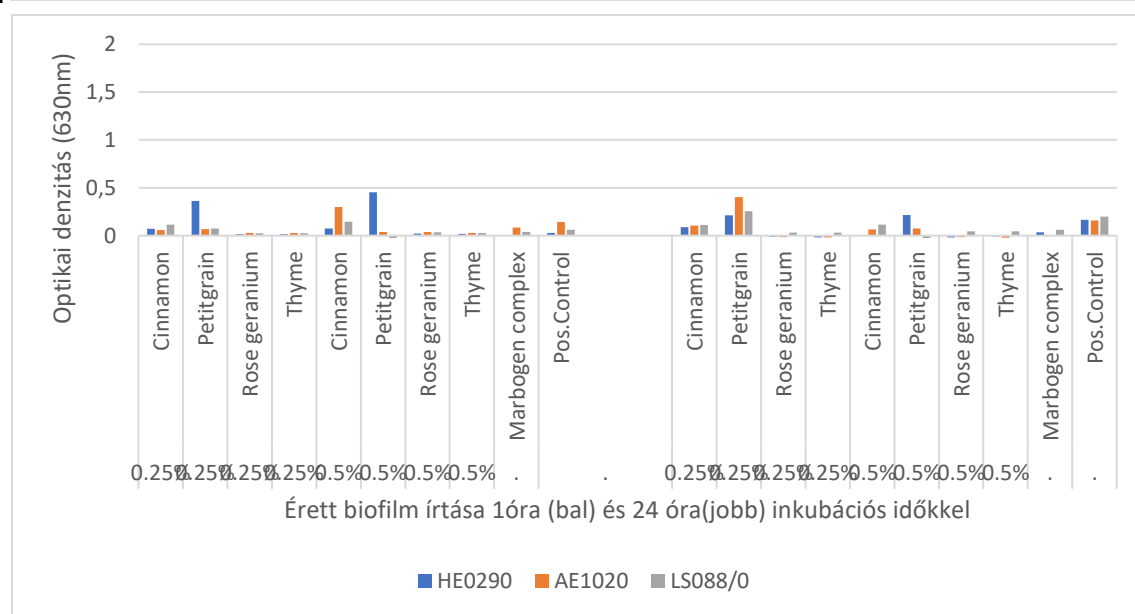
D.

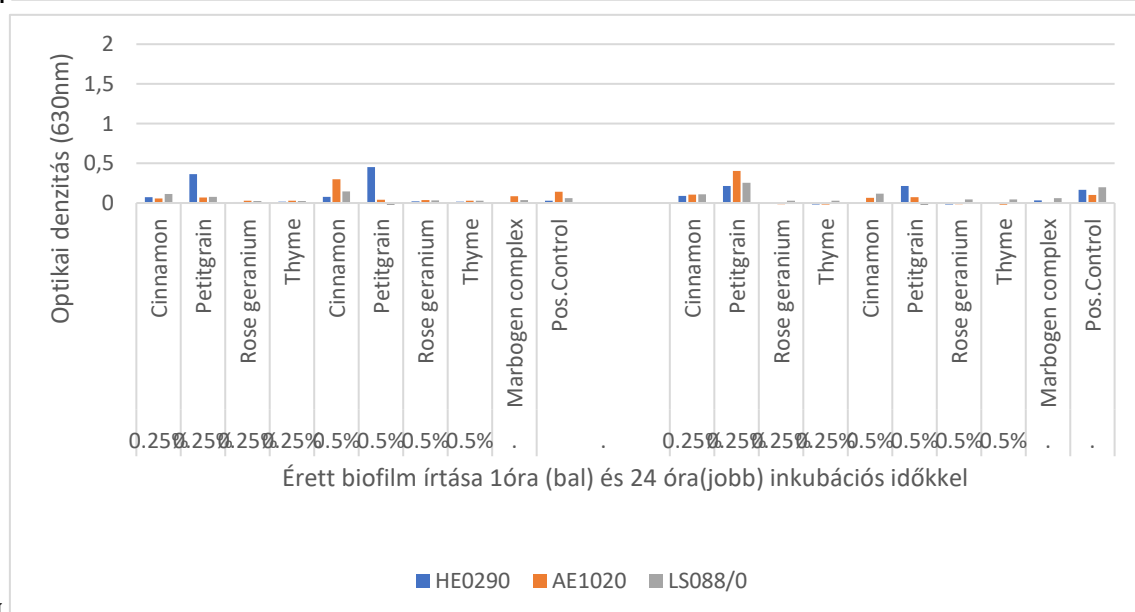
E.

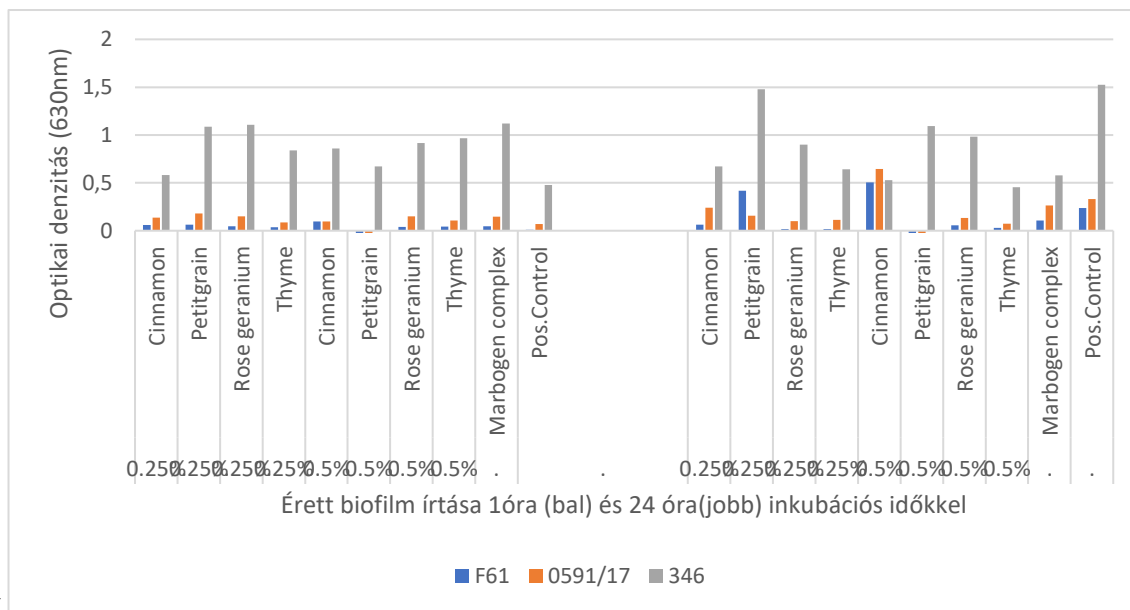
F.

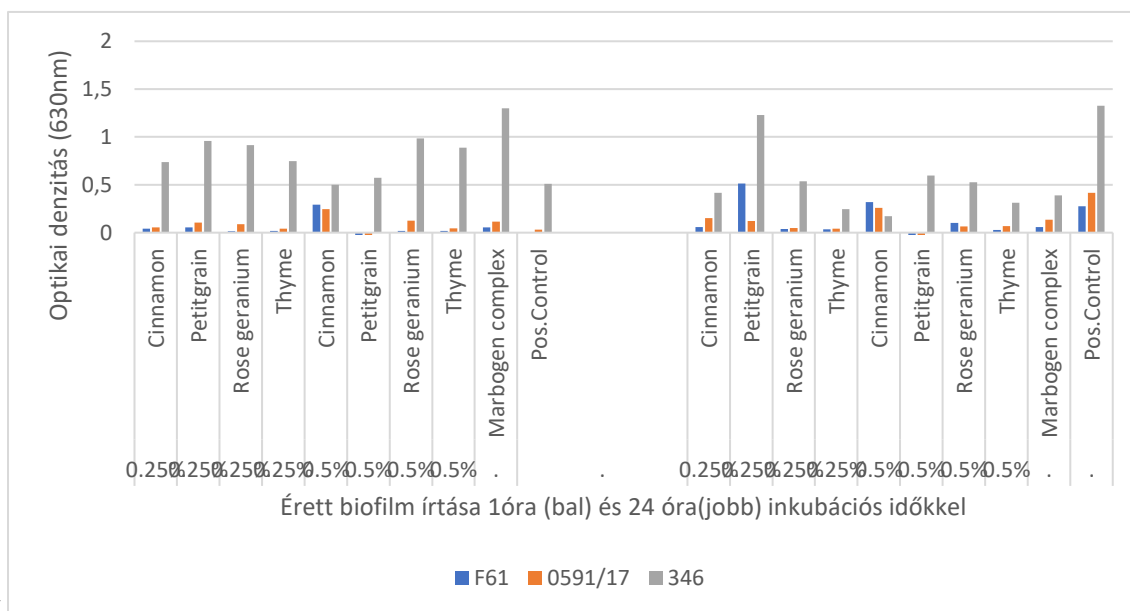
G.

H.

I.

J.

3.ábra: Érett biofilm degradálása illóolajok segítségével 30°C és 37°C-on. Illóolajjal történő inkubálás 1 és 24 órán át tartott. Használt mikroorganizmusok: *E. coli* 1 óra (A), 24 óra (B), *P. aeruginosa* 1 óra (C), és 24 óra (D), *P. mirabilis* 1 óra (E) és 24 óra (F), *S. pseudintermedius* 1 óra (G) és 24 óra (H), valamint *S. canis* 1 óra (I) és 24 óra (J).

ÖSSZEGZÉS

Ezen kísérletsorozatok rávilágítanak arra, hogy nem elég fajszinten vizsgálni a baktériumokat, mert a törzsek között is óriási különbségek lehetnek biofilmképzés és illóolajokkal szembeni ellenállás tekintetében is. Ezen adatok alapján levont tendenciák arra utalnak, hogy az ideálisabb készítmény a ceyloni fahéj és a kakukkfű keverékét lenne célszerű tartalmazza.

REFERENCIALISTA

1. Petrov, V., et al., *Microbiological and antibacterial resistance profile in canine otitis externa – a comparative analysis*. Bulgarian Journal of Veterinary Medicine, 2019. **22**(4).
2. Scherer, C.B., et al., *Frequency and antimicrobial susceptibility of Staphylococcus pseudintermedius in dogs with otitis externa*. Ciência Rural, 2018. **48**: p. e20170738.
3. Lee, G.Y. and S.-J. Yang, *Comparative assessment of genotypic and phenotypic correlates of Staphylococcus pseudintermedius strains isolated from dogs with otitis externa and healthy dogs*. Comparative immunology, microbiology and infectious diseases, 2020. **70**: p. 101376.
4. Dhifi, W., et al., *Essential oils' chemical characterization and investigation of some biological activities: A critical review*. Medicines, 2016. **3**(4): p. 25.

Scholtz Emánuel István¹: A polgári védelem magyarországi rendszere és nemzetközi perspektívái

Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola

Lektorálta: Prof. Dr. Szabó János

Absztrakt

A tanulmány a polgári védelem szerepét vizsgálja abból a kiindulópontból, hogy a lakosság biztonságát ma már elsősorban nem háborús veszélyek, hanem természeti, civilizációs, társadalmi és technológiai kockázatok együttesen alakítják. A kutatás a szakirodalom mélyreható áttekintésére, elemzésére és összehasonlítására épül, amely magyar jogszabályok, hazai szakirodalmi források és nemzetközi tudományos cikkek feldolgozásával értelmezi a témát. A tanulmány bemutatja a lakosságvédelmet érintő főbb kihívásokat, ezen belül az árvizet, az aszályt, az éghajlatváltozást, valamint elemzi a lakosságvédelem helyét a katasztrófavédelem és a nemzeti biztonság rendszerében. Külön hangsúlyt kap a magyarországi lakosságfelkészítés és lakosságtájékoztatás jelenlegi gyakorlata. A nemzetközi kitekintés szélesebb rálátást nyit a témára, és röviden bemutatásra kerülnek a polgári védelem decentralizált, közösségi, digitális és mesterséges intelligenciával támogatott fejlődési irányai. A hatékony lakosságvédelem a jogi-szervezeti keretek, a hiteles többcsatornás kommunikáció, a sérülékeny csoportokra érzékeny felkészítés, a rendelkezésre álló oktatóanyagok, a technológiai innováció és a társadalmi ellenállóképesség együttes fejlesztésével erősíthető.

Kulcsszavak: polgári védelem, lakosságfelkészítés, veszélyhelyzeti kommunikáció, nemzetközi polgári védelem, mesterséges intelligencia a katasztrófavédelemben

Abstract

This study examines the role of civil protection from the perspective that public safety today is shaped not primarily by the threat of war, but by a combination of natural, civilizational, social, and technological risks. The research is based on an in-depth review, analysis, and comparison of the literature, presenting the topic through an examination of Hungarian legislation, domestic research papers, and international academic articles. The study presents the major challenges affecting the population, particularly the impacts of floods, droughts, climate change, and analyzes the role of civil protection within the disaster management and national security systems. Special emphasis is placed on current practices in public preparedness. The international outlook provides a broader view of the topic. The decentralized, community-based, digital, and artificial intelligence-supported development trends in civil protection are briefly presented. Effective public protection can be strengthened through the joint development of legal and organizational frameworks, credible multi-channel communication, special preparedness measures for vulnerable groups, available educational materials, technological innovation, and social adaptability.

Keywords: civil protection, public preparedness, emergency communication, international civil protection, artificial intelligence in disaster management

¹ Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola, doktorandusz, Email: scholtz.emanuel99@gmail.com, ORCID: 0009-0000-9320-3437

Bevezetés

A polgári védelem gyökerei a hatósági légoltalomhoz vezethetők vissza, melynek szabályozása 1935-ben jelent meg, társadalmi szervezeti előzménye pedig a Légoltalmi Liga 1937-es megalakulása volt. A II. világháború tapasztalatai, majd a hidegháborús időszak nukleáris fenyegetései, később pedig a természeti és civilizációs katasztrófák elleni védekezés igénye fokozatosan átformálták a polgári védelem fogalmát, melynek feladatai így a fegyveres konfliktusok következményeinek enyhítésétől a békeidőben felmerülő kihívások kezeléséig bővültek.²

Az Alaptörvény XXXI. cikk (5) –(6) bekezdése kimondja, hogy honvédelmi és katasztrófavédelmi feladatok érdekében polgári védelmi kötelezettség írható elő, illetve mindenki kötelezhető gazdasági és anyagi szolgáltatás teljesítésére is a sarkalatos törvény keretei között. A polgári védelem kettős szereppel bír, békében katasztrófavédelmi funkciója van, de rendkívüli, fegyveres konfliktushoz kapcsolódóan védelmi dimenzióval is rendelkezik.³

A „2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról” értelmezésében a katasztrófavédelem a társadalom egészét érintő biztonsági, felkészítési és együttműködési rendszer. A katasztrófavédelem nemzeti ügy, amelyben az egységes irányítás állami feladat, ugyanakkor minden állampolgárnak joga van megismerni a környezetében lévő kockázatokat, elsajátítani az irányadó védekezési szabályokat, valamint kötelessége a katasztrófavédelemben való közreműködés. A katasztrófavédelem fogalma a hatályos szabályozás szerint felöleli a tervezési, szervezési, összehangolási, végrehajtási, irányítási, tájékoztatási, riasztási, adatközlési és ellenőrzési tevékenységek összességét, amelyek célja a katasztrófák megelőzése, a közvetlen veszélyek elhárítása, a károsító hatások csökkentése, a lakosság életének és anyagi javainak védelme, az alapvető életfeltételek biztosítása, a mentés, valamint a helyreállítás feltételeinek megteremtése.⁴

A 21. század összetett és gyorsan változó kockázatai indokoltá teszik a lakosságfelkészítés és -tájékoztatás fejlesztését. A polgári védelemnek nemcsak beavatkozásként, hanem koordináló szereplőként kell működnie. A különböző lakossági csoportokat célzott, közérthető és bizalomépítő kommunikációval kell elérni.⁵

Kutatási módszerek

A kutatás alapvetően kvalitatív, elemző jellegű szakirodalmi feldolgozásra épült. A vizsgálat célja a polgári védelem, a lakosságvédelem, a katasztrófavédelmi felkészítés és tájékoztatás témakörében rendelkezésre álló hazai és nemzetközi szakirodalom, jogszabályi háttér feltérképezése. A szakirodalom gyűjtése több forrásbázis felhasználásával történt. A kutatás során az MTMT, a Google Scholar, az Academia.edu, ResearchGate, továbbá egyetemi repozitóriumok, folyóirat-adatbázisok, jogszabálygyűjtemények kerültek áttekintésre. A keresés során elsősorban olyan kulcsszavak és kifejezések kerültek alkalmazásra, mint a „polgári védelem”, „lakosságvédelem”, „katasztrófavédelem”, „lakosságfelkészítés”, „veszélyhelyzeti kommunikáció”, „mesterséges intelligencia a polgári védelemben”, „civil protection”, „population preparedness”, „disaster risk reduction”, „emergency management”, „risk communication”, „artificial intelligence in emergency management”, „EU Civil Protection”, és „Artificial intelligence

² Muhoray, Á. (2017). A polgári védelem helye a modern katasztrófavédelemben

³ Magyarország Alaptörvénye

⁴ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról

⁵ Kamberaj, J., Aebi, S., Hauri, A., & Gajos, W. (2024). Trend analysis civil protection 2035: Uncertainties, challenges and opportunities

in civil protection". A kutatás kezdeti szakaszában mintegy 150 relevánsnak ítélt forrás került összegyűjtésre. A források szűrése több lépésben történt. Elsődleges kiválasztási szempont volt a közvetlen relevancia a téma szempontjából, valamint a tudományos vagy szakmai megalapozottság. Aztán a már elavult, nem aktuális források kerültek kiszűrésre. Ezután a csak közvetetten kapcsolódó művek, illetve a tudományos szempontból kevésbé hasznosítható anyagok kizárását követően 41 forrás került ténylegesen felhasználásra a tanulmány elkészítése során. A feldolgozás során mélyreható dokumentumelemzésre került sor. A hazai források esetében a vizsgálat elsősorban a magyar polgári védelmi és katasztrófavédelmi szabályokra, eljárási módokra, valamint a lakosságfelkészítés és lakosságtájékoztatás jelenlegi rendszerére irányult. A nemzetközi szakirodalom feldolgozása ezzel szemben főként a külföldi polgári védelmi modellek, a digitalizáció, valamint a mesterséges intelligencia alkalmazási lehetőségeinek feltárását szolgálta.

Kihívások bemutatása

Az ENSZ 2005-ben elfogadott Hyogói Cselekvési Kerete, majd a 2015-ös Sendai Keretegyezmény a katasztrófakockázatok csökkentését és a társadalmak ellenállóképességének erősítését tűzte ki célul. Az uniós polgári védelmi mechanizmusról szóló 1313/2013/EU határozat alapján Magyarországnak is rendszeresen el kell készítenie és felül kell vizsgálnia nemzeti katasztrófakockázat-értékelését. Ennek nyomán a Kormány 2014-ben elfogadta az első hazai jelentést, amely az éghajlatváltozás hatásait és az alkalmazkodási lehetőségeket is figyelembe vette. A kockázatértékelés 12 területet, 30 forgatókönyvet és 72 alforgatókönyvet tartalmaz.^{6 7 8}

A hazai folyók többsége a szomszédos országok magasabb területeiről érkezik, ezért a Duna és a Tisza vízgyűjtőin kialakuló árvizek gyakran több országot érintenek. A villámárvizek különösen veszélyesek, mert intenzív csapadék után, főként dombvidékeken, akár néhány órán belül kialakulhatnak, ami megnehezíti a riasztást és a védekezést. Az árvíz emberéletert, ingatlanokat, közlekedési és közműhálózatokat, mezőgazdasági és ipari területeket, valamint kritikus infrastruktúrát veszélyeztethet. A hatékony védekezéshez műszaki megoldások, előrejelző rendszerek, friss veszélyelhárítási tervek, lakossági tájékoztatás és helyi felkészülés szükséges.^{9 10}

Az aszály Magyarország természetes éghajlati jelenségei közé tartozik, de a jelentés szerint az éghajlatváltozás hatására az aszályos időszakok gyakoribbá és hosszabbá válhatnak, illetve intenzitásuk növekedhet. Ez azért jelent súlyos kihívást, mert az aszály nem látványos, hirtelen bekövetkező katasztrófa, hanem fokozatosan kialakuló, hosszabb ideig tartó veszélyhelyzet. A nyári átlaghőmérséklet emelkedésével a párolgás fokozódik, a talaj gyorsabban kiszárad, és nő a növényzet vízigénye. A vízhiány akkor is erősödhet, ha a csapadékmentes időszakok hossza önmagában nem változik jelentősen. A 2011–2012-es aszályos időszakot a jelentés külön is kiemeli, mint az elmúlt évtized egyik legsúlyosabb aszályát, amely majdnem két évig húzódott, és

⁶ Kirovne Rác, R. (2022). A sendai katasztrófakockázat-csökkentési keretrendszerrel a magyar nemzeti katasztrófakockázat-értékelésig

⁷ Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa. (2013). Az Európai Parlament és a Tanács 1313/2013/EU határozata

⁸ Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság. 2014. Nemzeti katasztrófakockázat-értékelési keretrendszer és stratégia

⁹ Magyarország nemzeti katasztrófakockázat-értékeléséről szóló jelentése. 2025

¹⁰ Kirovne Rác, R. M. (2021). Climate adaptation in terms of water security in the Danube countries.

súlyos mezőgazdasági károkat okozott, ezután a 2022-es év szintén történelmi aszályként jelentkezett.^{11 12}

Az éghajlatváltozás a jelentés egyik központi témája, mert több más kockázatot is felerősíthet. Hatással van a hóhullámok, az aszályok, a heves esőzések, az ezekhez kapcsolódó árvizek, belvizek, az erős szélviharok, az erdőtüzek, fertőző betegségek kialakulására, sőt a migrációs folyamatokra is. 1901 és 2020 között Magyarország átlaghőmérséklete 1,23 °C-kal emelkedett, ami meghaladja a 0,9 °C-os globális növekedést. A kockázatkezelés szempontjából az éghajlatváltozás hosszú távú, bizonytalanságokkal terhelt folyamat. A jelentés szerint a jövő éghajlatának becsléséhez modellekre van szükség, mivel a múltbeli mérések önmagukban nem adnak választ a jövő állapotára.^{13 14 15}

A lakosságvédelem szerepe a katasztrófavédelemben

A polgári védelem a katasztrófavédelem része és fogalmát a „2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról” I. fejezetének Értelmező rendelkezések című részében, a 3. § 20. pontjában határozza meg, állami feladat-, eszköz- és intézkedési rendszerként, amelynek célja katasztrófa, illetve fegyveres összeütközés esetén a lakosság életének megóvása, az életben maradás feltételeinek biztosítása, valamint a lakosság felkészítése a hatások leküzdésére és a túlélés feltételeinek megteremtésére.

16

A hatályos katasztrófavédelmi törvény nem tartalmaz önálló, külön definíciót a lakosságvédelem fogalmára. A lakosságvédelem tartalma azonban a 234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet VII. fejezetéből levezethető, amely „A lakosságvédelem: a lakosság riasztása, az egyéni védőeszköz-ellátás, a kitelepítés, a kimenekítés, a befogadás és a visszatelepítés” címet viseli. A fejezet alapján a lakosságvédelem olyan intézkedések összességévé értelmezhető, amelyek a lakosság veszélyhelyzeti védelmét szolgálják, különösen a riasztás, az egyéni védőeszközökkel való ellátás, a kitelepítés, a kimenekítés, a befogadás, valamint a visszatelepítés útján. A jogszabály meghatározza a lakosság védelmének alapvető módszereit, ezek a helyi védelem és a távolsági védelem. A helyi védelem lényege az elzárkózás a veszélyeztető hatás ellen alkalmas vagy alkalmassá tethelyen, míg a távolsági védelem a lakosság kimenekítése, kitelepítése és befogadókahelyen történő átmeneti elhelyezése.¹⁷

A lakosságvédelem a katasztrófavédelem egyik legfontosabb célja, mert minden katasztrófavédelmi tevékenység végső soron az emberi élet, az egészség, az anyagi javak, a létfenntartáshoz szükséges feltételek és a környezet védelmére irányul. A lakosságvédelem környezetvédelmi jelentősége egyértelmű. A katasztrófák és a környezeti károk gyakran együtt jelentkeznek, árvíz során szennyező anyagok kerülhetnek a vízbe és a talajba, az ipari baleset

¹¹ Magyarország nemzeti katasztrófakockázat-értékeléséről szóló jelentése. 2025

¹² Kirovne Rác, R. M. (2021). Climate adaptation in terms of water security in the Danube countries.

¹³ Csontos, K. (2021). Hungary's presentation for the multilateral

¹⁴ Magyarország nemzeti katasztrófakockázat-értékeléséről szóló jelentése. 2025

¹⁵ Nováky, M. (2026). *Környezetvédelem és katasztrófavédelem: Kihívások és válaszok.*

¹⁶ 2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról

¹⁷ 234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról

levegő-, víz- vagy talajszennyezést idézhet elő, a rendkívüli időjárás pedig további balesetekhez és környezetszennyezéshez vezethet.^{18 19}

A lakosságvédelem a katasztrófavédelemben integráltan, több szinten jelenik meg. Országos szinten az irányítás, szabályozás, módszertani támogatás és koordináció történik; területi szinten a vármegyei igazgatóságok és védelmi bizottságok szervezik a végrehajtást; helyi szinten pedig a települési vezetés, a kirendeltségek, a polgári védelmi szervezetek és az együttműködő szervek foglalkoznak a lakosság közvetlen védelmével. A helyi szervek munkája döntő fontosságú, mivel a polgármesterek mellett működve közvetlenül ismerik a település kockázatait, erőforrásait és sérülékeny csoportjait.^{20 21}

A 402/2022. Korm. rendelet alapján a települési és területi polgári védelmi szervezetek bevonásáról a megfelelő védelmi igazgatási szereplők dönthetnek, különösen sürgős esetben pedig a polgármester is határozhat a települési szervezet alkalmazásáról.^{22 23}

A lakosságvédelem egyik legérzékenyebb területe a sérülékeny csoportok védelme. Külön gondot kell fordítani az idősekre, gyermekekre, fogyatékkal élőkkel, betegekkel, intézményben élőkkel, valamint azokra, akik információhoz, közlekedéshez vagy alapvető ellátáshoz korlátozottan férnek hozzá. A felkészítés és a védekezési terv nem építhet az átlagos lakosokra, hanem számolnia kell a különböző élethelyzetekkel és elérhetőségi különbségekkel. A szabályozás külön kiterjed a sajátos nevelési igényű tanulók és a felnőttoktatásban részt vevők felkészítésére is.^{24 25}

A lakosságvédelem gyakorlatilag akkor eredményes, ha a katasztrófavédelmi rendszer képes a megelőzés, felkészülés, reagálás és helyreállítás egységét fenntartani. Ha a lakosság ismeri a riasztási jeleket, a magatartási szabályokat, a gyülekezési pontokat, a kitelepítés rendjét és az önvédelmi teendőket, akkor a hivatásos szervek munkája is hatékonyabb. Ellenkező esetben a pánik, a téves információ, az önkéntelen szabályszegés vagy az együttműködés hiánya megnehezítheti a mentést és növelheti a károkat.^{26 27}

A lakosságvédelem helye és szerepe a nemzeti biztonság rendszerében

A lakosságvédelem a védelem és nemzeti biztonság kulcstényezője. A védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvény a honvédelem, a rendvédelem és a nemzetbiztonsági szolgálatok mellett kifejezetten számol a közigazgatási szervek, a nemzetgazdaság, az állampolgárok, a polgári védelem, a civil szervezetek, valamint a NATO- és EU-együttműködés szerepével.²⁸

A nemzeti biztonság korszerű értelmezése nemcsak katonai fenyegetéseket, hanem természeti, civilizációs, társadalmi, kiber-, gazdasági, egészségügyi és környezeti kockázatokat is

¹⁸ Kirov R. (2025). A környezetvédelmi szempontok érvényesülése a katasztrófavédelmi gyakorlatokban

¹⁹ Nagy, S., & Hornyácz, J. (2014). Környezetvédelmi kockázatok és a lakosságvédelem összefüggései.

²⁰ Muhoray, Á. (2017). A polgári védelem helye a modern katasztrófavédelemben

²¹ 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól

²² 402/2022. (X. 24.) Korm. rendelet a polgári védelmi kötelezettségről

²³ 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról

²⁴ 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól

²⁵ Bene, V. (2021). A lakosságtájékoztatás aktuális helyzete Magyarországon 2020

²⁶ 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól

²⁷ Horváth, T. Polgári védelem: Oktatási segédanyag.

²⁸ 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról

számításba vesz. A lakosság szemszögéből a biztonság oszthatatlan, egyaránt sérül, ha árvíz, aszály, járvány, energiaellátási zavar, migrációs nyomás, kiberincidens vagy fegyveres konfliktus fenyegeti az életfeltételeket. Ezért a lakosságvédelem a nemzeti biztonság gyakorlati szintje, ahol az állami stratégia a mindennapi élet védelmét jelenti.^{29 30}

A nemzeti ellenállóképesség a lakosság, a gazdaság és az állam képessége arra, hogy külső vagy belső fenyegetések, támadások, természeti vagy ipari katasztrófák és járványok esetén képes legyen megelőzni, előre jelezni, csökkenteni a károkat, és elvégezni a helyreállítást. A felkészült lakosság nemcsak túlélő, hanem aktív szereplő a védekezésben.^{31 32}

A polgári védelem fegyveres összeütközések és katasztrófák időszakában egyaránt fontos szerepet tölt be, hidat alkot a katasztrófavédelem és a honvédelmi igazgatás között. A jogi szabályozás szerint a polgári védelmi kötelezettség célja az emberi élet, a létfenntartáshoz szükséges anyagi javak, a vagyonbiztonság és humanitárius feladatok védelme. Fegyveres összeütközés idején a honvédelmi feladatok elsődlegessége mellett a kapcsolódó polgári védelmi tevékenységet is meg kell szervezni.^{33 34}

A biztonsági környezet változása, az orosz–ukrán háború tapasztalatai, a kritikus infrastruktúrák elleni támadások és az energiaellátási kockázatok felhívják a figyelmet arra, hogy a lakosságvédelemnek nemcsak békeidőszaki katasztrófákra kell felkészülnie. A 21. századi fegyverrendszerek, a precíziós csapások, a hátország sérülékenysége és a lakosság ellátásának kockázatai szükségessé teszik a lakosságvédelmi rendszer újragondolását.³⁵

A lakosság katasztrófavédelmi felkészítése és tájékoztatása

A lakosság katasztrófavédelmi felkészítésének célja a helyi veszélyek, a riasztási szabályok és az önvédelmi teendők megismertetése. A 62/2011. BM rendelet szerint a felkészítés a települési kockázatokra és gyakorlati feladatokra épül, célcsoportonként eltérő módon: tanulók, hallgatók, sajátos nevelési igényűek és felnőttoktatásban részt vevők számára. A tájékoztatás aktív formái a kiadványok, médiaközlemények, internetes felületek, fórumok és rendezvények, passzív formái pedig a nyomtatott vagy elektronikus anyagok és nyílt napok. Ezek a riasztási jelek, magatartási szabályok, segítségnyújtási módok, helyi kockázatok és védekezési lehetőségek megértését szolgálják.³⁶

A tájékoztatás hatékonyságát nemcsak a tartalom, hanem az időzítés is meghatározza. Bene Viktória kutatása rámutat, hogy a veszélyhelyzeti tájékoztatásban az első 24 óra kiemelt jelentőségű, mert ekkor összpontosul rá a lakossági figyelem és legnagyobb a reakciókészség. A gyors, pontos, rövid és hiteles információ csökkenti a bizonytalanságot, míg a késedelmes vagy ellentmondásos kommunikáció fokozhatja a pánikot, félreértéseket szülhet és teret adhat a dezinformációnak. A lakosság figyelmét ezután is folyamatosan fenn kell tartani, ezért a válságkommunikációnak nem elég egyszer közölni az információt, hanem szükséges ismételni,

²⁹ Nagy, S. (2017). A lakosságvédelem szempontjából releváns veszélyforrások osztályozása, azok lehetséges kockázatai a légiközlekedésre

³⁰ 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról

³¹ Kádár, P., & Keszely, L. (2024). A nemzeti ellenálló képesség – a Vbő. V. fejezete

³² 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról

³³ 402/2022. (X. 24.) Korm. rendelet a polgári védelmi kötelezettségről

³⁴ 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról

³⁵ Zellei, G., & Nagy, S. (2024). Tények, vélemények és javaslatok egy 21. századi, új típusú lakosságvédelmi rendszer kialakításához

³⁶ 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól

pontosítani és frissíteni azt. A lakosság modern tájékoztatására több csatornát kell használni. A digitális felületek, mobiltelefonos alkalmazások, közösségi média és internetes tájékoztatás gyors elérést biztosíthatnak, de nem minden társadalmi csoporthoz jutnak el. Az idősebb generációk, a digitális eszközökhöz korlátozottan hozzáférők, az áramkimaradással vagy internetleállással érintettek számára továbbra is igen fontosak a nyomtatott tájékoztatók, rádió, televízió, helyi hirdetések és a személyes tájékoztatási formák. Bene kutatása rámutat, hogy a modern eszközök mellett a tradicionális nyomtatott tájékoztatás az álhírek és digitális manipulációk ellensúlyozására is alkalmas.³⁷

Természetesen a digitális tájékoztatás nyújtotta lehetőségeket is ki kell használni. A VÉSZ alkalmazás például gyors, helyalapú értesítésekkel és akadálymentesítési funkciókkal segítheti a lakosságot. Továbbá érdemes lehet alkalmazni az e-learninget, a rövid, közérthető oktatóvideókat, a közösségi médiában célzottan terjesztett felkészítő tartalmakat és a lakossági önellenőrző anyagokat.³⁸

A lakosságot fel kell készíteni a különböző veszélyek sajátosságaira. Árvíz esetén a lakosoknak fontos tudni, mikor kell elzárni a közműveket, mit vigyen magával kitelepítéskor, hogyan óvja az ivóvizet és a dokumentumait, valamint hová kell mennie kitelepítés esetén. Aszály és hőség idején a víztakarékosságra, az egészségvédelemre, a tűzgyújtási tilalom betartására és a sérülékeny személyek segítségére kell felhívni a figyelmet. Vihar, járvány, ipari baleset vagy veszélyesanyag-kibocsátás esetén más-más magatartási szabályokat kell követni, ezért az általános felkészítés mellett szükséges a helyzetfüggő tájékoztatás is.^{39 40}

A felkészítéshez a bizalomépítés is hozzátartozik. A lakosság akkor követi nagyobb valószínűséggel az utasításokat, ha előre tudja, hol érheti el a hiteles tájékoztatás csatornáit, érti az intézkedések okát, és megállapítja, hogy a hatósági kommunikáció következetes. A közösségi média előnyei mellett fennáll a polarizáció, a véleménybuborékok, a fake news és a deepfake kockázata, ezért a katasztrófavédelmi kommunikációnak nemcsak gyorsnak, de ellenőrizhetőnek és közérthetőnek kell lennie. A cél olyan magatartás kialakítása, amely válsághelyzetben csökkenti a negatív hatásokat és segíti a védekezést.⁴¹

A lakosság katasztrófavédelmi felkészítéséhez hozzájárul az önvédelmi kultúra erősítése is. Az állam és a hivatásos szervek feladata a riasztás, mentés és védekezés megszervezése, de az első percekben és órákban gyakran az egyén, a család, a szomszédság és a helyi közösség összefogásán múlik a biztonság. A felkészített lakosság tudja, hol kell hiteles információt keresni, hogyan kell figyelni az idősekre, gyermekekre, betegekre, hogyan kell alapvető tartalékot képezni, és hogyan kell követni a hatósági utasításokat.^{42 43}

Nemzetközi kitekintés: Polgári védelem más országokban, az MI szerepe a lakosságfelkészítésben és lakosságtájékoztatásban külföldön

A polgári védelem nemzetközi értelmezése az utóbbi évtizedekben jelentősen átalakult és kiszélesedett: a klasszikus háborús lakosságvédelemtől egyre inkább egy minden kockázatra

³⁷ Bene, V. (2021). A lakosságtájékoztatás aktuális helyzete Magyarországon 2020

³⁸ Ambrusz, J., & Vásárhelyi, Ö. (2025). A kritikus szervezeti reziliencia és a lakosságfelkészítés nemzetbiztonsági jelentősége a modern fenyegetésekkel szemben

³⁹ Horváth, T. Polgári védelem: Oktatási segédanyag.

⁴⁰ 62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól

⁴¹ Bene, V. (2021). A lakosságtájékoztatás aktuális helyzete Magyarországon 2020

⁴² Kádár, P., & Keszely, L. (2024). A nemzeti ellenálló képesség – a Vbő. V. fejezete

⁴³ Horváth, T. Polgári védelem: Oktatási segédanyag.

kiterjedő megközelítés felé mozdult el, amely egyszerre kezeli a természeti, technológiai, egészségügyi, társadalmi és biztonságpolitikai veszélyeket. A különbség elsősorban abban látható, hogy ezt centralizált, decentralizált, katonai megközelítésű, közigazgatási vagy nemzetközi együttműködésre építő módon történik. Izrael sajátossága, hogy a polgári védelem katonai rendszerbe illeszkedik, mivel a Home Front Command (IDF) részeként működik, ugyanakkor feladatait önkormányzatokkal, civil szervezetekkel, önkéntesekkel és a lakossággal együttműködésben látja el.^{44 45 46}

Németország szövetségi állam, amely tartományokra (Bundesländer) tagolódik, ezért a polgári védelem egyszerre helyi jellegű és szövetségi szinten szabályozott. A német rendszerben a lakosság védelme több fogalomhoz kapcsolódik: a polgári védelem (Zivilschutz) főként a háborús hatások elleni nem katonai védekezést jelenti, amelynek a hidegháború alatt is jelentős szerepe volt, a katasztrófasegély (Katastrophenhilfe) a szövetségi segítségnyújtást jelöli országos jelentőségű katasztrófák esetén, míg a katasztrófavédelem (Katastrophenschutz) elsősorban tartományi és helyi feladatokra utal. A szövetségi államszerkezetből következő decentralizáltság ellenére a lakosság védelme, a felkészültség és az ellenállóképesség erősítése központi cél. Ennek megfelelően a válsághelyzeti felkészítés nem egyetlen állami feladat, hanem több szereplő együttműködésén alapul. Mivel a lakosság jelentős része, körülbelül 83,3%-a 18 év feletti, a katasztrófákra és válsághelyzetekre való felkészítés nem korlátozódhat az iskolai oktatásra, hanem a felnőttképzés és továbbképzés fontos területe is. A polgári védelem pedagógiai kérdéseit több tudományterület vizsgálja, azonban a kifejezetten felnőttpedagógiai megközelítésű, empirikusan megalapozott és elméletileg kidolgozott kutatások száma alacsony, viszont jelentős mennyiségű gyakorlatorientált tudás és képzési anyag áll rendelkezésre.⁴⁷

Belgiumban, Észtországban, Finnországban, Németországban, Magyarországon, Olaszországban, Norvégiában és Svédországban eltérően értelmezik a sérülékenységet: van, ahol statikus csoportjellemzőként, máshol helyzeti állapotként, társadalmi hátrányként vagy intézményi hozzáférési problémaként jelenik meg. A sérülékeny csoportok védelme többnyire nem egyetlen külön hatóság feladata, hanem nemzeti, regionális, önkormányzati, szociális és civil szereplők között oszlik meg. A sérülékenység kezelése szempontjából a helyi szint kulcsfontosságú. A helyi szociális szolgáltatók rendelkeznek leginkább információval arról, kik élnek egy adott területen, kik szorulnak támogatásra. Norvégiában és Svédországban a települések kötelesek figyelembe venni az egyéni sérülékenységeket a kockázatértékelésben és vészhelyzeti tervezésben, míg más országokban ez inkább ajánlásként vagy általános elvként jelenik meg. Finnországban a mentőszervezetek külön képzéseket és anyagokat dolgoztak ki például etnikulturális kisebbségek, idősek vagy fogyatékossgal élők támogatására. Norvégiában Oslo önkormányzata több nyelvre lefordította a háztartási válságfelkészülési

⁴⁴ Eriksen, C., Hauri, A., Thiel, J., & Scharte, B. (2021). *An evaluation of Switzerland becoming a participating state of the European Union Civil Protection Mechanism*.

⁴⁵ Lacher, S., & Rohs, M. (2023). Civil protection through adult and continuing education in Germany: A scoping review of an emerging research field

⁴⁶ Nováky, M. (2018). Lakosságvédelem – polgári védelem Izraelben (Protection of the population – The civil protection in Israel)

⁴⁷ Lacher, S., & Rohs, M. (2023). Civil protection through adult and continuing education in Germany: A scoping review of an emerging research field

útmutatókat, míg Németországban a válságkommunikációs útmutatók a lakossággal folytatott átlátható párbeszédet hangsúlyozzák.⁴⁸

Az informális önkéntesek bevonása Németország, Olaszország, Belgium, Magyarország, Svédország, Norvégia, Finnország és Észtország katasztrófakezelésében egyre fontosabb, de nehezen szabályozható. Svédországban és Norvégiában az erősebb önkéntességi kultúra miatt a bevonás rendezettebb, ami biztosítási és felelősségi szempontból is előnyös. Belgiumban és Olaszországban inkább a formális önkéntességet támogatják, míg Németországban, Magyarországon, Finnországban és Észtországban az informális önkéntesek részvétele gyakran eseti jellegű. A lakosságfelkészítés fő kérdése, hogy az állampolgárok tudják-e, miként segíthetnek biztonságosan és hasznosan. Az informális önkéntesség akkor válhat valódi erőforrássá, ha a segítségi szándék előzetes, biztonságos és szervezett tudással párosul.⁴⁹

Lengyelországban a polgári védelem tágabb kategóriaként van értelmezve, mint a válságkezelés, és békeidőben az állami biztonsági szervek feladataiba van integrálva. A 2025. január 1-jén hatályba lépett lengyel polgári védelmi és polgári oltalmi törvény a háborús fenyegetések, az ukrajnai háború tapasztalatai, a 2024-es nyugat-lengyelországi árvizek, a COVID-19 járvány és más válsághelyzetek tanulságai alapján célul tűzte ki a társadalom ellenálló képességének fejlesztését, a működési keretek biztosítását. A polgári védelemben fontos szerepet játszik a tűzoltósági rendszer, ezen belül pedig az önkéntes tűzoltóegységek hálózata. 2025. január 1-jén Lengyelországban 15973 önkéntes tűzoltóegység működött, amelyek közül 5155 egység volt bekapcsolva a Nemzeti Mentési és Tűzoltási Rendszerbe. A lefedettség jól érzékelhető, ha figyelembe vesszük, hogy az önkormányzatok száma 2477 volt. Így az önkéntes tűzoltók közel vannak a potenciális helyi veszélyforrásokhoz, ismerik ezeket, és gyorsan tudnak reagálni. Képzési rendszerük többszintű, alap-, szak-, parancsnoki és kiegészítő képzésre oszlik, a mentési műveletekben való részvétel feltétele az alapképzés sikeres teljesítése. A jelenlegi program 133 órából áll, amelyből 64 óra elméleti és 69 óra gyakorlati képzés. Lengyelországban a képzés komplexebb, mint nálunk, tartalmaz munkavédelmi és elsősegélynyújtási ismereteket, tűzvédelmi felkészítést, árvízvédelmi ismereteket, műszaki mentést, fizikai és kémiai tulajdonságokkal kapcsolatos ismereteket, valamint közlekedési és egyéb veszélyhelyzetek kezelését, minősített elsősegélynyújtást, a légimentő szolgálattal való együttműködésre és a nagyobb tömegű járművek vezetésére való felkészítést.⁵⁰

Megfigyelhető, hogy Lengyelország esetében a klímaadaptáció, a katasztrófakockázat-csökkentés és a polgári védelem az országos stratégia szerves részei, de a koordinációs mechanizmusok és a megelőzési finanszírozás működése még korlátozott.⁵¹

⁴⁸ Orru, K., Hansson, S., Gabel, F., Tammpuu, P., Krüger, M., Savadori, L., Meyer, S. F., Torpan, S., Jukarainen, P., Schieffellers, A., Lovasz, G., & Rhinard, M. (2022). Approaches to 'vulnerability' in eight European disaster management systems

⁴⁹ Nahkur, O., Orru, K., Hansson, S., Jukarainen, P., Myllylä, M., Krüger, M., Max, M., Savadori, L., Nævestad, T.-O., Frislid Meyer, S., Schieffellers, A., Olson, A., Lovasz, G., & Rhinard, M. (2022). The engagement of informal volunteers in disaster management in Europe.

⁵⁰ Harabin, R., Wilk-Jakubowski, G., Wilk-Jakubowski, J., Kuchciński, A., Szemraj, A., & Świdarska, W. (2025). Training of Volunteer Fire Brigades in Civil Protection and Crisis Management: Assessments and Applicable Recommendations Based on the Cracow Poviát in Poland.

⁵¹ Barna, V., Ridzoňová, D., & Majlingová, A. (2026). Integrating Climate Change Adaptation, Disaster Risk Reduction, and Civil Protection for Sustainable Development: A Comparative Analysis of Central European Strategies

A szakirodalom hangsúlyozza, hogy Csehországban a lakosságvédelem nem szűkíthető csak beavatkozási kérdésre, hanem szerves része a területi és városi biztonságtervezésnek. A területi tervezési dokumentumok tartalmazzák a régiók és önkormányzatok fenntartható fejlesztési elemzéseit, az infrastruktúra, a közterületek és a közhasznú létesítmények elhelyezésének alapelveit, valamint az államvédelmi és biztonsági szempontból fontos területek kijelölését. A területi tervezésben megjelenő lakosságvédelmi követelmények viszont a vizsgált forrás szerint részben elavultak, és nem kellően egyértelműek.⁵² Csehországban az intézményi koordináció főként ágazati minisztériumokon keresztül történik, nincs állandó, kifejezetten a klímaadaptációt, a katasztrófakockázat-csökkentést és a polgári védelmet összekapcsoló koordinációs szerv. A rendszer erős reagálási képességgel rendelkezik, de a stratégiai célok nincsenek egységes végrehajtási gyakorlattá alakítva.⁵³

Szlovákia polgári védelmi rendszere a lakosság egyéni felkészültségén és önvédelmi képességén alapul. A lakosságot információs és tanácsadó szolgáltatással, a rádióban és televízióban sugárzott programok segítségével, kiadványok, gyakorlatok, versenyek, kiállítások, kirándulások, valamint képzések által készítik fel, de nincsenek átfogó kezdeményezések és stratégiák, amelyek rendszerszinten növelnék a társadalom katasztrófákkal szembeni ellenálló képességét. A szlovákiai Žilina városában végzett kérdőíves vizsgálat során a válaszadók 32,02%-a szerint a város inkább nem tájékoztatja megfelelően lakóit a polgári védelem és lakosságvédelem területén, 34,75% pedig nem tudta megítélni a tájékoztatás megfelelőségét. A leginkább kedvelt tájékoztatási forma az átlátható, minden szükséges információt tartalmazó honlap volt, utána következtek a közösségi médiafelületek és az információs szórólapok.⁵⁴ Szlovákiában a klímaadaptáció, a katasztrófakockázat-csökkentés és a polgári védelem dokumentumai ugyan tárgyalják az egymást átfedő kockázatokat, de a szakpolitikai területek nagyrészt különállóan működnek. A rendszer a veszélyhelyzeti reagálást állítja fókuszba, az intézményi integráció kiforratlan.⁵⁵

Ausztriában a klímaadaptáció, a katasztrófakockázat-csökkentés és a polgári védelem egységes stratégiába ágyazottan jelenik meg. Ezeket tárcaközi koordinációs platformok kapcsolják össze, továbbá strukturált vertikális kapcsolat működik a szövetségi szint és a tartományok között. A nemzeti kockázatértékelések már tartalmazzák a klíma-előrejelzések szempontjait, és van kapcsolat az adaptációs tervezés, a polgári védelmi felkészülés, valamint a több szinten szervezett gyakorlatok és szimulációk között. Még fejlesztésre várnak a teljesen integrált, több szakpolitikai területet egyszerre lefedő költségvetési mechanizmusok.⁵⁶

Az Európai Unió Polgári Védelmi Mechanizmusa a tagállamok közötti együttműködést támogatja a katasztrófák megelőzése, az azokra való felkészülés és a reagálás területén. Ennek

⁵² Pokorný, J., Machalová, B., Slivková, S., Brumarová, L., & Vlček, V. (2020). Planning of Safety of Cities and Territory from the Point of View of Population Protection in the Czech Republic.

⁵³ Barna, V., Ridzoňová, D., & Majlingová, A. (2026). Integrating Climate Change Adaptation, Disaster Risk Reduction, and Civil Protection for Sustainable Development: A Comparative Analysis of Central European Strategies

⁵⁴ Kubaš, J., Bugánová, K., Polorecká, M., Petrlová, K., & Stolínová, A. (2022). Citizens' Preparedness to Deal with Emergencies as an Important Component of Civil Protection.

⁵⁵ Barna, V., Ridzoňová, D., & Majlingová, A. (2026). Integrating Climate Change Adaptation, Disaster Risk Reduction, and Civil Protection for Sustainable Development: A Comparative Analysis of Central European Strategies

⁵⁶ Barna, V., Ridzoňová, D., & Majlingová, A. (2026). Integrating Climate Change Adaptation, Disaster Risk Reduction, and Civil Protection for Sustainable Development: A Comparative Analysis of Central European Strategies

operatív központja az Emergency Response Coordination Centre, vagyis az ERCC, amely éjjel-nappal figyeli a veszélyhelyzeteket, információt gyűjt és továbbít, valamint koordinálja a részt vevő államok segítségnyújtását. Munkáját a Common Emergency Communication and Information System, vagyis a CECIS segíti, amely webalapú riasztási és információmegosztási rendszerként teszi lehetővé a valós idejű kommunikációt.⁵⁷

A mesterséges intelligencia a polgári védelem több területén alkalmazható: veszélyelőrejelzésben, kockázat és sérülékenységi elemzésben, korai figyelmeztetésben, kárfelmérésben, erőforrás-elosztásban, közösségimédia-elemzésben, lakossági üzenetek rangsorolásában és döntéstámogatásban. A katasztrófavédelemben használt módszerek közé tartoznak a támogatóvektor-gépek, döntési fák, random forest, logisztikus regresszió, neurális hálók, konvolúciós és rekurzív hálók, LSTM-modellek, transzformerek és generatív modellek. Ezek műholdképekre, drónfelvételekre, közösségi média, crowdsourcing, GIS és szenzoradatokra épülnek. Az MI alkalmas például árvíz, földcsuszamlás, csapadék, tájfun és földrengés előrejelzésére, így pontosabb térbeli és időbeli becslést, valamint hatékonyabb lakossági figyelmeztetést tesz lehetővé.⁵⁸

A mesterséges intelligencia és a GIS összekapcsolása jelentősen segítheti a lakosságtájékoztatást, mivel a GIS rétegi a topográfiai, infrastrukturális, népességheloszlási, földhasználati adatokat, a mesterséges intelligencia pedig automatizálja az adatfeldolgozást, képes felismerni a komplex mintázatokat és támogatja az előrejelző modellezést. Katasztrófa közben használható a sérült infrastruktúra azonosítására, a kritikus területek megfigyelésére, és hozzájárulhat az erőforrások elosztásának optimalizálásához.⁵⁹

A mesterséges intelligencia alkalmazására a katasztrófakezelésben érdekes példa a Harvey hurrikán idején készült kutatás. A klasszikus segélyhívó rendszerek túlterhelődtek, és az emberek a közösségi médián kértek segítséget. Az X (Twitter) bejegyzéseket gépi tanulási és mesterséges intelligencia algoritmusokkal osztályozták sürgősségi szint szerint, illetve annak alapján, hogy relevánsak-e az első beavatkozók számára. A BERT és az XLNet, a legjobb relevancia osztályozók, hatékonyabbak voltak, mint a nem neurális modellek. Ezen modellekkel sikerült kiszűrni a közösségi média zajos adatfolyamából a valódi segélykéréseket és életveszélyes helyzeteket. Levonhatjuk azt a következtetést is, hogy nemcsak a hatóságtól a lakosság felé, hanem a lakosságtól a hatósághoz is szükséges eljuttatni az információt.⁶⁰

Az információs és kommunikációs technológiák több mint húsz éve támogatják a krízishelyzetek kezelését. A 2001. szeptember 11-i támadások, a Sandy hurrikán, a 2013-as európai árvizek és a COVID-19 is megmutatták, hogy az állampolgárok aktív információtermelők, önszervező szereplők és digitális önkéntesek. A közösségimédia-elemző MI-eszközök azonban gyakran nem igazodnak eléggé a veszélyhelyzeti menedzserek igényeihez, ezért rugalmas, szerepkörökre szabott felületekre van szükség. A krízisinformatika fontos jövőbeli iránya a magyarázható MI: a döntéshozóknak érteniük kell, miért minősít egy algoritmus valamit

⁵⁷ Parker, C. F., Persson, T., & Widmalm, S. (2019). The effectiveness of national and EU-level civil protection systems: Evidence from 17 member states. *Journal of European Public Policy*

⁵⁸ Linardos, V., Drakaki, M., Tzionas, P., & Karnavas, Y. L. (2022). Machine learning in disaster management: Recent developments in methods and applications

⁵⁹ Emami, P., & Marzban, A. (2023). The synergy of artificial intelligence (AI) and geographic information systems (GIS) for enhanced disaster management: Opportunities and challenges

⁶⁰ Powers, C. J., Devaraj, A., Ashqeen, K., Dontula, A., Joshi, A., Shenoy, J., & Murthy, D. (2023). Using artificial intelligence to identify emergency messages on social media during a natural disaster: A deep learning approach

fontosnak vagy sürgősnek. Életveszélyes helyzetekben ezért átlátható algoritmusokra és emberi felülvizsgálatra van szükség.⁶¹

Az International Telecommunication Union jelentése szerint a digitális ikervárosok is ígéretes új lehetőséget hordoznak. Ennek lényege, hogy szenzoradatokból, kormányzati helyadatokból, részvételi érzékelésből, közösségi adatokból, műhold- és drónképekből, közösségimédia-információkból és más forrásokból létrehozunk egy valósághoz közeli városi modellt. A mesterséges intelligencia a különböző adatok összekapcsolásával szimulációkat, kárbecslést készíthet, erőforrás-allokációhoz és beavatkozási döntésekhez nyújthat támogatást. A jelentés bemutatja, hogy a digitális iker gamifikált tanulási környezetként is használható, ahol a szereplők reális információáramlásokkal és interakciókkal gyakorolhatják a kríziskezelést.⁶²

Következtetések

A polgári védelem fejlesztésében fontos cél, hogy a lakossági felkészítés ne csupán jogszabályi kötelezettségként vagy alkalmi tájékoztatásként jelenjen meg, hanem épüljön be a köztudatba, és váljon igazi magatartásformáló erővé. A különböző veszélyhelyzetek, például árvíz, aszály, hőhullám, veszélyes anyagokkal kapcsolatos események vagy energiaellátási zavarok esetén eltérően kell reagálni. Ezért indokolt olyan, veszélytípusok szerint összeállított felkészítő anyagok készítése, amelyek tömören, közérthetően és gyakorlati példákon keresztül mutatják be a legfontosabb teendőket kitelepítés, árvízi ivóvízvédelem, a kritikus infrastruktúra sérülése esetén.

A nemzetközi tapasztalatok alapján a polgári védelem eredményessége nem kizárólag az állami szervek munkáján múlik. A helyi közösségek, önkormányzatok, civil szervezetek, munkahelyek, oktatási intézmények és önkéntesek szerepe szintén meghatározó. Emiatt fontos szélesebb társadalmi együttműködésre alapozni a lakosság felkészítését. Az iskolai programok mellett nagyobb szerepet kaphatnának a felnőtteknek szóló rövid képzések, települési gyakorlatok, online tananyagok, közösségi rendezvények és munkahelyi tájékoztatók. Ez hozzájárulhat ahhoz, hogy az emberek válsághelyzetben ne essenek pánikba, hanem tudatosan cselekedjenek és fogjanak össze a védekezésben.

A tájékoztatás területén továbbra is szükség van többféle kommunikációs forma alkalmazására. A mobilalkalmazások, közösségi médiafelületek és online rendszerek gyors információátadást tesznek lehetővé, de válsághelyzetben nem mindenki számára elérhetők vagy könnyen használhatók, illetve ez a forma kedvezhet a megtévesztő hírek terjedésének. Ezért a digitális megoldások mellett meg kell őrizni a rádiós, televíziós, nyomtatott, helyi és személyes tájékoztatási lehetőségeket is. A kommunikáció akkor tölti be a szerepét, ha közérthető, megbízható, rendszeresen frissítik, és igazodik az érintett csoportok élethelyzetéhez.

A korszerű technológiák, köztük a mesterséges intelligencia alkalmazása új lehetőségeket kínál a lakosságvédelemben. Támogathatja a veszélyek előrejelzését, a nagy mennyiségű adat gyors értelmezését, a kockázatos területek pontosabb azonosítását és a hatósági döntések előkészítését. A meteorológiai, vízügyi, térinformatikai, infrastrukturális és lakossági bejelentésekből származó adatok együttes elemzése pontosabb helyzetképet adhat árvíz, hőség, viharkár vagy közműkiesés idején. Az ilyen rendszerek használatánál ugyanakkor kiemelt

⁶¹ Kaufhold, M.-A. (2024). Exploring the evolving landscape of human-centred crisis informatics: Current challenges and future trends

⁶² International Telecommunication Union. (2023). Innovative approaches to natural disaster management: Leveraging AI for data-related processes (ITU-T Focus Group Technical Report)

figyelmet kell fordítani az adatvédelemre, az átláthatóságra, az emberi ellenőrzésre és a szakmai felelősségre.

Fejlesztési lehetőséget jelent az önkéntesek bevonásának tudatosabb megszervezése is. Katasztrófavédelemben sokan szeretnének segíteni, de ehhez előzetes felkészítésre, világos feladatmegosztásra és megfelelő irányításra van szükség. Települési szinten előre meg kell határozni, hogy az önkéntesek milyen feladatokban vehetnek részt, ki koordinálja őket, és hogyan szavatolható a saját biztonságuk. Közreműködésük különösen értékes lehet a sérülékenyebb csoportok segítésében, az információk továbbításában, az alapvető ellátás megszervezésében, a befogadóhelyek működtetésében és a helyreállítási munkákban.

Felhasznált irodalom

2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról. Nemzeti Jogszabálytár. Online: <https://njt.jog.gov.hu/jogszabaly/2011-128-00-00-39> (Utoljára elérve: 2026.05.05)

62/2011. (XII. 29.) BM rendelet a katasztrófák elleni védekezés egyes szabályairól. Nemzeti Jogszabálytár. Online: <https://njt.jog.gov.hu/jogszabaly/2011-62-20-0A> (Utoljára elérve: 2026.05.09)

2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. Nemzeti Jogszabálytár. Online: <https://njt.jog.gov.hu/jogszabaly/2021-93-00-00> (Utoljára elérve: 2026.05.09)

234/2011. (XI. 10.) Korm. rendelet a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény végrehajtásáról. Nemzeti Jogszabálytár. Online: <https://njt.jog.gov.hu/jogszabaly/2011-234-20-22> (Utoljára elérve: 2026.05.26)

402/2022. (X. 24.) Korm. rendelet a polgári védelmi kötelezettségről. Nemzeti Jogszabálytár. Online: <https://njt.jog.gov.hu/jogszabaly/2022-402-20-22> (Utoljára elérve: 2026.05.09)

Ambrusz, J., & Vásárhelyi, Ö. (2025). A kritikus szervezeti reziliencia és a lakosságfelkészítés nemzetbiztonsági jelentősége a modern fenyegetésekkel szemben. Nemzetbiztonsági Szemle, 13(2), 74–93. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2025.2.6> (Utoljára elérve: 2026.05.12)

Barna, V., Ridzoňová, D., & Majlingová, A. (2026). Integrating Climate Change Adaptation, Disaster Risk Reduction, and Civil Protection for Sustainable Development: A Comparative Analysis of Central European Strategies. Sustainability, 18(4548). Online: <https://doi.org/10.3390/su18094548> (Utoljára elérve: 2026.05.27)

Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság. 2014. Nemzeti katasztrófakockázat-értékelési keretrendszer és stratégia Magyarország. Online: <https://2015-2019.kormany.hu/download/2/4c/00000/KATASZTR%C3%93FAKOCK%C3%81ZAT-%C3%89RT%C3%89KEL%C3%89SR%C5%90L%20JELENT%C3%89S.pdf> (Utoljára elérve: 2026.05.07)

Bene, V. (2021). A lakosságtájékoztatás aktuális helyzete Magyarországon 2020. Tudásmenedzsment, 22(1), 272–295. Online: <https://doi.org/10.15170/TM.2021.22.1.16> (Utoljára elérve: 2026.05.09)

Csontos, K. (2021). Hungary's presentation for the multilateral assessment Ministry for Innovation and Technology. UNFCCC.

https://unfccc.int/sites/default/files/resource/7_HUNGARY_MA_2021pdfonly.pdf (Utoljára elérve: 2026.05.07)

Emami, P., & Marzban, A. (2023). The synergy of artificial intelligence (AI) and geographic information systems (GIS) for enhanced disaster management: Opportunities and challenges. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 17, e507.

<https://doi.org/10.1017/dmp.2023.174> (Utoljára elérve: 2026.05.13)

Eriksen, C., Hauri, A., Thiel, J., & Scharte, B. (2021). An evaluation of Switzerland becoming a participating state of the European Union Civil Protection Mechanism. Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich. Online: <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000482836> (Utoljára elérve: 2026.05.11)

Európai Parlament és az Európai Unió Tanácsa. (2013). Az Európai Parlament és a Tanács 1313/2013/EU határozata (2013. december 17.) az uniós polgári védelmi mechanizmusról. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013D1313> (Utoljára elérve: 2026.05.07)

Harabin, R., Wilk-Jakubowski, G., Wilk-Jakubowski, J., Kuchciński, A., Szemraj, A., & Świdorska, W. (2025). Training of Volunteer Fire Brigades in Civil Protection and Crisis Management: Assessments and Applicable Recommendations Based on the Cracow Poviát in Poland. *Fire*, 8(260). Online: <https://doi.org/10.3390/fire8070260> (Utoljára elérve: 2026.05.27)

Horváth, T. Polgári védelem: Oktatási segédanyag. <https://koroshegy.hu/dok/Polgari%20vedelem%20lakossagi%20tajekoztato.pdf> (Utoljára elérve: 2026.05.09)

International Telecommunication Union. (2023). Innovative approaches to natural disaster management: Leveraging AI for data-related processes (ITU-T Focus Group Technical Report). ITU Publications. <https://www.itu.int/pub/T-FG-AI4NDM-2023-3> (Utoljára elérve: 2026.05.13)

Kamberaj, J., Aebi, S., Hauri, A., & Gajos, W. (2024). Trend analysis civil protection 2035: Uncertainties, challenges and opportunities. CSS Risk and Resilience Reports. ETH Zürich. Online: <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000662083> (Utoljára elérve: 2026.05.05)

Kaufhold, M.-A. (2024). Exploring the evolving landscape of human-centred crisis informatics: Current challenges and future trends. *i-com*, 23(2), 155–163. <https://doi.org/10.1515/icom-2024-0002> (Utoljára elérve: 2026.05.012)

Kádár, P., & Keszely, L. (2024). A nemzeti ellenálló képesség – a Vbö. V. fejezete. In P. Kádár (Szerk.), *A védelmi és biztonsági szabályozás magyarországi reformja* (pp. 185–206). Ludovika Egyetemi Kiadó. Online: https://doi.org/10.36250/01232_07 (Utoljára elérve: 2026.05.09)

Kirovna Rácz, R. M. (2025). A környezetvédelmi szempontok érvényesülése a katasztrófavédelmi gyakorlatokban. In I. Gőcze & J. Padányi (Szerk.), *Fenntarthatóság, állóképesség: Az éghajlatváltozás és az ahhoz való alkalmazkodás társadalmi kihívásai* (pp. 73–114). Ludovika Egyetemi Kiadó. https://doi.org/10.36250/01267_03 (Utoljára elérve: 2026.05.08)

Kirovne Rácz, R. M. (2022). A sendai katasztrófakockázat-csökkentési keretrendszer a magyar nemzeti katasztrófakockázat-értékelésig. In A hadtudomány aktuális kérdései I. kötet (pp. 163–176). Ludovika Egyetemi Kiadó. https://doi.org/10.36250/00973_10 (Utoljára elérve: 2026.05.07)

Kirovne Rácz, R. M. (2021). Climate adaptation in terms of water security in the Danube countries. AARMS – Academic and Applied Research in Military and Public Management Science, 20(3), 21–36. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2021.3.2> (Utoljára elérve: 2026.05.11)

Kubaš, J., Bugánová, K., Polorecká, M., Petrlová, K., & Stolinová, A. (2022). Citizens' Preparedness to Deal with Emergencies as an Important Component of Civil Protection. International Journal of Environmental Research and Public Health, 19(830). Online: <https://doi.org/10.3390/ijerph19020830> (Utoljára elérve: 2026.05.29)

Lacher, S., & Rohs, M. (2023). Civil protection through adult and continuing education in Germany: A scoping review of an emerging research field. International Journal of Lifelong Education, 42(6), 532–549. Online: <https://doi.org/10.1080/02601370.2023.2263651> (Utoljára elérve: 2026.05.11)

Linardos, V., Drakaki, M., Tzionas, P., & Karnavas, Y. L. (2022). Machine learning in disaster management: Recent developments in methods and applications. Machine Learning and Knowledge Extraction, 4(2), 446–473. <https://doi.org/10.3390/make4020020> (Utoljára elérve: 2026.05.12)

Magyarország Alaptörvénye. Nemzeti Jogszabálytár. Online: <https://njt.jog.gov.hu/jogszabaly/2011-4301-02-00> (Utoljára elérve: 2026.05.26)

MacIntyre, C. R., Chen, X., Kunasekaran, M., Quigley, A., Lim, S., Stone, H., Paik, H.-young, Yao, L., Heslop, D., Wei, W., Sarmiento, I., & Gurdasani, D. (2023). Artificial intelligence in public health: The potential of epidemic early warning systems. Journal of International Medical Research, 51(3), 1–18. <https://doi.org/10.1177/03000605231159335> (Utoljára elérve: 2026.05.13)

Magyarország nemzeti katasztrófakockázat-értékeléséről szóló jelentése. 2025. Online: <https://www.katasztrofavedelem.hu/application/uploads/documents/2025-11/86663.pdf> (Utoljára elérve: 2026.05.06)

Muhoray, Á. (2017). *A polgári védelem helye a modern katasztrófavédelemben*. Hadmérnök, XII. évfolyam, 2. szám Online: http://hadmernok.hu/172_15_muhoray.pdf (Utoljára elérve: 2026.05.05)

Nagy, S., & Hornyacsek, J. (2014). Környezetvédelmi kockázatok és a lakosságvédelem összefüggései. Bolyai Szemle, 23(1), 109–125. http://real.mtak.hu/19662/1/Nagy_S_Hornyacsek_I%20A%20k%C3%B6rnyezetv%C3%A9delmi%20kock%C3%A1zatok%20%C3%A9s%20a%20lakoss%C3%A1gv%C3%A9delem%20%C3%B6sszef%C3%BCgg%C3%A9sei.pdf (Utoljára elérve: 2026.05.08)

Nagy, S. (2017). A lakosságvédelem szempontjából releváns veszélyforrások osztályozása, azok lehetséges kockázatai a légiközlekedésre. Repüléstudományi Közlemények, 29(3). https://real.mtak.hu/72783/1/2017_3_10_0434_Nagy_Sandor_u.pdf (Utoljára elérve: 2026.05.10)

Nahkur, O., Orru, K., Hansson, S., Jukarainen, P., Myllylä, M., Krüger, M., Max, M., Savadori, L., Nævestad, T.-O., Frislid Meyer, S., Schieffellers, A., Olson, A., Lovasz, G., & Rhinard, M. (2022). *The engagement of informal volunteers in disaster management in Europe*. International Journal of Disaster Risk Reduction, 83, Article 103413. Online:

<https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.103413> (Utoljára elérve: 2026.05.11)

Nováky, M. (2026). Környezetvédelem és katasztrófavédelem: Kihívások és válaszok. Polgári Védelmi Szemle, XVIII. évfolyam. Magyar Polgári Védelmi Szövetség. Online:

https://mpvsz.hu/pv_szemlek/pvszemle2026/index.html (Utoljára elérve: 2026.05.11)

Nováky, M. (2018). Lakosságvédelem – polgári védelem Izraelben (Protection of the population – The civil protection in Israel). *MKK Online*: https://mkk.uni-nke.hu/document/mkk-uni-nke-hu/2018_4_05_Novaky%20Monika_MKK%20cikk.pdf, 28(4), 59–79. (Utoljára elérve: 2026.05.11)

Orru, K., Hansson, S., Gabel, F., Tammpuu, P., Krüger, M., Savadori, L., Meyer, S. F., Torpan, S., Jukarainen, P., Schieffellers, A., Lovasz, G., & Rhinard, M. (2022). Approaches to ‘vulnerability’ in eight European disaster management systems. *Disasters*, 46(3), 742–767.

<https://doi.org/10.1111/disa.12481> (Utoljára elérve: 2026.05.11)

Parker, C. F., Persson, T., & Widmalm, S. (2019). The effectiveness of national and EU-level civil protection systems: Evidence from 17 member states. *Journal of European Public Policy*, 26(9), 1312–1334. Online: <https://doi.org/10.1080/13501763.2018.1523219> (Utoljára elérve: 2026.05.11)

Pokorný, J., Machalová, B., Slivková, S., Brumarová, L., & Vlček, V. (2020). Planning of Safety of Cities and Territory from the Point of View of Population Protection in the Czech Republic. *Sustainability*, 12(9487). Online: <https://doi.org/10.3390/su12229487> (Utoljára elérve: 2026.05.28)

Powers, C. J., Devaraj, A., Ashqeen, K., Dontula, A., Joshi, A., Shenoy, J., & Murthy, D. (2023). Using artificial intelligence to identify emergency messages on social media during a natural disaster: A deep learning approach. *International Journal of Information Management Data Insights*, 3(1), Article 100164. <https://doi.org/10.1016/j.ijime.2023.100164> (Utoljára elérve: 2026.05.12)

Zellei, G., & Nagy, S. (2024). Tények, vélemények és javaslatok egy 21. századi, új típusú lakosságvédelmi rendszer kialakításához. *Haderőszervezés, -fejlesztés*, 2024(1), 42–50 Online: https://real-j.mtak.hu/26962/1/HSz_2024_1.pdf (Utoljára elérve: 2026.05.09)

Toldi Lajos: Önmeghatározás-elmélet és AI-tutor használat - Hogyan motiváljon a gép úgy, hogy ne vegye el a kedvünket?

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola

Lektorálták: Dr. Koncz István és Dr. Poór Zoltán

Absztrakt

A nagy nyelvi modellekre épülő AI-tutorok ma már nemcsak magyaráznak és feladatot adnak, hanem motiválni is próbálnak — emlékeztetnek, dicsérnek, sorozatokat számolnak. A tanulmány szemléletformáló céllal azt a kérdést járja körül, hogyan teheti ezt a gép úgy, hogy ne gyengítse a tanulás belső hajtóerőit. Elméleti keretünk az önmeghatározás-elmélet (SDT), amely szerint a jó minőségű, tartós motiváció a kompetencia, az autonómia és a kapcsolódás szükségletének kielégülésén múlik. Amellett érvelünk, hogy a fogyasztói gamifikáció eszközei (pontok, jelvények, sorozatszamlálók, gyakori értesítések) kétarcúak, hiszen működhetnek információs visszajelzésként, de könnyen válhatnak kontrolláló, a belső motivációt potenciálisan aláásó mechanizmussá. Az érvelést az AI24Tutors — egy magyar nyelvű felsőoktatási pilotkörnyezetben kipróbált adaptív oktatórendszer — motivációs alrendszerének tervezési döntéseinek illusztráljuk, és öt, ellenőrző kérdésekkel kiegészített tervezési elvben összegezzük. A tanulmány tervezési esettanulmány, célja nem hatások bizonyítása, hanem a szemléletformálás; az AI24Tutors platformon a jelen tanulmányban bemutatásra kerülő elvek empirikus vizsgálata folyamatban van, és külön közlemény tárgyát képezi.

Kulcsszavak: önmeghatározás-elmélet, AI-tutor, motiváció, gamifikáció, adaptív tanulási rendszer, oktatástechnológia

1. Bevezetés — amikor a gép motivál

Aki használt már nyelvtanulót, mozgásra ösztönző vagy meditációs alkalmazást, ismeri az élményt. Az alkalmazás szamon tartja, hány napja vagyunk „szériában”, és valamilyen motivációs ikonnal jutalmazza a kitartást, illetve, aggódó üzenetet küld, ha kihagytunk egy napot. Ezek az eszközök kétségtelenül hatnak a viselkedésünkre — nem véletlen, hogy számos sikeres kereskedelmi alkalmazás él velük. Az viszont már korántsem magától értetődő, hogy *jót tesznek-e a motivációnknak* — azt *erősítik-e*, hogy a tevékenységet magáért szeretjük csinálni, vagy éppen azt, hogy büntudatból, megfelelési kényszerből, a sorozat elvesztésétől félve térünk vissza.

Ez a kérdés az oktatásban különösen éles. A mesterséges intelligencia — mindenekelőtt a nagy nyelvi modellek (large language models, LLM) — megjelenésével az oktatórendszerek új generációja született meg. Az AI-tutorok már természetes nyelven magyaráznak, visszakérdeznek, alkalmazkodnak a tanuló szintjéhez, és egyre gyakrabban vállalkoznak arra is, hogy *motiválják* a tanulót. Csakhogy miközben a tananyag-adaptáció és a tudásmérés mögött évtizedes kutatási hagyomány áll, a motivációtámogatás tervezése sok rendszerben reflektálatlanul veszi át a fogyasztói alkalmazások eszköztárát — pontokat, jelvényeket, ranglistákat, sorozatszamlálókat, felugró értesítéseket.

Ebben a tanulmányban amellét érvelünk, hogy ez a gyakorlat kockázatos, és hogy létezik elméletileg megalapozottabb alternatíva. Vezérfonalunk az önmeghatározás-elmélet (Self-Determination Theory, SDT; a magyar szakirodalomban öndeterminációs elmélet néven is

ismert), amely fél évszázados kutatási program eredményeként ma a motivációkutatás egyik legmegbízhatóbb térképét adja arról, milyen feltételek között virágzik, és milyenek között sorvad az emberi motiváció (Deci & Ryan, 1985; Ryan & Deci, 2017). A tanulmány első fele az elméletet és a gamifikáció problémáját mutatja be közérthetően; a második fele egy konkrét fejlesztés — az AI24Tutors adaptív oktatórendszer motivációs alrendszere — tervezési döntésein keresztül illusztrálja, hogyan válhat az elmélet gyakorlattá.

Fontos előre bocsátani, mit *nem* állít ez az írás. Nem állítjuk, hogy a bemutatott tervezési megoldások bizonyítottan jobban működnek a hagyományos gamifikációnál — ennek empirikus vizsgálata a fejlesztéshez kapcsolódó kutatási program következő lépése. Amit a tanulmány nyújt, az egy elméleti értelmezési keret, amelyben másképp látszanak az ismerős motivációs megoldások, és egy sor megfontolt tervezési példa arra, hogyan lehet ezt a keretet a tanulás folyamat során felhasználni.

2. Fogalmi keretek

A gondolatmenethez néhány fogalom tisztázása szükséges, amelyeket az alábbiakban röviden megteszünk.

AI-tutor: Olyan szoftverrendszer, amely az egyéni tutorálás egyes funkcióit — magyarázat, kérdezés, gyakoroltatás, visszajelzés — látja el mesterségesintelligencia-módszerekkel. A klasszikus *intelligens oktatórendszerek* (intelligent tutoring system, ITS) szabályalapú vagy statisztikai tudásmodellekre épülnek, a legújabb AI-tutorok pedig ezt nagy nyelvi modellekkel kombinálják, így már természetes nyelvű párbeszédre is képesek.

Tudásmodell és elsajátítás-követés: Az adaptív rendszerek a tanuló válaszaiból folyamatosan becslik, hogy mekkora valószínűséggel sajátított el egy-egy adott tudáselemet. Ennek egyik bevett módszere a *Bayesian Knowledge Tracing* (BKT; Corbett & Anderson, 1995), amelynek kimenete egy 0 és 1 közötti valószínűség — a továbbiakban $P(\text{tud})$ — minden tudáskomponensre. Fontos, hogy a $P(\text{tud})$ nem közvetlen tudásmérés, hanem modellbecslés.

Motivációs alrendszer: Az oktatórendszer azon komponenseinek összessége, amelyek nem a tananyagot közvetítik, hanem a tanuló motivációját hivatottak támogatni — haladás-vizualizációk, sorozatszámológok, emlékeztetők, dicsérek, jelvények.

Gamifikáció: Játékelemek (pont, jelvény, szint, ranglista, kihívás) alkalmazása nem játék kontextusban (Deterding, Dixon, Khaled & Nacke, 2011).

Nudge (finom ösztönzés): A viselkedéstudományból átvett fogalom (Thaler & Sunstein, 2008), olyan finom környezeti beavatkozás, amely a döntési szabadság megőrzése mellett tesz valószínűbbé egy viselkedést — például egy jól időzített, könnyen elhárítható emlékeztető. Nem kényszerítő és nem manipulatív eszközt jelöl, a döntés szabadsága mindig a tanulónál marad.

Információs vs. kontrolláló visszajelzés: Az SDT kulcsfontosságú megkülönböztetése; a magyar szakirodalom Deci nyomán a jutalom információs, illetve kontrolláló aspektusáról beszél. Az „információs” itt funkciót jelöl, a visszajelzés nem pusztán információt hordoz, hanem a kompetencia-érzetet támogatja anélkül, hogy kontrollálna. Ugyanaz a visszajelzés betöltheti az *információs* funkciót (a kompetencia gyarapodásáról tudósít, például: „ezt már érted”) és a *kontrolláló* funkciót (a rendszer elvárásának való megfelelést jutalmazza vagy kéri számon, például: „gyere folytasd, mert veszélyben a sorozatod”). A különbség gyakran nem az eszközben, hanem a megformálás részleteiben és a tanuló észlelésében rejlik.

Tanári jelenlét: Gyűjtőfogalom, amely legalább három dimenziót takar — a tanítási jelenlétet (a tanulási folyamat szakszerű szervezése), a *társas jelenlétet* (annak érzése, hogy valódi, válaszkész „valaki” van jelen; Short, Williams & Christie, 1976) és az *érzelmi támogatást* (törődés, biztatás). Amikor a tanulók egy online rendszertől „tanári jelenlétet” várnak, jellemzően nem technikai funkciót, hanem ezeket a társas-érzelmi dimenziókat hiányolják.

3. Az önmeghatározás-elmélet lényegi elemei

3.1 Nem mennyi, hanem milyen

A hétköznapi nyelv a motivációról gyakran mennyiségként beszél — valakinek „sok”, míg másnak „kevés” a motivációja. Az SDT legfontosabb üzenete, hogy ez a kép félrevezető, a motiváció *minősége* jóval fontosabb, mint a mennyisége (Ryan & Deci, 2000, 2020). Két tanuló ugyanannyi időt tölthet a tananyaggal — az egyik azért, mert érdeklő és értelmét látja, a másik azért, mert szégyellné, ha lemaradna. Rövid távon a viselkedésük hasonló; hosszú távon a kitartásuk, a tanuláshoz való mélysége és a közérzetük jellemzően nagyon különböző.

Az elmélet a motivációt ezért egy folytonos skálán helyezi el. A skála egyik végén az *amotiváció* áll (a tanuló nem lát értelmet, vagy esélyt a cselekvésben), a másikon az *intrinzik motiváció* (a tevékenység önmagáért érdekes és élvezetes). A kettő között a *külső (extrinzik) motiváció* fokozatai sorakoznak, aszerint, mennyire vált belsővé — mennyire internalizálódott — a külső elvárás, az alábbi fokozatok szerint.

a *külső szabályozásnál* a tanuló jutalomért vagy büntetés elkerüléséért cselekszik;

az *introjektált szabályozásnál* a külső elvárás már „beköltözött”, de idegen test maradt — büntudat, szégyen, megfelelési kényszer hajt („rossz érzés lenne kihagyni”);

az *identifikált szabályozásnál* a tanuló saját értékként fogadja el a célt („nekem fontos, hogy ezt megtanuljam, mert kell a szakmához”);

az *integrált szabályozásnál* pedig a cél már az identitás szerves része.

Lényeges, hogy az identifikált és integrált szabályozás *nem* intrinzik motiváció — a tevékenység nem feltétlenül élvezetes —, mégis autonóm, hiszen a tanuló a sajátjának érzi.

A pedagógiai cél ezért gyakran nem az, hogy minden tanulás „élvezetes” legyen (ez többnyire illúzió marad), hanem az, hogy a kontrollált motivációs formák az autonóm formák felé mozduljanak el. Ez a tanulmány legfontosabb, minden későbbi tervezési döntést megalapozó tétele.

3.2 A három alapszükséglet

Mitől függ, hogy az internalizáció megtörténik-e? Az SDT válasza szerint három pszichológiai alapszükséglet kielégülésétől függ (Ryan & Deci, 2017).

A **kompetencia** szükséglete a hatékonyság és gyarapodás megélése, annak érzése, hogy „képes vagyok rá, és egyre jobban megy”. Táplálja az optimális kihívás (se nem unalmasan könnyű, se nem reménytelenül nehéz feladat) és a világos, a fejlődésről szóló visszajelzés. Rokon fogalom — de nem azonos vele — Bandura (1997) *énhatékonysága*, az a konkrét helyzetre vonatkozó meggyőződés, hogy egy adott feladatot sikeresen végre tudok hajtani.

Az **autonómia** szükséglete a cselekvés sajátként megélése, hogy amit teszek, azt — még ha elvárások között is — én irányítom, van benne választásom, és nem pusztán végrehajtója vagyok

mások akaratának. Fontos, hogy az autonómia nem függetlenség és nem korlátlan szabadság; egy jól strukturált, de a tanuló perspektíváját figyelembe vevő környezet lehet erősen autonómiatámogató.

A **kapcsolódás** szükséglete a jelentős másokhoz tartozás, annak érzése, hogy törődnek velem, számítok valakinek. (A magyar szakirodalomban elvétele kötődésként is fordítják; az SDT-fogalom azonban tágabb, mint az attachment-elmélet kötődés-fogalma, ezért itt következetesen a kapcsolódás alakot használjuk.) A tanulásban ez azt is jelenti, hogy szívesebben internalizáljuk azoknak az elvárásait, akikhez kötődünk — azaz, véleményünk szerint a kapcsolódás az internalizáció egyik motorja.

3.3 Az aláásó hatás — amikor a jutalom árt

Az SDT empirikus irodalmának talán leghíresebb — és a gamifikáció szempontjából legfontosabb — eredménye az ún. *aláásó hatás* (undermining effect; a magyar szakirodalom a túlzott igazolás jelenségeként is hivatkozza). Deci, Koestner és Ryan (1999) százhuszonnyolc kísérletet átfogó metaanalízise szerint a kézzelfogható, a tevékenységhez kötött külső jutalmak bizonyos feltételek mellett *csökkentik* az intrinzik motivációt. Aki korábban kedvtelésből rajzolt, és elkezdik jutalmazni érte, a jutalom megszűnése után kevesebbet rajzol, mint a soha nem jutalmazott társa. A magyarázat az észlelt okság áthelyeződése, mivel a cselekvés oka a személyen belülről („mert szeretem”) a személyen kívülre („a jutalomért”) kerül.

A hatás nem általános — a váratlan, a nem kontingens (azaz, nem valamilyen feltételhez, teljesítményhez kötött), vagy a tisztán szóbeli, információs visszajelzés nem ártalmas, sőt az utóbbi kifejezetten hasznos lehet —, de éppen ez a feltételelenség teszi tervezési kérdéssé, hisz, mint látjuk, ugyanaz az eszköz, más megformálással, ellentétes hatású lehet!

4. A gamifikáció kétarcúsága

A gamifikáció az oktatástechnológia bevett eszköztára, és nem volna igazságos egészében elutasítani, mivel jól megtervezett játékelemek érdeklődést kelthetnek, struktúrát adhatnak, és kompetencia-visszajelzésként működhetnek. Az SDT szemüvegén keresztül nézve azonban élesen látszanak a kockázatok.

Vegyük a legelterjedtebb mintázatokat. A **pontgyűjtés** kockázata a *céleltolódás* (goal displacement), mivel a tanulók a legtöbb esetben optimalizálni kezdik a pontszerzést — ami nem azonos a tanulással. Ha a pont aktivitásért jár (bejelentkezés, kattintás, eltöltött idő), a rendszer pontosan azt jutalmazza, ami a legkönnyebben kijátszható. A **ranglista** társas összehasonlítást kényszerít ki, amely a lemaradók kompetencia-érzetét rombolja. A **jelvényeső** — a gyakori, harsány, felugró ablakos elismerés — a dicséretet kontingens külső eseménnyé teszi, és az aláásó hatás klasszikus feltételeit teremti meg. Az **attraktív, ikonos sorozatszámmláló** pedig — amelyre a 6.4 szakaszban részletesen visszatérünk — a veszteségkerülésre épít, nem a gyarapodás öröme, hanem az elvesztés félelme tart a rendszerben.

Az empirikus irodalom óvatosságra int. Hanus és Fox (2015) longitudinális vizsgálatában a jelvényekkel és ranglistával gamifikált kurzus hallgatóinak intrinzik motivációja a félév során csökkent a kontrollcsoportéhoz képest, és vizsgaeredményük is gyengébb lett. Ez természetesen egyetlen vizsgálat egyetlen kontextusban — a gamifikáció-irodalom összképe vegyes, erősen kontextusfüggő —, de azt mindenképp jól illusztrálja, hogy a játékelemek nem ártalmatlan „fűszerek”, hanem pszichológiai „hatóanyagok”, jelentős mellékhatás-profillal.

A tervezés szempontjából a kulcskérdés tehát nem az, hogy „gamifikáljunk-e”, hanem az, hogy egy adott elem az adott megformálásban *információs*, vagy *kontrolláló* funkcióban működik-e. Erre a kérdésre az SDT nem ad automatikus választ — de megadja a szempontrendszert, amellyel a kérdés minden tervezési döntésnél feltehető.

Természetesen, a probléma nem korlátozódik az oktatásra. Egy friss szisztematikus áttekintés a viselkedésváltoztató (például fitness, egészségmegőrző, egyéb fizikai aktivitás) alkalmazások szélesebb körében mutatta ki ugyanazt a mintázatot, hogy az SDT-t a vizsgált rendszerek tervezői gyakran magához az *alkalmazáshoz* való elköteleződés optimalizálására használják, nem pedig a célviselkedés internalizációjának támogatására (Alberts, Lyngs & Lukoff, 2024). Ez pontosan az a csúsztatás — eszköz-elköteleződés a cél-elköteleződés helyett —, amelyre az oktatási alkalmazásoknak különösen érzékenynek kell lenniük.

5. AI-tutorok: új lehetőségek, új kockázatok

Miben más a helyzet, ha a motivációs mechanizmust nem egy mobilalkalmazás, hanem egy AI-tutor működteti? Három szempontot emelünk ki.

Az **első**, hogy az AI-tutor **személyre szabottan** tud motiválni. Egy LLM-alapú rendszer a tanuló nevéen szólítva, a konkrét teljesítményére reflektálva tud biztatást megfogalmazni — ami az információs visszajelzés lehetőségét minőségileg új szintre emeli. Ugyanez a képesség azonban a kontrolláló irányban is felskálázható — a személyre szabott nyomásgyakorlás hatékonyabb nyomásgyakorlás. A tét tehát nagyobb, mindkét irányban.

A **második**, hogy az AI-tutor a tanulók egy része számára részben képes lehet a **tanári jelenlét** pótlására. A társas jelenlét kutatása (Short és mtsai, 1976) óta tudjuk, hogy ez az élmény nem a technológiai csatornából, hanem az interakció minőségéből — válaszkészség, törődés, személyesség — fakad. Egy robotikus hangvételő, sablonos „chatbot” éppen ezt az élményt képes könnyen lerombolni, miközben ugyanezt egy türelmes, emberi tónusú rendszer már szerény technikai eszközökkel is erősítheti.

A **harmadik**, hogy a friss empirikus kutatások szerint az AI-val való tanulás motivációs alaphelyzete eleve törékeny. Egy 47 egyetem 1465 hallgatójára kiterjedő vizsgálat (Li és mtsai, 2025b) azt találta, hogy a hallgatók AI-tanulási motivációjának összetételében az **introjektált szabályozás** — a szégyen- és megfelelésalapú hajtóerő („le ne maradjak”) — központi helyet foglal el, miközben az intrinzik motiváció jelenléte jóval kevésbé volt kimutatható (Li és mtsai, 2025a). Ha ez az egyedi eredmény általánosítható mintát takar, akkor az AI-tutorok motivációs rétege különös felelősséget hordoz, mivel egy introjekcióra hajlamos közegben a kontrolláló mechanizmus nem semleges, hanem a meglévő rossz mintázatot erősíti.

6. Esettanulmány: egy motivációs ciklus tervezése

6.1 A rendszer és a kiindulóhelyzet

Az AI24Tutors folyamatos fejlődés alatt álló, magyar felsőoktatási pilotkörnyezetben kipróbált, webalapú lokalizált adaptív oktatási platform, amely LLM-alapú, többszintű (kezdő/normál/haladó) tananyag-generálást, tudáskomponens-alapú tartalomszervezést és BKT-alapú elsajátítás-követést kombinál. A motivációs alrendszer megtervezését a pilot kurzus belépő kérdőívének elemzése előzte meg. A kérdőívet 30 felnőtt tanuló töltötte ki; validált

motivációs és önszabályozott-tanulási skálákból, valamint nyitott kérdésekből állt. Az elemzés a tanulói igények között explicit módon jelezte a folyamatos fejlődés- és motivációtámogatás iránti elvárást, miközben a motivációs skálaátlagok a skála középső tartományában mozogtak — ezt előzetes, nem reprezentatív jelzésként kezeltük. A kérdőív eredményeit tehát nem hatásvizsgálati adatként, hanem tervezési inputként használtuk: céljuk az volt, hogy jelezzék, milyen tanulói igényekre és kockázatokra kell a motivációs alrendszernek reagálnia.

A válaszul megtervezett „motivációs ciklus” négy komponensből áll — napi tanulási aktivitáson alapuló *sorozatszámmláló*; napi felbontású *haladási görbe*, amely a tanuló átlagos $P(tud)$ -értékének alakulását mutatja; *mérföldkő-alapú megszólítás* (nudge), amely meghatározott eseményeknél — például hétnapos sorozat, a kurzus negyedének teljesítése, az első tudáskomponens elsajátítása, kétnapos kihagyás — finom szalagüzenetet jeleníthet meg; valamint *LLM-generált biztatás*, amely a mérföldkövekhez 2–3 mondatos, személyre szabott szöveges megerősítést fűzhet. A továbbiakban az egyes komponensek tervezési döntéseit az SDT három alapszükséglete mentén mutatjuk be.

6.2 Kompetencia — a haladás legyen tudás, ne aktivitás

Az első és talán legfontosabb döntés, hogy a haladás-visszajelzés forrása a tudásmodell, nem az aktivitás. A tanuló nem azt látja, hány percet töltött a felületen vagy hány pontot gyűjtött, hanem azt, hogy a tudáskomponensek elsajátítási valószínűsége — a rendszer legjobb becslése arról, mit ért és mit tud — hogyan változott. SDT-nyelven, a visszajelzés a kompetencia gyarapodásáról informál, ahelyett, hogy a kíváncsi viselkedést jutalmazná. Ennek természetes, gyakorlati következménye is van, mivel a tudásalapú visszajelzés nehezen játszható ki — hisz a $P(tud)$ elsősorban a feladatválaszok mintázata alapján frissül —, ezért pusztán aktivitással alig befolyásolható, a pontgyűjtés céleltolódási kockázata így már a rendszer tervezéséből fakadóan lecsökken.

Ehhez két további szempont kapcsolódik. Egyrészt a mérföldkő-üzenetek küszöbei tényleges pedagógiai eseményekhez — az első elsajátított fogalomhoz, egy kurzusszakasz lezárásához — kötődnek, nem önkényes játékmechanikai szintekhez, így az üzenet kompetencia-információt hordoz, nem „szintlépést”. Másrészt felmerül az énhatékonyság kérdése is, hiszen egy elsajátítási valószínűségeket mutató felület kétélű lehet. Ha a tanuló úgy olvassa, hogy „látom, hogy fejlődöm, tehát képes vagyok rá”, az énhatékonyságát erősíti; ha viszont úgy, hogy „nálam minden szám alacsony, ez nekem nem megy”, akkor a számokat stabil képességihiánnyként értelmezheti. A vizualizáció pedagógiai keretezése — a saját korábbi állapothoz (és soha nem társakhoz) viszonyítás, a változás kiemelése a pillanatfelvétel helyett — ezért nem öncélú eszköz, hanem a kompetencia-támogatás érdemi része. Fontos továbbá, hogy a $P(tud)$ nem közvetlen mérés, hanem a rendszer becslése; pedagógiai visszajelzésként ezért mindig kellő megfontoltsággal, a tanuló saját fejlődési irányának jelzésére érdemes használni.

6.3 Autonómia: a megszákítás drága

Az autonómia a motivációs rendszerek legkönnyebben megsérthető dimenziója, mivel minden proaktív megszólítás egyben potenciális kontrollá is válhat. Az általunk felépített pedagógiai rendszer ezért az autonómiát több rétegben is védi.

Az első réteg a *szigorú gyakorisági korlát*, ami alapján a rendszer felhasználónként naponta legfeljebb egy megszólítást jelenít meg — megjelenési helytől függetlenül, rangsorolt prioritással. A tervezési követelményekben explicit módon rögzítettük, hogy a rendszer soha nem terhelheti túl a tanulót emlékeztetőkkal. A megszólítás formája is ehhez igazodik, mivel egy bezárható pop-

up üzenetként jelenik meg, ami így a tanulási folyamatot soha nem blokkolja, azaz a továbblépés sosem kívánja meg az üzenettel való interakciót.

A második réteg a *kikapcsolhatóság*, mivel minden motivációs felületi elem külön kapcsolóval rendelkezik kurzus- és rendszerszinten is, így az adott kurzus oktatója a globális beállításokat a saját kurzusában rendre felülbíráhatja. Ezáltal ez a kérdés a kurzustervezés egyik fontos elemévé válik, hisz ugyanaz az elem az egyik tanulónak támogatás, a másiknak zaj — és a zavarónak észlelt motivációs elem több kárt okoz, mint amennyi hasznot a „motiváló” hajt. Ugyanilyen oktatói mérlegelés tárgyát képezi az e-mail- emlékeztető kérdése is, amiről, ha a kurzusvezető be is kapcsolja, a tanulók szabadon leiratkozhatnak (opt-out).

A harmadik réteg a megszólítások nyelvezete. A proaktív üzenetek ajánlást fogalmaznak meg, nem utasítást — felkínálnak egy lehetőséget, nem előírnak egy cselekvést —, és kerülnek a számonkérő, büntudatkeltő hangnemet („már három napja nem tanultál”), amely az önmeghatározás-elmélet szerint a külső szabályozás felé tolja a motivációt. A cél, hogy a tanuló a megszólítást a saját tanulási céljaihoz illeszkedő felajánlásként élje meg, ne a rendszer elvárásaként. A motivációs réteg így a tanulás szolgálója marad, nem a kapuőre.

Mindebből explicit etikai mérce is megfogalmazható. Oktatási kontextusban csak az a nudge tekinthető legitimnek, amely átlátható, könnyen elhárítható és kikapcsolható, és amely nem a platformhasználat maximalizálását, hanem a tanuló saját céljaihoz illeszkedő tanulási folyamat támogatását szolgálja. Ez a mérce különbözteti meg a pedagógiai ösztönzést a figyelemgazdasági manipulációtól.

6.4 Egy metafora tanulságai: fa, nem láng

A sorozatszámológép ikonjának megválasztása első pillantásra kozmetikai kérdés; valójában az egész tanulmány gondolatmenete sűrűsödik benne. A fogyasztói alkalmazásokban kanonikussá vált *láng*, *napocska*, *mosoly* (🔥, ☀️, 😊), stb. helyett az AI24Tutors platform *növekedési metaforát* használ — a sorozat hosszával az ikon csemetéből (🌱) hajtáson (🌿) át fává (🌲) fejlődik.

Az SDT felől értelmezve a két megközelítés különböző jelentésmezőt nyit meg. A láng, a napocska, a mosoly a fenntartás kényszerét hordozhatja, a láng kialszik, a napot felhők takarják, a mosoly lehervad, a megszakadt sorozat veszteség, ami minden esetben a veszteségkerülésre építő keretezés, és ez egyes tanulóknál az introjektált szabályozást (a büntudat-alapú visszatérést) erősítheti. Az általunk használt fa motívum ezzel szemben a gyarapodást kommunikálja, a növekedés a tanuló fejlődésének tükrözi, a kihagyott nap pedig nem csökkenti, nem „égeti el” a korábban megnőtt fa értékét. Hangsúlyozni kell, hogy ez elméleti értelmezés, nem bizonyított oksági állítás — a két metafora tényleges motivációs hatásának összevetése éppen az a fajta kérdés, amelyet a tervezést követő empirikus kutatásnak kell megválaszolnia. A tervezési logika azonban világos, hiszen, ha választhatunk egy potenciálisan szorongáskeltő és egy potenciálisan gyarapodás-fókuszú keretezés között, az elmélet az utóbbi mellett szól. Ugyanezt az elvet szolgálja, hogy a sorozat megszakadását a rendszer türelmi idővel kezeli, és az új sorozat indulását nem kudarcként, hanem újrakezdésként keretezi.

6.5 Kapcsolódás — tanári tónus, nem chatbot

A kapcsolódás-szükséglet kapcsán a platform legfontosabb újítása úgy foglalható össze, hogy amikor a tanulók „tanári jelenlétet” hiányolnak egy online rendszerből, nem chatbotot kérnek, hanem társas jelenlétet — annak élményét, hogy valaki figyel rájuk, válaszkész és törődik velük. Ebből következően a motivációs üzenetek nyelvi és vizuális megformálása önálló tervezési

feladattá vált, saját önellenőrző feladatlistával. Kerülendő a „chatbot”, „AI-asszisztens”, „bot” megnevezés és a robotikus ikonográfia. A biztatást generáló nyelvi persona tónusa az emberi tanári biztatást követi — türelmes, néven szólít, a tanuló konkrét tetteire és annak hatására reflektál, mértéktartóan dicsér —, és kifejezetten tiltott számára a túláradó, „jelvény-felugróablak-jellegű” felkiáltás. A bizonytalanság kimondható („erre nem tudok biztosan válaszolni”), és a rendszer ilyenkor az emberi csatorna — az oktató — felé irányít.

Természetesen a tanári tónus nem azt jelenti, hogy a rendszer embernek tünteti fel magát. Éppen ellenkezőleg, a cél az átlátható gépi működés mellett olyan kommunikációs forma kialakítása, amely nem push-értesítésként — vagyis a felhasználó figyelmét megszakító alkalmazásüzenetként —, hanem pedagógiai visszajelzésként értelmezhető. A határ tehát nem az emberszerűség fokán, hanem az őszinteségen húzódik — a rendszer sosem állítja magáról, hogy ember, de a kommunikációja a pedagógiai törődés mintázatait követi, nem a figyelemgazdaságét.

E döntések mögött az a meggyőződés áll, hogy a kapcsolódás-élmény nem a gépi ágens emberszerű álcázásából, hanem a törődést kifejező interakciós mintázatokból származhat. A személyre szabott, a tanuló tényleges munkájára reflektáló biztatás — még ha gépi is — a „van, aki figyel rám” élményt szolgálhatja; a generikus, sablonos felugró üzenet ennek éppen az ellenkezőjét kommunikálja. (Itt meg kell jegyeznünk azt is, hogy a kapcsolódás-támogatás teljes képéhez az is hozzátartozik, hogy a rendszer ne csak a tanulóval, hanem a tanuló *érdekében* is kommunikáljon — például jelezze az oktatónak, ha valaki tartósan elakad.)

7. Öt tervezési elv

A fenti tapasztalatok öt elvvé sűríthetők. Mindegyikhez egy-egy ellenőrző kérdést is megfogalmazunk, amellyel bármely fejlesztés saját motivációs megoldásai gyorsan „átvilágítható”. Az áttekintést az 1. táblázat adja, a részletes kifejtés utána következik.

1. táblázat. Az SDT-alapú motivációs design öt ellenőrző elve

Elv	Fő funkció (ezt kerüli → ezt támogatja)	Ellenőrző kérdés
1. Informálj, ne kontrollálj	külső nyomás → kompetencia	Mit tud meg magáról a tanuló?
2. A megszakítás drága	túlzott értesítés → autonómia	Megszakítja-e a tanulást?
3. Kikapcsolhatóság	kényszer → választás	El tudja-e hátrítani a tanuló?
4. Tanári tónus	gépies üzenet → kapcsolódás	Mondaná-e ezt egy jó tanár?
5. Növekedési metafora	veszteségkerülés → fejlődésélmény	Mit üzen kihagyás után?

1. Informálj, ne kontrollálj. A motivációs visszajelzés a tanuló tudás-gyarapodásáról szóljon — lehetőleg valós tudásmodellből —, ne a rendszer által kívánt viselkedés jutalmazásáról. *Ellenőrző kérdés: az üzenet akkor is értelmes és értékes-e a tanulónak, ha soha többé nem nyitja meg az alkalmazást?*

2. A megszakítás drága — bánj vele szűken. Kemény, rendszerszintű gyakorisági korlát; nem modális, bezárható megjelenés; a tanulási folyamat soha ne függjön a motivációs elemtől. *Ellenőrző kérdés: hány proaktív megszólítást kap egy tanuló naponta a rendszer összes csatornáján együtt — és meg tudja-e mondani ezt a számot a fejlesztőcsapat fejből?*

3. Minden motivációs elem legyen kikapcsolható — több szinten. Tanuló, oktató és intézmény egyaránt szabályozhassa a megjelenést; a kikapcsolhatóság nem a funkció gyengesége, hanem az autonómia-támogatás közvetlen megvalósítása. *Ellenőrző kérdés: ha egy tanuló zavarónak találja az elemet, hány kattintás megszabadulnia tőle?*

4. A gépi biztatás tónusa az emberi tanárt kövesse, ne a push-értesítések hangját. Néven szólítás, konkrét tett és hatás megnevezése, mértéktartó terjedelem; a chatbot-keretezés és a robotikus vizualitás kerülése; a tónusszabályok explicit rögzítése a generáló utasításokban és a fejlesztői ellenőrzőlistákban. *Ellenőrző kérdés: felolvasná-e ezt az üzenetet egy tapasztalt tanár a saját hangján, kínos érzés nélkül?*

5. Növekedési metaforát válassz, ne teljesítmény-fenntartásit. A vizuális nyelv ugyanúgy motivációs üzenet, mint a szöveg: a veszteségkerülésre építő metaforák a megfelelési kényszert, a gyarapodás-metaforák a kompetencia-élményt táplálhatják. *Ellenőrző kérdés: mit „mond” az ikon annak a tanulónak, aki egy hét kihagyás után tér vissza?*

8. Mit nem tudunk még?

A tanulmány tervezési esettanulmány, célja a probléma elméleti és tervezési keretezése, nem a bemutatott megoldások hatásának igazolása. Azt, hogy ez a megközelítés a tanulói motivációt vagy a tanulási eredményeket ténylegesen jobban szolgálja-e az alternatíváknál, empirikus vizsgálatnak kell eldöntenie. Ez a munkafolyamatban van — a pilot kurzuson validált kérdőíves mérések és tanulási analitikai mutatók együttes elemzése zajlik, a tervezésalapú kutatás szemléletéhez kapcsolódva (design-based research; Hoadley & Campos, 2022) —, és amint már említettük, mindez külön, módszertanilag teljes közlemény tárgya lesz.

A tanulmány érvényességének korlátjai is rögzítendőek. A tervezési döntések elméleti megalapozottsága nem azonos azok bizonyított hatásosságával. Nyitott kérdés továbbá a személyre szabott gépi biztatás hosszú távú dinamikája, az újdonsági hatás lecsengése, a megszokottá válás.

9. Záró gondolat

Meggyőződésünk szerint a motivációval kapcsolatos legmélyebb tervezési tévedés az a hallgatólágos feltevés, hogy a motiváció kívülről adagolható a tanulóba — pontokkal, lángokkal, értesítésekkel. Az önmeghatározás-elmélet fél évszázados kutatási programja másra tanít. A motiváció nem adagolható, hanem *táplálható* — olyan környezettel, amelyben a tanuló hozzáértőnek érezheti magát, sajátjának érezheti a tanulását, és megtapasztalhatja, hogy törődnek vele.

Az AI-tutorok korában ez a belátás nem veszít, hanem nyer jelentőségéből. A nagy nyelvi modellek minden eddiginél olcsóbbá és skálázhatóbbá teszik a személyre szabott megszólítást — jó és rossz irányban egyaránt. Hogy az AI-tutor motivációs rétege a tanulói figyelem rövid távú megragadásának eszköze lesz-e, vagy a tanulás iránti autonóm elköteleződés csendes támogatója, az nem a technológián múlik, hanem azokon a tervezési döntéseken, amelyeket — remélhetőleg

egyre gyakrabban elméletileg megalapozott módon — a jövő intelligens oktatórendszereit fejlesztő szakemberek meghoznak.

Irodalomjegyzék

- Alberts, L., Lyngs, U., & Lukoff, K. (2024). Designing for sustained motivation: A review of self-determination theory in behaviour change technologies. *Interacting with Computers*. Előzetes online közlés. <https://doi.org/10.1093/iwc/iwae040>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman. <https://search.worldcat.org/oclc/36074515>
- Corbett, A. T., & Anderson, J. R. (1995). Knowledge tracing: Modeling the acquisition of procedural knowledge. *User Modeling and User-Adapted Interaction*, 4(4), 253–278. <https://doi.org/10.1007/BF01099821>
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Plenum Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2271-7>
- Deci, E. L., Koestner, R., & Ryan, R. M. (1999). A meta-analytic review of experiments examining the effects of extrinsic rewards on intrinsic motivation. *Psychological Bulletin*, 125(6), 627–668. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.6.627>
- Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining "gamification". In *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference* (pp. 9–15). ACM. <https://doi.org/10.1145/2181037.2181040>
- Hanus, M. D., & Fox, J. (2015). Assessing the effects of gamification in the classroom: A longitudinal study on intrinsic motivation, social comparison, satisfaction, effort, and academic performance. *Computers & Education*, 80, 152–161. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.08.019>
- Hoadley, C., & Campos, F. C. (2022). Design-based research: What it is and why it matters to studying online learning. *Educational Psychologist*, 57(3), 207–220. <https://doi.org/10.1080/00461520.2022.2079128>
- Li, J., King, R. B., Chai, C. S., Zhai, X., & Lee, V. W. Y. (2025a). The AI Motivation Scale (AIMS): A self-determination theory perspective. *Journal of Research on Technology in Education*. Előzetes online közlés. <https://doi.org/10.1080/15391523.2025.2478424>
- Li, J., Zhang, J., Chai, C. S., Lee, V. W. Y., Zhai, X., Wang, X., ... King, R. B. (2025b). Analyzing the network structure of students' motivation to learn AI: A self-determination theory perspective. *npj Science of Learning*, 10, 48. <https://doi.org/10.1038/s41539-025-00339-w>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press. <https://www.guilford.com/books/Self-Determination-Theory/Ryan-Deci/9781462538966>

- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology*, 61, 101860. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860>
- Short, J., Williams, E., & Christie, B. (1976). *The social psychology of telecommunications*. Wiley. <https://search.worldcat.org/oclc/654876134>
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press. <https://yalebooks.co.uk/book/9780300146813/nudge/>
- VanLehn, K. (2011). The relative effectiveness of human tutoring, intelligent tutoring systems, and other tutoring systems. *Educational Psychologist*, 46(4), 197–221. <https://doi.org/10.1080/00461520.2011.611369>

Kutatási téma előzményei

Magyarországon a közoktatási terminológiust felváltotta a köznevelés a 2012. szeptember 1-jén hatályba lépő 2011. évi CXCV. Törvénynek köszönhetően. Ez a törvény váltotta az 1993-as közoktatási törvényt. A kifejezés megváltozása azt sugallja, hogy az oktatási intézmények szerepe is változik, hiszen kiterjed a nevelésre is. Míg az oktatás a tudás átadására koncentrálódik, addig a nevelés az egyén teljes személyiségének formálását jelenti. Ezt a különbséget a pedagógusok szemléletének és eszköztárának is tükröznie kell a hatékony munkavégzés céljából. Tanulmányomban a pedagógus eszköztár bővítésére és fejlesztésére kívánok stratégiákat és jó gyakorlatokat bemutatni a rutin cselekvések és az önismeret fontosságára fókuszálva.

Gyakorlati implementáció a köznevelésben: Esettanulmányok

Házi feladat elkészítésének optimalizálására vonatkozó stratégiák

Iskolákon belül megosztó kérdés a házi feladat létjogosultsága a 21. században, amikor a mesterséges intelligencia segítségével a diákok kevés erőfeszítéssel megoldhatják feladataikat, ezzel pedig a tevékenység elveszíti eredeti lényegét. Csíkszentmihályi Mihály a következő kritikát fogalmazta meg: „Az a társadalom, amely nem talál többé a kemény munkában örömet, hanyatlásra van ítélve.” (Csíkszentmihályi & Schneider, 2011) A kemény munka megismerése pedig már gyermekkorban elkezdődhet, pont a házi feladatok etikus elvégzésével. Swanson *Hogyan neveljünk jó gyereket?* (2008) című kötetében több stratégiát is ajánl a szülőknek, amik könnyen átültethetők a köznevelésbe is.

Első stratégiaként a pontozást említi. Ez elősegíti, hogy a helyes cselekvések rendszeressé és automatikussá váljanak. Itt a pontozás lényege az, hogy az elvégzett feladatokért pontokat kaphat. A cél az, hogy a gyerekek egy adott periódusban elérjenek egy előre meghatározott pontértéket, amiért cserébe kedvezményeket kapnak.

Az iskolai életre átfordítva kicsit változtatni kell a stratégián, de könnyen alkalmazható. Ebben az esetben mi csak egy tevékenységet várunk el, a házi feladat elkészítését. (Esetlegesen a felszerelés meglétét is lehet pontozni.) Azonban a feladatok nehézsége alapján lehet 1 pontot, 2 pontot vagy akár 3 pontot érő feladatot is adni. A periódust meghatározhatjuk egy témakörben. A kedvezmény pedig lehet segítségadás a dolgozatírás közben, extra pontok vagy egy házi feladat jeles érdemjegy is. A jutalmak kiválasztásában érdemes a diákokat megkérdezni, hiszen az ő motivációjuk a cél.

Második stratégiaként a szerződéskötést emeli ki. Ez a stratégia pontosan olyan egyszerű, mint amilyennek hangzik. Az év elején kötünk a diákokkal egy szerződést, amiben lefektetjük az elvárásainkat, illetve azt, hogy a kötelezettségek teljesítéséért cserébe mit kapnak a diákok. Itt fontos kiemelni, hogy az elvárásokat pontosan le kell fektetni, például mit jelent az, hogy „rendszeresen” készítse el a házi feladatot. Rendszeres lehet a heti egy alalommal is.

Mindkét stratégia szempontjából fontos a dicséret. Nem baj, ha nem jó a házi feladat. A lényeg, hogy lássa a diák, hogy értékeljük az erőfeszítést, mondjuk el neki, hogy mi az, ami tetszik a megoldásban.

Továbbá arról is ír, hogy a diákokat az első pár alkalommal hagyni kell, hogy szembenézzon a házi feladat el nem készítésének következményével. Ezzel a gyermek felelősségérzetét formálhatjuk. Amennyiben a néhány alkalom sem ébreszti rá arra, hogy ez egy fontos feladat, utána érdemes bevetni a már fent említett két stratégia valamelyikét.

A 21. századi házi feladat megoldásának etikai problémáinak megoldására a diákok belső motivációjának fejlesztését látom egyedüli megoldásnak. A diákok minél inkább belülről motiváltak a tantárgy iránt, annál kevésbé használják a mesterséges intelligenciát etikátlan feladatmegoldásra. (Szabó-Babits, 2024)

Az iskolai tanulásra hangolódás pozitív hatásai

Már a házi feladat elkészítésének problémakörénél is látható volt, hogy a stratégiák alkalmazásával a cél a rutin és az automatikus feladatvégzés kialakítása. A rutin viszont nemcsak egy tevékenység elvégzésének automatizálásában segíthet, hanem magára a tevékenységre történő ráhangolódásban is.

Mindell és munkatársai 2025 októberében publikáltak egy tanulmányt, amelyben szülőket kérdeztek meg arról, hogy van-e alvási rutinjuk, ideértve nemcsak az esti, hanem a napközbeni alvást is. A válaszadó szülők 62%-a mondta azt, hogy van esti elalvási rutinjuk, és 20%-a azt, hogy a napközbeni alváshoz is van rutinjuk. Azok a szülők, akik valamilyen rutint vezettek be, azt nyilatkozták, hogy a gyermekeiket kevesebb ideig kellett altatni, valamint hosszabb ideig aludtak. (Mindell et al, 2025) Ugyanúgy Mindell nevéhez fűződik egy 2017-es tanulmány, amiben arról írt, hogy az esti rutin nemcsak a gyerekek alvásminőségének javításához járul hozzá, hanem a gyermekkori jólléthez és széleskörű fejlődésükhöz is. Az esti rutinba beletartozott az étkezés, a higiéniahoz köthető tevékenységek, a szülő és gyermek között létrejövő kommunikáció és a testi kontakt. (Mindell & Williamson, 2017)

A fenti két tanulmány jól mutatja, hogy egyszerű rutin cselekvések segíthetik a gyermekek fejlődését és a velük foglalkozó felnőttek feladatait is egyszerűsíthetik. Éppen ezért gondolom fontosnak a rutin cselekvésekre vonatkozó stratégiák alkalmazását a köznevelésben. Természetesen vannak intézmények, ahol a korcsoport miatt könnyebben lehet kialakítani rendszeresen ismétlődő tevékenységeket. Szeretném egy debreceni intézmény általános iskolájának jó gyakorlatát bemutatni.

Ebben az iskolában az első két évfolyamon a diákokat már 7 órától kezdve várják a tanítók. Hét óra és fél nyolc között a diákok gyülekeznek. Jó idő esetén ez udvari játékot jelent, míg hidegebb időben az osztálytermükben kötetlenül beszélgetnek és játszanak. Fél nyolc után a diákok elfoglalják helyüket a terem hátuljában a szőnyegen, illetve az erre kialakított pihenőhelyeken, és a tanító mesét olvas. Ez a ráhangolódási folyamat lehetőséget teremt a gyerekeknek a megnyugvásra a reggeli rohanás után. Felsőbb évfolyamokon már inkább a kötetlen játék, beszélgetések és egymás segítése a tanulásban tartoznak a reggeli rutin cselekvések közé.

Az iskola tanulóival készített interjúm arra mutatott rá, hogy a diákok emiatt a reggeli ráhangolódás miatt szeretnek minél hamarabb beérkezni az iskolába és időt tölteni barátaikkal, osztálytársaikkal és tanáraikkal. Ez a stratégia a közösségi megtartó ereje miatt segítheti az iskolai lemorzsolódás csökkentését.

Középiskolai sajátosságok és a mikrorutinok jelentősége

A középiskolai oktatásban a reggeli osztálytermi kötetlen foglalkozások már kevésbé átemelhetők. A bejáró diákok száma már megnő ezen az intézményi szinten. Míg az általános iskolákba általában az adott város lakói járnak, addig a középiskolák már több település diákjait fogadják. Saját munkám során azokon a napokon, amikor az osztályom első órájában kezd a napját, én már 7 órára bent vagyok az iskolában. Az osztálytermünkbe negyed nyolckor szoktam felmenni. Ilyenkor van lehetőségük a diákoknak arra, hogy kötetlenül beszélgessünk. Amíg ők megérkeznek, én szellőztetni szoktam, virágot locsolok és ezekhez hasonló rutin cselekvéseket végzek, hogy ne egy erőltetett légkört alakítsak ki. Eltérően a bemutatott általános iskolától, ahol szinte minden gyerek megérkezik fél nyolcra, az én diákjaim a közlekedés miatt nem érnek be az óra kezdésére sem. Sokszor az első órák 6–8 diákkal kezdődnek el, majd pedig megérkeznek a többiek.

Amennyiben egy pedagógus nem olyan szerencsés, hogy saját osztálya legyen, neki is vannak lehetőségei arra, hogy rutinokat építsen ki a tanóráin. Angol nyelvtanárként nagyon szerencsésnek érzem magam, hiszen az órák fő célja a kommunikáció, ami Mindell által írt tanulmányban az egyik fő eleme az esti rutinnak. (Mindell & Williamson, 2017) Tanóráimat azzal kezdjük, hogy a diákoknak felteszem a következő kérdéseket: *How are you? How was your weekend? What did you do? Do you have any plans for this week?* Természetesen nem mindig az összeset, hiszen az inkább hasonlítana egy vallatásra és itt ez egyáltalán nem cél. Ilyenkor természetesen lehetőségük van a diákoknak is kérdezni, én pedig mindig szívesen válaszolok.

Ez a tevékenység, bár időigényes, nagyon sok nyelvi előnnyel jár. Amellett, hogy segíti a szóbeli kommunikáció kialakulását, a szókészlet bővítését és a magabiztosság növelését, a tanár-diák kapcsolatot is mélyítheti. Továbbá, ez alatt a körülbelül 15 perc alatt, azoknak a diákoknak, akiknek nem volt idejük befejezni a szendvicsüket, van idejük erre, illetve kipihenni az előző óra fáradalmait is egy kicsit. Azokban az esetekben, amikor a csoportjaimnál az órai haladás érdekében ezt a tevékenységet meg szerettem volna spórolni és haladni a tananyaggal, egyből felháborodás tört ki, és a diákok kérték, hogy kezdjük úgy az órákat, ahogyan azt szoktuk.

A tanár-diák kapcsolat mélyítése és a tanárok diákokhoz való pozitív hozzáállása segítheti a korai iskolaelhagyást (Davis & Dupper, 2008), aminek meggátolása az iskolák prioritásai között van.

A tanár személyiségének fejlesztése- Önismeret

Ahhoz, hogy a pedagógusok nyitottan álljanak a diákokhoz és hogy elmélyíthessék a kapcsolatukat megfelelő szintű önismeretre van szükségük.

Több gyermeknevelési könyv (Sandahl, 2024; Lythcott-Haims, 2016; Tough, 2018) is hangsúlyozza, hogy a gyermeknevelés egyik nélkülözhetetlen pillére az önismeret. Sandahl (2024) az egyén személyiségét egy csillagos égbolthoz hasonlítja, ahol minden csillag a személyiségünk egy aspektusát reprezentálja. A csillagok ragyoghatnak, vagy kialudhatnak. Azok a csillagok, amelyek ragyognak, a környezetünk által elfogadásra kerültek és értékesnek számítanak. Azonban azok, amelyek kihunytak az égboltunkon, nem találtak elfogadásra. Születésünk pillanatában minden csillag ragyog, azonban az idő előre haladtával a szüleinktől való függőségünk okán elnyomjuk azokat a részeinket, amiket helytelenítenek, és kiemeljük azokat, amiket dicsérnek. Ezeket a gyermekek a szülőtől kapott reakciók következtében teszik, azonban ezek a reakciók azt tükrözik, amik annak idején a szülőket segítették a túlélésükben.

Amennyiben az iskolára, mint szocializációs és norma alakító színtérre gondolunk, ugyanez a folyamat játszódik le, de ott a tekintély, akihez a gyermek alkalmazkodik, a pedagógus. Ahogyan a szülőknél, úgy a pedagógusoknál is az ő túlélésükhöz szükséges tulajdonságokat fogják dicsérni, míg a többit elutasítani. Ezért fontos, hogy pedagógusként vizsgáljuk felül csillagainkat az égbolton és az önismereti hatására, merjük ragyogtatni azokat, amiket esetleg gyermekkorunkban elsötétítettünk. Végső soron "minden embernek a maga egyéni ethoszának kell megfelelnie, ezt kell kiteljesítenie az életben. Persze nem az általános értékek rovására- azon határok közt kell megvalósítani ezt, amelyet az általános értékek meghagynak." (Hartmann, 2013, 475. oldal)

A jó tanár-diák kapcsolatnak másik pillére a bizalom, amire. Iben Dissing Sandhal *Kamasznevelés dán módra* című könyvében a következő definíciót adja: "A bizalom egy érzelem. Olyan jelenség, amely abban nyilvánul meg, hogy az egyén hisz abban, hogy a másik megbízható." (60. oldal). Ez tehát arra mutat rá, hogy bár néha nehéz, hinnünk kell abba, hogy a diákok megfelelően fognak cselekedni, és nyitnunk kell feléjük, hiszen a bizalom egy kétoldalú dolog.

A 21. századi kompetenciák fejlesztésének lehetőségei

A 21. század gyorsan változó világában, ahol a munkakörök és az alkalmazott technológia is gyorsan változik, a felnövekvő generációnak szüksége van az alkalmazkodáshoz szükséges kompetenciákra. A jövő iskolájában olyan oktatásra van szükség, amely a "személyiségközpontú és az érzelmeket is fejlesztő inkluzív pedagógiában hisz". (Lannert, 2023) Tough *Adjunk esélyt a gyerekeknek!* című könyvében szintén említi a jellemerőségek elsajátításának fontosságát. Interjúból az derül ki, hogy azok a pedagógusok, akik a leginkább elősegítették a kitartás, az állhatatosság, az önbizalom, a céltudatosság és az ehhez hasonló nemkognitív készségek fejlődését, ezeket a jellemvonásokat nem nevezték nevén foglalkozásaik során. Nem előadásokat tartottak a témában, hanem saját példamutatásuk járult hozzá a fejlődéshez.

A nemkognitív fejlesztendő készségek közül a rezilienciát szeretném kiemelni. Tendenciává vált, hogy a szülők próbálják a gyermekeiket minél inkább megóvni a negatív és olykor fájdalmas érzésektől és törekednek arra, hogy a legkisebb erőfeszítést is jutalmazzák. Ez a gyermekek hamis önképéhez vezethet. (Lythcott-Haims, 2016) Már a házi feladatok stratégiái között is említettem, hogy a diákokat hagyni kell szembenézni a tetteik következményeivel, ez egy versenyen való részvételnél is hasonlóképpen működik.

A tanároknak, éppen úgy, ahogyan a szülőknek is, meg kell találni az arany középutat a diákok munkájára vonatkozó visszajelzések adásánál. Abban az esetben, ha a diákokat a legkisebb erőfeszítésért, például egy elégséges jegy megszerzésért is megdicsérjük, miközben az illető ennél sokkal többre lenne képes, az önbecsülésének rombolásához és önbizalomhiányhoz vezethet. (Graham, 1991)

Összegzés

A 21. századi köznevelés előtt álló kihívások – a technológiai robbanás, a mesterséges intelligencia térnyerése és a változó társadalmi igények – alapjaiban írják felül a pedagógus szerepét. A tanulmányban bemutatott stratégiák rávilágítanak arra, hogy a hatékony nevelés ma már nem csupán a tananyag átadását jelenti, hanem olyan bizalmi légkör és rutinok kialakítását, amelyek keretet és biztonságot nyújtanak a diákok számára. A gyermeknevelési stratégiák oktatásba történő beemelése új horizontokat nyit a pedagógiában. A stratégiák hatékonyságának vizsgálata további kutatásoknak ad teret.

Irodalomjegyzék:

Daniel J. Siegel: Agymenés - A kamaszelme viharos változásai Jaffa Kiadó, 2023 ISBN: 978-963-565-463-5

Iben Dissing Sandahl: Kamasznevelés dán módra - Hogyan támogassuk gyermekeinket, hogy magabiztos és kiegyensúlyozott felnőttekké váljanak? HVG Könyvek, Budapest, 2024 ISBN: 978-615-5607-27-6

Csikszentmihályi Mihály, Barbara Schneider: Életre hangolva, Libri Kiadó, 2011

Julie Lythcott-Haims: Hogyan neveljünk felnőtté? - Kerüljük el a túlféltés csapdáját, és készítsük fel gyermekeinket a sikerre, Kossuth Kiadó, 2016 ISBN: 978-963-09-8613-7

Nicolai Hartmann: Etika, Noran Libro, Budapest, 2013 ISBN: 978-615-5274-14-5

Jodi A. Mindell, Erin S. Leichman, Mikayla Carson, M. Catherine Mack, Bedtime and naptime routines for young infants: Associations with family sleep outcomes, *Sleep Health*, Volume 11, Issue 5, 2025, Pages 597-605, ISSN 2352-7218, <https://doi.org/10.1016/j.sleh.2025.04.001>

Davis, K. S., & Dupper, D. R. (2004). Student-Teacher Relationships: An Overlooked Factor in School Dropout. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 9(1-2), 179-193. https://doi.org/10.1300/J137v09n01_12

Graham, Sandra. "A Review of Attribution Theory in Achievement Contexts." *Educational Psychology Review*, vol. 3, no. 1, Springer, 1991, pp. 5-39, <http://www.jstor.org/stable/23359214>.

Lannert Judit: "Mit és hogyan tanítsunk a 21. században?" Új Pedagógiai Szemle, 73. 01-02., 13-30. <https://upszonline.hu/index.php?article=730102007>

Szabó-Babits R. Orsolya: A mesterséges intelligencia használatának motivációra gyakorolt hatása a 21. századi oktatásban A PEME XXVIII. Nemzetközi PhD Konferencia előadásai elektronikus könyv, 242-247., 2024 ISBN: 978-615-5709-21-0

Paul Tough: Adjunk esélyt a gyerekeknek! HVG Könyvek, Budapest, 2018, ISBN: 978-963-304-553-4

Noel Swanson: Hogyan neveljünk jó gyereket? Atheneum Kiadó, Budapest, 2008, ISBN: 978-963-9797-60-4

TÓTHNÉ DR. LAKATOS MÁRIA¹: A jogkiterjesztés elvének érvényesülése a XVIII. és XIX. századi lengyel és magyar alkotmányfejlődésben

PPK, -Jog-és Államtudományi Doktori Iskola.

Lektorálta: Dr. Fehér Zsuzsanna

1. mottó: „hier in der Polenland, regiert die Freiheit”.²

2. mottó: „A nemteleneket is be kell emelni az alkotmány sáncái közé.”³

Bevezetés

Lengyelország és Magyarország jog- és politikatörténete többször is összekapcsolódott. E két ország alkotmányos fejlődése hasonló és könnyen vizsgálható volt, mivel szuverenitásuk⁴ fennállt, és alkotmányos önazonosságuknak volt ideje és lehetősége kibontakozni a virágzó feudális keresztény európai jogi kultúrában. Ezenfelül mindkét ország nagyon fontos szerepet játszott Közép-Európa geopolitikai történetében.

A XVII, XVIII. és XIX. században azonban változás állt be, amikor a két ország szuverenitása megszűnt. Ugyanakkor mindkét állam erőfeszítéseket tett alkotmányos identitásának megőrzésére, újra értelmezésére és visszaszerzésére. Ez a tanulmány a XVIII. és XIX. századi Lengyelország és Magyarország alkotmányos identitása és önrendelkezése problémáinak különbségeit és hasonlóságait világítja meg, az úgynevezett „Jogkiterjesztés Elvének” példáján keresztül, amely a feudalizmusból a polgári demokratikus társadalomba való átmenet lényege. A két ország céljai ugyanazok voltak: a feudális abszolutizmus elkerülése vagy az ellene való küzdelem, valamint alkotmányos identitásuk (vissza)szerzése és újra értelmezése a hazai jogi hagyományok és a nyugati eszmék ötvöztetésével, bár eszközeik és hagyományaik eltérőek voltak. Ez a tanulmány ezekre a hasonlóságokra és különbségekre összpontosít. A tanulmány módszertanát a komparatív analízis adja, amely nemcsak a jogi normák szövegeire, hanem a

¹ Doktorandusz hallgató. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, Budapest. A szerző e tárgykörben 2025. május 12-én angolnyelvű előadást tartott a Wroslaw-i Egyetem és PPKE-JÁK együttműködésében megrendezett „Legal traditions in Poland and in Hungary” című nemzetközi tudományos konferencián.

² Demetrius SCHILLER. Hivatkozta: Siegfried HÜPPE. A lengyel alkotmány története. MTA Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1894. Ford. SZATMÁRI György. 3.

<http://mek.niif.hu/10400/10403/pdf/lengyelalkotmany1.pdf>

³ FELSŐBÜKI NAGY Pál (1827.) Idézi SZABAD György „Az antiabszolutizmus hagyományai a kiváltságörzés és a jogkiterjesztés keresztútjában.” [in] 175 éves a MTA Közgyűlési előadások 1999. (1-2.) Budapest, 2001. https://adt.arcanum.com/hu/view/AM_KozgyEload_1999/?query=szabad+gyorgy+antiabszolutizmus&pg=18&layout=s

⁴ Lengyelország területi felosztása három fokozatban történt: 1772, 1793. 1795. A királyi Magyarország esetében az abszolutizmus 1687-ben kezdődött. Az Erdélyi Fejedelemség az Oszmán Birodalom adófizetője volt. Lásd bővebben: FAZAKAS Zoltán József „Az erdélyi fejedelemség nemzetközi elismertsége, külpolitikájának főbb irányai.” Iustum Aequum Salutare. 2008/2. pp. 121-131. <https://publikacio.ppk.hu/id/eprint/932/> Lásd még: OBORNI Teréz Az Erdélyi Fejedelemség (1571/1575-1690) A Magyar Királyság a koraújkorban. Árkádia Kiskönyvtár. 35-60. https://www.srpszkk.hu/webimages/files/OborniTerez_Erdelyi_fejedelemség.pdf

releváns történelmi, társadalmi és gazdasági háttérre is összpontosít⁵. A tanulmány fejezeteinek sorrendjét is a komparatív analízis lépéseinek sorrendje határozza meg.

A kutatási kérdés alapja

Az alkotmányossági krízis és az alkotmányos önrendelkezés (vissza)szerzése mindkét országban egyidejűleg ment végbe. Minél mélyebb volt az alkotmányos válság, annál értékesebbek voltak az elért alkotmányos vívmányok. A jogkiterjesztés elvének komparatív vizsgálata alkalmas példa ez utóbbi állítás igazolására. Az alkotmányos identitás megszerzéséért – vagy inkább – visszaszerzéséért folytatott küzdelem a XVII. és XVIII. században zajlott, egyszerre fiaskókkal és sikerekkel teli időben Lengyelország számára. Ugyanezen célért folytatott küzdelem Magyarország számára 1687 és 1848 között zajlott⁶ a magyar történelmi alkotmány újra értelmezésével. Ez a korszak az abszolutizmus, a felvilágosodás és a nemzeti liberalizmus ideje volt. Lengyelországnak és Magyarországnak vissza kellett szereznie és újra értelmeznie hazai történelmi és jogi hagyományait. Emellett a közép-európai országok alkotmányos identitásának eszméit Rousseau és a felvilágosodás egyéb szerzőinek eszméi befolyásolták. A hatás azonban kölcsönös volt. Míg a közép-európai politikusok a francia szerzőktől kölcsönöztek ötleteket, és ezeket a hazai gondolatokkal ötvözték, a francia szerzők nagy figyelmet fordítottak a közép-európai országok erőfeszítéseire, ezeket az erőfeszítéseket pozitívan értékelték, és elismeréssel említették őket írásaikban.

Montesquieu „A törvények szelleméről” című művében – a monarchiák erényes működéséről és erénytelen működésképtelenségéről írva – a Habsburg uralkodó erénytelenségével példálózva, méltatta a magyar nemesség magatartását. A magyar nemesek szükség esetén hangot adtak egyet nem értésüknek, viszont megbocsátottak idegen uralkodójuknak, és küzdöttek az oldalán, amikor indokolt volt.⁷ Thomas Paine „Az ember jogai” című írásában – az örökletes monarchiákat bírálva a következőket írja: „[...] Lengyelország, bár egy királyválasztó monarchia, kevesebb háborút vívott, mint a trónöröklés elvén működő monarchiák, és ez az egyetlen kormány, amely önkéntes erőfeszítéseket tett [...] az ország körülményeinek reformjára.”⁸

Lengyelország és Magyarország a francia alkotmányosság és jogegyenlőség mintáját kívánta követni, de a francia forradalmi és felvilágosult minta által előírt célok eléréséhez megvoltak a saját eszközeik is, amelyek eltértek a francia mintától. A francia forradalmi minta az úgynevezett „jog-elvonás elve” volt.⁹ Ez azt jelentette, hogy a nemesektől elvették a hagyományos, feudális

⁵⁵ SIEMS Mathias Comparative Law. Cambridge University Press, Cambridge, 2014. 119–127. LÁSD még: DE CRUZ Peter Comparative Law in a Changing World. Third Edition. Simultaneously published in the USA and in CANADA. Routledge-Cavendish, New York, 2007. 242–245.

⁶ Ennek az időszaknak a hosszát a cikk későbbi részében ismertetem.

⁷ „[...] [...]” *il n’y avait de vie, que dans cette noblesse (hongroise), qui s’indigna, oublia tout, pour combattre, et crut, qu’il était gloire de périr, et de pardonner[...] Livres complètes Montesquieu.* Publiés sous la direction de M. André MASSON. Paris, 1930. p. 158.

⁸ Thomas PAINE *Az ember jogai.* Hypatia BRADLAUGH BONNER. Watts and Co. London, 1937. 147–148. o. Paine csodálja a lengyel királyok szabad megválasztását, és azt a tilalmát, hogy a király még életében kijelölje utódját.

⁹ Lásd bővebben: Emmanuel Joseph SIEYÉS. Qu’est-ce que le Tiers état? (D’après la troisième édition de 1789.) Charles DE BOUCHER (ed.) Editions de Boucher, Paris, 2002.

<https://www.leboucher.com/pdf/sieyes/tiers.pdf> Lásd még: BALOGH Elemér “Az európai jogtörténelem fősodrában: a magyar Aranybulla.” [In] Az Aranybulla a joghistoriában. MEZEY Barna (Szerk.) Mádl Ferenc Összehasonlító jogi Intézet, Budapest, 2022. 37. <http://real.mtak.hu/158711/1/Mezey-Barna-szerk-AzAranybulla-ajoghistoriaban.pdf>

privilegiumokat, és azokat a polgároknak és a parasztságnak adták át a teljes és abszolút jogegyenlőség és a polgári demokratikus társadalom megvalósítása érdekében. Franciaországban nem volt más választás az egyenlőség elérésére, mivel a francia hagyományos alkotmányos kultúra soha nem ismerte a király és a rendek közötti partnerség és együttműködés olyan típusát, amely bevett gyakorlat volt az abszolutizmus előtt a lengyel és a magyar jogban.¹⁰ Franciaországban a király évszázadokon át nem tekintette tárgyalóképes politikai partnernek a két rendi gyűlést. ¹¹Ezzel szemben Lengyelországban és Magyarországon a rendek jogainak és kiváltságainak megszerzéséért folytatott küzdelem, a politikai egyensúly megteremtésére való törekvés, az abszolutizmus elkerülése és mindemellett a jogkiterjesztés ismert volt.

A lengyel és a magyar „jogkiterjesztést” jogi hagyománynak tekintem, mivel ezek a jogintézmények vagy mélyen gyökereznek a nemzet emlékezetében, mint Lengyelországban, vagy a történeti alkotmány vívmányaiból¹² nyerhetők ki, mint Magyarországon.

Lengyelország és Magyarország egyaránt abban a térségben fekszik, amelyre a „politikai Közép-Európa”¹³ elnevezés illik. Az alkotmányosságról szólva, ez a közép-európai geopolitikai elhelyezkedés nagyon fontos, mivel ez a közép-európai jelleg Lengyelországnak és Magyarországnak azt a különleges társadalmi, jogi, történelmi, gazdasági és politikai hátteret adja, amelyből e két ország összehasonlításra alkalmas stílusjegye¹⁴ származik. Lengyelország és Magyarország – akárcsak az összes többi közép-európai ország – „regionális identitással” rendelkezik. ¹⁵„Ez egy olyan örökséget foglal magában, amely különbözik mind Kelet-, mind Nyugat-Európától.” Ez az örökség az időről időre fellángoló alkotmányos válságok sorozata, és az alkotmányos önrendelkezésért folytatott harc.” ¹⁶

Kutatási kérdés:

Melyek voltak a jogkiterjesztés elvének jogtörténeti gyökerei, és hogyan jelent meg a „jogkiterjesztés elve” a lengyel és magyar klasszikus nemzeti liberális demokratikus alkotmányosságban?

1. A „jogkiterjesztés” fogalma

A jogkiterjesztés elve két szempontból határozható meg. Egyfelől a klasszikus, nemzeti liberális demokratikus alkotmányok újdonságaként. Mivel a XVIII. és XIX. században az alkotmányos kultúra újdonsága volt, hogy a nemesek jogait és kiváltságait kiterjesztették a jobbágyságra, vagy megvonták tőlük, és a polgárokat, illetve a jobbágyságot (is) részesítette mindezekben az

¹⁰ BALOGH i.m. uo..

¹¹ BALOGH i.m. uo.

¹² Szabó, István 'Két gondolat az Aranybulláról: a közvetlen demokrácia és a jogkiterjesztés elve' in Mezey, Barna (szerk.) Az Aranybulla a jogtörténetben, 227–240. o. Budapest: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 2022. https://doi.org/10.47079/2022.mb.aranybulla.1_9_240-241.
[s://real.mtak.hu/158729/1/09-Szabo-Istvan-Ket-gondolat-az-Aranybullarol-a-kozvetlen-demokracia-es-a-jogkiterjeszt-es-elve.pdf](https://real.mtak.hu/158729/1/09-Szabo-Istvan-Ket-gondolat-az-Aranybullarol-a-kozvetlen-demokracia-es-a-jogkiterjeszt-es-elve.pdf)

¹³ DELANTY Gerard "The Historical Regions of Europe: Civilizational Backgrounds and Multiple Routes to Modernity." [In] *Historical Sociology*. 1-2/2012. 14-15. [soar/bitstream/handle/document/41487/ssoar-historsociologie-2012-1-2-delanty-The_historical_regions_of_Europe.pdf;jsessionid=830DE36CBC25D0C9E67046F9AAB75EEA?sequence=1](https://soar.bitstream/handle/document/41487/ssoar-historsociologie-2012-1-2-delanty-The_historical_regions_of_Europe.pdf;jsessionid=830DE36CBC25D0C9E67046F9AAB75EEA?sequence=1)

¹⁴ A „stílusjegy” itt komparatistikai szakkifejezés.

¹⁵ BALOGH uo.

¹⁶ uo.

alkotmányozó hatalom. A második aspektus szélesebb körű. Már a felvilágosodás előtt is ¹⁷– a nemesek egyre több rétege kapcsolódott be a hatalmi ügyekbe. ¹⁸

A jogkiterjesztés egy újdonság, és egyben nagyon tipikus és hagyományos jogintézmény is, különösen a közép-európai királyságok számára.

2. A két ország jogi kultúrájának bemutatása, mint a kulturális jogösszehasonlítás háttere

Ez a fejezet először a hasonlóságokat, másodszor pedig a különbségeket sorolja fel. A Közép-európai országok jól kikristályosodott és mélyen gyökerező jogi hagyományokkal rendelkeztek, szembe kellett nézniük azzal a dilemmával, hogy követik-e vagy sem a nyugat-európai mintákat. Ráadásul a közép-európai országok gyakran a nyugati országok politikai játszmáinak játékszerévé váltak. Eközben a közép-európai országok mindig is multikulturális államszervezetek voltak, ezért mindketten multikulturális nagyhatalomnak tekintették magukat, amely készen állt arra, hogy soknemzetiségű birodalommal váljon, megfelelő alkotmányos kultúrával.

A két ország alkotmányos berendezkedése azonban mutat egy alapvető különbséget. Ez a különbség a korona eszméje, amely egyben az államhatalom eszméjét is meghatározza. Magyarországon erős ideológia biztosította a Szent Korona szakrális tiszteletét. A Korona hatalma Istentől származott, a Korona volt az állam területének tulajdonosa, az uralkodó a Szent Korona nevében hajtott végre hatalmi cselekményeket, és az ország lakói – korábban a nemesek, később mindenki – a Szent Korona tagja volt. Magyarországon a monarchia eszméje megkérdőjelezhetetlen volt. A „jogok kiterjesztésével” kapcsolatban a kérdés az volt, hogy kik – és kik nem – a Szent Korona tagjai, és milyen módon válhatnak a nem tagok a Korona tagjaivá, azaz egyenlő jogokkal rendelkezzenek, részt vehessenek a döntéshozatalban, joguk legyen a tulajdonhoz, és a tisztességes bírósági eljáráshoz, érvényesüljön esetükben is az ártatlanság vélelme¹⁹.

Lengyelország esetében a koronaeszménynek nem volt akkora jelentősége, mint Magyarországon.²⁰ Zsigmond Ágost 1572-ben bekövetkezett haláláig Lengyelország örökletes monarchia volt, de a rendek jelentős befolyással bírtak. A nemesség jogállása rendi hovatartozástól függetlenül egységes volt. Az utolsó Jagelló király halála után az uralkodók szabad megválasztása közjogi gyakorlatként meghonosodott. A királynak tilos volt életében utódját kijelölni. Lengyelország felosztásáig arisztokratikus köztársaságként működött.²¹

A gazdasági ²²és politikai válságok hátrányosan érintették a két vizsgált országot. Ez volt az az időszak, amikor Európa két gazdasági régióra szakadt: a Centrumra, ami a korai kapitalizmus útjára lépett, és a perifériára, ami Közép-Kelet- és Dél-Európát jelentette, amelyekre továbbra is a

¹⁷ Szabad i.m. 183.

¹⁸ SZABÓ i.m. 227.

¹⁹ KARDOS József A Szentkorona- és a Szentkorona-eszme története. IKVA, Budapest, 1997. (A teljes műre hivatkozom.)

²⁰ ECKHART Ferenc A Szentkoronaeszmé története. Budapest, MTA. 1941. 152.

https://mtda.hu/books/eckhart_ferenc_a_szentkorona_eszme_tortenete_Optimized.pdf

²¹ KASSAY i.m. 40-45.

²² KOVÁCS Endre A lengyel és a magyar társadalom a XVII-XVIII. században.” [In] Magyarok és lengyelek a történelem sodrában. Gondolat Kiadó, Budapest, 1973.

<https://www.szaktars.hu/titgondolat/view/kovacs-endre-magyarok-es-lengyelek-a-tortenelem-sodraban-1973/?pg=199&layout=>

feudális gazdasági berendezkedés volt jellemző. A kialakult gazdasági válság az abszolutizmusnak kedvezett.

3. A tulajdonképpeni összehasonlítás: hasonlóságok és különbségek

Ezek a különböző eszközök és hagyományok a saját belső fejlődésük vagy visszaesésük útján haladtak, hogy a liberális polgári demokrácia alkotmányos kultúrájában éri el csúcspontjukat.

A legfontosabb különbség a „jogkiterjesztés elvével kapcsolatban maguk a középkori hagyományok. A jogkiterjesztés elve²³ 1848-ig nem létezett a magyar jogban, viszont az ősi lengyel (szláv) jogban és a középkorban is 1572-ig ismert volt. Az ősi nyugati szláv jogban parlamenti gyűléseket szerveztek, amelyek során a nemesek, a papság, a polgárok és a „populus terrae” mind részt vett a politikai döntéshozatalban. Itt a legfontosabb elem a „populus terrae”, azaz a földművesek, jobbágyok részvétele. Ez a jelenség egyedülállóan szláv. Ez a hagyomány azonban évszázadok alatt kihalt. Lokietek Kázmér és Anjou Kázmér uralkodása alatt a polgárok és a nemesek bevonása folytatódott, és jellemző volt a lengyel jogi kultúrára János Albrecht uralkodásáig, a XIV-XV század fordulójáig²⁴. A hagyományos középkori magyar jogi kultúra soha nem ismerte ezt a fajta egyenlőséget és részvételt. Jóllehet a nemesség jogállása egységes volt: *unum et eadem libertas*. Erdélynek saját parlamenti gyűlési struktúrája volt. A világi nemeseknek, a szász polgároknak és – néha – még a románoknak is joguk volt részt venni a tordai országgyűléseken. Ez a helyzet 1437-ig fennállt Erdélyben. A XVI. században, amikor Werbőczy István megírta Hármaskönyvét, a társadalom két rétegre oszlott. Az első rétegbe tartoztak azok az emberek (*unum et eadem nobilitas*), akik a „Szent Korona tagjai” voltak, a második rétegbe pedig azok, akik nem.²⁵ Ez utóbbi kijelentés a jogkiterjesztés elve szükségességének alapja. A korona tagjainak jogai 1848 után kiterjednek az egykori jobbágyságra, a szűk rétegű polgárságra és a nemzetiségekre is.

A későbbi, és az előzőnél kisebb jelentőségű középkori hagyományokról szólva érdemes megvizsgálni, hogyan jelentek meg a lengyel és a magyar jogi kultúrában. A lengyel jogi kultúrában számos jogi alapelv létezett ugyan nem összegyűjtött formában, de elmélyített szokásjogi gyakorlat által megalapozva. Ilyen volt pl: „*neminem captivimus, nisi iura victim*” vagy később „*nihil novum*”. Lengyelország aranykorában számos jogot kiterjesztettek. János Albrecht uralkodása alatt – a XIV. század végén – egy elvesztett csata miatt a nemesek a király ellen fordultak. Ebben az időszakban nőtt meg a nemesek befolyása. A jobbágyság korábbi helyzetéhez képest jogfosztottá vált, a polgárokat pedig kizárták a Szeimből. Zsigmond Ágost halála után a nemesség egésze egységesen ugyanazokban a jogokban részesült. Zsigmond Ágost 1572-es halálától kezdve a „jogok kiterjesztésének” hagyományai kétszáz évre feledésbe merültek, azonban a nemesek egységes kiváltságrendszere fennmaradt, és a kiváltságos nemesek elég erősek és széthúzásra hajlamosak voltak ahhoz, hogy elkerüljék az abszolutisztikus kormányzást. Ezeket a hagyományokat újra kellett felfedezni és belefoglalni az 1791. május 3-¹ alkotmányba.

Magyarország esetében a jogosultságokat egységes dokumentumokba is foglalták, amelyek a történeti alkotmány organikus folyamatának részeit képezték. A legismertebb az 1222-es

²³ Néhány jobbágyvédő intézkedés kivételével. Lásd: SZABAD i. m. pp. 30-31.

²⁴ Szente Zoltán A parlamentek története. A korai rendi gyűlések kialakulásától a modern népképviselési törvényhozásig. Országgyűlési értekezések. Sorozatszerk. BELLAVICS István. országház Könyvékiadó, Budapest, 2018. 280-281. 280-285.

²⁵ KARDOS i.m. 29.

Aranybulla volt.²⁶ Az Aranybulla mellett számos hasonló okmányt is elfogadtak. Ezek egyike ²⁷az erdélyi szászok jogosultságainak garanciális biztosítása céljából kiadott „Diploma Andreanum” volt. Léteztek más törvények is, amelyek meghatározták a szabad (királyi) városok jogállásának tartalmát, kiváltságaikat, egyéni kiváltságokat és védelmet biztosítva a polgároknak, valamint a város, mint helyi jogi és igazgatási entitás számára.²⁸

További sarkalatos különbség a két ország abszolutizmushoz való hozzáállása. Magyarország a Habsburg államalakulat része volt, ellenben Lengyelország a felosztásig – széthúzással jellemezhető, ám garanciális szabályokkal védett belpolitikájának köszönhetően szuverenitását megőrizte. Lengyelország erőfeszítéseket tett – például a királyok Szeim általi szabad jelölésével és választásával – az abszolutizmus elkerülésére. Magyarország esetében a Habsburg császárok nem tartották tiszteletben a nemesek – idősült szokás által legitimált - kiváltságait, és ezzel egyidejűleg a jobbágyságot súlyos adóterhekkel sújtották. Az Aranybulla ellenállási záradékát I. Lipót törölt el 1687-ben. Ezért tekintem az 1687. és 1848-49. közötti időszakot a jogkiterjesztés iránti küzdelem időszakának.²⁹ Lengyelországban a Szeimben a nemesek az abszolutizmus elkerülése érdekében a liberum vétó intézményét alkalmazták. A liberum veto erős garanciális szerepének következtében azonban a Szeim a XVIII. század utolsó harmadára működésképtelenné vált.

Összefoglalva elmondható, hogy az alapvető különbség a két vizsgált ország alkotmányos gondolkodásmódjában, és az alkotmányosság jogtechnikai eszközeiben rejlik. Lengyelország évszázadok során egymás után fejlesztette ki alkotmányos elveit, és egy adott időpontban egyetlen chartában gyűjtötte össze azokat, Magyarországnak pedig egy történeti alkotmánya volt – amely organikus folyamatként kísérté végig az állam életét, magában foglalva charta-szerű dokumentumokat is, amelyhez a magyar nemesek koncepciózusan ragaszkodtak.

A jogok kiterjesztése, amely az 1791. május 3-i alkotmányban szerepel

Szövegelemzés

Európa első – és a világ második - modern értelemben vett alkotmányát a Lengyel–Litván alkotmányos királyság négyéves szejmje (Nagy szejm) hirdette ki. ³⁰Ennek az alkotmánynak a megalkotása rendkívül gazdag történelmi, sőt forradalmi kontextussal rendelkezik. ³¹Ez a tanulmány – és ez a fejezet azonban – a szövegnek csak négy cikkére összpontosít, nevezetesen a 2., 3., 4. és 5. cikkre, amelyek a „jogok kiterjesztését” deklarálják. Ez a négy cikk összegyűjti a fent részletezett hagyományokat. Mind a négy cikk társadalmi csoportok specifikus, kollektív jogait deklarálja. A normaszöveg megfogalmazása szerint, az adott csoporthoz tartozó egyének megkapják azokat a jogokat, amelyek a közjogi hagyományokhoz híven megillették őket. Ez a fajta szabályozás a közép-európai minta. Ez azt jelenti, hogy a jogokat a társadalom hagyományosan kialakult feudális társadalmi csoportjai számára garantálja az alkotmányozó hatalom, ugyanakkor

²⁶ MEZEY (Szerk.) i.m.) Ebben a lábjegyzetben a teljes műre hivatkozom.)

²⁷ P. SZABÓ Béla Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224.) és annak hatása a közösség hetedfélszázados történetére.” [In] MEZEY (Szerk.) i.m. 195-208.

²⁸ BLAZOVICH László Buda és Pest városok egy és ugyanazon Aranybullája.” [In]: MEZEY (Szerk.) i.m. 53-86.

²⁹ Lásd az 5. lábjegyzetnél előre vetített magyarázatot.

³⁰ <https://agad.gov.pl/wp-content/uploads/2015/01/Konst-3-EN-A5.pdf>

³¹uo.

a francia minta is megjelenik, az egyénekre is, mint a csoport tagjaira hivatkozva. Ez az a szabályozási típus, ahol a hagyományos lengyel minta – a feudális csoportokra utalva – és a francia minta – az egyénekre utalva – egyszerre, ugyanazon cikkek megszövegezésében jut kifejezésre. Ez a példa jól mutatja, hogyan ötvöződött egymással a francia és a lengyel minta. Az alkotmányosan kiterjesztett vagy védett jogosultságokat nem sorolja fel a lengyel normaszöveg, ahogyan azt a magyar normaszövegek kifejezésre juttatják. A lengyel alkotmány 2. cikke a „nemesekről és a Lovagok Rendjéről” szól. Míg az Alkotmány teljes szövege több helyen is utal a jövőre, a politikai közösség eljövendő tagjaira, a 2. cikkely az egyetlen olyan szakasz a szövegben, amely visszautal a múltra, felsorolva az elmúlt évszázadok összes királyát, akiknek nevéhez fejlődés fűződik a lengyel jogfejlődésben, és akik erőfeszítéseket tettek a nemesek jogainak megszilárdítására is. A 2. cikk alkotmányos garanciát nyújt a nemességnek és a lovagságnak arra, hogy korábbi kiváltságaik és nemesi rangjaik a jövőben nem sérülnek, és utódaikra és átörökíthetők. A nemeseken belüli kiváltságok minden egyes személy számára azonosak lesznek. Ez azt jelenti, hogy az „unum et eadem nobilitas” (egy nemes uralom) elvét a XV. század vége óta változatlan formában megőrizte, mint ahogyan azt a magyarság is megőrizte Werbőczy Trypartituma óta. Ugyanakkor a magyarság esetében a nemesség részére fenntartott unum et eadem libertas került kiterjesztésre a nemtelenek körére. Így emelték be a nem-nemeseket az alkotmány sáncai közé a magyar jogban. A 2. cikk a középkori uralkodók által kiadott jogforrásokra hivatkozik. Minden nemes számára garantált a személyes biztonság, a szabadság és a tulajdonhoz való jog, valamint a védelem a bíróság előtti eljárásokban. A nemességet és a lovagságot az Alkotmányos értékek védelmének kötelezettsége terheli.

A 3. cikk a szabad városokról, azok belső normáinak tiszteletben tartásáról rendelkezik. A 3. cikk szerint a szabad városok a lengyel közvagyon dominiumainak és az állami jólét alapjainak tekintti.

Az 5. cikk a parasztságról rendelkezik. Ennek a szabályozásnak is van egy hagyományos lengyel és egy felvilágosult, francia jogtörténeti és filozófiai alapja. A lengyel gyökere abból a hagyományból ered, hogy a „populus terrae is rendelkezett bizonyos jogosultságokkal a döntéshozatalban való részvétel vonatkozásában, és igényt tarthatott a nemesség általi védelemre. A francia gondolkodásmód szerint a parasztság a társadalom legnépesebb rétege, és „hasznos-nak minősül,” mert ezek a személyek felelősek a mezőgazdasági termelésért.³²A parasztságra vonatkozó szabályozás egy másik példa arra, hogyan gazdagította kölcsönösen egymást a felvilágosodás és a lengyel közjogi örökség. A cikk második mondatában a felvilágosodás vívmánya is felismerhető. A normaszöveg megfogalmazása szerint a parasztság az alkotmány és a kormány védelme alatt áll. E védelem megalapozása – mint például az igazságosság és az emberiség – francia gondolatok. A másik megalapozás – mint például a kereszténység – egy hagyományos lengyel alkotmányos értéket tükröz, és összhangban áll az alkotmány 1. cikkével, amely kimondja, hogy az államvallás a szent római katolikus vallás. A parasztság alkotmányos védelmével kapcsolatban kiemelendő, hogy a magyar történeti alkotmány hasonló elveket fogalmazott meg, nevezetesen 1848-49-ben a nemteleneket is beemelte az alkotmánysáncok közé.³³A parasztság alkotmányos védelme alá vonása e tanulmány legfontosabb gondolata. Ez a „jogkiterjesztés” legjelentősebb eredménye, és egyben az összehasonlító elemzés fő magja is. Ezek a parasztságra vonatkozó szabályozások hasonló szemlélet szerint működtek mind Lengyelországban, mind Magyarországon. Figyelemre méltó: egyrészt újra felfedezték saját jogi kultúrájuk hagyományos közép-európai mintáit, ugyanakkor a francia mintával ellentétesen

³² <https://histoire-image.org/etudes/tiers-etat>

³³Lásd az 5. lábjegyzetet.

cselekedtek. A parasztság „felemelése” és a nemesek jogfosztottá tételének elkerülése tipikusan közép-európai vonás.

Azonban még mindig felfedezhetők bizonyos különbségek, ha a május 3-i alkotmányt vizsgáljuk. A 4. cikk utolsó mondata kimondja, hogy a parasztság egyéni és kollektív jogait – amelyeket a földbirtokosok és a falvak garantálnak – eredeti tartalmuknak megfelelő értelmezéssel kell védeni. Mivel ezeket a parasztok és falvak/földbirtokosok közötti jogokat – és azok védelmét – kölcsönösnek tekintették, kiderül, hogy mind a parasztoknak, mind a földbirtokosoknak kölcsönösen megvoltak a saját jogaik és kötelezettségeik. Ezeket a kölcsönös jogokat és kötelezettségeket az alkotmány szövege szerinti értelmezés védte.

A lengyel alkotmányban a társadalom különböző rétegei csoportspecifikus jogokban részesültek. A jogkiterjesztés elve az az elv volt, amely szerint a nemesek hagyományos jogait megerősítették, a polgárok és parasztok jogait pedig biztosították.

Az összehasonlító elemzést a következő oldalon található táblázat adja:

Az összehasonlítás alapjai	Lengyelország	Magyarország
Földrajzi helyzet (közös jogi kultúra)	Közép-Európa	Közép-Európa
Feudális államberendezkedés típusa	Soknemzetiségű birodalmias szerkezetű állam	Soknemzetiségű birodalmias szerkezetű állam
Alkotmányos gondolkodás típusa	Alkotmányozási feud. hagyományok kartális alkotmányban	Történeti alkotmány (organikus folyamat)
Közjogi hagyományok	Elvek	Aranybulla
Viszonyulás az abszolutizmushoz	Elkerülte	Abszolutisztikus birodalom része
A jog-kiterjesztés elvének érvényesülése	Létezik a közjogi hagyományokban	Csak 1848 után.
A jogkiterjesztés hatásai az alkotmányosságra	Saját hagyományok, ötvözve Fr.	Saját hagyományok, ötvözve Fr.
Eredmény	Új kartális alkotmány	Újraértelmezés
Nemesség és a kir. alkotmányos kapcsolata	A király engedelmeskedjen.	Az idegen királytól elvárják, hogy törődjön a nemzettel.
A Nagy Fr. Forr. doktrínájának hatása az alk.	Létezik a Lengyel hagyományban	nem létezik
A királyi hatalom	nem hatékony	abszolutisztikus
A központi hatalom alapja	személyes jogoktól	ideológiai alapok
A nemesi hatalom eredete	Öröktől fogva létezik	Tripartitum
Az (alkotmányos) jogok tartalma	csoportspecifikus	Alkotmány sáncai közé emel mindenkit.
Érintett társadalmi csoportok	nemesség, polgárság, jobbgyság	nemesség, szűk polgárság, nemzetiségek

4. Összefoglalás

A Közép-Európai jogi kultúrát gyakran aposztrofálja a jogtudomány és a történettudomány elmaradottnak. Ennek az állításnak társadalomtörténeti, és gazdasági okai vannak, és e tekintetben megalapozott. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a Közép-Európában fontos szerepet játszó Magyarország és Lengyelország hogyan ötvözte saját jogi vívmányait a nyugati eszmékkel, megvalósítva ezáltal egy, a tisztán nyugatinak aposztrofált modellhez képest egy differenciáltabb, modellt, amely saját jogi kultúrájában értékteremtőnek mutatkozott. Lengyelország és Magyarország a vizsgált korszakban magukon viselték a Közép-európai országok gazdasági és társadalmi, az elmaradottságot bizonyító stílusjegyeket. Küzdöttek a szintén Közép-Európa-specifikus alkotmányossági krízisekkel, ugyanakkor saját eszközeikre

támaszkodva megteremtették saját alkotmányozói kultúrájukat, amely vívmányokból – legalábbis egy időre – meríteni tudtak. A vizsgált két állam nem volt teljesen mintakövető.

A tanulmány szintén fényt derített arra, hogy a különböző jogtechnikai megoldások és a hasonló jogpolitikai célok gazdag jogi kultúrát képesek teremteni.

IRODALOMJEGYZÉK:

BALOGH Elemér: „Az európai jogtörténelem fősodrában: a magyar Aranybulla.” [In] *Az Aranybulla a jogtörténelemben*. MEZEY Barna (ed.) Mádl Ferenc Összehasonlítójogi Intézet, Budapest, 2022.

BLAZOVICH László: „Buda és Pest városok egy és ugyanazon Aranybullája.” [In]: MEZEY (ed.) *Az Aranybulla a jogtörténelemben*. Mádl Ferenc Összehasonlítójogi Intézet, Budapest, 2022.

CRUZ DE Peter: *Comparative law in a changing world*. Third edition. Simultaneously Published in the USA and in CANADA by Routledge-Cavendish, New York, 2007.

DELANTY Gerard: “The Historical Regions of Europe: Civilizational Backgrounds and Multiple Routes to Modernity.” [In] *Historická Sociologie*. 1-2/2012.

DOBROWOLSKI Marek – LIS-STARANOVICZ Dorota “Impermanence of Polish Constitutionalism: In search of an optimal Vision of the State.” [In] CSINK Lóránt – TRÓCSÁNYI László (eds.) *Comparative Constitutionalism I Central-Europe*. CEA, Budapest-Miskolc, 2022.

ECKHART Ferenc: *A Szentkoronaszme története*. Budapest, MTA. 1941.

FAZAKAS Zoltán József: “Az erdélyi fejedelemség nemzetközi elismertsége, külpolitikájának főbb irányai.” *Iustum Aequum Salutare*. 2008/2.

HÜPPE SIEGFRIED: *A lengyel alkotmány története*. MTA Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1894.

JÓKAI Mór: *Szabadság a hó alatt*. Kossuth Kiadó, 2009.

KACHUR V.O. KACHUR V.O.

KARDOSS József: *A Szentkorona- és a Szentkorona-eszme története*. IKVA, Budapest, 1997.

KASSAY ADOLF: *A lengyel nemzet története. A legrégebbi időtől a legújabb korig*. Pest, 1863.

KOVÁCS Endre: “A lengyel és a magyar társadalom a XVII-XVIII. században.” [In] *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1973.

MASSON M. André: (ED.) *Livres complètes Montesquieu*. Paris, 1930.

P. SZABÓ Béla: „Az erdélyi szászok arany szabadságlevele (1224.) és annak hatása a közösség hetedfélszázados történetére.” [In] MEZEY (ed.) *Az Aranybulla a jogtörténelemben*. Mádl Ferenc Összehasonlítójogi Intézet, Budapest, 2022.

PAINE Thomas: *Rights of man*. Hypatia BRADLAUGH BONNER (ed.) WATTS AND CO. LONDON, 1937.

SIEMS Mathias *comparative law*. Cambridge university Press, Cambridge, 2014.

SIEYES Emmanuel Joseph: *Qu'est-ce que le Tiers état?* (D'après la troisième édition de 1789.) Charles DE BOUCHER (ed.) Editions de Boucher, Paris, 2002.

SZABAD György: „Az antiabszolutizmus hagyományai a kiváltságőrzés és a jogkiterjesztés keretében.” [in] *175 éves a MTA Közgyűlési előadások 1999*. (1-2.) Budapest, 2001.

SZABÓ István: „Két gondolat az Aranybulláról: a közvetlen demokrácia és a jogkiterjesztés elve.” [In] *Az Aranybulla a jogtörténetben*. MEZEY (ed.) Mádl Ferenc Jogösszehasonlító Intézet, Budapest, 2022.

SZENTHE Zoltán: *A parlamentek története. A korai rendi gyűlésektől a modern népképviselői törvényhozásokig*. BELLAVITSCS István. Országház Kiadó, Budapest, 2018.

<https://agad.gov.pl/wp-content/uploads/2015/01/Konst-3-EN-A5.pdf>

Absztrakt

Pilinszky János a 20. századi kortárs magyar irodalom nagy költője. A költészetet életformának tartotta, és nem foglalkozásnak. Kevés szavú, dísztelen, kopár nyelvi világában szinte küzdött a szavakkal. Hatása mégis óriási, 45 éve nincs közöttünk, mégis az egyik legtöbbet idézett költő. Tizenhat évesen veszítette el édesapját, és alig néhány hónappal később jelent meg első verse Anyám címmel az Élet című folyóiratban, amely vers impliciten jeleníti meg a fiatal költő és az édesanya gyászát az apa elvesztése felett. Négy évtizeddel később Pilinszky János költészete elnémult, nővére szuicídiumát követően 1975-1980 között nem írt többé verset. Élete utolsó éveiben fiatal francia feleségében rátalált a nagy szerelemre, ugyanakkor pszichobiográfiai dokumentumok tanúsága szerint megsejtette és készülődött saját halálára, amelyről, mint „végjátzmáról”, és „egyéni mitológiájának bezárulásáról” beszélt. Hogyan érhetjük tetten a költő élettörténetében a halálhoz való viszonyulást? Milyen pszichodinamikai folyamatok magyarázhatják a szavakkal birkózó törékeny költő kreativitását? A pszichobiográfiai elemzés során a pszichobiográfiai elsőszemélyű és harmadik személyű dokumentumok mellett, felhasználjuk a mélylélektan alapvető nézőpontjait az értelmezésben.

Bevezetés

Jelen dolgozat vizsgálódásának módszere a pszichobiográfia, amely idiografikus, kvalitatív, hermeneutikai hagyományokon nyugvó lélektani kutatási eszköz, amely megközelítőleg az esettanulmány és a szövegelemzés metszéspontjában helyezhető el (Kőváry, 2021). Történelmi előzménye az ókori Görögországba nyúlik vissza. Plutarkhosz közép-platonista krónikás-életrajzíróként említhetjük elsőként egészen a 19-századi regényes életrajzirodalomig bezárólag (Kőváry, 2014). A pszichológiatörténetben Sigmund Freud kezdeményezését követően a 20. század elején népszerűvé vált a pszichobiográfia a pszichoanalitikusok és személyiségpszichológusok körében, de a 20. század közepére elvesztette népszerűségét a tudományos közéletben. Az 1980-90-es évek narratív fordulatát követően azonban (László, 2005) az élettörténeti kutatás és pszichobiográfia ismét előtérbe kerülhetett olyannyira, hogy az ezredfordulót követően valóságos reneszánszáról beszélhetünk (Schultz, ed. 2005; Mayer & Kőváry, eds. 2019).

Minden pszichobiográfiai kutatás vállalt célja, hogy lélektani szempontból elemezze, valamint értelmezze egy nem hétköznapi szinten kreatív alkotó ember személyiségének élettörténetének és alkotó tevékenységének összefüggéseit, annak érdekében, hogy az összefüggésekből egy átfogó, koherens narratíva bontakozhasson ki (Kőváry, 2011). Az értelmezés a hermeneutika elvei alapján (Gadamer, 1984/1960) történik, expliciten megfogalmazott érvényességi modellek kritériumain keresztül. A pszichobiográfus az értelmezés során kerüli a patomorfizálást, az egyetlen nyomvonalra épülő értelmezést, pszichologizálást, idealizálást vagy a túlzott azonosulást (Kőváry, 2014).

Wilhelm Dilthey a modern hermeneutika atyja az élettörténet pszichológiai tanulmányozását kulcsfontosságúnak látta a szellemtudományos megértés folyamatában, és igyekezett azonosítani azokat a folyamatokat és tényezőket, amely egy „idegen élet” megértését meghatározzák.

Többször utalt arra, hogy ez a megértés minden esetben önmegértéssel jár együtt (Dilthey, 1990, idézi Kőváry, 2014), ezért fontos, hogy a kvalitatív kutató magas önismerettel rendelkezzen és az elemzés, értelmezés során önreflexiót végezzen, szubjektivitása reflektált legyen.

A pszichobiográfiai kutatások során megkülönböztetünk úgynevezett elsőszemélyű dokumentumokat: önéletrajz, napló, levelek, interjúk, irodalmi alkotások, vagyis olyan dokumentumokat, amelyek a vizsgált személytől származnak, közvetlenül, valamint harmadikszemélyű dokumentumokat: esettanulmány, életrajz, visszaemlékezés, vagyis olyan dokumentumokat, amelyek egy másik „harmadik” személytől származnak. Ezen említett dokumentumok elemzése alapján íródik ez a dolgozat.

A halállal való találkozás - pszichobiográfiai dokumentumok számbavétele

Az apa halála

Pilinszky János meglehetősen fiatalon, piarista diákként tizenhat éves korában veszítette el édesapját. Freud megfogalmazásában „legsúlyosabb veszteség, ami férfit érhet” (Freud, 1993/1900, 10.), Az apa, id. Pilinszky János sokat kínlódott gyomorfekélyel, amit 1937-ben megoperáltak, de a műtét után, ötvenegy éves korában meghalt (Czeizel, 2000, Tüskés, 1986).

Az apa id. Pilinszky János harcolt az I. világháborúban, ahol megsebesült, és a hadikórházban ismerkedett meg Baitz Veronika önkéntes ápolóval, akit később feleségül vett, és két gyermekük született: 1919-ben Pilinszky Veronika és 1921-ben Pilinszky János. A költő és édesapja kapcsolata ellentmondásosnak írható le, Ingrid Fichoux (Bogyay, 1989) visszaemlékezéséből tudhatjuk, hogy az apa férfieszménye meglehetősen különbözött fia természetétől.

„János sokszor fölemlegette szüleit... anyja nagyon kedves, lány asszony volt, apja pedig kemény, zord ember. Apja a férfit harciasnak, határozottnak képzelte, s fiát is ilyennek szerette volna. János azonban születésétől fogva mindennek az ellentéte volt. Állandóan lelkiismeretfurdalás gyötörte, mert nem tudott olyan lenni, amilyennek az apja szerette volna látni. Már az is bűnnek számított az apja szemében, hogy írni akart, s nem valamilyen „férfias” dolgot művelni.” Bogyay, 1989, 131-132.)

A költő nyilatkozataiból azt is tudhatjuk, hogy a családban nem volt idegen a fizikai fenyítés. A Pilinszky életmű rendkívül szegényes az életrajzi vonatkozásokban, a költő szerelmeit és családi kapcsolataiból adódó érzelmeit arctalan egyetemességben fogalmazta meg. Tulajdonképpen kivételnek tekinthető, hogy első megjelent versét Anyám címmel írta, amely az Élet folyóiratban jelent meg 1938 májusában a költő tizenhét éves korában. Az Anyám című vers kötetbe nem került, majd a Pilinszky János összegyűjtött versei kötetben a kötetből kimaradt versek közé sorolódott. Észrevehetjük, hogy a költő édesapja 1937 augusztusában halt meg, azaz az Anyám vers megjelenése előtt kilenc hónappal. Figyeljük meg a vers hőfokát, milyen hőfokú érzéseket kelt bennünk az olvasott ill. írott szöveg?

Anyám

Az életed kihült üveg, csiszolt és készre alkotott, hogy rajta át a szép halált szabad szemeddel láthatod, amint a lelked ablakát elállja minden földi fény elől, mely megbonthatná bensőd alkonyát.

Magadba vagy, s csupán a fák, az áldott, ázott, őszi fák, csupán a fák a híveid. A híveid, s te szólsz nekik, beszélsz nekik, s a lelkeik, a földben álló lelkeik megremegnek: - rossz ez itt!

A fák s a tó, az esti tó, - A csenden át halálhajó dudája sír a víz alól, a holt öböl felé, hol állsz. S a gázos, lepke-könnyű lég: az ég, - e jelre meghasad. Fejed fölé bohó csapat fehér galamb ereszkedik.

Te máshol élsz! Csodára kész tenálad minden pillanat!

Az idézet vers az életrajzíró elemző szerint (Tüskés, 1986) az apa elvesztése felett érzett gyász megjelenése az anya ábrázolásában. Pszichobiográfiai szempontból lényeges, hogy az apa expliciten nem jelenik meg (Alexander, 1990), sőt az anya ábrázolása sem hordoz melegséget. A szöveget olvasva hidegség járja át az olvasót a megjelenített képek által, ugyanakkor a költő későbbi alkotásait ismerve rácsodálkozhatunk az Anyám versben megjelenő szimbólumok korai használatára, melyek a költő érett alkotásaiban visszaköszönnék. Kristeva (2007) kortársfrancia pszichoanalitikus filozófus elgondolásában a melankolikus képzelet, a veszteség, a gyász, a hiány határozza meg az alkotási folyamat dinamikáját, és a műalkotás maga szolgálhatja azt, hogy oldja, eltüntesse az elkeseredést, amely magát az alkotás folyamatát mobilizálja. Az Anyám versben tehát impliciten a tizenhét éves piarista diák apa-gyászának, a melankolikus képzelet implicit alkotásba fordításának lehetünk szemlélői.

Valláslélektani szempontból nem kérdéses, hogy egy biológiai apa, és az apa elvesztése túlmutat az ismert „átlagos” gyász megélésének folyamatán. A biológiai apa, mint „Atya” jól – rosszul kiábrázolója a „Teremtő Atyának”, aki életet adhat, életet elvehet, és aki a zsidó-keresztény kultúrában halhatatlan (Vergote, 2001). /A keresztény dogmatikában a szentháromság Atya és Lélek Istene örök, a Fiú Isten, mint a teremtés „szava”, a „testté lett Ige” adja oda – teszi le az életét három napra, és száll alá a poklokra, és ezen áldozatával legyőzi a halált./ Ismert tény, hogy az istenkép – istenreprezentáció jelentős összetevője az apa és anya képe az emberi bensőben (Rizzutto, 1979). Jung (2006/1962) gondolatrendszerében az apa a mindennek, azaz mint szimbólum az isteninek és démoninak az együttes hordozója. A biológiai apa élete és elvesztése mögött számolnunk kell e kettős arculatú: isteni és démoni módon befolyásoló, a kollektív tudattalanban gyökerező apai archetípussal. Megjegyezzük, hogy a humán tudományos pszichológia eszmei megalapozói közül több szerző, köztük Sigmund Freud, Szondi Lipót, Sören Kierkegaard munkásságában kimutatható az apa halálának jelentős hatása a nevezett szerzők alkotó folyamatára (Kőváry, 2021). Az összehasonlító pszichobiográfiai elemzés során tetten érhető volt, hogy az apa elvesztése, a gyász közvetlenül befolyásolta az alkotó tevékenységet (Kőváry, 2021). Megállapíthatjuk, hogy ebbe a sorba beemelhetjük Pilinszky Jánost is, aki bizonyára nem véletlenül, bár minden bizonnyal reflektálatlanul választotta tizenhét évesen éppen az idézet Anyám verset megjelenésre az Élet folyóiratba, és minden bizonnyal nem véletlen az sem, hogy ezen első vers, minden további kötetből kimaradt.

A háború tapasztalata

Ismert életrajzi tény, hogy a költőt 1944 őszén besorozták katonának és alakulatát 1944 végén vezényelték ki az országból, Pilinszky a németországi Harbach nevű faluba került, ahol szembesült a koncentrációs táborok megrendítő tapasztalatával. 1945 novemberében tért vissza Magyarországra.

Lator László (Mispál, 2014/2018) költő, irodalmár a következőképpen értékeli Pilinszky háborús tapasztalatának sajátosságait:

„Pilinszky nem részese volt, hanem szemlélője a szörnyűségeknek. Amikor a háborúban Németországban volt... akkor látta igazán, hogy mi történt itt ezekben a táborokban. Miközben ő ezt kívülről látta, ha úgy tetszik kívülről írta le, olyan személyes megrendüléssel, szenvedéllyel, indulattal írta meg, mint hogyha ő maga is átélté volna. És tulajdonképpen azt akarnám mondani, hogy Pilinszkyben volt egy olyanfajta, ha úgy tetszik katolicizmus, amelyik fogékonnyá tette a mártíriumra, a pusztulásra, halálra, a gyöttelemeire a szenvedésre, olyannyira fogékonnyá tette, hogy neki nem kellett részt vennie a szenvedésben, csak látnia, hogy ilyen hihetetlen erővel meg tudja írni.” (Mispál, 2014/2018, 3.)

A háború élménye a Pilinszky költészet fontos gyűjtőpontja szemben az életrajzi vonatkozásokkal, a háború áttételes képei rendre megjelennek alkotásaiban, mindemellett figyelemreméltó a költőtárs értékelése, amelyben kiemeli, hogy a mártíriumra, a pusztulásra, halálra való fogékonysága Pilinszky Jánosnak szembetűnő.

Az anya halála

A költő édesanyját harminchat évesen 1959 februárjában veszítette el. Németh Lászlónak 1959 márciusi levelében így ír a friss gyásról:

Igen tisztelt kedves Barátom!

*„Végtelenül jólesett leveled, és különösen anyukára vonatkozó részei. A sok láz és kínlódás nagyon elgyötörte, de számomra valahogy egyre fiatalabb és kimondhatatlanul megható lett...
...Csodálatosan halt meg, szinte testetlenül, és kimondhatatlan szeretetben. Nekem nagyon nehéz, s nehéz lesz mindaddig, amíg valami új kapcsolat nem épül ki közöttünk.... Nagyon tétovának érzem magamat, mint akinek kezeiből minden erő elszállott. A halál, mióta ő meghalt, vele van kibélelve, csak az élettel nem tudom hányadán állok...” (Pilinszky, 1997, 84.)*

Az idézett sorok tán szívig hatolnak, hiszen megrendült élethelyzetben születtek, mégis megjegyezzük, hogy többek között egy kései versben megsejthetjük a költő és édesanyja kapcsolatának töredezettségét. 1974 Júliusában jelent meg a Magyar Hírlapban a Depresszió című vers, amelyben ismét feltűnik az anya emléke:

Depresszió

*Anyám fényképét nézem a falon,
S még az ő egykor szeretett
pillantása is oly merev most,
merevebb egy kavicsnál. S ami rosszabb,
épp oly közönyös, mint az én
tekintetem, mely szembenéz vele.*

Nővér halála

Pilinszky János életének és alkotói pályájának kiemelkedő vesztesége nővére szuicídiuma. Pilinszky Veronikát öt éven át kezelték depresszióval, ennek ellenére, mint látni fogjuk a családot és a költőt váratlanul érte a nővér elvesztése.

Ingrid Ficheux visszaemlékezése:

János úgy mesélte, a nővére halála olyan mélyen megérintette, hogy teljesen más ember lett. Nővére sokszor volt depressziós, gyakran beszéltek a halálról. Öngyilkossága napján egészen jól volt, cipőt vásárolt délután, s János teljesen váratlanul holtan találta őt a szomszéd szobában. János ezt követően labilis lett teljesen, igen magányosnak érezte magát, majd erősen inni kezdett. (Bogyay, 1989, 131-132.)

Gondoljunk bele abba a drámaiságba, hogy valaki, aki cipőt vásárolt magának délután, arról nem feltételezzük, hogy aznap öngyilkosságot követ el, hiszen a cipőt az életben való járásra használjuk, és általában hosszútávra szánjuk. A költő önpusztító életvitele ezt követően vált igazán kifejezetté, és költészete végleg elnémult, nővére öngyilkosságát követően 1975 után nem írt többé verset. Feltételezhetjük, hogy a testvér elvesztése olyan súlyos emocionális tapasztalat volt,

amely mély regressziós folyamatokat indított el a költő bensőjében, amely a szavak szintjén már elmondhatatlan volt. Stern (2002/1985) a csecsemő kutatások kiváló értelmezője beszél arról, hogy tulajdonképpen a verbalitás megjelenésével a valóság megkettőződik: megmarad a preverbális, az érzékszervi modalitásokon átívelő amodális percepció, és annak érzékelése a vitalitás affektusokon keresztül, ugyanakkor a verbalitás megjelenésével megjelenik az elmondható valóság, amely sohasem tudja teljes mértékben leképezni az előbbit. Az elaboráció, a művészeti alkotófolyamat munka a szelfkohézió kialakításának és fenntartásának eszköze (Kohut, 1985). 1975-ben Pilinszky életében ez az egészséges folyamat akadhatott el, az alkotói folyamat abbamaradásával.

Szembenézés a saját halállal – életvégi szerelem

Pilinszky nővére halála után három évvel 1978-ban egy klasszikus gitárművész fiatal lány koncertjére kapott meghívást Párizsban. A koncert hallgatása közben a zenész Ingrid Fichoux és Pilinszky János tekintete összetalálkozott, és a koncert után, amikor bemutatkoztak, Ingrid Fichoux visszaemlékezése szerint azonnal egymásba szerettek. Ingrid számára csak később derült ki, hogy a költő a koncert alatt is ittas volt. Megjegyezzük, hogy Pilinszky nagyon szerette a zenét, felmenői között több híres operaénekes és hangszeres zenész található, valamint kiváló kapcsolatot ápolt Kurtág Györggyel és feleségével, valamint mester – tanítvány kapcsolatban állt Kocsis Zoltánnal. Ismeretes, hogy a zene átszellemült hallgatása és művelése belső határokat átrendező, regressziót kiváltó, preverbális érzelmi tapasztalatokat hív életre, és ezek transzformációja segíthet helyreállítani a preverbális és verbálisra hasadó szelf egységét (Stern, 2002/1986, Dimitrievic, 2013).

Az Ingrid Fichoux-val való találkozást követően az idős költő és a fiatal lány között életre szóló szerelem szövődött, amely egymásra találás boldogságában azonban rendre megjelent a költő nyilatkozataiban a saját halálára való utalás, az arra való készülődés.

Ingrid Fichoux visszaemlékezései:

„János többször mondta nekem, hogy hamarosan meghal. Persze tiltakoztam ezellen, de legbelül elhittem neki.” (Bogyay 1986, 133.)

„Csodálatos volt... minden pillanat... azt mondta, hogy érzékelhető egy kör az életben, amely énvelem zárul be... Mintha előérzete támadt volna, hogy hamarosan meg fog halni.” (Mispál, 2014/2018, 2.)

Pilinszky János levele Lorand Gasparhoz 1980 november 10-én:

„Ami nagy változás, júniusban, egyelőre egyházilag, megesküdtem Ingriddel. Hosszas sivatagi vándorlásom után számomra ez nagyon sokat jelent. Úgy érzem, egyéni mitológiám ezzel be is zárult... eljött végjátshmám ideje. s ez nagyon jó. Minden, ami volt, sőt ami lesz is, itt van”

A költő 1980 június 22-én Budapesten kötött egyházi házasságot Ingrid Fichoux francia klasszikus gitártanár-gitárművésszel. Pilinszky János ötvenkilenc éves volt, Ingrid Fichoux huszonkettő. A házasságot Jelenits István piarista szerzetes tanár szentesítette a katolikus egyház rendje szerint. Az idézett soroknak különös jelentőséget ad, hogy a költő a levél megírását követően alig fél évvel később lelte halálát 1981 május 27-én.

Freud 1919-től kezdve igyekezett kidolgozni dualisztikus ösztönfogalmát, melynek során feltételezte a biológiai energia két alapvető formáját, amelyet életösztön (erosz) és halálösztön (thanatosz) fogalom párral szokás idézni. Az erosz az építést, nagyobb egységek létrehozását és megőrzését jelenti, a thanatosz ezzel ellentétben: a felbomlás, felbontás folyamatait jelöli az ösztönéletben. Freud (1923/1991) kibontakozó ösztönfogalma már nem célratörő – nem

kielégülésre törő, hanem dinamikus, ahol az életösztön a halálösztön része, a halál korrekciója. Minden emberi törekvés, amellyel csökkenteni igyekszünk a fájdalmat a fájdalom okozta feszültséget az tulajdonképpen a halálösztön megnyilvánulása. Az alapvető feszültség ugyanis maga az élet. Az abszolút feszültségmentes állapot, amelyre a lélek törekszik, az Freud álláspontja szerint nem lehet más, mint a halál. „Az élet végcélja a halál” – vonta le a következtetését Freud (1923/1991, 19.). Az erosz, mint életösztön tulajdonképpen kerülőút, amely késlelteti a halált, a halálhoz jutást. A halálösztön és az életösztön között ugyanis bonyolult dinamikus összjáték zajlik, amely az ember életpályáját alakítja.

Freudi értelemben Pilinszky János élete végén megtalált szerelme, a megérkezetség érzése, amelyet oly gyakran megélt ifjú feleségével tulajdonképpen egyszerre kerülőút a halál felé vezető úton, és egyszerre a megérkezés az elmenetelre, az élet végének elfogadására, vagy ahogy a költő fogalmazott, egyéni mitológiájának bezárulására.

/Vö.: Pilinszky János: *„Életet és halált lehetetlen nem egybeletenni. Élet és halál nem más, mint kettétört öröklét, meghasonlott valóság. Egyik nem több a másiknál, csak aki élt és meghalt közülünk, örökkévaló... Életünket mi csak halálunkkal egészíthetjük ki. Egyik a másik nélkül végleges töredék marad. Ez az élők és holtak egyezsége”* /

Összefoglalás helyett

Végig tekintve Pilinszky János életének veszteségeit a következőket figyelhetjük meg. A költő édesapja id. Pilinszky János megjárta az I. világháborút, ahol megsebesült. Tulajdonképpen sebesülésének köszönhető, hogy megismerte Baitz Veronika önkéntes ápolónőt, akivel családot alapított. A költő apja halála után maga is részt vett immáron a II. világháborúban, ahol közvetlen harci cselekménybe nem került, nem sebesült meg, a háborúnak „csupán” szemlélője volt. Másképpen ugyan, de mind az apa, mind a fia életére nagy hatást gyakorolt a történelmi közeg, a háborúban való részvétel. Egyéni pszichikumuk fejlődése azonban különböző utakat járt be. Az apa eszményítette a háború és férfiszerep kölcsönhatását, fia viszont fogékonnyá lett a mártíriumra, pusztulásra, halálra. Az apa „megkeményedve”, a fia „ellágyulva” dolgozta fel a háború tapasztalatát. Pilinszky életében a korán elveszített apa, a háború, majd az életközépén elveszített anya gyásza és fájdalma nem gátolta a költő alkotó folyamatát, hanem éppen annak dinamikáját adhatta. Az 1975-ben bekövetkezett testvér szuicídium viszont már oly nagy erővel terítette le a költőt, amely a kreatív alkotás folyamatát a költészetre nézve megakasztotta. Az I. világháború – apa halál – II világháború – anya halál – nővér halál szekvenciájának végén pedig a költő élete végén rátalált az életét keretbefogó, étellel és halállal megbékítő nagy szerelemre.

A költő tényleges elmenetele

Különös életrajzi tény, hogy a hiányt, a szomorúságot és elhagyatottságot oly kifejezően megfogalmazni tudó költő a visszaemlékezések szerint kacagva, felkacagva ment el az élők sorából. Bár utolsó éveiben tele volt tervekkel, önéletrajzi regényt készült írni például, Kocsis Zoltánnal operaszerzésre is gondolt, ugyanakkor vágyakozott vidékre, egyre inkább nyugtalanította a főváros zaja, ezért Székesfehérváron bérelt lakást, gyakran vendégeskedett Törőcsik Mari színművésznél vidéken Velemben.

Többek között Törőcsik Mari elbeszéléséből tudhatjuk a költő halálának körülményeit:

„Elmesélték a Kútvölgyi Kórházban... hogy annyira jól volt, hogy bevitték egy... szobába, ami már nem az intenzív, és este volt, és zengett a röhögéstől az egész Kútvölgyi Kórház, mert összegyűltek nála az éjszakai ápolók, meg az ügyeletes orvosok, mert arról beszélt, hogy amikor feküdt és ki volt kötve, mikre gondolt... és... ő föl kacagott, és mondták neki, hogy folytassa... folytassa, és így nyitott

szemmel, így, kacagva így maradt. Tolták át rögtön az intenzív osztályra, nem hitték el, hogy nem tudják föléleszteni... de soha többé nem lehetett lezárni a szemét. úgyhogy kacagva halt meg.” (Mispál, 2014/2018, 3.)

Felhasznált irodalom:

ALEXANDER, L (1990). Personology. Method and content in personality assessment and psychobiography. Duke University Press, Durham and London.

CZEIZEL E. (2000). Pilinszky János családfájának értékelése, Kortárs 44. évf. 5.sz.május – Elektronikus Periodika Archívum <https://epa.oszk.hu/00300/00381/00036/czeizel.htm>

BOGYAY K. (1989): A depresszió a valódi világ víziója. Beszélgetés Ingrid Ficheux-vel. In: BOGYAY K., (szerk.), (1989) In memoriam Pilinszky. Budapest: Officina Nova.

DILTHEY, W. (1974): A hermeneutika keletkezése. In: uő. A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban (471-473). Budapest: Gondolat.

DILTHEY, W. (1990). Vázlatok a történelmi ész kritikájához. In CSIKÓS, E. & Lakatos, L. (szerk.): Filozófiai hermeneutika (61-91.). Budapest, A Filozófiai Figyelő Kiskönyvtára.

DIMITRIEVIC, A. (2013). A szelfpszichológia születése a zene szelleméből. Imágó Budapest, 2013/1, 31-42.

FREUD, S. (1923/1991): A halálösztön és az életösztönök („Jenseits der Lustprinzip”).(Ford. Kovács Vilma.) Budapest: Világirodalom Könyvkiadóvállalat

FREUD, S. (1993/1900). Álomfejtés. Budapest, Helikon Kiadó.

GADAMER, H. G. (2003/1960). Igazság és módszer. Budapest, Osiris Kiadó.

JUNG, C. G. (2006/1962). Az apa jelentősége az egyén sorsában. In uő: Freud és a pszichoanalízis (305-325). Scolar Kiadó, Budapest.

KOHUT, H. (1985). Idealization and Cultural Selfobjects. In H. Kohut: Selfpsychology and the Humanities. New York, NY: W.W. Norton & Co.

KŐVÁRY, Z. (2011). A pszichobiográfia mint módszer. Az élettörténet-elemzés reneszánsza: új perspektívák a szemmélyiség- és kreativitáskutatásban. Alkalmazott Pszichológia, 2011/4, 65–92.

KŐVÁRY, Z. (2014). Pszichobiográfia. Történet, elmélet, módszertan és alkalmazás. Budapest, Oriold és Társai Kiadó.

KŐVÁRY Z. (2021). „Halál apa blues.” Az apa elvesztése okozta gyász kreatív feldolgozásának pszichobiográfiai vizsgálata. Kharón, Thanatológiai Szemle, 2021/2.

KRISTEVA, J. (2007). A melankolikus képzelet. Thalassa, 2007/2-3, 29-51.

LÁSZLÓ, J. (2005). A történetek tudománya. Budapest, Új Mandátum Kiadó.

MAYER, C-H. & KŐVÁRY, Z. (2019). New Trends in Psychobiography. Springer International.

PILINSZKY J. (1997). Összegyűjtött levelei. (Szerkesztette stb. Hafner Zoltán.) Osiris Kiadó, Budapest

MISPÁL A. (2014/2018). Csillaghálóban (Film) 2.-3. - Emlékek Pilinszky János életéről a korról, amelyben élt / Pilinszky János barátságai és szerelmei, Hafner Zoltán, Jelenits István, Kirilla Teréz, Mispál Attila MTVA archiv mozgókép

RIZZUTO, A. M. (1979). The Birth of the Living God. A Psychoanalytic Study. The University of Chicago Press, Chicago.

PILINSZKY J. (1998). Összes versei. II., javított és bővített kiadás. (Szerkesztette stb. Hafner Zoltán.) Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

SCHULTZ, W. T. (2005). Nothing Alive Can Be Calculated. In W. T. Schultz (ed.): The Handbook of Psychobiography (pp. 135-142.). Oxford, UK & New York, NY: Oxford University Press.

STERN, D. (2002/1985). A csecsemő személyközi világa. Budapest, Animula Kiadó.

TÜSKÉS T. (1986). Pilinszky János alkotásai és vallomásai tükrében. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

VERGOTE, A. (2001). Valláslélektan. SE-TF, Párbeszéd Alapítvány-HÍD Alapítvány, Budapest

<https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-12-osztaly/pilinszky-janos-eletpalyaja-kolteszete/pilinszky-janos-eletpalyaja-a-masodik-vilaghaboru-utan>